ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА XLIV

СА ЈЕДНИМ СНИМКОМ

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1877

Шта има у овој књизи и где је што.

Исправке

(у чланку „Станак по дубровачкоме законику").

Стр.	197	врста	9	оздо	мјесто	colito	читај	solito
„	201	„	17	„	„	јавити на суд	„	бити пред судом
„	204	„	13	„	„	која	„	ако
„	205	„	3	„	„	tectes	„	testes
„	208	„	10	„	„	тавод	„	тавад
„	„	„	13	„	„	подвржено	„	подвржене
„	210	„	3	„	„	rationen	„	rationem
„	„	„	21	„	„	за	„	са
„	214	„	18	„	„	Leona	„	Lesna
„	215	„	27	„	„	Crestum	„	Crestam
„	221	„	1	озго	„	ли и	„	лични
„	„	„	14	„	„	они	„	она
„	223	„	10	„	„	caldavia	„	caldaria
„	224	„	19	„	„	на послије	„	најпослије

АКЦЕНТИ ШТАМПАНИХ СРПСКО-СЛОВЕНСКИХ КЊИГА

црногорских и млетачких

ИСТРАЖИВАЊЕ

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

Само треба малим бити задовољну, па што се мање иште, може бити да ће се више добити.
Даничић у Прилогу за историју акцентуације. Rad XX, 155.

I

1. Одмах у почетку рад сам показати, којим сам путем дошао на ту мисао, да започнем ову студију, и у исти мах рад сам потпуно тачно изложити цео метод, којим сам се у своме истраживању служио. Знаоцима ствари није сакривено, да је у овоме свеколико јемство за резултате које сам изналазио, и који могу имати поуздане користи за науку само тако, ако се у целокупноме процесу истраживања може наћи јемство за њихову тачност и поузданост.

Кад сам у јесен године 1874 штампао књижицу бележака „С археолошке изложбе у Кијеву 1874“ зауставио сам се с неколико речи код записа на јеванђељу из времена деспота Стефана, истакавши довољно тврду следственост правописа — толику, да су се дала распознати и изнаћи правила, која су тамо у кратко и наведена. Онда је казано, да сам

исти појав опазио и у другом рукопису, којим сам се у то време бавио, и ту сам обећао, да ћу при објављивању тога рукописа[1] на ново опширније говорити о правилима правописа, за која сам и онда рекао, а и сад мислим, да их је најближе везати с реформом правописном, о којој се зна, да је била у време деспота Стефана, и с којом се обично веже име Костантина философа. Али тај посао мало је напред корачио од то доба — премда га нисам с ума сметнуо. Мислећи управо о том послу кад бих год разматрао старе штампане књиге и боље рукописе XV века, и мислећи о самој књижевној радњи за времена деспота Стефана; читајући трудом В. Јагића публиковани живот деспотов од његова заштићеника Костантина (Гласник XLII), па прочитавајући на ново чланак Даничићев о граматичкој књизи истога писца, — мѐло ми се по памети, да ли су доиста писци тога времена са свим без икаква смисла и правила уводили у своја дела и грчке акценте, или су од онога што би требало за смислену таку радњу, рецимо од вештине акцентовања, ма најмање штогод знали, и тим се у своме послу служили. Ако нема сачувана никаква довољно аутентична, нити добро одржана, нити јасна правила које би нас о овоме лаким начином обавестило, мислио сам, да ли је практична радња у самом делању оставила траг правила које јој је било на памети, те којим се управљала, и мислио сам, да ли би се и како би се кроз тај пут штогод могло потражити и наћи?

Тога ради размишљао сам, шта би могло бити најмањи циљ каквим претпостављеним правилима о акцентуацији словенскога језика у српских писаца XV века?

---

[1] Чланак о ком је ту реч већ је послан за Starine југословенској академији у Загреб. Наслов му је „Српско-словенски зборник из времена деспота Стефана Лазаревића.“ Чланак је тај свршен тек пошто је ово било написано.

У опште могао сам мислити, да су се у самој акцентуацији могла поступно разликовати три ступња савршенства. Не улазећи у то, којим су се редом ти ступњи развијали, и један за другим настајали, могли би се они обележити редом од мањег савршенства и од мање тачности к већој. У томе реду могли би бити ови ступњи: истицање акцентованог слога без обзира на ближе разликовање онога чим се он истиче; разликовање акцентованих слогова на дугачке и кратке; разликовање дугачких или кратких слогова не само у опште као кратких и дугачких, него и ближа деоба њихова на врсте кратких и дугачких.

Чини ми се у овом питању знаменит пут, којим мислим да се могла обратити пажња на акценат, у поступноме усавршавању практичне писарске и граматичарске вештине, онда, кад није било довољно јаке теорије ни анализе, која би, у овакој струци обогаћена целокупним научним радом светским, могла лако рашчланити језик и свачему наћи своје место. Или другим речима да кажем, чини ми се, да је за ово питање знаменит процес, којим је наука или вештина граматичка могла слој по слој стећи своје знање о акценту и проћи горе поменуте ступње у савршенству акцентуације.

Ако узмемо преда се целину једнога изговореног слога (басну, приповетку, беседу) па ставимо себи за задатак, да га на саставне делове поделимо, ми можемо за тај посао заузети два гледишта: гледиште етимолошко, оно, којим се ми данас управљамо, делећи текст на његове ситне саставне делове, и гледиште акценатио, по коме би се исти посао извршио нешто друкчије. Ако бисмо, на прилику, узели какав горе поменути слог, па га по главним акцентима на најкраће целине поцепали, и те, назовимо их акценатне групе, упоредили с појединим деловима слога, како су утврђене по данашњој етимолошкој деоби,

ми бисмо нашли да је акценатних група у суми мање него што је етимолошких. А то значи, да су етимолошке групе краће од акценатних, и да се гдегде по две или више етимолошких група у једну акценатну групу слажу.

Најстарији словенски текстови не раздвајају нигде реч од речи; али ипак знаци интерпункције (тачке) долазе и у најстаријим текстовима не толико међу реченицама, колико на местима, где се чини одмор гласом. Мени то изгледа као полазак на акценатну деобу у првој најнесавршенијој клици. Тај начин напредује, и у познијим вековима већ налазимо и више знака интерпункције и деобу слога све већма примакнуту потпуној деоби по акценту. А та деоба слога, по акценту на акценатне групе, и могла би бити најдаљи ступањ, који се на ономе путу може замислити. Овај правац могао је тим пре задобити маха у нас, што је најглавнији део тадашње књижевности, на који се због његове важности највише пажње обраћало, писан за гласно читање и певање у црквама. Ако је деоба текста, идући са крупнијега на ситније, дотерала један пут до акценатних група; ако су они, који су себе сматрали као позване да се брину за правилно и тачно читање словенскога језика, били један пут дотерали у деоби слога до тога ступња, или ако су те групе били уочили, онда за њих, који су имали као непрестани пример и углед грчко писање, није требало него само крочити, па да покушају и словенски текст акцентовати.

Ако је још теорија или практична воља, да се неко јединство постигне и одржава (**како дрьжати сє да нє растлѣвають сє божьствнаа писаніа** што вели Костантин у наслову своје књиге,) иоле била пробуђена, а то ми исторички знамо да јесте, и ако је имала у рукама одређену једну снагу, па ако је своје око окренула на утврђивање изго-

Бугарској за патријарха Јевтимија, а у Србији за деспота Стефана.

Једино теоретично дело, које нам је као споменик те струје из онога времена остало, књига Костантина философа о правопису, о којој имамо данас опширни извештај Даничићев у Starinama knj. I., даје овом тврђењу обилатих доказа. Костантин прича, како у грчкоме писању нема погрешака или како он зове квbooежа **ѥротимаТы ради Маноуила Мосхопоула,**[1] како **къ нашїихь же аште и ѹ. книгь сьвькоупет се, ни двѣ оть вьсѣхь обрѣтают се ѥдино, ꙗкоже подобаѥть.** То га је навратило, и тога ради приводи деспоту Стефану пример Птоломеја, под којим је превођено свето писмо, нудећи му да се напише књига, која по нашој садашњој критици може бити свакојака, али за коју су потоњи изводници говорили: **кто хоштеть писати, съмотри ꙁде словѣса и речи и бѣлѣгы, и оѯїє и варее апострофи и срокы и междурѣчїє** итд. **и кои бѣлѣꙁи или коꙗ слова прикладна соуть къ коимь рѣчемь, ꙗко ꙁде обрѣштеши, пиши въ славѹ божїю** (Starine I. 6.), и за коју ће се показати, да заузима веома важно место у историји наше писмености. Друга места тога списа показују још ближе за

[1] Овде Костантин има на уму Мануила Мосхопула, Крићанина, који је живео при крају XIV века. Писао је *схолије* о првим двема књигама Илијаде, о Пиндару, о Теокриту. Између граматичких дела *Ἐρωτήματα*, коју спомиње наш Костантин, штампана је 1540. Constant. Sathas у зборнику Bibliotheca graeca medii aevi. I. Venetiis 1872 стр. 304 у каталогу рукописа *τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ παναγίου τάφου* наводи рукопис *Μανουὴλ Μοσχοπούλου ἐρωτήματα.* Списе његове граматичке издао је Fr. N. Titze: Manuelis Moschopuli Opusc. grammatica. Prag 1822, али ја до те књиге нисам могао доћи, те не знам ближе садржину њену. Дела та на сву прилику су извор нашему Костантину. Суд немачких научника о овом писцу и као коментатору и као граматичару врло је, у осталом, неповољан. Упор. Nicolai, Geschichte der byzantinischen oder mittelgriechischen Literatur, Leipzig 1870, енцикл. Ersch u. Gruber, књ. 87.

ГЛАСНИК
СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА XLIV

СА ЈЕДНИМ СНИМКОМ

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1877

Шта има у овој књизи и где је што.

би за ово могао довољно јемчити. Такога рукописа приступнога за сад у нас нема. С тога сам се морао обратити на другу страну. Радња штампарска започета у Црној Гори под Црнојевићем, и настављена у Млецима патриотизмом Божидаревим, показала ми се као средина, у којој бисмо могли наћи што нам треба. Правопис тамо штампаних књига носи све знаке, који од времена Стефанова у напредак ретко где оскудевају. И тамо јасно распознајете онај правац, и ако га не видите посве следствено изведен. За штампања извршена у Црној Гори и у Млецима може се претпоставити поузданост тачнија него што бисмо је могли игде очекивати. Најпросвећенији патриоти онога времена давали су своју материјалну помоћ и моралну заштиту књижевном делању; има изгледа више него игде, да су радници њихова закриља били највештији људи онога доба. Мени се дакле чини, да се за поуздано истраживање оваких ствари ретко где могу наћи бољи услови.

Одлучивши један пут ово, ваљало ми је учинити избор.

Тако сам међу две књиге штампане у Црној Гори изабрао Псалтир (1495) а не Октоих за то, што се псалтир више чита, те сам сигурнији, да су акценти у њему на оно намењени што баш тражим. За књигу, која се пева, могло би се, бар у први мах, мислити, докле се ствар другим сигурнијим начином на чисто не изведе, да су акценти у њој и за певање какво упутство давали. Истим начином рад сам био учинити избор и између Божидаревих књига. Тога ради нашао сам на књиге, које су до сад и библиографски непознате, јер су у последње доба постале приступне науци. То су зборници за путнике, како их сам Божидар назива, књижице штампане у џепном формату, које су више пута издаване. Најстарија така књига јесте од 1520, из самог почетка Божидареве радње, где се каже: **сьврьшихь вь тоуждеи ӡемли въсака писанїа црьковнаа келицѣми словеси,**

и дроугыие книгы сьписахь помьнышїними словеси иже вь поуть ходештимь оудобь носима бываютъ. Те су књижице после не само издаване често (тако да су мени већ познати комади из пет издања из доста кратког времена[1]), него су и умножаване, тако да је издање из 1536 скоро двапут толико колико је оно прво. У овоме последњем осим осталога текста имају и две легенде: о светој Петци, дело патријарха бугарскога Јевтимија, и о светом Ђорђу, која ми изгледа доста помешана са текстом апокрифских легенада о томе свецу. Осим те књижице налазим обе те легенде још у два одломка других но сад незнано којих издања исте књижице На тексту тих легенада по начелу горе изреченом морао сам се зауставити, јер су ми оне давале најподеснији текст за мој посао. Уз то имао сам прилике поредити један исти текст у три различита издања и наћи и ако не до ситнице потпуну, али толику сагласност, да се не може ни мислити, да се није и на акценте пазило, било што је сва три издања један човек редиговао, било што су други при редиговању имали нека извесна правила или руководно какво начело на уму. А нека би акценти у првом издању и случајно постављени били, није без значења, што је и та случајност толико респектована, те није после никаквом другом случајношћу замењивана. Други разлог, што сам примере купио баш из издања од 1536 године, јесте тај што је то издање с годином и што је записано, да се око њега трудио јерођакон Мојсије **ѿть срьбскыие ꙁемли, ѿтьчьствомь же ѿть мѣста нарицаемаго Боудимлю**[2]. За текстове остала

[1] О њима је реч у мојој Историји српске књижевности 2 изд. Београд 1871 стр. 103 и 120, само што онда немајући пред собом потпунијих експлара, већ саме одломке, нисам могао ништа више казати, нити окарактерисати овај ред штампања Божидаревих.

[2] Књига је г. Љуб. Ковачевића професора учитељске школе у Крагујевцу. Он ју је набавио путовавши по Црној Гори 1875 о феријама. Њему нека је хвала на пријатељској услузи, с којом ми је књигу на употребу дао.

два издања не зна се ни једно ни друго, јер су то одломци издања, којима су почеци и свршеци погубљени.

Одлучивши се оваким начином за избор, смислио сам, да одговорим на питање еда ли акцентовање и за најмању меру свога задатка, у овим књигама има значења, тиме, што ћу начином статистичким потврдити, колико оно и на делу показује консеквенције. Тога ради сам исписао све редом речи (управо акценатне групе, које у овим споменицима заступају садашњу деобу на речи) које су целе исписане и акцентоване, прескачући само оне, у којима је ма какво скраћење, те по којима се не може знати, какву би акцентуацију имале, кад би биле исписане целе. Скупивши таким начином верно исписане речи с разних страна текста једну с другом, био сам у стању, да испитујем консеквенцију акцентуације у једној истој речи и у једном истом облику њеном. Разматрању подвргао сам само оне речи, које барем пет или десет пута (ако не више) долазе. Да би било више користи за проматрање обично сам заједно разгледао изведене речи уз ону од које су изведене. Знајући за велику корист од пажње на облике, свуд сам и њих имао на уму, нарочито пак где с друкчијим обликом долази одступање у акценту; и тада су опет избрајани сви случајеви тога облика. Акценте ћу звати у оно време употребљаваним грчким именима, и ради сигурности коректуре и штампања казиваћу какав је акценат на ком слогу или вадећи слогове или гласнике саме за се из речи напред целе написане, или казујући их редом, почињући с почетка речи бројевима први, други итд. Тога ради казујем овде, да у тексту долазе акценти правилно на гласнику онога слога, који је акцентом бележен. У овоме послу прво ћу узети исписе из Божидареве путничке књижице, па после из Псалтира.

Имена акцената којима ћу се служити јесу ово:

оксија´ (ὀξεῖα προςῳδία, accentus acutus).

варија` (βαρεῖα προςῳδία, accentus gravis).

периспомена˜ ^ (περισπωμένη προςῳδία, accentus circumflexus).

У исти ред увршћујем и друге знаке (придахе):

дасија῾ (δασεῖα, spiritus asper).

псила᾿ (ψῖλα, spiritus lenis), који такође долазе.

Као сложени акценти могли би се узети:

две варије ``

псила и оксија ᾿´

који се такође довољно често налазе.

II.

У књизи Божидаревој, коју сам горе описао, живот свете Петке захвата од кватерниона .ка. 7-ми и 8-ми лист, и од кватерниона .кк. .кг. .кд. и .ке. све листове, свега дакле 34 листа. Но на првом листу кватерниона .кг. наштампана је слика светога Ђурђа, те по томе текстом су заузета 33 листа. Пред животом свете Петке морала је такође бити слика свете Петке, као што је има у остала мало пре спомињата два издања, али ју је неко извадио, јер се у књизи види прекид. Ја сам листове текста почињући са 7-мим листом кватерниона .ка. обележио бројевима, прескочивши лист без текста са сликом св. Ђурђа, тако да је лист 2-ги кватерниона .кг. у мене 11-ти, место што би по реду био 12-ти. По томе се треба оријентовати ономе ко би по овоме хтео што у самој књизи тражити. У осталом у овом првом испитивању следствености старе акцеантуације нисам бележио свуда, на ком се листу сваки случај налази; то ће се у даљим чланцима већма чинити.

Сад долази на ред испит акцената по речима, које иду азбучним редом. Није штете напоменути, да је начином горе показним из тога текста извађено 5180 примера. Где

у главном или споредном бројању не би био казан укупни број случајева, онде је то лако наћи по случајевима којих су ради побележени листови, на којима су.

Аѓїє долази свега 15 пута. У 14 случајева над **а** има псила и оксија, а један пут само псила. Над **є** долази два пут псила а један пут (у групи **аѓїє жє**) псила и оксија.

Азь долази 18 пута. Три пут без акцента. Иначе увек псила и оксија. Остали облици као што следује. Gen. et acc. **мєнє** 9 пута увек с оксијом над **мє**. Dat. **мнѣ** 15 пута свагде с варијом над **ѣ**. У два случаја у акценатној групи **на мнѣ** 19б, 22б има још и оксија над **на**. Acc. с предлогом **вь мє** 23б, 33а, **на мє** 19а има оксију над **вь** и **на**. Instr. **мною** 5 пута с варијом над **ю**. Nom. pl. **мы** 5 пута с две варије над **ы**. Gen. et acc. pl. **нась** 6 пута с оксијом над **а**. Dat. pl. **намь** 8 пута с оксијом над **а**. Instr. pl. **нами** 3 пут с оксијом над **а**.

Аминь — 6 пута. Увек псила и оксија над **а** и оксија над **ми**.

Аполонь — 8 пута, и то: 2 пут у nom.; 1 пут у acc. (**Апол'лона жє**); 3 пут у dat. и 2 пут као adj. possess. (**Аполоновь**) и свагда над **а** псила и оксија, и над **ло** оксија.

Аштє — 22 пута, и то: 20 пута над **а** псила и оксија, 1 пут без акцента, и 1 пут у групи **аштє ли жє** над **а** псила и оксија, а над **штє** оксија.

Аѳанасїє — 9 пута, и то: у nom. 5 пута са псилом и оксијом над првим **а**, са оксијом над **ѳа** и 1 пут са оксијом над **ѳа** и псилом над **є**.; 2 пут у acc. са псилом и оксијом над првим **а**, а с оксијом над **ѳа**, а у другом случају још са варијом над крајњим **а**; 1 пут у dat. са псилом и оксијом над првим **а**, с оксијом над **ѳа** и с варијом над **ю**.

Бити. Коренити слог у тексту писан је **би**, **бы** и **бї**. У разним облицима долази 6 пута. Inf. 2 пут с оксијом на првом

слогу. Praes. 3 sing. (**бнєть**) с оксијом на првом слогу. Part. praes. act. (**бнюштє**) са псилом над **ю**; part praes. pass. (**бнємь**) са псилом над **є**.

Блиꙁь — 4 пута и један пут **блиꙁꙋ** с оксијом над **бли**. Исто тако **приблыжи сє** 32б, aor.; **приблыжающтїимь сє** 5б, где је још псила над **ю**; **приблыжь сє** 17б, part. praet. act. имају оксију над **блы**.

Богь — 25 пута, и то у значењу нехришћанском, те по том све у плуралу. Nom. pl. **боꙁи** 7 пута, свагда с оксијом на **бо**; gen. pl. **боговь** 5 пута, и то 3 с оксијом на **бо**, а 2 пут с оксијом над **го**, и **и** 4 пута с две а 1 пут с једном варијом над **вь**; dat. pl. 7 пута, и то 4 пута с оксијом над **бо**, а 3 пут над **го**; acc. pl. (**богы**) 7 пута, увек с оксијом над **бо**.

Болѣꙁнь 3 пут у gen. sing., dat. pl. и acc. pl. с оксијом над **лѣ**. К овом придодајемо деривате **болѣꙁньно**, **болѣꙁноуꙗшє**, а и **болѣꙁньшоу** свагда с оксијом над **лѣ**.

Быти долази у разним облицима веома много пута. За то ћемо те облике појединце прегледати. I. Infin. долази 11 пута свагда с оксијом над првим слогом. Тако и сложено **прѣбити** 30б. II. Praes. 1 л. (**ѥсьмь**) долази 12 пута свагда с оксијом над **сь**. Што се тиче првога слога, он је различито и писан и акцентован. Тако 7 пута је **єсьмь** и увек над **є** псила а 5 пута је **ѥсьмь**, само са псилом над **ѥ**. Praes. 2 л. (**ѥси**) долази 20 пута такође различито писан и акцентован. Тако 15 пута први је слог писан са **ѥ** и 1 пут са **є** само са псилом над њима, 3 пута са **є** и 1 пут са **ѥ** са псилом и оксијом над њима. Praes. 3 л. (**єсть**) долази 6 пута, увек писано са **є** са псилом и оксијом над њим. Praes. 3 plur. (**соуть**) долази 3 пут, увек с оксијом над **ꙋ**. Исто време у негативном облику (**нѣсмь** 2 пут, **нѣсть** 1 пут, **нѣстє** 1 пут, **нѣсꙋть** 1 пут) долази свагда с оксијом над **нѣ**. III. Исто време свршено (**боудоу**) у 2 л. sing.

(боүдеши) долази 1 пут с оксијом над **де**, у 3 sing. 7 пута свагда с оксијом над **ү**, у 2 pl. 1 пут и исто тако. IV. Imperf. 1 sing 1 пут **(бѣхь)**, 3 sing. **(бѣше)** 6 пута и 3 pl. **(бѣхоү)** 4 пута свагда с оксијом над првим слогом осим једног случаја (pl. 3), који је остао неакцентован. Краћи облик **(бѣ)** 3 sing. 14 пута, и то 13 пута с две варије, а 1 пут с оксијом. V. Part. praes. act. као **сы** 16б, 33а има две варије над **ы**, а као **соүштни** у 17 различитих облика има свагда оксију над првим слогом; једанпут је у групи **ѡть несоүштїнхь** неакцентован. Неки међу тима имају још и друге акценте осим оксије. Тако acc. sing. **(соүшта)** има над **а** једанпут једну, а други пут две варије; nom. neutr. plur. има такође над **а** две варије; acc. sing. fem. има над **ю** варију; nom. sing. neutr. **соүштеѥ же** има над **ѥ** оксију. VI. Aor. има 15 случајева свагда с оксијом над првим слогом (лица sing. 1—1п, 3—8п.; pl. 1—1п., 3 –5п.) осим једнога случаја с варијом на истом месту (лице 3.) У сложеноме **прѣбысть** 3б, 4б, 22б оксија је такође над **бы**. —VII. Part. praet. act. I долази у разним облицима 26 пута свагда с оксијом над **бы**. Тако долази **бывь** 8 пута. У другим облицима видимо акценте и на другим местима. Тако **бывьше**, које долази 3 пут, има један пут варију над **ше**, **бывьши** међу 3 пут 1 пут варију над **ши**., **бывьшоү** dat. међу 5 пута 3 пут једну и 1 пут две варије над **ү**, **бывьшеѥ** 4 пута, свагда с варијом над **ѥ**. Овде се могу уврстити сложени и изведени облици **прѣбываѥши** 16а, **ȥабываѥши** 8а са псилом над **ѥ**; **прѣбывають** 1б са псилом над **ю**; **прѣбываше** 2а imperf. са две варије над **ва**; **прѣбываѥ** part. praes. act. с варијом над **ѥ**; **прѣбываюштїи же** nom. fem. sing. са псилом над **ю** и оксијом над крајњим **и**; **прѣбыванїе** 4а; **сьпрѣбыванїа** 2б, који сви имају оксију над **бы**.

Бѣсь — 8 пута у разним облицима. Nom. sing. 1 пут с оксијом над **ѣ**, acc. sing. 1 пут с оксијом на истом месту,

nom. pl. **вѣси** 1 пут с оксијом над **вѣ** и **вѣсове** 2 пут с оксијом над **со**, gen. pl. **вѣсовь** 2 пут с оксијом над **со** и две варије над **вь**, и acc. pl. 1 пут с оксијом над **вѣ**.

Варь у gen. (**ѿт вара**) с две варије над **ва**; по том у адјективу **варьныи** у acc. sing. (**въ варны онь ровь** 19б) с оксијом над **ва** а с две варије над **ы** и у dat. (**кь варьномꙋ** 19б) с оксијом над **ва**; по том у супстантиву **варьница** 19а, 19б с оксијом над **ва**.

Вашь у разним облицима 8 пута свагда с оксијом над **ва**. Између њих gen. sing. fem. **вашеѥ** 20а. има још варију над **ѥ**, а dat. sing. fem. **вашеи** 14а исто тако варију над **и**.

Велеи у разним облицима 11 пута, и то nom. sing. **велеи** 3 пут: 15б, 24б, 25б, свагда с оксијом над **ве** а с варијом над **и**; dat. sing. **велїю** 1 пут, 12б, с оксијом над **ве** а с варијом над **ю**; и instr. sing. **велиѥмь** 8 пута свагда с оксијом над **ве**; међу тим 7 пута је написано **велїѥмь** и над **ѥ** је 6 пута псила а 1 пут оксија; а 1 пут **велиѥмь** са псилом над **ѥ**.

Великь долази у разним облицима 15 пута свагда с оксијом над **ве**. Међу тима случајевима имају неки облици споредне акценте. Тако nom. fem. сложене деклинације **великаа** 17а. има варију над **а**; gen. sing. masc. **великаго** 9б, 12б, има две варије над **а**; dat. fem. **велицѣи** 17а има варију над **и**; acc. sing. fem. **великоѵ** 5б има две варије над **ѵ**; gen. pl. **великыхь** 24а има две варије над **ы**. Овамо иде и **прѣвелико** 16а с оксијом над **ве**.

Видѣти — 25 пута у разним облицима свагда с оксијом над **ви**. Споредни акценти не долазе осим у nom. pl. neutr. part. praet. pass. **видѣньнаа** 7а. где над последњим **а** има варија. Овамо иде **видѣнїе**, које у разним облицима долази 7 пута, свагда с оксијом над **ви**. Међу њима dat. sing. **видѣнїю** има још варију над **ю**; **привидѣньми** 3а с оксијом над **ви** и варијом над **ми**.

Влъхвованїє — 7 пута у разним облицима с оксијом над првим слогом. Два облика, dat. sing. **влъхвованїю** 24б и acc. pl. **влъхвованїа** 22а имају још варију над последњим слогом. Овамо иде и **влъховь** (тако долази 22а у номинативу, а остали су падежи **влъхва**, **влъхвоу**) — 7 пута свагда с оксијом над првим слогом. Међу тим acc. sing. **влъхва** 31а има још и варију над последњим слогом.

Коннь — 10 пута у разним облицима и то 9 пута с оксијом над **н**, а 1 пут у gen. pl. **коннь** 26а над истим **н** је псила, а над **ь** на крају стоје две варије. То је у осталом једини пример, који има споредне акценте. Овде се може споменути и реч **конньство** (14а 13а у dat. и loc.) оба пута с оксијом над **н**.

Коль — 4 пута у разним облицима и пети пут у adj. **колоуками**, свагда с оксијом над **ко**. У adj. **колоуками** 21б још долази псила над **ѡ**. У gen. pl. **колѡвь** 2б. још долазе две варије над **ь**.

Врѣмє — 9 пута у облицима **врѣмє**, **врѣмени**, свагда с оксијом над првим слогом.

Въврѣшти — 5 пута у разним облицима, и то **въврѣшти** 2 пут, 19а, 27а с оксијом над **врѣ**, **въврьгнѫти** 1 п., 6а, с оксијом над **врь**, **въврьжень** 1 п., 21а, с оксијом над **врь**, **въврьженьнаго** 1 п., 19б, с оксијом над **врь** и с две варије над претпоследњим слогом **на**.

Възвратити се — 7 пута свагда с оксијом над **вра**. Облици су: aor. 1 sing. 1 пут, 4б, aor. 3 sing. 4 пута, 3б, 4а, 15б, 15б, aor. 3 pl. 1 п. 19б.; part. praet. act. I. **възврашть се**, 27б.

Възвѣстити — 5 пута, и то praes. 2 pl., **възвѣстите**, 2б.; aor. 3. sing. **възвѣсти** 11б; aor. 3 pl. **възвѣстише**, 17б, 27б, 28б. свагда с оксијом над **вѣ**.

Въздвигноути — 6 пута у разним облицима и то praes. 3. sing. **въздвигнеть**, 24а., aor. 3. sing. **въздвиже** 6б, 17а,

part. praet. act. I. **въздвигь** 13а, **въздвигшаго** 25б, свагда с оксијом над **дви**. У последњем облику **въздвигшаго** има још и варија над **ша**.

Възети — 10 пута у разним облицима. Imper. **възьми** 31а—2 пут с варијом над **ми**; Part. praet. act. **възьмь** 6 пута свагда с оксијом над **зь** и у pl. **възьмьше** 2 пут, 7а, 7б, с оксијом оба пута на истом месту.

Възложити — 5 пута свагда с оксијом над **ло**. Облици су: Inf. 15б, 1 пут; aor. 1. sing. **възложихь** 4а.; part. praet. act. I. **възложьша** 28б, у acc. sing. masc. још са две варије на **ша**; part. praet. pass. **възложеноу** 15б, у dat. sing. и **възложенїи** 17б. у nom. pl. Тако **прѣложити** у ниже наведеним речима од истога корена долази 11 пута, свагда с оксијом над **ло**, **ла**, **ле**: imperat. **положите** 6б, 7а; aor. **положи** 3а, **положише** 7а, 10а; part. praet. pass. **положено** 5а; **прѣложившаго** 19б, са варијом над **ша**; **прѣложенїе** 31б, 32а; **подлагати** 12б; part. praes. act. **прилагае** још с варијом над **е**; acc. pl. **прилежные** 6б, још с варијом над **е**. Исто је тако у **низлагааше** 3а, где пред **а** испред **ше** има и варија, acc. **низлагаема** 3а, још са псилом над **е** и две варије над **ма**; **непрѣложно** 15б.

Вънѣ — 5 пута, и то 3 пут, 18б, 25б, 32б, с оксијом над **вь** а варијом над **нѣ**; а 2 пут само с варијом над **нѣ**; 28а, и 28б, где је група **вънѣ бо** још с варијом над **бо**.

Въпросити — 5 пута вазда с оксијом над **про**. Облици су: **въпроси**, 26а, aor. 3 sing. **въпрошень**, 28б, и **въпрошенїе** subst. verb. 32а у ном. а 27а и 28а у gen.

Всакь — 14 пута у разним облицима и, осим једног случаја, где нема никаква акцента, свагда с оксијом над **а**. У гдекојим облицима долазе и споредни акценти, и те ћемо проћи засебице. Тако долази 3 пут gen. sing. masc. **всакого**

12б, 18а, 27а. и 2 пут је над **го** варија, а један пут је написано **вьсакогѡ**. Gen. sing. fem. **вьсакоѥ** 31а, има варију над **ѥ**. Acc. sing. fem. **вьсакоу** 30а има варију над **у**. Instr. sing. fem. **сь вьсакою** 29б, 30а, има оба пута варију над **ю**.

Вьстати — 9 пута, 7 пута с оксијом а 2 пут с варијом над **ста**. Облици су: infinit. 24б., с оксијом; aor. 3 sing. 1 пут с оксијом **вьста же** 17б, два пут с варијом 22б, 25б, без енклитике; **вьставь** 25а, 30а с оксијом; **вьставьша** 26а, acc. sing. с оксијом над **ста** а варијом над **ша**, и прибрајајући овамо и вербални супстантив **вьстаніє** 24а 2 пут такође с оксијом.

Вьсь долази у великом броју и у различитим облицима. За то ћемо их редом један по један пролазити узимајући заједно оне облике, који једнако гласе. I. Nom. sing. masc. **вьсь** долази 2 пут у групи **и вьсь** 21а, 21б. Оба пута је над **и** псила и оксија, што и иначе с малим изузетцима вазда на том слову долази, а варија над **сь**. Acc. sing. masc., који тако исто гласи, има оба пута 4а, 31а оксију над **вь** а варију над **сь**. II. Nom. sing. fem. с којим су једнаки nom. и acc. pl. neutri, **вьса** долази 21 пут, вазда с варијом над **са**. III. Nom. neutri sing. **вьсе**, с којим је једнак acc. истога рода и броја и acc. pl. masc. et fem., који сви варијетети у наших 15 случајева долазе, има 14 пута варију над **се**, а 1 пут оксију над истим местом, у ком случају је **вьсе же** 12а, једна акценатна група. IV. Gen. sing. neutri. **ѿт вьсего** 13а, долази 1 пут и има варију над **го**. V. Gen. sing. fem. **вьсеѥ** 4б, долази само ту и има варију над **ѥ**. VI. Dat. sing. masc. et neutri **вьсемоу** долази 4 пута, 11а, 14а и 30а два пут, вазда с оксијом над **се**. VII. Acc. sing. fem. **вьсоу** долази 9 пута вазда с варијом над **у**. VIII. Instr. sing fem. **вьсею** долази 2 пут, 8а, оба пута с варијом над **ю**. За instr. sing. masc. види ниже при dat. pl. IX. Loc. sing.

fem. **въсеи** долази 3 пут, 7б, 11а, 25а, сва три пута с варијом над **и**. За loc. sing. masc. види ниже при dat. pl. X. Nom. pl. masc. **вьси** долази 19 пута, 18 пута с варијом над **си**, 1 пут у групи **въси ко** 7б с варијом над **ко**. XI. Gen. pl. с којим је једнак loc. pl., а оба варијетета заступљена су, и то јаче други него први, **вьсѣхь** долази 15 пута свагда с оксијом над **сѣ**. XII. Dat. pl. **вьсѣмь**, с којим је једнак instr. sing. masc. et neutr. и с којим је по помешаном писању **ѣ** и **є** у нашем споменику изједначен i loc. sing. masc. et neutr. (**ѡ вьсѣмь** 6б, **вь вьсѣмь** 9а, 27а) долази 19 пута свагда с оксијом над **сѣ**. XIII. Instr. pl. **вьсѣми** долази 5 пута, 10а, 13б, 24а, 24б, 25б, свагда с оксијом над **сѣ**. XIV. Још овде долазе сложена имена, у којима је напред **вьсє**, као **вьсєдрьжителю** 25а, **вьсємогыи** 25а, **вьсєсильнаго** 26а, **вьсєпѣтоє** 11а, **вьсєхвальноую** 9а, **вьсєхвальчынхь** 7а, **вьсєштедрє** 5а, **вьсєчьстны** 10а. где је увек над **сє** варија, а други део речи има своје посебне акценте.

Вѣдѣти долази 10 пута у разним облицима, свагда с оксијом над **вѣ**. Ти су облици: **вѣси** 4б, 32 б, три пута; **вѣстє** 18а; **вѣдѣть** (**вѣдать** praes. pl. и ту је **ѣ**=е.) 22а; **вѣдєштє**, 12б, 14а; **вѣдома** nom. pl. neutr. 7б. још са две варије над **ма**; **вѣждь** 20а, 26б. Овамо се може уврстити **невѣждє** 6а, **невѣждоу** 27б, **невѣдѣнїи** 13б, 31б, 33а; **свѣдѣтелыє** 1б, nom. pl. још с варијом над **є**; **свѣдѣтельствоую** 21б, praes. још с варијом над **ю**; **свѣдѣтельствоують** 8б, још са псилом над **ю**; **свѣдѣтелствоуе** 14б, part. praes. још с варијом над **є**; **свѣдѣтельствова** 24а, aor. још с две варије над **ва**; **оувѣдѣ** 9б, **оувѣдѣти** 18б обоје с псилом и оксијом над **оу**; **проповѣдоуєши** 30б, са псилом над **є**; **проповѣданїє** 11б; **проповѣдникомь** 30а, dat. pl.; **проповѣдникы** 15а, acc. pl.; **заповѣдєхь** 1б; **сьпозѣдати** 1б; **сьповѣми** 1а; **сьповѣсть** 2а; **повѣсть** 1а; **изьвѣстно** 10б; **изьвѣствоующтє** 9б, још са псилом над **ю**. Сви ови наведени

случајеви имају, осим поменутих споредних акцената, оксију над **вѣ**. Cf. **исповѣдати**.

Вѣкь — 15 пута у разним облицима, вазда с оксијом над **вѣ**. Облици су: gen. sing. **вѣка** 32б; gen. pl. **вѣкь** 25а, 33а; acc pl. **вѣкы** 9 пута; dat. pl. **вѣкѡмь** 10б, 33б и **вѣкомь** 5а. К овоме се може придодати **вѣчны** 4 п. с оксијом на **вѣ**, и то: **вѣчны** 14а још с две варије над **ы**; **вѣчнаго** 14а, 33б још с варијом над **а**, и **вѣчнымь** 33б још с две варије над **ы**. Исто тако **прѣвѣчное** 11а с оксијом над **вѣ** и варијом над **є**.

Вѣра — 18 пута и то 17 с оксијом над **вѣ** а један пут без акцента. Облици су nom. gen. dat. acc. instr. loc. sing. Овде се може уврстити: **невѣроу** 20а, **невѣрно** 11а, **невѣрнемь** 25б вазда с оксијом над **вѣ**, а у случају 25б још са псилом над **ѥ**.

Вѣровати — 16 пута вазда с оксијом над **вѣ**. Облици су: inf. 12а; praes. 1. sing. **вѣроую** 18б. 25б још с варијом над **ю**, praes. 2. sing **вѣрѹєши** 25б, и pl. **вѣрѹємо** 24б. још са псилом над **є**; imperat. **вѣроуи** 21а још с варијом над **и**; part. praes. act. **вѣроуѥи** 23б још са псилом над **ѥ** и варијом над **и**, **вѣроуюштихь** 26а, још са псилом над **ю**; aor. sing. **вѣровахь** 28а, 3 sing. **вѣрова**, 18б, 31б, 31б, 3 pl. **вѣроваше же** 20а само с оксијом и ово последње 26а још с варијом над **ва**; part. praet. act. I. **вѣровавьшеи** 27а још с варијом над **и** и **вѣровавьшимь** 24а, само с оксијом.

Геѡргїе (св. Ђурађ) долази 47 пута међу којима 10 пута нема никаква акцента, а 37 пута долази оксија над **ге**. По облицима nom. sing. долази 23 п; dat. sing. 3 п. 2 п. још с варијом над **ю**, 23а, 31а, а 1пут 25б, само с оксијом; acc. 7 пута; loc. 3 пут; instr. **геѡргїємь** 31б још са псилом над **є**. — К овоме се могу прибројати три случаја adj. poss. **геѡргїєвь** 17а, 31б, **георгїєва** acc.

18б, који сви имају оксију над **ге**, а случај 31б још псилу над **є**.

Глава — 5 пута, свагда с оксијом над **гла**. Облици: **глава** 33б, nom., **главо** 31а voc., **главоу** 28б, 32а, 32а, 32б.

Гласъ — 7 пута свагда с оксијом над **гла**. Облици **гласъ** 10б, два пут, 21а; **гласа** 2б.; **гласомъ**, 19а, 36а, 32б. Исто тако над сложенима: **съгласно** 18б, **приглас**ивъ 17а.

Гнѣвъ — 8 пута, свагда с оксијом над **гнѣ**. Облици **гнѣва** 14б, **гнѣвомъ** instr. sing. 7 пута. Исто тако у сложеном **раꙁгнѣвавъ се** 15б, 31а.

Гонити узето заједно са **гоненние** 7 пута, свагда с оксијом над **го**. Облици: inf. 20б; **гонимъ** 20б, part. praes. pass. **гонимы** 14б још са две варије над **ы**; **гонимимъ** 19а само с оксијом. Даље: **гоненїа** 13б само с оксијом, и **гоненїю** 11б, 12б још и са варијом над **ю**. Исто тако је оксија над **га** у **прогани**ѥмїи 31а, nom. pl. где је још псила над **ѥ**.

Готовъ 9а, 21б, **готови** 9а, **оуготовленьнѣ** 30а dat., **оуготованьила** 28б, **на прѣдоуготованьнѣмь** 29а, у која је последња три случаја још псила и оксија над **оу**, има свуда оксију над **го**, осим 21б, где је исти знак над **то**.

Градъ — 17 пута, и то 15 пута с оксијом над **гра**; један пут две варије **града** 33б, gen. sing. на истом месту, а други пут два **а**: **граадъ** 31а. acc. с оксијом над другим. Облици: Nom. и acc. sing. 5 пута, gen. sing. 8 п., dat. sing. 3 пута, loc. sing. 1 пут, 12б, и loc. pl. **градохъ** 12б.

Гробъ — 6 пута с оксијом над **о**, и то: **гробъ** 24б два пут; **гроба**, 25а; **гробоу** 25б, **въ гробѣ** 5а, 25а.

Грѣхъ 18б, 33а, први случај gen. pl.; **грѣшноую** 31б још с варијом над **ю**; **съгрѣшнимъ** 33а dat. pl. part. praes. pass; **съгрѣшенїе** 30а; **съгрѣшенїемь** 32а dat. pl. још са псилом над **є**; **съгрѣшенїихъ** 26б — имају увек оксију над **грѣ**.

Да у једној групи са **не** и каквим год глаголом, један пут са **ме**: **да ме**, чинећи таких 9 случајева, има оксију над **да** 8 пута, а 1 пут **и да не оудолѣють ми** 17б на истом месту варију.

Даже — 14 пута свагда са оксијом над **да**.

Даръ 23а с оксијом над **а** узимамо због глагола **даровати** од кога има 7 случајева. Ти су: **дароую**, 29б praes. sing. 1 с оксијом над **да** и варијом над **ю**; **дароуи** 30а, 31б, 33а с оксијом над **да**, и 30а, 31б с оксијом над **и**, докле 33а има над **и** варију; **дарова** aor. 3 sing. 12б, 14а с оксијом над **ро**; **даровави ми**, 33а, part. praet. act. I. с оксијом над **ро** и две варије над **ви**.

Дати долази 6 пута с оксијом над **да**. Облици су: **дати** 9а; **дасть** 23а, 32а; **даждь** 16б, 25а: **давьше** 32б. Тако је и у сложенима са свим правилно: **подати**, 23а; **подасть** 25а; **подаждь** 19а, 20б; **подавающе** 27б; **подавлющїи** 10а оба још са псилом над **ю**; **подданїю** 8б, dat. још с варијом над **ю**; **раздасть** 13б; **прѣдати** 12б, 16а; **прѣдамь** 16а; **прѣдаси** 19а; **прѣдасть** 5а, 32б. Једини случај **подающа ми** 15б acc. има оксију над **ю**.

Диоклитїань — 19 пута и то 18 пута с оксијом над **о** и **а**, а један пут без акцента. Облици су nom. voc. dat. acc. sing.

Добрыи заједно са **добрѣ** и **доброта** долази 10 пута вазда с оксијом над **до**. Појединце је овако: **добра** 3а само с оксијом; **доброе** 33а, 33б још с варијом над **е**; **доброую** 1б још с варијом над **ю**; **добрѣ** 1б, 32б само с оксијом, а 1б (други случај) и 23а још и с варијом над **ѣ**; **добротѣ** 3б, 6б само с оксијом.

Домь — 7 пута у dat. instr. и loc. sing. и у loc. pl. **домохь** 2б, 6а, свагда с оксијом над **до**.

Дрьжати — 3 пут и то: **дрьжаи** 21а, 28б с оксијом над **ь** и варијом над **и**; **дрьжающоу** 30б с оксијом над

ь. Овамо се може узети **дрьзость** 15а с оксијом над ь; **дрьзновенїа** 14б с оксијом над ь и над є; **дрьзновенїю** 14б с оксијом над ь; **дрьзновенїемь** 5а, 18б, с оксијом над ь и псилом над є.

Дрьжати — 5 пута, свагда с оксијом над ь и то: **дрьжє се** part. praes. act. 24а; **дрьжешти** 12а, још с две варије над и; **дрьжештеє** 8б, још с варијом над є; **дрьжимы** 31б, и **дрьжимїи** 11б, без икаква другог акцента. Овамо се прибраја **дрьжанїа** gen. sing. 29а, **дрьжава** 8а, 10а, **дрьжави** 24а с оксијом над ь. На ово место припадају и облици сложени с предлогом глагола **ѡдрьжати**, који долазећи 8 пута има 7 пута псилу и оксију а 1 пут само псилу над ѡ, а вазда оксију над **дрь**. Поједините: **ѡдрьжештаго** 11б још с варијом над а; dat. **ѡдрьжештоу** 8б без ичега а 12б још с две варије над у; imperf. **ѡдрьжаше** 8а, још с варијом над **жа**. У горњих 8 урачуната су и два облика subst. **ѡдрьжанїе** 8а. Тако је и **оудрьжаше** 7б два пут; **оудрьжавь** 18б, **оудрьжавьшоу** 8а, dat. sing., где су још две варије над **шоу**, **сьдрьжими** 27б, nom. pl. где су још две варије над **ми**.

Дѣло — 5 пута с оксијом над **дѣ**: **дѣло** 22а; **дѣла** 23б, два пут; **дѣлѣ** 6а; **дѣломь** 3б. Овамо се може придружити и acc. **дѣлателѧ** 24а, где осим оксије над **дѣ** има још и варија над **лѧ**; **сьдѣлаеть** 24б, где је још псила над є; **сьдѣлавьшѧ** 24а, acc. sing. где су још две варије над **шѧ**.

Желати у разним облицима: part. praes. act. **желаѥ** 13б, **желаюштїи** 18б с оксијом над **же** и први случај с варијом над ѥ, а други са псилом над ю; part. praes. pass. **желаемоѥ** 9а, с оксијом над **же**, псилом над є и варијом над ѥ; **желанїє** 33а с варијом над **же**, **желанїемь** 2а с оксијом над **же** и псилом над є; **желательноѥ** 9а с оксијом над **ла**, **желательно** 8б adv. с оксијом над **же**.

Жена с изведеним речима 9 пута свагда с оксијом над **же**. Облици: **жена** 12б; **женоү** 12б; **жень** 7а gen. pl. још с две варије над **ь**: **женьскаго** 4б још с варијом над **а**. **женьскомь** 3а без споредног акцента; **женнхова** 2б два пут, **женнше** 2б, **женнховѣ** 2б без икаква споредног акцента.

Жизнь — 7 пута, **жизнь**, **жизни**, вазда с оксијом над **жи**.

Житије — 10 пута, вазда с оксијом над **жи**, и то по облицима: nom. sing. 5 пута, и у два случаја 1а, 10б још с варијом над **ие**; **житїа** 3 пут, 16а, 22а, 28б, без споредних акцената; **житїю** 2а још с варијом над **ю**; **житїемь** 2а још са псилом над **е**. Овамо се могу прибројати речи ове породице: **жити** 22а, **поживьшїихь** 21б, **жительство** 2а, **жительствоү** 12б, **жительствоүюте** 7а, свуда с оксијом над **жи** и у последњем случају са псилом над **ие**.

Жрьтва — 6 пута свагда с оксијом над **ь**. Облици су: dat. sing. **жрьтвѣ** 30а; acc. sing. **жрьтвоү** 30а, 31а, 30б, имајући у случају 30а још и варију над **ү**; acc. pl. **жрьтвы** 17б два пут. **Пожрѣти** 29б, 31а има оксију над **ѣ**; **пожреши** 29б над **е**. Imperat. истога глагола **пожри** 15а, 21а има варију над **и**.

Ѕѣло — 5 пута свагда с оксијом над **ѣ**, међу тим 3 пут, 2а, 8б, 29б још с варијом над **о**. Овамо може ићи: **ѕѣльные** 9б, gen. sing. fem. с оксијом над **ѣ** и варијом над **ие** и **ѕѣльнымь** 22б instr. sing. с оксијом над **ѣ**, а с две варије над **ы**.

Застоүпати с изведеним речима 6 пута, и то **застоүпаеши** 27а, с оксијом над **ү** а псилом над **ие**; **застоүпленїе** 1а, 21б с оксијом над **ү**; **застоүпьника** 32а acc. с оксијом над **ү**; **застоүпьница** 4б с оксијом над **за** и иста реч у acc. **застоүпьницоү** 10б с оксијом над **ү**. Овамо иду и сложени облици: **пристоүпи** 15а imper.; **пристоүпль** 29б, **истоүпивь** 20а, **истоүпиль** 12а такође с оксијом над **стоү**. **Стопи** 17б, 22б, nom. pl. има такође оксију над **сто**.

Ꙁвати са речима истога корена долази у овим облицима: **призвати** 22а, 22б два пут, 26а, 28а; praes. **призовоу** 25а; **призоветь** 29а; part. praes. **зовїи** 27б; part. praes. pass. **зовомоѥ** 7а још с варијом над ѥ; aor. **призва ме** 16б, **призва** 23а с оксијом над **при** и две варије над **зва**; **призвавь** 14б, 19б, 28б у последњем случају још с оксијом над **при**; **призвань** 21а још с оксијом над **при**, **призвань** 22а, **позвань** 28а; **званїа** 31а, **призванїе** 7а, **призванїемь** 27б, још са псилом над е; **призываеть** 13а још са псилом над е; **призываше** 22б, 28а још с варијом над **ва**; **призывающта** 26а acc. sing. још са псилом над **ю** и варијом над **шта**, **призывающтимь** 33а још са псилом над ю, **призывающтеѥ** 20а acc. pl. још са псилом над **ю** и варијом над **ѥ**; **призыванїемь** 23б још са псилом над е. Сви наведени случајеви осим **призва** 23а, где су, као што је забележено, две варије над **зва**, имају над **зва**, **зык**, **зов**, оксију. Исто тако **възываѥмомь** 31б још са псилом над **ѥ**; **възываше** 31б још с једном а исти облик 18б још с две варије над **ва**, **възывахоу** 18а, 18б, 20а, 31а још с варијом над **ва**.

Ꙁемлꙗ — 10 пута, свагда с оксијом над **зе**. Облици су: acc. **землю** 4 п. свагда још с варијом над **ю**, и loc. **земли** 6 п. свагда још с варијом над **ли**. Овамо треба убројати облике адјектива: **земльныѥ** 8б acc. pl. с оксијом над **зе** и варијом над **ѥ**, **земльною** 11а с оксијом над **зе** и варијом над **ю**; **земльное** 5а, 32б с оксијом над **зе** и варијом над **е**.

Ꙁло долази 8 пута у сложеним речима вазда с варијом над **о**, а други део речи има особену своју акцентуацију: **злодѣнстьвьны** 19а, **злодѣꙗ** 12б, **злоньравнаго** 19б, **злопомнитѣльнѣ** 23б, **злосмрадїе** 7а, **злосмрадны** 6а, **злострадaнїе** 2а, **злосьмрьтнь** 29а.

Ꙁнаменїе — 9 пута, вазда с оксијом над **ме**. Облици: nom. sing. 4 п.; acc. pl. **знаменїа** 7а, 7б; **знаменїи** 24а,

gen. pl.; **ѕнаменїи** 24б. instr. pl.; **ѕнаменихъ** 25а loc. pl.; Овамо иде **ѕнаменавь** 9б, који такође има оксију над **ме**.

Ѕрѣти 6б, с оксијом над **ѣ**; **ѕрить** 3б, 28б с две варије над **и**; **ѕрите ли** 26б с оксијом над **ѕри** а варијом над **ли**; **ѕреште** 7б, 18а оба пута с оксијом над **ѕре**, а 7б још с две варије над **ште**; **ѕрештїихъ** 26а с оксијом над **е**; **ѕрѣнїа** 2б, с оксијом над **ѣ**. Овде се увршћују и разни сложени облици: **не прѣѕриши** 5а с оксијом над **прѣ**; **оуѕриши** 22б два пут, **оуѕрить** 22а, са псилом и оксијом над **оу** и оксијом над **ѕри**; aor. **оуѕрѣ** 21а, 31б са псилом и оксијом над **оу** а варијом над **ѣ**; imperat. **приѕри** 19а, 20б с оксијом над **при** и варијом над **ѕри**; **прѣѕрѣ** 5б с оксијом над **прѣ** а варијом над **ѕрѣ**; **прѣѕрѣсте** 6б, **прѣѕрѣвьше** 6а с оксијом над **ѕрѣ**; **прѣѕырати** 10а с оксијом над **ѕы**; **вьѕрѣвь** 5 пута с оксијом над **ѣ**; **вьѕырающїи** 2а, 32б с оксијом над **ѕы** и псилом над **ю**; **наѕырающеѥ** 2б исто тако, и још с варијом над **ѥ**; **вьѕырахоу** 30а с оксијом над **ѕы** а с две варије над **ра**; **поѕорищи**, loc. 21а, с оксијом над **ѕо**.

Идоль — 11 пута вазда с оксијом над **до**. Облици: **идола** 30б. gen. sing. са псилом и оксијом над **и**; **идолѣ** 30б. loc. са псилом над **и**; **идоли** 30б, 31а. nom. pl. и то 30б са псилом, а 31а са псилом и оксијом над **и**; **идоль** 11б и 31б gen. pl. са две варије над **ь** и псилом и оксијом над **и** на оба места; **идоломь**, 12а, 17б, 21б, dat. pl. са псилом и оксијом над **и**; **ѡ идолѣхь** 14а, 18а са псилом и оксијом над **ѡ** и псилом над **и**. Овамо долазе: **идольсцѣи** 12а, 26а са псилом и оксијом над **и** и варијом над **и** на крају, **идольскыхь** 13б са псилом и оксијом над **и**, оксијом над **до** и две варије над **ы**; **идолослоужениїа** са псилом и оксијом над **и**, и оксијом над **до** и оксијом над **ѵ**.

Иже долази тако често, да ћемо га само по облицима прегледати. I. Тако **иже** долази 61 пут, 55 пута са псилом

и оксијом над и, 1 пут само с оксијом на истом месту, а 5 пута само са псилом на истом месту, но свих пет пута претходи и (и иже) над којим је псила и оксија. — **Ѩже** — 9 пута, свагда са псилом и оксијом над ѩ. — **Ѥже** — 34 пута, и то 25 п. као **еже** са псилом и оксијом над е, 5 пута као **ѥже** с истим знацима над ѥ, и 3 пута као **ѥже** само са псилом над ѥ. II. **Ѥго** gen. et acc. masc. et neutr. sing. долази 47 пута, и то 24 пута **его** са псилом над е и варијом над о, 8 пута **ѥго** са псилом над ѥ и варијом над го; 11 пута **его**, 1 пут **ѥго** и 3 пут **ѥгѡ** само са псилом над е или ѥ. **Єгоже** долази 9 пута, 8 пута са оксијом над го, а један пут без акцента на томе месту; 7 пута са псилом и оксијом и један пут само са псилом на истоме месту. — **Нѥго** — 7 пута, свагда с оксијом над ѥ. III. Gen. fem. sing. **ѥе** — 3 пут (5а, 5б, 6б) сва три пута с варијом над е, а у **нѥѥ** 31б с истим знаком над ѥ. IV. Dat. masc. et neutr. **ѥмоу** — 21 пут, и што се тиче **моу** има 17 пута једну а 1 пут, 20а, две варије над ү. Што се тиче првога слога, 12 пута писан је ѥ, и има над ѥ псилу; 9 пута писан је е и 6 пута има над е само псилу, а 3 пута и псилу и оксију. — **Ѥмоуже** долази 3 пут (1б, 10а, 33б) свагда с оксијом над ү. Први слог два пут је писан са е и има псилу и оксију над њим; један пут са ѥ, и нема над њим ништа, сигурно што је велико, над којим у тексту не долазе акценти. — **Нѥмоу** долази 16 пута, увек с оксијом над ѥ. — V. Dat. et. loc. fem.: **еи** 18б, 32б, обоје дативи са псилом над е и варијом над и; **кь нѥи** 3б, 31б, **ѡ нѥи** 18б такође с варијом над и. — **Кь нѥиже** 8а, с оксијом над и. VI. Acc. masc. sing. с предлозима **нѧнь**, 17б, 18а, 20б с оксијом над ѧ; **нань** 14б с оксијом над на а варијом над нь; **вьнь** 24а, с оксијом над нь а варијом над нь. VII. Acc. fem. **юже** 3 пут са псилом и оксијом над ю, **кь ню** 21а с оксијом над кь а варијом над ю. VIII.

Instr. sing. masc. **нимь** 3 пута са псилом и оксијом над **и**, и 1 пут још с варијом над **ь**; исти облик у dat. pl. 2 пут само са псилом и оксијом над **и**. — **Прѣдь нимь, сь нимь** 10 пута, вазда с оксијом над **и** (или **ы** које каткад долази место **и**). IX. Loc. masc. et neutr. **ѡ нюмь, на нюмь, вь нюмь** 7 пута, вазда с оксијом над **ю**. X. Gen. pl. **нхь** — 6 пута са псилом и оксијом над **и**. Gen. et loc. pl. с предлозима **ѡть нихь** итд. 7 пута увек с оксијом над **и**. XI. Instr. pl. **ими же** 12б са псилом и оксијом над **и** а оксијом над **ми**. — С предлогом: **сь ними** 19б. 33б, **сь ними же** 10а два пут с оксијом над **ни**.

Избавити у разним облицима 7 пута, свагда с оксијом над **ва**. Inf. **изБавити** 18а без споредних акцената; praes. sing. **изБавиши** 16б, **изБавить** 20а још са псилом и оксијом над **и**; imperat. **и изБави** 19а, 33а, још са псилом над **и**, али је над свезом **и** псила и оксија; **и изБавленїе** 18б. са псилом над **и** и псилом и оксијом над свезом **и**; **из-Бавлѣють** 20а са псилом и оксијом над **и** и псилом над **ю**.

Изети 17а, 20а са псилом и оксијом над **и**, оксијом над **зе**; **изеть** 17б са псилом и оксијом над **и** и оксијом над **зе**: **изьмьше** 6б два пут, 7а, са псилом и оксијом над **и** и 7а још с оксијом над **зь**. Cf. **приюти**.

Име у разним облицима свега 12 пута увек са псилом и оксијом над **и**. Појединце и с обзиром на споредне акценте долази **име** 6 пута с варијом над **ме** а 3 пута без варије; **имене** 5а, има још оксију над **ме**; **именемь** 11б, 14б има још оксију над **ме**. С овим заједно иду облици од **именовати**, од којих 3 имају над **и** псилу и оксију, а 1, **именова** 7б., само псилу. Иначе сва четири случаја имају над **ме** оксију. Поврх тога **именоують се** 4а, **имѣноуемь се** 30а, **именоуюште** 21б имају над **ю** и **ю** псилу.

Имѣти — 23 пута у разним облицима. Ту 18 пута долази над **и** псила са оксијом, 4 п. само псила у овим

примерима: **не имамь** 4б два пут, али уз то **не имамь**, 4б трећи пут, има над **и** псилу и оксију, за **тим не имѣаше** 9б, **имѣаше же** 11б. С погледом на друге акценте и по облицима **имѣти** 31б има још оксију над **мѣ**; **имамь** 4б три пут, 15б, 28б има још оксију над **ма**; **имаши** 29б, **имать** 11а, **имате** 14а имају још оксију над **ма**; **имѣи** 29а има још варију над **и**; **имѣаше** 1б, 4б, 9б, 11б има још псилу над **и**; part. praes. act. **имѣе** 16а има још варију над **е**, исто fem. **имоуштїи** 19а, има још оксију над **ү**; **имоушта** 12а, 21 acc. има оксију над **ү**, и две варије над **а**, **имоуште** 16а, 16б два пут, 18б, 20б има оксију над **ү**. Овамо долази и 6 п. acc. pl. **имѣнїа** 7б, 9а, 13б два пут, 27а, 29б, 5 пута са псилом и оксијом а један пут само са псилом над **и**, а свагда с оксијом над **мѣ**.

Или 11 пута 10 пута са псилом и оксијом, а 1 пут само са псилом над првим слогом, и 10 пута с варијом а један пут без ичега над **ли**.

Инь — 14 пута у разним облицима, 10 пута са псилом и оксијом над **и**, а 4 пута само са псилом. У та четири пута три пут је напред савез **и**: **и инь**, 14б, **и инаа же**, 9а, **и инїи** 18б. С погледом на остале акценте и по облицима овако стоји: **инь** 14б без икаква другог акцента, а 17а и 20б још с варијом над **нь**; **ино** nom. и acc. neutr. 3 пут, 3б, 7б, 9а, још с варијом над **но**, а 14б још с две варије на истом месту; **иного** 2б, 4б, још с оксијом над **но** и варијом над **го**; **иные** 4б, gen. sing. fem. још с две варије над **ы**; **иноү** 23а, acc. sing. fem. још с две варије над **ү**; **иноүю ко** 4б још са псилом над **ю** и варијом над **ко**; **инїи** 18б, nom. pl. masc. без ичега више; **инаа же** 9а nom. pl. neutr. још с оксијом над трећим слогом **а**.

Испльнити — 11 пута у разним облицима, свагда са псилом и оксијом над **ис** и оксијом над **пль**. Облици су: **испльнити се** 3б; **испльнить** 2б; **испльни се** 32а aor. 3 sing.;

исплънь 28а, 30б; **исплъньше се** 6а; **исплънинь** 29а, 33б; **исплънюно** 16а; **исплънюенние** 31а, voc.; **исплънюенїи** 25б, nom.

Исповѣдати са супстантивом **исповѣданїе** долази 10 пута, 9 пута са псилом и оксијом над првим слогом, а 1 пут: **и исповѣданїа** 33а само са псилом, а на савезу **и** има као обично и псила и оксија. Над **вѣ** у свима случајима стоји оксија. Облици глагола: **исповѣда** aor. 3 sing. 24а, 25а; **исповѣдаюште** 27а, има још псилу над **ю**. Међу облицима именице има dat. **исповѣданїю** 22б још с варијом над **ю**. Cf. **вѣдѣти**.

Истина — 11 пута, 10 пута са псилом и оксијом а 1 пут са самом псилом над првим слогом, а в зда с оксијом над **ти**. По облицима нема се шта напомињати, но то, како ми се чини, да је облик **истинѣ** у реченици о **просвѣти же ихъ къ познанїю истинѣ** gen. по нар. језику и да га треба читати **истине**. — Овамо припадају облици адјектива **истиньнь**, који долазе 11 пута свагда с оксијом над **ти**, 8 пута са псилом и оксијом и 3 пут само са псилом над првим слогом. Од та три случаја један пут је савез **и** пред том речи. С погледом по облицима и на споредне акценте voc. **истиньны** 28а има над **ы** још две варије; neutr. nom. **истиньное** 33а, acc. **истиньною** 11б има над **е** и **ю** још варију; gen. acc. **истиньнаго** 14а, 15а, 20б има још варију над **на**; adv. **истинѣю** 8а, има још варију над **ю**; а **истинѣишеѥ**, има још оксију над четвртим слогом **и** и варију над **ю**.

Источникь — 5 пута, свагда са псилом и оксијом над првим слогом и оксијом над **о**: **источникь** 2б, 3а, **источника** 1б, **источникы** 4а, 8б.

Исцѣлѣти у облицима, заједно са **исцѣлѣнїе** долази 6 пута свагда са псилом и оксијом над првим слогом и оксијом над **цѣ**. Облици: imperat. **исцѣли ме**, 20б; **исцѣлявше** 27б још с варијом над **ля**; **исцѣлѣю** 28а, још с варијом

над ѥ; **исцѣлѣ** aor. 3 sing. 21а; **исцѣлѥніа** 10а, **исцѣлѥнию** 7б без ичега другог.

Ити — 6 пута у облицима: **идѣше** 32б, **идѣхоу** 19б два пут са псилом и оксијом над и и оксијом над дѣ; **идоше** 10а, са псилом и оксијом над и и оксијом над до; **и идоущи** 18б, **идоущимь же** 18б са псилом над првим слогом и оксијом над у. Овамо се може уврстити аог. **изыде же** 7б с оксијом над ы, **изыде** 10а са псилом и оксијом над и и оксијом над ы; **ѡтиде** 19а, 27а са псилом и оксијом над ѡ, и оксијом над и; **и изшьдьшоу же** 20а, с оксијом над **шь**. Вредно је напоменути, да су оба и над којима нема псиле, у тексту с великим словом, над којим, ако није црвеним с почетка, ти знаци не долазе. На послетку: **ѡбышьдь** 4а са псилом и оксијом над ѡ и оксијом над ы. Уврштујући овде све сложене узимамо **вънити** 28б, **сънити** 6а, **вънидє** 19б, 28б сва три пута с оксијом над ни. Тако **прїити** 16а, 30а, 31б, **поити** 19б имају оксију над и. Praes. **прїидоу** 3а, **прїидеши** 28б, **прїидоуть** 17а, има оксију над и. Imper. **поиди** 27б, **поидѣмь** 30а имају над и псилу, а у последњем случају оксију над дѣ. Aor. **прїидохь** 18а, **прїидє** 10 пута има оксију над и, а **прѣидє** 9б **прѣидошє** 1б, **поидє** 27б имају над и псилу. Cf. **шьдь**.

Како — 11 пута, свагда с оксијом над а. Овамо се може уврстити **никакоже** 5 пута свагда с оксијом над ка, и **нѣкако** 8б, с оксијом над ка и над нѣ.

Камєнь 15б, **камєнє** 16а, **камєнїє** 9а, **камєнїи** 9а има свагда оксију над мє, а **камєноу** 15б над ка.

Коньць 11а, до **коньца** 4б, 15б, 20а, 27а, 33а, **коньцє** 8б, свагда с оксијом над о; до **коньца** 12а с оксијом над до, исто 19а с оксијом над до и над ко. Изведена реч **коньчноѥ** 31б има осим оксије над ко, још варију над ѥ. Овамо долазе и сложени облици **сконьчати сє** 5б, **сконьчаю** 22б, praes. још с варијом над ю; аor. **сконьча сє** 28а;

part. praet. act. I. **сконьчавьши** 13б, dat. **-шоу** 13а, **сконьчанїє** 18б, **-нїа** 32б такође увек с оксијом над **ко**.

Красьнь 13б, **прѣкрасны** 4а још с две варије над **ы**; **красоти** 2б gen., **красотоу** 7б; **оукрасить** 2б; **оукраси** 3б, aor.; **оукрашаю** 5а part. praes. с варијом над **ю**; **оукрашающе** 1б, још са псилом над **ю**; **оукрашьшїи** 3б; **оукрашень** 13б имају сви оксију над **кра**. Случајеви са **оу** у почетку имају још псилу и оксију над тим гласом. Само **красоти** 29б, gen. има оксију над **со**.

Кто — 10 пута, 7 пута с две варије над **о** (и **кто ко** 2а); 3 пут с једном варијом на истом месту (и **кто ти** 14б). Овде се може уврстити и **нѣкто** 6а с оксијом над **ѣ** и варијом над **о**.

Кыи у овим облицима: **кїи** 19б без акцента; **кою** 16а, 24б, с варијом над **ю**; **кого** 2б с оксијом над **ко** и варијом над **го**; **комоу** 5б, **никомоуже** 5б с оксијом над **ко**.

Лежати долази 8 пута, свагда с оксијом над **ле**. Облици: **лежати** 6б; **лежить** 10а; imperf. **лежаше** 17а, 29а још с варијом над **жа**; part. praes. act. **леже** 7а; **лежоуще** 6а, nom. sing. neutr.; **лежещаго** 25а, још с варијом над **а**; **лежещїихь** 24б. Овде се могу споменути **лѣганїа же** 2б с оксијом над **ѣ** и варијом над четвртим слогом **а** и **лѣганїи** 2а, с оксијом над **ѣ**, без икаква другог акцента.

Лице — 8 пута, свагда с оксијом над **ли**.

Лоукавы — 5 пута свагда с оксијом над **у**. С погледом на облике и споредне акценте, стоји овако: **лоукавы** 3а, 26б с две варије над **ы**; **лоукавомоу** 25а без ичега другог; **лоукавыхь** 33а с две варије над **ы**, и **лоукавїихь** 5а без ичега другог осим горе поменуте оксије.

Льстити — 6 пута свагда с оксијом над **ль**. Облици praes. sing. 2, plur. 2, и part. praes. act. **льстеще** 31а. Овамо иде и **льстїю** 14а још с варијом над **ю** као и сложено **прѣльсть** — 9 пута с оксијом над **ль** и у instr. **прѣ-**

льстїю 11б још с варијом над **ю**. Исто тако имају над **ль** оксију и ове речи исте породице: **прѣльстника** 26б, **прѣльсти** 31а, aor.; **прѣльщаюемь** 30б, praes. pl. 1. још са псилом над **ю**; **прѣльстившїи** 32а, acc. part. praet. act. још с две варије над **ша**; **прѣльщенїемь** 32а још с варијом над **ю**; **прѣльщенїе** 26а, 26б.

Любити долази у part. praes. act. **любещїимь те** 33а с оксијом над **лю** и варијом над **те**. — Од именице **любы** имају облици: gen. **любве** 1а, acc. **любовь** 33а, instr. **любовїю** 10а сви с оксијом над **лю**, а последњи, 10а, и с варијом над **ю**. — **Любьзно** 10а и **любьзнѣише** 9а имају обоје над **лю** оксију, а последњи 9а случај над **и** оксију. —

Лютыи долази у разним облицима 8 пута свагда с оксијом над **ю**. Појединце: **люти** nom. sing. 16б још с две варије над **ти**; **лютымь** 5б још две варије над **ы**; **лютои** 12б још с варијом над **и**; **лютою** 4а још с варијом над **ю**; **лютѣишимь** 12б још с оксијом над првим **и**; **лютѣ** 20б, 21б, adv. без ичега више, а **лютѣ** 15б loc. sing. још с варијом над **ѣ**.

Магнентїе — 11 пута свагда с оксијом над **ма**; случајеви 18а, 29а имају још псилу над последњим **е**.

Мало adv. — 8 пута с оксијом над **ма**, 8-ми пут **нимало** 27б; **малое** adj. 16а с оксијом над **ма** и варијом над **е**; **малоу** 6а acc. fem. sing.; **не малѫ** 5а, 7б dat. sing. с оксијом над **ма**; **вь малѣ** 13а, 31а с оксијом над **ма**. У сложеницма **маловрѣменьна** 15а, **маловрѣменьно** 21б оксија је над **ма**, по том над **врѣ**, а у случају 15а над **на** је још варија.

Мирь 4а, 12б; **мира** 11б; **мироу** 4б; **миромь** 18б, **мирѣ** 21б вазда с оксијом над **и**. Исто тако у adv. **мирьно** 5а, и у dat. adj. **мирьноу** 5а, само што у овом последњем случају долази и једна варија над **у**.

Мнити у неким облицима: **мнящи** 23б, **мнить се** 24а, с оксијом над **мни**. По том **мнешташе се** 13б с оксијом над

мнє и варијом над трећим слогом **а**; **мнѣшє** 6б без ичега а 9б и 11а с оксијом над **ѣ**.

Многь долази у многим сложеним и несложеним облицима, с тога ћемо их појединце и прегледати. I. **Многь** 28а, **на многь** 17а с оксијом над о. II. **Многа** nom. fem. sing. 1а, с оксијом над о. III. **Много** nom. neutr. sing. 3 пут, сва три пута с оксијом над **мно**, и у случајима 10а и 31б с две а 26а с једном варијом над **го**. IV. **Многагѡ** 14б с оксијом над **мно** и варијом над **га**. V. **Многоү** dat. 17а, 30а, оба пута с оксијом над **мно**, 17а без ичега а 30 с две варије над **гоү**. VI. **Многомь** instr. 17б, 21а с оксијом над **мно**. VII. **Мноѕѣмь**, instr. masc. sing. 7а, dat. pl. 25б с оксијом над **мно**. VIII. **Мноѕѣ** loc. sing. 6 пута 2а, 5б. 7а, 25а, 26а, 26б свагда с оксијом над **мно**. IX. **Многою** instr. fem. 9б, 10а, 30б, 32б, сва четири пута с оксијом над **мно** а варијом над **ю**. X. **Мноѕи** nom. pl. **мноѕїи** 1б, **мноѕи кѡ** 17а, **мноѕы** 18б, 28а сва четири пута с оксијом над **мно**, а у 18б, 28а с две варије над **ы**. XI. **Многыхь** 11а, 24а два пут, сва три пута с оксијом над **мно** и с двема варијама над **ы**. XII. **Многымь** 13а 2 пут с оксијом над **мно** и двема варијама над **ы**. XIII. **Многы** acc. 18а с оксијом над **о**, а двема варијама над **ы**. XIV. **Многаа** 7а, 29б acc. pl. neutr. с оксијом над **мно** и варијом над другим **а**, а исти облик писан **многа** 1б, 13б два пут, 19б с оксијом над **мно**, а две варије над **га**. XV. **Многыми**, 21а, instr. с оксијом над **мно** а двема варијама над **ы**. XVI. Adv. compar. **множаѥ** 31б, 32а, с оксијом над **мно**, међу тим ѥ у 31б има псилу а у 32а варију. XVII. **Множицєю** 3а има над **мно** оксију, а над **ю** псилу XVIII. **Множьство** долази 5 пута, свагда с оксијом над **мно**. XIX. **Оүмножишє сє** 20б са псилом и оксијом над **оү** и оксијом над **мно**.

Мои у разним облицима много пута, тако да нам је

удесније поједнице прегледати. I. Nom. sing. masc. **мои** 14 пута и nom. pl. **мои** 19а, 20б свагда с варијом над **и**. II. Nom. sing. fem. **моꙗ** 2б, 28а с варијом над **ꙗ**. III. Nom. sing. neutr. **моє** (**моє** 20б) 5 пута с варијом над **є**; nom. fem. pl. **моє**, 6б, 20б, 22б и acc. pl. fem. **моє** 17б, 22б с варијом над **є**. IV. Gen. или acc. sing. masc. et neutr. **моєго** (**моєго** 25а, 29а) свега 8 пута увек са псилом над **є** или **є**. V. Gen. sing. fem. **моєє** 4б, три пут, 15б, 33а, свега 5 пута, 4 пута с варијом над **є**, а један пут без акцента. VI. Dat. sing. **моємоу** 19б, 31а, **по моємь же** 29а свагда са псилом над **є** или **є**. VII. Acc. sing. fem. **моꙗ** 5 пута, свагда с варијом над **ю**. VIII. Instr. sing. **моимь** 29а и dat. pl. **моимь** 19а, 21а с оксијом над **и**. IX. Loc. sing. masc. **моємь** 15б, са псилом над **є**. X. Loc. sing. fem. **моєи** 29б са псилом над **є** и варијом над **и**. X. Gen. plur. **моихь** 22б са псилом над **и**.

Молити — 6 пута, свагда с оксијом над **мо**. Поједнице и с погледом на споредне акценте: **молꙗше се** 19а, 25б још с варијом над **лꙗ**, а 16б само с оксијом; part. praes. act. **моле се** 16а, 32б, **молєштоу се** 28б само с оксијом. Овамо се може уврстити и acc. pl. **мольбы** 6б, такође с оксијом над **мо**. Овамо припада: **помоливь се** 20б, **помольши се** 4б, imperat. **оумоли** 29б свагда с оксијом над **мо**, а у последњем случају са псилом и оксијом над **оу**.

Моштн verb. долази као **немошти** 6а у infin. с оксијом над **мо** и тај акценат долази на том месту свагда у 15 случајева, који су пред нама. Између облика истаћи ћемо part. praes. act. **могы** 19а, 20б, где осим оксије над **мо** имају још и две варије над **ы**; nom. fem. **могоуштн** 31б осим оксије још с две варије над **и** и на истој страни исти облик с оксијом над **мо** као и онај, али написан **могоуштїи** и без варија на крају; **могоуштаго** 2б још с две варије над **шта**; **могоуштомоу** 2а, само с оксијом; **могоуштоу** 24а

dat. још с две варије над ѵ; **могоѵште** 18б само с оксијом. Сложени: **помошти** 29б, 31а; **прѣнемагає** 21, још с варијом над **є**, part. praes. fem., **прѣнемагающтїи** 32б, још са псилом над **ю**; **изнемогьшоѵ** 7б dat. sing. још с варијом над **ѵ**; **изнемаганїє** 16а, два последња случаја са псилом и оксијом над **и** — имају увек оксију над **мо** или **ма**.

Мошти substant. у nom. pl. или acc. 1б, 6б, 7б, 9б с оксијом над **мо**: исто тако **моштеи** 8б још с варијом над **и**; **немошть** 4б, с оксијом над **мо**; **моштно** 9б, 12а с оксијом над **мо**; **немоштни**, 27б, такође с оксијом над **мо**. Тако исто **помошть** 4б, 29б, 33а, **помошти** 19а, gen., **помоштїю** 23а с варијом над **ю** имају оксију над **мо**.

Мрьтвь — 12 пута у разним облицима, и уз то **мрьтвьцѧ** 24а, 25а свагда с оксијом над **мрь**. По облицима и с погледом на осталу акцентуацију овако је: nom. sing. **мрьтвы** 25б, још с две варије над **ы**; acc. **мрьтва** 24а само с оксијом, а **мрьтваго** 24б, 26б још с варијом над **а**; **мрьтвыхь** 18а, 24б, 25б, 26а два пут, 26б, свагда још с две варије над **ы**; **мрьтвымь** dat. 24а два пут још с две варије над **ы**. — **Оѵмрѣти** 18а, 29б, **оѵмрѣть** 27б, **оѵмрешн** 15а, **оѵмрьль** 26а два пут, имају сви осим псиле и оксије над **оѵ** још и оксију над **мрѣ**, **мре**, **мрь**. — **Сьмрьть** или **сьмрьти** 8 пута **сьмрьтїю** 27а још с варијом над **ю**; **сьмрьтна** 18а, **сьмрьтнаго** 23б још с две варије над **на**, имају такође увек оксију над **мрь**.

Моѵдрь — у облицима **моѵдрїє** 3а, **моѵдрымь** 2б, **моѵдрованїа**, 29б, **моѵдрованїємь** 22б, **моѵдрости** 15а, **прѣмоѵдрѡсти** 11а има свагда оксију над **ѵ**. Уз то **моѵдрымь** 2б, има још две варије над **ы**, **моѵдрованїємь** 22б још оксију над **ва** и псилу над **є**.

Моѵжь с изведеним речима долази 13 пута, свагда с оксијом над **ѵ**. Појединце: **моѵжь** 6а, 22а, 27а; **моѵжа** 12б, 29б; **моѵжїє** 26б; **моѵжаи се** 17а, још с оксијом над

и; **моужьскыи** 3а, још с варијом над **и**; **моужьство** 13б, **моужьства** 29б, **моужьствѣ** 15а, **моужьствомь** 22а; **моужьствьнѣ** 1б.

Моука са својим глаголом у разним облицима 22 пута свагда с оксијом над **моу**. Између облика именичних заустављено се на instr. sing. **моукою** 22а, који још и над **ю** има варију, и над gen. pl. **моукь** 20а, где исти знак долази и над **ь**. У adj. **моучнои** 12б dat. долази још варија над **и**. Иначе је свуда само први слог, као што је речено акцентован.

Мѣсто долази 8 пута, свагда с оксијом над **мѣ**. Облици: nom. gen. dat. loc. sing и loc. plur.

Надежда — 5 пута, свагда с оксијом над **дє**. Gen. **надеждє** 4б нема никаква споредног акцента, а 21б над последњим слогом има варију; acc. **надеждоу** 4а нема никаква споредног акцента, а исти облик, 4б два пут, има варију над **у**. **Ненадеждьнымь** 19а има такође оксију над **дє** и две варије над **ы**. Овамо се може уврстити **ѡдеждоу** 12б са псилом и оксијом над **ѡ**, оксијом над **дє**, и варијом над **у**; **ѡ ѡдеждахь** 2б са псилом над **ѡ**, докле је над предлогом **ѡ** псила и оксија, и с оксијом над **дє**.

Народь у својим облицима и с два облика придевска долази 10 пута свагда с оксијом над **ро**. У тих 10 случајева 6 пута је **ро** написано **рѡ**. Cf. Starine I. 20. **Народныхь** 27а има још две варије над **ы**.

Начело 11а, **начельство** 11б, 13б, **начельства** 12а, **начельникы** 13а, **начельствоующїимь** 12а има свагда оксију над **чє**.

Нашь у разним облицима 27 пута, свагда с оксијом над **на**.

Ни сложено највише са **жє** (**нижє**) долази 19 пута, 13 пута с варијом, 5 пута с оксијом и 1 пут, 12б, с две варије над **и**.

Нога — 5 пута, **ноꙁѣ** 15б, 25б, 26а, **ногы** 20б, acc. pl.; **ногама** 32а, вâзда с оксијом над **но.**

Ношть — 6 пута с оксијом над **о. Ноштїю** 27а има још варију над **ю**; **ноштеи** 2б. тако исто варију над **и.**

Нь — 32 пута, 31 пут с две а 1 пут с једном варијом над **ь.**

Нѣкоторыи има облике: dat. **нѣкоторомоу** 12б с оксијом над **ко**, **нѣкоторѣи** 12а с оксијом над **нѣ** и **то** и варијом над **и**; **нѣкоторою** 3б с оксијом над **нѣ** и **то** и варијом над **ю**; acc. fem. **нѣкоторую** 3а два пут, с оксијом над **нѣ** и варијом над **ю**; **нѣкоторїихь** 5а с оксијом над **ко.**

Нѣкыи — 20 пута у разним облицима, 18 пута с оксијом над **нѣ**, а 2 пут (**нѣкоюго** 20, **нѣкоюмоу** 7а, где је само псила над **ю**) без акцента. Појединце: nom. и acc. sing. masc. **нѣкы** 28а, 30б, још с две варије над **ы**; gen. **нѣкоего** 3б још са псилом над **е**; dat. **нѣкоюмоу** 5 пута још са псилом над **ю**; loc. sing. **нѣкоюмь** 32б још са псилом над **ю**; acc. sing. fem. **нѣкоую** 6а, 6б још с варијом над **ю**; nom. pl. **нѣци** 27б без ичега, а 28а са две варије над **ци**; **нѣкыхь** 27б још с две варије над **ы**; dat. **нѣкымь** 6а с још две варије над **ы**; acc. pl. **нѣкыю** 19б још с оксијом над **ы**; acc. sing neutr. **нѣкое** 17б још с варијом над **е**; nom. и acc. pl. neutr. **нѣкаа** 7а, 22б још с варијом над трећим слогом **а.**

Ѡбаче — 6 пута, свагда са псилом и оксијом над **ѡ** и с оксијом над **ба.**

Ѡбаѩнїе — 7 пута са псилом и оксијом над **ѡ** и са псилом над **ѩ**. Dat. **ѡбаѩнїю**, 23а има још и варију над **ю.**

Ѡбраꙁь — 5 пута с придевом **ѡбраꙁною** 4а, вазда са псилом и оксијом над **ѡ** и оксијом над **ра**. Горе поменути придев има уз то и једну варију над **ю.**

Ѡбрѣсти — 9 пута, 8 пута са псилом и оксијом над **ѡ** а свагда с оксијом над **рѣ**. Оно један пут **ѡ** је велико,

којом приликом у тексту не долазе акценти. Облици су: **ѡбрѣштешн** 1а, **обрѣштеть** 19б, **ѡбрѣте** 3б, 17б, 27б, **ѡбрѣтоше** 6а, **ѡбрѣтаюшта се** 12б acc. sing. још са псилом над ю и с варијом над шта, **ѡбрѣть** 8а, 8б, part. praet. act. I.

Ѡбьєтн — 6 пута у разним облицима, вазда са псилом и оксијом над ѡ. Појединце: **ѡбьєтн** 17а, још са псилом над є; **ѡбьєть**, 6б, 15б још са псилом над є; **ѡбьємьшн** 24б још са псилом над є и варијом над шн; **обьємьшоу** 8а, још са псилом над є; **обьємьше** 10а још са псилом над є.

Ѡбѣштати — са **ѡбѣтованиє** свега 10 пута, увек са псилом и оксијом над ѡ и 9 пута с оксијом над бѣ. Облици: aor. **ѡбѣшта**, 26б два пут, 30а; **ѡбѣштавь** 22а; **ѡбѣштавьшоу** 29а, dat.; **ѡбѣштавающе** 9б још с оксијом над шта и псилом над ю. Овамо иде и **ꙁавѣштавь** 13б; **ꙁавѣштаньномоу** 19б; **ꙁавѣштаньнаа** 29а acc. pl. с варијом над последњим а; **ꙁавѣштанїємь** 29а још са псилом над є; **съвѣштавлю** 15а praes. још са псилом над ю; **съвѣшта** 12а, 31а aor. имајући свагда оксију над вѣ. Cf. **отвѣть**.

Ѡнь у разним облицима 40 пута, 36 пута са псилом и оксијом над ѡ, 4 пута без икаквих акцената и то сигурно за то, што је сва та четири пута ѡ иницијал у тексту, који обично нема акцената. Ради обилатости облика прегледаћемо их појединце. I. Nom. sing. masc. као pronomen demonstr. **онь** 6а два пут, 16б, 19б, и као pronomen pers. 24а још с варијом над ь. — **Ѡнь же** као pronom. person. 10 пута без ичега другога. II. **Ѡна** 6б pron. demonstr. још с варијом над на. — **Ѡнаже** 18б, 19а, 31б, 32б два пут, pron. pers. још с оксијом над на. — III. Pron. demonstr. **ѡно**, 2б, 3б, 11б још с варијом над но. — IV. Gen. et acc. sing. masc. **ѡного**, 6а, 7а, 19б, с оксијом над но и варијом над го. — V. Gen. fem. sing. **ѡноє** 7б, 16а, још с варијом над є. VI. Dat. masc. sing. **ѡномоу** 5б, 23а, **ѡномоу же** 29а још с оксијом над но. VII. Dat. fem. sing.

ѡнои 7а, 28б још с варијом над **и**. VIII. Acc. fem. sing. **ѡноү** 23а још с варијом над **ү**. IX. Pron. pers., nom pl. **ѡни** 7а, још с варијом над **и**, **ѡни же** 6а, с оксијом над **и**. X. Gen. et. loc. pl. **ѡнѣхь** 6б, 12б, 30а још с оксијом над **ѣ**.

Ѡтвѣть с облицима глагола **ѡтвѣштати** долази 13 пута, увек с оксијом над **вѣ**. Над **ѡ** нема никаквих акцената, што је увек над њим т — **ѿ**. Облици: **ѡтвѣть** 32а, **ѡтвѣта** 2б, 32а; **ѡтвѣштають** 14б; **ѡтвѣшта** aor. 6 пута; **ѡтвѣштавь** 15а, 26б; **ѡтвѣштанїе** 14б. На истом месту имају акценат **сьвѣть** 8б, 13а, **сьвѣтника** 29а. Cf. **обѣштати**.

Пакы — 9 пута, увек с оксијом над **а** а с две варије над **ы**.

Пасти — 9 пута, увек с оксијом над **а**. Појединце: **припадахоү**, 27б још са варијом над **да**; **паде** 25б, 26а, 27б; **припаде** 32а; **падоше** 30б; **припадьши** 4а; dat. **падьшоү** 19а, 25б још с две варије над **ү**.

Паче — 9 пута увек са оксијом над **па**. Пет пута је **пачеже**. Међу 4 **паче** случајеви на листовима 9а и 26б имају још и варију над **е**.

Петка (света) — 9 пута увек с оксијом над **е**. Nom. **Петка** 3а има још и варију над **а**; исти облик 1б нема те варије; acc. **Петкоү** 1б има још варију над **ү**.; **Петци** 10б наводимо што је по народном говору.

Печаль 8а, **ѡт печали** 20а, **печалїю** 4а, где је и варија над **ю**, **печали** 7б acc. pl. **печалоующе** 3б, где још има псила над **ю** — имају свуда оксију над **ча**.

Побѣдити у облицима и сродним речима: **побѣдить** 24б, **побѣди** 30а. aor., **побѣждаемь** 11б са псилом над **е**, **побѣжденъ** 22а, **побѣдоү** 15б acc. subst., **побѣдоносца** 11а, acc. subst. где је и над **но** оксија, **непобѣдимагѡ** 31б где су над **ма** две варије, — има свагда оксију над **бѣ**.

Повелѣти — 43 пута у облицима речи ове породице свагда са оксијом над **ве**. Облици: **повелѣти** 6а; **повели**

5а imper. још с варијом над ли; **повелѣ** aor. 26 пута; **повелѣвь** 17а, 19а, 22б, 26б; **повелѣньною** 6а, још с варијом над **ю**; **повелѣніе** 12б, **повелѣнія** 19б, 32а, **повелѣніемь** 22а и **повелѣннемь** 17б још са псилом над **е** и **ю**; **повелѣніи** 24б, loc. још са оксијом над **лѣ**; **повелѣваешн** 22а, **повелѣвають** 23а, **повелѣваемь** 12б, 32а још са псилом над **е** или **ю**.

Подвигь у облицима **подвизы** 5б nom., **подвигохь** 13а, 13б; и глаголски облици исте основе: **подвиже** 11б, aor.; **подвигьши се** 3б, 5б, **подвигьшоу** 14б dat. где су још две варије над **у** — имају увек оксију над **ви**.

Подобати с другим речима тога корена, које ће се ниже видети, долазе 24 пута, и то 23 пута с оксијом над **до**, а 1 пут без акцента на том месту. Појединце: **подобаеть** 3б, 33б, **подобають** 30б још са псилом над **е** и **ю**; nom. **подобнь** 18а, **подобная** 24а, још с варијом над четвртим слогом **а**, **подобно** 7а; adv. **подобнѣ** 15б, 32а; **подобноньравны** 26б још с оксијом над **а** и двема варијама над **ы**; **подобіе** 18а и **подобые** 16б исто то, само друкчије писано и још с варијом над **ю**; nom. **прѣподобная** 1б два пут још с варијом над последњим **а**; gen. **прѣподобные** 1а, 9б још с две варије над **ы**, а 5б, 6б, 8б два пут, 9а, 9б још с варијом над **ю**; dat. **прѣподобнѣи** 1а, 9б, 10а још с варијом над **и**. Овамо долазе облици од **съподобити се**: **сподобеть се** 12б, 33б; **сподоби ме** 5а, 25б, 27а, imper.; **сподобихь** 28б, **сподоби** 32а, 33б; **сподобивь** 28а; **сподобиль** 15а два пут, који сви имају оксију над **до**.

Познати 15а има оксију над **зна**; **познають** 25б има псилу над **ю**; **познан** imperat. 17б, 31а има варију, **познанте** 18а оксију над **и**; **познасте** 20б, **познавь** 15а, **познанію** 33а слажу се у том што имају над **зна** оксију, иначе 15а има још оксију над **по**, а 33а варију над **ю**.

Показати са речима од истог корена долази 12 пута

увек с оксијом над ка. Inf. **показати** 18а; praes. 1. **покажоу** 22б, **покажеть** 24б; imperat. **покажи** 19а, 24б, 25б; aor. **показа** 5б, 22б; part. praet. act. I. **показавьшоу** 13б; **наказавьше** 1б; **прокаженнхь** 24а; **наказаніє** 16а; praes. **скажеть** 2б; imperat. **скажи** 23б; part. praes. **сказоуюште** 1б, још са псилом над ю; aor. **сказа же** 29а, **сказаше** 7а.

Поклонити сє са речима од истог корена, које се у својим облицима ниже наводе, има свагда оксију над кло или кла: **поклонити сє** 30а; aor. **поклони сє** 29а; part. praet. act. I. acc. sing. **поклоньша сє** 32а још с варијом над ша; **прѣклонь** 25а, 33б; **поклоненіа** 4а; **покланяють сє** 12б, **покланяюемь сє** 14а, **покланяюеміє** acc. pl. 30а, још свуда са псилом над ю; **покланяніє** 33б.

Покорити са ниже наведеним речима од истог корена има увек оксију над ко или ка: inf. **покорити** 12а, 22а, 29б; **покореть** 12б; aor. **покори** 8б, **покоры** 8б, још с две варије над ы; **покореніє** 32а; **покараю сє** 29б, **покараюштоу сє** 8б још са псилом над ю и ю. Оксију над ко има и **оукориль** 18а, где је још псила и оксија над оу.

Послати у облицима: imperat. **посли** 19б с варијом над и; aor. **посла** 9а, 9б, с варијом над а; **послаше** 9б, **посланіа** 12а, **посланьны** 19б, 20а с оксијом над сла, с тим да последњи облик има још и две варије над ы.

Послѣдовати са ниже наведеним речима од истога корена долази 9 пута с оксијом над ѣ: **послѣдоующіи** 32б, још са псилом над ю; **послѣдоующіи** 32б, још са псилом над ю; **послѣдовавь** 11а; **послѣдовавьшоую** 4б, 5а још с варијом над ю; **послѣдовала** 10б; **послѣжде** 1б; **наслѣдницоу** 1б; **наслѣдіа** 13б.

Поуть 13б, **приуьтомь** 10а, instr. sing. имају оксију над уь; **поунтаюште** 12б, **поунтаюштеє** 21а, 32а имају оксију над уи, псилу над ю, и последњи пример у оба случаја варију над ю.

Привести са ниже наведеним речима од истога корена долази 18 пута, увек с оксијом над ве или во. Inf. **привести** 16а, 16б, 20а. 26а, 29а, **прѣвести** 3б, **изъвѣсти** 22а; **приведеши** 24б; **приводить** 4а, 28а; aor. **приведе** 26б, **изведоше** 32б; **изводешти** 3а још с две варије над и; **проваждающте** још с оксијом над ю; part. praet. act. I. **приведь** 24б; **приведень** 22б два пут, 29б; **прѣведеніе** 16а; **изводимие** 23б, acc. pl. part. praes. pass. још са псилом над ие.

Принести са ниже наведеним речима истога корена долази 13 пута, вазда с оксијом над не или но. Inf. **принести** 9б, 16а, 30а, **понести** 15б; aor. **принесе** 17а, 26б, 32а; **изнесе** 32а; part. praet. **принесьше** 10а; **прѣнесена** 1а; **приносити** 30б; **приношахоу** још с варијом над ша; **приносеште** 17б.

Приспѣти долази у aor, 3 sing. **приспѣ** 8б, с оксијом над и и варијом над ѣ; али случаји **поспѣшьствоующитоу** 29а, где је над ю још псила; **прѣспѣвающта** 11б acc. sing., где је над ю још псила, а над шта варија; **поспѣшьствокаль** 27а; **поспѣшеніемь** 29а, где је над е још псила — имају сви оксију над спѣ. **Оуспѣвахоу** осим псиле и оксије над оу има над спѣ оксију а над ва две варије.

Притешти са ниже наведеним речима истога корена долази 6 пута, свагда с оксијом над тек или тѣк: **претекоше** 31а; **прѣдтечаше** 28а још с варијом над ча; **притекь** 26а; **притекьших** 26а, acc. још с варијом над ших; **истѣкахв** 1б, још с варијом над ка; **притѣкающтимь** 10а још са псилом над ю.

Приюти можемо разгледати само по облицима. I. Inf. као што је наведен долази 5а, 19а, 24а, 32а са псилом над ие. II. Praes. **пріимемь** 14а, **пріиметь** 27а, с оксијом над и. III. Imperat. **пріими** 18б, 32б, 33а, с оксијом над и, IV. aor. **подьеть** 1а с оксијом над о и псилом над ие,

прїеть 23а, **прїеше** 18а са псилом над є. V. Part. praet. act. I. **прїемь** 29а, **прнемь** 8б, **прнємьши** 10б, **прнємьшемь** 13а; **прнємьше** 6а, **прїемьше** 19б, **поємьше** 32б, са псилом над є или ѥ. VI. **Прнємлюще** 2а са псилом над ѥ; **прїемлюштоу** 21б, part. praet. act. dat. са псилом над є и оксијом над ю; **прнѥтовал** 10б aor. са псилом над ѥ и варијом над последњим а.

Просити с ниже наведеним речима истога корена 8 пута, свагда с оксијом над про: **испросити** 26б; praes. 1. **прошоу** 28б; aor. **испроси** 32б само с оксијом а 24б још са две варије над си, а у оба и у **испросити** 26б још псила и оксија над и; **прошенїе** 24б, nom. sing. **прошенїю** 9а dat. sing. још с варијом над ю; **прошенїи** 33а gen. plur.; **прошенїа** 33а gen. sing.

Прьвыи у разним ѣблицима 7 пута, увек с оксијом над ь; **прьво** 4а, acc.; **прьвѡе же** 25б још са псилом над ѥ; **вь прьвѡмь** 28б; **испрьва** 29б; **прьвѣе** 16а, 16б, 18а још с варијом над ѥ.

Прѣжде — 8 пута, увек с оксијом над ѣ, а у случају 13б још с варијом над є.

Прѣдстояти у облицима part. praes. act. gen. sing. **прѣдстоѥштаго** 24б још с варијом над шта; dat. sing. **прѣдстоєштоу** 14а, још с две варије над у; **прѣдстоѥштїихь** 25а, 26а; dat. pl. **прѣдстоѥштимь** 25б, **прѣдстоєштїимь** 21б, увек са псилом над є или ѥ.

Поустынꙗ 4а с оксијом над у а варијом над ꙗ; **пѹстынѥ** 3б, gen. sing. с оксијом над ы а варијом над ѥ; **поустыню** 2а, 3б с оксијом над у а варијом над ю; а **пѹстыню** 4а с оксијом над ы а варијом над ю; **вь поустыни** 4б оксија над ы, а 3б над у; **поустыньное** 4а, оксија над у, варија над є, **поустыньноѥ** 2а оксија над ы, псила над ѥ, **поустнхь** 18б loc. pl. оксија над у.

Рабъ — 15 пута у разним облицима, свагда с оксијом над **ра**. **Рабнихъ** 2б, loc. pl. такође с оксијом над **ра**; **поработенымъ** 11а има над **бо** оксију, а над **ы** две варије.

Ради praep. 25 пута свагда с оксијом над **ра** и варијом над **ди** осим случаја 29б **ради же**, где је само оксија над **ра**.

Радость 21а acc. sing. с оксијом над **ѡ**; **радѡсти** 9б dat. sing. с оксијом над **ѡ**; **радѡстїю** 7а, 32б, 33б с оксијом над **ѡ** и варијом над **ю**; **радостїю** 30а с оксијом над **а** и варијом над **ю**. **Радовати се** 12а с оксијом над **а** и **до**.

Разоумъ 3а, **разоумомъ** 13б, **разоумѣ** 5а aor., **разоумѣвъ** 3б увек с оксијом над **ѵ** а **разѹмѣти** 24б без акцента.

Рака 5 пута у облицима једнине увек с оксијом над **ра**.

Решти — 65 пута, од којих 60 пута оксија над **ре** или **рѣ**: **рѣше** 17а aor. pl., 4 пута је imper. **рьци**, написано с апострофом над **р** место **ь** и од та 4 пута 3 пут с варијом над **и** а 1 пут без акцента, а један пут је dat. part. praet. pass. **реченоу** 30б с оксијом над **че**. Облици: **решти** 5 пута, **изрешти** 29б још са псилом и оксијом над **и**; **речеть** 20б два пут; **изречеть** 1а још са псилом и оксијом над **и**; **рекоуть** 19а; **рече**, aor. 3. sing. 43 пута; part. praet. act. I. **рекь** 16б, 19б, 25а, 27а, 29а, **рекьше** 21б.

Ровь 6а два пут, 19б два пут, **ровоу** 19б увек с оксијом над **ро**; **зарыноуше** 6а има такође оксију над **ри** (**ры**).

Родь 11б два пут, 29а, **рода** 13а, **родоу** 25а; aor. 3 sing. **роди** 12б; **родителюи** 13а још с варијом над последњим **и**; **родителю** 1б два пут, acc. pl. — свуда с оксијом над **ро**. Овамо припада **оурода** 22б и **оуродьство** 11б такође с оксијом над **ро**, имајући над **оу** псилу и оксију.

Роука — 14 пута у разним облицима, свагда с оксијом над ү. С обзиром на споредне акценте: instr. sing. **роукою** 28б, 30б још с варијом над **ю**; gen dual. **роукоу** 23б још с две варије над **коу**, а исти облик **роукѹ** 17б без тога; gen. pl. **роукь** 18а још с варијом над **ь**, докле случај 17а истога облика тога нема.

Самь — 12 пута у разним облицима, увек с оксијом над **са**. С погледом на споредне акценте **самого** 12а још с варијом над **го**; **самоє** 2а, још с варијом над **є**; **самохотнѣ** 14б још с оксијом над **хот** и варијом над **нѣ**.

Свои у разним облицима како ћемо га појединце и прегледати. I. Nom. et. acc. sing. neutr. acc. pl. **своє** 5а, 9б, 13б, 19б, 20а, 25а, с варијом над **є**. II. Gen. et. acc. **своєго** 24а, 25а, 31б, и **своего** 17б, 19а, 20б са псилом над **є** или **е**. III. Dat. **своємоу** 4б, 29а, 30а са псилом над **є**. IV. Acc. sing. **свои** 17а, 33а, dualis 25а два пут с варијом над **и**. V. Acc. sing. fem. **свою** с варијом над **ю** — 10 пута. VI. Instr. sing. **своимь** 18а, dat. pl. 17б с оксијом над **и**. VII. Instr. fem. sing. **своєю** 28б, **своею** 10а два пут са псилом над **е** или **є** и варијом над **ю**. VIII. Loc. sing. **своємь** 6б два пут, са псилом а 19а с варијом над **є**. IX. Nom. pl. neutr. **своꙗ** 9б с варијом над **ꙗ**; gen. pl. **своихь** 32а са псилом над **и**; instr. dual. **своима** 10а са псилом и оксијом над **и**; instr. pl. **своими** 10а с оксијом над **и**.

Свѣтль са ниже наведеним изведеним речима 17 пута у разним облицима, увек с оксијом над **ѣ**. С погледом на поједине облике и споредне акценте наводимо још ово. Nom. fem. sing. **свѣтла** 6б има још две варије над **а**; loc. fem. sing. **свѣтлѣи** 6б још с варијом над **и**; nom. pl. **свѣтли** 8а још с две варије над **и**; gen. pl. **свѣтлыхь** 6б још с две варије над **ы**. Comparat. **свѣтлѣишїа** 1а с оксијом над оба **ѣ** и над **и** после **лѣ**. Од изведених речи истога корена :

свѣтлость 21б, **свѣтлости** 2б gen. 20а loc., **просвѣти же** 33а imperat., **свѣтильникь** 2б свуда с оксијом над **ѣ** као што је казано.

Себе или **себѣ** долази 17 пута увек с оксијом над **се**.

Сила у облицима **силоу** и **силою** 23б још с варијом над **ю** и **сильнь** 18а, долазећи свега 7 пута, има увек оксију над **си**.

Сице — 19 пута (**сице же** 21б, **сице ко** 20б још с варијом над **ко**) свагда с оксијом над **си**. **Сицевыхь** 8а имајући оксију над **си** има две варије над **ы**, **сицевїихь**, 3а, исти облик, као и nom. **сицевїи** 5б два пут, има само оксију над **си**.

Скоро 20б adv. 1 пут по том **вь скорѣ** 12 пута (случај 22а писан **къ скоре**) увек с оксијом над **ско**.

Слава — 12 пута увек с оксијом над **сла**, а у instr., **славою** 11а још и с варијом над **ю**. Исти акценат над **сла** чувају и друге од истога корена изведене речи, које ћемо појединце прегледати. I. **Славны** 25б nom. sing., 8а acc. sing. још с две варије над **ны**, а **славнын** 9б acc. sing. још с варијом над **н**; **славнаго** 11а **прѣславнаго** 11а још с две варије над **на**; **славна** 13а gen. несложене деклинације, **славномоу** 9б, dat. само с оксијом; **славнѣи** 8а loc. fem. sing., 10а dat. још с варијом над **и**; **славные** 1б, acc. pl. још с варијом над **ıє**; **прѣславномь** 20а без икаква акцента; **прѣславнаа** 1б acc. plur. neutr. још с варијом над последњим **а**; **прѣславныими** 11б. instr. pl. још с оксијом над **и** испред **ми**. II. **Славлаше** 26а, и **славлахоу** 26а, још с варијом над **ла**. III. **Прославити** 6б, imperat. **прослави** 19а, praes. **прославить се** 22б, part. praet. **прославль же** 32б, **прославлıєнь** 33б имају свуда само оксију над **сла**.

Сласть 8б, 21а; **сладкаго** 2б још с варијом над **ка**; **сладьчаишеıє** 21а, gen. fem. sing. још с оксијом над **и** и варијом над **ıє**; **сладостїю** 29б још с варијом над **ю**; **на**-

сладити сє 8б, **насладиши сє** 15а, **насладить сє** 2б, **наслаждьшє сє** 24а имају увек оксију над **сла**.

Слово 3б, 13а, 29б; **слова** 4а; **словомь** 3б, 30а; **словеси** 27б dat. имају увек оксију над **сло**.

Слоуга у облицима **слоугѣ** 15б, **слоугы** 15б, 17а, 17б, **слоугь** 13б, gen. pl. с две варије над **ь**; **слоугою** 11а, instr. sing. с варијом над **ю** — имају оксију увек над **слоу**. Исто тако **слоужитель** 26а, 30а, dat. **слоужителю** 30б још с варијом над **лю**; **слоужити** 12б, **слоужєштаго** 28б; **слоужбы** 12а, **слоужбоу** 17б.

Слоухь 7а, **слоухоу** 31а; **послоушати** 23б, **послоушаєши** 29б још са псилом над **є**; **послоушашє** 9а, aor. 3. plur. још с варијом над **ша**; **послоушающтє** 14б још са псилом над **ю** — имају увек оксију над **слоу**. С овим су једнога корена и речи, које ћемо одмах прегледати. I. **Слышати** 26б и још 18 пута у другим облицима има увек оксију над **слы**. Споредни акценти долазе: **слышашє сє** 7б, imperf. с варијом над **ша**, докле тај исти облик 14б има само оксију на коренитом гласнику; **слыша** 27б aor. још с двема варијама над **ша**; **слышашє** 7а, aor. 3 pl. с једном варијом над **ша**. II. Исто тако од **оуслышати** 7 облика: **оуслышить** 2б, **оуслыши** 19а, 20б, 25а, 33а, **оуслышитє** 20а **оуслышавїи** 25а имају увек над **ы** оксију, и уз то још над **оу** псилу и оксију.

Сльзы 4а; **сльзами** 3а, 5а, 25а, 31б, **сльзныи** 2а, **сльзнїи** 3а, acc. sing., још с варијом над последњим **и**, **сльзные** 4а acc. pl. још с варијом над **ю**, **сльзєшта** 29а, acc. sing. имају увек оксију над **сль**.

Стати долази мало пута тако несложен; случаји су: **стахь** 14а, 14б, 21б с оксијом над **а**; **ста** 21а, 22а с варијом над **а**; **ставь** 13б, 30а с оксијом над **а**. Али долази чешће у облицима који су од истога корена изведени, и њих ћемо засебице прегледати, I. **Прѣдстати** 5а, **прѣд-**

стани ми 4б, **прѣдставьшоу** 23а, dat. sing. још с две варије над **у**, **прѣдстательства** 1а имају увек оксију над **ста**. II. **Прѣстати** у облицима: **прѣста** 3а aor. има над **ста** варију; **прѣстаноуть** 23а над **ста** оксију, **прѣставьшоу** 11б, dat. sing. над **ста** оксију и над **у** варију. Овамо иде и **непрѣстаньна** 2б, **непрѣстаньно** 3а, у које обе речи долази над **ста** оксија. III. **Останькь** 19б осим псиле и оксије над **ѡ** има оксију над **ста**. IV. **Оставити** долази 12 пута у разним облицима, свагда са псилом и оксијом над **ѡ** и оксијом над **ста**; **ѡставльшоую** 5а има још варију над **ю**. V. **Оставлıеть** 24б осим псиле и оксије над **ѡ** и оксије над **ста** има још псилу над **є**. VI. **Ѡ ѡставлıении** subst. verb. има над предлогом **ѡ** псилу и оксију, над првим слогом **ѡ** псилу и над **ста** оксију. VII. **Постави** 8а, aor. 3. sing., **поставлıень** 13б имају над **ста** оксију. VIII. **Прѣдстависте** 24б има оксију над **ста**.

Стоıати долази у облицима **стоıаше** 17б, 23а, са псилом над **ıа**; **стоє** 24б, **стоıє** 28б part. praes. act. с варијом над **є** и **ıє**; **стоıєштоу** 30б dat. са псилом над **ıє** и две варије над **у**; **стоıєшта** 26а, **стоєшта** 20а acc. са псилом над **ıє** и **є** и с две варије над **шта**; **стоıєштомь** 25а loc. са псилом над **є**; **стоıанїи** 16а са псилом над **ıа**.

Страдавьшїи 5б, **пострадавь** 23а, 33б, **страданїа** 33а, **сраддальца** 31б, **страдальци** 27а, имају над **стра** оксију, а **страдальчьскы** осим истога акцента на истом месту има још оксију над **чь** и две варије над **скы**.

Стражь 28б, **стража** 28б, **стражоу** 19а, **стражїє** 27б, **стражемь** 27б, **стрѣшти** 19, **стрѣгоуште** 17а имају увек оксију над **стра** или **стрѣ**.

Страна — 9 пута у разним облицима с оксијом над **стра**; **страньное** 18а, с истим акцентом на истом месту и још с варијом над **е**.

Страхь — 5 пута у разним облицима и **страшномоу** 5а, све с оксијом над **стра.**

Соуда gen. sing. **соудишта** 14а, 22б два пут, **соудиштемь** 22б, 24б, **соудишти** 29а, loc., увек с оксијом над **соу.**

Сь долази у многим облицима,· и тако ћемо га појединце прегледати. I. **Сь** долази 8 пута (у акценатним групама **нсь** 13а, **сьже** 24а) увек с две варије над **ь**. II **Сїа** nom. fem. sing., nom. et acc. plur. neutr. долази 20 пута, и 17 пута, кад није ни у каквој акценатној групи, или су енклитике напред, има над **а** варију; напротив 3 пут у групама **сїаже** 9б, **сїабо** 15а два пут има над **а** оксију, а у последњем случају, 15а, један пут још варију над **бо**. III. **Се** долази 17 пута, и то 15 пута с две варије над **е** (и у групи **себо** 9а, 28б) а два пут с једном. IV. **Сїе** — 6 пута: 13а, 29б без акцента, **сиѥ бо** 22а са псилом над **ѥ**; **исїе** 20б, 24б, 25а акценатна група са псилом и оксијом над **и**. V. Gen. et acc. **сего** 7 пута с оксијом над **се**, 4 пута с оксијом на истом месту а варијом над **го**, а 1 пут **сегѡ** 10б такође с оксијом над **се**. VI. Gen. sing. fem. **сеѥ** 3а, 21а с две варије над **се**. VII. Dat. sing. **семоу** — 6 пута, 5 пута с две варије 1 пут с оксијом над **се**. VIII. Dat sing. fem. **сеи** 1а два пут, један пут с варијом над **и** а један пут с две варије над **се**. IX. Acc. sing. masc. **сы** 16б, 25а, 28б с две варије над **ы**. X. Acc. sing. fem. **сїю** 1б, 28б с варијом над **ю**. XI. Loc. sing. **семь** — 11 пута, 3 пут (**вь мирѣ семь** 21б, **вь семь** 24б, **и вь семь** 9а) с две варије над **се**, 8 пута: **и по семь** 4а са псилом и оксијом над **и**, **ѡ семь** 2б, 3а (два пут), 5б, 17б, 27б, 29а са псилом и оксијом над **ѡ** и свуда с оксијом над **се**. XII. Dat. pl. **симь** 8а, 24а два пут, 31б, **сїнмь** 24а, свуда са оксијом над **и**. XIII. **Сїими** 8б с оксијом над **и**. XIV. **По сихь же** 16б; **ѡ сихь** 14б, где је над **ѡ**

псила и оксија, **кь снхь** 6а, 8а, **вь снхь же** 16б, имају свуда над **си** оксију.

Сьврьшити 29а, 32б; **сьврьшающтоу** 17б, dat. са псилом над **ю**, и две варије над **у**; **сьврьшнхь** 31а; **сьврьшнвь** 33б; **сьврьшень** 28а, **сьврьшенѣи** 14а, с варијом над **и**, **сьврьшеньноую** 18а с варијом над **ю**; **сьврьшенѣ** 30а — имају свуда оксију над **врь**.

Ськривьше 19б; **ськрьвеноу** 31б; **скровиште** 9а, 33а, **скровиштоу** 7а, **скровишта**, 8б; **покрова** 4б, **покровоу** 25б — имају свуда над **кри**, **крь**, **кро**, оксију. Imperf. **покрываше** 7б има над **кры** две варије, а над **а** пред **ше** оксију.

Сьлоучити се у облицима **сьлоучи се** 13б, **слоучи се** 5б; aor. **сьлоучьшеѥ се** 6а, **сьлучьшеѥ се** 6а. још са псилом над **ѥ**, **сьлучьшїимь се** 6а, **сьлоучьшеи се** 27б, nom. pl. где је над последњим **и** још оксија; по том: **полоучити** 9а; **полоучю** 9а praes. још с варијом над **ю**; **полоучиши** 15а; **полоучаахоу** 7б, где је над **а** пред **хоу** још оксија; **оулоучимь** 33б где је над **оу** спреда псила и оксија — има свуда оксију над **лоу**, осим два случаја 6а са **лу**, где је оксија над **чь**.

Сѣсти 32б два пут; **прѣдсѣдештоу** 22б; **сѣдештоу** 6б, **сѣдештеи** 14а, 25б још с варијом над **и**; **сѣдештїихь** 14б, **сѣдештимь** 14а; **сѣдь** 29а имају свуда оксију над **сѣ**.

Тако — 12 пута с оксијом над **та**. — **Такожде** 8а два пут, оба пута с оксијом над **та**, а један пут с варијом над **жде**. — **Таковы** 32а nom. sing. masc. с оксијом над **та** и две варије над **вы**. Разни облици те речи долазе још 13 пута увек с оксијом над **та** осим једног случаја **таковаа** 15а, nom. pl. neutr., без икаква акцента. Друга два случаја acc. pl. neutr. 19б, 24а, који исто тако гласе, имају још варију над последњим **а**. Acc. sing. neutr. **таково** 16а има још две варије над **во**. Gen. sing. neutr. **таковаго** 13б има варију над **ва**. Dat. fem. sing. **таковѣи** 19а има још варију над

и. Acc. fem. sing. **таковоую** 16б има још варију над **ю**. Dat. pl. **таковымь** 14б има још две варије над **вы**, а исти тај облик 12б остао је само с оксијом без варија на поменутом месту.

Тамо — 13 пута с оксијом над **та**.

Твои у разним облицима, које ћемо појединце прегледати. I. Nom. sing. masc. **твои** 10б, с варијом над **и**. II. Nom. sing. fem. et neutr. pl. **твоѩ** 15 три пут, 22б, 23а, 25б, с варијом над **ѩ**. III. Nom. et acc. sing. neutr., acc. masc. pl. **твоѥ** 17б, 19а, 19б, 20б, 22б, 23а, 33а с оксијом над **ѥ**. IV. Gen. et acc. **твоѥго** 24б, 25а, 27б, **твоєго** 5а, 19б, са псилом над **ѥ** или **є**. V. Gen. fem. **твоѥє** 24а, 25б, с варијом над **є**. VI. Dat. **твоѥмоу** 5а, **твоємоу** 4б, 22б са псилом над **є**. VII. Dat. fem. **твоѥи** 3б, 27а са псилом над **ѥ** и варијом над **и**. VIII. Acc. fem. sing. **твою** 19а, 24а, 25а, 29б с варијом над **ю**. IX. Instr. **твоимь** 17б, 18б, 22а, 22б, 31б с оксијом над **и**. X. Loc. **твоѥмь** 24б са псилом над **ѥ**. XI Gen. dual. **твоєю** 17б, са псилом над **є** и варијом над **ю**.

Творити у многим облицима и с неким сложеним и изведеним речима, које ћемо појединце прегледати. Inf. **творити** 6б, 14б, 24а; **сьтворити** 12а, 25а; **прѣтворити се**, 26б увек с оксијом над **тво**. Praes. **творю** 23б; **твориши** 21а, **сьтворить** 23б, 24б с оксијом над **тво**. Imperat. **затвори** 32б; **сьтвори** 18б, 22а, 23а свуда с оксијом над **тво**. Imperf. **твораше** 6б, 7а, 13а с оксијом над **тво** и варијом над **ра**. Part. praes. act. **сьтворен** 28а, још с варијом над **и**; **творештїи** 4а два пут, 10а; **твореште** 17б, 33б, увек с оксијом над **тво**. Aor. **сьтворихь** 29а; **сьтвори** 1б, 30б, **сьтворїи** 24а; **сьтвористе се** 21б; **сьтворише** 6а, 14а 32б има увек оксију над **тво**, само **сьтворише** 6а има је и над **сь**. Part. praet. act. I. **сьтворьшоу** 30б dat. с оксијом над **тво** и варијом над **у**; **сьтворивше** 19б само с оксијом над **тво**. Part. praet. act. **сьтворилъ** 3а с оксијом над **тво**. **Оутварь** 7б, осим псиле

и оксије над оу има оксију над тва; прѣтварающтїи За оксију над тва и псилу над ю.

Тегота у разним облицима и речима од истога корена изведеним, и то: gen. **теготн** 21а, **теготоу** 15б; **тежести** 16а два пут, gen. et loc.; **протегь** 33б, acc. **протегьша** 20а још с варијом над ша; **пртежанїа** 16б; **стежавьшїн** 3а, **стежанїа** 13а; **истеӡанїа** 27а, gen. sing.; **истеӡатель** 27а, имајући још псилу и оксију над и с почетка. Сви ти случајеви имају оксију над те.

Тешти у облицима и изведеним речима: **теүешн** 20б два пут, један пут с оксијом над те, а други пут над үе; imper. **тецн** 20б; **теүаше** 27б, још с варијом над үа; instr. subst. **текомь** 27б, 31б; **оутекомь** 7а, 19б још са псилом и оксијом над оу; **тоүештїи** 4а, има свагда над те оксију осим једнога горе наведеног случаја **теүешн** 20б, који има оксију над үе. Исто тако **теүенїе** 22б, 33б, **теүенїю** 32б има оксију над үе. **Сьтѣкалахоу се** 9б има оксију над тѣ и над друго а.

Тогда долази 19 пута, увек с оксијом на о а варијом над да.

Толико 13б, 16а, 29; **толицѣи** 14а, још с варијом над и; **толицѣхь** 26а; **толикые** 14б има увек оксију над то.

Трьновь 1а, 9б; **Трьновоу** 9б. dat. sing.; **Трьновѣ же** 1а; **трьновьскїимь** 1а с оксијом над трь.

Тоу, adv. 7 пута, увек с две варије над у.

Трьпѣти 6а, 7а, 21а; praes. **трьплю** 32б још с варијом над ю; **трьпить** 22а, **трьпеть** 26б; imperf. **трьпѣше** 16б; **трьпѣние** 20б acc. sing. још с варијом над ие; **трьпѣнїи** 11б; **сьтрьпѣ** 2а; **прѣтрьплю** 21б још с варијом над ю имају свуда оксију над трь.

Ты долази 12 пута, увек с две варије над ы. II. **тебе**, acc. и gen. долази 10 пута увек с оксијом над те. Два пут је gen. написан **тебѣ** 17а, 23б, а један пут исто тако acc.

23б. Један пут gen. **тебе** 4б, има још варију над **бе**. III. Dat. **тебѣ** долази 16 пута (један пут написан **тебе** 30а) увек с оксијом над **те**. IV. Кратки acc. **те** долази увек у акценатним групама с још каквом речју спреда: тако **азь-те**, где је напред, као што се види, заменица са псилом и оксијом над **а**, има над **те** две варије; **вьте** 16а, 16б, 18б, 19а, 22б има увек варију над **те** а један пут 22б и оксију над **вь**; **ıате**, 4а, 25а, 27а има увек и варију над **те** и оксију над **ıа**. V. Instr. **тобою** 17а, 21а, 24а има над **то** оксију, а над **ю** варију. VI. Loc. **тебѣ** 10б, 15а, 29б има оксију над **те**. VII. Nom. plur. **вы** 7а, 12б, 21б има две варије над **ы**. VIII. Gen. **вась** 14а, 14б, два пут, 30а с оксијом над **а**. IX. Dat. **вамь** 19б, 31а с оксијом над **а**. X. Instr. **вами** 21б, 24б с оксијом над **ва**.

Ть долази такође у разним облицима, које ћемо појединце прегледати. I. Nom. sing. masc. **ть** 8б два пут, 11б, 13б, 23б с две варије над **ть**. II. Nom. sing. fem. **та** 2б, **такω** 10б, има над **а** две варије, а **тажє** 32б оксију над **а**; acc. pl. neutr. 18б, који исто тако гласи, **и та** још са псилом и оксијом над **и** има две варије над **а**. III. Nom. et acc. sing. neutr. засебице или у групама **ıнато** 16б, **нто** 7а долази 9 пута, увек с две варије над **о**. У групама пак **ıатождє** 22б, **вьтожє** 8а има оксију над **то**. IV. Gen. masc. et neutr. и acc. masc. **того** долази 28 пута увек с оксијом над **то**. Четири случаја, сва четири генитиви, 13а, 13б, 14б, 24а имају још варију над **го**. V. Gen. sing. fem. **тоѥ** долази 11 пута, и то 7 пута с варијом над **ѥ**, 2 пута, 7б, 32а, с двема и 1 пут, 7б, с једном варијом над **о**, и 1 пут с две варије над **ѥ**. Још један пут gen. гласи **тиѥ** 32а и има две варије над **и**. VI. Dat. sing. masc. et neutr. **томоү** долази 15 пута увек с оксијом над **то**. VII. Dat. sing. fem. **тои** долази 7 пута, увек с варијом над **и**. Један пут је у акценатној групи **ıнатои** 3б, где

је још псила и оксија над **и** и оксија над **на**. VIII. Acc. fem. **тоү** 1б, 3а, 6б с две варије над **ү**. IX. Instr. sing. **тѣмь** 14 пута (највише **тѣмьже**) увек с оксијом над **ѣ**. X. Loc. sing. **томь** 13б, 20а с оксијом над **о**. XI. Gen. plur. **тѣхь** 9 пута с оксијом над **ѣ**.

Тьмница долази 11 пута у разним облицима једнине, увек с оксијом над **тьм**. **Тмѣ** 17а има варију над **ѣ**. Облици придевски, које ћу сад навести, имају редовно оксију над **тьм** и уз то споредне акценте: nom. sing. **тьмничны** 28б још с две варије над **ны**; gen. sing. **тьмничнаго** 28б још с варијом над **на**; nom. pl. **тьмничнии** 27б још с две варије над **ии**; dat. pl. **тьмничнымь** 27а још с две варије над **ны**.

Тьчію долази 8 пута, свагда с оксијом над **ть**; 7 пута пише **чію**, а 2 пут **чию**; 7 пута је још варија над **ю**, 2 пут (**нетьчиюже** 5б, **нетьчіюже** 1а) псила на истом месту.

Тѣло — 15 пута у облицима једнине (**тѣлесе** 7а, **тѣлеси** 5б) и то 14 пута с оксијом над **ѣ**, а 1 пут без ичега. Придев **тѣлесномь** 3б има такође оксију над **ѣ**.

Оүбо долази 63 пута, увек са псилом и оксијом над **оү**. Други слог **бо** написан је тако 51 пут и увек носи над собом варију, а 12 пута **бѡ**, и тада нема над собом никаква акцента.

Оүбогь долази 5 пута, и има свагда псилу и оксију над **оү** и оксију над **бо**; осим тога ове споредне акценте: **оүбоѕѣи** 4б, с варијом над **и**; **оүбогою** 5а два пут, један пут с варијом а један пут са псилом над **ю**, 4б с варијом над **ю**; **оүбогымь** 13б dat. pl. још с две варије над **гы**.

Оүжасноүти се 25б; **оүжасоше се** 20а; **оүжасьшоү се** 8а, **оүжасьше се** 17б, 25б; по том придев nom. pl. **оүжасни же** 6а имају увек псилу и оксију над **оү** и оксију над **жа**.

Оүмь 1а, nom. sing. има варију над **ь**; **оүма** 24б. gen. sing. исти знак над **а**; **кь оүмѣ** 2б, 9а, 16б, 32а, исти знак

над **ѣ**; **оумомь** 12а, 20а оксију над **мо**. Уз то свагда псилу и оксију над **оу**. **Изоумлюнь** 14б, **изоумлюнїи** 26а nom. pl. part. praet. pass. имају над **из** псилу и оксију а над **оу** оксију.

Оуповаюи 24а, part. praes. act., **оуповаюштїихь** 18а, 27а имају над **по** оксију, а над **ю** и **ю** псилу; **оуповаѣь** 14а, 14б, **оупованїє** 19а, **оупованїа** 25а gen. sing. имају над **по** оксију, а сви случајеви над **оу** псилу и оксију.

Оусрьдїємь 7а, **оусрьдиюмь** 6а са псилом над **ю**, **оусрдиюмь же** 9а; **оусрьдно** 2а, 13б, 32б, **оусрьдьствоую** 9а praes. још с варијом над **ю**, имају свуда оксију над **срь** и псилу и оксију над **оу**. **Срьдовѣдьць** 28а има оксију над **срь** и **вѣ**.

Хвалоу 9б. acc. sing., **хвалє** 19б, part. praes. act., **хвалєшти** 18б, **хвалєштаго сє**, 3а, **хвалєштємь** 25б, dat. pl. **похвалнвьшемь** 13а, **прѣхвальною же** 11а имају свуда оксију над **хва**, а последњи случај још псилу над **ю**.

Ходити 20б, **исходити** 5б још са псилом и оксијом над **и**; **приходить** 30а, **прѣходить** 10б, **приходеть** 28а; **хождаахь** 4б још с варијом над другим **а**, **хождашє** 17б, **исхождашє** 30б, **прѣхождашє** 13б, све троје још с варијом над **а**; **прихождахоу** 27а; part. praes. act. **ходєшта** 21а acc. sing. још с две варије над **а**; **приходєштє** 7б nom. pl.још с две варије над **штє**, **ходєштїихь** 1б; **хождєнїа** 1а; **исхода** 5б, **исходѣ** 29а још са псилом и оксијом над **и**. Сви ови случаји имају уз остале акценте, који су већ показани, оксију над **хо**.

Хоштоу 19б, **хоштєши** 21а, 23а, **хоштєть** 29б, **хоштємь** 23б; imperf. **хотѣшє** 9а; part. praes. act. **хотє** 22а, **хотєи** 33а још с варијом над **и**, **хотєшти** 4а, **хотєштєю** 19 sing. neutr. acc. још с варијом над **ю**, **хотєшта** acc. sing. masc. још с две варије над **шта**; **хотєль** 15а — имају свуд оксију над **хо**.

Хранитєлꙗ 19б, acc. још с варијом над **лꙗ**, **хранитєльница** 4б; **съхранити** 19а, **хранить** 20а; part. praes. act.

сьхраниѥ 20а још с варијом над **ѥ**; part. praet. act. **сьхрань** 19б — имају свуда оксију над **хра**.

Христїанинь 14б, 14а nom. sing.; **христїанина** 12б, acc. sing.; **христїане** 14а, nom. plur.; **христїань** 12а, 13а, gen. pl. у овом последњем случају још с две варије над **ь**, **христїани** 11б acc. pl., **христїани** 31б instr. plur. **христїаница** 18б, **христїаньства** 13б имају вазда над **хри** и **а** (**стї-а**) оксију. Иста така акцентуација и на истим местима долази и у облицима придева **христїаньскы** 17а, 18а, 20а, 27б, 29а, **христїаньскыѥ** 12а, gen. fem. sing., само што су још над **ы** две варије, **христїаньскоую** 13а само што је још над **ю** варија. **Христолюбць** 5б, и **христолюбивь** 6а имају оксију над **хри** и **лю**.

Уародѣи 24б само с варијом над **и**, dat. **уародѣю** 31б с оксијом над **уа** и варијом над **ю**; **уаровноую** 23а с оксијом над **уа** и варијом над **ю**; **уародѣанїа** gen. sing. acc. pl. 21а, 22а, 31а с оксијом над **уа** и псилом над **ѣа**; **уародѣанїемь** 31а с оксијом над **уа** и псилом над **ѣа** и **е**.

Уась 16б, 25а, 28б, 33б, acc. sing.; **уасоу** 23б, **уасѣ** 17а, 26б loc.; **уасы** 6б pl. увек с оксијом над **а**.

Уести 33б. gen. sing., **уести** 18а, acc. pl.; **уесто** 2б, 32б; **уестаа** 2б, 4а два пут имају увек оксију над **уе**, а у последњем случају 4а оба пута и варију над крајњим **а**.

Уьсть 33б, **уьсти** 15а, gen. sing., **уьсти** 9б. dat. sing.; **уьстїю** 9б два пут, 10а, 29б још с варијом над **ю**; **уьстемь** 15а, dat. pl.; **уьстно** 9а, adj. neutr. nom., **уьстныѥ** 8б, gen. fem. sing. још с две варије над **ы**, **уьстнѣи** 4а dat. с варијом над **и**, **уьстныихь** 9а, **уьстнѣ** 10а, adv. имају свуда оксију над **ь**.

Уьто писано је увек **уто** и долази 7 пута с варијом над **о** (акценатне групе: **нуто** 23б, 26а, **утоти** 31б, **поуто** 17а) 2 пут са две варије над **о** (**уто** 14б, **утово** 9а). Сложено **ниутоже** 3б, 7б, 21б, 23а, 29б има свих тих пет пута

варију над **о**, а у случају 19а варију над **и** и над **о**. Gen. **чесо** 18б, 30б, **ничесоже** 6а има оксију над **че**. Instr. **ничимь же** 2а, има оксију над **чи**.

Чюдо 5б, 25а, **чюдесе** 6а, **ѡ чюдеси** 31б, **чюдеса** 1а, 1б два пут, један пут још с варијом над **са**, 7б; gen. plur. **чюдесь** 27а још с две варије над **ь**, **чюдесемь** 10б, **чюдесы** 1б, 8б, **чюдесехь** 25а, **чюдны** 13а још с две варије над **ы**, **чюднаа** 7а acc. plur. neutr. још с једном варијом над крајњим **а**; **чюждоу се** 24а, **чюждаахоу се** 7а још с варијом над другим **а**, **почюди се** 22а, **почюдиже се** 24б, aor.; **почюдивьшеже се** 14б, **чюдодѣистві́е** 24б још с оксијом над **и** — долазе свагда с оксијом над **чю**.

Шьдь 9б. 27б, **пришьдь** 13а, 17б, 25б, **прошьдь** 7а, **сьшьдь** 17а, **вьшьдь** 22б, 27а, **шьдьші́и** 32а, **пришьдьши** 4а, **прошьдьшоу** 31б, **пришьдьша** 3б, **разьшьдьше се** 6а још с оксијом над **ше**, **вьшьдьші́имь** 30а, **пришьстві́а** 11а, 26а имају свуда оксију над **шь**. **Пришьль** 23а нема никаква акцента.

Ꙗко долази 68 пута; 66 пута са псилом и оксијом над **ꙗ**, један пут без ичега, а један пут само са псилом, јер је пред њим **и** са псилом и оксијом над собом. **Ꙗкоже** долазь 25 пута, увек с оксијом над **ко**, 24 пута са псилом и оксијом над **ꙗ** и 1 пут само са псилом над **ꙗ**. **Ꙗковоже** 26б adj. neutr. nom. са псилом и оксијом над **ꙗ** и оксијом над **во**.

Ѥдинь које у облицима, које у сложеним речима долази свега 26 пута и слаже се у томе, што увек има оксију над **ди**. На то се дакле нећемо више ни обзирати, него на остале акценте по облицима. I. Nom. sing. masc. **ѥдинь** 6б долази само тај пут тако, иначе је писано са **е** и то 4 пута, 3 пут са псилом и оксијом над **е** а 1 пут само са псилом. II. Nom. sing. fem. **една** 5а са псилом и оксијом над **е**. III. Nom. sing. neutr. **ѥдино** 27б са псилом над **ѥ**, **ниедино** 32а са псилом над **е**, **ниедино** 15а са псилом и оксијом над **е**. IV. Gen. sing. **единого** 27а, **ниединогѡ** 32а са псилом над **е**,

и **єдиного** 21б са псилом и оксијом над є и варијом над го. V. Dat. sing. **юдиномоу** 2а, 5а са псилом над ю, **єдиномоу** 14а (три пут), 24б са псилом и оксијом над є. VI. Acc. fem. sing. **юдиноу** 3б, **ниюдиноу** 20а са псилом над ю, **єдиноу** 28б без ичега, јер је велико є, **ниєдиноу** 23а са псилом над є. VII. Instr. sing. **ниєдиною** 22а са псилом над є и варијом над ю. VIII. Loc. **въ єдиномь** 14а са псилом над є. IX. У сложеним **єдиногласно** 20а, **єдиномоудрьна** 11б, **єдиномоудрьними** 26а, **єдинороднаго** 25б, **єдинородномоу** 4б долази над є псила и оксија.

Юти 18а, aor. **ють** 2а; part. praet. act. **юмь** 6б, 27б **юмьше** 27б имају само псилу над ю, осим последњег случаја. Cf. **вьзети, изети, обьюти, приюти.**

Юште 16б, 19а са псилом и оксијом над ю, **еште** 17б са псилом и оксијом над є; **юштеже** 7б, 8а, **єштеже** 32а са псилом и оксијом над ю и є и с оксијом над **ште.**

III.

Псалтир Црнојевићев, који је напред поменут, употребљен је по књизи, која се налази у збирци старих штампаних књига народне библиотеке у Београду под бр. 12.

У њему су први кватерниони добро сачувани. Но за окрајке листова не може се то исто казати. С тога ћу ја овде навести какво је моје пагиновање, да би се и други по њему умео наћи. Под 1 и 2 долазе две стране 1-га листа на коме је **Прѣдисловїє и сказь како саставлюнь бысть ѱалтирь.** После тога долази прекид. За тим је на садашњем другом листу у врсти 7-ој почетак петога псалма, и одатле иде текст без прекида, и нема празнина. Прву страну тога другог листа обележио сам опет цифром 1, и број сам наставио бележећи стране све докле траје правога псалтира, а то је до краја 181 стране. По томе дакле упућивање води на

стране. И по њему прва страна кватерниона ·г·, она иста, на којој је на дну тај кватернионски белег, у мене је 35. Према томе је и остало.

У посао су узете, онако исто као и у предњем чланку, све акцентоване речи, и број њихов износи преко 18000. Тачну цифру за то немам, што је ради летошње војне овај посао прекидан, па ми се белешка негде изгубила.

У разматрање су узети само они случајеви, који се барем десет пута понављају.

Нацрт акцената у овој је књизи нешто друкчији. Оксија је врло често са свим перпендикуларна, кратка, мало друкчија од тачке нешто на ниже заошиљене; варија је или нагнута с лева на десно или положена поврх слова. Периспомена над гласницима у средини изгледа скоро са свим као садашњи наш обли акценат. Ради разликовања ја ћу у напредак звати тај знак полукруглим акцентом.

Адь с придевом **адовь** у разним облицима 17 пута. Acc. sing. 5 пута, 4 пута са псилом и оксијом над а, стр. 64 и 140, 167; једанпут, 33, са псилом над а. У тих пет случаја два пут, стр. 7, 167, долази положена варија над ь. — Gen. sing. 31, 103 стр., оба пута са псилом и оксијом над а. — Loc. sing. 6 пута: 5 пута са псилом и оксијом над а, један пут, 57, само са псилом на истом месту. Међу тим случајима три пута, стр. 14, 57, 171, има још варија над ѣ, два пут, 2, 57, оксија над истим местом, а један пут (**животь мои адѣ приближи сє**, стр. 104) без ичега над ѣ. Придев **адовь** у облицима nom. pl. f., acc. pl. f., gen. sing. fem. несложене деклинације има 4 случаја, и међу њима у три псилу и оксију над а, а у једном само псилу над а, по том у два оксију над до, стр. 16, 57, а у два на том месту ништа.

Азь долази у разним облицима, које ћемо ради многобројности и различности њихове, посебице прегледати. I. Nom.

sing. **азь** долази 70 пута, и из тог броја 50 пута са псилом и оксијом, 18 пута само са псилом над **а**. Један пут, стр. 142 у групи **и азь**, где је псила над **и**, има само оксија над **а**, а један пут, стр. 80, имају над **а** две варије. II. Gen. и acc. sing. **мене** долази 56 пута, 55 пут с оксијом над оба **е**; на стр. 30. Краћи acc. **ме** долази, које сам, које с предлогом **на** свега 30 пута. И то 5 пута само **ме**, три пут, стр. 23, 49, 50 с оксијом, а два пут, стр. 103, 104 с варијом. С предлогом **на** долази 25 пута, овако различито: 3 пута с варијом над **ме** без ичега над **на**; 1 пут с оксијом над **ме** без ичега над **на**; 3 пута, стр. 39, 44, 62, с варијом над **на**; 5 пута с две варије над **на**; 9 пута с оксијом над **на**; 1 пут с оксијом над **на** а варијом над **ме**; 1 пут с варијом и над **на** и над **ме**. — III. Dat. sing. et loc. **мнѣ** долази свега 81 пут и то: 63 пута с варијом, 7 пута с две варије а 11 пута с оксијом над **ѣ**. Кратак облик истога dat. **ми** долази, стр. 32, 49, 50 с оксијом над **и**. — IV. Instr. sing. долази 21 пут, и то: 7 пута с оксијом над **о**, 4 пута с варијом на истом месту, 1 пут с оксијом и над **о** и над **ю**, 1 пут с оксијом над **о** а варијом над **ю**, 2 пут с варијом над **о** а оксијом над **ю**; 5 пута с варијом над **ю**, 1 пут без акцента у групи **подмною** с оксијом над **о**. — V. Nom. pl. **мы** 8 пута, 6 пута с две, 1 пут с једном варијом а 1 пут с оксијом над **ы**. VI. Gen. pl. и други с њим једнаки облици **нась** долази 19 пута свагда с оксијом над **а**. VII. Dat. pl. **намь** долази 13 пута, свагда с оксијом над **а**. — VIII. Acc. pl. **ны**, долази 4 пута, свагда с варијом над **ы**.

Аште долази 40 пута, и то: 22 пута са псилом и оксијом над **а**, а варијом над **е**, 10 пута са псилом и оксијом над **а** без ичега над **е**, 7 пута само са псилом над **а**, а 1 пут с две варије над **а**.

Бити долази сложен с предлозима: **оубити**, стр. 8 са псилом над **оу**, а оксијом над **би**; **избиеши**, 168, са псилом

и оксијом над **иꙁ** и псилом над **ѥ**; **неоувїи҃**, 68, imperat. са псилом и оксијом над **оу**; **оуви**, aor. 3, стр. 127 с оксијом над **оу**, а исти облик стр. 93 с оксијом и псилом над **оу**, а варијом над **ви**; **оувише** стр. 113, са псилом и оксијом над **оу**; **иꙁви**, стр. 94, 127, 163, свуда са псилом над **иꙁ**, и два пут с варијом а један пут с оксијом над **ви**; **оувикшомоу**, стр. 165, са псилом над **оу** а оксијом над **ви**; **оувиена** nom. sg. fem. са псилом над **оу**, **.оувиваете** 70 са псилом над **оу** и оксијом над **ви**; **оувиваше**, 93 imperf. 3. sing. с оксијом над **оу** и **ви**.

Блиꙁь 6 пута, пет пута с оксијом а један пут, 23, с варијом над **и**; **ближникь** 156 gen. pl. с оксијом над **бли** а варијом над **кь**: **ближин** 44 само с варијом над **ни**; **ближнѥе**, 13 acc. pl. masc. с оксијом над **бли**, псилом над **ѥ** и варијом над **е**; **приближить се**, 155, с оксијом над **бли**; **не приближеть се**, 34, с варијом над **е**; **приближахоу се**, 28, с оксијом над **бли**, и две варије над **жа** и **хоу**; **приближише**, 132, 153, с оксијом над **бли**; **приблыжающтїимь се**, 179, има оксију над **блы**, псилу над **ю** а стр. 35 оксију над **жа** а псилу над **ю**; **приближающтих се**, 64, има оксију над **ю**.

Богать у три разна облика, 8, 37, 56 има два пут оксију над **бо**, а један пут над **га**; **богатьство**, 138, nom. sing. с варијом над **во**; **богатьства**, 42, 57, 61, 89, два пут с оксијом над **га**, један пут с оксијом над **бо**, а један пут без икаква акцента напред; по том три пут с варијом над **ва**; **вь богатьствѣ**, 41, 144, с оксијом над **бо**, а над **вѣ** у првом случају с оксијом, а у другом с варијом, по том у другом случају, 144, још с оксијом над **ть**; **раꙁбогатеѥть**, 57, с оксијом над **раꙁ** и **ѥ**; **ѡбогатити** само са псилом над **ѡ**.

Богь у разним облицима у једнини и множини 8 пута с оксијом над **бо**. Уз то **богомь** dat. pl. 164, с оксијом над **го**; **беꙁбожїа** 62, gen. sing. с оксијом над **бо**.

Болѣти у облику part. praes. act. **боле, болеи**, 4, 80, 127. сва три пута с оксијом над **бо**. Уз то **болѣꙁнь** 15 пута у разним облицима, од којих је 13 с оксијом над **лѣ**, а 2 с оксијом над **бо**. Један пут, 48, у gen. sing. **болѣꙁны** имају још над **ны** две варије.

Боꙗти се, 103, с оксијом над **ꙗ**; **бою се**, 56, са псилом, управо аћентом као што је кратки полукруг над **ю**; **не бои се**, 57, са псилом над **и**; **оубою се**, 5 пута, 4 пута са псилом и оксијом, а 1 пут само са псилом над **оу** а над **ю**, 28, 65, с оксијом, а 65 (други случај на истој страни) с полукруглим акцентом; **не оубоиши се**, 110 са псилом и оксијом над **оу** а с оксијом над **и** пред **ши**; **оубоить се**, 5 пута: 3 пут са псилом и оксијом, 1 пут само са псилом а један пут с оксијом над **оу** — осим тога долази на стр. 28 над **и** псила, на стр. 138 над **бо** оксија, а на стр. 35 над **и** оксија; **оубоимь се**, 54, са псилом и оксијом над **оу**; **оубоꙗть се** 5 пута: 4 пута са псилом и оксијом, 1 пут с оксијом над **оу**, а што се тиче других слогова на стр. 76 над **ꙗ** је оксија, на стр. 61 и 72 над **бо** оксија, а над **ꙗ** у првом случају псила, а у другом оксија; **боꙗи се**, 27, 138, 159, с оксијом над **и**; исти participium у другим падежима долази још 19 пута и 11 пута има псилу, а 3 пута оксију над **ꙗ**, 5 пута оксију над **бо**, а 4 пута је без икаква акцента над прва два слога. Што се тиче других облика долази **боꙗштеи**, 24 с варијом над **ште**, **боꙗштеи се** 6 пута с оксијом над **и**, **боꙗшти ми**, 24, с варијом над **шти** а оксијом над **ми**, **боꙗштихь се**, 177, с оксијом на **штихь**, **боꙗштеꙗ же се** 13, са псилом над **ꙗ** и исти облик 122 с варијом на истом месту. Сложен има: **оубоите се** 87, псилу и оксију над **оу**; **оубоꙗхь**, 151, псилу над **оу** а оксију над **ꙗ**; **оубоꙗ се** 73 оксију над **оу** и **ꙗ**, а на стр. 89 псилу над **оу** а оксију над **ꙗ**; **оубоꙗше се**, 12, 15, 91 псилу и оксију над **оу**, а у осталим слоговима на стр. 12 оксију

над **ѕ**, а на стр. 91 над **ко**. На послетку именица **кокѫзин** има на стр. 12 у врсти 15 једаи пут псилу а други пут оксију над **ѕ**.

Брань 11 пута, и то 8 пута с оксијом над **а**, 1 пут с варијом над **а**, 1 пут, 25, с две варије над **а**, а 1 пут, 92, acc. pl. с варијом над **ин**.

Брати сложен с разним предлозима. **Сьберѹ**, 13, **сьбереть** 177 с оксијом над **бє**; **сьбѣрєтє**, 58, imperat. с оксијом над **тє**; **бра сє** aor. 3. sing. 181 с оксијом над **а**; **иѕбра** и **сьбра** 11 пута, 7 пута с варијом над **бра** а 4 пута без акцента на том месту, а између 10 случаја **иѕбра** 3 су без ичега, а 7 са псилом над **и**. Исти облик долази у множини **брашє сє**, 134, 159 (два пут), сва три пута с оксијом над **а**, а **сьбрашє сє** од 4 случаја у 3 има исти акценат, а 4-ти је неакцентован. Од 11 облика part. praet. pass. **иѕбрань** 10 пута има само псила, а 1 пут псила и оксија над **и**, и 6 пута оксија а 5 пута ништа над **бра**. Што се других слогова тиче, има на стр. 170 instr. pl. **иѕбранными** две варије над **ны**. **Сьбирашє**, 48, има оксију над **би**, а **сьбирахѹ сє**, 33, над **ра** једну а над **хѹ** две варије. Part. praes. act. **сьбирасн**, 160, има псилу над **є** а варију над **и**. **Сьбѡри** acc. pl. 13 има оксију над **ѡ**. **Брѣмень**, 98 gen. pl. има оксију над **ѣ** а две варије над **нь**.

Брать и **братиѕ** 9 пута, и то 8 пута с оксијом над првим слогом, а 1 пут, 24, с варијом над крајњим слогом у облику dat. који је написан **браты**.

Быти долази у разним облицима, које ваља посебице прегледати. I. Inf. **быти** 4 пута 71, 109, 125, 171 свагда с оксијом над **ы**. — II. Praes. 1. sing.: долази 28 пута различито писан и акцентован. Тако **ѥсмь** долази 7 пута са псилом и оксијом а 5 пута само са псилом над **ѥ**; **єсмь** 10 пута само са псилом над **є**; **ѥсьмь** 2 пута, 2, 81, са псилом и оксијом над **ѥ**, и **єсьмь** 5 пута, 23, (два пут,) 27,

34, 38, само са псилом над є. Praes. 2. sing. **ѥси** долази 230 пута, и то: 160 пута написано **єси** са псилом над є; 39 пута **ѥси** са псилом и оксијом а 12 пута само са псилом над ѥ; 11 пута **єси** са псилом и оксијом над є. Осим тога спорадични су случаји: **єси**, 33 (два пут), 61, са псилом над є а оксијом над си; исто, стр. 22, 47 с варијом над є; **ѥси**, 110, с оксијом над ѥ, и **єси**, 91, 121 с оксијом над є. Praes. 3. sing. долази свега 97 пута, и то: 86 пута **єсть** само са псилом над є, 8 пута **ѥсть** са псилом и оксијом над ѥ и 3 пут **ѥсть** само са псилом над ѥ. Praes. 1. pl. **ѥсми**, 122, са псилом и оксијом над ѥ и **єсмы**, 52, са псилом над є. Praes. 2 pl. **єстє**, 168 са псилом над є. Praes. 3. pl. **соѵть** 12 пута с оксијом, а 1 пут, на стр. 57 с две варије над **оѵ**. У негативном **нѣсоѵть**, 20, 85, долази такође оксија над **оѵ**. Од осталих негативних облика истога времена долази **нѣси**, 6, 104, с оксијом над **ѣ**, а на стр. 33 написано је **несн**, а над є стављена је псила. Треће лице једнине **нѣсть** долази свега 24 пута, и то 19 пута с оксијом над **ѣ**, 4 пута с варијом, а 1 пут, 62, с две варије на истом месту. — III. Перфективни облик времена садашњег од истог гла- глагола **боѵдоѵ** долази 7 пута прост, а 3 пут сложен са **ʒа** (**ʒабоѵдоѵ**, 144, 149, 166) свагда с оксијом над кореним слогу. Истога друго лице **боѵдєши** 18 (три пут) и **ʒабоѵдєши** 11 с истим акцентом. Истога треће лице, које сложено које несложено, долази 18 пута, и то: 13 пута **боѵдєть**, по том **ʒабоѵдєть** 90, **прибоѵдєть** 114, **прѣбоѵдєть** 107, све с оксијом над **оѵ**. Уз то **боѵдєть** 42 с оксијом, а 42 у 21-ој врсти с две варије над є. Истога прво лице множине **боѵдємь** 97 с оксијом над **оѵ**. Истога треће лице множине долази 13 пута, и из тог броја 8 пута **боѵдоѵть** и девети пут као сложено **прѣбоѵдоѵть**, 1, с оксијом над **боѵ**. На против **боѵдоѵть** 21 има над **доѵть** оксију, а 24, 33, 38 на истом месту две варије. — IV. Imperat. које прост које сложен

с предлогом, долази 17 пута. Из тога броја 12 пута је **боуди** с оксијом над **оу**, 1 пут **ζабоуди**, 8, и 1 пут **боудѣта** 160, с оксијом на истом месту. **Боуди** 80, 110 има положену варију над **ди**; **ζабоуди** 53, оксију над **ζа**. Међу прво поменутим случајима има **боуды** 88, где уз оксију над **боу** долази још оксија над **ды**. — V. Part. praes. act. **сы** 64 има две варије над **ы**; облици других падежа **соуштїи** итд. долазе 6 пута, 3, 5, 51, 89, 93, 96, с оксијом над **соу**. — VI. Imperf. **бѣхь** 155 с две варије над **ѣ**, а 181 с оксијом на истом месту; **бѣ** (махом с **не**) 8 пута с две варије а 5 пута с једном варијом над **ѣ**; **бѣхоу** 4 пута с оксијом а 1 пут с две варије над **ѣ**. — VII. Aor. **быхь** 13 пута свагда с оксијом над **ы**. Уз то **ζабыхь** 5 пута, 145, 149, 150, 152, 153, с истим акцентом на истом месту, а **ζабыхь** 147, 154 с оксијом над **ζа**. **Бысть** 22 пута с оксијом над **ы**, а **иζбысть** 128 само са псилом над **и**. Plur. 1. **быхомь** 96, 157, 158, (два пут), и **ζабыхомь** 52 свагда с оксијом над **ы**. Plur. 3. **быше** 19 пута, и **ζабыше** 92, 128, 152 свагда с оксијом над **ы**. Један пут међу тим случајима **быше** 20, имају још и две варије над **е**. Од сложенога **ζабыти** додајем још аористе **ζаби** 49, **не ζаби** 6, **ζабы** 8, који сви имају оксију над **ζа**. — VIII. Aor. **бымь** 64 и 99 два пут има оксију над **ы**. Други случај на страни 64 има на истом месту две варије. С овим састављам аористе из кондиционала **не би** 113, **би** 114, **бише** 62, у којих је у прва два варија, а у трећега оксија над **би**. — IX. Part. praet. act. I. **бывшаго** 1, има оксију на **ы** а варију на **ша**, а part. praet. act. II. **быль** 157 два пут има оксију над **ы**. — X. Изведени облици долазе ови: **не ζабывай** 121 imper., **бываше** 118 imperf. с оксијом над **ы**. **Прѣбываеши** 120, praes. 2. sing. има оксију над **бы** а псилу на **е**, а исти облик на стр. 121 има само псилу над **е**. **Прѣбываеть** долази 6 пута, свагда с оксијом над **бы**; међу тим 4 пута, стр.

6 и 149 (три пута), има још и псилу над є. **ИзБиВахь** 119 има псилу над **из** а оксију над **Би**. **ЗаБыВающтеи** 59 има оксију над **Бы** и полукругли акценат над **ю**, а исти облик на стр. 7 има све то и још положену варију над крајњим **и**. **ЗаБВень** 33 има оксију над **за**, а **забвень** 7 и **забвена** 166 исти акценат над є. **ЗаБВеннѣ** 105 dat. fem. s. несложене деклинације има оксију над є а две варије над **ѣ**.

Бѣжати 65, **Бѣжоу** 167 praes. 1. sing. **Бѣжеть**, 76 имају оксију над **Бѣ**. **Бѣжаше** 33 aor. pl. 3. има оксију над **жа**, две варије над **ѣ**. **ПрнБѣгохь** 172 има оксију над **о** а **Бѣгьство** 171 над **ь**. **ПрнБѣжнште** има четири пута, 6, 16, 34, 173 оксију над **ѣ**. У истој речи стр. 32 има оксију над **жи**, а други пример на истој стр. оксију над **при** и на последњем слогу над **шта** (**прнБѣжншта**).

Варнти у разним облицима и сложено са **прѣдь** свега 9 пута, и то 7 пута с оксијом над **ва** а два пут без акцента на томе месту. Од ових последњих случаја **варнстѣ** 153, dual. има оксију над **ри** а варију над **стѣ**, **варнхь** 153 има оксију над **рихь**. Међу пет случаја сложенога с предлогом **прѣдь** 4 пута је оксија још над **ѣ**, 3 пут положена варија над **ь** од **прѣдь**, а 2 пут на томе **ь** ништа нема.

Вашь — 13 пута у разним облицима, увек с оксијом над **а**.

Вед долази највише сложено с предлозима, али ћемо све те деривате овде заједно разгледати. Несложени су облици **ведеть ме** 69 с оксијом над **деть** и **ведшеи** 166. part. praet. act. nom. pl. с оксијом над **ве** а положеном варијом над **и**. Тако **изВести** 124 inf. има оксију над **ве**. Praes. 2. sing. **изВедеши** 32, 173 има оксију над **ве** а други случај још варију над **де**, над **из** у првом случају је псила и оксија, а у другом само псила; **низВедеши** 64, има оксију над **ве**. Praes. 3. sing. **поВедеть** 157 има оксију над **ве**, а **изВедеть** 41 има псилу и оксију над **и**, а две варије над **деть**.

Pras. 3. pl. **привєдоуть** 84 има оксију над **вє**. Praes. dual. 3. **инꙁвєдостѣ сє** 160 има над **инꙁ** положену варију а над **вє** оксију. Imperat. **иꙁвєди** 27, 171 има оксију над **вє**, а над **иꙁ** у првом случају псилу и оксију, а у другом само псилу. Исти облик **навєди мє** 1. има оксију над **вє**. Aor. **иꙁвєдє** долази 7 пута, и 4 пута је оксија над **вє** а 3 пута је тај слог без акцента; над **иꙁ** пак исто тако 4 пута је псила с оксијом, а 3 пут само псила; **инꙁвєдє** 92, **вьꙁвєдє** 75, 83, **вьꙁвєдохь** 155, 156, **навєдє** 43, 104, 131, и dual. **иꙁвєдоста** 152 са псилом над **и**, по том **вьꙁвєль** 83, **иꙁвєдшомоу** 164 са псилом и оксијом над **и**, **провєдшомоу** 165 — имају свуда оксију над **вє**. Исто тако **вьꙁводить** 175, 176: **иꙁводє** 76 са псилом над **и**; **вьꙁводє** 163, **наводє** 4, **водєи** 97, **иꙁводєи** 163 још са положеном варијом над крајњим а псилом над почетним **и**, све облици part. praes. act. имају свагда оксију над **во**.

Вєлєи у разним облицима долази свега 15 пута, и 11 пута има оксију над **вє** а 4 пута је то место без акцента. Тако три пут, стр. 55, 114, 115 оксија је над **лє**, а један пут, 106, псила, на истом месту. На осталим слоговима уз оксију над **вє**, има на стр. 163, 174, 177 још положена варија над **и** и на стр. 22 у **вєлиа** још оксија над **ли**.

Вєликь долази у разним падежима и дериватима с врло неследственом акцентуацијом. Тако имамо nom. f. s. **вєлика** 181 с оксијом над **вє** а две варије над **ка**; nom. n. s. **вєликоє** 124 с варијом над **ко**; gen. masc. s. **вєлика** с оксијом над **ли**; dat. sing. neutr. **вєликомоу** 118 с оксијом над **ли**; dat. sing. fem. несложене деклинације **вєлицѣ** 24 с једном а 47 с две варије над **цѣ**; dat. sing. fem. **по вєлицѣи** 59 с оксијом над **ли**; acc. pl. **вєликыѥ** 165 с оксијом над **вє**; instr. pl. **вєликыми** 124 с оксијом над **кы**; loc. pl. **вєликыхь** 160 с оксијом над **вє**. Уз то **вєличїє** 175, **вєличїю** 174, имају оксију над **ли**; **вєличьствїю** 180 има оксију **чь**. **Вєличати**

сє 9 има оксију над **ѵа**. **Вьзвелинѵить сє** 40 има варију над **ѵи**; **вьзвелинѵи сє** 66 aor. има оксију над **ли**; **вьзвелинѵимь сє** 10, 21, где први случај има још оксију над **ѵи**, имају на оба места оксију над **вє**. Тако има оксију над **вє** и **вьзвелинѵихь** 21, 158 (два пут) 166 на сва четири места. **Велинѵати сє** 9 има оксију над **ѵа**. **Вьзвелинѵю** 80 с оксијом над **ли**.

Веселїє долази 5 пута, 4 пута (nom. и gen.) с оксијом над **се**, 1 пут, **вь веселїи** 76, с варијом над **и**. **Вьзвѣселю сє** 32 има оксију над **вѣ** и **лю**, 125 само над **лю**, 5 само над **сє**. **Вьзвеселить сє** 12, 22, 56, 67, 73 има оксију над **ве** а у случају на стр. 22 још и над **се**. Исти облик на стр. 125 долази с оксијом само над **сє**, а на стр. 125 с оксијом само над **лить**, а на страни 62 с варијом на истом месту. Praes. 3. plur. **веселеть сє** 54, 116, 170 има оксију над **се**; **вьзвеселеть сє** 2, има оксију над **ве** а варију над **се**, а исти облици на 133 и 148 стр. само оксију над **ве**. На послетку исти облик на стр. 39 има варију над **леть**. Imperat. истога глагола у plur. **вьзвеселим сє** 74, има оксију над **сє** а у случају на стр. 143 оксију над **ве**; **вьзвеселите сє** 35 оксију над **ве**. Aor. **вьзвеселихь сє** 156 има оксију над **се**; aor. 3 sing. **вьзвесели сє** 127 такође оксију над **се**, а на стр. 14 оксију над **сє** и **ли**; aor. 1 plur. **вьзвеселихомь сє** 110 има оксију над **хомь**. Aor. 3 plur. **вьзвеселише сє** 53, 132 има оксију над **ве**, 114 оксију над **се**, а 32 оксију над **ли** и над **ше**. Part. praes. act. **веселеште сє** 158 и **веселештим сє** 104 има оксију над **ле**, само што у другом случају има још и варија над **и** у последњем слогу, а у **веселештоѹ сє** dat. pl. 139 има само оксија над **се**. Part. praet. act. II. **вьзвеселиль** 35 има оксију над **ве**.

Видѣти долази у разним које облицима које дериватима 97 пута. Од тог броја на 82 места има акценат, и то оксију на коренитом слогу **ви**, а само је 15 пута то место

без акцента. Та одступања и споредне акценте ваља нам прегледати посебице. Тако **видєти**, 71 има оксију над **ти**; **видѣти** 62 оксију над **дѣ**; **вьзненавидѣти** 40, има оксију над **на** и над **дѣ**. Praes. 3. sing. **видить** 57 има положену варију над **дить**. Imperat. **незавиди** 41 има оксију над **за** и **ди**, а **видите** 74 оксију над **ди** Part. praes. act. **ненавидєщаго** 128 има само варију над **шта**; **ненавидєштеи** 159, **видєштеи** 33, **ненавидєштеѥ** 168 имајући оксију над **ви** имају још: први случај варију над последњим **и**, други оксију над **ште**, а трећи псилу над **ѥ**. Nom. pl. **ненавидєштеи** између случајева који немају оксије над **ви** има на стр. 39 оксију над **на** а псилу над последњим **и**, на стр. 103 оксију над **ште** а псилу над последњим **и**, на стр. 45 само псилу над последњим **и**, на стр. 130 само варију над последњим **и**. **Видєштеи** 23 има само псилу над последњим **и**. **Ненавидєштихь** 79 има оксију над **не** и варију над **шти**. Aor. **видѣхь** 153 има оксију на **ви**, а **видехь** 43 има уз оксију над **ви** још две варије над **дехь**; **видѣста** 39 има уз оксију над **ви** још оксију над **ста** и варију над **дѣ**. **Вьзненавидѣхь** 168 уз оксију над **ви** има оксију и над **не**; исти облик на 152 стр. има оксију над **не** и **дѣхь**, на стр. 28 само две варије над **дехь**, а на стр. 155 само оксију над **не**. Part. praet. act. **видѣвше** 55 има уз оксију над **ви** још оксију над **дѣ**. **Видѣль** 39 и **вьзненавидѣль** 1. имају уз оксију над **ви** још исти знак први случај над **дѣ** а други над **не**. У subst. **ненавидѣнїемь** 27 долази псила над **е**.

Вина (causa) 170 у gen. по том **повинеть се** 70. **повиноуѥи** 173 још са псилом над **ѥ** а положеном варијом над последњим **и**; **повинныхь**, 85, **неповиньнь** 18 још с оксијом над **по**, **неповиннаго** 8 још с две варије над **на**, **неповинноу** 114 **неповинныимь** 18. **на неповинныихь** 13 још с оксијом над **на** — имају свуда оксију над **ви**. **Вь неповинныхь** 21 имају само две варије над **ныхь**.

Влад у **владеши** 106, **владико** 64, **ѡбласть** 164 два пут, један пут са псилом и оксијом а један пут само са псилом над **ѡ**, **обладаєть** 124 још са псилом над **ѡ** — имају свагда над **а** оксију. На тих шест случајева ових пет: **ѡбладаєть** 24, 68, 122. **ѡбладаюштомоу** 74 и **ѡбладаєть** 84, где је још псила над **є** — имају свуда псилу над **ѡ** а над **а** немају никаквога акцента. **Ѡбласть** 139 има псилу над **ѡ**, а варију над **а**.

Влѣк у дериватима долази свега 25 пута, и 14 пута има акценат на коренитом слогу, а 11 пута је то место без акцента, Тако реч **облакь** долази 15 пута, 14 пута са псилом а 1 пут са псилом и оксијом над **о**, 9 пута с оксијом, 1 пут с варијом над **а**, а 5 пута без ичега на том месту. Од тих случајева **до ѡблакь** 40 gen. pl. има над **ь** две положене варије. **Ѡблачнѣ** 118 има псилу над **ѡ** а оксију над **а**. **Ѡблачахь се** 38 imperf. има псилу над **ѡ**, оксију над **бла** и две варије над **чахь**. **Да ѡблѣкоуть се** 39 има оксију над **да**, псилу над **ѡ**, варију над **ѣ** и две варије над **оу**. **Изблекоше** 41 има псилу над **и** а две варије над **ле**.

Вода са својим сложеним и несложеним дериватима долази 50 пута свагда с оксијом а само један пут с варијом на коренитом гласнику **о**. У примерима, које ћемо привести ради побрајања споредних акцената, видеће се и речи. Тако **водь** gen. pl. на стр. 17, 79, 91, 112 има уз главни акценат још две варије над **ь**, на стр. 74 у истом облику, само је главни акценат, а на стр. 34 такође у истом облику само варија над **о**. Acc. pl. masc. **водные** 49 има још оксију над **ы**. Loc. sing. fem. **безводнѣ** 131 има још варију над **ѣ** Acc. pl. n. **водна** 133 има две варије над **на** (а исти облик на стр. 132 написан је **воднаа** и има само оксију на већ поменутом месту). Nom. pl. n. **безводна** 172 има такође две варије над **на**.

Коли с дериватима и речима истог корена броји 120 случаја, и 16 пута задржава акценат, и то оксију, на коренитом гласнику. Acc. sing. **волю** на стр. 172 и 175 има још варију над **ю**. **Изволихь** и други облици аориста имају над почетним **и** обично псилу, на стр. 27 псилу и оксију, а на стр. 40 оксија је над **из** а над **во** нема акцента. Part. praes. act. **повѣлен** 35 има само над **н** псилу, докле аорист **повелѣ** 178 и subst. **повелѣніе** истога глагола имају оксију над **ве**. Напротив облици истога subst. **повеленіа** 118 и **повелѣніемь** 4 имају први оксију над **лѣ**, а други и оксију над **лѣ** и псилу над **е**.

Врагь долази у разним падежима 80 пута, и међу тим случајима 76 пута има оксију над првим слогом а 4 пута нема на том месту ништа. Међу тим пак сва четири та случаја јесу gen. plur., те на стр. 29, 53, 80 имају над **ь** на крају (што и иначе врло често у gen. plur. долази) две варије а на стр. 128 на истом је месту само једна варија. Међу тим има међу горњим прилично случајева gen. plur. с оксијом над **а**, а без ичега над **ь**. А тако исто долази исти падеж 8 пута с оксијом над **а** а с једном варијом над **ь**, па 2 пут, на стр. 4 и 77 с оксијом над **а** а две варије над **ь**. Поред главног акцента долази споредни још у овим примерима: acc. pl. **врагы** 19 још с оксијом над **ы**; nom. pl. **вразы** и **врази** 48 још с две варије над **ы** и **и** и на стр. 49 **вразы** још с оксијом над **ы**. Уз горње случајеве додајем ове: **вражіахь** 33 с оксијом и над првим и над другим **а**; **враждеваху** 63 с варијом над **ва**; **враждоующтен** 39 nom. pl. part. praes. act. с две варије над **щте** и оксијом над **и**.

Врата долазе 14 пута, 10 пута с оксијом, 3 пут с варијом и 1 пут с две варије на првом слогу. gen. plur. **врать** 177 има још полукругли знак над **ь**. Иначе долази тај падеж и без тога другог знака.

Вратити долази сложено с предлозима у разним облицима свега 71 пут, и има 45 пута оксију, 7 пута варију, 2 пута две варије а 17 пута нема ништа на коренитом слогу **вра**. Међу овим последњим случајима долази нпр. **ѡбраштоу** 77 (два пут), **ѡбратеть се** 60, **ѡбрати** 97, 103, imperat., **ѡбратише се**, 93, 94, **ѡбраштаѥ** 20, **ѡбраштшаго** 139 само са псилом над **ѡ**. **Ѡбратите се** 4 има псилу и оксију над **ѡ** а оксију над **ти**, **ѡбрати се** 4, aor. има још оксију над **ти**; **ѡбраштаѥ** 93 и **ѡбраштаѥн**, 74 имају псилу над **ѡ** а оксију над **ѥ**, **ѡбраштаюштее** 102 има псилу над **ѡ**, полукругли знак над **ю** и варију над последњим **е**. Даље **ѡтвраштаешн** 87, има псилу над **е**, а 108 оксију над **шта**; **раꙁвраштенїе** 157 има оксију над **раꙁ** и **ште**. Између већине случаја истичемо оне који ван коренитог слога имају још који акценат. Тако **ѡтвраштаѥшн** 11 има осим оксије над **вра** још и варију над **ѥ**, а **ѡтвраштаешн** 105 још псилу над **е**. **Ѡбраты** 25 aor. 3 sing. уз варију над **ра** и псилу над **ѡ** има и две варије над **ы**; **ѡбратеть се** 24 уз варију над **ра** и псилу над **ѡ** још варију над **теть**. **Въꙁвратыть се** 39 уз две варије над **вра**, има још две варије над **тыть**. **Въꙁвратеть се** 38 уз две варије над **вра** има још оксију над **теть**.

Врѣме долази 17 пута, 16 пута с оксијом над **ѣ**, имајући 1 пут, стр. 42, још и псилу над **ме**, а седамнаести пут **врѣмена** 124, acc. pl. с оксијом над **ме**.

Въспеть долази 12 пута, 11 пута с оксијом а дванаести пут с варијом над **е**.

Вьсакь у разним облицима, које ћемо појединце разгледати. I. Nom. sing. **вьсакь** и **всакь** писано, 11 пута, свагда с оксијом над **а**; **вьсака** 176 и **всака** 75 с истим акцентом на истом месту; **вьсако** nom. et acc. neutr. 8 пута с оксијом над **а**. — II. Gen. sing. masc. **вьсакого** и **всакого** писан, свега 6 пута, увек с оксијом над **а**. На стр. 132,

150, 155 има уз тај акценат још и варија над го. Gen. sing. fem. вьсакоѥ 149 има такође оксију над а. — III. Dat. sing. вьсакомоу 178 с оксијом над а, вьсакои 165 с оксијом над а а варијом над и. — IV. Acc. sing. вьсакоу 5 пута, 4 пута с оксијом, а један пут, 82, с варијом над а. На стр. 21 има још две варије над коу. — V. Loc. вьсакомь, 54, 144, 175 с оксијом над а. — Овде се може додати вьсаѣьскаа 124, 149, вьсаѣьскынимь 175, на сва три места с оксијом над ѣь. Иначе над са има први случај оксију, а други и трећи варију.

Вьсь долази много пута, с тога ћемо га прегледати по падежима поједнице. I. Nom. sing. masc. вьсь 82 с оксијом над вь, само ту тако акцептовано. Иначе је на стр. 150 вьсь с варијом над сь, на 101 пише всь с положеном варијом над ь, на стр. 105 пише тако исто, а над ь су две варије, на стр. 88 и 106 пише тако исто, а над ь оба пута је полукругли знак. II. Nom. fem. sing., nom. et acc. neutri. plur. вьса долази свега 32 пута, 14 пута вьса с варијом над са, 10 пута вса с варијом на истом месту, 1 пут вьса с две варије над са, 1 пут вьса с оксијом над са, 3 пут вса с оксијом на истом месту и 2 пут вса без икаква акцента. Један пут долази васа на стр. 74 с оксијом врх оба а. — III. Nom. acc. s. neutri, nom. pl. fem. и остали фонетички једнаки облици долазе свега 40 пута, 26 пута вьсє с варијом над сє, 12 пута всє с истим акцентом на истом месту, 1 пут вьсє 89 с две варије над сє и 1 нут вьсє 75 с оксијом над сє. IV. Genit. всєго 93 с оксијом над сє, вьсєѥ 116 с варијом на истом месту. V. Dat. sing. вьсємоу 83, 126 с оксијом над сє; вьсєи 116 всєи 24, 114, 125 с оксијом над сє, вьсєи 133, с оксијом над сє и варијом над и; вьсєи 5 (два пут), 55, само с варијом над и. — VI. Acc. sing. всоу 161 с оксијом над у. — VII. Instr. sing. et dat. plur. вьсѣмь 17 пута и всѣмь 2 пут свагда с оксијом над ѣ. — VIII. Nom.

plur. **вьси** 24 пута и **вси** 21 пут свагда с варијом над **и**; **вси** 73 с оксијом над **и** и **вьси** 70 без икаква акцента. — IX. Gen. et loc. plur. **вьсѣхь** 11 пута и **всѣхь** 8 пута увек с оксијом над **ѣ**. — X. Instr. plur. **всѣми** 106, 118, 122, **вьсѣми** 163, 166 с оксијом над **ѣ**, **всеми** 116 с оксијом над **є**.

Вѣд долази у разним облицима сложеним и несложеним 153 пута, 122 пута с оксијом, 1 пут с једном, 2 пут с две варије, а 48 пута без акцента на коренитом **ѣ**. Изложивши главни ресултат, обрнућемо поглед на појединости. I. Praes. 1 sing. долази 29 пута и то 19 пута с оксијом над **ѣ** а 10 пута без акцента на том месту. Тако **оувѣмь** 151 с оксијом над **ѣ** и уз то псилом над **оу**, **повѣмь** 5, 64, 143, са псилом над **ѣ**, **исповѣмь се** 15 пута са оксијом над **ѣ** а 10 пута без ње. Над **и** махом је псила, каткад псила и оксија. Praes. 3. sing. **не вѣсть** 45 са псилом над **нє**, **повѣсть** 104, 105, **оувѣсть** 96 још с оксијом над **оу**, **ꙁаповѣсть** 49 с оксијом над **ꙁа** а с две варије над **ѣ**, **сьвѣсть** 52, 109, 113, **не сьвесть** 38 с варијом над **є**, **исповѣсть се** 2, 32, 89 са псилом над **и**. На стр. 32 нема оксије над **ѣ**, иначе тај акценат свуд је, где није друкчије казано. Praes 1 pl. **исповѣмы** 51, 88, 96 има псилу над **и** а ништа над **ѣ**. Praes 3 plur. **повѣдеть** 132, 174, 175 има оксију над **ѣ**, **оувѣдеть** 136 има оксију и псилу над **оу**, а нема ништа над **ѣ**, **исповѣдеть** долази 14 пута свагда са псилом над **и**, међу тим 6 пута с оксијом над **ѣ**, 6 пута без икаква другог акцента осим поменуте псиле, а 2 пут, 118, 131 још с оксијом над **по**. II. Imperat. **оувѣждь** 168 има псилу над **оу**, а оксију над **ѣ**, **оувѣдите** псилу и оксију над **оу**, а оксију над **ѣ**. III. Part. praes. act. **вѣдештеи** 148 имајући још варију над **и** и **сьвѣдоуштїимь** 104 имају оксију над **ѣ**. — Part. praes. pass. **вѣдомь** 89 има такође оксију над **ѣ**. — IV. Aor. **оувѣдѣше** 99 има само оксију над **ѣ**, **оувѣдѣ** 79 има само псилу над **оу**, **не вѣдехь** 38 само

две варије над є. — V. Infinit. учестаног глагола **испо-вѣдати сє** долази 5 пута 1 пут с оксијом над да, а 4 пута без икаква акцента на унутрашњим слоговима, осим што 2 пут долази само псила а 2 пут псила и оксија над ис. О акценту над првим и петога случаја не може се ни говорити, пошто није почетак речи у штампи тако добро испао, да би се све могло распознати. **Повѣдати** 28 има оксију над по. VI. Imperat. **исповѣдаитє сє** долази 9 пута, 2 пут са псилом и оксијом над првим слогом а без икаква акцента над унутрашњим слоговима, 4 пута с оксијом над ѣ и другим и, 3 пут без ичега над ѣ а само с оксијом над другим и. Над првим и у тим је случајима псила. VII. Aor. **исповѣдахь** 65 има псилу и оксију над и, а нема ништа над унутрашњим слоговима, 144, 145 псилу над и а оксију над ѣ, **ꙁаповѣда** 4, 144, 152, 162, **повѣдашє** 50, 149 — оксију над ѣ. VIII. Part. praes. act. **ꙁаповѣдаєи** 51 има варију над и, а **исповѣдающтоуѭ сє**, 88, псилу над и, полукругли знак над првим ю и оксију над другим ю. — IX **Свѣдєніє** у 26 случаја има оксију над ѣ, у 1, **свѣдѣнїа** 94 оксија је над а; **невѣдѣнїа** 26 има такође оксију над вѣ. X. **Ꙁаповѣдь** у 38 случаја у разним падежима има 36 пута оксију над ѣ. Један пут оксија је над по, други пут над ѣ су две варије. Gen. plur. обично је **ꙁаповѣдїи**, али на стр. 144 долази **ꙁаповѣдєи**, и ту је још положена варија над и **Проповѣдь** 54 има оксију над по. XI. **Свѣдєтєль** 107 има оксију над ѣ, а part. praes. act. **свѣдєтєлоуѥ** 38 има оксију над ү. — XII. **Исповѣданїє** долази у разним облицима 9 пута: 8 пута само са псилом, а 1 пут с оксијом и псилом над ис. Што се тиче унутрашњих слогова, 4 пута је још над ѣ оксија, а 5 пута на том слогу нема ништа.

Уз ову гомилу разгледаћемо још и групу деривата од **вѣсть**. Има их у разним облицима 26, од којих 24 имају акценат, претежно оксију, над ѣ, а 2 су неакцентована. **Вьꙁвѣстити** 61 има на поменутом месту варију, а 121 ок-

сију. **Вьзвѣштоу** 4 пута има над **ѣ** оксију а 1 пут, 64, варију. **Вьзвѣстыть** 25 уз оксију над **ѣ** има две варије над **ы**. **Вьзвѣстите** 6, 96 има оксију над **ѣ**. **Вьзвѣстеть** 25 има само варију над **є**, а на стр. 58 и оксију над **ѣ** и две варије над **є**. **Вьзвѣстише** 73 има оксију и над **ѣ** и над **сти**. **Вьзвѣштаєи** 178 има уз оксију над **ѣ** још псилу над **є** и положену варију над **и**, а **вьзвѣштаюште** 91, не имајући ништа над **ѣ** има полукругли знак над **ю**. **Провѣштаєть** 154 има и псилу над **є**, а **вьзвѣштаєть** 20 још оксију над **шта**.

Вѣры 92 и 129 gen. sing., **вѣроу** 147 acc. sing. **вѣрѣ** loc. sing. **вѣрнь** 107, 175 и 108, у ком је последњем случају још и положена варија над **ь**, имају свагда оксију над **ѣ**. Исто тако и **вѣроую** 29, где је још варија над **ю**. **Вѣровахь** 141 има оксију над **ро**. **Оувѣри сь** 92, и **оувѣрише се** 112 имају само псилу и оксију над **оу**, **оувѣрише се** 93 има само оксију над **оу**.

Вѣт- у разним сложеним облицима долази свега 29 пута и 22 пута има оксију а 1 пут варију над коренитим **ѣ** а 6 пута је то место без акцента. Тако **ꙁавѣть** долази 9 пута с оксијом над **ѣ**, а 3 пут с оксијом над **ꙁа**; **сьвѣть** 11 пута, 9 пута с оксијом над **ѣ**, 1 пут **сьвѣтѣхь** 74 loc. plur. с оксијом над **тѣхь** (ма да такав исти облик на стр. 7 долази с оксијом над **вѣ**), 1 пут **сьвѣты** 22 acc. plur. с варијом над **ѣ** а двема над **ы**. **Ꙁавѣшта** 101, 126 aor. 3 sing. има оксију над **ѣ**, **сьвѣшташе** 82 исто тако. **Ѡбѣштахь се** 85 има псилу над **ѡ** и више ништа, **ѡбѣшта се** 161 псилу и оксију над **ѡ** и оксију над **шта**. **Ꙁавештаваюштеѥ** 58 има оксију над **ꙁа**, над **шта**, и две варије над **ште**. **Вь ѡбѣтованїи** 65 има псилу над **ѡ** и оксију над **ѣ**.

Вѣкь са својим дериватима долази 151 пут и међу њима 137 пута с акцентом над коренитим **ѣ** а 14 пута без акцента на том месту. Појединце: **вѣкь** у разним облицима долази 120 пута с оксијом над **ѣ**, 6 пута с варијом на

истом месту, 4 пута с две варије на истом месту, а 13 пута без акцента на истом месту. Између случаја с оксијом над **ѣ** има 5 акусатива множине **вь вѣкы** 26, 31, 32, 36, 56, који имају још две варије над **ы** а на стр. 89 исти облик, једнак с горњима, има само једну варију на поменутом месту. Gen. plur. **вѣкь**175 уз оксију над **ѣ** има још положену варију над **ь**. Од случаја који немају акцента над **ѣ** има их 8 (између 13) такође акусатива плурала од којих 31 и 48 имају над **ы** две варије, 111, 120, 167 над **ы** једну варију, 57, 61, 70 над **ы** оксију. Остали случаји истога реда: **вѣка** 22, 61 с оксијом над **а** јесу генитиви једнине, **вѣкь** 64 с полукруглим знаком над **ь** gen. plur., 84 (два пут) с истим знаком (**вь вѣкь**) acc. sing.

Вѣчнь с оксијом над **ѣ** у разним облицима долази 6 пута, од којих на стр. 169 acc. s. има још варију над **ь**. **Вѣчна** 26 acc. neutr. plur. има варију над **ѣ** а две варије над **а**, **вєчна** 26 ниже, исти облик, има само две варије над **а**.

Вынѹ долази 16 пута, од којих 14 пута с оксијом над **ы**, 1 пут, на стр. 47, са псилом и оксијом, и 1 пут, стр. 86, само са псилом над **ы**.

Высокь 167, **высокою** 165, **вь высокыхь** 112, **высокыѥ** 124, acc. plur. masc., **высокаа** 167 acc. plur. neutr. имају оксију над **со**, међу тим **высокь** 118, **высока** 107, **на высокыихь** 19, где су још и две варије над **ы** — имају оксију над **вы**. С овим у свези

Высота има 9 пута оксију над **вы** а 1 пут, на стр. 49 над **со**. Nom. plur. **высоты** 112 има још и варију над **ты**.

Вышє (**сь вышє**) 4 пута и **прѣвышє** 2 пут имају оксију над **ы**. **Вышнии** у разним облицима долази 25 пута увек с оксијом над **ы**. Неки облици имају и споредне акценте. Тако **вышнꙗго** 90, 131 има још над **ꙗ** једну а исти облик на стр. 22 на истом месту две варије, по том **вышнѥмоу** 58 има још над **ѥ** две варије.

Глава у разним облицима долази 20 пута, 18 пута с оксијом над **гла**, 2 пут (**главою** 23, **главоу** 25,) с варијом на истом месту. Instr. sing. **главою** 169 има уз оксију на поменутом месту још положену варију над **ю**. **Вь главизнѣ** 47 има такође оксију над **а**.

Гласъ долази 31 пут у разним облицима и међу тим 27 пута с оксијом над **а** међу којима 1 пут у nom. plur. **гласы** 20 још с оксијом над **ы**, 1 пут с две варије над **гла**, стр. 29, 1 пут **ѿтъ гласа**, 63, с једном варијом над **гла**, 1 пут **вь гласѣ** 49 с варијом над **ѣ**. Овамо иде и **доброгласныихъ** 180 с оксијом над **до** и **гла** и варијом над **бро**, **єдиногласьнь** 1 са псилом над **є** и оксијом над **ди** и **гла**, **вьзгласеть** 140 с оксијом над **сеть**.

Гнати долази у разним облицима. Тако **разьгноу** 56 има оксију над **а**, **раждєнєши** 173, **пожєнєть** 3 оксију над **ждє** и **жє**, **пожєнєть** 25 варију над **нєть**, **иждєноуть сє** 42 две варије над **оу**, imperat. plur. **пожєнѣтє** 82 оксију над **жє**; по том: **изьгна** 51, има псилу и оксију над **и**, а исто на стр. 94 само псилу над **и**, **разьгна** 17 оксију над **раз**, **погна** 172 варију над **гна**, **погнашє** 80 оксију над **по**, а **погнашє** 149, 153 оксију над **гна**; **изьгналь** 97 псилу над **и**; **изьгнани** 135 само псилу над првим **и**; **гонѧшє** 171 оксију над **ѧ**, а **изгонѧхъ** 119 псилу над **и** а оксију над **го**; part. praes. act. **изгонєштаго** 51 псилу и оксију над **из** а две варије над **шта**; **гонєштєи** 153 има оксију над **го**, оксију над **штє** а псилу над **и**; **изгонєштєи** 153 има псилу и оксију над **из**, оксију над **штє** и псилу над **и**, исти случај на стр. 15 псилу и оксију над **из**, оксију над **нє** и псилу над последњим **и**; **изгонєштє** 79 има само псилу над **из**; **гонєштїихъ**, 149, 171 имају оксију над **го**; **гонєштыхъ** 33 има само положену варију над **ы**, а **гонєштихъ** 3 само оксију над **нє**, **гонєштыми** 38, instr. pl. има оксију над **го** и две положене варије над **шты**; **поганые**

38 има оксију над **га**. Subst. verb. **гананіє** 56 има оксију над **на**.

Гнѣвь долази 21 пут, (један пут, на стр. 39 написано **гнєвь**) у разним облицима свагда с оксијом над **ѣ** (у оном случају над **є**). **Гнєва** 41 има над **є** две варије. **Гнѣвлнвынхь** 19 има оксију над **ѣ**, а две варије над **ы**; **прогнѣвати сє**, 157, има такође оксију над **ѣ**; **гнѣваєшн сє** 97 и **прогнѣваєшн сє** 102 имају оксију над **ва**; **гнѣвають сє** 118 има полукругли знак над **ю**; **прогнѣва сє** 17, 19, **разгнѣва сє** 92 и **прогнѣваше** 2, 92, 131 имају оксију над **ѣ**; **прогнѣваше** 127 има уз оксију над **ѣ** оксију и над **ва**; **прогнѣваше н** 93, 94, 130 има варију над **н**, а над самом речју нема ништа; **вь прогнѣванїн** 115 има оксију над **ѣ**; **прогнѣвающтєє** 76 има оксију над **ва**.

Гора долази у разним облицима 48 пута, и има 46 пута оксију над **го**. **Горахь** 58 и 177 долази с оксијом над **а**, но исти облик долази и у већини. Gen. plur. **горь** 17 још има над **ь** две варије, али и тај облик долази и без тога просто с оксијом над **го**.

Готовь и од њега изведене речи долазе 31 пут, и међу тима 16 пута с оксијом над **то**, 6 пута с оксијом над **го**, а 9 пута без икаква акцента над коренитим слоговима. Између случајева с акцентом над **то** долази **готовающтомоу** 177, где осим поменутога акцента долази још над **ю** полукруги знак, по том **оуготован** 4. imperat. где је над **оу** псила и оксија, а над **н** варија, **оуготова** 74 где је још оксија над **оу**. Између случајева с акцентом над **го** **оуготовасть** 105 има још оксију над **є**. Између случајева без акцента врх тих слогова **оуготовалю** 25 има варију над **ва** и оксију над **ю**, а на стр. 105 оксију над **ва**, **оуготоваєшн** 22 има оксију над **є**.

Градь долази 18 пута, и то 16 пута с оксијом над коренитим **а**, 1 пут **вь градє** 84 с две варије а 1 пут **вь градь**

131 с једном варијом над истим **а**. Ту долази **вь ѡградѣ** 8 са псилом и оксијом над **ѡ**, **ѡгражденїа** 170 са псилом над **ѡ** и **ꙁаградить** 133 у сва три случаја с оксијом над **гра**.

Грьдыи са сродним речима долази 16 пута, 13 пута с оксијом над коренитим **рь**, а 3 пута без акцента на том месту. Од **грьдыи** (свега 9 случаја) имају nom. plur. masc. **грьды** 169 и gen plur. **грьдыхь** 18 још две варије над **ы**. Неакцентовани над **рь** случај **грьдымь** 145 dat. plur. има такође над **ы** две варије. Неакцентовани над **рь** случај **грьдиніе** 40 gen. sing. има над **іе** две варије, а исти такав случај **грьдынією** 33 има оксију над **ы** и **ю**. Између акцентованих на коренитом слогу случаја да поменем и subst. **вь грьдости** 7, и глагол **раꙁгрьдѣше** 86.

Грѣхь у разним облицима и изведеним те сложеним речима долази свега 66 пута, и међу тима 39 пута има над коренитим **ѣ** акценат, а 27 пута нема. Појединце долази овако: **Грѣхь** долази 17 пута и то: 9 нута с оксијом над **ѣ**, од којих случајева acc. plur. **грѣхы** 27, 59 има још две варије над **ы**, а gen. sing. **грѣха** 34 још оксију над **ха**, 4 пута с варијом над **ѣ**, 2 пут с две варије над **ѣ** и то gen. plur. **грѣхь** 44, и gen. sing. **грѣха** 34, где су још и над **ха** две варије, 1 пут **грѣхомь** 122 с оксијом над **о** и један 1 пут **грѣсѣхь** 170 с оксијом над **сѣхь**. — **Грѣшникь** долази 24 пута, и то: 8 пута с оксијом над коренитим **ѣ** Ту nom. plur. **грѣшницы** 43 има још две варије над **ны** и оксију над **цы**, gen. plur. **грѣшникь** 147 два пут, један пут има полукругли знак, а један пут две варије над **ь**, acc. plur. **грѣшникы** 168 има још оксију над **ни**, instr. plur. **сь грѣшникы** 30 има још две варије над **кы**. Даље је 12 пута с оксијом, а 2 пут с варијом над **ни**. На послетку **грѣшныци** 41 има две варије над **ны** и оксију над **ци**, а **грѣшника** 41 има само оксију над **ка**. — Adj. **грѣшнить** долази 5 пута, 4 пута с оксијом над **ѣ**, а 1 пут с оксијом

6*

над **ни**. — Adj. **грѣшныи** има свега 12 случајева, 6 с оксијом над **ѣ**, међу којима nom. sing. **грѣшни** 7 има још две варије над **ни**, 1 с варијом на истом месту, а 5 без акцента на истом месту. Од ових последњих nom. sing. **грѣшни** 41 има варију над **и**, gen. sing. **грѣшнаго** 82 две варије над **а**, **грѣшномоу** 113 варију над **но**, **грѣшнихь** 42 варију а 176 оксију над **нихь**. — Од глагола долази **сьгрѣшоу** 144 **прѣгрѣшеть** 38, **сьгрѣшихь** 48, **прѣгрѣшихь** 147, **сьгрѣшающее** 27 још с оксијом над **ю**, **сагрѣшаеть** још са псилом над **е** — а свагда с оксијом над **грѣ**. — **Грѣхопадении** 23, gen. plur. има само варију над **ни**, **грѣхопаданїа** 21 acc. plur. има оксију над **ѣ**, над **па**, и варију над последњим **а**.

Гоуб- долази у глаголу **погоубити** 149, **погоубить** 176, где је на оба места оксија над **гоу**, **погоубиши** 22, где је псила над **би**, **погоубыши** 173, где је оксија над **бы**, по том у именици **пагоубоу** 38, где је оксија над **па** и **боу**, **пагоубы** 132 gen. где је оксија над **гоу**. Сродан глагол **погыбноути** долази у разним облицима 16 пута, 14 пута с оксијом, а 2 пут с варијом над **гы**. Међу тима случајима nom. n. part. praet. act. **погыбшее** 154 има још варију над **е**.

Гоусли 10 пута у разним облицима с оксијом над **оу**.

Дати долази у разним које облицима које изведеним речима 86 пута, и од тога 67 пута с оксијом над **а**, 5 пута с варијом, 1 пут с две варије над истим **а**, а 13 пута без икаква акцента на томе месту. Да упутим поименце на облике који долазе у већини оксијом на корену акцентованих случаја: **дати** 124, **дамь** 126, **въздамь** 48, **даси** 22, **въздаси** 160, 171, **дасть** 31, **въздасть** 166, **продасть** 51, **даждь** 30, **подаждь** 31, **въздаждь** 58, **прѣдаждь** 169, **дадите** 74, **въздахь** 3, **даше** 80, **давшоу** 124, **даль** 51, **въздаль** 122, **продань** 126, **прѣдань** 8, **възданїе** 30, **законодавца** 7. Ту је и **прѣдаю** 32, где осим оксије на

коренитом слогу има још оксија над ѣ. — Од осталих случаја въздамь 24 има две варије над а, даси 14 има оксију над си, даѥши 175 има псилу над ѥ, въздаеть 34 има псилу над є, въздадитє, 89, има оксију над ди, даѥи 19 има варију над и, а исти случај на стр. 165 псилу над ѥ и положену варију над и, acc. дающтаго 176 има полукругли знак над ю а варију над шта, а gen. дающтаго 178 само полукругли знак над ю, dat. дающтомоу 173, 177 полукругли знак над ю, въздающтє 45 полукругли знак над ю, въздающтимь ми 3 оксију над ю и штимь, dat. давшомоу оксију над шо.

Далєчє 6 пута и то 5 пута с оксијом над лє, један пут (из далєчє 20 са псилом и оксијом над из) без акцента. Од глагола има imperat. нє оудали 24 с две варије над да, нє оудал се 82 с оксијом над оу, нє оудали 47 са псилом и оксијом над оу и оксијом над да. Aor. оудалих се 63 има псилу и оксију над оу, оудали се 155 — псилу над оу и оксију над ли, оудалише се 153 исто тако. Part. praes. act. оудаляющтеи се 86 има псилу над оу а полукругли знак над ю. Part. praet. act. II. оудалиль 104, има псилу над оу, 122 псилу и оксију на истом месту, 105 псилу и оксију над оу, и оксију над ли. Оудалєнїихь 64 има псилу и оксију над оу а оксију над да.

Двигиоути и двизати махом сложено с предлозима долази у разним облицима 32 пута увек с оксијом над и (место којега је гдешто, ма врло ретко, написано ы: въздвигохь 146). Уз тај главни имају каткад и споредни акценти: нє подвижоу се 31 још с оксијом над по, въздвигошє 112 још с варијом над го, подвизающтомоу 9 још с варијом над ю, движоуштаа се 81 још с оксијом над а.

Двоfь долази 12 пута, 8 пута с оксијом над о, два пут (вь дворѣ 115 оба пута) с варијом на истом месту, а 2 пут (вь дворѣхь 162, 163 ма да исти облик долази и

оксијом над о акцентован) с оксијом над ѣ. Облици глаголски **въдворить се** 27, 31, **въдворихь се** 63 имају такође оксију над о.

Десница долази 21 пут, 10 пута с оксијом над де, међу којима је **дѣсницє** 21 gen. sing. с оксијом над ѣ и цє и **десницєю** 133 instr. sing. још с варијом над ю; даље 10 пута с оксијом над ни (или ны, јер често пише **десныца**) и 1 пут **десницє** 90 gen. sing. с варијом над цє. **Десныи** у облику **десноую** (ѡ **десноую**) долази 7 пута, 6 пута с оксијом над дє и 4 пута још с варијом над ю, а 1 пут без оксије над дє а с две варије над ноу.

Дньнь 10 пута у разним облицима, 9 пута с оксијом над н и 1 пут, у облику **дневны** 112 с оксијом само над ы. **Оудневи** 13, 15, 34 aor. 3. sing. два пут само са псилом а један пут са псилом и оксијом над оу има сва три пута оксију над дн. Случај на стр. 34, написан **оудневы**, има две варије над ы, а случај на стр. 13 написан је **оудневїи**. Међу тим **оудневи се** 167, 168 има над оу псилу а оксију над вн.

Домь долази 39 пута, 38 пута с оксијом, а један пут без акцента над коренитим о. Међу тим случајевима има два gen. pl. **домовь**, од којих један на стр. 88 има оксију над до а две варије над ь, а други, на стр. 135, има само над мо две варије, а на другом месту нема никаква акцента.

Дрьжати и сродне, сложене и несложене речи, долази 22 пута, и 7 пута с оксијом над ь а 15 пута без акцента на том месту. Посебице ћемо прегледати поједине групе случајева. Тако nom. s. **дрьжава** 32 има оксију над ва, а а исти облик на стр. 27 оксију над жа. Acc. sing. **дрьжавоу** 68, 103 има оксију над дрь. Nom. fem. sing. **дрьжавна** 25 има оксију над жа а две варије над крајњим а; nom. neutr. sing. **дрьжавно** 14 има оксију над дрь; nom. masc. plur. **дрьжавнїи** 55 има оксију над жа; loc. plur. **вь дрьжавныихь** 14 има оксију над дрь, а варију над ны. Глаголски

облици такође су непостојани. Praes. 3. sing. **оудрьжить** 168 има псилу над **оу**, оксију над **дрь**, исти облик на стр. 90 само псилу и оксију над **оу**, истога времена 3. plur. **оудрьжеть** само псилу и оксију над **оу**. Imperat. **оудрьжи** 37 има такође само псилу и оксију над **оу**. Aor. **оудрьжахь** 108, **оудрьжа** 85 има само псилу и оксију над **оу**, **ѡдрьжа** 105, **ѡдрьжаше** 23 има само псилу над **ѡ**; **ѡдрьжаше** 24, 47 има псилу над **ѡ** а оксију над **ше**; **оудрьжаше** 85 има псилу и оксију над **оу** а оксију над **жа**; **ѡдрьжаше** 16 има псилу и оксију над **ѡ**, оксију над **дрь**; **ѡдрьжаше** 15 псилу над **ѡ**, оксију над **дрь**. Part. praes. act. **ѡдрьжаштеє** 34 има псилу над **ѡ** а две варије над **ште**.

Дѣ- у разним изведеним и сложеним облицима долази свега 79 пута. Међу тима 55 пута долази на томе коренитом слогу **дѣ** оксија, 1 пут варија (gen. plur. **дѣль** 137), а остали случајеви немају акцента на том коренитом слогу. Посебице стоји овако: **Надѣꙗти се** 142 (два пут) има оксију над **дѣ**. **Надею се** 66 praes. 1. sing. има оксију над **де** а полукругли акценат над **ю**; **надѣеши се** 110 оксију над **дѣ**; **надѣють се** 40 оксију над **на**; **ѡдеждоут се** псилу над **ѡ**; imperat. **надѣите се** 71 има псилу, а на стр. 176 оксију над **и**, **вьздеждите** 162 оксију над **де**. — **Вьздѣхь** 105, 172, **вьздѣнїе** 170 имају оксију над **ѣ**. — **Дѣахь** 134 и **ѡдѣаше се** 85 имају оксију над **а**, само што последњи случај има још псилу над **ѡ**. — Part. praes. **ѡдѣѥ се** 123 има оксију над **ѡ** и над **дѣ**; **надѣюштен се** 140, 157 има такође оксију над **дѣ**, но међу тим други случај има још полукругли акценат над **ю** и оксију над **и**. Исти облик на стр. 57 има оксију над **на**, полукругли акценат над **ю** и две варије над **и**, а на стр. 164 полукругли акценат над **ю** и оксију над **и**. — Part. praet. pass. nom. sing. fem. **ѡдѣꙗнна** 53 (један пут тако, а други пут **ѡдѣаннаа** написано) има оба пута псилу над **ѡ** а оксију над **дѣ**. — **Ѡдѣанїе**

79, 123 има само псилу над ѡ; **ѡдежди** 24, loc. тако исто. — **Дѣло** долази 32 пута, 26 пута с оксијом, 1 пут с варијом а 5 пута без ичега над **дѣ**. Nom. plur. **дѣла** 121, 123 нема никаква акцента. Gen. pl. на стр. 15 и 124 има уз оксију над **ѣ** варију над **ь**; на стр. 137 варија је само над **ѣ**, а на стр. 91 само су две варије над **ь**. Dat. plur. **дѣломь** 30 има оксију над **о**, а loc. pl. **дѣлѣхь** над **лѣ**. — **Дѣлахоѵ** 159, **сьдѣла** 4 (два пут) 50, 87 имају оксију над **ѣ**. — Part. praes. **дѣлаѥи** 12 има оксију над **ѣ**, псилу над **ѥ**, а варију над **и**; **дѣлаюштеи** 3, 12, 143 има уз оксију над **ѣ** полукругли акценат над **ю** а варију над **и**. Исти облик на стр. 111 и 113 има само полукругли акценат над **ю**, а на стр. 40 само оксију на истом месту; на стр. пак 62 — оксију над **ла**, полукругли акценат над **ю** и две варије над **штеи**. **Дѣлаюштїихь** 171 има уз оксију над **ѣ** полукругли акценат над **ю**, **дѣлаюштее** 119 само полукругли акценат над **ю**, **дѣлаюштїими** 30 само оксију над **ѣ** и над **ю**. — **Сьдѣловалахоѵ** 1 има оксију над **ѣ** и над другим **а**. Part. praet. act. II. **сьделаль** 33 има оксију над **а**. Part. praet. pass. **сьдѣланное** 168 nom. neutr. sing. има уз оксију над **ѣ** варију над **е**. Subst. verb. **дѣланїе** 124 има оксију над **дѣ**, а 132 над **ла**. — **Ѕлодѣнства** 39 има оксију над **ѣ**, псилу над **и** и оксију над **а**. — **Дѣломѣрию** 94 има оксију над оба **ѣ**.

Дьхнеть 178, **дьхновенїа** 17, **дыханїе** 180, **вьздыханїа** 10, 120, **вьздыханїемь** 2 још са псилом над **е**, долазе с оксијом над **ы**. **Доѵхь** 16, 178, **вьздоѵшныихь** 17 имају оксију над **оѵ**. Међу тим **вьздыханїе** 96, 121, **вьздыханїа** 44 и loc. plur. **вь вьздїханыхь** 33, где су још над **ы** две варије, имају оксију над **ха**.

Желѣти са сложеним или изведеним облицима долази 14 пута, 6 пута с оксијом над **же** а остало без акцента на том месту. Тако **желаеть** 49, 100 има оксију над **же**,

а исти облик на стр. 49 над **ла**. **Къждєлѣєть** 53 има оксију над **ждє**. **Желахь** 152 — оксију над **жє**. **Къждєлѣти** 144 и **вьждєлѣхь** 146 — над **ѣ**. **Желаниоую** 129 има само варију над **ю**. **Въждєлѣнины** 20 има оксију над **ѣ** а две варије над **ы**. **Желаніє** у пет пута има три пут оксију над **ла** а два пут над **жє**.

Жешти долази у сложеним облицима с непостојаним акцентом. **Раждєжєть** 93 има оксију над **а**, **ѡжєжєть** 155, уз псилу и оксију над **ѡ** има оксију над **жє**; **вьжєгошє** 87 и **раꙁждєгль мє** 14 имају оксију над **є**. **Раждєжєно** 10 и 152 има оксију над **ждє**, **пожєжєнь** 97 — над **жєнь**, **раждєжєны** — над **ы**. **Раждиꙁаєть сє** 85 има оксију над **ра** а псилу над **є**. **Сьжигаєма** 75 има оксију над **жи**, исти облик на стр. 58 (**сьжигаєма жє**) има оксију над **га**, псилу над **є**, а две варије над **ма**; **сьжигаємыми** 75 има оксију над **є** а две варије над **ы**. **Сьжигає** 21 и **пожигаєи** 100 имају оксију над **га**.

Жити у својим облицима и заједно с осталим речима истога корена долази 84 пута, и 69 пута има оксију над **жи**, а 15 пута је то место без акцента. Појединости ћемо разгледати по облицима. Тако **жити** 77, 162 има оксију над **жи**; **живєши** 23 има над **жи** положену, а над **вє** обичну оксију, а исто тако и **живєть** 25; **поживєть** 108 има оксију над **вє**; **живоуть** 45 има оксију над **жи**. Imperat. **живи** (трансит. и нетранс.) долази 11 пута, свагда с оксијом над **жи**. Part. praes. act. **живыи** 157, **живоуштомоу** 6, 156, **живоуштєи** 56 још с оксијом над **и**, **живоуштіи** 35 још с варијом над **и**, **живоуштіихь** 133, **живоуштємь** 33 још с оксијом над **є**, **живоуштєю** 36 — имају свагда над **жи** оксију. Plur. **живоушти** 74 има само варију над **и**, а **живоуштєи** 101 — само оксију над **воу**. Adj. **живь** у разним облицима долази 20 пута, 16 пута с оксијом над коренитим **и**, међу тим **живь** 57 има варију над **и**, **живыи** 45 има

оксију над **ы** а положену варију над последњим **и**, **жывa** 24 nom. pl. neutr. несложене деклинације има над **ы** две а над **ва** једну варију, **живынхь**-61 има само две варије над **ы**. — Од трансит. **живити** долази **живиши** 102, 167, 173 с оксијом над **жи**, **живить** 48 без ичега, **живиль** 83, 149 с оксијом над **жи**. — **Животь** долази 16 пута с оксијом над **жи**, а у gen. **живота** на стр. 25 има још и оксију над **та**; 5 пута с оксијом и 2 пут с варијом над **во**. — **Жилиште** долази 5 пута с оксијом над **жи**. — **Животно** 175 има оксију над **жи**, **животнаа**, 124 над **во**, а исти облик на стр. 77 варију над **на**.

Жрѣти долази у овим облицима. **Пожроу** 63 има оксију над **оу**, **пожреть** 67 — исти знак над **е**, **пожроуть** 132 — исти знак над **оу**. **Пожрѣхомь** 39, **пожрѣше** 130 (два пут) има варију над **ѣ**. **Пожрьли** 157, **пожрьти** 170 nom. plur. part. praet. pass. има оксију над **ь**. — **Жрьтва** 170, **жрьтвы** 115, **жрьтвоу** 132 имају оксију над **ь**, међу тим **жрьтвѣ** 60 има оксију над **ѣ**, **жрьтвахь** 58 оксију над **а** а у другом случају истога облика на истој страни стоји положена варија над истим **а**.

Ꙁаконь долази 34 пута, и 31 пут с оксијом над **ко** а 3 пута с оксијом над **ꙁа**. У сложеним речима, које ће се ниже навести, долази у 16 случајева 13 случајева оксије над **ко** а 3 над **ꙁа**. Примери с оксијом над **ко** ови су: **ꙁаконодавца** 7 још с оксијом над **да**, **ꙁаконопрѣстоупно** 48 још с оксијом над **оу**, **ꙁаконопрѣстоупиници** 1, 103, 149, 151 још с оксијом над **оу** а на стр. 40 nom. sing. још с оксијом над **ꙁа** и над **прѣ**, и с две варије над **никь**; **ꙁаконопрѣстоуплѥнїе** 41, **ꙁаконопрѣстоуповахоу** 146, још с оксијом над **оу** и варијом над **ва**, **ꙁаконопрѣстоупнаго** 82 још с две варије над **на**, **ꙁаконопоставить** 27 још с оксијом над **ста**; **оуꙁаконоположить** 26, 29. — Противни примери с оксијом над **ꙁа** јесу: **ꙁаконопрестоупиници** 43, **ꙁаконопрѣ-**

стоүпными 28, **ꙁаконопрѣстоүпноү** 119. — **Беꙁаконїе** долази 46 пута, 32 пута с акцентом над **ꙁа**, 10 пута с акцентом над **ко**, 4 пута без акцента на тим местима. Та четири случаја су ово: **ѡ беꙁакони** 46 с варијом над **и**, **бѣꙁаконїе** 44, 73 с оксијом над **е**, **бѣꙁаконїе** 33 с оксијом над **ѣ**. Од осталих појединих случаја уз оксију над **ꙁа**, **бѣꙁаконїю** 80 има псилу над **ї**, **бѣꙁакони во** 131 gen. plur. има још две варије над **и**, **бѣꙁаконїе** 34 има још оксију над **ѣ**. Acc. plur. masc. **беꙁаконныє** 60 има само две варије над **ы**, глагол **беꙁаконоваше** 148 aor. pl. има уз оксију над **ꙁа** још варију над **ва**. Истога глагола part. praes. act. **беꙁаконоүюшти** 26 има полукругли знак над **ю**. **Беꙁаконникъ** 73 има оксију над **ꙁа**, **беꙁаконници** 125 исти знак над **ко**, а **беꙁаконныци** 42 две варије над **ы**.

Ꙁвати долази у разним облицима. Тако **вьꙁовоү** 6 пута има оксију над **ꙁо**; **приꙁовоү** 5 пута, од којих 3 пут с оксијом над **ꙁо**, 1 пут, 166, с оксијом над **оү**, а 1 пут, 166, без икаква акцента; **вьꙁоветь** 107, 111 с оксијом над **ꙁо**; **приꙁовѣть** 58 с оксијом над **при** и две варије над **ѣ**; **приꙁовемь** 88 с оксијом над **ꙁо**, 21 с оксијом над **ꙁо** и **ве**, 22 с оксијом над **ꙁо** а две варије над **ве**; **вьꙁовоүть** 74 с оксијом над **ꙁо**; **приꙁови ме** 58 такође с оксијом над **ꙁо**; **ꙁовыи** 79 part. praes. act. и **ꙁовоүштыми** 34 такође с оксијом над **ꙁо**, само што у последњем случају имају још и две варије над **ы**. **Вьꙁвахь** и **приꙁвахь** које у том, које у трећем лицу множине долазе 29 пута, и 27 пута с оксијом над **а**, а 2 пут, 23, 24 с варијом на том месту. Треће лице једнине **приꙁва** 98 има оксију, 58 варију, а 126 две варије над **а**. **Приꙁываєть** 49 има оксију над **и** а псилу над **е**, **приꙁывахоү** 118 има оксију над **ы**. **Приꙁывающтїимь** 175 (два пут), 177 има оксију над **ꙁы** а полукругли знак над **ю**, а 103, и 118 само полукругли знак над **ю**. **Ꙁванїе** 1, 6, и **приꙁванїе** 4, 73 имају оксију над **а**.

Ѕємлѩ (са неколико придева) долази 165 пута. Међу њима 83 имају оксију, 3 варију, а 79 немају никаква акцента над є. Између на коренитом гласнику оксијом акцентована 83 случаја 44 имају на крајњем слогу (сви облици припадају једнини) још и варију, а случај nom. на 35 стр. две варије. Тиме, што само на крајњем слогу имају акценте (варије) разликују се и остали случајеви, тако, да у овој речи огромна већина износи акценат на крајњем слогу. **Ѕємлѩ** nom. sing. у 15 случајева има над ѩ 13 пута једну а 2 пута две варије; **ѕємлѥ** gen. у 18 случајева има над ѥ 12 пута једну а 6 пута две варије; **ѕємлн** dat. и loc. у 22 пута има свагда варију вад н; **ѕємлю** acc. у 17 случајева има над ю 14 пута једну, 1 пут две варије, а 2 пут оксију. Придев **ѕємльнн жє** 56 има оксију над ѕє а варију над нн, **ѕємльнаа** 84 и **ѕємльна** 78 имају над на две варије, **ѕємльнынмь** 96 има варију над ы. **Ѕємльсцїн** 179, **ѕємльскыє** 179, nom. plur. fem., **ѕємльскымн** 107 имају оксију над ѕє, међу тим **ѕємльсцїн** 167 има оксију а 121 полукругли знак над ь.

Ѕдатн долази у разним облицима. Тако **сьѕнждоу** 105, **ѕнждєшн** 30, **сьѕнждєть** 121, 158, **ѕыждємь** 156, **сьѕыждоуть** 168, **ѕыждє** 177, **ѕыждоуштєн** 143, 158 имају увек оксију над ѕы или ѕн. **На ѕданїн** 159 долази оксија над а. **Сьѕда** 169 има оксију, а исти облик 103, 168 варију над а. **Сьѕдаа** 87 има две варије над последњим а. **Сьѕдастѣ** 148 dual. 3 нема никаква акцента. **Сьѕдашє сє** 35, 178, **сьѕдавїн** 36 имају оксију над а. **Сьѕндаѥн** 114 има оксију над ѥ.

Ѕло долази у разним облицима. **На ѕло** 65 има варију над о; gen. sing. **ѕла** има 1 пут оксију, 3 пут једну и 3 пут две варије над а. Као адјективни облик nom. pl. n. **ѕла** 111 има варију над а, а исти облик 48, 86, 117 има две варије на истом месту, **ѕлаа** 110 има варију над првим а, 83 две варије на истом месту, 22, 30, 37, 81 оксију

на истом месту. **ꙁлаа** 3, 10, 13 има варију над другим **а**. Супстантивни облик gen. plur. **ꙁьлъ** 133 има оксију над **ꙁь** а **ꙁлъ** 104 (истога облика) две варије над **ъ**. Именица **ꙁлоба** у 9 случајева има 7 пута оксију над **о**. Група акценатна **ѡ ꙁлобѣ же** 40, имајући псилу над **ѡ** нема никаква другог акцента, а друга **не ꙁлобою** 28 има положену варију над **бо** и оксију над **ю**. Gen. plur. **ѡтъ ꙁлобъ** 133 има варију над **ъ**. Adj. **ꙁлобивїи** 27 има оксију над **ꙁло**. Глагол **ѡꙁлобити** 107 има псилу над **ѡ**, **ѡꙁлобише** 133 псилу и оксију над **ѡ**, **ѡꙁлоби** 51 псилу над **ѡ** и оксију над **о**, **ѡꙁлобише** 113 само псилу над **ѡ**, **ѡꙁлобленъ** 129 само псилу над **ѡ**, **ѡꙁлобљенъ** 44 псилу над **ѡ** и оксију над **о**, **ѡꙁлоблюнїа** 52 само псилу над **ѡ**, а 18 псилу и оксију над **ѡ** и оксију над **ю**.

ꙁнати долази у разним облицима 30 пута, 17 пута с оксијом над коренитим **а**, 4 пута с варијом на истом месту (сва четири пута aor. 3. sing. у пет случајева тога облика, међу којима је пети с оксијом), а 9 пута с акцентима ван коренитог гласника. Ово су тих девет случајева: **ꙁнаѥть** 168 с оксијом над **ѥ**, **непоꙁнаеть** 111 са псилом над **е**, **поꙁнаютъ** 100 са полукруглим знаком над **ю**, **не поꙁнают се** 91 с оксијом над **ю**, imperat. **поꙁнаи** 169 с положеном варијом над **и**, part. praes. act. **ꙁнаѥи** 171 са псилом над **ѥ** и положеном варијом над **и**, **ꙁнающеи** 6 с полукруглим знаком над **ю** и положеном варијом над **и**, **ꙁнаемыихъ** 104, 105 са псилом над **е**. Из акцентованих на коренитом слогу случајева part. praes. pass. **ꙁнаемь** 55 има још псилу над **е**, **ꙁнаемы** 64, **ꙁнаемымь** 33, псилу над **е**, а две варије над **ы**.

ꙁрѣти долази у разним облицима 50 пута, и 46 пута акценат се налази на гласнику до корена или у њему (**ꙁрѣ, ꙁре, ꙁри, ꙁроу, ꙁиф**), тако је 16 пута на том месту оксија, 26 пута варија, а 4 пута две варије. Само 4 пута је акценат

иза тог места. Неакцентовани случајеви: **назирасть** 41 има псилу над є, **оузрить** 108 има псилу и оксију, а 138 само псилу над оу, **призроу** 144 има оксију над при. Две варије долазе на случајевима **оузрєть** 46, 61, 80 над є, (а сва три случаја имају још над **оу** псилу и оксију), и над **прѣзрѣ** 95 над другим **ѣ**. С погледом на споредне акценте **прѣзирастл** 8, 9 и **призиран** 125 имају уз оксију над **зи** још псилу над є. **Прѣзри** 167 и **призри** 152, обоје imperat. имају уз варију над **зри** још оксију над **ѣ** и **и**.

Ѕѣло (писано и **ѕѣло** и **ѕѣлѡ**, и **ѕѣлѡ**) у 30 случајева има 24 пута оксију, 2 пут варију и 4 пута нема ништа над **ѣ**. Међу тим 20 пута има над **ло** варију (махом положену) уз све три врсте реченог акцентовања. **Ѕѣлѡ** 42 има само псилу над **ѡ**.

Иѩко (писано и **иѩкѡ**) у 12 случајева има 7 пута само псилу, а 5 пута псилу и оксију над **и**, и 9 пута варију (махом положену), а 3 пута две варије над **ко**.

Иже, ꙗже, ѥже долази веома много пута у разним облицима. Како су у великом броју облика (**иже, имь, ихь** итд.) речи једносложне с почетним гласником, на ком се обично ставља псила или псила и оксија, те не показују никаква особита интереса за наше истраживање, који се неби могао и иначе по другим случајима докучити, ми смо изабрали да претресемо само ове неколике облике. I. Gen. et acc. sing. masc. **єго** (**ѥго**) има 490 случ. Међу њима 323 има у почетку **є** са псилом, 107 **ѥ** са псилом, 21 **ѥ** са псилом и оксијом, 2 **ѥ** без ичега, 31 **є** без ичега, 2 **є** с оксијом, 2 **є** с варијом, 2 **є** с две варије. Што се тиче другога слога у 480 случајева (осим 10 случајева **ѥгоже**) 285 пута је над **го** варија, 3 пут две варије, 8 пута оксија, а 181 пут на томе месту нема акцента. Осим тога 3 пут је написано **гѡ** и међу тим случајевима 1 пут је над **ѡ** псила. У 10 случајева **ѥгоже** 6 пута над **го** нема ништа, а 4 пута је

оксија. Међу првим случајевима само један пут има оксија над **же**. **Нѥго** долази 5 пута, свагда с оксијом над **ѥ**; на стр. 17 други је слог написан **гѡ**, и на њему је варија. II. Gen. sing. fem. **ѥѥ** (**єѥ**, **ѥє**) има 10 пута махом положену варију, а 3 пута оксију на другом слогу; 3 пут је тај слог без икаква акцента. Што се тиче првога слога 10 пута је без икаква акцента, 3 пут са псилом над **є**, два пут с варијом и 1 пут с оксијом над **ѥ**. **Ѥєже** 159 има псилу над **є**, а псилу и оксију над **ѥ**. III. Dat. sing. masc. **ѥмоу** (**ємоу**) са **ѥмоуже** долази свега 64 пута. **Ємоу** са псилом над **є** долази 39 пута, а са псилом и оксијом над **є** 2 пута; **ѥмоу** са псилом и оксијом над **ѥ** долази 16 пута, а са самом псилом над **ѥ** 7 пута. Међу 8 случајева **ѥмоуже** (**ємоуже**) 6 пута је оксија над **оу**, а 2 пут је то место без акцента. **Нѥмоу** долази 4 пута, свагда с оксијом над **ѥ**. IV. Acc. sing. masc. с предлогом **нань** у 12 случајева има 9 пута оксију над **а** и уз то три пут, 11, 16, 18 варију над **ь**, даље: 2 пут, 41, 43, варију над **а**, и 1 пут, 37 само две варије над **ь**. **Вьнь** на стр. 81 има оксију над **вь**, на стр. 143 варију над **нь**; **вьньже** 16, 22 само варију над **же**. V. Acc. sing. fem. **ю** на стр. 74 има полукругли знак, **юже** долази 14 пута, 11 пута с полукруглим знаком над **ю**, међу којима 2 пут, 168, 170 с варијом над **же**, 2 пут с једном и 1 пут с две варије над **ю**. **Вь ню же** 86 има оксију, **вь ню** 38 полукругли знак, а 66 две варије над **ю**. VI. Instr. sing. masc. et dat. pl. **нимь** у 18 случајева има 13 пута оксију, 3 пут варију а 2 пут две варије над **н**. VII. Loc. sing. masc. **нѥмь** у 10 пута има 9 пута оксију над **ѥ**, а 1 пут је без акцента на том месту. VIII. Gen. et loc. plur. **нихь** у 15 пута (често у групи с предлозима и **же**: **вь нихь же**) има увек оксију над **н**. IX. Instr. pl. **ними** 5 пута, 4 пута с оксијом над **ни**, а 1 пут без тога акцента.

Иꙁбавити долази у разним које чисто глаголским које супстантивним облицима 93 пута. У тим случајевима 53 пута је над **ба** оксија, а 2 пут варија. Остали случајеви немају на том месту акцента. Што се тиче **иꙁ**, на њему је 69 пута само псила, а 24 пута псила и оксија. Што се тиче споредних акцената, ваља нам забележити ове случајеве. Praes. **иꙁбавлю сє** 18 не имајући над **ба** ништа има оксију над **лю**, а **иꙁбавлю тє** 58 уз оксију над **ба** има над **лю** још полукругли знак. Praes 3. sing. **иꙁбавить** 57 уз оксију над **ба** има положену варију над **вить**. Исти облик на стр. 57 два пут има положену варију, а на стр. 23 две варије над **вить** без оксије над **ба**. Imperat. **иꙁбави мє** 28 има оксију над **ви** без оксије над **ба**. Part. praes. act. **иꙁбавлѩѥи** без оксије над **ба** има на стр. 82 оксију над **ѥ** а положену варију над **и**, а на стр 59 само положену варију над **и**. **Иꙁбавлѩюштоу** 3 и **иꙁбавлѩюштомоу** 174 уз оксију над **ба** имају полукругли знак над **ю**; **иꙁбавлѩюштаго** 122 без оксије над **ба** има варију над **ю**. **Иꙁбавлєнїи** 131, 157, part. praet. nom. pl. masc. имају оксију над **ѥ**, а над **ба** ништа.

Или у 19 случајева, има 9 пута оксију и псилу, а 10 пута само псилу над првим **и**, а 15 пута варију (махом положену) и 4 пута нема ништа над **ли**.

Имє у 112 случајева има 70 случајева са псилом и оксијом, 39 случајева само са псилом, 2 случаја с оксијом, а 1 случај без ичега над **и**; по том у 64 случаја облика **имє** 19 пута варију а 45 пута ништа над **мє**, и у 47 облика пунијих падежа (**имєни** итд.) 15 пута оксију, а 32 пута ништа над **мє**. На стр. 74 **имєни** нема ништа над **и**, нема ништа ни над **мє**, а има оксију над **ни**, а исти облик на стр. 5 има псилу над **и**, оксију над **мє** и варију над **ни**.

Имѣти долази 11 пута у облицима: **имоуть** praes. 3. plur., који у 9 случајева 7 пута има само псилу над **и** а

2 пут псилу над **и** и још оксију над **оу**, **не имы** 44, где су над **ы** две варије и **имєнїє** 94, где је само над **и** псила.

Искати 72 има само псилу над **и**. **Искоуштен** 47, 79, 81, 83, **искоуштїихъ** 26, **искоуштимь** 125 имају такође само псилу над **и**. **Иштоуштен** 47, 81, 82 има само псилу над првим **и**, а исти тај облик на стр. 38 има псилу и над првим и над последњим **и**. **Иштоуштыхъ** 26 има псилу и оксију над првим **и**, а две варије над **ы**. **Въꙁыштоу** 29 (два пут), 145, 153, **иꙁыштєть** 70 још са псилом над **иꙁ**, **въꙁыштєть** 7, 8 (два пут), **въꙁыштоуть** 127, 143 имају увек оксију над **ы**. **Въꙁыштоу** 28 и **въꙁыштєши** 41 имају над **ы** две варије. Imperat. **въꙁышти** 37, 154, **въꙁыштєтє** 125, **въꙁыштитє** 125 имају такође увек оксију над **ы**. **Въꙁыскахъ** 37, 90, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 156, **въꙁыска** 29, 47, **въꙁыскашє** 103, 153, имају свагда оксију над **ы**. Но **въꙁыскахъ** 43, **въꙁискашє** 62 имају оксију над **а**, а **въꙁыскахоу** 93 има над **а** две варије. **Иꙁьискана** 137 има само псилу и оксију над **иꙁ**. **Въꙁискаєть** 34 има над **и** псилу, над **а** оксију, и над **є** псилу. **Въꙁыскаю** 62 још с оксијом над **ю**, на стр. 12 још с варијом над **ю**, **въꙁыскаюи** 6, 171 још са псилом над **ю** и положеном варијом над **и** имају увек оксију над **ы**. **Въꙁыскаюштєи** 37 има оксију над **ы**, **въꙁыскаюштїихъ** 6, 27 има оксију над **ы** и полукругли акценат над **ю**. **Въꙁискаюштїи** 24 има само полукругли акценат над **ю**.

Истина долази у 60 случајева, имајући на првом **и**, 31 пут само псилу, а 29 пута псилу и оксију. На другом слогу има 29 пута оксију, иначе је тај слог увек без акцента. **Истины** 34 gen. sing. има уз псилу над првим **и** још оксију над **ны**. Adject. **истиньнь** 103 има над првим **и** псилу, **истинна** 146 gen. над првим слогом псилу, а над другим оксију, **истинныи** nom. f. plur. псилу и оксију над првим слогом и оксију над **ы**.

Ити долази несложено у облицима **идоу** 167 са псилом и оксијом над и а положеном варијом над **оу**, **идѣмь** 156 imperat. са псилом над **и**, а оксијом над **ѣ**, **идохь** 43 и **иде** 45 са псилом и оксијом над **и**. Иначе у разним облицима сложено с предлозима **вьзь**, **на**, **прѣдь**, **изь**, **прѣ**, **сь**, **оть**, **вь**, **при**, **разь**, **обь**, **мимо** долази 106 пута, и у 70 случајева има над коренитим **и** оксију, 9 пута положену варију, 7 пута две варије, 1 пут псилу и оксију (**мимоиде** 109 још с оксијом над **ми**) 7 пута псилу (**поидоу** 172. **прѣдьидеть** 116, **поидоуть** 99, 101, **придоуть** 74, **проиде** 126, **прѣидоше** 126), а остало су на коренитом **и** неакцентовани случајеви. Ово су случајеви, у којима су две варије на коренитом слогу: **обыдоу** 28 још са псилом над **о**, **вьныдеть** 26, **вьныдѣть** 26, 42 још с варијом над **е** и **ѣ**, **вьзыдеть** 25, **обыдохь** 29 још са псилом над **о**; **прѣвьзыдоше** 44.

Иаковь, писано увек **Іаковь** у 10 случаја има над **ї** увек псилу; над **а** 5 пута псилу, 4 пута оксију и 1 пут псилу и оксију, над **ко** 2 пут оксију, 1 пут варију (**Іаковѣ** 91) а 1 пут псилу. Adj.. **Іаковль** у 18 случаја има увек псилу над **ї**; 9 пута оксију, 5 псилу, 3 пут псилу и оксију а 1 пут нема ништа над **а**; по том 6 пута оксију, 1 пут варију и 1 пут псилу (**Іаковлю** 98) над **ко**. **Іаковле** 24, **ї̈аковлю** 55 имају још варију, **ї̈аковля** 21 још две варије над последњим слогом.

Казати долази сложено с предлозима. Тако **сказати** 175 има оксију над **за**; **накажем се** 109, **покажеть** 170, **скажи** 45, 172, **покажи** 2, **сказа** 117, 122, 178, **наказы** 143, **сказаль** 90, **наказанїю** 147 имају оксију над **ка**. А **показа ме** 14, **сказаль ме** (се) 14, 173, **сказанїе** 152 имају оксију над **за**.

Камень има 14 случајева, 10 с оксијом над **ка**, а 4 с истим акцентом над **ме**. **Каменїе** 120 има оксију над **ме**, а **каменїа** 124 над **ка**.

Клети долази у облицима **клет се** 108, 161 (два пут), **проклет ме** 181, с оксијом над є, а на стр. 26 **клет се** с варијом на истом месту; **кльнѣхоу** 120 с оксијом над ь, **кльнѣахоу** 70 с две варије над ѣ; part. praes. act. **кльны се** 72 с две варије над ы, **кльнїи се** (исти облик) 13 с оксијом над ь; **клєх** 105, 107, 150 с оксијом над є; **проклєти** 145 nom. pl. part. praet. pass. с оксијом на є и варијом над ти; **клєткы** 8, **клєткоу** 126 с оксијом на є.

Клонити (и неколико пута **клѧнѧти се**) увек сложено с предлозима има у 41 случају 31 пут оксију а 1 пут варију на кореном гласнику, иначе је то место без акцента. Што се тиче на корену неакцентованих случајева или споредних акцената praes. **приклоню** 56 има оксију над **при** а варију над **ню**; **поклониши** 53 уз оксију над **кло** има положену варију **ни**; **поклонет се** 24 само две варије над **нет**; **оукланѧюштаго се** 119 само полукругли знак над ю; **оукланѧюштеи се** 145, 157 псилу над оу, оксију над **кла**, полукругли знак над ю и оксију над крајњим и.

Кнеꙁь у 23 случаја разних облика има 17 пута оксију, 1 пут варију и 2 пут две варије над кореним є. Три случаја gen. plur. **кнеꙁь** 36, 99, 104 немају никаква акцента на коренитом слогу, али имају две варије над ь. Облик **на кнеꙁе** 176 има још оксију и над ꙁе.

Когда у 10 случајева има 6 пут оксију над о а варију над а, 3 пут само оксију над о, а 1 пут само оксију над а. **Нѣкогда** 113 има варију над ѣ.

Коль у 4 случаја има над о 3 пут оксију а 1 пут варију; **доколѣ** у 8 случајева има 7 пута оксију над о, а 1 пут над до.

Коньць (написано и **конць** са сродним речима **кончина, скончати**) у 83 случаја има 68 пута оксију а 3 пут варију над коренитим о. На корену неакцентовани случаји ово су: **до конца** 90, 122 с варијом над ца, **вь конць** 96

(два пут) с варијом над ь а на стр. 86 с полукруглим знаком на истом месту; **до конць** 84 gen. plur. са две варије над ь; **скончα** 90 aor. с варијом над чα, **скончαста сє** 151 с оксијом над чα, **скончαхом сє** 109 с оксијом над чα, **скончαвαет сє** 100 с оксијом над чα а псилом над є, **скончαють сє** 125 само с полукруглим знаком над ю. Међу случајевима акцентованим на коренитом слогу **до конца** 61 има још оксију над ца, **скончαют сє** 19 има још полукругли знак над ю, **скончαієт сє** 4 има још псилу над ѥ.

Кость у 13 случајева у разним падежима има 11 пута оксију над **о** а 2 пут над **сти** (**кости** 34, 38.)

Красьнь 52, 98, **краснαα** 74, **красно** 162, **красота** 58, **красоти** 58 још с оксијом над **та** и **ти**, **красотоү** 29, **красотою** 52, **оүкрасиши** 74, **прѣоукрашеніи** 174 још са псилом над **оү**, имају свуда оксију над **кра**. Само **красота** 14 има оксију над **со**.

Крило, махом у облицима двоине, има у 10 случајева увек оксију над **и**.

Кроткь 103, **кротціи** 36, **кроткые** 27, још с оксијом над **ы**, по том 89, 177, 179, **кротость** 109, **оүкротиши** 113 још са псилом над **оү**, **оүкротиль** 101 још са псилом и оксијом над **оү** — имају увек оксију над **кро**. Међу тим **оүкротиши** 106, **оүкроти** 99 имају само псилу над **оү**, **кроткые** 27 има оксију над **ы** и **ѥ**, **кротость** 161, **кротости** 53 имају оксију над **то**.

Кроүшити у сложеним облицима **съкроүшить** 54, 77, **съкроүши** 8, 131, 157, **съкроүшень** 60, **съкроүшенныихь** 87 још с оксијом над **ы**, **съкроүшенныѥ** 177, **съкроүшеніа** 177 acc. имају свуда оксију над **оү**. **Съкроүшиши** 89 има једну, а **съкроүшет сє** 42 две варије над **оү**. Осим тога **съкроүшить** 31 има над **шить** оксију, **съкроүшающаго** 31 над **ю** оксију, и **съкроүшахоү сє** 49 над **ша** две варије.

Крыти у 48 случајева које сложених, које изведених речи има 33 пута оксију а 6 пута варију на гласнику (или ь) који следи **кр**, а 9 пута је то место без акцента. Ово су ти случајеви: **покрию сє** 70 с полукруглим знаком над **ю**, **съкриєши** 33 са псилом над **є**, **покриєши** 15 са псилом над **ѥ**, **оукриет сє** са псилом и оксијом над **оу**, **покрихь** 79 с оксијом над **по**, **оукриль** 64 са псилом и оксијом над **оу**, **покровитель** 82 с оксијом над **ви**, **покриваѥи** 123 с оксијом над **ѥ**, **въ скровиштїихь** 127 с оксијом над **ви**. Варије су у облицима аориста 3 лица, само је на стр. 144 **нє съкри** с варијом над **и** imperat. Што се тиче споредних акцената међу облицима с акцентом на коренитом слогу **нєпокрихь** 34 има још оксију над **по**, **ѡткрыеть** 31 има још псилу над **є**, **съкровишть** 163 gen. pl. има још две варије над **ь**, **крова** 29, још оксију над **ва**.

Кръвь у 10 случајева у разним облицима има 7 пута оксију а 1 пут варију над **ь** после **р**. Два случаја, у којима на том месту тога акцента нема, јесу **въ кръви** 78, где је варија над **и** и **въ кръвы** 32, где је оксија над **ы**.

Крѣпькь у 36 случајева које глаголских које именских облика исте основе има 30 пута оксију а 1 пут две варије над **ѣ** (**крѣпыть сє** 34 још с једном варијом над **ы**.) Случајеви без акцента над **ѣ** ово су: **крѣпцы** 62 nom. pl. с две варије над **ы**, **крѣпльшыхь** 38 с две варије над **ы**, **крѣпости** 70 с оксијом над **по**, **оукрѣпи** 126 са псилом и оксијом над **оу**, **оукрѣпиль** 98 са псилом над **оу**. Међу случајевима с акцентом над **ѣ** у **крѣпкы** 163 acc. pl. још имају две варије над **ы**, а у **крѣпость** 69 још оксија над **о**.

Коупно 2 пут и **въ коупѣ** 9 пута имају оксију над **оу**. Међу тим **коупно** 13 има само положену варију над **но**, **въ коупѣ** 39 оксију, а 20 две варије над **ѣ**.

Кто у 37 случајева има 29 пута једну, а 8 пута две варије над **о**. **Кого** 28 има варију, а **комоу** 45 оксију над

ко. **Кыи** 108 има две варије над **ы** а nom. sing. n. **кое** 45 има оксију над **о**.

Лице има које у својим облицима, које с неколико произведених облика свега 95 случајева, и међу њима је 85 пута над **ли** оксија, 6 пута варија, а 4 пута нема ништа. Четири неакцентована над **ли** случаја ово су: **ѡт лица** 44 с оксијом над **ца**, **ѡбличить** 113 са псилом над **ѡ**, **ѡбличенїи** 44 са псилом над **ѡ**, и **ѡбличеніа** 180 са псилом и оксијом над **ѡ** а оксијом над **че**. Међу варијом акцентованим случајевима **ѡбличи** 43 imperat. има псилу над **ѡ**, варију над **ли** и оксију над **чи**, **ѡбличоу те** 58 има само псилу над **ѡ** и варију над **ли**. Међу оксијом акцентованим случајевима **лиць** 99 gen. plur. има оксију над **ли** а две варије над **ь**.

Лити (и **ливати**) у овим случајевима: **излы** 83 aor. са псилом над **из** а две варије над **лы**, **пролитие** 96 с оксијом над **ли**, **пролѣи** 96 с варијом над **ѣ**, **излиа се** 52 са псилом и оксијом над **из** а оксијом над **ли**. У тим само случајевима акценат остаје на коренитом слогу, а у **пролѣю** 171 оксија је над **про**, а варија над **ю**, **излѣите** 71 има само псилу над **из**, **излїахь** 49 има псилу над **из** а оксију над **а**, **излиаше** 23 има псилу над **из**, **пролїаше** 96 има оксију над **а**, **излїа се** 133 aor. има псилу над **из** а оксију над **а**, **ѡблїаль** 108 има псилу над **ѡ**, а псилу и оксију над **а**.

Ложити (махом с предлозима) заједно с неколико случајева речи **ложе** у 72 случаја има 59 пута оксију а 2 пут варију над **ло** или **ла**. Оних 11 неакцентованих случајева ово су: **положоу** и 107 с варијом над **и**, **приложи се** 57, 58 с варијом над **жи**, **положила мы** 97 с оксијом над **жи**, **положены** 57 nom. pl. masc. с две варије над **ы**, **полагаше** 59 с једном и на истој страни исти облик други пут с две варије над **га**, **ѡблагающомоу** 177 са псилом и оксијом над **ѡ**, оксијом над **га** и полукруглим знаком над **ю**; **на**

лож̀и 40 с оксијом над **ж**и, **ѿт ложесьнь** 67 с две варије над **сь**, **нꙁ ложесьнь** 23 само са псилом над **нꙁ**. Између над **ло** акцентованих случајева ови имају и споредне акценте: aor. 3 s. **нє положы** 61 с две варије над **жы** (а исти облик на стр. 98 написан је **положїн**), **инꙁложиши** 170 и **инꙁложенїє** 5 с положеном варијом над **инꙁ**, **положивы** 177 с две варије над **вы**.

Лоукь у 10 случајева има 6 пута оксију, 3 пут две варије (**лоукь** 41, 51, **лоуци** 42) над **оу** а 1 пут **лвковь** 89 gen. има само две варије над **ь**. — **Лоукавын** 13, **лоукавїн** 1, gen. **лоукака** 169, **лоукавомоу** 8, **лоукавїнхь** 10, 11, **лоукавствїа** 170 имају увек оксију над **оу**. Међу тим **лоукавыхь** 28 има оксију над **ка**, а две варије над **ы**, **лоукавынхь** 24 оксију над **ы**; inf. **лоукавновати** 41 оксију над **но** и две варије над **ва**, **лоукавноуитє** 126, **лоукавнова** 87 оксију над **ка**, **лоукавноуюштен** 151 оксију над **ка**, полукругли знак над **ю** и варију над **н**, а исти облик на стр. 41 оксију над **ю** и две варије над **штє**, **лоукавноуюштїнхь** 112 оксију над **ю**, **лоукавноуюштнмь** 41 положену варију над **н**.

Льсть у 20 случајева (са глаголима) има 14 пута оксију а 2 пут две варије на коренитом **ь**. Неакцентована на том месту 4 случаја ово су: **оульсти** 40 aor. 3 s. са псилом и оксијом над **оу**, **льсти** 39 с оксијом над **н**, **льстїю** 26 с оксијом над **ю**, nom. pl. fem. **льстивыє** 33 с оксијом над **сти** и варијом над **ви**. Међу акцентованим над **ль** случајевима ово су случаји, где долази и споредан акценат: gen. **льстиваго** 134 још с две варије над **ва**, acc. pl. fem. **льстивыє** 10 још с две варије над **ы**, loc. fem. pl. несложене деклинације **льстивахь** 14 још с оксијом над **вахь**.

Лѣто у 11 случајева има 10 пута оксију над **ѣ**. Ради споредних акцената ваља поменути nom. pl. **лѣта** 33 још с оксијом над **та**, gen. pl. **лѣть**, 109 само с полукруглим знаком над **ь**; једини над **ѣ** неакцентовани случај, gen. pl.

лѣть 109 има две варије над ь. Међу тим исти облик долази и са свим обично акцентован.

Любити у разним именским и глаголским, често сложеним облицима долази 46 пута, и 34 пута је оксија, 5 пута махом положена варија, 1 пут две варије и 1 пут полукругли знак над коренитим ю. Неакцентовани над ю случаји ово су: **любить** 101 с оксијом над и, **вьзлюби** 95 и **вьзлюбише** 93 с оксијом над би, **вьзлюблена** 100 и **вьзлюбленнимь** 158 с оксијом над ю. Међу акцентованим над ю случајевима **любить** 42, **вьзлюбиль** 61 имају уз варију над ю први случај варију а други оксију над би; даље **любеште** 2 и **любештее** 176 уз оксију над ю имају још варију над и и е.

Людие у 75 случајева у разним облицима има 64 пута оксију, 4 пута варију и 7 пута полукругли знак над лю. Случајеви тога последњег ово су: **людїе** 36, **людїи** 19, **людемь** 31, 69, **люди** 31, 55, 58. С погледом на споредне акценте 6 пута долази acc. **люди** имајући уз оксију над ю варију над ди. Gen. plur. **люди** 62 има уз оксију над ю варију над и, а исти облик **люды** 23 има над ю једну а над ы две варије. Loc. **людьсцѣи** 132 има оксију над ю а варију над и.

Масти 72, **мастїю** 181, **оумастить** 124 још са псилом над оу, **намастить** 170 — имају оксију а **оумастиль** 25 још са псилом и оксијом над оу има варију над ма. Тако и речи од истога корена **помазахь** 107, **помазаннаго** 30, **помазанномоу** 162 имају оксију на ма. Међу тим aor. 3. s. **помаза ме** 181, **помазанїа** 181 и исти облик 28 још с оксијом над крајњим а, и gen. **помазаннаго** 161 још с варијом над го имају оксију над за.

Маль 181 још с варијом над ь, **маломь** 5, 126 instr., **мала** 124 nom. pl. n., **малїихь** 15, **мало** 41, **мала** (**не**) 85, 149, **оумали** 133, **оумалише** 16, 133 још са псилом над

оу, имају свагда оксију над ма. Међу тим gen. fem. sing. **малы** 49 има оксију над ы, а **оумалиль** 108 има псилу и оксију над оу.

Мирь у 25 случајева (с два три адјектива) има 21 пут оксију, 1 пут варију и 1 пут две варије над и. Одступа: **мирωмь** 31 са псилом над ω, dat. s. masc. неслажене деклинације **мирноу** 43 с две варије над оу, **мирно** 39 с варијом над но.

Многь у разним облицима и изведеним речима долази 89 пута, те има 68 пута оксију, 1 пут положену варију, (**многь** 112 gen. plur.) и 3 пут псилу (сва три пута је ω) над коренитим о. Одступања су ово: **много** (у тексту **коль много множьство** 33) с две варије над **го**, **многоу** 154, acc. без ичега, **вь мноѕѣ** 39, 64 с варијом над ѣ, **мноѕы** 65 nom. pl. с две варије над ы, **многа** 42 с две варије над **га**, **многомь** 33 dat. pl. с варијом над **го**, **множаишее** 93 с варијом над **ше**, **на множьство** 61 с оксијом над **на** и над **ство**, **оумножит се** 57 са псилом и оксијом над оу а варијом над **жит**, и 112 са истим знацима само над оу, **оумножи се** 129, **оумножише се** 79 са псилом над оу, **оумножише се** 45 са псилом и оксијом над оу, **оумножиль** 40 са псилом и оксијом над оу, **оумножиль** 74, **оумноженїю** 130 с оксијом над оу. У погледу на споредне акценте ови су случајеви: **мнωга** 40. nom. fem. s. са псилом над ω и две варије над **га**, instr. f. s. **многою** 36 уз оксију над **мно** још с варијом над ю, nom. m. pl. **мноѕы** 46 уз оксију над о још с две варије над ы и на стр. 153 **мноѕи** још с једном варијом над **ѕи**, acc. f. pl. **многы** 83 још с две варије над ы, **множицею** 159 (два пут) још с варијом над ю, **вь множьствѣ** 74 још с оксијом над ѣ.

Мльк- долази у сложеним облицима: **прѣмльчи** 99, 134 imperat., **иѕмльче** 79 још са псилом над **иѕ**, **оумльча** 89 још са псилом над оу, **оумлькоше** 132 још са псилом над

оу — свуда с оксијом над **ь**. Међу тим одступа од тога већина, и то: **прѣмльчнши** 29 с оксијом над **ѣ**, **непрѣмльчнть** 58 с варијом над **н**, **непрѣмльчн** 29, 46 с оксијом над **ѣ**, и исти облик на стр. 39 с оксијом над **ѣ** и **чн**, **оумлькоше** 132 са псилом над **оу** и оксијом над **ко**, **оумльчахь** 34 са псилом и оксијом над **оу** и оксијом над **а**, и исти облик на стр. 59 само са псилом и оксијом над **оу**.

Мои како долази у великом броју разгледаћемо по појединим облицима. I. **Мои** долази тако писано за више облика, као што су nom. sing. pl. dual., за fem. и neutr.; acc. sing. et dual., voc. sing. Ни у акценту нисам могао наћи никакве разлике, јер се облици дуала и плурала, које би ваљало чим му драго разликовати, губе према мноштву облика сингулара, који долазе исто тако акцентовани. Свију пак случајева заједно (и међу њима најмање плуралних а тек нешто више дуалних) има 148, међу којима 105 имају варију над **н**, 33 оксију над **о** (међу којима н. пр. има 5 плуралних и 5 дуалних облика; међу горњим случајевима није ни толики размер), 9 оксију над **н** (међу њима 1 плурални и 2 дуална облика), и 1 (acc. d. 30) оксију над **о** а варију над **н**. II. Nom. fem. sing. и nom. et acc. n. plur. **моѩ** (тако написано 20 а **моа** 28 пута) долази свега 48 пута, имајући 36 пута варију над **ѩ** или **а**, 3 пут (**моѩ** 14, 30, 60) две варије на истом месту, 8 пута варију а 1 пут оксију над **о**. — III. Nom. et acc. n. sing. и nom. et acc. fem. pl. **моѥ** (43 пута тако, а 16 пута **мое** написано) у 59 случајева 36 пута има варију а 4 пута оксију над **ѥ** или **е**, 12 пута варију а 7 пута оксију над **о**. — IV. Gen. sing. masc. **моѥго** (тако написано 14 пута, а 41 пут **моего**) има 28 пута псилу над **е** и 10 пута над **ѥ**, 3 пут псилу и оксију и 1 пут две варије над **ѥ**, 1 пут варију над **е**, по том 10 пута варију и 1 пут оксију над **го**, 1 пут оксију над **мо** а варију над **го**. Међу случајима **моего** са псилом над **е**, 2 пут, 34,

49, **има** још оксију над **го**, 1 пут, 86, варију над **го**, 1 пут, 104, оксију над **мо** и варију над **го**, и 1 пут оксију над **мо**. — V. Gen. sing. fem. долази 24 пута врло различито писан, тако је 12 пута **моєю** 8 пута с варијом и 2 пут с оксијом над **ю** имајући на стр. 38 још и оксију над **мо**, а 2 пут с две варије на истом месту; 4 пута **моює** с варијом над **є**; 1 пут **моєє** 75 с варијом над другим **є**; 5 пута **моєю** 4 пута с варијом и 1 пут с оксијом над **є**; 1 пут **моює** 160 с варијом над **ю** и 1 пут **мою** 14 с варијом над **ю**. — VI. Dat. s. masc. **моюмоу** (6 пута тако, а 6 пута **моємоу** писано) у 12 случајева **има** 9 пута псилу над **ю** или **є**, а 3 пут оксију над **є**. — VII. Dat. sing. fem. **моюи** (6 пута тако а иначе **моєи** писано) **има** 29 случајева. Међу њима 11 пута **моєи** са псилом над **є** а варијом над **и**, 1 пут **моюи** 173 са псилом над **ю** а варијом над **и**, 3 пут исто тако само с варијом над **и**, 2 пут **моєи**, 1 пут с варијом, 66, и 1 пут 24 с оксијом над **и**, 1 пут **моєи** 38 само са псилом над **и**, 1 пут **моюи** 44 с оксијом над **мо** и над **и**, 1 пут тако исто, само с оксијом над **ю**, 4 пута **моєи** с оксијом над **є**, 4 пута тако исто с оксијом над **мо**, 1 пут тако исто с варијом над **мо**. — VIII. Acc. fem. sing. долази у 61 случају и има 36 пута варију, 8 пута оксију, 1 пут, 27, две варије, и 1 пут полукругли знак над **ю**, за тим 9 пута варију и 5 пута оксију над **мо**. — IX. Instr. sing. и dat. pl. **моимь** у 19 пута има 16 пута оксију, а 3 пут псилу над **и**. — X. Instr. sing. fem. **моюю** у 11 пута има 4 пута **моюю** и 1 пут **моєю** са псилом над **ю** (**є**) а варијом над **ю**, 1 пут **моєю** и 1 пут **моюю** само с варијом над **ю**, по том **моюю**, 44, само с оксијом над **ю**, 28 само с оксијом над **ю**, и **моєю** 63 само с варијом над **є**. — XI. Loc. sing. **моюмь** 6 пута са псилом над **ю**, **моємь** 4 пута са псилом над **є**, **моємь** 2 пут, и **моюмь** 1 пут с оксијом над **є** и **ю**. — XII. Gen. plur. **моихь** у 34 пута има 22 пута псилу над **и** и

1 пут, на стр. 28, и оксију над **мо**, 1 пут, стр. 33, псилу и оксију над **и**, 10 пута оксију над **и**, а 1 пут, стр. 105, оксију над **мо**. — XIII. Dat. и instr. dual. **монма** у 10 случајева има 9 пута оксију а 1 пут псилу над **и**. — XIV. Instr. plur. **монми** у 3 случаја има оксију над **и**.

Море у 34 случаја (с два три придева) у разним облицима има увек оксију над **мо**. Acc. pl. fem. **морскые** 35 има још оксију над **ы**.

Мошти са сложеним и сродним речима долази 65 пута, и 51 пут има оксију а 2 пут варију (**помошть** 38, 57) над коренитим **мо**. Одступања су ово: **изнемогоу** 27, **не изнеможета** 19, **изнемогоуть** 67 још с оксијом над **не**, **изнеможе** 33, **изнемогостъ** 136, **изнемогоше** 28 све само са псилом над **из**, осим случаја на стр. 33, где је на истом месту псила и оксија, даље: **помагаеть** 63 са псилом над **е**, **поможе** 103 с оксијом над **по**, **помагаеи ми** 23 још с две варије над **ю**, **помошть** 69, 82, **помошти** 40, с оксијом над **по**. Све те речи, овде као и иначе, долазе и међу примерима већине онако акцентоване. С погледом на споредни акценат између оксијом акцентованих бележи се **помагаеи** 131 још са псилом над **е** и варијом над **и**, **помошти** 81 још с оксијом над **по**, **помошникь** 176 још с оксијом над **никь**, **помошника** 61 још с варијом над **ни** и оксијом над **ка**, **помошникь** 29, 151 још с две варије над **никь**.

Мрьтвые 172 acc. pl. има оксију над **ь**. Такав исти акценат имају **сьмрьть** и **сьмрьтныи** у разним облицима, долазећи 12 пута. У погледу на споредне облике loc. sing. **сьмрьтнѣи** 131 има још варију над **и**, а nom. fem. plur. **сьмрьтные** 16 (два пут) још две варије над **ы**. Даље **оумрети** 57 има псилу и оксију над **оу** а варију над **е**, **оумроу** 143 псилу и оксију над првим, а положену варију над другим **оу**, **оумрѣть** 48 псилу и оксију над **оу** а оксију над **ѣ**, **оумираете** 99 псилу над **оу** а оксију над **ми**, **измори** aor.

3., 127, псилу над **нҁ** а оксију над **мо**, **оүморнше** 113 псилу и оксију над **оү** а оксију над **мо**. Одступања од правила, које би по горњим случајима изашло, ово су: **мрьтвымь** 105 само с две варије над **ы**, **сьмрьтные** 25 с истим акцентима над **ы**, **оүмрьтвити**, 135 само с оксијом над **оү**, **оүмрьтвити** 67, **оүмрьштвлѥнныхь** 121, **оүмнраюштеѥ** 57, само са псилом и оксијом над **оү**.

Моужь у 16 случајева у разним облицима (и придевски облик **моужьскынхь** 177) има 15 пута оксију, а 1 пут (**моужь** 34, nom. sing.) две варије над **оү**. Gen. sing. **моужа** 1 има још варију над **жа**. **Моужанте се** 34, у горње случајеве неурачунан облик, има оксију над **а**, а псилу над **и**.

Моүтити долази сложено, највише с предлогом **сь** (**смоүтити**) у разним облицима 21 пут, те 17 пута има над **оү** оксију, 2 пут (aor. 3. sing. **смоүти се** 33, 44) две варије над **оү** а једну над **ти**, а 2 пут нема над коренитим слогом ништа. Ти су случајеви **сьмоүтихом се** 109 с оксијом над **хом** и **сьмоүштает се** 54 са псилом над **е**. Овамо се може урачунати и 7 облика од глагола **смести**, који такође вазда имају оксију над **е**.

Мысль, **мыслити**, **помыслити**, **помышлѥнїе**, **несьмысльны** у 37 случајева имају 33 пута оксију над **ы**, а 4 пута је тај слог без акцента. Одступања су: **помишляхоү** 39 с оксијом над **по**, две варије над **ля** и **хоү**, aor. 3. sing. **оүмисли** 61 са псилом и оксијом над **оү** и оксијом над **ли**, **помислы** 40, с оксијом над **ы**, **помышлѥнїа** 113 с оксијом над **ѥ**. С погледом на споредне акценте ваља забележити **помышляють** 7 још с полукруглим знаком над **ю**, **помышляхоү** 22 још с две варије над **я**, **помыслише** 22 још с варијом над **ше**, **мыслешть** 38 још с варијом над **ть**.

Мышца — 11 пута увек с оксијом над **ы**. Instr. **мышцею** 165 има још варију над **ю**.

Мѣра 97 и глагол **смѣрити** у разним облицима долазе

42 пута, 24 пута с оксијом и 1 пут с варијом над ѣ. **Смѣрах** се 39 има још две варије над а. Одступања су ово: imperf. **смѣрахъ** 39 с две варије и 160 с оксијом над а; part. praes. act. **смѣраѥ же** 177 само са псилом над ѥ; aor. **смѣрих се** 44 с положеном варијом, а **смѣрих се** 171, **смѣри се** 131, **смѣрише се** 132 с оксијом над ри; **смѣрила ме** 148 с оксијом над ри. Dat. sing. masc. **смѣреноу** 9 има оксију над ре, acc. pl. fem. **изсмѣрены** 45 псилу и оксију над из и две варије над ы; acc. pl. **смѣренныѥ** 18 оксију над ре; acc. pl. masc. **смѣренныѥ** 37 и nom. pl. fem. **смѣреныѥ** 60 имају две варије над ы; **смѣреніє** 6, 153, **въ смѣрени** 165, **въ смѣреніи** 149 имају свуда оксију над ре. Међу тим иста ова глаголска именица долази и међу примерима, где је акценат на коренитом слогу.

Мѣсто у 15 случајева има 14 пута оксију а 1 пут варију над ѣ. У погледу на споредне акценте loc. **мѣстѣ** 161 има још варију над последњим ѣ, а acc. **мѣсто** 53 има оксију над о.

Начетъкь 94, 127, **въ начетцѣхь** 121, **начело**, 137, 153, **въ началѣ** 166, где је још и варија над лѣ, имају оксију над че. **Зачеть** 4, **начехь** 90 имају оксију над е; **начьншоу** 1 има оксију над ь; **начинахоу** 1, **въ начинанихь** 90 имају оксију над чи; **начнѣте** 177, imperat. има оксију над ѣ, **въ начынаныхь** 62 има оксију над на и чы, и две варије над ныхь.

Нашь долази 113 пута у разним облицима и има 112 пута оксију а 1 пут варију над а. Споредни акценат долази само у gen. **нашего** 21 с две варије над е.

Оуничижити у 24 разна облика има 12 пута оксију над чи, 4 пута над ни, а 8 пута су оба та слога неакцентована.

Ништь у разним облицима долази 26 пута, 22 пута с оксијом над ни а 4 пута без акцента на том месту. Уз оксију над ни имају неки облици и споредне акценте, као:

ништаго 12 има још две варије над **шта**, **ништомоу** 77 још оксију над **што**, **ништа** 8, 38 acc. sing. masc. несложене деклинације још две варије над **шта**, **ништаго** 8, acc. још варију над **шта**, **ништиѥ** 162 acc. plur. још варију над **ѥ**. Одступају: gen. **ништаго** 24 само с варијом над **шта**, acc. sing. masc. несложене деклинације **ништа** 38 с једном и 41 с две варије над **шта**, dat. plur. **ништимь** 170 с оксијом на другом слогу. Овде припадају, и ако нису убројени, случајеви: **ѿт ништєти** 104 има оксију над **ни**, а исти облик на стр. 133 има оксију над **штє**, и на стр. 131 у instr. **ништєтою** оксију над **штє** и две варије над **ю**.

Новь у 10 случајева има увек оксију над **о**. У глаголу **ѡбновит сє**, 122, **ѡбновиши** 125 псила је над **ѡ** а оксија над **но**. Међу тим **ѡбнови сє** 45, **ѡбновникь** 60 има само псилу над **ѡ**, а **ѡбновлѥнїа** 31 има псилу над **ѡ** и оксију над **ѥ**.

Нога у 28 случајева у разним облицима има 25 пута пута оксију над **о**. Ту је и пример **подножїю** 118. У тим примерима nom. dual. **ноѕѣ** 140 има још оксију над **ѕѣ**, а acc. dual. **ноѕѣ** 27 још две варије над **ѕѣ**. Одступа: nom. s. **нога** 28, где је оксија само над **га**, nom. dual. **ноѕѣ**, где је оксија над **ѕѣ** и dat. **ногама** 150, где је оксија над **га**.

Носити и **нести** у облицима с предлозима сложеним долазе 69 пута. У том броју 55 пута је оксија над **нє** или **но**, а осталих 14 случајева нема на том месту никаква акцента. Од акцентованих случајева имају споредне акценте: **поносишє** 38 још оксију над **си**, **поносєштїихь** 79 још оксију над **ихь**, **вьѕносєи** 6 још псилу над **и**. Акцентуација оних 14 случајева што одступају овако стоји: **прѣвьѕнєсєть сє** 84, **вьѕнєсєть** 79 (два пут) имају оксију над **сєть**; **принєсоуть** 89 има оксију над **оу**; **вьѕнєси сє** 66, 133 има оксију над **си**; **прѣвьѕнєсє сє** 116 има оксију над последњим слогом (пред заменицом); **вьѕнєсошє сє** 132 има оксију над **со**; **поношахоу** 49 има једну, а 120 две варије над **ша**;

поносиль 64 има оксију над **сиљ**; **вьзношеније** 61 има оксију над **ше**; acc. sing. masc. **прѣвьзносешта се** 43 има само две варије над **шта**, gen. sing. masc. **поносештаго** 51 има варију над **шта**.

Нощь долази 28 пута, и то 25 пута с оксијом над **о**, 1 пут с варијом на истом месту, и 2 пут без акцента на томе месту. То је облик **нощію** 23, 49 који оба пута има оксију над **ю**. Gen. masc. **нощнаго** 110 има још две варије над **а**.

Ѡбаче — 10 пута свагда са псилом над **ѡ** осим случаја на стр. 86, где је, штампарском погрешком, дошло **ѿ** место **ѡ**. Над **ба** има 8 пута оксија, један пут једна и један пут две варије. Случај на стр. 170 има уз оксију над **ба** још и варију над **че**.

Ѡбрѣсти у разним облицима долази 20 пута, и има 15 пута само псилу, а 5 пута псилу и оксију над **ѡ**. Само облици **ѡбрѣсти** 40, **ѡбрѣщоу** 161, **ѡбрѣщет се** 8, 22 имају оксију над **ѣ**. Иначе ређе долази још који акценат осим оних показаних при **ѡ**. Ево облика у којима се и други јављају: **неѡбрещеши** 41 уз псилу над **ѡ** с две варије над **ще**, **неѡбрѣте се** 14 уз псилу и оксију над **ѡ** још с оксијом над **те**, **ѡбрѣтохомь** 161, **ѡбрѣтоше** 131, 152 уз псилу и варију над **ѡ** још с оксијом над **то**, **ѡбрѣтаеи** 154 уз псилу и оксију над **ѡ** још са псилом над **е** и варијом над **и**.

Ѡвце у 14 случајева долазе 11 пута само са псилом, а 3 пут са псилом и оксијом над **ѡ**. Осим тога 9 пута нема никаква другог акцента осим те псиле, а 4 пута, у облицима nom. и acc. још има варија над **це**. Gen. plur. **ѡвць** 181 уз псилу над **ѡ** има и варију над **ь**. — **Ѡвче** 97 acc. има само псилу над **ѡ**, а 154 nom. псилу над **ѡ** и варију над **че**. — **Ѡвни** 75 и **ѡвны** 139 имају само псилу над **ѡ**, **ѡвни** 74 уз псилу над **ѡ** и варију над **и**; adj. **ѡвніе** 30, acc. pl. masc. има псилу над **ѡ** а две варије над **іе**. — **Ѡвчии**

139 (два пут), **ѡвїнхь** 95 имају само псилу над **ѡ** а **ѡвїн** 74 уз псилу над **ѡ** и варију над **н**.

Ѡгнь у 26 случајева има 21 пут над **ѡ** само псилу, 4 пута оксију, а 1 пут, 123 стр., псилу и врх ње полукругли знак. Што се тиче споредних акцената, три номинатива на стр. 10, 17, 178 имајући над **ѡ** псилу и оксију имају над **ь** варију, instr. **ѡгнємь** 54, 97, има још и оксију над **є**. Али 'и ти облици долазе и без тих акцената, само са псилом. У горњи број нису урачунани придеви **ѡгньно** 17 са псилом и оксијом над **ѡ**, **ѡгньноу** 22 acc. f. s. и **ѡгньнїн** 169 са псилом над **ѡ**, од којих први и трећи имају још и оксију над **ь**.

Ѡроужїє долази 22 пута, 19 пута са псилом, а 3 пут са псилом и оксијом над **ѡ**. Над **оу** је 10 пута оксија, а иначе је тај слог без акцента. У instr. **ѡроужїємь** 2, 15 има над **є** псила, а на стр. 110 на истом месту оксија.

Ѡко или још чешће **ѡчи** у разним облицима има 57 случајева, међу којима је 47 пута над **ѡ** псила, 9 пута псила и оксија, а 1 пут ништа, јер је, сигурно штампарском погрешком, место **ѡ** дошло **ѿ**. По споредним акцентима ваља између случајева са псилом над **ѡ** забележити: **ѡкомь** 119 још с оксијом над **о**, **ѡчи** 29, 39, **ѡчью** 84, **ѡчима** 18, 119 (два пут), 161 још с оксијом над **чи**; **ѡчыма** 28, 39 још с оксијом над **ы** и **а**. Међу случајевима са псилом и оксијом над **ѡ** — **ѡчи** 9 има још варију, **ѡчима** 1, још оксију над **и**.

Ѡсковати у 15 случајева има 11 пута псилу а 3 пут псилу и оксију над **ѡ**, а 1 пут је **о**. Што се тиче осталих акцената у 7 случајева aor. 33 **ѡскова** 6 пута је оксија над **ко**, а 1 пут је то место без акцента; **ѡсковаль** 123 има над **ско** оксију, а 25 нема ништа ван псиле над **ѡ**, part. praes. act. **ѡскывасн** 123 има још псилу над **є**; subst. **ѡскованїа** у 5 случајева има увек оксију над **ско**.

Паче у 22 случаја има увек оксију над **а**, а 7 пута још и варију над **че**.

Пасти у 23 случаја у разним облицима има 17 пута оксију и 1 пут варију над коренитим **а**, а 5 пута је то место без акцента. Одступања су та: **падеть** 8 с оксијом над **е**, **припадоуть** 25, с две варије над **у**, **падоуть** 169, **въпадоут се** 171 с оксијом над **у**, **паденїа** 174 с оксијом над **е**. У погледу на споредне акценте ваља забележити: **въпадет се** 38, где је још варија над **дет**, **ѿтпадоуть** 41, где су над **у** две варије, **падоше** 21, **допадоше** 14, **нападе** 127, где је још оксија над **е**, **испадающтеѥ** 175 acc. pl., где је над **ис** положена варија, над **ю** полукругли знак и над **ѥ** псила.

Печаль у 13 случајева има 10 пута оксију над **а**, а 3 пут над **е**.

Пишеть 47, **напишет се** 121, **ненапишоут се** 80, **напишоут се** 168, **писань** 181, **написань** 180, **ненадписан** 35 имајући још оксију над **над**, **писанїе** 65, **писаниѥ** 64, **скорописца** 52 имајући још оксију над **ско**, имају увек оксију над **пи**. **Писанїе** 13 има оксију над **са**.

Пити долази у разним облицима: **пиють** 94 с оксијом над **и**, **оупїют се** 40 са псилом и оксијом над **оу**, **испїють** 89 са псилом над **ис** а оксијом над **ю**, **пиюште** 79 с оксијом над **ю**, **напита** 99 с оксијом над **пи**, **пїани** 132 с оксијом над **а**; **напоиши** 97 с оксијом над **и**, **напои** 92, aor. 3 sing., са псилом над **и**, **напоише** 80, **напоиль** 69 с оксијом над **и**, **напаѫють** 123 с оксијом над **ѫ**, **напаѫеи** 124, part. praes. act. с оксијом над **па**, **оупаѫюштїи** 25 са псилом и оксијом над **оу** и полукруглим знаком над **ю**.

Плодь у 17 случајева 14 пута с оксијом, 1 пут с варијом над **о**, а иначе без акцента на поменутом месту. Међу тим над **о** неакцентованим случајевима јесу **плодовита** 61, nom. fem. sing. с оксијом над **до** и две варије над **та**, **плодо-**

витоу 132 acc. fem. sing. с оксијом над **до** и варијом над **тоу**. **Плодовита** 159 nom. s. f., трећи и последњи случај те речи има уз оксију на коренитом **о** још оксију над **ви**.

Пльнь, највише у облицима глагола **испльнити** долази у 36 случајева 18 пута с оксијом, а 18 пута без ичега на коренитом **пль**. Међу овима последњим 17 пута су облици глагола **испльнити** и 12 пута имају псилу а 5 пута псилу и оксију над **ис**, један случај је **напльнише** 44, и тај има оксију над **на**; што се тиче акцената на осталим слоговима: **испльни се** 28 aor. 3 sing. има још две варије над **ы**, **испльнѧюштаго** 122 још полукругли знак над **ю**, **испльненїе** 25 још оксију над **ѥ**. Што се тиче над **пль** акцентованих облика аористи **испльни** 97 и 159, имају први још варију а други још две варије над **ни**.

Подобьнь, прѣподобьнь, оуподобити се, подобати имају у 35 случајева у разним облицима 26 пута оксију над **до**, а 9 пута је то место без акцента. Ово су тих 9 случајева: **прѣподобнїи** 31 с оксијом над **ѣ**, **прѣподобнихь** 42 с оксијом над **ѣ** и **по** а положеном варијом над **н**, **прѣподобныѥ** 102 acc. plur. masc. с положеном варијом над **ы**, **подобаеть** 73 с оксијом над **ба**, **подобаѥть** 112 са псилом над **є**, **оуподоблю се** 29, **оуподобит се** 46 са псилом и оксијом над **оу** и оксијом над **по**, **оуподобих се** 120 са псилом над **оу** и оксијом над **бих**, **оуподоби се** 58 aor. 3 sing. са псилом и оксијом над **оу** а положеном варијом над **би**. Међу случајевима који над **до** имају оксију по споредним акцентима ваља поменути: **прѣподѡбны** 10 nom. s. masc. с положеном варијом над **ы**, **прѣподобны** nom. et voc. plur. masc. 34 (два пут), 58 с оксијом над **ѣ** а с две варије над **ы**, **прѣподобными** 61 с две варије над **ы**, **оуподоби се** 57 с варијом над **би**.

Поменоути (неколико пута **мѣ** место **ме**) у 22 пута има 19 пута оксију над **ме**; 1 пут **поменоут се** 24 две

8*

варије и над **ме** и над **оу**, 2 пут **помени** 26, 208, imperat, први пут псилу, други пут положену варију над **ни**. **Помѣноувше** 165 уз оксију над **ме** има варију над **ше**, а **помѣни ме** 26, imperat. има још оксију над **по** уз исти таки знак над **ѣ**.

Послати у облицима: praes. **послеть** 136, 178 с оксијом над **е**; imperat. **посли** 50 с оксијом над **о**, а 173 с варијом над **и**; aor. **посла** 12 пута: 10 пута с варијом, 1 пут с две варије и 1 пут с оксијом над **а**; part. **послаіен** 123 с оксијом над **си**, а 178 с оксијом над **си**, псилом над **іе** и положеном варијом над **н**.

Правь у 20 случајева има 15 пута оксију над **а**, 2 пут варију на истом месту, а 3 пут нема на том месту ништа. То су: **право** 93 nom. s. neutr. с оксијом над **во**, **правнмь** 117 с положеном варијом над **'н**, **правыіе** 41 с две варије над **ы** и оксијом над **іе**. — **Правота** у 6 случајева има 4 пута оксију над **а** а 2 пута над **о** уз исте облике. — **Правости** gen. et loc. 2 пут, 53, 116, има оксију над **а**. — **Правина** 78 има оксију над **ви**. — Глаголски облици од **исправити** и **направити** у 18 случајева имају 13 пута оксију над **а**, а 5 пута је то место без акцента. У тих 5 случајева, све од глагола **исправити**, осим псиле над **ис** има још **исправить** 170 оксију над **вить**, **исправи** 110 imperat. положену варију над **ви**. — **Правда** (и **неправда**) у 96 случајева има 89 пута оксију, 5 пута варију, 1 пут две варије, стр. 41, а 1 пут нема ништа над **пра**. Међу овим последњим случајевима dat. **правдѣ** 39 има још оксију над **ѣ**, а gen. **бѣсправди** 39 има још псилу над **и**. Међу случајевима оксијом акцентованим ово су случајеви, у којима долазе и споредни акценти: nom. **правда** 148, **неправда** 148, **правда** 152 (два пут), 153, 154 с варијом над **да**; gen. **неправды** 84, **правды** 144, 147, 149, 153 с варијом над **ы**; dat. **правдѣ** 18 (два пут) 175 с варијом над

ꙗ; instr. **правдою** 16, 146, 173 још с варијом над **ю**. — **Праведнь** (заједно са **неправеднь**) у 40 случајева има 21 пут оксију над **пра**, 17 пута исти знак над **ве**, а 2 пут су оба прва слога без акцента. То су nom. **праведны** 42 с две варије над **ы**, и acc. pl. m. **праведьныѥ** 42 с оксијом над **ы**.. У погледу на споредне акценте gen. **праведнаго** 42 и acc. 33 имају уз оксију на првом слогу две варије над **на**, acc. **праведнаго** 37 има уз оксију на првом слогу оксију над **ве**, instr. **неправеднынмь** 27 има уз оксију на првом слогу оксију над **ы**, nom. pl. **неправедны** 29 има уз оксију над **пра** псилу над **ве** и две варије над **ы**, а **праведнїи** 37 исти облик уз оксију на првом слогу оксију и над **ве**, gen. plur. номиналне деклинације **неправеднь** 88, 155 има уз оксију над **пра** у првом случају полукругли знак, а у другом варију над **ь**, dat. plur. **праведнимь** 43 и instr. **праведнынми** 80 имају уз оксију на првом слогу варију над **и** (претпоследњим слогом другог случаја) — **Праведникь** у 13 случајева има 7 пута оксију над **ве**, а 6 пута над **пра**. Dat. s. **праведникоу** 42 и nom. **праведныци** 42 имају уз оксију над **пра** још положену варију над **ни** (**ны**). — Глагол **ѡправдиши** 60, **ѡправдит се** 172, **ѡправдихь** 85 има уз псилу над **ѡ** у сва три случаја оксију над **пра**; **ѡправдаите** 99 има псилу над **ѡ** и над **и**. — **Ѡправданїе** у 33 случаја у разним облицима има 25 пута оксију над **да**, 5 пута оксију над **прав**, а 3 пут је и један и други слог без акцента. Остављајући на страну акценте над **ѡ**, споредних акцената нема, осим што у instr. **ѡправданїемь** готово увек долази псила над **е**.

Вьпросити 92, има оксију над **о**, **испросити** 124 само псилу над **ис**, imperat. **вьпросите** 156 оксију над **си**; **просише** 127, **вьпросише** 166 имају оксију над **о**; **вьпрашахоу** 38 има оксију над **пра**, варију над **ша** и две варије над **хоу**; part. praes. **просещта** 42 gen. sing. има оксију над

а; **прошеніє** 154, **прошенїа** 21 има оксију над **ше**, а **прошеніє** 41 има оксију над **о**.

Прѣстоль у 12 случајева има оксију над **о** 9 пута, а над **ѣ** 3 пут.

Псаломь (писано највише **ѱаломь** или **ѱалѡмь**) у 46 случајева има 33 пута оксију над **а**, а 13 пута над **о**.

Птица — 10 пута, 9 пута с оксијом над **и**, а један пут, **птици** 58 acc. pl., с оксијом над **ци**. Dat. pl. **птеницемь** 177 и acc. **птенице** 101 имају оксију над првим слогом.

Поустъ 80, **поустыни** 6 пута имају оксију над **ѵ**. **Поустыню** 133 има још оксију и над **ы**. **Поустыни** пак долази још 7 пута, 6 пута с оксијом, а 1 пут с положеном варијом над **ы**. Уз то **поустыню** 31 има још две варије над **ю**, а **кь поустыни** 76 још варију над **и**. Adj. **поустынними** 155 instr. plur. има оксију над првим **ы**.

Поуть у 59 случајева има 54 пута оксију, а 4 пута две варије над **оѵ**, 1 пут, gen. plur. **поути** 115, има само над **и** варију. Nom. plur. **поутые** 27 има уз оксију над **ѵ** још оксију и над **ы**.

Испытаю 145, 148, 151 уз псилу над **и** а варију над **ю**, **испытаеть** 9, **испытаеть** 152 уз псилу над **и**, и над **е** или **є**, **испытаета** 9 уз псилу над **и** и над **е**, imperat. **испытаи** 169 уз псилу над оба **и**, part. praes. act. **испитаеи** 4 уз псилу над **ис** и **є**, **испытаюштеи** 73 и 143 уз псилу над **и**, и полукругли знак над **ю**, а стр. 143 још уз варију над последњим **и**, **испытанїа** 73 уз псилу над **и** — имају сви оксију над **пы** (или **пи**). А **испытаеть** 135, **испыташе** 73 имају само псилу над **ис**.

Пѣти прегледаћемо по облицима. Тако praes. 1 sing. **пою** (**вьспою**) у 20 случајева има 9 пута варију и 2 пут оксију над **ю**, 7 пута оксију над **о**, имајући на стр. 133 (**вьспою**) још и варију над **ю**; praes. 3 sing. **поеть** 74

има псилу над **ю**, а **поеть** 32 псилу над **е**; praes. 1 plur. **вьспоюмь** 166 има псилу над **ю**, а **вьспоемь** 23, **поемь** 23 исти знак над **е**; praes. 3 plur. **поють** 179, **вьспоють** 74, 167 имају над **ю** полукругли знак, само што на стр. 74 долази још и оксија над **о**. II. Imperat. **поите** (**вьспоите**) у 23 случаја има 19 пута оксију над **и**, 3 пут над **о** и 1 пут псилу над **и**. III. Imperf. **поюхоу** 79 има оксију над **ю**, IV. Part. praes. act. **поюштихь** 78 има оксију над **ю**. V. Part. praet. pass. **пѣта** 147 nom. pl. neutr. има оксију над **ѣ** а варију над **а**. VI. **Пѣніе** 46, 82, 152, 166 има оксију над **ѣ**. VII. **Пѣснь** у 46 случајева у разним облицима долази 45 пута с оксијом, а 1 пут с варијом над **ѣ**. Gen. plur. **пѣсней** 166 (два пут) има још положену варију над **и**.

Рабь у 49 случајева има 42 пута оксију, и 3 пут варију над **ра**, а 4 пута је тај слог без акцента. Та четири случаја су: **на раба** 33, где је оксија над **на** и **ба**, по том у gen. plur. **рабь** 95, где је оксија, 96, где су две варије и 108, где је полукругли знак над **ь**. Тако и међу случајевима оксијом над **ра** акцентованим споредни акценти долазе само у gen. plur. **рабь** 97, где је полукругли знак, и 156, где су две варије над **ь**. — Gen. **рабыню** 156 има оксију над **ра** а положену варију над **ю**. — Nom. plur. neutri **работна** 149 има оксију над **о** и варију над крајњим **а**. — **Поработаеть** 25 има оксију над **ю**, **работаите** 118 над **и**, а **работаше** 19 над **ра**.

Ради praep. у 34 случаја има 17 пута оксију над **ра** а варију над **ди**, 13 пута само оксију над **ра**, 2 пут само варију над **ра**, 1 пут само варију над **ди**, и 1 пут две варије над **ра**.

Радость у 16 случајева има 10 пута оксију над **ра** (а на стр. 34 у voc. **радости** још с оксијом над **о**), 5 пута над **о**, а 1 пут у облику **радостию** 74 само је над **ю** ва-

рија, а других акцената нема. Глаголски облици: **въꙁрадоуют** 60 има оксију, а 81 варију над **ю**, **въꙁрадѡка се** 14 оксију над **ѡ**, **въꙁрадовасте се** 101 оксију над **ра**. — **Радованїе** 150 има оксију над **до**.

Решти у разним облицима долази 73 пута, и има 58 пута оксију над **ре**, 4 пута једну, 2 пут две варије на том слогу, а 9 пута је тај слог без акцента. Једна варија је над облицима **рѣхь** 34, 44, **рѣше** 39, 113; две варије су над облицима **рѣхь** 34, **рече** 29. Уз оксију над коренитим гласником има **рекоуть** 61 још оксију, а исти облик 39 још две варије над **оу**, а **иꙁрѣкоста** 75 још псилу над **и** и оксију над **ко**. Случајеви што на коренитом слогу немају акцента ово су: **речеть** 11, 104, **речете** 9, с оксијом над другим слогом, **рекоуть** 174 с оксијом а 38, 39, 40 с две варије над **оу**, **рече** 40, 62 с оксијом над **че**. — Овамо још иде **нарицаю** 179 part. praes. act. с оксијом над **ри**; **рѣчи** 20, **рѣчевахоу** 44, **велерѣчивь** 10 уз оксију над **ве**, **велерѣчьствоующеи** 39 уз две варије над **ще** и оксију над последњим **и**, иначе свуда с оксијом над **ѣ**; по том **порока** 12, **непорѡчнь** 18 два пут, **непороучьнь** 21, **непорѡчно** 148, **непороучноу** 119, **непорѡчнїи** 143, **непороучнаа** 72, **непороучнынхь** 42 још с оксијом над **и**, **непороучнѣ** 119, **нароучито** 98 — свагда с оксијом над **ро**.

Ровь 7 пута увек с оксијом над о. Praes. s. 3. **иꙁрнет се** 113 има псилу над **иꙁ** и оксију над **рн**; imperat. **иꙁри** 4 има псилу над **иꙁ** и положену варију над **ри**; imperat. **иꙁрины ю** 2 има оксију над **ри**.

Рогь у разним облицима 13 пута с оксијом над **о**, а 1 пут је написано **рѡгь** 16, те тада има псилу над **ѡ**. Gen. plur. **рогь** 143 има још две варије над **ь**.

Родь у разним облицима 53 пута имајући 48 пута оксију над коренитим о, 4 пута варију на истом месту (**родь** 25, 26; **рода** 70; **родоу** 85), а 1 пут у облику gen. plur.

родовь 125 нема над **ро** ништа, а над другим слогом има варију. Друга два случаја истога облика **родовь** 83, 121 имајући над **ро** оксију имају први случај две варије а други једну варију над **ь**. Облици глаголски стоје овако: аог. **роди** 4, **роди се** 104 имају оксију на првом слогу, **родештеи се** 91 има оксију над о и над **ште**, **раждаюштои** 56 има оксију над **ра** и полукругли знак над **ю**, **рождьших се** 104 има оксију над о и **и**. **Єдинороднооую** 39 има над **є** псилу и оксију, на **род** оксију, над **оу** две варије, а над **ю** варију.

Роука у 87 случајева долази 73 пута с оксијом на првом слогу, 5 пута с две варије на истом месту, а 9 пута је то место остало са свим неакцентовано. Две варије над **роу** у овим су случајевима: gen. sing. **роуки** 24, **роукы** 33, 57, где је још и оксија над **ы**, acc. d. **роуцѣ** 28, loc. d. **роукоу** 28. На првом слогу неакцентовани случаји ово су: nom. s. **роука** 22 с оксијом над **ка**, gen. s. **роукы** 38, 67, с оксијом над **кы**, nom. d. **роуцѣ** 98, с оксијом над **ѣ**, loc. d. **роукоу** 33 с оксијом над **коу** и **рѫкоу** 43 с две варије над **оу**, gen. plur. **роукь** 140 с положеном варијом над **ь**, instr. plur. **роуками** 55, 130 с оксијом над **ка**. Има и случајева који уз оксију над **роу** имају споредне акценте. Таки су: gen. s. **роукы** 46 с две и 94 с једном варијом над **ы**, instr. **роукою** 164 с положеном варијом над **ю**, gen. dual. **роукоу** 30 с две варије над **коу**, gen. plur. **роукь** 110 један пут с две варије, а други пут с полукруглим знаком над **ь**; исти случај на стр. 157 и 163 има положену варију над **ь**. — Adj. **роучнымн** 180 има оксију над **оу**. — Именице **роукости** 158, 160 имају над **оу** оксију а над **е** псилу.

Рѫка у 11 случајева има 8 пута оксију а 1 пут варију над **ѫ** (**рѫкы** 112 nom. pl.). Nom. pl. **рѫкы** 94 има уз оксију над **ѫ** оксију и над **ы**. Gen. plur. **ѡт рѫкь** 84 има само две варије над **ь**, а loc. plur. **а на рекахь** 25 две варије над **ре**.

Свои ћемо разгледати по облицима. I. Nom. et acc. s. **свои** долази 14 пута, 10 пута с варијом над и, 3 пут с оксијом над о; у броју претежу са свим случајеви акусатива. **Свои** на стр. 15 такође с варијом над и јесте acc. dualis. II. Gen. et acc. sing. долази 27 пута, и 22 пута је написано **своего** имајући над є 18 пута псилу; остала 4 случаја немају над є ништа, а имају нао го варију, а 1 пут, 122 стр., има и над є псила и над го варија. Осталих 5 пута написано је **своюго**, и ту је над ю 4 пута псила, а 1 пут псила и оксија. III. Gen. sing. masc. **своює** 59, **своєє** 94 с две варије над први ю, **своєю** 7 с варијом над ю, **своєю** 57 с оксијом над ю. Исти облик долази у сажетој форми: **своює** 16, 94 с положеном варијом над ю, **своює** 36 с две варије над ю, **своє** 121 с положеном варијом над о, **своює** 57 с оксијом над ю. IV. Dat. sing. m. написано је 7 пута **своемоу**, 5 пута са псилом а 2 пут с оксијом над є, и 3 пут **своюмоу** са псилом над ю. V. Dat. sing. fem. **своеи** 8, 9 са псилом над е и варијом над и, **своеи** 68, 121 с оксијом над є, **своюи** 8, 174 са псилом над ю и варијом над и, 57 с оксијом над ю, а 38 с оксијом над и. VI. Acc. sing. fem. **свою** у 17 случајева има 13 пута варију а 1 пут оксију над ю, 2 пут варију и 1 пут оксију над о. VII. Acc. sing. n. et acc. pl. m. et fem. **своє** долази тако написано 17 пута, и има 11 пута варију а 1 пут оксију над ю, по том 4 пута варију и 1 пут оксију над о; уз то је 10 пута написано **своє**, те има 5 пута варију, а 2 пут оксију над є, и 3 пут варију над о. VIII. Instr. sing. et dat. plur. **своимь** у 19 случајева има 14 пута оксију, 2 пут варију и 1 пут псилу над и, а 2 пут је над о оксија. IX. Instr. fem. sing. **своею** 73, 77, 116 има варију над є, **своєю** 7 псилу над є и варију над ю, 93, 95 само варију над ю, **своюю** 74 варију над ю и 61 оксију над ю. X. Loc. sing. **своемь** у 7 пута има псилу над є, на стр. 13

и 179 писано је **своюемь** с исти знаком над ю, на стр. 90 **своємь** с оксијом над є, а на стр. 101 исто тако с оксијом над о и є. XI. Instr. dual. **своима** 110 има оксију над и. XII. Acc. plur. n. **своа** 87, 122, 123 има варију над а, 85, 94 варију над о; исти облик **своꙗ** 39 има оксију над о, а 133 исти знак над ꙗ. XIII. Gen. et loc. plur. **своихь** у 31 случају има 23 пута псилу, 1 пут псилу и оксију, а 7 пута оксију над и. XIV. Instr. plur. **своими** 6 пута има оксију а 3 пут псилу над другим слогом и. Међу овим последњим случајима случај на стр. 39 има још оксију над ми.

Свѣть у 8 случајева има 6 пута оксију, а 2 пут варију над ѣ; **свѣтилникь** 18, 150 има оксију над ѣ, а на стр. 162 над тил; **свѣтлость** 110, **свѣтлота** 136 имају оксију над ѣ; **просвѣтит се** 168, **просвѣти** 11, 33, где је још оксија над о, 162, **просвѣтите се** 37; **просвѣштаєши** 18 два пут, **просвѣштаєть** 152, све троје још са псилом над є; **просвѣштеніє** 168 имају оксију над ѣ. **Просвѣштеніє** 28 има оксију над ште; **ѡсвѣтише** 91, 116 има само псилу над ѡ.

Себѣ у 18 случајева има 10 пута варију и 1 пут оксију над ѣ, 6 пута оксију над се, и 1 пут оксију над є а варију над ѣ. — **Собою** 65, 103, 109 има оксију над бо, 119 оксију над со, 1 оксију над со а варију над ю, 48 оксију над со, а полукругли знак над ю.

Село у 15 случајева има 14 пута оксију над се, а 1 пут у примеру **ѡт села** 61 оксију над ла. Gen. pl. **сель** 103 има уз оксију над є две варије над ь. Сложени глаголски облици имају овако: **прѣселити** 61 оксију над ли; **вьселити** 102 псилу над є; praes. **вьселю се** 168, **не прѣселю се** 71 оксију над се; а **вьселю се** 25 варију, а 162 оксију над ю; **вьселиши се** 2 оксију над се; **вьселит се** 3, 12, 14 има оксију над се а исти облик на стр. 77 оксију

над **лит**; **не присел̂ет се** 1 има оксију над **се**, **прѣселет се** 135 оксију, а **вьселет се** 42 две варије над **лет**; imperat. **насели** 41 оксију над **на** и **ли**; aor. **вьселих се** 155, **вьсели** 133 оксију над **се**; **вьселила ме** 1 оксију над **се**, **вьселила се** 86 оксију над **и**; **вьселяеть** 76 оксију над **е** (у последњем слогу); part. praes. **вьселяем** 139 оксију над **е** после **ля**. **Прѣселникь** 46 има оксију над **ѣ** и **е**. **Вьселена** у 8 случајева има 4 пута оксију над **ю** и међу њима у dat. **вьселюннѣи** 109 још оксију над **ѣ** и у nom. **вьселюннаа** 117 још варију над **на**; 2 пут оксију над **се**: **вьселюннѣи** још с варијом над **и**, **вьселюнные** 17 gen. fem. s. још с оксијом над **ю** и две варије над **ы**; на послетку 2 пут без акцента на једном и другом месту: **вьселѣннѣи** 56 само с оксијом над **ѣ** и **вьселюнные** 20 само с оксијом над **ы**.

Сила у 74 случаја у разним облицима долази 70 пута с оксијом над првим слогом, 2 пута је над тим слогом (gen. s. **силы** 36 још с две варије над **ы**, loc. **вь силахь** 69) псила, 1 пут (gen. sing. **силы** 106) варија, а 1 пут (acc. pl. **сили** 23) има само псила над **ли**. Што се тиче случајева с оксијом над **си**, по споредним акцентима истичу се loc. sing. **вь силѣ** 62 још с варијом над **ѣ**; gen. plur. **силь** 13 пута, 12 пута с две варије а 1 пут с полукруглим знаком над **ь**; dat. plur. **силамь** 26 још с варијом над **а**, loc. plur. **вь силахь** 21 још с варијом над **а**. Исто тако 11 случајева придева **сильнь** имају 10 пута оксију над **си**, а 1 пут је тај слог без акцента. Што се тиче споредних акцената, gen. sing. **силнаго** 155, 158 има још варију над **на**, voc. sing. **силне** 52, 53, 61 има још две варије над **не**.

Скоро 4 пута је с оксијом над **ско**, 2 пут с оксијом над **ро**. **До скорости** 178 има оксију над **ско**; **скорописца** 52 има оксију над **ско** и **пис**. **Оускори** 32 има само псилу и оксију над **оу**, **оускорише** 128 псилу над **оу**, а стр. 13 псилу и оксију над **оу** и оксију над **ри**.

Скоть — 9 пута има оксију над коренитим **о**, а 1 пут, dat. plur. **скотомь** 177 над **томь**. Loc. plur. **скотѣхь** 58 има још оксију над **ѣ**.

Скрьбь 16, **скрьби** 75, 152, 167 имају оксију над **скрь**; **ѡт скрьби** 34 има две варије над **ь**, а оксију над **и**; **скрьбь** 28 nom. има над **скрь** полукругли знак; **скрьбы** 27 nom. pl. има само оксију над **ы**; **скрьби** 111 acc. pl. има варију над **и**; **скрьбѣхь** 155 оксију над **ѣ**. Verb. **ѡскрьблю** 19 има псилу над **ѡ**.

Слава у 94 случаја има 89 пута оксију, 1 пут псилу, 1 пут варију над **сла**, а 3 пут је (**слава** 57 два пут, **славы** 26) то место без акцента, и има оксију над последњим слогом. С погледом на споредне акценте **слава** 26, 102 има још оксију над **ва**, **славы** 26 (три пут) још оксију над **ы**, **славою** 5 још варију над **ю**. Од изведених облика acc. **славныѥ** 180, nom. plur. n. **прѣславнаа** 104 имају оксију над **сла**. Глаголски облици: **прославити се** 42, **прославлю** 103, 111, **славыть** 13, **прославиши** 59 још с оксијом над **про** и варијом над **ви**, **прославит ме** 59, **прославеть** 103 имају свуда оксију над **сла**, imperat. **прославите** 24 има оксију над **ви**.

Слово у 80 случајева у различитим облицима има 79 пута оксију над **сло**, а 1 пут **словѣсехь** 3 оксију над **е**. С погледом на споредне акценте acc. pl. **словеса** у 8 и nom. у 1 случају имају још варију над **са**, gen. plur. **словесь** 122, 154, 166 има над **ь** још једну, а исти облик 144, 153 (два пут), још две варије на истом месту, loc. plur. **словесехь** 145 има оксију над **сехь**.

Слышати (са **оуслышати**, које чешће долази) у 107 случајева има 92 пута оксију над **слы**, 1 пут је на том месту псила, а 14 пута је то место без акцента. Акценте над **оу** при облицима од **оуслышати**, пошто иду по правилима, која се могу мотрити при другим почетним самогласима,

остављамо на страну. С обзиром на споредне акценте при случајевима који над **слы** имају оксију inf. **оуслышати** 28 има још две варије над **ша**, а оксију над **ти**; praes. **не слышит ме** 113 има још положену варију над **и**; imperat. **слышаи** 116 има још псилу над **и**; aor. 3. sing. **оуслыша** 3, 16 има варију над **ша**; aor. 3 sing. **оуслышаше** 167 има још варију над **ше**. Одступања од већине, у којих нема акцента на кореном слогу, ово су: praes. **оуслишиши** 44 с оксијом над други **ши**, и 44 (други случај) с положеном варијом над исти **ши**; **оуслышить** 64 само са псилом и оксијом над **оу**; **оуслышеть** 140 само са псилом над **оу**; imperat. **оуслиши** 62 **оуслишите** 56 с оксијом над **ши**; part. praes. act. **неслыше** 44 с две варије над **ше**; imperf. **слишахь** 33 с две и **неслишахь** 44 с једном варијом над **шахь**; aor. **оуслиша** 24 с варијом над **ша**, **оуслыша** 30, 130, **оуслышаше** 129 и **оуслишаль** 34 без икаквих других акцената осим обичних акцената над **оу**. — Овамо иде **слоухь** 60, **послоушаше** 118, **послоушали** 99 с оксијом над **оу**. Међу тим **послоушаеши** 98 има оксију над **по** и псилу над **е**, а **послоушаите** 37 оксију над **и**.

Слѣдь (**вьслѣдь** 53), loc. **послѣднїихь** 163 још с периспоменом над **ї**, acc. pl. n. **послѣдниа** 167, 168 још с варијом над **а**, **наслѣдить** 27, **наслѣдеть** 42 још с оксијом над **на**, **наслѣдеть** 42 (други случај) још с оксијом над **на** и две варије над **деть**, **наслѣдише** 51, **наслѣдовахь** 150, **наслѣдоваше** 127, **наслѣдоующои** 1 још с варијом над **ю** и **и**, **наслѣдоваль** још са псилом над **и**, — имају увек над **слѣ** оксију. **Наслѣдити** 43 има две варије над **ѣ**, **послѣдниа** 86 варију над **ѣ** и над **а**, **наслѣдеть** има оксију над **на**.

Срамь 51, 82, **срамота** 79, **посрамет се** 47, 81, 83, **посрами** 145, 151, **посрамисте** 12, **посрамиль** 51 (два пут) имају оксију над **а**. Међу тим **срамь** 39, **посрамет се** 39 имају над **а** положену варију. **Посрамет се** 38 има оксију

над **по**, положену варију над **а**, а две варије над **мет**; **срамотоу** 80 има оксију над **мо**.

Срѣда највише с предлогом **по** у 17 случајева има 15 пута оксију над **ѣ**, а 2 пут, **по срѣде** 24, 47, исти знак над **по**.

Стати са изведеним и сложеним речима долази толико много пута, да ћемо га по засебним групама прегледати. I. **Стати** 41 с оксијом над **ти**, **вьстати** 45, 157 с оксијом над **ста**; praes. **вьстаноу** 66, 133, **прѣдстаноу** 1, **станеть** 25 још с варијом над **є**, 89, 113, 134, **вьстанеть** 113 и 28 на последњем месту још с две варије над **є**, **станоуть** 123 има свуда оксију над **ста**. Imperat. у 10 пута има увек оксију над **ста** — а **вьстани** 28 још и оксију над **ни**, а **вьстанѣте** 158 још оксију над **те**; aor. 3 sing. **ста**, **прѣста**, **вьста** у 7 случајева има варију над **ста**, у 2, **ста** 28, **прѣдьста** 53, оксију на истом месту, остали облици аориста долазе 8 пута, увек с оксијом над **ста**. **Вьставше** 38, **вьстанїє** 11 имају такође оксију над **ста**. II. **Ѡстанкь** 43, 89, **ѡстанци** 43, уз псилу над **ѡ**, и **ѡстанкы** 15 уз псилу и оксију над **ѡ**, имају увек оксију над **ста**. **Пристаниште** 132 има такође оксију над **ста**. **Сьставь** 45 (два пут), 168 исто тако. — III. Part. praes. act. **вьстаюштаго** 86 има оксију над **ю**, а варију над **шта**, **вьстаюштїихь** 112 оксију над **ста**, а полукругли знак над **ю**, **вьстаюштеѥ** 19 само полукругли знак над **ю**, а исти облик, 51, оксију над **ю** а варију над **ѥ**. — IV. **Ѡставити**, **поставити**, **наставити**, **сьставити** долазе у разним облицима 61 пут, и 38 пута је оксија, а 1 пут су (**наставиль** 91) две варије над коренитим **ста**. Случај **ѡставиль** 82 има уз псилу над **ѡ** поред оксије над **ста** још и положену варију над **и**. Између случаја који на коренитом слогу немају акцента, највише их је из **ѡставити**, те осим псиле над **ѡ** и немају ништа више, који пак имају акценте на другом ком слогу осим коренога побрајају се

овде: **наставиши** 32 има оксију над **на** и варију над **ви**; **ѡставиши** 14 оксију над **ви**; **ѡставыть** 42 две варије над **ы**; imperat. **не ѡстави** 82, **настави** 110 варију над **ви**; aor. 3. sing. **постави** 126 варију над **ви**, **ѡставы** 23 две варије над **ы**; **наставиль** 25 оксију над **на**, а 70 варију над **и**, **ѡставиль** 6 оксију над **и**; **ѡставлıень** 8 оксију над **ıе**, **ѡставленна** 42 оксију над **на**. V. **Поставлıаıе** part. praes. act. има оксију над **ста**, **ѡставлıаıюштїихь** 147 псилу и оксију над **ѡ**, оксију над **ıа**, и полукругли знак над **ıю**.

Стоıати највише сложено с предлозима долази у овим облицима: **постоıать** 73, 160, 178 с оксијом над **и**, **ѡтстоıеть** 122, с оксијом, **постоıеть** 170 са псилом над **ıе**; part. praes. act. **стоеште** 156 са псилом над **е**, **стоештеи** 162, 163, са псилом над **е** (другим слогом), а други случај још с положеном варијом над **и**; aor. d. **стоıасте** 161 с оксијом над **ıа**, sing. 3. **ѡтстоıа** 7 с варијом над **ıа**; **непостоıанноу** 157 с оксијом над **ıа**. Овамо долази и **достоıанїе** у 18 случајева (написано 10 пута **достоанїе** или **достоанїю**, а 6 пута с **ıа** у средини), имајући 13 пута оксију над **ıа** (или **а**), и међу тим случајевима на стр. 30 још оксију и над **до**. Одступања у пет случајева ово су: на стр. 36 и 42 оксија је над **до**, на стр. 126, 130 над **сто**, на стр. 70 написано је **достѡанїе** 70, и над **ѡ** је псила, а над **а** две варије. Овамо иде **ѡбьстоıанїа** 134 са псилом и оксијом над **ѡ** и оксијом над **ıа**; **ѡбьстоанїа** 69 само са псилом над **ѡ**; **ѡбьстоıанїа** 34 с оксијом над **сто** и **постоанїа** 78 с оксијом над **а**.

Стопа у 10 случајева има 9 пута оксију над **о** а 1 пут у acc. pl. **стопы** исти знак над **ы**. Овамо се може уврстити 6 случајева gen. plur. **степенїи** увек с оксијом над **пе**.

Страхь у разним облицима у 14 случајева има 10 пута оксију над **а**. **Страхь** 33 има над **а** две варије, **страха** 40 има над **стра** варију, а над **ха** оксију, **страха** 62 (два пут) има оксију над **ха**. Adj. **страшнь** у 11 пута има 10 пута

оксију над **стра**, а 1 пут у acc. pl. n. **страшна** 129 само две варије над **на**. Nom. n. pl. **страшна** 74 има уз оксију над првим слогом још и варију над **на**. Verb. **оустрашити се** у 6 облика, које налазимо, има 5 пута оксију над **стра**, а 1 пут је (praes. **оустрашоу** 28) само псила и оксија над почетним **оу**.

Стрѣла 11 пута увек с оксијом над **ѣ**; **състрѣлѧти** 9, 41, 72 има такође оксију над **ѣ**; **стрелѧюштен** 92 има само полукругли знак над **ю**.

Стоудь 7 пута, 6 пута с оксијом над **у** а 1 пут **вь стоудь** 39 с две варије на истом месту, **вь стоуденьць** 64 има оксију над **стоу**. — Тако облици глагола **стыдѣти** (сложени скоро увек с предлогом **по**) имају у 30 случајева 22 пута оксију над **сты**, (у случају **да постыдѣт се** 39 још с варијом над **ѣ**), 7 пута једну а 1 пут две варије на истом месту. По споредним акцентима међу овим последњим случајевима има **да постыдет се** 38 оксију над **да** и варију над **дет**, **постыдет се** 33 уз две варије над **сты** још две над **дет**, **стыдеште се** 81 још оксију над **де** уз варију над **сты**.

Стоупити (с предлозима **за**, **при**, **на**, **ѡт**) 8 пута, 6 пута с оксијом над **у**, 1 пут **ѡтстоупи** 23 са псилом и оксијом над **у**, 1 пут исто то 39 с две варије над **у**. **Застоуплѥнїе** 106, 134 има оксију над **у**, **застоуплѥнїе** 24 оксију над **за**, **застоуплѥнїе** 101 и **прѣстоуплѥнїе** 119 оксију над **ѥ**. **Застоупникь** 6 пута с оксијом над **у**, а **зас.оупныкь** 49 с две варије над **ы**, acc. pl. **прѣстоупникы** 151 с оксијом над **у**. **Законопрѣстоупныкь** 40 с оксијом над **за**, **но**, **стоу** и две варије над **ы**, **законопрѣстоупници** 149 и **законопрѣстоупникы** 151 с оксијом над **ко** и над **стоу**, **законопрѣстоупникомь** 88 с оксијом над **оу**; **законопрѣстоуповахоу** 146 с оксијом над **ко** и **стоу**, а варијом над **ва**; **ѡтстоупаюштеѥ** 151 с оксијом над **оу** и полукруглим знаком над **ю**.

Соуд у 21 случају **има** над **оу** 19 пута оксију, а 2 пут, 42, 43, две варије. Verb. **соудити** у 31 случају **има** 28 пута оксију над **оу**. По споредним акцентима **расоудити** 58 **има** још оксију над **ра** и **ти**; imperat. **соуди** 38 још оксију, а 99 још варију над **ди**, **соудете** 66 imperat. 2. plur. још оксију над **де**; part. praes. act. **соудеи** 6, 113 још варију над **и**. — **Ѡсоудить** 43 **има** над **ѡ** псилу, над **у** псилу и оксију, и над **и** положену варију; **расоуди** 50, imperat. **има** оксију над **ра**, **соудити** 83 оксију над **ди**. — **Соудба** у 32 случаја **има** 29 пута акценат над **оу**, а 3 пут (nom. sing. **соудба** 106 с варијом над **ба**, nom. pl. **соудбы** 20 с две варије над **ы**, gen. plur. **соудьбь** 56 с полукруглим знаком над **бь**) нема над **оу** никаква акцента. Што се тиче споредних акцената у већине: dat. sing. **соудбѣ** 153 **има** још варију над **ѣ**, nom. et acc. plur. **соудьбы** у 6 пута **има** још положену варију над **ы**, gen. plur. **соудбь** у 5 пута **има** још положену варију над **ь**, dat. pl. **соудбамь** 144 **има** још варију над **а**. Subst. **соудїи** 4 пута **има** над **соу** оксију, а на стр. 58 написано је **соуды**, те **има** оксију над **соу** и две варије над **ы**.

Соуета 45 **има** оксију над **соу**, **соуеты** gen. sing. 71, **има** оксију над **соу** и **ы**, **соуетоу** 168 **има** оксију над **соу** а псилу над **є**, **соуєтоу** 173, 174 **има** само оксију над **оу**, gen. **соуеты** 146, **соуєти** 173 **има** псилу над **є** (**ѥ**), **соуєтою** 61 **има** псилу над **є** а варију над **о**. Gen. sing. **соуетїа** 28 **има** оксију над **соу** а псилу над **є**. **Соуєтьства** 32 **има** оксију над **ѥ**, а **соуетьства** 46 псилу над **є**. Придевски облици **имају** овако: nom. s. n. **соуєтно** 69 оксију над **ѥ**, исто на стр. 2 пише **соуетно** и **има** псилу над **є**, исто на стр. 134 **има** оксију над **соу** и псилу над **є**; nom. pl. m. **соуєтни** 71, **има** оксију над **соу**; acc. pl. n. **соуетна** 113 **има** оксију над **є**, а две варије над **на**, а **соуєтна** 10 псилу над **ѥ** и варију над **на**.

Сытость 129, instr. sing. **несытомь** 119, 8 облика глагола **насытити се** (међу којима **насытет се** 42 има оксију над **ма** и **се**), по том **насыштаюеши** 175, **насыштаюете** 178, где је на оба места још псила над **ю** — имају свуда оксију над **ы**.

Сь можемо прегледати по облицима. I. Nom. sing. **сь** у 11 пута има 6 пута над **ь** две варије, 2 пут, 35, 56, на истом месту полукругли знак; **сьи** 97 има полукругли знак над **ь**, а **сьи** 181 има положену варију над **и**. II. Nom. f. sing., m. pl. n. pl. **сїи** у 9 пута, 7 пута има над **и** варију, 1 пут нема на том месту ништа, а 1 пут, стр. 1., написано је **сы**, nom. pl. и има две варије над **ы**. III. Nom. n. sg. **се**, највише у значењу ecce у 41 случају има 25 пута две а 16 пута једну варију над **е**. **Сїе ме** 146 (**сїе ме оутѣши вь смѣренїи моемь, ѩко слово твою живи ме**) с оксијом над **е**. IV. Gen. sg. m. et n. **сего** у 24 случаја има 18 пута оксију, 2 пут варију, а 4 пута две варије над **се**. Међу случајима с оксијом 6 пута има још и варија над **го**, а међу случајима с две варије на стр. 34 долази још оксија над **го**. V. Dat. f. **сеи** 7 има варију над **и**. VI. Acc. f. sing. **сїю** 88 има варију над **ю**, а **сию** 94 исти знак над **и**. VII. Loc. sg. **семь** 171 има оксију над **е**. VIII. Gen. pl. **сихь** 104, 111 има оксију над **и**. IX. Acc. n. pl. **сїа** 13, 56, 133 има у првом и трећем случају варију, а у другом оксију над **а**. X. Inst. **сими** 93 има оксију над **си**.

Сѣнь 10 пута има увек оксију над **ѣ**. **Ѡсѣнилъ** 169 има псилу над **ѡ** и оксију над **ѣ** и **и**, **ѡсѣнѩюштїихь** 143 псилу над **ѡ**, оксију над **ѣ**, а полукругли знак над **ю**.

Сѣсти у 13 разних облика има 11 пута оксију над **ѣ**. **Сѣдештеи** 131 има још варију над **и**. Одступа: **сѣдохомь** 165 с оксијом над **до**. **Сѣдакїе**, **сѣданїи**, **на сѣдалишти** 132 имају такође оксију над **ѣ**. **Посадити** и **насадити** у 7 облика имају свагда оксију над **са**. **Высаждеи** 113 има над **са** варију.

Сѣть у 21 случају има 16 пута оксију, 2 пут варију и 3 пут две варије над **ѣ**. Gen. **сѣты** 38 има уз две варије над **ѣ** још оксију над **ы**.

Сѣме у 10 случајева има 7 пута оксију над **сѣ**. Одступа: **сѣмена** 158 acc. pl. с оксијом над **ме**, **семе** 42, **сѣме** 22 без акцента. Verb. **сѣюште** 158 има оксију над **ю**, **раꙁсѣꙗнна** 177 acc. pl. n. има оксију над **раꙁ** и **ꙗ**.

Танна у примерима: **вь таннѣ** 98 с варијом, 168 с оксијом над **н**, **вь таннѣ** 33 с оксијом над **а** и варијом над **ѣ**, **вь танне** 29 с оксијом над **а**, псилом над **н** и две варије над **не**, **вь танны** 72 с оксијом над **н**. Adj. **танныи** у 7 случајева nom. pl. n. и gen. et loc. pl. има увек над **н** оксију, само **ѡт танныхь** 21 што има оксију и над **ы**. Од глаголских облика **не потанхь** 47 има псилу над **н**, **не оутан се** 44 псилу и оксију над **оу**, а варију над **та**, **оутан се** 91 псилу над **оу** и оксију над **та**, **оутан се** 168 псилу над **оу** а оксију над **н**, **неоутанше се** 79 псилу над **оу** и оксију над **н**.

Тако у 13 случајева има увек оксију над **а**, а на стр. 178 још и варију над **о**.

Таꙗти dissolvi, emanare у облицима **таєть** 76 има оксију над **а**; **растаєть** 178 оксију над **рас** и псилу над **є**, **таꙗше** 132 оксију над **ꙗ**, part. praes. **таꙗ** 23 оксију над **а**, **истаꙗхь** 168 псилу над **и** а оксију над **ꙗ**, 153 исто тако, само што је над **и** псила и оксија, **растаа се** 88, **растааше се** 116 има оксију над другим **а**, **истаалъ** 46 псилу и оксију над **и**, **истаꙗла** 152 псилу над **и**, оксију над **ꙗ**.

Твои можемо прегледати по облицима. I. Nom. sg. pl. acc. sg. d., **твои** у 62 случаја има 43 пута варију над **и**, 17 пута оксију над **о**, 2 пут оксију над **и**. II. Nom. f. sg., neutr. pl., acc. n. pl. **твоа** писано је тако 23 пута а **твоꙗ** 18 пута. У тих 41 пут 34 пута је варија над **а** или **ꙗ**, 2 пут варија над **а** (**твоа** 74, 175), 3 пут оксија над **о** (**твоꙗ** 50, 53, 133), а 2 пут над истим гласом варија. III.

Nom. et acc. n. sg., nom. et acc. f. pl., acc. m. pl. **твоѥ** написано је тако 42 пута, а **твоє** 22 пута. У тих 64 случаја 33 пута је варија над **ѥ** или **є**, 10 пута оксија и 4 пута две варије над **ѥ**; 14 пута варија и 5 пута оксија над **о**. Nom. n. sg. **твоѥ** 38 има и оксију над **ѥ** и варију над **о**; acc. pl. m. **твоѥ** 26 има оксију над **о** а две варије над **ѥ**. IV. Gen. m. et neutr. **твоєго** тако написан 64 пута и **твоѥго** 11 пута, у свему има над **є** (заједно са **ѥ** у свима случајима) 51 пут псилу, 5 пута оксију, 3 пут варију, а у осталим случајима ништа. Што се тиче **го** има 15 случајева, где је само тај слог акцентован, и у њима 13 пута је над **го** варија, а 2 пут оксија. Уз псилу над **є** има на стр. 33, 44, 100 над **го** оксија, на стр. 91 над **го** две варије. Уз варију над **є**, 101, и уз оксију над **є**, 106, има над **го** варија. **Твоєго** 96 има само оксију над **тво**. V. Gen. sg. fem. **твоєѥ** 20 пута је написано тако, 5 пута **твоѥє**. Што се тиче акцената 13 пута има над трећим слогом варију, 2 пут оксију, 1 пут две варије, а 9 пута је над другим слогом варија. VI. Dat. sg. m. et neutr. **твоѥмоу** написано је тако 10 пута, а 18 пута **твоємоу**. Над **є** или **ѥ** има псила 24 пута, а над **ѥ**, стр. 111, псила и оксија. На стр. 118 над **є** је варија а на стр. 77 оксија. На стр. 111 и 112 уз псилу над **є** има оксија над **тво**. На стр. 74 има само оксија над **о**. VII. Dat. sg. fem. **твоєи** написано је тако 29 пута, а **твоѥи** 7 пута. По акцентима 19 пута је над **є** или **ѥ** псила, 7 пута оксија, а у осталима је тај слог без акцента. Над **и** је 19 пута варија (15 пута уз псилу над **є**), а 4 пута оксија (сва четири пута сама). На стр. 166 уз псилу над **є** и варију над **и** има над **о** оксија, на стр. 39 и 83 има само над **о** оксија. VIII. Acc. sg. fem. **твою** у 42 случаја има 25 пута варију (на стр. 32 још с оксијом над **о**), 1 пут две варије а 3 пут оксију над **ю**, даље 9 пута варију и 4 пута оксију над **о**. IX. Instr. sing. et dat. pl. **твоимь** у 36 слу-

чајева има 29 пута оксију, 6 пута псилу, а 1 пут псилу и оксију над и. X. Instr. sg. fem., gen. dual. **твоєю** тако написано 24 пута и **твоѥю** 14 пута, има над є или ѥ псилу 15 пута, варију 7 пута, оксију 2 пут, две варије 1 пут, а у осталим случајима је место неакцентовано. Што се тиче ю, над њим 18 пута има варија, а 6 пута оксија. Случај на стр. 22, у ком су над є две варије, има још и оксију над о. XI. Loc. sg. **твоємь** тако написано 8 пута и 7 пута **твоѥмь** има над ѥ или є 10 пута псилу, 4 пута оксију а 1 пут **твоѥмь** 21 псилу и оксију над ѥ, а оксију над о. XII. Dat. dual. **твоима** 1, 109, 136 има над и оксију. XIII. Gen. et loc. sg. **твоихь** у 77 случајева има 47 пута псилу, а 29 пута оксију над и, и 1 пут оксију над о. XIV. Instr. pl. **твоими** 62 има псилу над и.

Творити у 115 разних облика (и с предлозима **сь** и **ꙁа**) има 102 пута оксију над коренитим слогом **тво**, а 13 пута је тај слог без акцента. Осим оксије над **тво** имају ови облици још и споредне акценте: **творахоу** 38 варију над а и две над **хоу**; **сьтвористα** 181 aor. d. 3. варију над **ста**; part. praes. act. **творен** 12 (два пут), 13, сва три пута још варију над и, **творєштаго** 176 још варију над а, **творєштомоу** 41 још варију над **што**, **творєштен** 140 још оксију над и, **творєшта** 179 још варију над а; part. praet. act. **сьтворшаго** 155, 157, 176 још варију над **ша**. Одступања су овака: **сьтворити** 47 има оксију над **ти**, **сьтворнши** 57 варију над **ри**, **сьтворить** 41 варију над и, aor. 3 sg. **сьтворы** 25, две, а **сьтвори** 100 једну варију над последњим слогом, **творєн** 62 оксију над **рє**, **творєн** 119, **творєштен** 128 оксију над и, **творєштымь** 34 две варије над ы, **сьтворшаго** варију над **ша**, **сьтворшомоу** 140 оксију над **шо**, **ꙁатворилъ** 33 оксију над **ꙁа**, а **сьтворылъ** 33 над ы. Овамо иду и речи **твари** 124 gen. с оксијом над а, **творєниє** 20 с оксијом над о.

Тврьдь долази у облицима глагола **оутврьдити, оутврьждати** verb. subst. **оутврьжденїє**, 29 пута, имајући над **оу** 14 пута псилу и оксију, 12 пута само псилу, 3 пут оксију, а над **ь** 9 пута оксију. Иначе су коренити па и остали слогови без акцента, осим што **оутврьждьшомоу** 164 имајући над **тврь**, има и над **шо** оксију.

Ты валља да се прегледа посебице по облицима. I. Nom. sing. **ты** у 118 случајева има 109 пута две а 9 пута једну варију над **ы**. II. Gen. et acc. sg. **тебѣ** у 27 случајева има 20 пута оксију, а 1 пут варију над **те**, 4 пута варију а 2 пут оксију над **бє**. На стр. 2, 26, 44 написано је **тебѣ** и. **тебє**. III. Dat. **тебѣ** у 106 случаја има 59 пута оксију (**к тебѣ** 60, има оксију и над **ѣ**) и 1 пут варију над **те**, 40 пута варију, 2 пут две варије и 4 пута оксију над **бѣ**. На стр. 50 написано је **тебе** и. **тебѣ**. IV. Instr. sg. **тобою** у 13 случајева има 12 пута оксију над **то**, 8 пута над **ю**, а 1 пут над **бо**. V. Nom. pl. **вы**, 99, 140 има над **ы** две варије. VI. Acc. pl. **вась** 160 има оксију над **а**, а варију над **ь**. VII. Dat. plur. **вамь** 75, 98, 158 с оксијом над **а**.

Тешти јавља се у овим облицима и дериватима истога корена: **потекоуть** 178, **текохь** 145, **потокь** 157, **потоцѣ** 100, **потоци** 16, **потокы** 158, gen. pl. **вьстокь** 58, 131, први пут још с две, а други пут с једном варијом над **ь**, **вьстокы** 78, **источникь** 40, **источници** 17 још са псилом над **ис**, **источникы** 49, 123, 139 још са псилом над **ис** — који сви имају оксију над **те** или **то**. Међу тим **течеть** 178 има оксију над **четь**, **течаше** 59 има оксију над **ча**, **источникь** 78 само псилу над **ис**, **источникы** 87 само псилу и оксију над **ис**.

Троудь у 10 случајева има 8 пута оксију, 1 пут псилу, а 1 пут положену варију над **ү**. **Троудише се** 158 и **оутроудих се** 2, још са псилом на првом слогу, имају такође оксију над **ү**. **Оутроудих се** 79, **оутроуди се** 57 имају само псилу и оксију над првим слогом.

Трѣбити сложено с предлогом **по** има оксију над **трѣ** у овим облицима: **потрѣбыши** 173, **потрѣбить** 10, 135, 176, **потрѣбимь** 100, **потрѣбеть** 42, imperat. **потрѣби** 63, **потрѣбиль** 6. Међу тим **потрѣбит се** 42 има две варије над **ѣ** и оксију над **и**, **потрѣбет се** 41 варију над **ѣ**, **потребѣт се** 43 (два пут) две варије над **тре**, **потрѣбѣт се** 43 две варије над **трѣ** и оксију над други **ѣ**.

Тоү у 22 случаја има 20 пута две варије, 1 пут једну варију, а 1 пут псилу над **ү**.

Тоүжити долази само сложено с предлозима. Тако **въстоүжише** 131 (два пут) 132 (два пут) има сва четири пута оксију над **жи**. **Стоүжаєть** 49 има оксију над **а**. Part. praes. act. **стоүжає** 38 има оксију над **а**; **стоүжаюштаго**, 94, две варије над **шта**; **стоүжаюштеи** 11, 153 оксију над **оү**, и полукругли знак над **ю**, а **стоүжаюштеи** 28 само псилу над **и**; **стоүжаюштїихь** 51 полукругли знак над **ю**, а **стоүжаюштихь** 108 оксију над **стоү** и полукругли знак над **ю**; **стоүжаюштєє** 70 само оксију над **ю**, а исти облик на стр. 173 оксију над **стоү**, полукругли знак над **ю** и положену варију над **є**; **стоүжаюштыми** 25 полукругли знак над **ю**, а две варије над **ы**. **Ѿт стоүженїа** 63 има оксију над **стоү**.

Ть, nom. sg. m. у 31 случају има 29 пута над **ь** две варије, а 2 пут, 110, 125, полукругли знак. **Тьждє** 121 има оксију над **ь**. II. Gen. sg. m. et n. **того** 7 пута, 6 пута с оксијом над **то**, а 1 пут, 28, с варијом над **то** а оксијом над **го**. III. Dat. sg. **томоү** 8 пута, 6 пута с оксијом, 1 пут, 100, с варијом, а 1 пут, 25, с две варије над **то**. IV. Instr. **тѣмь** 2 пут, 14, 149 с оксијом над **ѣ**. V. Loc. **томь** 4, 9 с оксијом над **о**. VI. Nom. d. **та**, 25, 50, и pl. n. 64, 121, сва четири пута с две варије над **а**. VII. Nom. pl. masc. **ти**, 68, 72, 115 с варијом, а 132 с две варије над **и**, **тїи** 21, 104 с варијом над **и**, и **ты** 41, 130 с две варије над **ы**.

Тьма 168 има оксију над ь; исти облик само друкчије писан, **тма** 110, 168 (два пут) има варију, а 38 оксију над а, **изь тмы** 131 има варију над ы, **вь тмѣ** 105, 131 има варију, а 99 оксију над ѣ, **тмоу** 17, 18 има варију над у, gen. plur. **тьмь** 77 има полукругли знак над ть, **тмамы** 77 оксију над а. Adj. fem. sg. nom. **тьмна** 17, **вь тьмныхь** 104, 172 има на сва три места оксију над ь. Gen. **тьмниіє** 171 има оксију над ни.

Оуко у 18 случајева написано је 11 пута **оуко**, а 7 пута **оуко**. По акцентима над **оу** је 10 пута псила, а 8 пута псила и оксија; над **ко** или **ко** 13 пута варија, 1 пут полукругли знак (**оуко** 142) а 1 пут оксија.

Оукогь у 29 случаја има над **оу** 13 пута псилу, 11 пута псилу и оксију, 3 пут оксију, а 2 пут на том месту нема ништа. Над **ко** има 19 пута оксију, а иначе је то место без акцента. Одступа: **оукогомоу** 6 с оксијом над **о**, acc. **оукога** 38, 41, 135 с варијом над **га**, исти облик на стр. 48, 139 без акцента на другом и трећем слогу, **оукогыихь** 8, 88 такође без акцента изван слога **оу**, dat. **оукогыимь** 138, 170 с оксијом над **ы**.

Оумь сложено с предлогом као **разоумь** у 18 случаја има 13 пута оксију (у gen. **разоума** 62 још с оксијом над **ма**), 1 пут варију (**разоумь** 56 још с оксијом над **а**) над **у**, а 4 пута је то место без акцента. Одступања: **разоумь** 52, 85, gen. **разоума** 62 још с оксијом над **ма**, 105 имају на сва четири места оксију над **ра**. **Безоумьнь** 12, 62, **безоумномоу** 45, **разоумно** 55 имају оксију над **у**; **безоумнаго** 88 има две варије над **на** а **неразоумни** 89 варију над **ни**. — Verb. **разоумѣти** у 41 разном облику 22 пута има оксију, 1 пут псилу и оксију над **у**, а 18 пута нема на том месту ништа. У тих пак 18 случаја одступања 11 пута је оксија над **раз** (међу којима је **разоумѣють** 21 још с оксијом над **ѣ**, **разоумеють** 62 још с полукруглим знаком

над **ю**, part. praes. **разоумѣвае** 62 још с полукруглим знаком над **ва**), остали су овако акцентовани: **разоумѣю** 85, 119 оксијом над **ѣ**, **разоумѣите** 54 оксијом над **и** а 113 варијом над **ѣ**, **разоумѣхомь** 91 оксијом над **хомь**, **разоумѣше** 128 оксијом над **ѣ**, part. **разоумѣваеи** 48 варијом над **и**. Између горњих оксијом над корени гласником акцентованих случаја по споредним акцентима ваља поменути: **разоумѣваеи** 12 још с варијом над **е**, **неразоумѣвающтее** 155 acc. још с полукруглим знаком над **ю** и варијом над **е**, **вьразоумившаго** **ме** 14 још с варијом над **ша**, **вьразоумлаеть** 152 још са псилом над **е**.

Оуповати у разним облицима заједно са **оупованїе** у 92 случаја. има над првим слогом **оу**: 50 пута псилу и оксију, 34 пута псилу, 7 пута оксију, а 1 пут је тај слог написан словом **ȣ**, те нема на њему никаква акцента. Што се тиче глаголских облика 19 их осим горе поменутих акцената над првим слогом **оу** нема никаквих других акцената, 19 има оксију над **по**, 27 има акцентован трећи слог **ва** (17 пута оксијом, 7 пута варијом, а 3 пут, **оуповахь** 32, **оупова** 23, 61 двема варијама) а 10 нема никако акцената на другом и трећем него на даљим слоговима, као што ће се ниже видети. Ево какви су акценти у тих 10 случајева: **оуповаю** 82 с варијом над **ю**, а 65 с оксијом на истом месту, **оуповаеть** 22 с оксијом над **е**, **оуповають** 46 с оксијом над **ю**, **оуповаите** 71 с оксијом над **и**, **оуповающтаго** 102 с варијом над **шта**, а 35 с варијом над **шта** и полукруглим знаком над **ю**, **оуповающтоу ми** 79 с полукруглим знаком над **ю**; **оуповающтее** 36, с полукруглим знаком над **ю**, **оуповающтымь** 33 с две варије над **ы**. Између случајева с акцентима над другим или трећим слогом **оуповаю** 16 има још варију над **ю**, **оуповаеть** 37, 160 (два пут) још псилу над **е**, **оуповають** 6, 175 још полукругли знак над **ю**, **оуповае** 27 још оксију над **е**, **оуповающтеи** 2, 34, 38 још полу-

кругл" знак над **ю**, а у случају 2 још варију, и у случају 34 још оксију над **и**, **оѵпокаюштнхь**, 177, **оѵпокаюштїнмь** 18, **оѵпокаюштєѥ** 15 још полукругли знак над **ю**, само што је у последњем случају и варија над **ѥ**. Именица **оѵпокаиїє** у 18 случајева, 10 пута нема ништа више осим поменутих акцената над **оѵ**, 4 пута има над **ка** оксију а 1 пут варију а 3 пута над **по** оксију.

Оѵста у 66 случаја имају над **оѵ** 41 пут псилу и оксију, 20 пута псилу и 5 пута оксију; **оѵстна** у 26 случаја има 18 пута псилу и оксију, 7 пута псилу и 1 пут оксију. **Оѵста** имају на осталим слоговима према облицима још оваку акцентуацију: nom. pl. **оѵста** у 17 случаја: 14 пута варију а 3 пут оксију над **а**; gen. pl. **оѵсть** у 12 случаја 8 пута варију, 3 пут две варије, а 1 пут полукругли знак над **ь**; dat. pl. **оѵстомь** 170, оксију над другим слогом; instr. pl. **оѵсты** 75, 105 варију над **ы**; loc. pl. **оѵстѣхь** 3 пут оксију а 1 пут, 36, две варије над **ѣ**. — **Оѵстна** има још у овим облицима акцената: acc. sg. **оѵстноѵ** 52 оксију над **ноѵ**, nom. d. **оѵстнѣ** 154 варију а 75 оксију над **ѣ**, instr. d. **оѵстнама** 13 оксију над **на**, а 144 над **ма**; nom. pl. **оѵстни** 33 оксију над **ни**; gen. pl. **оѵстнь** 15, 169, **оѵстьнь** 155 с варијом над **нь**; loc. pl. **оѵстнахь** 14, 170 оксију над **а**.

Оѵтро у 15 случајева има над **оѵ** 10 пута псилу и оксију, 3 пут псилу, а 2 пут ништа (**ꙁаоѵтра** 57, 111). У погледу на споредне акценте **на оѵтрїа** 85 има још перисповену над **ї**, gen. **оѵтра** 172, dat. **кь оѵтроѵ** 153 имају уз псилу над **оѵ** варију на последњем слогу. **Ꙁаоѵтра** 54 има оксију над **ꙁа**, исто тако и **ꙁаоѵтра** 57, где је још оксија и на последњем слогу. Иста група на стр. 111 има оксију, а на стр. 1 (два пут) варију на последњем слогу. **Оѵтрьнѥ** gen. 160 (два пут) има псилу над **оѵ**, а оксију над **ь**, **оѵтрьнюю** 71 има само оксију над другим **ю**, а на **оѵтрьнѣхь**

72 само је псила над оү. **Оүтрьиевати** 158 има псилу над оү, а оксију над ь, а **оүтрьиевахоү** 93 само оксију над оү.

Оүчити (најчешће **наоүчити**, **пооүчити**) у 41 облику има над оү 23 пута псилу, 14 пута псилу и оксију, 2 пут оксију, а 2 пут (**пооүчю сє** 90 с оксијом над ю, и imperat. **наоүчи мє** 151 с оксијом над чи) то место нема акцента. По споредним акцентима **наоүчити** 144 има оксију над чи; **пооүчю сє** 151, **наоүчю сє** 148 (два пут), имају оксију над ю, а **наоүчю сє** 161 има на истом месту варију; **наоүчиши** 113, **пооүчит сє** 83 има над чи оксију, а у **пооүчит сє** 40 видимо на истом месту варију; imperat. **наоүчи мє** 8 пута има још оксију над чи; **пооүчах сє** 146, 172 има још оксију над а, а **пооүчахоү сє** 44 на истом месту има варију; **пооүчих сє** 90, 148, 172 има над и оксију; **наоүчаєи** 173 има псилу над є а варију над и, а **оүчєштих мє** 150 има оксију над чє. Subst. verb. **оүчєиїє** 2, 69 има псилу над оү, а **пооүчєиїє** у 9 случајева има 6 пута псилу, 2 пут псилу и оксију, а 1 пут нема ништа над оү. Међу тим 7 пута долази још оксија над чє.

Оүхо или **оүши** у 20 случајева има 16 пута псилу и оксију, а 4 пута псилу над оү. **Оүхо** 9, 15, 91, и **оүши** 17, 160, 164 имају још варију над последњим слогом.

Хвала у 22 облика (заједно са два случаја речи **похвала**) има 17 пута оксију, а 4 пута варију над хва. Gen. sg. **хвалы** 28 има над хва две варије, а над ы оксију. Још оксију над ы имају и генитиви на стр. 58 и 59, који су над хва већ оксијом акцентовани. Adj. **хвалнь** 55 има такође оксију над а.

Хвалити (сложен с предлозима **вьз** и **по**) у 63 облика има 59 пута оксију, 2 пут варију над хва, а 3 пут је то место без акцента. Уз оксију над хва имају: **вьсхвалю** 176 варију над ю, **хвалєштє сє** 57 две варије над штє, **хвалєштєи мє** 120 оксију над и. Одступања су: **вьсхвалєт сє**

113 с оксијом а 24 с варијом над є, и **вьсхвалыте** 24, imperat. с две варије над ы. Subst. verb. **хвалєнїє** у 4 случаја има оксију два пут над а, а два пут над є.

Хлѣбь у 11 случаја има 10 пута оксију а 1 пут варију над ѣ. Adj. **хлѣбно** 126 има такође над ѣ оксију.

Ходити у 50 облика које простих, које с предлозима сложених има 42 пута оксију над хо, а 8 пута је то место без акцента. Уз оксију над **хо** имају неки облици и друге акценте, тако: part. praes. **ходєи** 123 још оксију над є, исти облик на стр. 12 још варију над и; **ходєштєи** 143, 159, **иисходєштєи** 140, **ииноходєштєи** 160, **сьходєштєє** 162 (два пут) још варију над последњим и или є; **прѣходєштєє** 110 има варију над **штє**. Облици над **хо** неакцентовани имају оваку акцентуацију: **исходити** 73 само псилу над **ис**; **хождахь** 44 варију, а **хождахоу** 158 оксију над а; **иисходєштєи** 25 оксију над **иис** и последњим и, а 132 оксију над **дє** а варију над последњим и; **прѣходєштєи** 97 само варију над и; **иисходєштїимь** 29 само оксију над **дє**, а 172 варију над **иис** а оксију над **дє**. У субстантивима **проходь** 174, **исходь** 4 пута (1 пут је само псила над и) **вьхождєнїє** с предлозима **ис** или **вь**) 5 пута, **исходиштє** 4 пута а у adv. **нєпроходиѣ** 71, 133 (који други случај има још и варију над ѣ) свуда је над **хо** оксија.

Хотѣти у 23 облика (неки с предлогом **вьꙁь**) има 21 пут оксију над хо, а 2 пут (**хоштєть** 23 с две варије над є, **хотєштєи** 39 с оксијом над **штє**) то место нема никаквих акцената. Уз оксију над **хо** има: **вьсхотѣхь** 47 још оксију над ѣ, **хотєштєи** 40, **хотєштїимь** још оксију над и, **хотєштєє** 78 још варију над **штє**. Subst. **Хотѣнїа** 132 gen., има оксију над хо, а **хотєнїа** 122 acc. pl. оксију над є. **Похоть** у 4 облика има увек оксију над коренитим слогом.

Хранити у 59 облика (врло често с предлогом **сь** сложених) има 52 пута оксију, 2 пут две варије, и 1 пут

варију над **хра**, а 4 пута нема на том слогу никаква акцента. Уз оксију над **хра**: **сьхраню** 150 има над **ю** а **храмен** 155 над **и** варију. Одступају **хранен** те 155, који има само оксију над **и**, **хранєштаго** 176, који има оксију над **нє** и варију над **шта**, **хранєштен** 128 који има само варију над **н**. Subst.: **хранило** 45 има оксију над **хра**; **хранєнїє** 170 над **ю** а **хранилнице** 174 nom. pl. на **ниа**.

Число у 8 случајева има 7 пута оксију над **и** (gen. **числа** 177 има још варију над **а**), а у instr. **числомь** 126 над **и** је варија. **Изьчтоу** 168 има псилу над **и** а варију над **у**, **изьчтоше** 24 има над **и** псилу и оксију, а над **о** оксију, **исчитаєи** 177 part. praes. има псилу над **ю** и варију над **и**.

Чисть у 4 случаја има над **и** оксију, а у nom. n. pl. **чиста** 10 још и варију над **и**, dat. **чистотѣ** 18 (два пут) има такође оксију над **чи**. Verb. **ѡчиштоу се** 21, **ѡчисти ме** 21, 59, **исчисти** 109 уз псилу над првим слогом имају свуда оксију над **чи**. Међу тим **ѡчиштоу се** 60, има само псилу над **ѡ**, **ѡчиштено** 10 има над **ѡ** псилу и оксију а над **ште** оксију, **ѡчиштенїа** 108 има над **ѡ** псилу, а над коренитим слогом ниједан тај пример нема никаква акцента. Облици од **ѡцѣстити** имају 5 пута оксију, 2 пут варију а 2 пут немају ништа над **цѣ**; над **ѡ** је највише псила. **Ѡцѣштенїє** 160 има над **ѡ** псилу и оксију, а над **ште** оксију.

Чрѣво у 9 случајева има 5 пута оксију, 3 пут варију, а 1 пут две варије над **ѣ** (**чрєва** 23). Gen. **чрѣва** 47 има уз варију над **ѣ** још оксију над **ва**. Adj. **чрѣвнаго** 158 има оксију над **ѣ**, а варију над **на**.

Что (два пут написано **чтѡ**) у 17 случаја има 12 пута варију, (и над оба случаја **чтѡ**) 3 пута две варије, а 2 пута оксију (**что ко** 86, **почто ме** 49, али и варије долазе у групама). **Ничтоже** 45, 107 има оксију, а 25, 168 варију над **о**. **Чєсо** 8, 45 има оксију над **че**, а у 8 још варију

над о; **чиль** 5 **има** оксију над **и**, **ѡ чесомь** 144 псилу и оксију над **ѡ** а оксију над **о**, **ни ѡ чесом же** 99 псилу над **ѡ** а оксију над **че**.

Чюдо у 30 случајева има 22 пута оксију над **ю**, а 8 пута је то место без акцента. Уз оксију над **чю** nom. et acc. pl. n. **чюдеса** 5, 132, 164, 174 имају варију, а acc. pl. **чюдеса** 163 две варије над **са**, gen. pl. **чюдесь** 92 још две варије, а 137 још полукругли знак над **ь**. Одступају: gen. pl. **чюдесь** 90 имајући само две варије над **ь**, 125 само варију над **ь**, а 126 само оксију над **е**; dat. pl. **чюдесемь** 93 имајући само оксију над последњим слогом; acc. pl. **чюдеса** 90, 105 имајући само варију над **са**, а 128 само оксију над **де**, loc. pl. **чюдесехь** 145, имајући само оксију над **де**. Придев **чюдно** 5 (два пут) има оксију над **ю** а варију над **но**, **чюдесна** 168 само оксију над **е**.

Чьсть у 3 случаја, 5, 115, 118 има над **ь** оксију, а у 2 **вь чьсти** 57 (два пут) има оксију над **и**. Gen. pl. **нечьстїи** 2 има оксију над **ь**. Adj. **чьстны** 168, **чьстна** 141 има оксију над **ь** а **чьстнаго** 22 има над **на** варију. **Нечьстивын** у 13 случајева има 7 пута оксију над **чь** а 6 пута је то место без акцента. Уз оксију над **чь** gen. несложене деклинације **нечьстива** 15 има још варију над **ва**; gen. **нечьстиваго** 9 још оксију над **а** пред **го**, а acc. **нечьстиваго** 7 још варију над **ва**. Над **чь** неакцентовани случајеви имају ове акценте: acc. sg. **нечьстиваго** 43 две варије над **ва**, nom. pl. **нечьстивы** 33 оксију над **сти** и две варије над **вы**, gen. pl. **нечьстивыхь** 43 (два пут) две варије над **ы**, instr. pl. **нечьстивыми** 28 с две а 28 други случај с једном варијом над **вы**. Verb. **нечьствовахь** 18 има оксију над **чь**.

Штедрь у 5 случаја има оксију над **е**; **штедрота** у 6 случаја има 5 пута оксију над **е**, а 1 пут над **о**. Verb. **оуштедрити** у 9 облика има над **оу** 6 пута псилу и оксију, а 3 пут псилу, и 3 пут оксију над **ште**, 5 пута ништа више

осим акцената над оу, а 1 пут оуштедриши 120 још оксију над дри.

Штить 89 acc. pl. штити 54 имају оксију над шти, међу тим штїить 38 нема никаква акцента. **Ꙁаштитит те** 21 има оксију над шти. **Ꙁаштитникь** 18, ꙁаштитниче 101 имају оксију над шти. **Ꙁаштитель** у 6 случаја има 2 пут оксију над шти, иначе ꙁаштитель 32 има у првом случају на тој страни оксију над а и над є, а у другом и на стр. 28 само над є, на стр. пак 43 само над ꙁа.

Шьдь у вьшьдь 143 има оксију над шь, у вьшьдшомоу 76 има само две варије над шо у ѡбьшьдше 142, ѡбьшьдшїихь 35 има само псилу над ѡ. **Шьствїа** 78, и пришьствїа 10, 11 (два пут), 16 има свих 5 пута оксију над шь. **Пришьльствїе** 155, пришьлствїа 147, по том аог. 3 пришльствова 126, има оксију над ь, а пришьльствова 155 оксију над шь. **Пришльць** 144 има оксију над шль, а пришьлци 126, и acc. пришьлце 176 имају оксију над ь. Може бити знатно мењање положаја у ь, које се у овој речи види.

Ѩвити се у 21 случају има над ѩ 20 пута псилу, а 20 пута псилу и оксију. Осим тога још ови облици имају акцената и над осталим слоговима: ѩвлю 59, 111 варију, а 16 ѩвлю се оксију над ю; ѩвить 16, 27, 101, 121 оксију над и; imperat. ѩви 97, 102 варију над и; аог. ѩви се 143, ѩвише се 17, по том ѩвила ми 83 оксију над ви. — **Ѩвь** 58 и ѩвлєнїє 62 имају само псилу над ѩ.

Ѩко у 400 случаја има над ѩ 213 пута псилу и оксију, 186 пута псилу, а 1 пут, стр. 23, две варије. Над ко има 8 пута оксија, а два пут варија.

Ѩрость долази у 21 облику, и над ѩ има 11 пута псилу, а 10 пута псилу и оксију, а над о 10 пута оксију, а 1 пут варију. Gen. ѩрости 33 има још и над и оксију.

Ѩсти (с облицима сложеним с предлогом по) у 16 облика има 12 пута над ѩ псилу и оксију а 4 пута псилу.

Praes. **идеть** 24 има још варију над є, part. praes. act. **идыи** 48 још оксију над **ы**, **идоуштаго** 129 gen. још варију над **шта**, **идоуштеи** 158 још варију над **и**. **Снѣсти** у 8 случаја има 6 пута оксију а 2 пут варију над **ѣ**; **снѣдающтеи** 12 има уз оксију над **ѣ** још полукругли знак над **ю** и варију над **и**.

Ѥгда у 58 случаја 32 пута је писано **егда**, а 26 пута **ѥгда**, и има 37 пута псилу, 18 пута псилу и оксију, 2 пут оксију а 1 пут нема ништа над є или ѥ. Што се тиче другога слога, на њему је 25 пута варија, 9 пута оксија, а 1 пут, 59 стр., две варије. **Кьнѥгда** у 13 случајева има 9 пута оксију над **ѥ**, (измеђ којих 8 пута је још варија над **да**), 2 пут само оксију над **а**, 1 пут само две варије над **а**, а 1 пут, 60, само две варије над **ѥ**.

Ѥдинь у 22 случаја написано је 14 пута са є а 8 пута са ѥ у почетку. На том слогу има 19 пута псила, 1 пут псила и оксија, 1 пут оксија, а 1 пут (**до ѥдиного** 62, где је оксија над **до**, а варија над **но**) нема ништа. Над **ди** има 16 пута оксија, 1 пут варија. Gen. et acc. **ѥдиного** 1, 12, 179 има још варију над **го**.

Ѥзыкь у 109 случајева 69 пута тако, а 40 пута **єзыкь**. Над ѥ или є има 68 пута псилу, 36 пута псилу и оксију, 1 пут оксију, а 4 пута нема на том месту ништа. Над другим слогом (**ы**) има 90 пута оксија, а 4 пута варија. Поред тих акцената gen. plur. **ѥзыкь** 36, 115 (два пут) има још две варије, исти облик 34, 140, 163 још једну варију, а 108 још полукругли знак над **ь**, acc. pl. **єзыкы** још две варије и **ѥзыкы** 55 још оксију над **ы**. Gen. pl. **єзыкь** 130 осим псиле над є има још само полукругли знак над **ь**, а acc. pl. **ѥзыкы** 24 осим псиле и оксије над ѥ још само оксију над **кы**.

Ѥти у разним сложеним облицима, које можемо прегледати по групама. I. Inf. **изѧти мє** 32 има само псилу

над **иꙁ**, **иꙁєтї ю** 47 псилу и оксију над **иꙁ** и оксију над **є**. II. Praes. **иꙁмоу и** 111 са псилом над **иꙁ**, оксијом над **у** и варијом над **и**, **въꙁмоу** 168 с варијом над **у**; **ѡтимеши** 125 са псилом над **и**; **иметь** 80, 166 са псилом над **и**, **иꙁметъ** 43 са псилом и оксијом над **иꙁ**, **ѡбиметь** 38 са псилом над **ѡ**, **ѡтимет се** 84 с оксијом над **и**, **прїиметь** 26 с варијом над **є**, а **приметь** 57 с варијом над **и**, **прѣиметь** 135 с оксијом над **и**; **прїимоуть** 85, 168 с оксијом над **и**, **приимѫть** 83 с варијом над **и**, **ѡтимоут се** само са псилом над **ѡ**. **Приємлєши** 59 има псилу и оксију над први **ю**; **подъємлєть** 175, **прїємлєть** 176 имају псилу над **ю** или **є**, а оксију над последњим слогом, **подьємлєть** 42 има само псилу, **приємлєт ме** 57 има две варије над први **є** и **ю**; **ѡтємлют се** 7 има псилу над **є** а оксију над **ю**, **ѡбьємлють** 97 има псилу над **ѡ** и оксију над **ю**. III. Imperat. **ѡтими** у 8 случаја има 5 пута оксију, 1 пут псилу и оксију, а 2 пут нема ништа над другим слогом: **прїими** 151 има оксију над **и** пред **ми**, а **прими** 38 варију над **при**; **иꙁми ме** 67, 153, 172, 174 и **иꙁми** 72 имају оксију над **ми**; **възми** 14, 97, 103, 170, 171 има варију над **ми**; а **вьнми** 45 полукругли знак над **ь**; **имѣте** 82 има само псилу над **и**, **ѡбымѣте и** псилу над **ѡ**, оксију над **ы**, а варију над **и**, **въꙁмѣте** 26 оксију над **ѣ**, а **иꙁмѣте** 99 оксију над **иꙁ**. IV. Part. praes. act. **ѡтємле** 54 има псилу над другим слогом, **прїємлє** 177 оксију над другим слогом, а две варије над **ю**, **ѡтємлюштомоу** 89 псилу и оксију над **ю** и варију над **што**, **ѡбьємше** 140 псилу над **ѡ**, **въꙁємлюште** 158 оксију над другим слогом. V. Aor. **приеть** (**прїеть**) и **поють** у 17 случаја, има над **ю** или **є** 9 пута псилу, 4 пута оксију, а 1 пут псилу и оксију. **Поють** 95 има оксију над **по**, **приєть** 142 над **при**. **Вьнеть** 75, **въꙁет се** 5, **иꙁеть** 141 имају оксију над **є**, а **ѡтють** 98 псилу над **ю**. **Єхь** 147 има псилу над **є**, **ѡтех се** 136, **въꙁехь** 172 оксију над **є**, **прїєхомь** 56 псилу над **ї** и над **є**, **юше** 47, 64, 92, 93

псилу и оксију над ѥ, ѥше 129, ѡбьѥше 15 само псилу над ѥ. Єль 122 има псилу над є, прнѥль 77 оксију над ѥ. Part. praet. pass. nom. pl. єти 68 има оксију над є. Subst. прнєтїє 5 има псилу над є, ѳоукоєти 160, acc. оксију над ѵ и псилу над є, лихонистко 8 оксију над ли и псилу над и, подыѥмитєль 18 оксију над о, варију над ь, псилу над ѥ и оксију над ми.

Ѥштє у 12 случајева, писано 4 пута тако са псилом и оксијом над ѥ, а 8 пута єштє 5 пута са псилом и оксијом, а 3 пута са псилом над првим слогом.

Юнь 42, gen. юна 80 имају над ю оксију. Юнын 144, юнѣнши 181 имају над ю полукругли знак, а други случај и оксију над н после ѣ. — Юность у 9 случајева има 6 пута над ю полукругли знак, а над о оксију, а 3 пут юности 82 (два пут) 105 gen. само над ю оксију. — Юноша 78, 152, юношє 95, 179 имају над ю полукругли знак, а над но оксију. — Юнотами 179 има над ю полукругли знак, а над но оксију. — Юнць 78 има оксију над ю, юнци 23 и adj. юньча 58 имају над ю полукругли знак. Loc. юнницахь 78 има оксију над ю.

IV.

После истраживања вођенога у чланцима II и III, који су главни део овога труда, на реду је да се покаже каквом је послетку довело рачунање, имају ли или немају значења, могу ли се барем критички, или не могу ни тако употребити акценти старих штампаних књига или рукописа?

Мислим, да су пажљивом читаоцу главни ресултати толико јасни, да ће ради тога једва и требати нарочитога одговарања; али пре него што предузмем, да те ресултате у главним цртама означим, рад сам још нешто напоменути, што не треба из вида упуштати.

Онако исто како радњу Ћирилову и књижевника̑ времена Симеонова није срећа пратила, те није могла извести потпуно, ни у практици ни у теорији, правила свога принципа и израдити језик до тачне граматичне структуре, тако је и покушај патријарха Јевтимија и Костантина философа, који је ишао за тим да њихов посао настави и према мислима и знању онога времена удеси, прошао истим трагом. Није било могуђно, да потоњи нараштаји разјашњују, гранају, даље израђују и у практици чисте идеје првих креталаца, којима се ишло на то, да се међу Бугарима и Србима утврде правила словенском језику, упливом толиких година и живих сила народнога језика поколебаном и ускомешаном. Није било суђено, да штампарска вештина, онако како је традицију те реформе у ствари прихватила, поради и на разбистравању и глађењу њеном. И штампарије су, као и реформа, пале у мрак незнања и запуштености. Покрет је у самом почетку обамрьо; само што се нејасна снага његова још дуго кретала, нѐ ненапредујући, бистрећи се у датоме правцу, као што би било при срећнијим и извеснијим приликама, него живећи конзервативном снагом традиције и одржања.

То се не може сметнути с ума при оцени ресултата овога истраживања о акцентуацији старих наших штампаних књига. Неследствености су знак несавршенства, нејасног и непотпуног извођења принципа, а по том оне могу бити последица колико неутврђености саме ствари, толико несигурности практичнога знања писаца. Нека питања су им била тамна, неки случаји тежи. И у такој прилици сваки пут опажамо колебање. С оксијом и варијом види се да су стари вештаци како тако излазили на крај; за псилу рекао бих да их је увек избацивала из седла, јер ми је при обрађивању појединих група механично пало у очи, да се акценти највише колебају или ремете у речима, у којима је, нарочито у почетку, псила.

Добар део неследствености могао би се одбити на штампарске погрешке, којих се, каткад и иначе, налази. Тако се често налази варија у случајима, где претеже оксија, или обратно, по том долази псила на местима, где претеже оксија, и где се у већини случајева оксија заиста и налази. Ти би се случајеви често дали наравнати, пошто много пута огромна већина других показује како се управо хтело. Има места, нарочито кад су у народном говору дугачки слогови, где се писац очевидно колебао хоће ли ставити прости знак акцента (оксију, која је белега да је на слогу глас, без обзира на његову каквоћу), или знак дужине, па се то често и другим примерима може наћи потврђено, где је дужина писањем двају гласника графички показана. Тако нам и овде колебање и непрецизност дају донекле објашњења, казујући како данас науци треба штошта разумети или употребити.

Но колико би се мало час поменутим средством цифра консеквенције могла умножити, ја сам без примедаба објективно бележио, верно и с највећом пажњом, све што сам и како сам нашао, чувајући уз казивање акцената и правопис оригинала, да би се по примерима и та страна могла разгледати.

Генерална правила ваљало би нарочито тражити. На први поглед изгледа ми да би се слободно као ресултат могло ово извести:

1. да је оксија главни акценат речи или акценатне групе, без обзира на дужину или краткоћу акцентованог слога. У опште се у акценатним групама ретко кад обележава што друго ван тога главним акцентом истакнутог слога;

2. да је варија споредан акценат, који се радо меће на свршетку речи; да у већини случајева изгледа као знак за дужину; да с тога, што бележи дужину, често врши и службу оксијину, те бележи и акцентовано место;

3. да се две варије готово правилно јављају над дугачким и контракцијом посталим гласницима[1];

4. да периспомена (у Црнојевића псалтиру полукругли знак) сваки час долази где и две варије, те да се може и она на сигурно узимати као знак дужине;

5. да је псила знак за параду, и да имитација није с њом била могла бити срећна, да јој нађе службу у словенском језику, ако нећемо узети Костантиново правило, да је она служила као знак, који је бележио почетак речи, што можда није било излишно у старом писању, кад се нису тачно растављале речи. Но и она служи као знак јотовања, те је последњи траг отуд руско и некадашње наше й;

6. да се ова акцентуација више него наша данашња држи коренитих слогова.

На послетку кад испоредимо ово што се тако у практици показује с оним што нам се као теорија у делу Костантинову сачувало, опажамо неке разлике, које могу бити поучне тиме, што се њима показује, да су на ономе што је Костантин уређивао и други људи радили. Тако Црнојевића псалтир никако нема апострофа и дасије, у Божидаревој књизи такође никад нема дасије, а апостроф долази као замена ь и изгледа као црвић (ↄ) те се обично поврх слова ставља. По том Костантин, (Starine I. 22) препоручује два апострофа за бележење сажетих гласника, а наша оба споменика служе се за тај посао двема варијама, које као да је Костантин нечем другом намењивао (испореди Starine I, 29). Што се тиче изостанка дасије и превлађивања псиле, у томе је, знајући шта показује практика, вредно прочитати из Starina I стр. 21—23, по том нарочито 28, чл. 16. А да није само Костантин, него да су и други људи

[1] У потврду овоме може се у Даничићеву чланку с коришћу прочитати оно о двема апострофима, Starine I, 22.

мислили на уређивање ових ствари показују и његове властите речи: ѻбрѣтают се мнози такови иже и безь писаніа сицева[1] поуть оуправити хотѣхоу, нь повелѥніа не имоуть, боют же се да не камеиіемь оть прочіихь побиени боудоуть (Starine I. 40).

Ако дакле, с обзиром или без обзира на ово све, треба да придамо поштовање говору бројева, који се јавља у постојанству акцентуације при толиким случајима у два временом и радницима толико одвојена споменика, онда би се на тој бази и даље могла повести оваква истраживања. У споменицима црногорског и млетачког штампања имају обилати извори за хиљаде примера, по којима би се могло истраживање водити, и који су из овог садашњег реда разматрања испали, што су их распоред и намера радње на страни остављали. И по њима могла би се истраживати ако не стара српска акцентуација XV века, а оно свакојако то, како су Срби XV века у својој црквеној и литерарној радњи изговарали стари словенски језик, што није ни мало мање важно, и што на послетку може на исти ресултат повести. Но тога ради морале би се с овом и сличном њојзи грађом предузети нове операције и нова поређења. На том путу могла би се извођења, чињена на основу ове грађе поредити и донекле контролисати и онаким ресултатима, до каквих је дошао Даничић у знаменитом свом чланку „Прилог за историју акцентуације“ у Radu XX. Тај пак даљи труд зависиће много и од дочека, који ово истраживање у научном свету нађе.

---

[1] Ту мисли на нарочиту књигу о правилима писања као што су Ἐρωτήματα Мосхопулова, о којима је напред на стр. 6 говор. Оно о чему је Даничићев извештај у Starinama I само је расправа, којој је намера да покаже потребу такве књиге, што се види с више места дела Костантинова. Је ли пак та књига о правилима, (за коју је желео Костантин да је пише по заповести господаревој, да би јој обезбедио уплив) писана или није — сад не знамо.

Али ако и други нађу да сам и индукцијом (око које сам сву пажњу научне тачности и савесности уложио) потврдио оно што је дедукцијом у чланку I под 1 и 2 осветљавано, онда мислим, да ће се ресултатима, које може наука наћи у Костантиновом и његових последника труду око акцентуације моћи обилато накнадити и оно што би се могло ради неудесно изабраног правца у његовој реформи правописа осуђивати. А то би без сумње помогло, да поглед на српску књижевност средњега века изађе много сагласнији с историјом од досадашњега по томе, што би се осведочило, да писменост и наука од XII века, после времена светога Саве, није падала, као што се до сад узимало, и како сам до скора и сам мислио, држећи се ужега лингвистичког гледишта, него да је ишла напред упоредо с напредовањем државнога живота. Колико су се множили услови за развијање државног живота, толико су исто и извори за развијање књижевности. И са свим је природно, да су ови последњи државни живот донекле и преживели, продужујући даље своје биће све донде докле и заостали материјални услови нису пресахли. А тако гледиште, осим веће правде и истине, која би била у њему, боље би се слагало и са општим законима историјскога живота и у књижевном и у политичном кретању.

НАПАДНА ТАЧКА

и величина центрифугалне силе у кружној површини, која се под неким углом, а сталном угловном брзином, окреће око вертикалне осе.

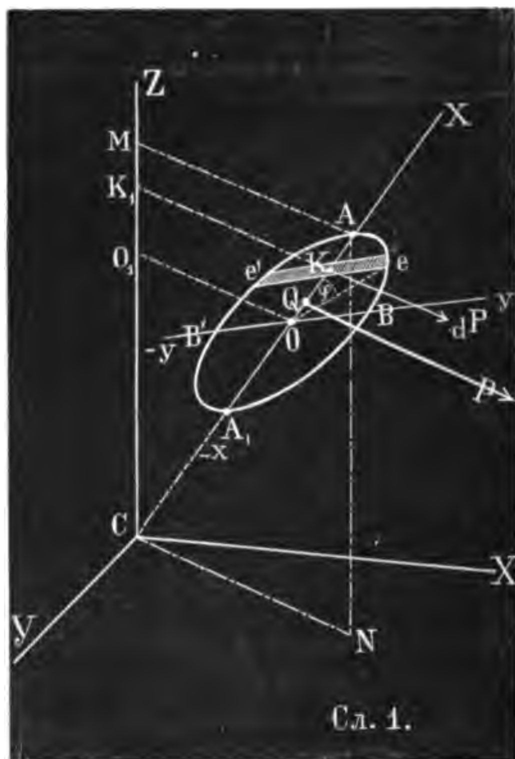
I.

У механици Јулија Вајсбаха, а у § 307, изложен је аналитички израз за каординате нападне тачке центрифугалне силе и њене интензивности за купу, која се под извесним углом окреће око неке вертикалне осовине на тај начин, кад купа својим шиљком ту осовину додирује. У истом делу, није изведен начин и пут, којим се до одредбе поменутих величина дошло; а како у истој механици у предидућим параграфима није дато довољног елемента, по ком би читаоц тога дела могао сам до тих резултата доћи, побудило ме је то, да овом приликом изложим овде мој начин прорачунавања речених каордината и интензитета центрифугалне силе, а мислим да ће овај пут прорачунавања, у колико су ми остали путови познати, још и најпростији испасти.

У цељи решења тог задатка, дакле ради одређивања центрифугалне силе и њене нападне тачке за купу, која се под извесним углом њене осовине око вертикалне осе окреће, а теменом њеним исту обртну осу додирује, ваља најпре одредити центрифугалну силу и њену нападну тачку за кружну

површину као нормални и елементарни попречан купин пресек, па кад је за таку површину одређено оно што се тражи, као што и сам задатак гласи, онда ће врло лако да буде, те да се резултати отуда и на саму купу примене. У следећем дакле, прелазим на саму ствар.

Ради олакшице тога задатка, ваља учинити извесне претпоставке, а тако исто ради краткоће у рачунању, ваља увести извесне знаке за количине које ће у рачунању фунгирати. Дакле: елементарни купин котур или кружна површина $ABA'B'$ (слика 1) нека је према обртној осовини

Сл. 1.

тако положена, да на њу стављена нормална раван $MANC$, пролази, прво, кроз кружни центар O, друго још кроз вер-

тикалну обртну осу ZC. По овоме је онда и раван $MANC$ вертикална, а угао $ZCA = \alpha$, то је угао под којим је кружна површина према вертикалној или обртној оси ZC нагнута. Даље $AO = BO = OA_1 = B'O = r$, то нека је полупречник круга; одстојање кругововог центра O, од пробојне тачке вертикалне осе ZC, са кружном равни, што бива у тачки C, означимо са l, дакле је ту $OC = l$; најзад положимо још кроз центар O а у равни самог круга ортогоналан каординатан систем xx, yy тако, да је yy хоризонтално по чему онда xx, мора да лежи у пресеку нормалне равни $MANC$ са равном круга, дакле осовина xx пролази онда и кроз пробој C.

Ради изналажаја момента центрифугалне силе у поменутом кругу, узмимо тачку C као фиксну на коју ћемо да моменте сила однесемо, а осим тога разложимо и читаву кружну површину на саме елементарне а хоризонталне пруге ee', оне леже дакле нормално на осовини xx, која их дели на две конгруентне половине. Половина дужине таке пруге нека је $Ke = y$, а њено одстојање од центрума O или осовине yy то је $OK = x$. По томе је дакле површина те елементарне пруге у кружној површини, $= 2ydx$, разумевајући овде под dx висину те пруге. Ако даље означимо са γ густину материјала од чега је кружна површина, онда је те елементарне пруге маса $m = \frac{2\gamma}{g} ydx$. За ту елементарну пругу а односно њене центрифугалне силе за осовину ZC важи то, да центрифугална сила у самој тачки тежишта напада, и ако са P означимо центрифугалну силу читаве површине, онда је по мало час реченом:

$$dP = \omega^2 m \overline{KK_1} = \frac{2\omega^2\gamma.}{g} y. \overline{KK_1}\, dx \ldots . 1.)$$

где нам ω означава угловну брзину или брзину окретања

у одстојању **један** од обртне осовине, а $\overline{KK_1}$ то је **полупречник обртања** или одстојање нападне тачке K од обртне осовине ZC.

Пошто су центрифугалне силе, свију елементарних пруга међу собом паралелне (а овде хоризонталне) онда можемо и озибе тих сила мерити на на којој линији, са тога можемо узети тачку C за моментну тачку а праву xx или AC за линију момената. Према томе онда је и статичан моменат горње силе dP претстављен овим изразима:

$$\overline{CK}\cdot dP = (OC + OK)\frac{2\gamma}{g}\omega^2\overline{KK_1}.\, y.\, dx$$

$$= \frac{2\gamma\omega^2}{g}\, y\,\overline{KK_1}.\,(l+x).\, dx \ldots . 2)$$

Узмимо сада нека је нападна тачка центрифугалне силе P у тачки Q, а **озиб** те силе за статичан моменат односно обртне тачке C нека $QC = L$, онда ћемо у цељи одредбе нападне тачке Q за силу P, добити овај израз:

$$PL = \frac{2\gamma\omega^2}{g}\int y\, KK_1\,(l+x)\, dx \ldots . 3)$$

који нам израз десно од знака равности, претставља суму статистичких момената центрифугалних сила свију елементарних пруга што се могу у кружној површини $ABA'B'$ повући. У том изразу дакле, имамо моменат центрифугалне силе, за кружну површину а рачунао на тачку C, потпуно одређен, ваља само још да се одреди алгебарна вредност тог општег интегралног израза, са десне стране знака равности, једначине (3). У цељи тој, да тај интегрални израз лакше решимо, уведимо најпре поларан координатан систем, место ортоганаиног, дакле преставимо кружну периферију у њеној поларној једначини, чега ради узмимо O за пол, а углове меримо од осовине

xx на десно. Кад узмемо да су за тачку e, у периферији круга коардинате x и y, и ако сада за поларан систем, а за исту тачку, означимо промењиви угао $AOe = \varphi$ онда је по томе и:

$$x = r \cos \varphi,\ y = r \sin \varphi \text{ и } dx = ds.\sin \varphi.$$

гди нам ds означава елеменат кружнога лука код тачке e. Али како је даље још и $ds = r.\,d\varphi$, онда је по томе $dx = r \sin \varphi.\,d\varphi$.

С тим изменама и вредностима добијамо да је:

$$l + x = l + r \cos \varphi \text{ и } KK_1 = (l + x) \sin \alpha =$$
$$= (l + r \cos \varphi) \sin \alpha.$$

Кад све потребне замене извршимо у изразу под (3), добићемо за моменат центрифугалне силе P овај израз:

$$PL = \frac{2\gamma\omega^2}{g}\int r \sin \varphi\,(l + r\,coc.\,\varphi)^2 \sin \alpha.\,r \sin.\,\varphi.\,d\varphi$$

$$= \frac{2\gamma}{g}(r\omega)^2 \sin.\,\alpha \int \sin^2\varphi\,(l^2 + r^2 \sin^2\varphi + 2lr \cos.\varphi)d\varphi$$

или је:

$$PL = \frac{\gamma\omega^2}{g}.\,2\,r^2 \sin.\,\alpha \int (l^2 \sin.\,\varphi + r^2 \sin^2\varphi \cos.^2\varphi +$$
$$+ 2\,lr \sin^2 \varphi \cos \varphi)\,d\varphi \ldots. (4.$$

Као што се из слике а и саме природе ствари јасно види, интеграл тај ваља нам узети у границама од $o-\pi$; а ради олакшице при интегралењу, боље је да се уведу следеће замене, т. ј. ставимо место:

$$\sin^2 \varphi = \frac{1 - \cos^2 \varphi}{2};\ \sin^2\varphi \cos^2\varphi = \tfrac{1}{4} \sin^2 2\,\varphi =$$
$$= \frac{1 - \cos 4\,\varphi}{2\,.\,4}$$

кад те замене горе извршимо, имаћемо да је:

$$PL = \frac{\gamma\,\omega^2}{g}\,2\,r^2 \sin\alpha \int_0^\pi \left[l^2\left(\frac{1-\cos 2\,\varphi}{2}\right) + \right.$$

$$\left. + r^2\left(\frac{1-\cos 4\,\varphi}{8}\right) + 2\,lr\,\sin^2\varphi\cos\varphi\right]d\varphi \ldots . (5$$

Овај се интегрални израз под (5), сада млого лакше решава, но онај у форми под (4), јер је овде сада:

$$\int \frac{1-\cos 2\,\varphi}{2}\,d\varphi = \frac{\varphi}{2} - \frac{\sin 2\,\varphi}{4}$$

а то узето у границама $o - \pi$ излази

$$\int_0^\pi \frac{1-\cos^2\varphi}{2}.\;\; d\varphi = \frac{\pi}{2} \ldots . (\alpha$$

даље је:

$$\int \frac{1-\cos 4\,\varphi}{8}.\;\; d\varphi = \frac{\varphi}{8} - \frac{\sin 4\,\varphi}{32},$$

а узето у границама од $o - \pi$, онда је

$$r^2 \int_0^\pi \frac{1-\cos 4\,\varphi}{8}.\;\; d\varphi = \frac{r^2\pi}{8} \ldots . (\beta$$

и напослетку још добијамо како је и

$$\int \sin^2\varphi\cos\varphi\,d\varphi = \int \sin^2\varphi\,d\cos\varphi = \tfrac{1}{3}\sin^3\varphi$$

овај општи интеграл узимајући опет у границама од $o-\pi$, добићемо да је:

$$2\,lr \int_0^\pi \sin^2\varphi\cos\varphi.\,d\varphi = o \ldots . (\gamma$$

По тим вредностима интеграла под α, β и γ излази нам вредност интеграла:

$$\int_0^\pi \left[l^2 \left(\frac{1 - cos^2 \varphi}{2} \right) + r^2 \left(\frac{1 - cos\, 4\, \varphi}{8} \right) + \right.$$

$$\left. + 2\, lr\, sin^2 \varphi\, cos\, \varphi \right] . \quad d\varphi = \frac{l^2 \pi}{2} + \frac{r^2 \pi}{8}$$

Дакле апсолутна вредност статистичког момента, центрифугалне силе P, израженог под (5) ова је:

$$PL = \frac{\gamma}{g}\, \omega^2\, 2r^2 sin\, \alpha \left(\frac{l^2 \pi}{2} + \frac{r^2 \pi}{8} \right)$$

$$= \frac{\gamma}{g}\, l\omega^2\, r^2\, \pi\, sin\, \alpha \left(l + \frac{r^2}{4l} \right) \ldots . (6$$

Али како је по познатом механичком закону о центрифугалној сили, резултирајућа центрифугална сила читаве кружне површине, дакле сила:

$P = \omega^2 \times$ м а с о м $\times$ о б р т н и м п о л у п р е ч н и к о м м а с и н е т а ч к е т е ж н и ш т а,

то је онда по томе иста сила:

$$P = \frac{\gamma}{g}\, \omega^2\, r^2\, \pi .\, l\, sin\, \alpha \ldots . (7$$

поделимо сада овом једначином, ону једначину под 6, онда ће резултат те поделе дати:

$$L = \frac{\frac{\gamma}{g}\, \omega^2 r^2 \pi l .\, sin\, \alpha \left(l + \frac{r^2}{4l} \right)}{\frac{\gamma}{g}\, \omega^2\, r^2\, \pi l\, sin\, \alpha} = l + \frac{r^2}{4l} \ldots . (8$$

У овој једначини имамо дакле линеарну вредност озиба L за центрифугалну силу P, дакле по томе је онда и нападна тачка исте те силе потпуно одређена, а она је у слици обележена са Q и одстоји од тачке C а у правној CX за дужину $CQ = L = l + \frac{r^2}{4l}$.

НАПАДНА ТАЧКА

и величине центрифугалне силе, у купи, која се под извесним нагибом окреће око вертикалне осе, а са теменом у истој оси.

II.

Кад смо тако на тај начин одредили нападну тачку центрифугалне силе за кружну површину[1], а за обртну осу ZC, можемо сада врло лако да пређемо и на саму кружну купу, за коју се има да одреди нападна тачка центрифугалне силе у оном случају, кад је купина оса нагнута према обртној обртној осовини за угао $90° - \alpha$ (сл. 2 на стр. 161) а теменом њеним Z дира обртну осу ZC. Решење тога задатка бива овако.

Купину центрифугалну силу за обртну осу ZC, можемо одма врло лако да определимо, јер је по познатом закону о центрифугалној сили, иста сила:

$$P = \omega^2 M (3/_4 h) \cos \alpha = 3/_4 \omega^2 \frac{\pi r^2 h^2}{3} \frac{\gamma}{g} \cos \alpha$$

$$= \frac{\gamma \pi \omega^2}{3 g} r^2 h^2 \cos \alpha \ldots . (1$$

[1] По једначини (3) могли смо да одредимо нападну тачку за буди коју другу равну површину, јер смо тамо место x и y имали просто да заменимо вредности које би резултирале из једначине $y = f(x)$, што би одговарала контури те фигуре.

Ту нам је означавало M купину масу, даље h, то је купина висина $\overline{DZ}$, r то је полупречник кружног базиса купиног, а угао α то је угао нагнућа обртне осовине према

Сл. 2.

равни купиног базиса. Статичан моменат те силе P, а према моментаној равни $\xi\,\psi$, која је хоризонтална и која нека пролази кроз тачку Z, изражен је у овом изразу:

Pu = суми момената центрифугалних сила појединих купних котурастих елемената а ово односно на исту раван $\xi\,\psi$.

Овде u означава одстојање или озиб силе P односно равни $\xi\,\psi$.

Дакле ради изналажаја вредности Pu, поделимо читаву купу на елементарне појасеве као што је такав mn, који нека су са основицом купе паралелни. Полупречник тог котура нека је $mk = kn = y$, даље K нека му је центар а и тачка тежишта, а тачка Q то нека је нападна

тачка одговарајуће елементарне центрифугалне силе dP. Ставимо даље нека је одстојање тачке K или котураво одстојање од темена Z, дакле $ZK = x$. Најзад ако узмемо још да је ω угловна брзина окретања купе око осе ZC и m маса елементарног котура, онда по оном ставу из механике, који вели да је центрифугална сила неког тела по интензивности онолика, као кад би читава маса у тачки тешишта концентрисана била, морамо узети да је и полупречник обртања $= \overline{KK_1}$ а не $\overline{QQ^1}$, где у самој ствари иста сила и напада, дакле отуда резултира да је:

$$dP = \omega^2 m \overline{KK_1}.$$

Ако у овој фундаменталној једначини ставимо одговарајуће вредности за $m = \frac{\gamma}{g} \pi y^2 . dx$ и $\overline{KK_1} = \varrho = x \cos \alpha$ онда изилази да је даље:

$$dP = \frac{\gamma}{g} \pi \omega^2 x y^2 \cos \alpha . dx \ldots . (3.$$

У овом случају елементарне компоненте центрифугалне силе дејствују хоризонтално са тога, што је узето да је обртна оса вертикална, па кад узмемо да одстајање тих компонената меримо од хоризонталне равни која кроз Z пролази, дакле кад ставимо да је силе dP озиб $ZQ^1 = z$, то је онда и статичан моменат те силе однесен на раван $\xi\psi$ овај:

$$z . dP = \frac{\gamma}{g} \pi \omega^2 x y^2 z \cos \alpha . dx.$$

Кад ову једначину доведемо у свезу са оним под (2) онда је врло увиђавно како је и

$$Pu = \frac{\gamma}{g} \pi \omega^2 \cos \alpha \int y^2 x z . dx \ldots . (4.$$

У овом изразу сада са десне стране под интеїралним знаком, ваља да елиминишемо колинине y и z, т. ј. да их заменимо са изразима, у којима ће само x да буде.

Избацивање тих количина постићемо лако, јер означимо полупречник купине основице са r, па је онда:

$$y^2 = \left(\frac{r}{h}\right)^2 \cdot x^2 \ldots . (\alpha$$

Даље по тачки I, а једначини (8) добићемо, како је одстојање нападне тачке (Q) центрифугалне силе dP за елементарни котур mn, а рачунато од пробојне тачке Q_2, вертикалне осе ZC, са равном што кроз mn пролази, изражено овом вредности:

$$\overline{QQ_2} = \overline{Q_2K} + \frac{1}{4}\frac{y^2}{Q_2K}\text{; но како је } Q_2K = x\, cotg\, \alpha,$$

онда је

$$\overline{QQ_2} = x\, cotg\, \alpha + \frac{y^2}{4\, x\, cotg\, \alpha},$$

ако сад у тој једначини избацимо y, а заменимо са вредности x, онда је:

$$QQ_2 = x\, cotg\, \alpha + \frac{r^2}{4\, h^2\, cotg\, \alpha} \cdot x \ldots . (\beta,$$

но како је даље још по томе и

$$\overline{ZQ_2} = \frac{x}{sin\, \alpha};\ Q^1Q_2 = QQ_2\, cos\, \alpha =$$

$$= \left(x\, cotg\, \alpha + \frac{r^2}{4\, h^2\, cotg\, \alpha}\, x\right) cos\, \alpha$$

што је онда по томе најзад и озиб центрифугалне силе dP, мерено од равни $\xi\psi$ претстављен овом једначином:

$$ZQ^1 = z = Q_2Z - Q^1Q_2 \text{ то је:}$$

$$z = \frac{x}{\sin\alpha} - \left(x \cot g\,\alpha + \frac{r^2}{4h^2 \cot g\,\alpha} x\right) \cos\alpha \ldots . (\gamma$$

На тај начин имамо за вредности y и z изражене као функције од x, и кад извршимо нужне замене за y и z у изразу под (4), добијамо ову једначину:

$$P.u = \frac{\gamma}{g} \pi\omega^2 \int \left(\frac{r}{h}\right)^2 x^2\, x \cos\alpha \left[\frac{x}{\sin\alpha} - \left(x \cot g\,\alpha + \right.\right.$$

$$\left.\left. + \frac{1}{4} \frac{r^2 x}{h^2 \cot g\,\alpha}\right) \cos^2\alpha\right] dx = \frac{\gamma}{g} \omega^2 \left(\frac{r}{h}\right)^2 \times$$

$$\int \left[x^4 \cot g\,\alpha - \left(x^4 \cot g\,\alpha + \frac{1}{4} \frac{r^2 x^4}{h^2 \cot g\,\alpha}\right) \cos^2\alpha\right] dx.$$

Пошто сада тај интегрални израз прорачунамо и узмемо га у границама од o до h, добијамо да је такав опредељени интеграл изражен овом једначином:

$$Pu = \frac{\gamma}{g} \pi\omega^2 \left(\frac{r}{h}\right)^2 \left[\frac{1}{5} h^5 \cot g\,\alpha - \frac{1}{5} h^5 \cot g\,\alpha \cos^2\alpha - \right.$$

$$\left. - \frac{1}{5.4} \left(\frac{r}{h}\right)^2 \frac{h^5}{\cot g\,\alpha} \cos^2\alpha\right]$$

одкуда после довољног свођења добијамо да је вредност статистичког момента

$$Pu = \frac{1}{5} \pi\omega^2 \left(\frac{r}{h}\right)^2 h^5 \sin\alpha \cos\alpha \left[1 - \frac{1}{4}\left(\frac{r}{h}\right)^2\right] \frac{\gamma}{g} \ldots . (5$$

Ради одређивања вредности за озиб u, ваља нам сада просто поделити ту последњу једначину са овом

$$P = \frac{\omega^2 \pi h^2 r^2}{4},$$

и кад то учинимо имаћемо да је:

$$u = \frac{4}{5} h \sin \alpha \left[1 - \frac{1}{4}\left(\frac{r}{h}\right)^2\right], \ldots . (6$$

Овом једначином дознајемо како је резултанта центрифугалне силе P удаљена од хоризонталне равни $\xi \psi$ за вредност $u = ZO_1$ (сл. 3). Вредности том дакле, још незнамо и саму нападну тачку те силе P, са тога нам ваља за нападну тачку O силе P, да одредимо још једну каординату, па ћемо онда тиме одредити и место те тачке O.

Сл. 3.

У овом случају, сматрајући задатак за сасвим општи требало би управо да имамо за тачку O која је у простору, њене три координате, али пошто већ у напред знамо, да ће она лежати у вертикалној равни која пролази кроз обртну осовину ZC и кроз купину централну линију, то је с тога довољно да одредимо у правцу силе P, колико њена нападна

тачка O од осовине ZX одстоји. Дакле овде имамо још да тражимо вредност за $O_1O = v = y$, ако узмемо за коардинатне осовине ZY и ZX које ће лежати у већ поменутој вертикалној, а за купу симетричној равни YZX.

Вредност за $v = y$ можемо врло лако да одредимо, јер поред оног што је мало час горе за тачку O речено, знамо још и то, да тачка ова мора лежати у пресеку праве $D'Z$, са правцем силе P, ако под правом $D'Z$, будемо разумевали геометријско место, нападних тачака центрифугалне силе, купиних елементарних плоча mn (сл. 2). Ваља нам дакле знати једначину праве $D'Z$, па ћемо онда знати и v.

Једначину те праве моћићемо врло лако изнаћи, јер тога ради ваља да у једначини (β) (тачке II) ставимо место x вредност h, па ћемо имати да је:

$$DD' = \frac{1}{4}\,\frac{r^2}{h\ cotg\ \alpha}$$

тим је дакле одређена нападна тачка елементарне плочице, која би се са базисом купе подударила. Ако сада тачку D' саставимо са купним теменом Z, добићемо ону праву $D'Z$, која ће нам оличити геометријско место нападних тачака елементарних а нормалних купних плоча. Узмимо даље, нека права та заклапа са купином осовином DZ, угао $DZD' = \beta$, онда ће бити:

$$tang\ \beta = \frac{1}{4}\,\frac{r^2}{h^2 cotg\ \alpha}$$

По свему овом, једначина праве $D'Z$, оличена је у овој једначини:

$$y = tg\ [(90 - \alpha) + \beta]\ x \ldots .\ \text{I.}$$

даље једначина праве O_1E дата је овим изразом

$$x = \frac{4}{5} h \sin\alpha \left[1 - \frac{1}{4}\left(\frac{r}{h}\right)^2\right] \ldots . II.$$

По познатом тригонометријском изразу

$$tg(\alpha + \beta) = \frac{tg\,\alpha + tg\,\beta}{1 - tg\,\alpha . tg\,\beta},$$ добијамо да је

$$tg\left[(90 - \alpha) + \beta\right] = cotg\,\alpha \frac{1 + \frac{1}{4}\left(\frac{r}{h}\right)^2 tg^2\,\alpha}{1 - \frac{1}{4}\left(\frac{r}{h}\right)^2},$$

те тако по томе, једначина под I, добија овај сведен изглед:

$$y = cotg\,\alpha \frac{1 + \frac{1}{4}\left(\frac{r}{h}\right)^2 tg^2\,\alpha}{1 - \frac{1}{4}\left(\frac{r}{h}\right)^2} x \ldots . III.$$

Ако сада најзад, ради изналажаја пресека праве O_1E са правом ZD^1, вежемо једначине II и III међу собом на познати начин, дакле ако по томе ради одредбе тачке O, избацимо из тих једначина количину x, добићемо оно што тражимо, т. ј. отуда ће резултирати како је:

$$\overline{OO_1} = y = v = \frac{4}{5} h \cos\alpha \left[1 + \frac{1}{4}\left(\frac{r\,cotg\,\alpha}{h}\right)^2\right] \ldots . (7).$$

Дакле каординатама u, v, нападна је тачка центрифугалне силе P потпуно одређена, чиме је овај задатак и решен. Саме вредности тих координата што су једначинама (6) и (7) изражене, то су оне, што су у механици Вајсбаховој само написате а нису изведене. Овом сам приликом речени резултат потпуно оправдао.

Да се овака одредба дејства центрифугалне силе за буди какву површину употребити даје, то је врло јасно, јер у општем изразу под (3) тачке I, ваља да место $y = f(x)$ ставимо вредност функције, која ће нам контуру површине фиксирати. Напоследку мислим, да је овакав пут одређивања нападне тачке центрифугалне силе за буди какву површину, кад се иста око неке осовине окреће, може бити најпростији а и најувиђавнији, а тако исто само је извођење сасвим независно од Даламбертовог принципа, који би нас још на много сложеније рачунање навео.

28 Фебруара 1876
у Београду.

Љув. Клерић
ПРОФЕСОР МЕХАНИКЕ НА ВЕЛ. ШКОЛИ.

ГОВОР

ДРАГУТИНА С. МИЛУТИНОВИЋА

ПРИ ОТВАРАЊУ ИЗЛОГА ОД СНИМАКА СРПСКИХ УМЕТНИЧКИХ СПОМЕНИКА

15. Јуна 1875. год.

У најстарије време бијаше човеку већ својствено — било из поштовања или страха — да обележава и удешава она омиљена места, на којима се принашањем жртве или молитвом обраћао божаству. Овим начином посташе света места. У исти мах трудијаше се побожан човек, да обележја ових светих места буду што сталнија и трајнија. Тако постадоше стални жртвеници, обично на усамљеним местима, где се људи радо скупљаху, да би се могли — удаљени од светског шума — што дубљом молитвом обраћати поштованом божаству. Но човек у својој побожности није се задовољио с тим, што је подигао сталан и трајан жртвеник; у њему се породи још и та жеља, да место својих усрдних жртава и топлих молитава одликује уметничким украсом, како би оно још више дејствовало на уздигнуће човечијег духа к богу. Сталан жртвеник постаде од сад уметнички споменик. Од овог времена почиње уметност — архитектура и скулптура — да служи вери.

Пошто већ бијаше створен сталан жртвеник, почне се побожан човек старати, како ће га обезбедити од обезсвећења и сачувати га од уништавајућих атмосферских утицаја. За ту цељ тражише се природне пећине, гудуре или густи гајеви, где би се могао безбедно сместити жртвеник. Где пак ових

природних заклона небијаше, ту их је стварала човечија рука, подижући сталне ограде на којима бијаше постројен кров да чува од непогоде жртвеник и приносиоца жртве. Оваквим ограђивањем и покривањем постане први храм. Као сам жртвеник, тако је исто и храм подлежао известној промени у смислу трајности и лепоте.

Тек постањем сталних храмова ступише, осим архитектуре и скулптуре, још живопис пак и сама музика у службу вере. Тако широком употребом уметности постадоше и храмови важни уметнички споменици, у којима се јасно огледаху не само уметничка даровитост њихових творилаца, него још образовни ступањ и благостање њихових оснивача. Што је пак вељелепно украшени храм тако јако котрастовао према сиромашном обиталишту човека, том је лежао узрок у самом верозакону, који је допуштао материјалну персонификацију самог бога. По том је сматран храм, у коме бијаше осим жртвеника још и божији кип, као право обиталиште бога. Које дакле с тога, а које опет и зато, што човек осећаше своју подчињеност и зависност од божаства — увек се он трудијаше, да дом божији одличније постројп, него своје јадно обиталиште. Оваква тежња човека учинила је, да су споменици свете уметности увек старији, него што су светски. А кад се к томе још сетимо, да свест човека о његовој зависности од божанства никад није престајала, — онда је управ јасно како је увек могла вера обилном употребом уметности подпомагати њихов развитак. Тај појав примећује се скоро код свију политеистичких и монотеистичких верозакона. Разлика само у толико постоји, што су неки верозакони употребљавали све уметности, а други тек поједине од њих; но сви без разлике употребише најпре архитектуру — ту уметност над свима уметностима. Барем то сведоче најстарији до сад сачувани уметнички споменици у Египту и Елади.

Као незнабожачки верозакони, тако је и Христијанство одпочело своју уметничку делателност са извођењем жртвеника, коме тек доцније сљедоваше постројавање сталних храмова. Сасвим подобно незнабожству и Христијанство се најпре послужило архитектуром; њене посестримске уметности — скулптура и живопис — нађоше тек доцније употребу као допуна уметничке вредности архителтуре. Најпосле пак, кад се уобичајило принашање жртве на свечанији начин, онда се Христијанство послужи и самом музиком.

Христијанска архитектура — та најстарија уметност у служби Христијанства — има свој почетак у пространој римској држави, где је и сама евангелска вера постала и најпре корена ухватила.

На први поглед изгледа, као да бијаше доба, кад се појавила нова вера, врло удесно за развијање христијанске уметности; јер тада владаше римском државом први цезар Октавијан Август. Овај владар, који сијаше државничким и човечанским врлинама, бијаше таман као провиђењем послат, да обезбеди у својој држави унутарњи мир под заштитом спасоносних закона и енергичне, али мудре управе. Иначе пак као човек кротке нарави, благих осећаја и високе образованости — морао је Октавијан Август нагињати к естетичким уживањима; књижевност, науку и уметност толико је волео и подпомагао, да је поред домаћих још елинске научењаке и уметнике у Рим прикупљао. У Риму настаде „златно доба.“ Нарочито грађевине овога доба доказују, не само оригиналност поред врло развијене технике, — него још необично облагорођен укус за форму и способност величанственог смишљања.

У осталом ма колико да је био благотворни утицај Августов на унутарње ојачање државе, ипак немогаше морално уздигнути Римљане; јер у њима почеше међусобне борбе гушити безпримерну љубав к отацбини, мушку енер-

гичну делателност, дубоко поштовање закона и велико пожртвовање за општост. Једном речи: почеше нестајати све оне старорепубликанске врлине, које највише припомогоше Римљанима да завладају целим тада познатим светом. К томе још философијски синкретизам и религијозан скептицизам толико поколебаше веру у старе богове, да је најпосле и у духу самих учених Римљана морала настати нека страховита празнина. Ови неповољни утицаји на староримски живот већ изазваше потребу некаквог темељитог преображаја. У овако озбиљно време ступа на позорницу света велики верозаконски реформатор Исус Христос Назарејац, да својом човечном науком и безпримерном чистотом нарави оживи људско друштво, задахнув га новим и свежим духом. Већ сама замашност ове задаће, а камо ли још она ванредна издржљивост при њеном извршењу, — начинила је од Исуса најсјајнији светско-историјски карактер „златног доба" Августовог. Ма да су Август и Исус у два разна правца развили велику делателност, ипак обојица имадоше једнаке заслуге за римску државу; јер док је Август својом унутарњом политиком крепио државу, Исус је на против својом вером исту државу тако препородио, да је њен опстанак продужио чак до падења Цариграда 1453. год.

Но за развијање хришћанске архитектуре ипак још небијаше наступило повољно време, ма да је сам Август био заузет, пак и подпомагао тадашњу велику архитектурну делателност. Томе бијаху ови узроци:

1. Непризнавање хриштијанске вере од стране незнабожачке државе, због чега су доцније предузимана грозна гонења хриштијана;

2. Слаба разпрострањеност Христијанства;

3. Сиромаштина првих хриштијанских општина, које се највише састојаху из одпуштених робова, сиромаха или других бедњака, који очекиваху правду и спасење само с неба;

4. Употребљавање синагога за скупљање хришћана ради заједничке молитве. Тако је бивало у Јудеји, где су хришћане сматрали као реформисане мојсејовце.

Кад је пренешено Христијанство и у сам Рим, схваћали су га незнабожачки Римљани као неку секту мрзких мојсејеваца. При таквом владајућем мнењу наравно је, да су христијани могли опстати само као тајна, а никако као јавна тврдо организована верозаконска дружина. У таквим приликама немогаху се подизати христијански храмови; али почем су они новој општини свакојако потребни били, то их замену домови имућних христијана. Ту бијаше по појму римске удобности, осим свију потребних простора (vestibulum atrium, cubiculae, triclinium. tablinum, etc), — још једна повећа дворана „oecus" за свечане фамилијарне зборове, а са обичним изгледом у башту. У свом богатијем распореду била је дворана, не само најодличније украшени простор, него је више пута у подужном правцу имала два реда стубова, који носаше таван. Ова дворана римског дома била је дакле једино удесан простор за скупљање христијанске браће. То својство дворане заиста употребише први христијани; они се ту скупљаху због заједничке молитве, читања и тумачења св. писма, светковања тајне вечере и одржавања даћа (агапија).

Дуго се мислило, да су ове дворане представљале прототип христијанског храма. Али новијем археолошком истраживању пође за руком, да нађе тај прототип у римским катакомбама, где је почетак свеколике уметности. То су они неизмерно разгранати тесни а високи подземни ходници, што су у травертину ижљебени за покопавање умрлих римских христијана. У вертикалним дуваровима ових ходника бијаху — у два или четири реда једно поврх другог — ижљебене јаме, у које се таман могао положити по један мртвац; с лица је гробница затворена плочом, на којој бијаше

име умрлога. Више овакових међусобно сајужених подземних ходника са засебним улазком, састављаху једно римско гробље (Coemeterium). Као што свака римска дружина имађаше своје гробље (Columbarium), тако су и први хришћани — дошав по римском грађанском законику у врсту „сиротињских дружина“ — добили право на засебна гробља у катакомбама. Ту су се хришћани скупљали, да на гробовима мученика светкују причешћивање и даће. Шта више у време грозних гоњења под Нероном, Диоклецијаном, Марком Аврелијем и Децијусом, хришћани су чак и обитавали у катакомбама. Ова гробља у катакомбама добише доцније имена оних знатнијих мученика, који бијаху у њима укопани.

Више од пет стотина година прођоше, а да није нога ни једног хришћанског поклоника ступила у римскѐ катакомбе. Тек у 15. веку ушао је у њих неки пизански игуман са осам другова, да се поклоне тамо покопаним хришћанским мученицима. После тога посећиваху чланови научењачког друштва „Accademia romana“ катакомбе св. Каликста (1475. год). Од то доба пак до краја 16. века није нико више улазио у катакомбе. Но кад 1573. год. неки копачи пуцоланске земље наиђоше на подземно хришћанско гробље, улица се на једанпут слегне и таки се укажу: гробови, мраморни саркофази, камена седишта, живопис, елински и латински надписи. Први, који је ове споменике хришћанске старине и уметности почео проучавати и прецртавати, био је шпански доминикан Цијакони. Његов пријатељ, млади Белгијанац Филип де Винге пође истим трагом, али на жалост прерано умре. После овог археолога долази вељезаслужени Малтез Антоније Босио, који се може сматрати као одкривач подземног Рима. Овај телесно и духовно обдарени научењак, посветио је — почев од своје 18. године — не мање него 35 година на проучавање катакомба. Босио је једини погодио прави начин изучавања подземног

Рима; на име он је предузео да најпре определи топографску мрежу од катакомба. Тога ради улазио је Босио са опасношћу живота, те проводио неки пута по више дана и ноћи у подземном Риму. Резултате свога труда изложио је Босио у једном италијанском делу, које је доцније Аринги на латински превео. За Босиом покушао је његив пријатељ Жан Л' Ере (Macarius) из Белгије, да објасни неколико живописа и скулптура из катакомба. Свима овим заслужним мужевима сљедовао је до чак у 19. век читав ред вредних Италијана и Француза, који су на разне начине изучавање катакомба продужили. Али прави обнављач проучавања катакомба начином Босиовим, био је римски језуит Марки. Он је образовао садашњег најзаслужнијег испитача и најбољег познаваоца катакомба — Кавањера де Росси..

Проучавањем катакомба нађени су, осим обичних узких ходника, још и неки већи четвороугли простори; на једној крајној страни оваквог простора налазила се полукружна апсида, а у њеном зиду био је гроб каквог мученика, украшен са два у степени изрезана стуба, над којима бијаше разапет један украшен лук; саркофаг овде укопаног мученика служио је као хришћански жртвеник. Овај усамљени гроб са украшеним спомеником звао се „arcosolium“; сам пак простор, где је апсида са аркосолијумом — добије име крипта. Али нађени су још и већи простори, где се могло 70—80 хришћана скупити; то су подземне капеле, као што их је назвао Марки за разлику од крипта. Оне представљаху четвороуголник са три аркосолијума у два разна правца, који се правоуголно укрштаху. У оваквом распореду основа очито је изражено знамење крста, ваљада зато, што су стари хришћани особито волели символику, пак су у име св. тројце радо састављали аркосолијуме своје одличније браће. Налик на ове подземне капеле бијаху и оне мале грађевине, што их је одкопао де Росси при улаз-

цима у неке катакомбе. Ове четвороугле грађевине имају, подобно подземним капелама, на три стране полукружне апсиде, где бијаше смештен један саркофаг, који служаше у једно као жртвеник. Марки и де Роси познаше у овим грађевинама мале богомоље или ораторије (Cellae). Како дакле оне подземне капеле, тако и ове ораторије неоспорно представљају прототип христијанског храма, јер њихов крстати основ налази се доцније у свима стиловима развијене христијанско-црквене архитектуре.

Стари христијани служише се овим подземним богомољама све до времена цара Константина, који је својим едиктом из Милана (325. год.) дозволио слободно исповедање Христијанства. Тек у сљед тога почну излазити гоњени христијани из својих мрачних и загушљивих катакомба. Велики број христијана, што сад изађе на видело, извенадио је присталице већ обамрлог незнабоштва. Сам Константин, видевши велику разпрострањеност и неизоставно побеђивање Христијанства, почне градити христијанима сталне храмове. Ова доиста велика грађевинска делателност Константинова неможе се узети, као да је потекла из велике ревности према Христијанству, јер његово грозно поступање са заробљеним непријатељима дозвољава мислити, да је он нову веру сматрао просто са гледишта политичке употребљивости. Зато, ваљда у част царском оснивачу, добише старохристијанске цркве грчко име „василика.“

Овај назив дао је повода погрешном мнењу о постанку христијанског храма, јер се дуго држало, да су Константинове цркве постале претварањем из световне форумске василике (basilica forensis), од које су зато и своје име насљедиле. Саме пак незнабожачке василике на римским форумима бијаху намењене: јавном суђењу, зборовима, трговању, веселењу и шетању, — дакле чисто светским цељима. Њихов је облик дугуљасто-правоуголни; на узкој страни из

нутра било је узвишено место — exedra — за судије. Обично је ово узвишено место смештено у полукружној апсиди, која је испадала из зидовог правца а свагда покривена била полусферним сводом, са чега је и носила име concha. На супротној страни налазио се кад и кад улазак у зграду, али још обичније на побочној страни. Из нутра бијаше подељена цела грађевина по дужини, са два или четири реда стубова, у три или пет дугачких а узких делова, од којих је средњи увек пропуштао светлост у зграду. Стубови, облога зидова од разнобојног мрамора, украшени патоси, — то је све било од тако скупоценог градива, да су можда ове грађевине баш са своје величанствене вељелепности заслужиле грчко име "василика." Нарочито је носила печатцарског вељелепија „basilica ulpia" у Риму.

Неда се одрећи, да од чести постоји нека привидна подобност између ове незнабожачке и християнске василике; а што се тиче њиховог заједничког опредељења, да обухватају већи број људи, у том су шта више баш истоветне. У самој пак суштини битно се разликује незнабожачка од хришћанске василике, која такође имађаше дугуљасто-правоугли облик. На узкој страни била је полукружна апсида (concha tribuna); око унутарњег округлог зида ове апсиде бијаху седишта за духовенство, међу којима најузвишеније заузимаше катедра епископова. Испред апсиде стајаше жртвеник, над којим се дизао балдахин (ciborium) са завесама за дизање и спуштање. Цео овај простор, што га заузимаху жртвеник и духовенство, добије име presbyterium. Испод њега била је једна мала гробница (confessio, memoria) за саркофаг оног свеца, коме храм бијаше посвећен. Простор с десне стране олтара (senatorium) заузимаху одлични људи, а онај простор с леве стране (matronaeum) заузеше одабране жене. Презвитерион био је према општини ограђен низком, украшеном мраморном оградом (cancelli), од које доцније постане

иконостас. У средњем делу цркве била су два амвона за читање евангелија и апостола. Цела пак унутарност цркве била је подељена са два или четири реда стубова. На противној страни према олтарској апсиди био је намештен узак ходник или припрата (narthex), где се бавише оглашени християни, који још небијаху приправни да смеду присуствовати целом богослужењу. Испред нартекса било је пространо, зидом ограђено и од чести покривено двориште (atrium), где се за време богослужења задржаваху покајници (flentes). На сред атријума налазио се бунар (cantharus) за умивање правоверних у знак њиховог очишћења пре улазка у храм. Иначе мимо свега тога држаху се у атријуму даће (агапије) после свршеног богослужења. Осим ових карактерних елемената, којима се разликује християнска од незнабожачке василике, појављује се од 7. века сасвим одвојен звоник.

Василика у овом строју може се сматрати као полазна тачка за развијање християнске архитектуре у целом средњем веку, јер су у њој обухваћене све потребе християнског богослужења и црквене дисциплине. Нарочито строј василике јако наглашује, да је она збориште християна ради заједничке молитве, због чега је увек пространија од незнабожачког храма, који бијаше сматран као дом извесног бога.

Најзнатније а у једно и најстарије су василике из времена Константинова. Тако у Риму: стари Св. Петар (4. век), св. крст јерусалимски (4 век), Св. Пуденцијана (4. век), велика госпођа (4 век), Св. Павле (4. век) и Св. Сабина (5. век). У Јерусалиму: црква св. гроба (4. век). У Витлејему: црква богоматере (4. век). У Константинопољу: црква Студиоса (5. век). На гори Синају: св. преображење (6. век). У Равени: Св. Јован евангелиста (5. век), Св. Аполинарије нови (6. век) и Св. Аполинарије у Класи (6. век).

Док је цветало грађење василика у римској царевини, стварајући дух хришћанских уметника није се задовољио простим репродуцирањем већ нађене форме хришћанског храма; он је пошао даље у плодном стварању нових облика, пак је и произвео три нова разпореда за хришћански храм. У тим новим облицима налази се више-мање оличена мисао „централног групирања.“

Најпре се појављују **ротунде**. То су зграде округлог основа, на коме се диже цилиндричан обимни зид, који носи полукружну куполу као оно римски Пантеон из доба Августовог. Свођење целог храма мора се сматрати као напредак према равном и отвореном крову василике, где је гледаоц увек уочио сву дрвенарију касетасто декорисаног крова. Таква је једна ротунда надгробна црква Св. Констанције у Риму (4. век). Из истог је доба и главни део крстилнице (baptisterium) код Латерана у Риму.

Поред овог у свом склопу простог плана, појављује се нов облик са **полигоналним**, обично осмоугалним основом, на коме се дижу зидови, што носе куполасти или капасти свод. Оваква једна већа грађевина бијаше црква у Антиохији, коју је цар Константин градио. Још величанственија и генијалнија у свом разпореду изгледа црква Св. Лаврентија у Милану; то је у сваком обзиру најбогатији разпоред старохришћанског храма.

Осим ова два, развијао се упоредо с њима још неки трећи облик. Из просте ротунде, а са обзиром на унутарњи састав василике, — постаде једна нова концепција централног храма, која би се ваљада могла назвати **округла василика**. На окружном основу диже се цилиндричан обиман зид, који обухвата из нутра три реда концентрички намештених стубова. На истоку, западу, северу и југу бијаху стубови једног реда тако размакнути, да су у основу постале четири празнине, које јасно обележаваху знамење

равнокраког крста. Овај такозвани **грчки крст** још сувише је с поља карактерисан са четири полукружне апсиде. Цео пак унутрашњи простор храма поделише стубови у четири концентрична простора, од којих спољни — између крстових кракова — важе као четири нартекса. Најбољи је представник округле василике Св. Стеван округли (San Stefano rotondo) у Риму из 5. века. Сродна је, премда простија у свом разпореду, црква Св. Архангела у Перуђији и крстилница Св. Марија код Ночере из 6. века.

Упоредо са Римом, била је у западно-римској држави још и Равена важно место за гајење и развијање старохристијанске уметности. Нарочито од кад је Хононије преселио престолницу из Рима у Равену (404. год.), ова варош постаје у историји уметности од велике важности. Ова важност Равене није ни онда престала, када источни Готи оборише западно-римско царство. Њихов краљ Теодорих настани се у Равени, где са грађењем његове палате, маузолеја, и цркава Св. Аполинарија новог и Св. Теодора настаје врло живосна уметничка делателност. А кад Готи подлегоше источно-римској навали (539. год.), онда Равена постаде резиденција „ексарха", који управљаше италијанским деловима источно-римске царевине. Према овом опредељењу почне се Равена украшавати вељелепним грађевинама, уз које се предузме уређивање оближње приморске вароши Класис. Те две околности јако подстакоше уметничку, особито пак архитектурну делателност. Споменици ове делателности, ма да имају неке битне особине, ипак се могу сматрати као продужење римске, а нарочито као почетак оне архитектурне делателности, која је после цветала у Константинопољу. Ово доказују равенске василике: катедрала (5. век), Св. Јован евангелиста (5. век), Св. Петар (5. век), Св. Аполинарије у Класи (6. век), а нарочито чувена црква Св. Виталија (526—547). Иначе као што

постадоше најпре Рим, а после и Константинопољ центрум хришћанске уметностт, тако исто постаде и Равена центрум, из ког се ширила архитектура у околину. Катедрална црква у Поречу (Parenzo у Истрији) и она у Торчелу — обе из 7. века — јасно засведочавају утицај равенске архитектуре.

Сви ови родови хришћанских храмова, а нарочито василике, бијаху саграђене од сиромашнијег материјала — већином од тигле или сиге, — пак им је зато и спољност много скромнија од незнабожачких василика. Шта више, и сама архитектура на спољности ових здања била је тако сиромашна, да је није могао заменути употребљени мозаички украс (Пореч). Напротив унутарњост била је много богатије уметношћу урешена, него спољност. На име архитектура у својим појединостима — первазима, стубовима, облогама зидова и патоса, — сљедовала је у формама и материјалу скоро са свим римском предању. Живописног накита по зидовима василике бијаше врло мало, али зато је опет сав украс концентрисан у олтарској апсиди, са чега она постаде за гледаоца јединa привлачна тачка у целом здању. Сам пак украс апсиди бијаху свеци из старог и новог завета, обично груписани око Христа или Богородице, у мирном стању или лаганом достојанственом ходу. Ове озбиљне слике некад су живописане на зиду,' а некад су изведене у мозаику на златном назађу. Строг цртеж и дубоко бојадисање ових слика моћно су привлачили и трајно задржавали поглед присуствујућих, јер овај смишљен и богат украс јасно је карактерисао конху као најсветије место, за којим жудијаше осећај побожних хришћана. Осим свог живописног украса имађаше василика разним мрамором обложене зидове и мозаичке патосе. Напротив у василики небијаше никаквог статуарног украса зато, што су га се стари хришћани јако клонили, бојећи се да се неприближе незнабожству.

За сво време од 4. до 11. века био је у обичају василички стил у западном Христијанству, а на истоку само до половине 6. века, пак је заменут другим новим, који се још и данас тамо упражњава.

Од 11. пак до прве половине 13. века настаје на западу нова епоха христијанско-црквене архитектуре. Ту епоху чини тако звани романски стил или свети стил западне цркве. Овај нов архитектурни правац пошао је од старохристијанске василике, на коју је примењено свођење цилиндричним или крстатим сводовима. За време своје дуге владавине романски је стил претрпио разне мене. Тако место стубова из нутра узети су најпре ступци, пак после стубови и ступци заједно. Полукружну олтарску апсиду замењује много пута петострана. Испод апсиде обично је постројена подземна крипта, са улазком из цркве као опомена на катакомбе. Атријум изостаје, а врло често и сам нартекс, јер небијаше више одраслих „оглашених христијана“ нити се строго вршила стара строга црквена дисциплина. Извођење архитектурних делова сљедовало је старохристијанском (Италија) и римском (јужна Французка) узору, — или најпосле индивидуалном уметничком задахнућу (северо-европске земље). Поједини ови делови, ма како у осталом извођени били, увек су досљедно и смишљено произлазили из саме конструкције, а нису представљали безсмислено употребљену појединост или неоправдапу разметљивост са украсом, што само прикрива архитектово неразумевање органског склопа грађевине. Тим начином је одржана при извођењу она органска целина, која тако пријатно задовољава правог зналца при посматрању романских споменика. Романски стил као правило усваја грађење звоника у свези са богомољом, са чега постаје разпоред христијанског храма богатији и за даље развијање још способнији.

Што се тиче унутарњег украса романских цркава, била

су меродавна предања василичког стила. На име велике површине зидова бијаху украшене само архитектуром; напротив олтарска апсида, где је смештен жртвеник с балдахином, — обично је украшавана живописом на зиду. Цела црквенска просторија осветљена је само малим полукружним прозорима тако, да је тамнина храма некако чудно обухватала и озбиљно разположавала дух сакупљених верних. Тек доцније, пошто се заведу већи прозори и уобичаји осетљавање кроз прозорска стакла разне боје, — постаје утисак храма на дух човека управ узвишујући к надземном свету.

Иначе мимо свега овог примећује се, да док је у архитектурном склопу христијанске василике јасно изражен принцип хоризонталног подизања, — у романском стилу се напротив оштро огледа тенденција вертикалног израшћивања у висину. Већ из ове две противне тенденције — остајање на земљи и подизање од земље к небу — може се закључити и на сам дух тадашњег Христијанства. На име дух оних христијана, који градише разтињене и једва високе василике, био је сувише радо везан за овај земни свет, јер се жудно изчекивала коначна победа христијанске вере над незнабожтвом; док натротив у романском стилу у висину хитеће линије, скоро без икаквог хоризонталног прекида — врло лепо изражавају дух к небу успренутог Христијанства, које као да је баш слабо марило за јадно стање на земљи. И доиста ово доба јерархијске свемоћи, верозаконског заноса оличеног у крвавим крстоносним походима, грозне неправде, разуздане самовоље и другог витештва — немогаше наћи приличнијег архитектурног израза, но што је дубоко озбиљни и велику енергију представљајући романски стил.

Романски стил не само да се разпрострео по целој Европи, него су га пренели крстоносци и у саму Палестину.

Међу осталим европским земљама романски је стил такође ухватио дубоког корена у западним и јужним покрајинама српског народа.

Дуговремено цветање романског стила, ма да се он био високо развио, ипак немогаше зауставити стварајућег генија уметниковог. С тога је било могуће, да се постепено из романског развије готски стил. Он се први пут појављује на грађевинама северне Француске, где се почео развијати у служби вере. По овом свом пореклу ваљало би да овај стил носи друго име, а не „готски", јер је духовни производ романских Француза, а не германских Гота. Но при свем том ипак изгледа, као да се тај назив за на век уобичајио.

Као пре романски, тако и готски стил полази од основа василике, узев у себе неке елементе романског стила. Карактерни знаци Готике ови су:

Богат основни распоред, у коме су место стубова уведени многочланасти ступци; дугуљасти простор пресечен је једним краћим саобразно изведеним простором тако, да у основи постаје облик дугачког или тако званог латинског крста; олтарска је апсида пето- или седмострана са венцем од капела око олтара; крипте и атријума нема, а често и нартекс изостаје; шиљасти лукови место полукружних; као ћилими или танке мреже разапети сводови над свима просторима цркве; многим и великим прозорима пробијена маса зида; витки, шиљасти, једно из другог растећи и у висину тежећи делови, који су једва међусобно свезани у органску целину; обилност у скулптираном фигуралном и орнаменталном украсу; изостајање живописног украса на унутарњим површинама зидова; бујна и фантастичка орнаментика; бојадисана или живописана прозорска стакла, кроз која упада у цркву ублажена светлост, те је чини за чудо тајанственом, и високи са црквом органски спојени звоници.

Овде карактерисана Готика бијаше од друге половине 13. пак до прве половине 15. века црквенски стил западњег Христијанства. Овај стил пренешен је из северне Француске у суседну Енглеску, Немачку, и друге североевропске земље, где је свуда у сјајним споменицима заступљен. Тако је Готика нашла пријема, осим Француза, код свију германских и западно-словенских народа. Напротив готски стил једва има неколико споменика у Шпанији (Бургос) и Италији (Милано, Орвијето), куда га пренеше француски и немачки архитекти. На исти начин није могла ући Готика међу Словене православне вере.

У првој половини 15. века, који је за духовно развијање Европе одвећ значајан, почиње у Италији најпре препорођај архитектуре (Renaissance), пак одма затим скулптуре и живописа. Овај знаменит препорођај примећује се најпре у поноситој Фиренци, која небијаше само седиште високе образованости и гајилиште велике грађанске свести, него управо колевка највећих генија модерне уметности. Први појав новог архитектурног правца везан је за један местни, али епохални догађај. На име у лепој престолници питоме Тоскане закључише горди патрицијски сенатори, да се 1420 год. сазове конгрес од архитекта свију народа, те да он начини и поднесе републици најбољи пројект за достојно довршење местне катедрале. На том конгресу изађе генијални фирентинац Филипо Брунелески (1377—1446) са својим јединственим пројектом за велику куполу, којој се данас диви зналац и незналац. У овом свом пројекту, где се само могло одступити од осталог без икаквог вређања грађевинске целине, — Брунелески при пут узима староримске форме, а одбацује готске, које у Италији никад и недостигоше узорито савршенство. Са свим слободно служи се Брунелеско антиким конструктивним и декоративним формама у својим самосталним пројектима, међу које спада црква

Св. Лаврентија са василичким основом од 1425 год. и капела Паци на дворишту манастира св. крста у Фиренци. Ова капела има основ грчког крста, чију средину заузима једна куполица. Доцније су славни Браманте, даровити Перуци и велики Микеланџело употребили основ грчког крста у својим пројектима за чувену цркву св. Петра у Риму. Али са својим пројектом за палату Пити створио је Брунелески световно здање од највеличанственијег утиска. На том здању, које управ одређује правац грађењу фиренцијских палата, показује Брунелески своје дубоко познавање и вешто примениваље антике архитектуре. Из Италије пренешен је овај антикизујући правац скоро у све европске земље, где — нарочито у световном грађењу, — још и сад цвета под именом „модерна архитектура."

То је карактеристичким крепким цртама обележена слика историјског развитка црквене архитектуре у западној Европи.

На християнском истоку почиње под царем Константином велика живост на пољу уметности. Као што је цар Константин из државничких обзира примио нову, светом завлађујућу веру Христову, тако је из исте побуде преместио своју престолницу из Рима у стари Византион, који се од тада прозове „Константинополис." Ту се отворила нарочито велика делателност у архитектури, јер је ваљало створити не само достојну царску, него још и хришћанску престолницу велике римске државе. С тога је Константин као пређе у Риму, тако и сада у својој новој престолници почео градити хришћанске цркве. Он је први подигао храм „божијој премудрости", и пошто је овај изгорео, онда је тек на његовом месту саградио Јустинијан садању св. Софију. Иначе осим цркава још тврђаве за обезбеђење престолнице, јавна здања за државне и опште потребе, дворови, купатила, театри и циркуси дадоше згодну прилику за разви-

јање архитектуре на земљишту, где небијаше онолико образаца, као у Риму. Ова оскудица римских образаца била је врло повољна околност, да се могао самостално развијати онај особити грађевински систем, који се назове „византијски стил“, — или стил источне цркве.

Ма да су Константинове цркве већином биле василике, опет изгледа као да се тај облик врло слабо примењивао. Барем показују споменици, да се доста обзирало на оне полигоналне западне цркве, као и на староримске куполасте грађевине (Пантеон) због технике свођења великих простора. Но и римску куполу умео је византијски дух у црквеном грађењу тако самостално применити, да је у след тога морао постати и сам основ цркве посве оригиналан. На име узет је квадратан или осмоугли простор, у чијим се кутовима дизаху јаки ступци, који су међусобно свезани луковима. У самим кутовима између ових лукова дизаху се се триугле сводове латице (Pendentiv), да олакшају прелаз из квадратног или осмоуглог основног простора у округли, кога одозго полукружна или згњечена купола покриваше. Оваква купола са латицама а на луковима изгледаше врло лака, и као да лебди у ваздуху, — док напротив римска купола на јаком цилиндричном зиду чињаше утисак велике тежине. Око куполе, која изгледаше с поља као највиши део цркве, простираху се у мањој висини остали простори једнаке величине на све четири стране. Тим начином добила је црква у основи облик равнокраког грчког крста. На источној страни намештена је пространа апсида тространог облика; из нутра око окружног зида било је седиште за духовенство, а у средини његовој трон епископов у малој изби или ниши. Средину апсидиног простора заузимаше жртвеник испод вељелепног балдахина (ciborium). Десно од жртвеника или на јужној страни бијаше један простор или изба (diaconicum), где се задржаваху ђакони за време бо-

гослужења; иначе је ту била и ризница. Саобразно на северној страни, а лево од жртвеника, бијаше подобан простор (prothesis), где се вршила тајна преображаја. Ове избе претворише се временом у две тростране апсиде на источној страни. На западној страни спрам олтарске апсиде бијаше припрата (narthex) за оглашене, али преддверје (atrium) изостајаше. Место атријума намештен је кадгод још један спољни нартекс. Из припрате водише степенице на горњи спрат, који се простираше око куполе над свима просторима, изузев само најсветије место. Цео овај горњи спрат (gynaeceum) бијаше намењен женском полу, јер на истоку бијаше давнашњи обичај, да се строго одваја мушки и женски род, пак је зато тај обичај узимат у вид и при распоређивању цркве. Сви пак простори доњег и горњег спрата овог компликованог разпореда бијаху покривени различним, мајсторски конструисаним и вешто изведеним сводовима. Најпосле има се приметити, да у византијском стилу сасвим изостаје крипта, а такође и звоник.

Колико су конструкција и распоред у овом стилу виспремно смишљени, у чему се баш и састоји његова велика изврсност, у толико је опет његова архитектурна појединост истина оригинална, али још непрерађена. То особито засведочавају, изузев прости коцкасти, сви остали капители од стубова; они показују скоро саме варијације од коринтског капитела са украсом неизбежног акантуса, чији листови немадоше оне дебеле и тупе листиће, као што су на римским споменицима, — него напротив танке и шиљасте листиће по елинском узору. Поред овога појављује се и римски композитакапител. Но од свију се јако разликује такозвани „византијски капител“, што има облик затубасте четворостране пирамиде, чије су површине обично оживљене решеткастим преплетима или другим каквим примитивним геометријским орнаментима. Овај капител има место надглавка

(abacus) онај крепко изведени, а сходно украшени опорац за ослон лука. Стабла од стубова, што носе женску цркву (gynaeceum) увек су гладка без канелура; стопала или база од стуба бијаше атичка, или не баш сретно стилизована. Иначе се може у опште рећи, да профили на свима унутарњим и спољним архитектурним деловима показиваху неко бојажљиво ситничарење, без икаквог прорачуна на пријатно дејство светлости и сенке.

Унутрашњост византијске цркве јако је дејствовала на уздигнуће духа гледаочевог, јер се његовом оку на први поглед отварао цео простор божанственог храма. Ово преимућство лаког прегледа унутрашњости нема иначе ни један црквено-архитектурни систем. А како су још били унутарњи зидови украшени мраморном облогом, мозаиком на златном назађу или живописом, — то је наравно морао утисак ових украса опчаравати чула сакупљених богомољаца. Не једном хришћанину долазила је ваљада у овакој цркви мисао, да она велика, као небесни свод разапета купола представља Исуса, како бди над свима у молитви сакупљенима. По свему иначе може се рећи, да је јасно осветљена, а из нутра блештећим вељелепијем украшена византијска црква представљала храм, гдн се исповеда светла наука Христова — наука безкрајње веселе љубави према човечанству; док на против слабо осветљена романска црква изгледа као храм, где се поштује оно свемоћно божаство, које само казни вечитим мраком. У осталом ма да је овако противан утисак, ипак неоспорно стоји, да су оба црквена система — византијски и романски — због своје дубоке смишљености најдостојнији архитектурни израз хришћанског храма.

Што се пак тиче спољашњости, византијске цркве представљају велике монотоно равне масе зидова, које су оживљене пробојем полукружних прозора; архитектурних, карактеристички одвајајућих делова као и да нема, јер оно

што има од тако слабог је утиска, да у односу целине са свим изчезава. Али ипак неповољна монотонија зида често је ублажена самим начином зидања, које се састојало из употребе два или три реда добро печених тигала између два слоја тесаника. Цела грађевина, поред све тешкоће њених зидова, добила је овим начином бојом материјала оживљену масу, која је изгледала млого лакша. Сви појединi простори цркве тако су у висину изведени, да се степенасто дижу око куполе, као највише тачке. На тај начин образује цела грађевина једну врло живу архитектурну групу.

Овде наведене карактерне особине представљају нам византијску грађевину не толико као производ слободно стварајућег духа, колико као плод дубоког мишљења и строгог знања. С тога неки научењаци сматрају византијски стил као најзнатнији позитиван рад, што га је извршило византијство у свом дугом историјском животу. При свем том ипак се неможе порећи, да византијски стил још у млогом показује неку несавршеност, што му баш и обезбеђује способност за даље развијање.

Најзнатније су цркве, на којима се овај стил у својој подпуности показује: св. Виталије у Равени (526—547); св. Сергије и Вах (527) и св. Софија (532—537) у Константинопољу.

Византијски стил допрео је најпре у све земље, што бијаху под христијанским скиптром источно-римских царева. После се појављује Византиника у оним земљама источне и јужне Европе, које су примиле Христијанство из Константинова града. Најпосле је Византиника утицала на уметнички правац оних западно-европских градова, који бијаху у живом трговинском сношају са Константинопољом. Тај неоспорно моћан утицај византијске уметности најбоље се примећује на паладијуму лагунске републике — цркви св.

Марка у Венецији и на катедрали Монреале (живопис) код Палерма.

У свима тим земљама византијска архитектура, како у свом основном разпореду, тако и у извођењу појединости мање или више одступа од својих константинопољских узора. Тако у Ђурђијанској најмање одступа архитектура од строге византијске, почем је задржан равнокраки крст у основу, централна узвишена купола, нартекс, женски спрат и зидање мешовитим материјалом (тигла и тесаник). Нарочито су знатни са своје карактеристичке особине споменици црквене архитектуре у Сирији. Они се датирају из трећег века и већ показују куполу на латицама, — дакле куд и камо раније, но што се она појављује на св. Виталију у Равени, св. Сергију и св. Софији у Константинопољу. Познавање ових старих споменика у Сирији има се благодарити труду ученог Француза графа Вога (Comte Vogué), који их је испитао и премерио.

Нешто оригиналније измењује се Византиника у Јерменској. Основ је дугуљаст, а из њих се уздижу делови у виду крста, чију средину заузима на цилиндричном тамбуру (трулу) уздигнута купола, која није сведена сферички, него конички. Око куполе постројене су на четири стране апсиде од којих источна обухвата жртвеник, а три остале апсиде садрже улазе у храм. Остали простори сведени су цилиндричним сводовима. Цела пак грађевина, која је изнутра живописана, има мале полукружне прозоре и чини утисак солидне масе. Архитектурни делови врло су сићушни, без енергичних профила и рељефа. Јерменске цркве немају нартекс ни женски спрат.

У Русију је дошла Византиника заједно са Хришћанством из Константинопоља. Најстарији су архитектурни споменици из времена великог кнеза кијевског Владимира (10. век). Представник је ове ране руске Византинике, која

се небијаше млого отуђила од својих константинополских узора, црква св. Софије у Кијеву. Она има и мозаичког украса, можда од константинополских уметника. Но на жалост доцније се овај строги стил тако изродио, да је изгубио ону своју органску правилност, јасноћу конструкције и просту природност појединости. Томе је био главни узрок додир са необразованим азијским народима, који су често победоносно упадали у руске земље. Тада су побеђени урођеници примили од варварских завојевача млоге, по чистоту домаће архитектуре тако штетне елементе, — да због тога познија руска Византиника представља поред свега богатства у накиту ипак уметничке творевине пуне бујне фантазије, али без икаквог облагорођеног укуса.

И у Румунији ухватила је Византиника тврд корен. Споменици ове земље строжије се придржавају поздно-византијских образаца, због чега и јесу више органски у својој целини, него што су руски. Дугуљасти основ са своје три апсиде — северном, источном и јужном — јасно обележава знак крста. Источна апсида служи за жртвеник, а јужна и северна за певнице. На укрштћу диже се једна, тамбуром узвишена купола, која је осветљена уским прозорима на тамбуру. Мимо овога има на западној страни на стубцима или стубовима отворен нартекс (паперта). Иначе што се тиче самих архитектурних делова и орнаментике, то је истина нешто бујније и слободније састављано, али је ипак исто онако непрерађено или баш сиромашно, као и у самом Константинопољу. Најлепши је представник ове жалибоже мало познате групе византијских споменика црква Куртеа де Аргиш, коју је премерио и публиковао Рајсенбергер.

Такође и у Бугарску дошла је Византиника с Христијенством из Константинопоља. Могло би се мислити, да су ови споменици христијанске архитектуре можда најстарији

од свију словенских; али почем су они још неиспитани и зато непознати, то се о њима неможе ништа поуздано казати. Истина Даскалов је 1859 год. публиковао своја открића по црквама св. Петра и Павла и св. четрдесет мученика у Трнови, но та је публикација и поред она два придата цртежа врло слаб податак за праведно оцењивање уметничке вредности поменутих архитектурних споменика. Међу тим врло радо констатујем, да наведена публикација има своју вредност за трновску епиграфику.

У српске земље такође је донешена Византиника с константинопољским Хришћанством. Но разпростирање овог стила било је ограничено поглавито на источне и јужне српске покрајине, јер западно Српство, код кога је поред источног још и западно Хришћанство ухватило корен, — примило је у начелу василички или правије романски стил. По многим знацима изгледа, као да је романски стил пре Стефана Немање једино доминирао у југо-западним српским земљама, док у источним једва могаше произвести Византиника знатних споменика због моћног утицаја Богомилства, које се појавило у крилу источног Православља, и ту јако ревновало против зидања камених цркава. Тек од Немање, који је богомилску јерес тако ревностно требио, да је и саму тадашњу српску књижевност јако оштетио спаљивањем сумњивих књига, — почиње живља црквено-архитектурна делателност тако, да се поред романског стила (Студеница, Градац, Дечани) и Византиника упражњавала (Сопоћани, Грачаница, Пећски манастир). Судећи дакле по ова два у суштини различна архитектурна правца, чији се узорити представници равноправно састадоше у Рашкој и Србији, — може се најодсудније тврдити, да је Српство подпадало у обим два различна културна круга: источно римски или византијски и западно-римски или италијански. Тим начином бијаше створена могућност, да се на земљишту српском из-

врши стапање источне и западне цивилизације. Почетак овог чудноватог културног процеса доиста се почиње примећавати у српском државном животу под Немањићима, а нарочито за владе даровитог цара Стефана Душана (1336—1356). Најзнатнији овај Немањић бијаше енергично предузео остварење тајне тежње дома немањићског: да себи придобије достојанство источно-римских царева, и своју пространу државу да обнови на словенском основу, као што то јасно сведочи Душаном предузето брижљиво кодифицирање старо-српског обичајног права. Тим начином мислио је Душан да од уједињених српских земаља створи правну државу, као што бијаше римска. Па како је требала Душану за постигнуће своје цељи безбедност од западне Европе, а и симпатије у византијским земљама, — то је он на обе стране чинио различне уступке, или је према приликама заводио час западне час опет источне установе, које му се особито нужне чињаху за што достојнију спољну репрезентацију немањићског царства. Али на велику несрећу свеколиког балканског полуострова буде ова немањићка политика наглом смрћу Душановом тако прекинута, да се доцније немогаше више ни предузимати.

Док се овако у државном животу показивало спајање источне и западне цивилизације, дотле је архитектура остајала чисто византијска или романска, а живопис је сљедио само пропису византијском. Али оно лабилно или нередовно стање, које после Душанове смрти створише верооломни и сујетни властољубци, није било повољно за мирно гајење уметности. Тек ступањем Лазара Грбљановића на владу, почиње се опет повраћати нормално стање у српској држави. То је пак био тако удесан услов, да се могла одпочети врло жива црквено-архитектурна делателност, коју је и сам побожан кнез јако подпомагао. На све стране подизаху се црквене грађевине у оном елегантном и богатом стилу, који

се с правом може назвати „српски стил“, јер је плод српског духа, који онако вешто употреби романске и византијске елементе, те створи једну оригиналну уметничку целину. Овај под Лазаром одночети архитектурни правац продужен је под Стефаном Лазаревићем, који га је најдостојније овековечио у Каленићу, — том по свој прилици најлепшем цвету у мирисавом венцу Грбљановићеве славе. Српски архитектурни стил цветао је још и за време деспота из куће Бранковића, који га пренесоше с ону страну Саве, те га пресадише по Срему и Фрушкој гори. Ови споменици српске архитектуре, на име пак грађевине вредног архитекта Рада Боровића и његових посљедоватеља, — тако су слабо познати образованом свету, да им он због тога и немогаше још одредити њихово заслужено место у историји архитектуре.

Споменици уметности по Србији спадају највећим делом у обим средњевековне просветне епохе, коју данас сви народи у њеним карактеристичким знацима брижљиво проучавају, јер она непосредно предходи новијем добу, на коме се базира данашње наше развиће. Као у осталих народа, тако се и у нас Срба почело живље радити, да се што боље упознају споменици српског језика, писмености и историје средњега века, од којих су послова млоге знатне извршили чланови „Српског ученог друштва“. Међу најновије послове, што их је „Српско учено друштво“ предузело рад проучавању Српства, спада и ово наше испитивање, премеравање и прецртавање драгоцених споменика српске уметности.

Имајући дакле у виду с једне стране осетну потребу опште архитектурне историје, а с друге опет и озбиљну тежњу, да својим уметничко-археолошким испитивањем принесемо нужне грађе за историју српске образованости, — никад нисмо престајали савестно радити, да пред свет изнесемо целокупну српску уметност у верним и јасним

цртежима, које данас овде излажемо на општи углед. Овакво наше обзирање на именоване потребе веома је нужно у доба, када образована Европа почиње полагати велику наду у културну способност српског народа, коме ће ваљада и пасти у део, да изврши последњу радњу у драми „Препорођаја балканског полуострова“.

СТАНАК ПО ДУБРОВАЧКОМЕ ЗАКОНИКУ

од 1272 године[1]

Тежња једначења иностранаца са својима, у односајима права, није ни у којему вијеку напредовала у Европи тако јако, као што у нашем. Да би се увјерили о томе, доста је и најповршније упоредити савремене нама законе о томе предмету са законима прошастих времена.

Тај се појав, да како, налази у најтјешњој свези са општом тежњом уравњивања нашега времена у области права, у свези такође са релативним усавршењем средстава пријевоза и пријелаза међу најдаљим крајевима, са данашњом живошћу саобраћаја међу свима народима свијета.

Нека и пак нико не помисли, да је то једначење достигло и приближне потпуности. Докази су томе и у нај-

---

[1] Liber staturorum civitatis Ragusii, compositus per egregium virum Marcum Justinianum de Venetiis, honorabilem comitem Ragusii, a. d. MCCLXXII inditione quarta decima mense madij, confirmatus per populum Ragusii, more colito congregatum, die dominico vigesimo ejusdem mensis. Садржај овога саставка, у колико се тиче станка у старије вријеме, оснива се готово искључиво на чланцима 19. 20. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. и 57. III. књиге тога законика. Они су били већином нечатани као прилог к Српским споменицима Меда Пуцића.

То што при крају долази о данашњем станку у Црној гори, Херцеговини и Арбанији, оснива се на моме сопственом распитивању у тим крајевима 1873 год.

новијим законицима јевропским и у научним расправама о томе.[1] Тај појав оснива се опет на разликама којих јошт вазда има и вазда ће бити у установама и законима појединих земаља и држава.

Само се собом разумије, да је тих разлика било и требало је да буде, неизмјерно више у прећашња времена, кад су земље, које данас сачињавају једну државу, биле раздијељене на множину племена, општина и самосталних слојева, који се сматраху у многоме као какве међународне јединице.

Огромне разлике у материјалноме праву тих појединих политичких јединица, као и друге чињенице, биле су узроком да поникне неколико особитих врста установа и облика, којима је задаћа била разабирати послове, расправљати размирице и правде међу тим јединицама, или међу њиховим члановима.

И Амфиктиони старих Грка Јевропљана у Делфима; и зборови њихове малоазијатске браће Јоњанâ и Доранâ при храму Аполона триопскога и Диане ефеске; и recuperatores и praetores peregrini у Римљана; страном и различна parlamenta, diaetae итд. у средњем вијеку, бијаху, у опште говорећи, израз једнаке потребе. Није дакле чуда ако и стари Дубровник са сусједним општинама и државама, па и ове пошљедње међу се, имадијаху особите начине којима су расправљали међусобне спорове и размирице као и спорове међу појединцима људима различних општина, племена и земаља. Од свијех начина расправљања спорова Дубровчана са њиховима сусједима свакако је најглавнији био тај ког наш

[1] Гледај на пр. Foelix, Traité du droit international privé, ou du conflit des lois des différéntes nations en matière de droit privé. Paris 1856. 3, édition.

извор називље Ста̏нак,[1] или у тадањој латинштини parlamentum.[2]

Станак је особита врста збора, обично на пограничном мјесту, ради развиђења и таложења међусобних заплета и размирица двају племена, двију општина̂, двију земаља̂; или ради расправе и суђења парница међу појединим људима таких двију политичких јединица. Станак је дакле установа претежно међународнога или међуплеменскога значаја. Будући пак да се наш главни извор њиме бави највише као судском установом, то ћемо га и ми на овоме мјесту највише с те стране и разгледати.

Од кад се међу људима саставише групе племенске, општинске и иначе политичке и социјалне, свагда и свуда је било тога што наш извор називље станцима, па је, да како, тога било и у осталих Словена, особито тамо гдје је било дробљења на племена или иначе на мање политичке

---

[1] У нашем законику, који је писан средњевјечним латинским језиком, долази свуда у облику Stanicum, што одговара форми станик. Ми и пак за сада волимо примити облик ста̏нак, не само за то што се тако данас говори тамо гдје се та установа сачувала (Вук. Рјечник под Ста̏нак), него што у тој форми долази и у готово свијем старосрпским изворима. Сва су та мјеста приведена у Миклошића (Lexicon palaeoslovenicograeco-latinum sub станъкъ) и у Даничића (Рјечник из књижевних старина sub станькь). Форма Станикь која се цигла два пута срета у споменицима српским Пуцића (стр. 6)., Даничић мисли да је погрешка, да како, српскога писара старе дубровачке канцеларије. То мњење држим ипак да треба потврде.

Што се тиче значења те ријечи: Вук према њој написа die Zusammenkunft, conventio; Миклошић ἕνωσις, conventus; Даничић congressio. Сви они имају потпуно право, станци бо су већ по својој природи састанци, као што се могу назвати састанцима и сваки сабор и скупштина и рочиште. Али за то сваки састанак није још ста̏нак. Станак је дакле само врста састанка, и то врста са строго опредијељеним значајем.

[2] Различна али сродна значења те ријечи у западној Јевропи средњега вијека, гледај у Du Cange, Lexicon mediae et infimae latinitatis под parlamentum и parlamentare.

скупове.[1] — Али у колико се сјећамо, до сада назова Стȃнак у означеноме смислу не сретосмо у других Словена осим Срба и Хрвата.[2] Миклошић у своме рјечнику приводи ту ријеч нађену на два мјеста у старословенском рукопису,[3] али је и тај рукопис чисто српске рецензије. Осим тога и мјесто које приводи из тога рукописа врло је значајно: **нарекоше ные ємоу (градоу) юнькарьдносьеносись:** (*ἐγκάρδιος ἕνωσις*) **иже нарицеть се по срьбскомоу єзикоу вьсе срѣдѣ станькь** (лист 47). А на другоме мјесту (лист 186) та ријеч долази у чисто српској садашњој форми: красни станакь.

Сам законик од 1272 године називље на неколико мјеста наш станак давном установом (antiqua consuetudo). Кад би се пак могло узети, што по нашему мњењу не би била велика смјелост, да станак није ријеч стегнута од састанак[4], него да је на против ова пошљедња постала из

---

[1] У балтичких Словена нпр. међу њиховим честим зборовима, о којима извори казују, свакако је бивало не мало састанака и са међуплеменским значајем нашега станка. У 150. исправи поморанскога дипломатскога кодекса (Codex Pomeraniae dipl. изд. Kasselbach, Kosegarten и Medem) ријечи: quod si forte (burgens-s de Lubeke) opus judicie habuerint, statuent judicem de parte ipsorum, qui cum judice nostro praesideat.....“ лако да су одзив старога обичаја станака, у томе негда словенскоме крају.

[2] Становик (stanovic) које се срета у поморско-балтичким исправама има по све друго значење (Bülow, Balt. Studien. VII. 2. 35).

[3] Vita Alexandri magni. cod. chart. saec. XVI foll. 202 in 4° serb. olim a. de Mihanović fol. 47 et 186.

[4] Познато је, да глагол стȃти се, као што живи у нашем садањем језику (Вук s.h. v.) живио је и у средовјечноме (где **се пɣтови стаю** Mon. Serb. стр. 87; **тере з врьхь гроба кострьɣкога и стрьмо гдѣ се рѣке стаю** Гласник XV. 295; на станке (locus ubi fluvii conveniunt Danič.) **гдѣ се стаю два потока** Mon. Serb. 182). Кад бисмо узели да је наш „станак“ са тим глаголом у непосредној свези, — пошто је глагол стȃти се reciprocum, а та врста глагола бива готово вазда уједно са предлогом, — из тога би слиједило управ против нашега мњења, да је станак ријеч стегнута из састанак. Али осим стајати се и стȃти се, ми имамо

спојења ријечи станак са предлогом съ, — тада би се могло закључити да наша установа сиже далеко у тако звана предисторијска времена, што у осталом слиједи већ из саме природе и назначења њезина.

Приступајући к разбирању наше установе, на тврдоме темељу нашега главнога извора, прије свега долази питање: које су из сусједнијех општина, земаља и држава стајале са Дубровником у станачкој свези?

У глави 49. треће књиге законика, излажу се правила за станке и за суђење Дубровчана са Задранима (homines Jadre); у слиједећој глави долазе: Шибеник, Трогијер, Омиш, Спљет, Фар (homines de Sibinico, de Tragurio, de Dalmisio, de Spoleto vel de Farra). Четири главе које слиједе (51—54) посвећене су Хумљанима (homines comitatus Chelmi), Бошњацима (homines Bosne), Старо-Србијанцима (homines Rasie)

и у садањем и староме језику и глагол стȁти, стајати (subsistere), па нам то допушта још простије довести стȁнак у непосредну свезу са глаголом стȁти. Управ за пошљедњу хипотезу говоре и примјери: „сѫдь да стае ѡдь миколи дьне до гюрьгева дьне, кьди ви бѫде трѣбе, и сѫдь да стае, гдѣ е и преге стоꙗль у дьни господина ми ѡтьца“ (Mon. Serb. 46). Упореди с тим и пољско stać u prawa = јавити на суд, и чешко staní, које значи, опредијељено мјесто и судско рочиште. Нек се примјети и то, да управ с пошљедњим глаголом стоји у непосредној свези и „стан“ у смислу diversorium, hospitium, portus, а најпослије habitatio, domus. Упореди још и „станац камен.“ Осим свега тога глагол стȁти одговара најбоље и начину којим се почињао станак; људи бо су често с једне стране долазили на означено мјесто, по неколико дана прије, и ту чекали док дођу људи друге стране (гледај ниже приведену 49 гл. III. књиге нашега законика о станцима са Задранима); дакле најпре су стȁјали т. ј. устављали се на мјесту станка, а тек су се послије састајали с људима друге земље или општине.

Пошто је ово било написано изађе најновије дјело г. Ђ. Даничића „Основе српскога језика, Београд 1876, у ком на с. 283. вели, да стȁнак има своју основу у стȃн, а за стȃн вели на с. 135, да је од корена sta који значи: стајати. Тако се и његово тумачење с овим нашим слаже.

и Зеђанима (homines de Zenta). Тек послије поменутијех приморада Далматинских и послије Загораца, долазе вароши „горње“ Далмације (civitates Dalmatie superioris).[1] Као заглава тога набрајања слиједе двије главе (56—57) које излажу правила за рјешавање парница међу Дубровчанима и „господом словенском“ (domini Sclavonie) и са Словенима (Sclavi) у опште. — Али кога разумије наш извор под тим општим именом? Да се то овдје тиче само Србијанаца, Бошњака, Хумљана и Зеђана, па да се не простире на приморце Далматинце, види се и из таксативнога набрајања у у почетку 56. главе, у којој се само они називљу колективно „Словенима“ и „господом словенском.“[2]

---

[1] Овдје се по свој прилици разумијевају градови или вароши бокељске а можда и некоје арбанашке, али само приморски. То се може поткријепити слиједећим: 1.) О другим далматинским градовима на запад Дубровника, већ је говорено прије тога (у глави 49 и 50); 2.) Бокијељски и Арбанашки градови не помињу се на другоме мјесту тога законика, а свакако су они још више сусједни Дубровнику, па били у чешћем дотицају с њиме него ли нпр. Задар. 3.) И данас се за приморска мјеста од Дубровника к истоку каже у народном говору горе, а к западу доље. 4.) У истом статуту (књига VIII. глава 62.) каже се изрично: „Omnes persone Dalmatie superioris, videlicet, de singulis civitatibus et locis de Dalmatia superiori, a Ragusio superius versus orientem.

[2] На први поглед, наведене би изреке могле дати повода мисли, као да тада Дубровчани, и остали приморци Далматинци, не бијаху, или да се не држаху за Словене. То би била највећа погрешка, о којој се неће бити трудно увјерити, кад се узме на ум: да се имена великих народа доста пута, ради најразличнијих узрока, узимљу у ширем и у ужем смислу, да им се дају осим тога и различна значења. Странци у средњем вијеку називаху често и Далмацију и њој сусједне словенске земље Словенијом (Sclavonia) у ширем смислу; а у ужем само оне земље које су подаље од мора. У том последњем значењу, узимаху то име и сами приморци Далматинци, говорећи о својој загорској браћи, и то по примјеру странаца, особито пишући латинским или другим туђим језиком. Можда им је то име напомињало донекле и православну вјеру тих Загораца.

У осталом ни дан данашњи у аустријских Нијемаца не изађе из обичаја позната изрека „draussen im Deutschland“, кад говоре о

Прије него ступимо даље, треба нам већ овдје примјетити, да међу Дубровником и тек наведеним политичким јединицама, станак не би баш једина форма суђења. Шта више: за неке од њих можемо с пуним правом закључити, да с њима станак није у правилном обичају ни бивао, а кад је бивао то је свакако био изузетак. К овој категорији свакако припадају: Босна и градови горње Далмације.[1] То се види најбоље из тога, што назначујући законик за све друге земље и општине нарочита, постојана мјеста за станкове, јамачно би то исто био учинио и за Босну и за градове „горње" Далмације, кад би станак био с њима у обичају. Напротив ево што законик постановљује о суђењу с људима тијех крајева: „Ако Дубровчанин има да што судом тражи од човјека из какве вароши горње Далмације, нек се зна, да Дубровчанин треба да иде у мјесто свога дужника, те да

Њемачкој изван Аустрије; а Одешани, премда и сами Руси, кад ће да иду у Кијев, у Москву или иначе у унутрашњост Русије кажу обично: „я ѣду въ Россію." Ми сами имадосмо прилику слушати, не ријетко, старије дубровачке мрнаре гдје кажу: „Ја сам навег'о (путовао по мору) са ш ћ а в у н и м а" тј. са њима једноплеменим Бокељима, и то ни с најмањом намјером какве увреде или поруге. То долази очевидно од Schiavon (Словен), имена, којим, у н а ј у ж е м с м и с л у, Млечићи називаху Бокеље, ваљада за то, што од свега приморја, за које су се Млечићи највише и бринули, тамо је највише било православних као што је и сада. Упореди с тим и данашња имена: Словени, Словаци, Словенци, Славонци, Словинци итд. за поједина словенска племена или крајеве.

Најпосле треба примјетити да је законик од 1272 год. уређен под кнежевањем рођенога Млечића и да је, по свој прилици, и писан био Млечићем или човјеком млетачке школе.

[1] То што се у глави 56 Бан (dux) Босански узгредно приводи у броју другијех владалаца, с којима би Дубровчани могли имати правду и станак, не слаби ни мало наше потврђивање да станка с Бошњацима барем у XIII. вијеку није бивало, као правилнога обичаја. Случај наведени у Миклошића (Mon. Serb. стр. 256) треба свакако узети као изнимку. То исто буди речено и о изреци главе 19. гдје се помињу у опште Далматинци међу онима, с којима се предвиђа случај суђења на станку.

га зове на тамошњи суд; као што и људи из тијех општина треба да дужника Дубровчанина туже Дубровачкому суду (III. 55.) Исто се тако и гледе Босне Дубровчани шиљу на суд к бану босанскоме, а Бошњаци к дубровачкоме кнезу, само што треба да и једни и други донесу са собом попратно писмо од свога владаоца (III. 52).

Али и с наведеним градовима доње Далмације, с којима је станак и тада био у потпуном обичају, употреба је његова била прилично ограничена, паче у опште говорећи, правило је било, да поједини Дубровчани и Задрани, као што је то одређено било и за људе горње Далмације, иду просто у суд мјеста пребивања дужникова. О случају, кад ће станак бити са горенаведеном групом градова доње Далмације, ево што законик постановљује: „Кад би се догодило какво несагласије међу општином града Дубровника и општином града Задра, те би хтјели назначити општи станак, обје ће стране по старом обичају, доћи на станак пред цркву богородичину Лезинску на отову Хвару. Ту ће се правдати пред судцима изабраним објема странама, а судци ће бити заклети, и биће их с једне стране колико и с друге. Која би једна страна дошла прије, треба да чека другу, осам дана, на означеноме мјесту; она страна која за тај рок не дође, губи правду, ако не буде било какве Божије запреке. Она страна која дође на мјесто станка, треба да назначи свједоке између људи тога мјеста, и добива правду. А нек се зна, да станак бива по реду назначеном у глави о Хумљанима.[1] Наведено наређење

[1] Et si aliquod discordium cresceret inter commune civitatis Ragusii et commune civitatis Jadrae, propter quod ipsi vellent facere communale stanicum et parlamentum secundum antiquam consuetudinem, utraque pars debet esse od S. Mariam de Lesna, in insula Farre, ad parlamentum et stanicum; et ibi debent justificare se coram judicibus ex utraque parte, et tot judices debent (esse) ex

не одликује се јамачно особитом јасноћом, јер га је могуће тумачити на неколико начина. Може се узети: а) Станак је бивао само у доба размирице какве међу Дубровником и доње-далматинском вароши, то јест кад полазак у завађену варош није био безопасан појединцима; или б) на тим су се станцима расправљали само послови и размирице изникше међу саме двије општине као такове, јер за појединце људе, како видјесмо, бијаше одређено, да иде сваки у суд онога мјеста гдје му дужник станује; или в) несаглацје међу општинама оснива се на незадовољству једне или обојих странака са пресудом редовнога суда, па се станак сазивље да развиди ту пресуду, у коме случају станак би вршио посао призивног суда.

Прво тумачење не чини нам се вјероватним, ради тога, што о такој установи, већ ради њене оригиналности, био би се законодавац,· свакако, опширније и опредјељеније изразио.

Кад би примили друго тумачење, тада би биле излишне одредбе чисто процесуалне, које се сретају не само у томе самоме законскоме чланку, него и у поглављу (51) „о суђењу са Хумљанима“, на које се овај чланак нарочито позивље.

Ни треће тумачење не чини се умјестним, јер закон нигдје не помиње ни првога суђења, ни увјетâ које чине нуждну или могућу таку ревизију, што би неизбјежно требало, по самој природи установе.

---

una parte quot ex alia, districti per sacramentum. Et quecunque pars ante ad dictum locum pervenerit debet expectare aliam que non venerit per octo dies completos, et illa pars que, intra dictum terminum octo dierum, non veniret ad dictum locum, debet perdidisse placitum; salvo tamen impedimento Dei. Et illa pars que venerit, ad dictum locum, debet assignare tectes illius loci homines, et debet esse lucrata placitum. Et est sciendum quod stanicum debet fieri secundum ordinem capituli de Chelmo (III. 49).

Не остаје дакле друго него узети, да су на станкове, које су двије општине назначавале ради својих сопствених послова, могли долазити и њихови општинари, да подвргну суду своје појединачке спорове, — али да не могаху само за пошљедње захтијевати да се назначују особити станци. Потпуну потврду тому налазимо у другоме чланку (III. 19.) који ево што наређује: „Кад би какав Далматинац позвао Дубровчанина пред суд у Дубровник, а међу тим би био, ради кога му драго узрока, назначен станак међу Дубровником и општином, од које је тај Далматинац, то Дубровчанин може, ако га је воља, и не одговарати пред дубровачким судом, него обећати, да ће се јавити на тај будући станак, и тамо одговарати. Али за то док год тај станак не буде, он не смије никуда на пут из Дубровника, не оставивши замјеника, који би га представљао на craначком суду, и платио за њ кад би осуђен био. Кад би се назначени двума општинима станак омео и не био, ради ма кога узрока, а Далматинац опет дошао у Дубровник и позвао на тамошњи суд Дубровчанина, тад пошљедњи треба да одговара, нити може захтијевати да се за то назначи други станак.“

Што дакле слиједи из свега до сад казанога?

Да појединачко суђење на станцима међу Дубровчанима и доње-Далматинцима показује се већ у XIII вијеку као изузетак, који се још тиме ограничује, што се не допуштају особити судски станкови, него је то суђење бивало у неким случајевима, као узгредно, на станцима које би ми данас назвали политичким. Ови пошљедњи напротив, нахођаху се у то вријеме још у потпуном обичају.

Станке дакле, у цијеломе своме опсегу и у потпуној снази, треба нам тражити међу Дубровчанима с њиховом загорском браћом тј. са Хумљанима, са Зећанима и са Србијанцима. И доиста ми сретамо о станку, са тим земљама, и у нашем законику највише говора, а и у другим

изворима честа напоминања[1], али и пак и овдје не може се казати, да је станак био једино поприште, на коме су се рјешавале парнице Дубровчана са Загорцима.

Наш законик (III. 51) нарочито одређује, да „Словен“ може позвати Дубровчанина, и обратно овај онога, пред дубровачки суд (ante curiam Ragusinam), али ако тужени неће да одговара, него се воли судити на станку, нека му буде. У такоме случају ако нема до брзо државнога или потпунога станка, треба да стране назначе посебни или мали станак, да изберу судије, и која страна не би дошла у назначено мјесто и вријеме, губи правду. И у случају кад Дубровчанин ухвати каква Словена за дуг, или за какав злочин, па га доведе пред дубровачкога кнеза, овај им суди само ако Словен пристане, ако ли не, тад назначују стране посебан станак. Нагоде ли се пак пријатељски и прије нег дођу пред кнеза, нагодба се потврђује.

Осим тога, и за правде Дубровчана с Хумљанима зависило је само од тужиоца, Дубровчанина, хоће ли ићи ка хумскоме кнезу да се правда, јер законик нарeђује, да му Дубровачка власт има дати препоручно писмо ка кнезу, исто као што видјесмо да су се така писма шиљала и бану босанскоме.

Поглавље „о суђењу са Хумљанима“ које, као што је казано, садржи у опште правила суђења и за остале Загорце, а донекле и за Приморце, завршује се слиједећом веома значајном постановом:

„Кад је назначен потпуни, то јест велики станак, те би Дубровчанин имао што да тражи судом од каква „Словена“, па онај не дође на тај станак, он тиме не губи своје право (illud non prejudicat ei in suo jure, et bene potest manere). Али ако би тај Словен послије тога дошао у Дубровник,

---

[1] Гледај приведена мјеста у Даничића под с т а н ь к ъ.

Дубровчанин нити може бранити Словену дубровачку земљу (non potest ei vetare terram Ragusii), нити га може поробити ни оплијенити (nec potest eum pignerare vel facere pignerari et nec depredare eum), докле год законитим путем не буде развиђена и пресуђена тражбина Дубровчанина.

Ми видимо дакле, да се начин којим ће се судити, у колико је то могуће било, предостављао потпуну избору странака, а законодавна власт није наметала ни тај ни други начин, него их само, гдје је то нужно било, опредијелила. У осталом та слобода у суђењу, видимо, да је у неким случајевима долазила и до самосуда, и у самој Дубровачкој земљи, што свакако претпоставља да су, у подобним случајевима, били подвржени самосуду и Дубровчани у загорским земљама. И пак треба признати, да се Дубровачки законодавац постарао, да ограничи, у колико то прилике допуштаху, ту самовољу појединаца.[1]

---

[1] Тај нас појав опомиње на занимљиви случај самосуда, кога бијасмо очевидци при нашему путовању по Кавказу, земљи уређеној већином по феудалним начелима, као што бијаху од прилике уређене српско-хрватске земље у средњем вијеку. Не ће, држимо, бити с горега казати овдје двије ријечи о томе случају.

Августа мјесеца 1872 године посјетисмо међу осталим, тако звану слободну Сванетију, полудивљу земљицу са десетком тисућа становника, још неопредијељене науком народности. Враћајући се од туда, с приличном количином тамо сакупљене научне грађе, сврнусмо са свом пратњом у најближе село подвржено Русима Сванетије, да се ту, у безопаснијем тобож предјелу, одморимо и распитамо о облицима неких особитих установа које нађосмо у слободној Сванетији. Пошто би достигнута цијел, и пошто нас таводъ или кнез тога предјела прилично угости, свак весело појаха свога вранца, али пошто се упутисмо, би опажено да једнога нема на броју; тај један бијаше „переводчикъ", који никако да нађе свога коња тамо гдје га бијаше оставио. Испрва мишљасмо, да се коњ какогод сам одвезао, те побјегнуо негдје у планину, али распитивањем обазнасмо, да некакав Сванетин одведе коња, те да га затвори у кућу, а он да се попе на врх високе куле (коју готово свака сванетска кућа има), те да тамо чека с напетом пушком, хоће ли се ко усудити да му заплијењенога, или како би ми ка-

Враћајући се к нашему главноме предмету, станку, намеће нам се прије свега питање: да ли дубровачки станци бијаху у битности сви један као други, или представљаху какве разлике, и које? Неколико редака повише била је ријеч о потпуним и посебним станцима, па и то већ наговијешта на разлике, али наш извор, изреком, и на више мјеста, говори о различним врстама станака.

Главне врсте бијаху двије: велики или потпуни (plenarium stanicum), и мали или посебни станак (stanicum parvum) (III. 57), vel proprium (III. 53, 54, 57), или просто stanicum (III. 51)). Главни је значај првих, да бијаху назначавани властима обојих земаља, ради међусобних државних послова, а у једно с тим и ради суда појединаца, дочим посебне станкове назначаваху саме странке, само ради суда опредијељене парнице: на велике станке долажаху власти или њихови представиоци, дочим на посебне станкове могаху и не долазити. То су дакле двије главне врсте које нарочито помиње наш законик, и то пошљедњу врсту (тј. мале станкове) само са Загорцима, дочим са Приморцима, како видјесмо, посљедних није ни бивало.

Али потпуни тј. званични станкови, са нашег данашњег гледишта, могли би се дијелити још и по предмету расправљања и то на три врсте тј. могло је бити станака,

---

зали украденога коња покуша отети. А радшта га „заплијени?“ За то што га брат „переводчика“, годину дана пред тијем, некако увриједи, па он коња узе у залог док му увреда буде намирена. Ни чиновник који с нама бијаше и нико од пратње, а „переводчикъ“ најмање, не усуди се отићи к самосуднику Сванетину да му коња одузме. Тек после дугога парламентовања, пођe сеоскому „старшини“ за руком, наговорити плениоца и његове кућане да коња врате. Најснажнији аргуменат нашега поштенога старшине бијаше. Да и коњ и „переводчикъ“ будући дани окружним судом путнику, то коњ није никако „переводчика“ него путника и власти, па ако коња одмах не поврати, то би била велика увреда и власти и путнику, који нијесу плениоцу ни у чем ни криви ни дужни.

назначених властима обојих земаља, само за послове, које би ми данас назвали политичним или административним: могло их је бити назначених само за суђење појединачких парница, а могло их је бити такође и двоструког значаја тј. у једно и за политичке и за строго судске послове. Званични станци пошљедње врсте јамачно су бивали најчешћи.

Осим тога могло је бити јавних станака ad hoc, и да их је у истину бивало, потврђује нам случај приведени у једном запису почетка XV. вијека.[1]

Изван горенаведене главне двије врсте, наш законик помиње нарочито још једну врсту званичних станака, а то су општински станци (communale stanicum vel parlamentum).[2] Они су били то исто што и потпуни станци (stanicum plenerium) за Загорцима. — И једина разлика међу њима је та, да су општински станци били по правилу назначавани само за послове административне двију општина, а само се изузетно на њима расправљаху судски послови, дочим подпуни станци са Загорцима назначаваху се обично подједнако као за једне тако и за друге послове.

Што се тиче права сазивања станака, ево што се из до сада казанога може закључити: велике или потпуне станке назначавале су владе обојих држава или општина, кад је било административних или судских послова да се ријеши. То исто буди речено и за тако зване општинске станке. Премда се појединцима нарочито законом нијече право захтијевати да се назначи велики станак[3] и пак, по

---

[1] Миклошић, Mon. serb. стр. 256.

[2] Значајно је да само станке са Приморцима, законикназиље promiscue stanicum или parlamentum, на против станке са Загорцима само stanicum, никада parlamentum.

[3] Et si aliquis Raguseus ad querendum habuerit rationen supra aliquem Sclavum, vel Sclavus supra Raguseum, et Raguseus Sclavo vel Sclavus Raguseo dixerit: „nolo respondere tibi nisi ad plenarium stanicum et non ad proprium“, et stanicum plenarium non

самој природи послова, могло је бити важнијих случајева, кад су владе, по молби појединих људи, и велике станке назначавале.

Која је пак влада, према другој, имала право иницијативе у назначавању потпуних или званичних станака, законик о томе нигдје ништа не помиње, јамачно ради тога, што се и само собом разумије, да је о сазивању станка настојавала управо она влада, која је највише интереса имала, да се какав посао или одношај чим прије разбистри, или какав судски спор скорије ријеши.

Мале станке назначavaху сами парничари, (III. 57.), паче, како видјесмо, ова се врста станака наређивала и кад је само једна странка, особито оптужена, то захтијевала. То право искати једнострано назначење станка, долази до тога, да га оптуженик може захтијевати и онда, кад има какву правду са самим владаоцем сусједне државе. У поглављу „об обичајима“ међу Дубровчанима и господом словенском (III. 56.) има знаменита одредба да: ако Дубровчанин има какав рачун од закупа или иначе наплаћивања доходака и регалија (messitatio)[1] с краљем српским, с баном босан-

fuerit ordinatum per segnorias, sciendum est: quod aliqua ex illis partibus non debet nec potest petere stanicum plenarium; sed utraque pars ordinet parvum stanicum ad certum terminum, et ad illud stanicum debent de: finire questiones suas, secundum antiquam consuetudinem (III. 57).

[1] Значење ријечи „messitatio“ тако је тешко опредијелити, а ријеч сама тако је осамљена, да правник Гундулић, који у XVI вијеку доведе у ред, а донекле и објасни дубровачке законе, не зна јој значења, јер у својој примједби, на окрајку, ево што о њој каже- „missitare est frequenter mittere, sed non respondet subjectae materiae.“

Да би се докопати и приближнога значења те ријечи, треба нам се обазрети: 1.) на особита наређења законскога чланка, у коме се срета ријеч messitatio; 2) на историчке записе о непосредним пословима појединаца Дубровчана с владаоцима српских земаља; 3.) успоредити наведену ријеч са сродним ријечима и њиховим значењима у језицима сусједних народа.

ским или с кнезовима хумским и зетским, и ако се то може доказати по „старом обичају,“ треба да Дубровчанин иде

И пак прије свега, треба нам преписати изворни текст поменутога чланка нашега законика:

„De consuetudine inter Raguseos et Dominos Sclavonie. Caput LVI. Quicumque Raguseus aliquem messitationem habuerit: cum rege Rassie vel cum duce Bossine, in terris Bossine, vel cum comite de Chelmo, in terris de Chelmo, vel cum comite de Zenta, in terris de Zenta, et messitatio illa poterit probari vera, secundum antiquam consuetudinem, Raguseus tenetur ire ad illam signoriam, ad paccandum et complendum messitationem illam quam habet, in vita sua. Et si Raguseus moreretur ante quam vocatus esset ad rationem, sciendum est, quod uxor vel heredes ejus, aut illi qui possident bona sua, debent et tenentur respondere et facere rationem in civitate Ragusii pro mortuo, et si Raguseus nollet respondere et facere rationem ante curiam Ragusii et petierit stanicum secundum antiquam consuetudinem utraque pars debet ordinare stanicum ad suam voluntatem, ante dominum comitem Ragusii. Et si uxor vel heres illius mortui aut illis qui possident bona ejus, non possiderent aliquid de bonis mortui, aut vellent dejactare se de possessionibus suis, ipsi non tenentur nec debent facere rationem secundum antiquam consuetudinem.“

1). У приведеном чланку, за наше у тексту наговијештено мњење о значењу ријечи messitatio, говоре слиједеће околности: а). Посао који се зове messitatio долази у непосредној свези само са земаљским владаоцима, јер су само они и имали дохода у тако велику размјеру, да им је требало за то закупника главничара или иначе чиновника вјештих рачунању као што бијаху Дубровчани; — б.) Што се тиче Босне, Захумља и Зете, тај се посао нарочито ограничује на земље тијех владалаца (in terris Bosne etc.), а, ако се то не говори изрично о Србији, то је ваљда за то што српски краљ могаше имати регалија и у опште доходака и изван Србије у ужем смислу; — г). За правде које се рађаху из посла messitatio, дужник Дубровчанин, требало је да иде к владаоцу с којим имадијаше тај посао (tenetur ire ad illam Signoriam): управ изузетак из општега правила, да повјерилац треба да зове дужника пред мјестни суд пошљеднега. То је наређење постановљено ваљда: обзиром на достојанство владалаца-тражилаца, ради утврђења кредита Дубровчана, а и ради тога, што у земљи, гдје је таки посао рађен, најлакше се могу и рачуни развидјети. — д). За дугове простичуће из таких послова, и пошто дужник Дубровчанин умре, одговара му жена и други нашљедници, у колико досижу наслијеђена добра: то, дакако, и опет ради кредита и политичких сврха

к тому владаоцу да намири рачун или иначе изврши своју обвезу, али његови нашљедници који су такође одговорни

---

2). Од зборника историчких докумената, при руци су нам за сада само Пуцићеви „Српски споменици“, па и ту налазимо приличан број записа који потврђују, да су се Дубровчани у српским земљама често бавили закупима и наплаћивањем владарских, или у данашњем смислу, државних доходака. Те су записе узимали Дубровчани и увршћивали их у званичне акте у Дубровнику по свој прилици ради тога, да би се осигурали према наређењима горе наведенога чланка дубровачког законика. Веома је значајна у томе обзиру повеља Стјепана Дабише, краља босанскога, од 29 септембра 1393, којом ослобођава свога протовистїара Жору Бућу (Zorre de Bucchia), Дубровчанина, сваке одговорности за све царине, кѹплѥ и коморе, које је држао неколико година, јер је тога дана предао потпун рачун од свега „ѕа то каже краљ, сьми нашими листьме реченога протовистїара одь всега ѡсвобаѥмо и ѡсвободисмо нѥгову дѹшу вику вѣкома....... да га одь тога ниткорь не и питати нѥдного разлога ѹ Дубровникѹ ни ѕкати иѕ Дубровника на раѕлогь, ни нѥга, ни нѥговѣ дѣтьцоу ѹвѣки, нѣ миї ни нашь послѣдини, ни кто иного ѹ меньинихь“ (II. 38—40). Тај је запис био унесен у званични записник канцеларије дубровачке, днева 31 октобра 1393. Записа сличнога садржаја има у поменутоме зборнику још необично много, нпр. на странама 41—42, 47—48, 62—64, 80, 84, 89, 103, 110, 111, 112, 113, 114. Гледај о томе у Чед. Мијатовића „Трговачка политика српских краљева и царева“ (Отаџбина III. 520—521).

3. Ако и немогасмо нигдје срести саму ријеч messitatio, опет налазимо неке друге, које су по свој прилици, с њоме у тијесној свези. Наведимо прије свега ријеч *μεζίτης* која се срета у византијским споменицима са значењем: intercessor, sequestor, arbitrator, mediator (Du Cange glossarium ad script. med. et inf. graecitatis). Она живе још и данас у истоме облику *μεζίτης* и у новогрчком језику, и значи с а н с а р, г р о ш и ћ а р. Та иста ријеч срета се и у неким сјеверо-италијанским нарјечијама, у понешто преиначену облику, као: у млетачкоме m e s s e t o, у фурланском m i s s e t e, у брешанском m e s s e t, у бергамскоме m e s s e t, у тиролском m e s s e t a, са истим или сродним значењем. (Mussafia, Beitrag zur kunde der nord-italienischen dialecte im XV Jahrhunderte) Миклошић наводи за арбанашки језик, ријечи: m e s i t = Vermittler, m e s s e t u r = der mittlere. Од словенских језика, налази се у словеначком m e š e t a r са значењем као у новогрчком; али осим тога, у томе нарјечију има и: m e š e, m u š e t = interpres, од чега има и глагол m e š e t i t i; за тим K o n j s k i m u š e t = мијењач коња; и m i š e t a r = internuntius (Miklošić Fremdwörter

у колико уживају дужниково имање, ако изјаве да воле на станку своје разлоге казати и свршити правду, тада се пред дубровачким судом само назначује вријеме станка, на коме и бива суђење и рјешење парнице.

О времену године кад су обично бивали станци, законик ништа не напомиње; можемо дакле узети да су бивали према потреби, и то не само мали или посебни него и станци потпуни или званични. Опредјељенији су, на против, извјештаји које имамо гледе мјеста станака, јер су они били назначени готово за сваку општину или земљу у самоме законику. Ево тијех мјеста:

Међу Дубровчанима и Задранима назначује се мјесто на отоку Хвару, код богородичине цркве хварске (S. Maria de Leona in insula Farre).

Са Шибеником, Трогиром, Омишем, Спљетом и Хваром, станачко је мјесто бивало на Превлаци код Стона, и то у мирно доба, на сред Превлаке. За ратно или сумњиво доба, ево што законик каже гледе наведених пет општина. Кад би која од речених општина, имала какву сумњу о намјерама каква иноземнога властелина, тада Дубровчани треба да дођу на ону страну Превлаке, на обалу. А кад би такву сумњу Дубровчани имали према какву властелину „словен-

---

in den slav. Sprachen). Али више него све што наведосмо, приближује нас к значењу наше messitatio ријеч *μεσάζοντες*, коју ево како Du Cange, у своме више наведеноме рјечнику, тумачи: „*Μεσάζοντες* dicti, quia in aula Imperatoris primas obtinent, rerum ministri, apud manilium quibus, scilicet, velut sequestris principes res suas peragunt. Тим су именом византијски писци звали испрва и турске велике везире. Гледај у истоме рјечнику, ријечи: *μεσιτεύειν*, *μεσιτεία*, *μεσαστίνιον*, *μεσεγγυητὴς*. Такође и у његову латинскоме рјечнику ријечи: mediator, intercessor, arbitrator, arbitratus, sequestrator.

ској“ тада треба да доњо-Далматинци дођу с ову страну Превлаке, повише обале[1].

Са Хумљанима стајаху се у Затону[2] код Стјепанове цркве „здвора“ (ad S. Stephanum in Malpho de foris).

У једноме запису од прилике XII вијека[3], дакле около сто година прије него би састављен наш законик, налазимо, да су се Поповљани (племе у хумској земљи) стајали са Дубровчанима такође у Затону, али се у истоме запису помиње, да су станкови с Поповљанима бивали обично „на оноі странѣ Рѣкє“[4].

За станкове Дубровчана са Србијанцима био је назначен Шумет (in Joncheto[5]), и то на мјесту које се зове „arena“[6] код Трипунове цркве[7] или на „Крести“ (ad Crestum[8]) код Михаилове цркве[9]. Избирало се ово пошљедње мјесто кад су то Србијанци жељели; у противном случају бивао је на више означеном мјесту, код Трипунове цркве[10].

---

[1] Et si aliqua pars ex supradictis, haberet dubium de aliqua Signoria externa, Ragusei debent ire ad illum partem de Privlac, ad ripam Et si Ragusei haberent dubium de aliqua Signoria Sclavonie, dicte partes debent venire ad istam partem de Privlac, super ripam. Et si pax fuerit ipsi debent convenire in medio (III 50).

[2] Село на сјеверу од Дубровника одмах преко Ријеке.

[3] Миклошић, Mon. serb. 7.

[4] Т. ј. на лијевој обали Ријеке. Ушће је те ријеке управ уз улаз Грушке морске луке. Латински се зове Umbla, италијански Ombla; у народном језику осим Ријека нема ни данас другог имена.

[5] Шумет је близу извора Ријеке, код Дубровника, са сјеверне стране. Италијански се зове Gionchetto.

[6] Свакако је то мјесто имало и српско име, и „arena“ можда је само пријевод српскога. Г. П. Будман саопшти нам да има више главе од воде једно мјесто муљарасто које се зове ђер и ђерина (особита врста гњиле).

[7] Те цркве сада у Шумету нема, и трудно је опредјелити гдје је била.

[8] Ваљда пријевод ријечи „Главица“ или „Хумац“.

[9] Ни тој се цркви незна мјесто, јер је сада нема. Али у Шумету има, управ на једној главици црква св. Кузме у којој светкују и св. Миховила. (П. Будман).

[10] In Joncheto in loco qui dicitur Arena prope ecclesiam S. Triphonis,

Са Зеђанима стајали су Дубровчани у Млинима код Илареве цркве (ad Molina prope ecclesiam S. Hilaronius. III 54)[1].

Мјесто за станкове с Бошњацима, као што је већ поменуто, наш законик не назначује, али имамо уговорни запис почетка XV вијека[2], у коме се за случајни званични станак, назначују три мјеста, т. ј. Конавле, Требиње или Попово на избор замјеника краљева, који је био назначен да оде на тај станак. Али то бијаше одређено само за тај пут, и никако се не може узети као правило, тим мање, што је ту, како видимо, наведено више него једно мјесто.

Кад погледамо на положај набројених мјеста станачких, лако ћемо опазити, да се при њихову избору гледало највише на два својства: а) да буду колико је могуће више једнаке далечине и лакоће приступа за земље, за које су назначени; б) да буду по могућству на неутралноме земљишту т. ј. изван граница једне и друге земље и општине.

То је све што могосмо за сада казати о мјестима станкова.

Погледајмо сада на особе које долажаху на станак.

На потпуним и општинским станцима сретамо најприје власти обојих земаља или општина, које ће се или договарати о међусобним пословима или заједнички расправљати поједине парнице обостраних парничарâ.

Да су на те станкове долазили не ријетко и владаоци главом, види се из постанове у поглављу 53 које каже: „краљ српски може лично и не долазити на станак, немој

vel ad Crestam prope ecclesiam S. Michaelis; si Sclavi de sua voluntate voluerint locum de Cresta, et si Sclavi noluerint locum de Cresta, stanicum debet fieri in predicto loco (III 53).

[1] „Млини“, село у Жупи на крај мора, недалеко од Дубровника са југоисточне стране. Иларева црква још је и сада на своме мјесту.

[2] Миклошић, Mon. serb. 256.

да га је баш воља дођи (nisi fuerit du sua voluntate); али кад не дође треба да пошаље на своје мјесто замјеника". Бивало је дакле случајева кад је долазио. Исто се то казује и о дубровачком кнезу. О пошиљању заступника владаочевих на станак говори се нарочито у горенаведеном запису о станку Бошњака и Дубровчана: „Томви взетью да є сѹдѣ кнєзь Вльклць Хранићь и ш-ними властелинь дрѹги босански кога ш-ними (краљ босански говори), кральство ми пошлє. И кь нимь и ш-ними заєдно да бѹдѹ сѹдьє .Б. властелина дѹбровьчка коє опьнина дѹбровьчка пошлє[1]."

Да су странке које су се имале судити долазиле на станак не треба ни помињати, јер се то и само собом разумије. Али има о томе нарочита говора и у самоме законику, у њему су, шта више, назначене и принудне мјере ради њихова доласка; о чему ће, у осталоме, бити говора ниже.

О заштитницима странака премда закони о станцима и не говоре изрично нигдје, њих је ипак по свој прилици бивало, јер не само да их је у опште имало у обичноме суђењу у Дубровнику[2] него је та установа основана и у народноме обичају Србо-Хрвата. Заштитнике ипак, који су тамо долазили, не треба никако смијешати с данашњим одвјетницима или адвокатима.

Што се тиче заступника појединих парничара, законик о њима говори изрично, и то за обје стране[3].

О свједоцима се такође помиње на неколико мјеста.

На мале или посебне станкове долазиле су, дакако, све горе назначене особе које су у суду потребне. Само да

[1] Миклошић, 1. с. 256.
[2] Гледај III 30. Успореди у осталом VI 63.
[3] Raguseus qui supra aliquem foresterium ad statutum stanicum petere voluerit rationem, possit si vult, procuratorem suum ad stanicum mittere, qui pro eo interpellet et faciat omnia que pertinent ad placitum, que ipse fecerit si esset presens; ita tamen si hoc ordinate faciat cum notitia domini comitis. (III, 20).

ли су обостране власти долазиле, не може се на темељу нашег извора од иста казати. Ми смо паче склони да примимо, да власти нијесу неопходно нужне биле, па да по томе нијесу обично ни долазиле. Тај се закључак може, међу осталим, учинити на темељу наређења закониквоа: да на великоме станку суде свима једни судци, а да за суђење на малим саме странке изабирају судије.

Горе је већ наговијештено да, међу Дубровником и општинама доње Далмације, обично су се на станцима расправљале само распре које су се непосредно тицале једне и друге општине, јер да за појединачке пре бијаху одређени, као што видјесмо, обични судови; а на станак долажаху ради суда појединил људи само extra ordinem.

Са Загорцима, на против, не само да су предмети расправе бивали политичког или административног значаја, него су подлежале станачкоме суду и све врсте судскијех предмета. То је требало да тако буде тим више, што судски послови у она времена не бијаху раздијељени на категорије као што је то данас, па за то није ни могло бити за појединe врсте њихове посебних судова.. Паче ја мислим, да још не бијаше ни најкрупнијега дијељења на грађанске и казнене судске послове, јер су све парнице имале претежно приватни карактер у сусједним Дубровнику загорским земљама. Доста је само напоменути, да су н. пр. убојство и рана, која су данас строга delicta publica, онда у тим земљама имали претежно приватни значај, јер се могаху, паче бијаше правило, да се могу новцем откупити[1].

---

[1] Има томе потврда у главама 58 и 59 VIII књиге законика (de pena vrasde), које ево што од прилике казују:

Давни је обичај био међу Дубровчанима и Србијом, да кад Дубровчанин убије Србијанца или обратно, овај онога, убојица треба

Остаје нам јоште да бацимо поглед на главније стране станачкога поступка, у колико им се траг сачувао у нашему законику.

Ми већ напоменусмо, да поглавље 51 (III књ.), у коме је опредијељен ред суђења на станцима међу Дубровчанима и Хумљанима, — бијаше на исти начин као правило поступка и са осталим сусједним општинама и земљама.

Погледајмо на главнија из тијех правила, и то најприје гледе потпуних станака.

Судци су се избирали, али им је број неопредијељен у законику: наређује се само да их има бити подједнако

да плати 500 перпера вражде, па да је слободан. То се тако од давнина мирно опслуживало, док се у другој половини XIII вијека не угњијездише у Дубровник млетачки кнезови. Један од њих у почетку XIV вијека, именом Белети Фалетро, пошто погину један Србијанац од руке дубровачке, изјави, да он не може допустити да се тај старн обичај врши, него да ће он поступати по законима Ивана Теупола, на које, казиваше, да је везан заклетвом, и по којима убојица, Дубровчанин, треба да главом плати. Та новина доведе кнеза у сукоб(discordium)са цијелом општином дубровачком, услијед чега Дубровчани опремише посланике у Млетке, да се жале; али дужде даде право своме Фалетро. Међу тим промијени се кнез и на његово мјесто дође Андрија Давро, (у српским записима Андрија Злат), те Дубровчани послаше у Млетке свечане посланике (solemnes ambasadores) ради повратка старога обичаја. Дужде Дукалом 8 Априла 1308 год. тај пут ријеши спор овако: нека Дубровчани пошаљу посланике ка српскому краљу Урошу (Милутину) те да га моле да изда закон по коме би Србијанци, који би у будуће убили Дубровчанина, платили не новцем, него главом „као што то заповиједа и божији и људски закон и као што по свијету бива (cum quelibet lex divina et humana precipiat et sic per mundum servetur)“, јер да ће тако и Дубровчани чинити са својима. И само ако краљ не би хтио примити тај предлог, тада нека остане по старом. Свети краљ одговори јуначки дубровачким посланицима, да он с предложеном новошћу није никако сагласан, да он никако неће пролијевати крв својијех људи (nolebat spargere sanguinem suorum) него да ће се држати старога обичаја јер је то и заклетвом својом обећао. — а нека Дубровчани са својима раде што их воља. Послије тога, дне 29 Септембра 1308, би издан закон у Дубровнику, којим се потврђује стари обичај плаћања вражде.

с обје стране, т. ј. једна земља или општина избира их исто колико и друга. Не говори се ни о томе, хоће ли судије бити земљаци оне странке која их избира или их може бити земљака и противничке стране. Законик само наређује да судије треба да се закуну на јеванђељу, да ће судити праведно без лукавства по старом обичају (bona fide sine fraude secondum antiquam consuetudinem).

Што се тиче јављања парничара у суд, постановљено је: да дубровачки кнез треба да се стара, да сваки Дубровчанин који је Хумљанином позван на станачки суд, дође свакако на станак, или да пошаље мјесто себе пуномоћника. То је исто старање наложено и на кнеза хумскога, који настоји да се позвани Хумљани или њихови пуномоћници јаве на станак[1]. Само за Дубровчане је к обвези јављања додато условље „ако су у Дубровнику“, јер Дубровчани од вајкада, по положају свога завичаја и по историји свога развитка, поморци-трговци, бијаху највише на путу, дочим за Хумљане земљодјелце, није се показивала нужном та клаузула.

Пошто је на станцима, особито на тако званим потпуним, било и парница и парничара сваке врсте, то је дакако требало постановити и ред којим ће се поједине врсте парница разабирати и рјешавати. Ред је могао бити стварни

---

[1] Et comes Ragusii tenetur et debet facere, ut omnes Ragusei qui tempore illo inveniuntur in Ragusio et vocati fuerint a Sclavis ad rationem, veniant ad stanicum illud, aut debent mittere pro eis ad faciendum rationem ad illud stanicum. Et comes de Chelmo simili modo tenetur facere, ut homines de Chelmo qui vocati fuerint ad stanicum, veniant ad faciendam rationem ad illud stanicum, vel debet mittere pro eis. (III, 51). Изрека на оба мјеста: „debent (debet) mittere pro eis“ значи по свој прилици: „да пошаље пуномоћника мјесто себе на суд станачки“. Али није немогуће да је та латинска изрека скројена и по нашој народној: „да пошаље по њих“; тада би дакако, и значење било друго.

или лични или оба смијешана; ми налазимо само ли и у поглављу о поступку, којим се бавимо.

Прије свега долази одредба: да ако би кнез хумски имао какву тражбину према кнезу, општини или грађанину дубровачкому, тај се посао или парница има најприје расправљати; за тим долази кнез и општина дубровачка са својим тражбинама према кнезу хумскому и Хумљанима. Тек после њих долазе парнице појединаца, за које се већ и не опредјељује хоће ли бити Дубровчани први или Хумљани, него на просто зависи од ждријебања (debent ponere tesseram), којим ће се редом појединци судити, па били искаоци Хумљани, били Дубровчани.

Разумије се, да су средства доказа и на станцима била од прилике они иста, која се сретају и у обичним судовима, али законик их у главама о станцима не набраја. Помиње се само заклетва, и то за то, што је требало неке појединости њезине законом опредијелити и утврдити. Ипак и то мало што је казато о томе предмету у нашем поглављу, није без важности у историјском погледу.

„Кад би заклети судци одредили, да се закуне какав кнез (comes) или син кнежев, допушта се овима да могу назначити каква свога племића (unum de suis nobilibus viris) да се пред судом закуне мјесто њих; али при заклетви треба да стоје уз клетвеника и да га целују“. То се тиче Загораца, али има постанова о томе и за саме Дубровчане: „кад би наређено било судом на станку, да се Дубровчанин закуне сам или са клетвеницима, „Словен“ не смије казати Дубровчанину „„не ћу да се с тобом куне тај и тај““, него се Дубровчанин има заклети са оним својим рођацима које имао буде“ (sed Raguseus jurare debet cum illis suis propinquis quos habere poterit).

Пошљедња нам постанова свједочи да је у XIII вијеку још живјела у Дубровнику барем у споровима са сусједнима

Загорцима правна установа оклетвеника (conjuratores, Eideshelfer), што не треба да нас зачуди, и то тим мање, што је све што се је радило на станцима бивало и тада secundum antiquam consuetudinem и што тај обичај сретамо по свуда у староме праву Словена и Германаца па и у многих других народа живућих у једнаким приликама. Али овдје ми имамо још нешто веома значајно, а то је, да ако ријеч propinqus значи рођак, ми имамо још и одзив племенскога устроја народа. И дан данас у Црној Гори (са својим херцеговачким и бокијељским сусједима) и у Арбанији, гдје је народ још преимућно устројен на темељу рода и племена, оклетвеници бивају само чланови породице или братства. А рад шта? По свој прилици ради тога, што, будући солидарност рода проведена у економном и државном обзиру, исто је тако ударен печат солидарности и на религиозни живот. Услијед тога кад би се криво заклео и само један од рођака, проклество пада не само на њега, него и на васколик род, па је за то у интересу цијелога рода добро проучити, да ли је тврдња парничара, њихова рођака, истинита, прије него ће му допустити, да се закуне, па да и они својом заклетвом његову потврде.

На против прва одредба да кнезови и кнежевићи нијесу обвезани лично се клети, показује јасно уплив назора феудалне добе, по којима господи треба вјеровати и на ријеч, или, кад то ради особитих околности није доста, могу дати замјеника, који ће се за њих клети исто као што би мјесто њих и на мегдан изашао. Додатна установа да кнез при заклетви треба да цјелује замјеника и да стоји уза њ, при клетви оснива се очевидно на увјерењу да тим целивом кнез ступа у религијозну свезу са замјеником, те постаје удионином свијех пошљедица његове клетве.

Знаменито је, да у законима изданима за станак, нема нигдје ни спомена о каквим чудотворним доказима, као:

о врелу гвожђу, о врелој води итд. И пошто те врсте доказа у законима нема, веома је вјероватно да је није ни у обичају било, јер би свакако и у томе требало што год попунити или опредијелити законом као што је то учињено и гледе заклетве. У Црној Гори као и у Србији, премда ограничена на веома мали број случајева, живјела је мазија до најновијега времена; а има један статут, готово савремен дубровачкому, али веома изложен упливу германштине, на име статут вароши Лабина (Albona) у Истрији, у коме има цијело поглавље (de lege caldavia) које претписује до најтањих ситница процедуру мазије и вреле воде. Знаменито је такође, да и на Кавказу, гдје нађосмо заклетву, као средство судскога доказа, необично развиту[1] не могосмо ни

[1] У свакоме учевнику судскога поступка, у одсјеку о доказима, набраја се приличан број категорија судске клетве, али ни у најпотпунијем неће се наћи категорије коју имадосмо прилику забиљежити у Абхазији и Самурзакани (на Кавказу). Ево како и у каким случајевима бива та за нас Јевропљане по све нова врста заклетве.

Иван, на примјер, ожени се сестром Петровом с којом поживи неко вријеме,— за тим не могући имати с њоме мушке дјеце (огромни недостатак за народ који се налази у племенској стадији развитка) отпусти је, и она се врати у род. Петар, њезин брат, и сва породица тиме су, по народноме увјерењу, грдно увријеђени, те треба да оперу љагу Ивановом крвљу или крвљу каква његова рођака. Али прије него ће се почети крвити међу се, скоче сусједи и пријатељи те наговоре увријеђену страну, да се мире на темељу пресуде добрих људи. Добри људи нађу за право: да Иван, за увреду нанесену, плати Петру и породици му цијелу крв, т. ј. толико новаца колико да је убио човјека породице Петрове; — али и тим није још свршен сав посао. Да би Петар могао без зазора примити новце, т. ј. да свијет не каже, да Петар за увреду женској учињену, воли узети новце, што је свакако зазорно, него ли се упуштати у крвљење, добри људи још уз то треба да нареде, да се Иван закуне Петру, ево како: „Кунем се (са цијелом поворком клетвених изрека) да, кад би се ти, Петре, био оженио мојом сестром, као што сам ја твојом, па кад би се међу вама догодило што се догоди међу мном и твојом сестром, и ти отпустио моју сестру као што отпустих ја твоју, па кад би, при једнаким приликама, добри људи тебе осудили да ми платиш крв, ја бих свакако примио новце без зазора и не бих искао твоје крви ни крви твојих рођака.“

трага наћи чудотворним доказима, који се тако често сретају у староме германскоме праву. У означеноме поглављу има још само постанова о извршењу осуде: ни она, премда кратка, није без важности. „И човјек који изгуби правду на темељу осуде тих судаца, па којом му драго страном они били изабрани, господар (dominus) тога човјека треба да без одмицања (sine mora) учини рачун добитнику, ако се не би саме странке међу се иначе нагодиле".

Станак у Црној Гори до најновијега времена.

Изложивши нацрт станка у старија времена, не ће никако бити сувишно саопштити у кратко и то што обазнасмо у Црној Гори о тој установи, која је међу племенима црногорскима па и међу њима и њиховима сусједима била у обичају све до кнеза Данила. У неких племена горње Херцеговине и у свијех Арнаута, она и данас живе.

Станци биваху међу племенима[1] а и међу повећим **братствима** једнога племена, кад ће да се мире послије међусобног крвљења; или кад треба да уговоре о какву послу који се тиче обје стране, или напослије да суде појединачке спорове, парничари којих јесу чланови оба племена или братства. Не ријетко су се на једноме истоме станку рјешавали послови свијех назначених врста.

Периодичност станака није била унапријед назначена него се стајаху према потреби. Главни раздио станака бивао је: у оне који се стају у ратно доба ради мирења, и оне који бивају у доба мира међу племенима.

Сви станци имадијаху јавни или званични карактер, јер на свеколике долажаху племенски главари. И сами станци

[1] Племена су се сматрала као неке посебне државице у међусобним одношајима, и врло наличне у томе на швајцарске кантоне. У Црној Гори било их је преко 40.

на којима се расправљала само по једна парница и који одговараху малим или посебним станцима дубровачкога законика, нијесу били без званичног својства; јер ако на таке станкове и не долажаху виши главари, они и пак шиљаху мјесто себе мање главаре да парницу ријеше: дакле странке не избираху судије као што је то бивало на станцима са старим Дубровником.

Што се мјеста тиче, станци биваху на уобичајеном мјесту, на граници двају племена, на коме биваху још од времена за које нема паметара. Међу Пиперима и Бјелопавлићима н. пр. станак је вазда бивао на Врбовику; међу Пиперима и Кучима била су два мјеста: на Биочима или на Расту, према тому како је које било наручније за поједине случајеве.

Кад се кому требало судити с другоплеменикоm, он је ишао ка главарима свога племена те молио, да у договору са главарима племена његова противника буде назначен станак. Разумије се, да за какву малу стварцу и не назначаваху одмах станка, него чекаху док се прикупи неколико судских или других послова. Бивало је, да су и обострани главари сами проглашивали, да ће тај и тај дан бити с тим и тим племеном станак, па ако ко што има да му се суди, нека дође.

Број главара, који су на станак долазили, био је већи или мањи, према важности и броју спорних предмета. Осим главарâ долажаху на станак обје странке са својим свједоцима, а да не изостану, о тому се старају главари. Осим тога долазили су и заштитници кад их је једна или друга страна требала. То је бивао обично братственик који је био рјечитији а особито јачи, те се могаше надати, да ће његова послушана бити. Долазило је на станак и људи који баш ту и немадијаху особита посла, а то су обично братственици парничара; и њих је бивало више или мање према важности посла који

се расправљао. Кад се судило о убојству или о паљевинама долажаху на станак готово цијела братства.

Судници, који су, како видјесмо, сами главари, не куну се никада, као што је то напротив бивало на старим дубровачким станцима. Паче главари се овдје више сматрају као „умирници“ него ли судије, и сваки држи да му је као нека морална дужност бранити, колико год може свога племеника[1], па био крив или прав све једно.

Кад је било да се ријеши више послова различне врсте, вазда су били први на реду послови који се тичу цијелога племена, за тим се узимаху у претрес судске распре појединаца; и једне и друге бијаху претресане редом важности, и то најприје по важности врсте посла, а за тим по важности особа.

Судски предмети могаху бити најразличније врсте а то је било тим природније, што је свака парница имала значај парнице грађанског права, јер се све могло свести на новце, па и само убојство, као што је то бивало и у старо доба, при једнаким приликама. Тога ради није свагда било нужно да окривљеник главом буде на станку, него кад није требало његовог личнога присуства ради какве доказа, могао га је представљати и какав други братственик, а најбоље кући старјешина, као што то свуда бива у Срба и Хрвата већ по особитом саставу обитељи. Паче у крвним пословима, убојица није смио ни долазити на станак, да својим присуством не узмућује братственике убијенога, и не побуди на освету мјесто на умир.

Средства судскога доказа била су, наравно, једнака

---

[1] Народ не каже никад суплеменик, као што се срета у књижевном језику, него просто племеник. То одговара оному мој земљак conterraneus, мој сељак convillicus. Чланове другога племена зове иноплеменицима или још много обичније другоплеменицима.

оним која и при обичном суђењу: признање, свједоци, записи, рабуши, свод, сокови, сокодржице, заклетва, оклетвеници (conjuratores). Мазије није на племенским станцима бивало, као што видјесмо да је није бивало ни на станцима са старим Дубровником. Та врста доказа била је врло ријетка, и у обичним судовима унутра племена, и' к њој прибјегаваху само у крајњим случајевима, и то готово само у парницама о прељуби. Простор ове расправице чини немогућим упуштати се у даље описивање тијех необично важнијех за науку правних установа. О томе ће ако Бог да, бити говора у своје вријеме и на своме мјесту.

Пошто је осуда изречена, главари су вазда настојали да обје стране пристану, јер тада већ није било велике муке с извршењем, нити се више могло родити из тога какве сметње. Кад су пристајали, требало је да осуђени или његови, одмах па станку намире парничара добитника; ако није било у тај пар новаца, за сигурност да ће бити извршена осуда, или плаћен незер[1], давали су се залози, обично оружје. Ако се је осуђени пријечио, лако би га главари укротили и принудили на извршење кад је био од нејачице, што баш није било лако с јачицом[2], јер ко би овога напао, могао је лако повући на се освету његова јака братства. Главни је лијек био у таким случајевима, за обијесну јачицу, пријетња да ће га племе личити, па да ће он сам одговарати племену, кому припада његов противник, — па што му буде. И цијелому братству, кад се је од обијести противило мирењу,

[1] Такса за поједине врсте злочина или штете учињене другоплеменику. Такса која се је уговарала на станцима међу племенима унапријед за све будуће случајеве.

[2] О јачици и нејачици не може овдје бити ближега говора. То, како и све друге особитости црногорског обичајног права до кнеза Данила, могу се схватити тек, кад буду представљени у свези са свим осталим установама, истекшим из особитога строја друштвенога живота у тадањој Црној Гори.

могло је племе запријетити личењем, којим би то братство постало exlex; јер за све зло што би му се догодило са противничке стране, племе га више ни свети ни брани.

Станак, који је бивао послије покоља међу племенима имао је свој особити облик. На станак су долазили сви племеници који могу оружје носити, тако да је станак био подобан војсци, раздијељеној у два табора, пушкомет далеко један од другога. Пошто се тако оба племена сташе, знаменитији главар једнога племена зазивље знатнијега главара другога племена и пита га на вас глас: „је ли вјера?“ да се они оба одвоје сваки од своје војске, те да се састану и поразговоре. Пошто се на узајамно обећану вјеру они двојица састадоше, ухвате вјеру и за остале главаре оба племена, те се тако и они к њима придруже. Тада се почиње погађање, које обично дуго траје, и пошто се најпослије погоде, главари ухвате вјеру за оба племена, да ће од сада мир бити, и да ће се погодба извршити.

При завршају овога чланка у осталом треба нам казати — као што то казасмо и за стари Дубровник — да станак и у Црној Гори и у сусједним земљама, премда главни, ипак није био једини начин рјешавања судских парница међу племенима. Од тијех другијех начина свакако је најприродније, у мирно доба, да искалац сам иде ка главарима дужникова племена, са препоручним писмом својих главара. То је тако најобичније и бивало, особито за дугове који се рађаху из трговине, те главари дужникова племена рјешаваху парницу и без станка и стараху се да пресуда извршена буде без одлагања.

Ми ево у главним цртама предочисмо станак какав је био у стара времена и какав се сачувао до нашега времена; али се до сада ни најмање не обазресмо на узроке, који

могоше дати повода да та установа никне и порасте, да се утврди, па се тако дуго уздржа у некојим крајевима народа нашега.

О поводу и о узроцима ево што се међу осталим може казати:

а) Разлика правних обичаја и закона у појединим крајевима, па био и најправији мјестни суд једне стране, чини често, да странац помисли да му је неправедно суђено. На станку, напротив, гдје се суди не jure civili једне земље него jure gentium у римском смислу, правила су суда позната и разумљива обојим странкама, па им се по томе чине и праведнија.

б) Међу појединим крајевима може бити и уговора, за поједине правне случајеве, као што је н. пр. незер био међу црногорским племенима, па је боље јамство за правилно вршење уговора, кад се уговорена правила и примјењују к појединим случајевима објема властима заједно и договорно.

г) Кад су обострани судци заједно, знајући они све личне и имовинске прилике парничара лакше их је довести и до мирне нагодбе.

д) Тешкоћа дописивања међу судовима и властима у доба слабога распрострањења писмене умјетности, и готово немогућство при таким приликама саопштавати писмено свеколике појединости и танкоће фактâ и односаја у појединим случајевима, доводи, тако рећи, само собом до признања потребе станкова.

ђ) Ту установу препоручује и брзина рјешења послова, јер се свакако на станку могу лакше рјешавати спорови, гдје се обостране власти старају да се парничари, свједоци итд. јаве пред суд, — што би свакако теже било кад би судила само власт једне стране, те за изискивање и потврђивање фактова нужне биле тако зване requisitoriae.

е) Кад обостране власти суде, бива лакше и извршење осуде, јер се и власт осуђене стране држи морално обвезном настојати да осуда, коју је сама помагала градити, буде тачно извршена.

А како се могла сачувати та установа у неким крајевима све до нашега времена?

а) То је знак да су прилике, потребе живота и околности у тим крајевима, у главноме, једнаке биле онима, које обстојаху у загорским земљама набројеним у законику дубровачкоме.

б) Пошто је потреба била у главноме једнака, већ је и сама старост обичаја помагала његову опстанку, па баш кад би друга каква установа донекле и удобнија била.

г) Неке разлике, које у појединостима сретамо међу старим станком и данашњим, доказују управ органичност правних и друштвених установа, јер, премда је станак као таки у главноме сачуван, ипак отправе некојих функција, саме се собом, течајем времена преиначише, према измјенама које се згодише у неким странама друштвенога живота.

То је све, што за сада могосмо казати о томе предмету; подубље и потпуније расправљање, не допустише нам други послови и незгода мјеста садањега пребивања. Али и тај хитни нацрт можда не ће бити посве бескористан, јер нам барем даје појам об установи, о којој се наука у нас до сада ни дотицала није. Он нас, осим тога, узгред опомиње, да није ни то једина самоникла установа у историји нашега права, која је науком посве занемарена.

Али што се нама чини најзнатније, то је: да нам садржај овога чланка на очиглед показује, како купљење и изучавање садашњих правних обичаја није само важно за практичне сврхе (законарство, судство), него је не-

измјерне цијене и за чисто научне цијели, а особито за историју права. За научне сврхе, то купљене, ако је вршено строго критично, према особитој природи грађе, може, по нашему мњењу, барем онолико користи донијети, колико донесе сабирање живе језичне грађе и других производа народне мисли знању језика и његовој историји, као и знању усмене књижевности народне.

Париз, у првој половини 1875.

В. Богишић.

СЛОВЕНО-СРПСКА КЊИЖНИЦА

на св. Гори Атонској

У МАНАСТИРУ ХИЛИНДАРУ И СВ. ПАВЛУ.

I.

Хилиндарска књижница.

Хилиндарска је књижница основана, без сумње, још за живота првих српских ктитора, св. Саве, (доцније првог српског архијепископа) и његовога оца св. Симеуна Немање, „господина и мироточца“ српског, у почетку XIII стољећа; даље, ту књижницу попуњавали су њини достојни наследници, који су управљали српском царском лавром хилиндарском, од којих су нека, као што је познато, заузимали пајвиша места у српској црквеној јерархији, по примеру свога првоначелника препод. Саве. Сем овога, калуђери хилиндарског манастира и својим су сопственим трудовима обогаћавали српску књижевност, као што су на-пр. ученик св. Саве, Дометијан, који је написао животопис свога наставника и учитеља и јеромонах Теодосије, који је доцније исто дело прерадио.

Оваким се начином безпрестано обогаћавала хилиндарска књижница кроз читаво XIII и XIV стољеће, а у половини XIV стољећа за владе цара Стефана Душана (1347—1356),

како српско царство, тако и у појединости и хилиндарска царска лавра достигну до највишег свога развитка. Нема сумње, да је у овоме земану хилендарска књижница имала у себи све, штогод су српски „трудољубци и књигољубци" унели скупоценог од своје стране у општу ризницу црквенословенске књижевности. За време пропадања српског царства што се одпочело унутрашњим међусобним ратовима, по смрти првог српског цара Стефана Душана Силног и што се свршило тиме, да је Србија подпала под турски јарам године 1459, хилиндарска књижница је продужавала добијати учене прилоге од калуђера српскога народа, који су тражили у зидинама хилиндарским и уопште на св. Гори склониште већма безопасно за душевни живот, него ли у својој несретној домовини, трзаној најпре међусобним борбама, за овим крвопролитним биткама за своју слободу (Косовска битка 1389 г.) и најзад освојену и заробљену варварима. Овакво умножавање хилиндарске књижнице продужило се и кроз идуће стољеће од 1450—1550 године. Од 1550 пак до 1650 г. како се види из надписа, на очуваним из тога времена рукописима, намножавање књижевних дела у хилиндарској лаври продужи се преписивањем рукописних старинских извода (на пр. Ресавског) чему је много припомагала усрдност настојатеља и других поштованих стараца манастирских с једне стране, а с друге стране опет та околност, што у то доба, није било недостатка у књижницама и „краснописцима", чиме се усрдно занимали обитаоци уједињених атонских скитова, пиргова и ћелија.

Хилиндарска књижница још у половини XVII стољећа била је тако богата са рукописима, да је могла без свога уштрба, слати своје књижевно благо у једноверну Русију, кад је познати ревнитељ духовне просвете свети патриар Никон московски и целе Русије, послао с том молбом и са богатом милостињом у св. Гору познатога старца Арсенија

Суханова 1653 године. А за доказ, да тадашње пожртвовање није осиромашило хилиндарску књижницу, ми можемо навести то, да већма цењени (по садржини) рукописи, као што су на пример: „**Лѣтовникъ Георгиа Амартола**“ и „**Лѣтовникь Манасїе**“ који ките собом нашу Синодску библиотеку, били су тек дупликати таквих рукописа очуваних још до сада у Хилиндару; без сумње то исто треба рећи и о другим поклоњеним у Москву рукописима. У опште разумно понашање према томе послу тадашњих хилиндарских власти доказује, да су тада у манастиру били људи учевни, који су знали поштовати своју књижницу и схваћали су њезину важност у напретку духовне просвете. На жалост тога не видимо у току XVIII стољећа кад за немањем на св. Гори калуђера српске народности, хилиндарска лавра западне у руке простака Бугара. Од тога времена почиње се намерно и ненамерно упропашћавање хилиндарске књижнице, по незнању и нехатости наспрам исте (књижнице) њезиних старешина. У првој половини текућег стољећа хилиндарска књижница претрпила је знатан уштрб услед општег — свима свегогорским манастирима — страдања, — разумемо заузеће истих турским гарнизонима од 1821—1831 године, — у време грчкога устанка. По причању још живећих стараца очевидаца, турски су солдати ложили кућне и хљебне пећи с књигама, или бременима (чувалима) их бацали у море. Даље упропашћавање остатака, некада богате књижнице продужава се под утицајем два моћна фактора: косећег зуба времена и равнодушног на спрам опште користи незнања. Ту сам књижницу ја двапут прегледао, први пут 1866, а други пут 1868 године, и овај други мах већ нисам у њој нашао неке рукописе, које сам видео кад сам први пут био. На питање: а где су они и они рукописи? мени су одговорили, да се они, може бити, налазе у ћелији преосвећеног Илариона Макариопољског, од које је он однео

кључ са собом у Цариград. Од других скупоцених рукописа какви су на прилику „Хилендарски Типик“ препод. Саве, написан његовим учеником, постали су оштећени због тога, што је из њега изчупано неколико листа. Ко је то учинио и када? И на ово питање, старешине књига нису ни могле дати тачнога одговора. Ако овако, нешто више а не само равнодушно одношење наспрам остатака некада знамените књижнице, протраје још једну или две десетине година, онда у књижници већ неће остати ништа, или врло мало, што би заслуживало пажње љубитеља и поштоватеља словенске старине. Али још и досада, не гледећи на све своје ненакнадиме губитке, књижница заслужује описа, с тога и налазимо да није сувишно предати браћи Србима наше путничке записке, премда смо их писали само за себе, за време прегледа књижнице, чему нисмо могли посветити, због прилика, достаточно времена да свестрано изучимо споменике српске књижевности од неколико стољећа и да их упоредимо међу собом ради коначних закључака. Такав ће рад бити могућан тек за онога Србина, који би пожелио с том намером да поживи у огради бивше српске царске лавре и да се посвети свом душом и срцем на радњу у корист свога племена, из чисте љубави према њему.

Број рукописа у хилендарској књижници мало надмаша број рукописа Светопавловске књижнице и долази до 250 екземплара; старопечатаних књига црквенске печатње около 75 екз.; хрисовуља (повеља) до 100 екз.; каталога нема, премда су на књигама налепљене артице са означеном № и сведоче о нечијој проби да доведе у ред књижницу, која се није крунисала успехом, као што сведочи данашњи неред, у ком су књиге размештене на полицама.

А) Рукописи на пергамену.

1. **Јеванђеље-апракос**, на пергамену, на целом табаку, писано XIII стољећа тако названо **Мирославово**, због овога надписа: „**Азь грѣшны Григорие диакь недостоины рещи се диакь застависхь** (начинио заставке) **сие Евангелие златомь княѕю вечнославномоу Мирославоу сыноу Завидиноу, а мене господи не забуди грѣшнаго, нь храни ме себѣ**....“ Завида је брат Стефана Немање (в. Рјеч. Даничића дио 1. стр. 352), дакле кнез Мирослав био је братанац св. Симеуна и брат од стрица св. Саве ктитора хилендарских.

2. **Јеванђеље-апракос**, на пергамену, на листу, XIV стољећа. Слике су јеванђелиста намалане златом и бојама. Поговор гласи: „**Повелѣнїемь честнаго во свещеноинокоцѣхь игумена кvрь Арсениꙗ рукою смѣренаго инока Ромниа, написаса вь дни цара кvрь Стефана Vроша Срьблемь перваго вь лѣто** 6845 (1337). **А украси се** (при) **честнѣмь во свещеноинокоцѣхь игуменѣ кvрь Доровее вь царствованиие цара кvрь Стефана Vроша срьблемь втораго вь лѣто** 6868 (1360).

3. **Јеванђеље-апракос** на пергамену, на листу, рукопис XIV стољећа. У поговору је споменут онај, који се трудио пишући, калуђер **Дионисїе вь лѣто** 6864 (1356), **индиктъ** 9— где је речено: „**вь то време престави се Гнь и царь Срьбскыи, снь св. Краля Vроша** 3— **г. Стефань Доушань, емоуже боуди вѣчна памать**“.

4. **Четири-јеванђеље**, на листу, на пергамену, писано у XIV стољећу крупним словима, заставке су измалане златом и бојама. У поговору: „**Азь рабь хвь Станиевикь, великы воевода Никола, приложихь сїи светїи и бжствнїи тетроевангель Прѣчистои Бци Хиландарскои и молю .... не отнети ѿ домоу Бце Хиландарские**“. — Писано „**троудолюбиемь минха Ѳеоктиста**.

5. **Четири-јеванђеље** у великој четвртини, на пергамену, писао некакав **Станко** у XVI стољећу.

6. **Четири-јеванђеље**, на пергамену, XIV стољећа, на крају записано: „**Азь рабь христовь, диак Боунило, написахь Сиаксарь ко Тетроевангелоу, рѣчею господина Митрополита Дамиена, что и прѣгрѣшьно, прощаите, а не кльните**“.

7. **Четири-јеванђеље**, на пергамену, у листу, писано 6830 (1322) г.

8. **Четириjеванђеље**, на пергамену, у листу, XIV стољећа.

9. **Два четиријеванђеља** на пергамену, у листу, лепа писмена, XIV стољећа, 4 јеванђелиста минијатура, заставке и почетна писмена окићена златом и бојама.

10. **Јеванђеље**, на пергамену, у дужини листа, XIV стољећа. Надпис: „**Григорие именемь мнихь, а не дѣломь, исписаць сию книжицу св. великому Пантелеимону, повелѣниемь гна ми всечестнаго старца Исаие**“ (а ми знамо да је старац Исаија био одређен за игумана руског манастира српским царом Душаном год. 1347.

11. **Апостол** на пергамену у луж. листа, писан XIV стољећа. Надпис: „**приложихь азь грѣшныи Афанасије Богородицы хиландарскои, вь лѣто** 6873 (1365).“

12. **Псалтир** на пергамену у 8-ни, два екземплара, писање XIV стољећа.

13. **Јеванђеље** „**учителное воскресное св. Јоанна Златоуста**“ или просто рећи „**Златоусть**“ на пергамену, писано у два стуба. У поговору: „**дому св, первомученика и Архидіакона и Апостола Хрыстова Стефана** (ћелија на Самарској гори), **повелѣниемь худаго и всѣхь послѣднаго Сави написа се за Хилендарь. Лѣто же тогда бѣ** 6852 (1344)“. Други доцнији надпис: „**поученије златоустово недѣлним писаии св. отца нашего Сави Србскаго**

(надпис 1400) **Архиепископъ;**“ (овде иде говор очигледно о св. Сави трећем, који је оставио престо, живио на Кареји у ћелији пр. Саве названој Типикарница).

14. Слова св. Григорија богослова у 4-ни, на пергамену, писана XIII—XIV стољећа.

15. **Паренесисъ** или поучења св. Јефрема **Сvринъ**, у дужини листа, на пергамену, писана XIII—XIV стољећа, књига читава и врло добро очувана, из карејске ћелије св. Саве. Од половине књиге иду слова св. Јована Златоуста.

16. Минеј месечни — месец Март у дуж. листа, на пергамену. писан XIV стољећа; има неколико слова св. Глигорија Богослова; написао некакав Роман економ. Датума 7. Марта, служба свештеномученицима, који су у Херсону епископствовали: Василију, Јефрему, Евгенију „**и иже съ ними**“. Овај рукопис спадао је, како се види из надписа, у број 30 књига Троицкога скита, основаног 7193 (1685) год. баштом хилендарским Никанором у пределима хилендарске обитељи.

17. Минеј месечни — Јуни и Јули у дужини листа, на пергамену, писан XIV стољећа.

18. **Тvпикъ** или устав хилендарски св. Саве, написан његовим учеником, на пергамену у 8-ни, писан за владе цара Стефана Душана, дакле у половини XIV стољећа (напечатан у „Гласнику срп. уч. друштва“).

19. **Житие** пр. Саве, написано његовим учеником и калуђером Доментијаном на пергамену у 4-ни. Надпис: **лѣтѧ** 6844 (1336) **роукою грѣшнаго Θеодула.**“

В) Рукописи на артији.

а) свето писмо.

1. Четири-јеванђеље са надписом: „**писѧ се сиа книга во дни благочестиваго и христолюбиваго Деспота**

Гюрга (од 1428—1457) **и гна Грьгуря и Стефана и Гна Деспотя Лазаря рукою многогрѣшном поп Никола**".

2. Четири-јеванђеље с надписом: „**лѣтя** 6977 (1469) **кад поуе се и сьврши се сїе тетроевангелїе вь мѣстѣ црквје обители храмь прѣстые влуца наша Бце Вїтошскїе, при игумен попу кирь Павлу, тогда же державшу престоль свјатительскїи великые Сардакие** (Софије) **Митрополиту кирь Силвестру**".

3. Четири-јеванђеље у дужини листа мањег формата, надпис: „**вь лѣто** 6989 (1481) **сьписа се сїа книга вь дни благоуестиваго и христолюбиваго Господина Деспота Вука, тогда владыуествующу новоосвященому митрополиту Белградскому кирь Өимоөею, исьписаль ю попь Іоаннь.**

4. Четири-јеванђеље в. 4-на, писано у XVII стољ. у лаври св. Атанасија, од извода манастирског (XV стољећа). Завештање преписивача: „**хотѣи преписовати, да не дерзнеши разврацати по своє хотѣние, нь пише якожь обрѣтаєши, понеже нашь родь развратн соу многїе книгѣ не вѣдоуще силоу єзыку Грьуског оу**". Ово би световање било од користи нашим лажним „старобрјадцима" што се тиче поштовања књига, које они уважавају, а књиге су исте „**развращене**" нашим невештим писцима и поправљачима, због тога истога узрока.

5. Четири-јеванђеље, у дужини листа, на артији великог формата, писано руком монаха Христофора „**вь лѣто** 7028 (1520) **науето писать при игумен Даниле еромонаху, а совершено при игумен Филипе**".

6. Четири-јеванђеље у дужини листа, год. 7067 (1559).

7. Четири-јеванђеље, у дужини листа с надписом: „**смирени игумень Гаврїиль**" год. 7190 (1582).

8. Јеванђеље-апракос, у дужини листа, надпис

год. 7108 (1600). У месецослову 3-г датума месеца Маја: „Св. отца нашего Феодосиа пещерьскаго, иже вь Роусіи.“

9. Четири-јеванђеље, на дужини листа, на артији, јужно-руског писања. Надпис: „Сие Еvангелие ѿкоупи Диминтарь спахиа ѿ Подгорице .... сирь Николикь на Уръноморьскомоу портоу; тогда бѣше на конске на Аразградоу кодь ацоузельге Махмоуть пашоу вь лѣто 7108 (1600) и приложи за манастироу Хилендароу за свою дүшү ..... предаде вь рүкѣ духовника Исаїи“.

10. Четири-јеванђеље бугарскога извода, рукопис 1612 год. „написася Еvангеліе сіе на имя Тетрь вь градѣ Дрүговнуи мѣсяца Генвара 4.“

11. Четиријеванђеље, на дужини листа великог формата, писано 7133 (1625) год.

12. Четири-јеванђеље. Надпис: „Сіа книга св. Еvангеліе Митрофана Стоуденичанина вь лѣто 7138 (1620)“. Други надпис: „попа Живка оть села Камаране = нахїа Дрѣница“.

13. Четири-јеванђеље на дужини листа са надписом: „даде се знакь де бе евангелие оу Арсениа попа, що отьнде на Брзніуево сь Мисаиломь вь 7154 (1646) оть велики мое нүжди и Сербиа у истоми высть вь то время поити на пүть сь великимь нүждомь“ ......

14. Четири-јеванђеље на дужини листа, великог формата, писања XIV стољећа, на крају надпис црвеним мастилом: „вь лѣто 7166, а оть Р. Х. 1658 мѣсяца Генвара 16 смерение наше Максимь Архїепископь Пецкїи пріде вь св. горү Аѳонскоу вь великоу лаврү Срьпскую, монастирь Хиландарь ..... и принесе се вь храмь не малыи дарь сїи Тетроеvангеліе“.

15. Четири-јеванђеље донешено на дар хилнедарском манастиру од митрополита Хаџи (Хаджи) Илариона

Београдског, лета 7170 (1662) „при игумене кїрь Викторꙋ архимандритꙋ.“

16. Четири-јеванђеље на дужини листа, приложио у Хилендар Григорије митрополит Рашки, год. 7239 (1761). —

17. Апостол у 4° надпис: написа сїи праксїи азь, многогрѣшныи рабь божии Мирꙋата Хаџе Дїакь.... вь дни благовѣрнаго Стефана воеводы вь лѣто 6971 (1463). —

18. Апостол на дужини листа. Надпис: вь лѣто 7148 (1640) совершися сїа божественная книга повелѣнїемь їеромонаха Паисїа, игꙋмена Зографскаго.... рꙋконачертание многогрѣшнаго Кирила Хлобꙋчань.“

19. Апостол дивног рукописа. Поговор: „повелѣнїемь и иждивенїемь прѣизбраннаго сь господомь вь прѣдьстательствие постничьствоующеи общежительно братїи великые лавры срьбскые монастыра Хилендара вьсепрѣподобнѣишаго отьца игоумена гна Виктора, оть добра извода преписахомь оть старыхь преводникь Ресавскыхь, не имоущаго инꙋтоже порока, вь лѣто 7168 (1660).“

б) богослужбене књиге.

20. Октоих, на д. листа, писан 6967 (1459) год

21. Октоих, на д. листа; надпис: написа се вь лѣто 7096 (1588) трꙋди се о семь смирени вь иноцѣхь проигꙋмень Сава їеромонахь рꙋкою монаха Варлаама.“

22. Октоих, на д. листа; надпис: „7165 (1655) повелѣнїемь игꙋмена Виктора хиледарскаго написа се рꙋкою грѣшнаго Антонїе на мѣстѣ нарицаемомь св. Анна.“

23. Канони октоиха на сву седмицу, на дуж. листа. Надпис: „сїю книгꙋ приложи старець Пиротскь Исаие ермонахь манастирю Хилендарꙋ вь лѣто 7069 (1661).“

24. Тропари осам гласова на дуж. листа, писано у XVI ст.

25. Избранаја минеја, преписана руком грешнога попа Гаврила Житомисличанина у манастиру Хилендару, год. 7178 (1670) **„повелѣніемь.... кїрь Виктора їеромонаха и игумена и архимандрита царскїа и свещеныя славено-сербскїя великїя лавры монастыра Хилендара.“**

26. Месечне минеје на дуж. листа, писана 7178 (1610) године.

27. **Трїодь цвѣтнаа**, на д. листа, писана у XIV ст. Надпис: **„Сию книгоу писаль смѣрены попь Оливерь.“**

28. **Часословь** писан 7143 (1643) год. Записано: **„тогда прѣбра черабашя коннницы оть пловдивски кадалукь и плѣниша валїю; потомь бѣху сьбрани множество вонска у пловдивски поле 160 хиляди, тогда бѣша дошель царь у Дринополь, тогда бѣху сьбрани 7 (..?..) Блъгарски кнезовь на Руса** (Рушчук).“ Ово је написао блгарин и тиче се извесног блгарског устанка.

29. **Правилникь блгарске писмености** у 4-ни. Надпис: **„Списася сїе правило у село Тревна вь область Трьновскую при митрополитѣ Трьновскомь курь Никифорѣ и при Турскомъ царѣ салтане Махмуте, вь лѣто 1734, писа се рукою меньшаго во їереехь Диму, написа го любимомоу брату курь юрею Николе за много любовь и смиренїе.“**

30. **Стихословїе** садржи службу дневну и ноћну у 4°. Приложио у Хилендар 1707 године јеромонах даскал Дамаскин.

31, Типик црквени св. Саве јерусалимског **„написа се вь дни игумена Виктора** 7164 (1656), **рукою попа Антонїа из св. Анны.“**

32. Синаксари велике седмице на д. листа, писани у XVII. стол.

в) ТВОРЕНИЈА СВ. ОТАЦА.

33. **Тумачење псалтира** св. Јов. Златоустога и других св. отаца, у д. листа, рукопис 7019 (1611) год. са примедбом: „вь лѣто 7193 (1685) прѣставися хилендарскїи духовникь Никанорь.“

34. **Тумачење на псалме** св. Јов. Златоуста и других св. отаца, у 4⁰. Надпис: „сию книжицу...... оть духовника Никанора, приложи сїю книгу новои цркви на спасовои води вь лѣто 7193 (1685) и вь тои книжницѣ еще 29 книгь.“

35. **Шестодневъ** или беседе св. Јов. Златоуста на књигу „Бытиа“, на дуж. листа, писање XV стољ. као што сведочи надпис: „писа се благоуєстивому и христолюбивому гну Гргуру сыну благоуестиваго и христолюбиваго деспота Гюрга вь похвалу божїеи церкви и вь польѕу нашимь душамь писаль Степань дїакь.“

36. **Шестодневъ** или беседе св. Јов. Златоуста на књигу „Бытиа“ „писа се оть изводa од книги Грьгура“ (дак. рук. XV стољ.) у XVII стољ.

37. **Шестодневъ** или беседе св. Јов. Златоуста на књигу „Бытиа“ у 4⁰, писана 7141 (1633) г. руком духовника Дамаскина.

38. **Шестодневъ** св. Василија великог; надпис: „сїю книгу шестодневъ написа игумень Иларионь 7131“ (1623) год. „прѣстави се 7135“ (1627) год.

39. **Беседе** на јеванђеље од Матије св. Ј. Златоуста, две књиге, на дуж. листа. Надпис: „написа се сїа книга ѕлатоглаголиваго отца Їоанна ѕлатоуста, повелѣнїемь отца игумена хилендарскаго кирь Иларїона иеромонаха и благословенїемь, иждивенїемь же и изнуренїемь Михаила иеромонаха, рукою грѣшнаго Михаила иеромонаха вь лѣто 7130 (1622).“

40. **Іеванґеліе учително Ѳеофилакта архїепископа Благарскаго,** писано године 7220 (1712). Записка: „7218 (1710) **благочестивы царъ Петръ Московски побѣди Шведы и васу силу (его) и побеже Шведъ въ Византїю къ царю Турскому и прїетъ его и (собра) царъ Турскъ силиу конску свою оть васехь странъ, рекоше 500.000 по суху и по мору, поиде на Москова кароит (?) но не получа еже желаше, срѣте бо его Московь на границахь его на спро вонске и бише се кельми и мнози Турци погибоше; проклати же Татаре сретоше захару** (заиру), **где иде у конску московску и отьеше, когда видише Московь да ни е хране, ӡлискаше веру** (мира) **и даше имъ и помирившеса отъидоша всакь вь своа; рекоше да ни е било у москова тоуїю** 50,000 **тысоущь.**“

41. Апостол протумачен с. Ј. Златоуста и других писаца, на д. листа. Надпис: „**понеже въ Троицѣ покланаемыи Богъ благоволи наполнить свою церковь разлучными книгами, видивь азь попь Гюрагь протопопа сланькаменскыи, писане игумена хиландарьскаго нь сь иже о Христѣ братїею, видѣхь ере желаеть книгоу протльќь апостольскыи, исписахь моимь ѿкупомь и приложи монастыроу хиландароу церкви Успенїа пречистыа богородицы за монахїе Марте душу и писа у Сланькамени Андреа Русинь из града Санока (у Галицїи) повелѣнїемь попа Гюрга протопопа Сланькаменскаго, вь лѣто** 7021 (1513) **при благочестивомъ и христолюбивомъ митрополитѣ Бѣлградскомь курь Максимѣ бывшаго деспота.**“

42. **Златоустъ** (Беседе св. Јов. Златоуста на св. читиридесетницу), лепог писања XVI ст. Надпис: „**написа се книга Златоусть, св. и великои четыредесатницы одъ фарисеа до суботы великїа при игуменѣ ѥромонахѣ курь Даротеи, трудомъ и потщанїемь многрѣшнаго Доминана монаха.**“

43. **Ѕлатоустинъ постни** св. Јов. Златоуста и других св. отаца слова на постни триод од недеље Митара и Фарисеја. Рукопис XVI ст. Надпис: **начаса повелѣнїемь игумана Григорїа хилендарскаго, а кончиса при игуменѣ Іосифѣ іеромонахѣ.**"

44. **Анамфїзмата** преп. оца нашега Симеона Метафраста Логофета, новог богослова „**книга саставлена отъ словесъ Іоанна архїепископа Константинопольскаго Ѕлатоустаго, наѕываемаа Анамфїзмата, сирѣчь отъ цвѣтовъ цвѣтущихъ собрана**" (32 слова) на табаку, XVI ст. рукопис.

45. **Маргаритъ** св. Јов. Златоуста, рук. XVI ст. запис: „**Игумень Їакимь Хилендара монастира оуѕеть оу Іѡана Русина даскала, 540 аспрь, се есть, два дуката три гроша, полъгрошица и двадесать аспрь и даде въ ѕалогь сїю книгу.**" Из броја књига датих духовником Никанором њиме основаноме скиту св. Троице, са записом за време игумена Симеона, његов брат по крви 7193 (1685) године.

46. **Маргаритъ** св. Ј. Златоуста, тумачење Апокалипсиса св. Андрије Критског, рукопис XVI ст.

47. Беседе св. Ј. Златоуста са штамп. московског издања калуђера Селивана св. Троицке Лавре (ученика Максима Грка), на дужини табака. XVII стољетија.

48. **Соборникъ** слова о петидесетници, почињући се словом св. Григорија богослова на васкрс (16 слова) на дуж. табака XVI. ст.

49. **Соборникъ** слова о св. четиридесетници, писан 1652 год. за игумана Виктора на св. Анни, калуђером Антонијем.

50. **Соборникъ** или беседе о св. четиридесетници, писан за време игумана Филипа у XVII ст. на Кареји у Пиргу калуђером Аверхијом.

51. Богословија св. Јована Дамаскина на дужини табака, рукопис XIV ст. надпис: „**Сава божїею милостїю**

патрнарх Срблемь и Грком. (Други српски патриарх од 1356—1376 год.).

52. **Лѣствица** у 4° рукопис XVI стољ.

53. **Лѣствица** на дуж. табака, рукопис XVI ст. Из књига калуђера Никанора троицкога скита.

54. **Поученїа** св. Исаака Сирина; 2 екземплара; један на дуж. табака, а други у 4°; рукопис XVI ст.

55. **Пандекты** св. Антиока Црнориэца; рукопис XIV—XV ст.

56. Пр. отца нашега Петра Дамаскина, слова кратка о азбуци, у 4°; рукопис XVIII. стољ.

57. Постичка правила светог Василија великог; рукопис XVII стољ.

58. Анастасија игумана синајског у 4°; рукопис XVII стољ.

59. Слова св. Димитрија Ростовског писана 1778 г.

г) КАНОНИЧКЕ КЊИГЕ.

60. **Законоправнльникъ** (Корича) с тумачењем Матије Властара, у 4°; рукопис XVI ст. Надпис: „**сїа книга монастыра св. Павла, продана монаху Авксентїю** 1778 **года.**“

61. **Тактиконь Никона “Черной Горы“**, пандекти (63 слова); надпис: „**купиль духовникь Никола отъ попа Виктора на св. Аннѣ, а цѣна серебреныхь** 20 **грошеи** 7190 (1682) **года.**

д) ИСТОРИСКЕ

62. **Прологь всего лѣта** у дужини табака с надписом игумана Филипа и типикара проигумана Лопина 1727 (1619) год. Између осталог има у њем причање живота пр. Јована рилскога под 17 Септем.

63. **Прологъ** у дуж. л. списан у Кареји, у Пиргу хилендарском 7129 (1621).

64. **Панегирикъ** (житија светих), три књиге на углађеној артији. Надпис: „**написа се вь Кареи у Пиргу хилендарскомь** 7131 (1623) **года, при игумене Иларїоне съ братїею“ успѣхомь отьца игоумена кирь Иларїона** 7132 (1624) **оу Пиргу на Корешхь.**

65. **Отечникь** на дуж лис. Надпис: „**писа се сїа книга вь лѣто** 7087 (1579) **года при храмѣ св. архистратига Михаила въ монастирѣ зовомын Мошаница при игумене Григорїи ермонаху и всему братству.“**

66. **Патерикь** у 4-ни рук. XVII ст.

67. **Патерикь** азбучни у 4-ни рукопис XVII ст. брзописно.

68. **Лавсаикь** у 4° рук. XVII ст.

69. **Лѣтописецъ** у кратко о царевима јудејским, грчким и римским, по садржини види се да је то познати превод Зонаре. Надпис: „**сїа книга бѣ свѧщенопочившаго призрѣнскаго митрополита кирь Михаила, паки азь смерены и меньши во архїереерхь Іоаннь арьїепископь пекскїи вдахь вь монастырь Хилендарь вь лѣто** 7111 (1603) **у Пеку.**

70. **Лѣтописецъ** Манасије, превод с грчког на словено-блгарско наречије 1350 године (при блгарском цару Александру, у дуж. листа на гладкој артији; други екземплар овог љетовника налази се у синодској библиотеци, а прави текст превода подробно је претресао г. Чертков.

71. **Родословь** српског архијепискупа Данила, на дуж. листа, са надписом: 7061 (1553) **вь храмѣ вознесенїа .... идѣ же почивають мощи св. отца нашего Саввы** (у Милешеву) **прьваго архїепископа Срьбскаго, троудомь и настоянїемь раба божиа проигумена Никанора иеромонаха и старьца Нектарїа и приложиса оу светоу Гороу .... монастирю глаголемоу хиландароу.“**

73. **Геѡграфїа** преписана с печатане географије петроградског издања 1716 год.

е) зборници.

73. Зборник у 4-ни. а) **повѣсть** о св. Атонској Гори Стефана Светогорца и б) Поуке св. Ј. Златоуста на углађеној артији, писано полууставом, XVII ст.

74. Зборник у 4-ни. а) Повести и душеполезна слова преп. и богоносног оца нашега Макарија; превео Логотет **рн** (7108—1600 или 7150—1642). б) Главе Теодора Едеског. в) Главе Глигорија Сината. г) О црквеном свештеноначелству Дионисија Ареопагита. Писано полууставом. Стољ. XVIII.

75. Зборник у $\frac{1}{4}$ дуж. таб. полууставно, XVII стољ. руска писменост: а) Глава премудрог Јосифа Маттафија „**иже оть еврен**“ задржа најискреније „љубомудрије“ (196 гл.). б) „**О соꙁданїи цара-града вь Кнꙁе**, **вь лѣто** 5803 (295). в) **скаꙁаније о вꙁятии Царьграда беꙁбожными Турецкимь салтаномь турскимь царемъ**. г) **Вь лѣто** 6289 (1381) „**скаꙁаније о ꙁадонском бою**“ — похвала великом кнезу Димитрију Ивановићу и његовом брату кнезу Владимиру Андрејевићу.....

76. Зборник у $\frac{1}{4}$ д. т. писан у XVII ст. : а) Октобра 30 служба, св. оца нашег Стефана „**скифтри правящя кралества србскаго** (Милутина); б) Новембра 11 служба Стефана, **иже вь Деуанѣ**; в) Тога истог месеца и датума св. мученика Георгија новог „**иже вь Сардикии**“; месеца јунија 29, памет препод. и богоносног оца нашег Петра Коришког, који се постио у коришким брдима „**ꙁде память его творимь**“ овога месеца 27, ради св. апостола.

„**Св. Петру верьховном тьꙁоименнаго вьсхвалим ꙁа нꙗ и сьи оставль вса и христоу послѣдова.**“

„Сьи прподобный отць нашь, ѿ страни бѣше хвостьньскые, села етера Оүнюмирь нарицаемаго, снь же родитѣль блүтнвїихь и холюбивїихь иже и вьдаше его стымь үүити се книгамь и добре изьвикь, обиуаем же бѣше благовѣинь по вьсемь кротькь же и безлобивь из млада желае иноуьское житїе вьз'браниеи' же неко поноснмь и таковїихь своима родителма его все еже вь үести ему оставлше, раздавь ницимь, сам' же ѡслабь полүүивь и желаемы ему иноуьскы образ' вьспрїемь и ѿ вьсѣхь свободь бывь вьздрьжанїемь и молитвами Богоу оупраздниксе волны же подвигы вь поустынм желае искүсити се единоу ѿ призреньскыхь гѡрь сто нарицаемоу доїдь стѣноу высокоу видевь на нюже бѣдно вьзьшьдь ꙗко ѿ Бога сьготована ему на ниемже пещероу обрѣть и вь неи жити вьсели се букови желудь и днвїа былїа сьбирае снмь довлюлшесе. Даси же пищу всакои пльти Богь, и сїа ему услади и вь млины мѣсто прѣложи и трьпенїемь оукрѣпи вьздрьжанїем же и вьсенощным стоанїемь, матвами же и сльзами кь Богоу исповѣдаесе агглско и богоподобно поживь житїе и ни мраз ни слнүьное жеженїе ни нагота дльгыхь лѣт преѡдолѣ трьпенїю его многы же подьеть браны ѿ бѣсѡв и бїенїа вь мѣстѣ тѡмь и всѣхь помощїю хрнсвою ѡпльүиксе прогна и вь глоубокоу доспѣвь старость вь тои же горѣ гробь себѣ изсеүе и свое проувѣдѣвь прѣставленїе стыхь и страшныхь и животворащыих хрвь таинь приүестиксе вь роуцѣ Богоу егоже измлада вьзлюби дхь свои прѣдае. стїа же мощы его вь тоиждe пещерѣ лѣжет цѣлы многое твора разлиүным недугѡм вѣрою приходѣщимь прїем бо власть на бѣсы вь животь и по сьмрьти изгонити сїихь и вь всѣх добрѣ и бгоугодно поживь ѡтиде кь Господеви.“

д) Житїе мүуеника вь црехь Стефана срьбскаго, иже вь Деуанѣхь сьписано Григорїемь Игуменомь и презвитеромь (Григорием Цамблакомь).

ѳ) **Житїе св. мүченика Георгїа Новаго въ Сардикїисцѣ градѣ.**

ж) Друго опширно „житїе“ препод. Петра Коришкога. Поговор: „**Азъ же оүмыленнїи Ѳеодосїе, слышавь ѡ чюдесѣхь, иже присѣщенїемь св. духа исцѣлеными ѿ стыхь мощеи преподовнаго бывающих, желанїе много любовїю и вѣрою к немү имѣе, млтвами же преднодобнаго Богомь сподобленъ бывъ, прїидохь сь стые горы Атона ѿ обители св. Савы срьбскаго и св. оца Симеона и чюдотворнымь мощемь поклоних се. Пүстыню же его и стѣноү на неи же страдаль сьгледѣвь, и видѣхь дивно сь Богомь соүще ѿходимымь оүстроено прѣбыванїе! мѣсто үбо есть кромѣ мїра, и всякомү страданїю достоино, присномоү же оүмыленїю и плачю боголюбивымь поүчително; пещера же преподобнаго, вь неи же плаче уловѣка агглы поживе, црькові богоү сьтворенна бысть, вь неи же гробь его и стыих его мощеи останци чюдотворни предлежать, главү бо его стүю и сь протими оүди, дондеже испрьве вь пүстыни лежащоү, христолюбивые люди многою любовїю и вѣрою, ѡвы үбо вь Константинь градь, ина же инамо разграбивше, ѿнесоша, и кождо вь своимь ѿчьстве, вь лѣпотоү црьквамь користь раздѣлише. Сїа вса выдѣвь и ѡ сихь разүмѣх, ико велика сүща пощенїемь и трьпѣнїемь прѣподобнаго и вь истиноү достоина ѡть Бога прославленнаго, и испытахь же оть соүщихь тоү и оть окрестныхь многыихь, иже о житїи его хоте разүмети, и иже оть тѣхь иноки иже преподобнаго погребшима, иже тогда бившїе сьиными, слышанїемь прѣемшїи сия, и по них боүдүщїимь родь родоү повѣстїю предаша держати, сия о немь сказаша ми, сия же и писании явьственно всякомү преүитати сьтворихь**“.

Ѳеодосие се обраћа некаквом брату Григорију (да ли није дечанском игуману Цамблаку?), који га убедио да

састави и опише живот пр. Петра, вели, да он, **„аще и вь послѣдин роды, но не хуже древнихь и среднихъ подвиза се, быль“**. Такође вели, да је преподобни из отачаства (Диоклеје Хвостанске) отишао у **„нину страну Алтинь нарицающу се“** (?) и тек одтален отишао **„до горы высочаишен прилежащен граду Призрену, еже есть выше села Коршше нарицаемаго“**.

77. Зборник у 4-ни д. т.: а) Пр. Григорија Синаита главе **„зѣло полезны“**; б) Слова св. Исака Сирина; в) Анастасија Синаита; г) Исидора Пелусиотског; д) Одломци из Типика Св. Горе о празницима; е) **Посланїе Михаила Грамматика синовцоу державнаго и .... цара кура Алексїа Конде** (грофу) **Стефану: ико не подобаеть, иже во грѣхахь живоущимь вь церковь божїю входити, и ико приносимое оть нихь богови не благопрїитно**; ж) Анастасија слова **„зѣло полезны“**.

78. Зборник у 4-ни д. т. а) **дѣлатель избранном оть книгь цара Юстинїана**; б) **Номоканонь (законоправилникь)**; в) **о Латинѣхь сирѣчь Фругахь: откуду инзводитсѧ ихь родове и о вѣрѣ ихь, и почто отцѣпишасѧ оть св. Божїѧ црькви.**

79. Зборник на заштиту православне догме противу Латињана о исхођењу светог Духа од оца: 1) свет. Јов. Дамаскина; 2) Григорија Паламе, архијепископа Селунског; 3) Андрије архијепископа Кесарије Кападокијске, толкователља св. Јована јеванђелиста и богослова; 4) Посланица Петра Антиохијског митрополиту Аквилејском; 5) Најчестнијег Хартофилакса и протосинђела Никејске цркве о безквасној служби и о Латинима и о њиној служби и о Јерменима и о њиној служби; 6) Никите монаха и пресвитера храма студијског по пореклу Стифата Латинима о **„прѣсноцѣхь“**. Надпис у поговору: **„Смерениы Васили митрополить Новобрьдскїи изобрѣль сїю книгу и приложиль

ю церкви Грачаница митрополіи Новобрьдскые Пречистои Богородицѣ со всѣкимь утверженіемь 7100 (1592) **года Ноемврия** 2“.

80. Зборник: 1) **Житіе св. Андрея Христа ради юродиваго**; 2) **Житіе Стефана Дечанскаго**; 3) **Житіе св. Николая Мурликїйскаго**“.

81. Зборник Глигорија Паламе и других св. отаца против Латињана, на дуж. табака, писања XVII стољећа.

82. Диоптра или Зерцало „**приложися и написася сь грецкаго на словенскїи языкь годнымь отцемь Виталїемь вь Дувнѣ**“ у 4-ни, XVII стољећа.

83. **Θикары-Вертоградь душевныи**, у 4. XVII стољећа.

Кад сам први пут прегледао хилиндарску књижницу 1866 год. нисам нашао у њој рукописе споменуте Григоровичом, ка име: а) Скраћени Номоканон са закоником цара Стефана Душана при крају; б) Житије св. Панкратија на пергамену с подписом јеромонаха Прохора, Србина, пострижника фрушкогорског манастира Крушедола, који се жали на неразумљивост језика превода, чему се и не треба чудити, јер превод тога житија, како је познато, односи се временима удаљеним и укупно с Паренесијом св. Јеврема Сирина, спомиње се у опису руского светогорског манастира ксилург (дрводеља) још у XII стољећу. Куда се подевали ови скукоцени рукописи, нису ми могли казати. Кад сам други пут прегледао књижницу хилиндарску год. 1868, већ нисам у њој нашао ни Родослова, нити љетовника Манасина, нити житија св. Саве. На моје питање, где су ови рукописи, мени су одговорили горенаведени одговор, да се они може бити налазе у ћелији пр. Илариона, која је бајаги закључана, а кључ је у њега (Илариона). Али по моме повратку у Цариград, дознао сам, да је у

времену између мога првог и другог прегледања хилиндарске књижнице, да је исти манастир посетио ђак преосв. Илариона Макариопољског, тадашњи схоларије Блъгарске школе у Цариграду архимандрит Г—ји (пореклом гога), и узевши велики број рукописа (у ком су броју и горепоменути) однео је собом у Цариград. Да ли ће бити кадгод повраћени они на своје место у Хилендар? Одговор на ово питање зависи од времена и других сасвим случајних прилика; доста је и тога, да је то све дато за манастир, тако рећи, зијајући без икаквог другог јемства за цену и време за повраћај, без да се обратила пажња на то, да никаква новчана награда, није у стању попунити стварну штету, у случају кад би рукописи пропали, узети на голе речи из књижнице.

Старопечатане књиге.

а) XVI СТОЛЕЋА

У овоме одсеку има их више од 75 № али су из неких покидани први листови и поговори, где се обично казује кад су и где су печатане. Ми ћемо описати оне књиге, у којима је то очувано.

1. **Октоихъ**, штампан по заповести **Іѡ Владє воєводє и Гни скє ӡємлє Ѵгровлашкє и Подѵнавскє вь лѣто** 7118 (1510), трудио се у овоме послу свештеноинок Макарије. (Екз. редак у хрон. указ. В. М. Ундољског није споменут).

2. Јеванђелије, печатано по заповести господина **Іѡ Басарабє** великог војводе „**Ѵгровлахїи и подѵнавїю**" — трудбом свешт. Макарија, године 7120 (1512). — Екзем. редак показан код Ундољског № 12.

3. **Октоихь** у две књиге, напечатан у Мљеткама у штампари Божидара Вуковића. Поговор: „**Трѵдихомса о сеи писанїю смѣренныє во иноцѣхь сщенноинокъ Ѳеодосїє**

и Генадїе Параслесїархь монастыра св. Савы србьскаго иже въ Милешевѣ, отечествомь же отъ Прѥпола вь лѣто 7045 (1537)". Из надписа се види, да је год. 7111 (1663) дошао у Хилендар архијепископ пекски Јован и потписао овај октоих сопственоручно. У хрон. Ундољског № 27.

4. **Минеꙗ изьбраннаꙗ**, печат. у Мљеткама, у штампари Божидара Вуковића, почетак печатања 7044 (1536) а свршетак 7046 (1538). У Ундољског № 28.

5. **Апостолъ**, печатан 7055 (1547) и напечатао га „**Дімитрїи логофетъ вьнукь Божидаровъ въ настольномъ градѣ Торговищи во дни Іѡ Мирьча воеводы и господина вьса земли Угровлахски и подунавски, сына великаго и преподобнаго Радула воеводи**". У хрон. Ундољског № 34.

6. Четири-јеванђеље: „**Начать книꙁь Радоша Дмїтровићь, а по смерти его продолжи Трояинь Гоучидоликь отъ великаго града Дубровника, понужденъ быхь во еже принести сїе формы вь домь свои и не жалѣꙗ трудовъ иска дѣло привести въ совершенїе. Трудися въ писанїи семь еромонахь Мардарїе оть монастыра глаголема Мрькшине церкве иже близь Црьнїе горы, тогда же вьса стране обладана великимь Амурехь султань Сулеимань вь лѣто** 7160 (1552) **вь Бѣлградѣ**". У хрон. Ундољског № 36.

7. **Служебникъ**, издање Божидара Вуковића „**трудися ієромонахь Пахомїе оть Црьнїе горы ѿ Рѣки, ему же ѿчьство гробь, земла же мати, вь лѣто** 7062 (1554), **оу Венецїехь**", у 4-ни два комада. У хрон. Ундољског № 41.

8. **Триод постни**, печ. у Венецији трудом Стефана од града Скадра год. 1561. У хрон. Ундољ. № 48.

9. **Трїодъ цвѣтнаꙗ**, печ. Стефаном од Скадра, год. 1563 „**въ странахъ македонскихь, въ градѣ Скандери, мансторь Камило Занети**". У хрон. Ундољ. № 59.

10. Триод цветни, печ. код. храма св. Вознесенија, **еже есть Мрькшина црькква (близъ Чернои горы) вь лѣто**

7074 (1566) при преосвештеном пећском светитељу „митрополите“ смедеревском кур Ζахарїи, при игумен Мрькшинскомь Iер. кўръ Сав. Трудили се грешни јеромонах Мардарије, рабь божїи поп Живко и рабь божїи дьякь Радўль“. У хрон. Ундољ. № 64.

11. Апостол (без излазног листа) а на првом листу грб Григорија Александровића Хоткевића, дакле је напечатан у његовој мајетности Заблудову, Теодоровим год. 1570. На дасци преплета „1625 годъ“. У хрон. Ундољ. нема га.

12. Псалтир на дуж. таб. печатан 7085 (1577) у „Шебеж“ „повелѣниемъ господина Iѡ Александра воеводы и сына его Мыхны воеводы и преосвященаго Серафима, трўдомъ дїакона Кореси, къ нем же и постныи Синаксарь приложись и часословецъ“. У хрон. Ундољ. № 80.

13. Библија, печатана у острошкој печатњи 1581 г.

14. Зборник (боље рећи изабрани минеј), печатан у Шабежу „повелѣнїемь ердельскаго митрополита кўрь Генадїа съ божидарова изхода вь градѣ Саζа Себешь при високомь батырь Крыщовь воеводѣ арделькомь вь лѣто 7088 (1580)“. У хрон. Унд. № 25.

15. Службеник виљенске печатње 1383 год. „Ζ' дрўкарне домў Мамонитовъ“. У хрон. Ундољ. № 92.

16. Триод постни, печатан 1590 год. у Влашкој. Примедба: „Щпана оу Млетке“ показује, да је ово препечатан „постни триод“, изд. Стефана из Скадра у Млетцима 1561 год. У хрон. Ундољ. нема ове књиге.

17. Книги, иже во св. отца нашего Василија архијепископа Кесарије Кападокијске „ζ'дрўкарни Острожское выдана есть вь лѣто отъ изданїа мїрў 7102, а по плоти Р. Х. 1594“. У хрон. Унд. № 117.

б) XVII СТОЛЕЋА.

18. **Лькарство на оспалыи ꙋмыслъ человѣческїи** божанственог Јована Златоуста до Теодора монаха „**ꙁ' дрꙋкарни Острожское** 1607 **лѣ**:о у 4-ни хр. Унд. № 170.

19. **Диоптра или зерцало коштомъ и працею** (трудом) калуђера цркве св. духа бранско виленско „**общежителное въ Євю въ мпетности велможнаго пана его милости Богдана княꙁа Огинскаго подноморил троцкаго рокꙋ** 1612". У хрон. Унд. № 189.

20. **О свещенствѣ** у 4. дужини таб. печатана у Лавову 1614 год. у печатњи братства Ставропигиалног у обитељи пр. оца нашег Онуфрија. У додатку: установе виленског местног православног сабора 7017 (1509) год. „**при державѣ господина великаго княꙁа Жикгмонта.**" У хрон. Ундољ. № 193.

21. Беседе на „**Дѣанїа апостолска**" св. Јов. Златоуста, кијевска печатња 1629 год. У хр. Унд. № 270.

22. **Акафистникъ** кијевске печатње „**благочестивымъ повелѣнїемь и опасным исправленїемъ съ греческаго свѣтловсепреподобнѣйшаго господина отца Іѡ Петра Могилы Воеводича земли Молдовлахїиской божїею милостїю всечестнаго архимандрита лавры печерскїе Кїевскїе вгорое типомъ издадеса, въ сей обители лѣта** 1629". На главном листу насликани: св. Владимир, Ољга, св. Борис и Гљеб, пр. Теодосије и Антоније печерски, доле црква печерска, а на другој страни грб Петра Могиле. У хрон. Ундољ. № 320.

23. **О подражанїи Інсꙋсꙋ Христꙋ** у 8-ни печатана у печатњи „**аже въ Дѣлскомъ манастыре въ** 1634 год. **иждивенїемъ пресвѣтлой благочестивой княгини госпожди Єлены, начальницы Ꙋгровлахїи Залпанинской, сꙋпрꙋжницы пресвѣтлаго господина и Воеводи Іѡ Матеа**

Басарабы, трудами еа нстаго сродника Ореста Настурелла 2г- **Логоѳета; съ латинскаго на славанскїи азыкъ ныиъ преведеса, и изъ господарскон нхъ тнпографїн иже въ Дѣлскомъ манастирѣ мїру нздадеса.**" У хр. Унд. ове књиге нема; и тешко да није **један јединити екземплар** очуван до нашег времена.

24. **Трефолон** Московске печатње 7146 (1638) год. У хр. Унд. № 451 и 452.

25. **Псалтирь** у 4-ни „**повелѣнїемъ и иждивенїемъ пресвѣтлаго благоуестиваго господина Іѡ Матѳеа Басарабы Господона и Воеводы Угровлахїнскїа, напеуатана бысть сїа книга глаголешаа Псалтирь вторе презь многогрѣшнаго во Іеромонасѣхъ Стефана Охридскаго, поуе се писати въ лѣто** 7146 (1658) **въ Апрѣлѣ, а совершиса въ лѣто** 7146 (1638) **въ Юнѣ.** У „**мѣсацесловѣ**" (под 14 февр.) **Преп. отца нашего Кирила Философа уутела Слованомъ и бльгаромь и писмень изобрѣтнику, иже бысть вь лѣто** 867, **въ царство Михаила** III. **скаа** 9-го; **Успенїе пр. отца нашего Ѳеодосїа игумена монастыра Пеуерскаго и науальника въ Руской земли монастырскаго общежитїа, иже бысть вь лѣто** 1074, **вь царство на Востоцѣ Михаила** VII **Дуки.** Маја 11 **преподобнаго отца нашего Меѳодїа Єпископа Моравскаго, брата Кирилу философу изобрѣтшаго письмена Словенскаа, иже бысть вь лѣто** 880, **въ царствованїе Василїа Македонина.**

На крају Синаксара: „**сїа Синаксарь науа писати и доверши недостоиныи Сильвестръ таха Єрмонахъ игумень общежителныа Лавры Говоры въ лѣто** 7149" (1641). У хр. Унд. № 460.

26. **Житїе и уудеса св. Николаа Уудотворца** изд. Московско „146" (1641) год. У 4-ни хр. Унд. № 512.

27. **Трїодь Цвѣтнаа** у д. т. печатана 1649 год, у **Терговищи повелѣнїемь и иждивенїемь книгини Єлены,**

Натальницы и Владытицы ҁемли Колошской сѵпрѵжницы Господина Іѡ Маттеа Басарабя." У хр. Унд. № 632.

28. **Брашно дѵховное** у 4-ни печ. таб. у печатњи Иверског Валдајског монастира год. 1661.

в) XVIII СТОЉЕЋА.

29. **Описаніе вшествія въ градъ Москвѵ** и крунисања у њој Императорице Елисавете Петрове год. 1742; печ. у Петрограду 1744 год. са сликом императорице; у дуж. т. великог формата.

30. **Библіа Елисаветинская** 1757 год. у корицама тврдим; њу је поклонио Хилендару Јован Јовановић православни епископ Бачки, селединскі, Егарски и т. д. са својеручним надписом од 1797 год.: „**дала въ свободной и кралевской вароши Новомъ Садѣ** 1797 год. 23 **Ноабра**." На корицама изнутра прилепљена слика епископова са намаланим градом Шабцом покрај р. Саве, а доле два Србина у синџирима на рукама и на ногама приступајући епископу са молбом „**разрѣши намъ верніи Владыка святый**."

31. **Катехиҁисъ** у 8-ни печ. у Могиљеву Белоруском 1761 год.

Старинске печатане књиге у приморском тако названом „Старом Монастиру".[1]

1. **Псалтирь** печ. у Венецији 1570 године: „**А грѣшныи Ієролимъ Ҁагоурович властелинъ отъ града Котора потрѵдихсѧ въ градѣ Венетіи въ лѣто** 7078 (1570)." У хр. Унд. № 67.

---

[1] Приморски пирг или манастирић на месту **Хроусия** са црквом **Воҁнесенія Господня** сазиданом српским краљем Стефаном Милутином на молбу хилендарских стараца 1302 год. да заштити хилендарски монастир од морских разбојника (Корсара).

2. **Часословъ** Лавовске печатње 1642 године.

3. **Минеи мѣсачныя** (4 месеца). Моск. 1666 год.

4. **Минея обща**, московске печатње 1693 год.

5. **Апостолъ** кијевске печатње 1695 год.

6. **Служба св. Саввѣ и Симеону Сербскимь**, печ. у Мљеткама 1706 год. „**Благословеніемь священнаго Собора и всего о Христе братства** (Хилендарске Лавре), **возбужденіемъ, настояніемь и великимь тщаніемь его пречестности Господина отца Тимоѳеа Іоанновича тои же обители Проигумена, напечатася сія книга въ Венеціи въ Typографіи Гречеcко — Православнои Димитріа Ѳеодосієвича Іоанніинскаго.**“ Екземплар редак и библиографима непознат. У хр. Унд. нема га.

7. **Новыи Завѣтъ** кијевске печатње 1717 год. за Гетмана Јоанна Скоропадског.

8. **Анфологіонъ**, печ. у черниговском Илинском Свето - Троицком манастиру за архимандрита Силвестра 1759 год.

9. **Тріодіонъ**, кијевске печ. 1761 год.

Српско јеванђеље XIII стол. из Карејске ћелије пр. Савве српскога.[1]

Јеванђеље **Апракосъ** писано на паргаменту на д. т. крупним писменима, у рукопису две слике: једна у почетку св. Јована богослова, а пред почетком јеванђелског читања од Луке слика Спаса Сведржитеља са благосиљајућом десницом. Кад је написано јеванђеље опредељује се у предговору. где се наводи име писца, место писања и лице за

[1] Ово је јеванђеље виђено и описано мном у мојим „путевымъ записками“ 1859 год. кад сам први пут био у св. Гори, и већ оба пута мога одлажења у свету Гору 1866 и 1868 г. већ га нисам нашао на своме месту т. ј. у ћелији св. Савве; може бити да је узето у манастир, или може бити, како смо горе видели и друго.

које је оно писано, а на име: име писца „мьнихa Сумеѡна," место писања: у Пеки у градѣ Ратсѣ", лице за кога је написано: „великомꙋ жꙋпанꙋ Вльку сина самодержавнаго господина области своеѥ Стефана Немани."

Вльк или Волкан, како се зна, био је други син Стефана Немање великога Рашког Жупана. Он је 1204 год. помоћу Маџара и папе римског збацио с престола свога старијега брата Стефана, па је он неко време владао „всєю срьбскою ꙁемлєю и ꙁєтскою страною съ поморскими градами съ Нишевскими предѣлами", како се о овоме спомиње у предговору писца овога јеванђеља, али се 1205 год. браћа помирила међу собом по савету и с помоћу млађег њиног брата архијепископа Савве и Вльк је уступио престо Стефану Првовенчаном краљу српском. И тако, време кад је написано ово еванђеље, о чему говори његов писац, да га је написао за свога господина великог жупана Влька, живећи у то време у граду Пећи, кад је „по исволенїю пресвѧтыѥ госпожи богородицы Христосъ предалъ чєстныи вѣнецъ великомоу жꙋпанꙋ Вльку (т. ј. кад се Вльк венчао на царство примио је титулу српскога краља) и поставиль єго владичествовать надъ всєю срьбскою ꙁемлєю и ꙁєтскою страною и поморскими градовима и нишевскими пределима"; време кад је дакле рукопис писан јесте очевидно године 1204 и 1205. С тога и велимо да овај рукопис припада најстаријим рукописима словено-српско писмености, број којих засада још није доста подпун, с тога и заслужује особите пажње свију љубитеља и зналаца ове књижевности.

Поговор.

„Понеже мноꙁи начеше чинити: и повѣсти дѣлати иже о иꙁвѣстныхь вещехь: слючи се мнѣ грѣшьномꙋ присно и ꙋнылому; и хꙋдьшемꙋ всѣхь; и недостоиномꙋ наꙁвати се именемь снмь: мьниха Сумеѡна. Воꙁвѣстити вса по

реду иже сьврьши кладника всѣхь: прошеннемь и моленніемь мене грѣшьнаго Симеона старьца бывшаго ми нѣкогда у мире: и еще бо ми сущю неразлюучену ѡть рода: и помоленніе моѣ бѣше токьмо: Господи Ис Хс сподоби мене недостоинаго достоину быти подети иго твое на се; онь же ꙗко благь и милостивь рекїи: гредуща ко мнѣ не иждену вонь: исполнисѧ слово сие о мнѣ, вьскорѣ оузети образь его же чаꙗхь за многїе дни: и еще сущу ми у монастири во общи жити и паки уждѣлѣваюшу ми се, понудихсѧ изыти изь манастира и оть братие и послѣдовати Христу: и не помиловахь себе и не пощадѣвь немощные старости матере своее за имѧ Христово, но и любимую братию оставихь и сестры, и нну прочую присиь, да сбудете се глаголеме не пророки и апостолы, ну самѣмь господемь Исусомь Христомь: всакь оставлен матерь и братїю и ина прочаѧ и по мнѣ шьдь стократь приметь животь вѣчныи. Давидь бо пишеть: коѧ польза у крьви моеи, егда сниду во истлѣние, егда исповѣсти се прьсть или вьзвѣстить истину твою, се времѧ покаꙗнїа настоить, ꙗко нѣсть смерти помннаен тебе, во адѣ же кто исповѣстьти се; и вса сьмысливщу ми сподобихь се страиень быти своему родителю и брати, подьемле досажденне и укоренне, и обаче оклеветанне оть злыхь человѣкь, а оть врага напасти и брани паче всѣхь, ну азь та вса терплю за имѧ Христово помениуе слово Давидово: ꙗко тебе ради поругань бьхь весь день и аки чуждь быхь знаемымь моимь и страньнь сиь матери моеи: симь же всѣмь совершивьшем се сь мною грѣшнымь, сподобих се жити у Пеќиу градѣ Ратсѣ и написахь сие книге своему Господину великому жупану Вльку — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — 10 врста избрисано — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

О неизреченьные и божественные тайны чюємь: .... вь самодержавныхь властелѣхь, тѣмь же изреку о нихъ: ужасаю се зѣло, умомь же и словомъ обаче дьрьзнухь, вспоминаю велиуїа ихъ и подвиги душевныа, иже сьврьши небесный царь о таковѣхь властелехь, понеже владыка....... Господь нашъ Ис Хс по неизмѣрной его милости и по изволенню пресвятыа госпоже богородице, предасть Хсь чьстиын вѣньць великому жупану Вльку, владычествующе му своею Срьбьскоѡвь землею и Зетьскоѡвь странѡвь и поморьскыми градь и Нышевьскыми предѣлы, великородному, великославному, великому жупану Вльку, сна самодьржавнаго господина области своее Стефана Немане.“ —

Из акта хилендарског манастира.

I.

Акт од 1348 год. а то је допуштење дато игуманом хилендарским Саввом, духовнику Антонију, да сагради ћелију и услови њезиног обдржавања.

Слава тебѣ Хе мои, пречтаа и скораа помощнице Бце хиленьдарска, твоєю помощию и матвами гна стаго Симеона стго хва стла Сави и бжтвнымь изволеннємь и твоєю помощию посѣщаємь. вьспомеоух вса тлѣєма вѣка сего и желаниа моємоу хотѣнию получих приидох вь прѣсвѣтли храмь скорие помощнице Бце Хиланьдарьскиє и азь смѣрени Андониє баща. позавидѣвь житию стынх и и бгоблаженых ѡць вьспрнєх аще и сь грѣхи моими образь аггльскаго чина и многа врѣмена работавшоу ми вь задовь стыих ктиторь и вь повелѣны и поучени стих старць

хиланьдарскых. поучаıє се дьнь и ношь. ıаже ѡ соудѣ боудщаго вѣка. и по многѣхь лѣтѣх слоучимї се изити кь гиоу цроу ку Стефаноу и єговѣмь повелѣниємь и благоволєниємь игоумена хиланьдарьскаго кир Арсениıа и всего стго собора прѣдаше ми пиргь на морѣ. и вьоныхь повелѣнию прѣбившоу ми много врѣме. ıаже и старости приспѣвшѣи и спомєноух смртны час и вса прѣходна ıако сѣнь мимогрєдоуща и придохь вь прѣсвѣтли домь скориıє помощинцє хиланьдарскыıє сь говѣниємь и вь оумилєни срдца кь игоумєноу курь Саввѣ и кь всємоу стмоу сьборү и вьспомєноух слово ıаже нимѣхь вь оумѣ моємь. кь игоумєноу и кь стымь ѡцємь. ıако старость прѣѡдолѣ ми. ѡци сти подвизаль се смь вь юности моєи. а сьдаıєсмь нємощинь прошоу и молоу ıє да ми се тиха изити ѡд пирга нємощи ради моıє доушевныıє и тѣлєсныıє. бл̃нтє мєсто кєлицы да се оучиноу долѣ при пиргоу. да починоуть кости старости моıє до моєго живота, а конь моєго живота. все Бжиıє и матєрє бжиıє хиланьдарьскиыıє. и азь смѣрєны игоумєнь хиланьдарскы Сава сѣдѣщоу ми иногда вь божєствєнои цркви сь боговьзлюблєнными избраниими инѡци стго мєста прѣстыıє обитѣли хиланьдарьскыıє и бжтвнымь пиниємь прсно поучаıющєсє. и вьспоминаıющє ıаже ѡ соудѣ боудщаıа. зговорисмо се азь игоумєнь Сава с сти ѡци иже сє ѡбрѣтѡшє вь то врѣмє вь стѣмь сємь мѣстѣ: старць проигүмєнь Арсєниıє. проигүмєнь Өєодүль. иконом великы Марко и єклисархь Калиник. старц Єфрємь попь Өєодүль. попь Андрѣıа. попь Маѳєи. попь Гєрасимь, Василиıє. Гєраси. Манасиıа. старць Мѡиси. Нєѡфить. Николь. Арькадиıє. Дамиıань граматикь. Диıаконы: Гєрвасиıє и Симонь. монахь Гаврїиль, Михаиль. Варлаамь. Стєфань. параклисар Гєрьвасиıє. Роман. и вьсь сты лик црьнүки ıаже ѿ хрсѣ братиıа и прочи. за єгово благоусрьдиıє кь домү божиємоу. и за любовь и єдиньство и за єгово поработаниıє благословисмо

ѡцоу нашемоу кур Андонию бащи да си оучини долѣ ке-
линцу при пиргоу покоа ради старости юговие. на коюмь
мѣстѣ въզлюби да си оучини. да моу ю давна до югова
живота. изволшоу таковоу любовь ѡцоу нашемоу Андонию
бащи.за любовь и за приетие оца игоумена курь Саве и
всего стго сбора вса юлика притежахь дарованиемь Бжиимь.
дахь оу монастирь двѣстѣ перперь զавандропатѣ. да мнѣ
юс на оутешению тѣлоу моюмоу и хвѣмь въզлюбленнымь
чедомь бавлиные. и да моу се даю по զаконоу како бащи
Өеодосию и попу Маөею и пръвимь старцемь прежде инхь
бывшимь. զа годиноу како соу пръвы оуզаконили. .кд.
литре масла и г папоуце и в калиге. и вино ѡ клиница զа
день како юсть прѣжде было. и զа хлѣбь како боуде воզ-
можно Андонию бащи да си оуզима. или хлѣбомь или
житомь да му се дае. и видѣсмо югово многолюбьզнои
и всесрдуние поработание вь прѣсвѣтлѣмь храмоу матере
бжие хиландарьские, ѥко да не изскнеть люби него, и
него порабoтания. даемоу моу и благословисмо трети ко-
мать. ѿ монастира да си оуզима кь своима коматома по
զаконоу како ю прѣджьни югова дружина, поработавши семоу
столноу мѣстоу. и да си оуզима гдѣ моу любьզно боуде.
или вь прѣстомь Хиландарѣ. а или долѣ оу пиргоу на
морѣ. и аз смѣрены иеромонахь Саво молю въզлюбленные
ѡ гди кого Богь изволи по нась быти прѣдстатели. вь стмь
семь храмоу и владущеие сь ними. и сте оце и весь сты
сьборь иже есте сь ними обрѣтати вь стѣмь семь мѣстѣ
семоу нашемоу маломоу զаписанию непотвореноу быти,
нь паче оутврьжденоу ѥко же и мы прѣжде нась бывшихь
զаписанаа ними не разорисмо. нь паче оутврьдисмо. кто
ли ге дрьզноути наважденнемь диаволимь, да разори и
оупраздни вышеписанаа. да разорить юго Гь Бь и пречиста
юго мати скоропомощница хиландарьска и да го убие и
порази сила чтнаго и животворещаго креста гне и да ю

проклеть ѿ тні стыих и богоносныихь ѿць иже въ Никеи и оть .д. евангелистовь и ѿ .ві. апостоль и да моу оуестние сь июдомь прѣдателемь и сь всѣми иже рекоша: крькь юго на нась и на уедѣхь нашихь и ѿ нась да нѣсть бливь ни вь сьи вѣкь ни вь боудщи и сию слово ȥаписахь вь лѣто ѕѡнѕ. Смѣрени игоумен хиландарьски Сава —

Ȥавѣть 1685 год. духовника старца Никанора о „соȥданнїи и утвержденнїи скита у име св. троице „на спасовѣ водѣ“ (у атару хилендарском).

Науело прѣмоудрости страхь гднь. раȥум же благь вьсѣмь творещим и. ꙗкоже вѣщаеть велики апль Павль. ихже око не виде, ни ухо слыша. ни на срдце улку вьȥыде, ꙗже оуготова Бгь любещимь его тѣмже слышаще се, вьсакому хотещомоу спсти се. подобаетъ подвиȥати се и шаствовати тѣснымь и прискорбнымь путем по глаголоу господню. поуть бо нашь краткь ѥсть братїе моа любима, ниже теуемь. днмь есть житїе наше, пара, перст и прахь. вьмале ꙗвлꙗет се, аваскорѣ погибаеть. малбо есть трудь житїа нашего велико же и беȥьконеуноѥ благихь вьȥданїе. тѣм же и аȥь вьсѣхь послѣднїи и грѣшнїи и присно слабы и оунили на подвиȥание духоное прїидохь вь стоую гору. лѣтобитнїе Ѧдамово ȥроа (1663) месеца сектебра .дї. обрѣтохь богоиȥбраннаа свѣтила раȥлиуными обраȥы текоуще кь подвигу духовномоу. Сего ради и аȥь вьдворих се сь ними прѣбывати блиȥ афона, на мѣстѣ свто Павльскомь на Сотиру. Потомь понуженнемь братства царские обитѣли, монасаира Хиландара, приведенъ быхь на мѣсто сїе Спасова вода, вь лѣто .ȥроѳ. (1671) мца Апрнлїа ка сь благвениемь вьсестѣишаго патрїарха вьселенскаго курь Дїѡнисїа и срьбскаго патрїарха курх Максима, и мѣстнаго епископа курь Христофора, прїехь духовнаго ѿуьства служенїе и сьмотрихь свою лѣность и слакоумїе и раȥумѣхь ако не мощно ми есть ꙗкоже подобаетъ духов-

ными отцемь подвиʒати се, и ѵмыслихь помѣна ради молитвенаго отець, хотещи ихь быти ʒдѣ по нас благодатїю и благоволеннемь святые троици въʒдвигохь церховь оть основанїа, во име святые троице, и вьнутрь ѵкрасихь и пописахь, якоже имать обычаи церкве велике; и блатослови ю мѣстни епископь и освяти ю, кѵрь Христифорь. И положи честь мощеи мѵченическихь вь святую трапеʒѵ по правилехь святыхь отець. И положихь въ црькви тои вь олтарь пѵтирь и дискось, и ложица, и ʒвѣʒдица сребрьно и поʒлащено, коѵпиа цѣною .ркн. (128) гроше, и пакыдарци нови свилены, а антиминсь ланень новь. Свѣћнакь оть пирница венедичкы, ʒавѣсь црьвень оть свиле, врхь нега на стои трапеʒи фоѵта црьвена оть свиле, такожде и на проскомидїи, црьвень ʒавѣсь врхь прьваго ʒавѣса, и та оть свиле. Кандила оѵ олтароѵ и прѣдь иконами .ѕ., а фано седьмо; фелона .в. оть свиле нови, стихарь оть френги кѵмаша новь, петрахила три: два сь ʒлатомь нови и на нима по девяти пѵтиць, а єдинь просхь оть свиле; нарѵквице трое оть свиле нове: двое чрьвене, а една ʒелена. Фелонь и стихарь ланено, поаска памѵчка два, тканице сребромь и поʒлаћено, и пакы капичица, на нен споици сребрени. На евангелїю покровь оть кадифе на святои трапеʒи нафорница и паксиматиница, и чаше двѣ, и кѵпа ради агїаʒме, на тои капакь оть косѝтера и лекана ʒа водицѵ и сонка, и капице малие двѣ ʒа соединенїе, блюдо ʒа коливо. Вьсе вышереченна сѵди калаисано фавѵромь, а оть просте ʒемле конатице двѣ, а чаше четыре, ѵкропцѣ мѣдпь, копице ново и ножа два, ʒа паксимада, пешкыра два на ѵмивалници. Кресть не оковань водичин, половице три оть косѝтера, масленица мѣдни, кадильница венедичка оть перница, на дверѣхь и на проскомиди на плрти ʒавѣса оть свиле нова црьвена ʒагасито, мѵра велико ʒа крьщенїе оѵ сави оть косѝтера, маʒалка сребрена. Двери темно, и на темпѵ кресть. Икона святые Троице

и сышьствїа сватаго Дӱха, и сватаго Сави и Євменїа; оть десне страны ꙁавѣсь предь икономь фӱта оть свиле цръвена и на тои фӱти[1] три мандила веꙁена, а оть левѣ стране, ꙁавѣсь цръвены оть памӱки и връхь нега мандиль веꙁень. Свѣћнаци предь иконами уетыре оть тӱуа и входнїи оть тӱуа; столови лѣпи, тетраподь брава на цръкви. А се книги еже положихь ӱ цръквӱ: Єѵглїе роушкы тип. литӱргїа Божидара, сьборникь Божидарь, пролоꙁи, ова триоди, роушкы типь оба панагерикь прѣма триодима, актои рӱшкы типь вьмѣстѣ сь мабныкомь, ѱалтирь Божидара, ꙁаконимымь вьселенскы, Ꙁлатоӱсть о сващенствѣ рӱшкы типь, тикара нова рӱкопись, слова на праꙁднике господске, слӱжба сватымь обща рӱшкы типь, ылтвеникь стары, наӱстница сь межд̾ӱуасїемь, ѡтаунника два, тӱпикь на кожи, минеа двѣ февраль и мартъ, ради поста великаго, трѣбце тогда, лѣствица и Исаакь, оправлено ꙁаедно; молитвы на двери, на кожи; апостоль рӱшкы типь, сьбранїе прѣма триодӱ Григорїе Богословь на кожи, житїе стаго Сави и Сѵмеона ꙁаедно, тльковаиие на .вї. ѱалмы, ꙁлатоӱсть. — И сьградихомь келїю новӱ и вь неи кавїе, и платарїю, и истернӱ и уешмӱ и мость, и виноградь кӱпихъ, а дрӱго насадихь и пататирь (тоуило), и баувїи седмь, една оть .ѯг. (63) метра (ведрице), а две по .кв. метра и паравӱдь (каде) ꙁа маслинє (за маслине), копание два ради вина, дикела (двозубац) уетире, а копауке (мала мотика) двѣ, косера ꙁа лоꙁїе (косир) пать, крьбе (грабуље) двѣ, каꙁань ракыскы и капакь .кв. оке бакарь и лӱла башка, коната (табарка) окована желѣꙁомь, тасова, котлићь на истернӱ ока и поль бакара, крьуבе ꙁа масло двѣ, пећка и наћви шесть, пинадаго ꙁа хлѣбь, сандӱкь ꙁа

---

[1] Футо је марама за знак жалости. — „Турала футо на главу". — Умр'о јој син. Или: опаше футо т. ј. знак жалости за њим.
Преводилац.

жито, сьдрьжи .єг. мүѕүра (мера од 45 ока), котаѡ големь, тепћере (лонци) два сь капіџи и повраѕы (уши) тигань и ѕа пите тепсїа, стовна (тестија, крчаг), ү тѣхь шест соүда ѡко .єг. а вашка сахани, сахана шесть, плиткы (ситни тањири) три, и ѕа магерїю (за кујну) три, сараевскы свакы по .п. аспри. Секире .в., брадва единъ, тесло одно, пила одна, скрьдла три, ҷасовникь сьоүжи по подобїю великаго ҷасовника, ковь оү нiемү .лє. гроша; браве на портахь, кромѣ црковне, ҷетыре, ѕа ракїю два крендирића од ко-систера, тась сь капкомь сараевскы, оү немоү бакара ока и поль. Перүстїа, веригє на огню ради магерїе, хаванъ ѿ түҷа сь түҷакомь желеѕнымь, ѕа .рѯ. (160) аспри, ибрикь и легень, оү нима бакара три ѡкѧ. — Ѧ оү црькку стго Прѣображенїа положи: путирь ѿ коситера сь потребнимь поүтироү, анѳиминсь платень, одеждє ланени, кадильницє ѿ тоүҷа, еvангелїе и литүргїа и обое рүкопись, на дверехь ѕавѣса оть свиле ѕелене, а на порти проскомидской ѕавѣсь мафи ѿ памүка, над иконе пешкирь платно ланено. — Ѧ вь горнеи келїи прѣкрыхь кровь, и тенџере ѕацаклихь и постилаѡ, и таванҷићь прѣдь црьквомь, а вь олтары: путирь оть коситера, съ дарџи и анѳиминись и одеждє ланенє, корица и ножићъ, нафорница оть ҷинїе, кадилница оть түҷа, кандиль .ѕ., а фана (лампа) седмо ѕа ҷтенiє, свѣћ-ници прѣиконе три, оть түҷа. Ѧ се книги еже положихь вь церкви стаго Сави: Еvгелїе роукопись лѣпѣ срьбскы, лүтргїа Божидара; сьборникь рүкопись лѣпь срьбскы, про-лоѕи обадва письмо срьбско; ѡктои .а. гласникь Божидара, ѡктои .е. гласникь граҷьнискы (печатан у митрополији гра-чаничкој), млбникь Бџи рүкопись срьбскы, Ѧпль срьбски, трїходь фарисеовьць рүкопись срьбскы, а Лаѕаревић влаш-скы Шпана, ѱалтирь Црьноевић, ѡтаҷникь, житїе св. Сави, типикь на кожи, мазкѣ надь двериiє на кожи рүкопись. Фелонь и стихарь ѿ свилє ѡбое проүмама, петрахиль старь,

икона Бце и сънетїа хва и стыхъ Апль; и пакы икона Бци роушка неококана, на ове иконе .в. мандила (шамија) везена, а на роушкои икони мондиль невезен. — Сїе оумыслихъ приложихъ вышеписанна любве ради прїтые Бце и икони юе ради глаголюемые Троеручица, иже бѣ иногда кь царствующимь градѣ Бльгаромь (?) славномь, Скопли и Ѿтуду сама икона своимь манокенїемь и чюдотворенїемь пришла есть Ѿ монастира глаголюемаго Троеручнца вь царскую и патрїаршескую обитѣль монастирь Хиландарь, и ту славитсе и почитает се Ѿ вьсѣхь православныхь, ибо тако обрѣтохь оу писанїю, юко тако прїидѣ сама кромѣ рукь человѣчесскыхь, своимь изволенїемь. И сїю церковь и прилогъ нашь вышеречеенїи даровахь си, еще же и вѣнець на икону пресватые Богородице Троеручици .р. гроша, юко да будеть ми того ради спасенїе вь вѣцѣ ономь будущемь юе ради. И пакы и вась молю Ѿтцы сватыи ви Бгъ изволить на мѣстѣ семь глюемемь спасова вода жити, млю ви се и мил'се дѣю и сь плачемь млю се, и аманетъ предаю, молити се и о мнѣ Богу ва светыхь молитвахь вашихь, на всакомоу правилу, и на божественои лутргїи, и вь петкь вечера на коливу, поминаите, акоже хтиторе подобаетъ поминать, понеже ѡ семь мѣстѣ много троудихомь се, и духовныхь много погубихомь мльви ради, и иждивенїе многи иждивехомь, того ради и предаю сїе моленїе сиречь помѣнь вышереченны. Млю се и заклинаю ви господемь нашимь Іс. Христомь, о помѣнѣ вышереченнемь, и юже приложихь вь церкви и въ келїи, да не будеть прѣменити се инако, и да не возметь никтоже ничто усвоити себѣ, изь црькве или из келие, иже положихь зде и оуписахь кромѣ коначнаго запустенїа. Аще ли кто дрьзнеть и возметь что Ѿ вышеприложенныхь и отниметь оть сего мѣста, и усвоить свое бити, кромѣ коначнаго запустѣнїа, проклеть буди таковие и завезанъ Ѿ светые и животворещи Троици

Ѿца и сына и св. Духа, и да не будеть прощень ни васемь вѣцѣ ни вь будущемь. И паки млю се и мна се двю и аманать ѧы божїи прѣдаю Ѿци светыи, кои будете на семь мѣстѣ жити по нась, оть вышеписанныхь, аще се що ꙁагубы или остари, обновите, и иꙁгывше намѣщанте, аманеть божїи, и больше исполните и приложите, ѣко да примѣте сторичную мꙁду обще вь вѣцѣ будущемь оть господа Исїе уставь полагаю: и аманеть предаю о вышеписанныхь вещехь: да нхь имать новы духовникь оть ученїка старого духовника не иꙁыскосати, да погншее намѣстить. и ветхое полоке испольне. И аще кто иꙁволить выше що приложити помѣна ради, то да напишеть на сеи свитвь, да му будеть недвижимо приложенїа и ктиторїа. Нужда ми высть тако клети и ꙁаклинати и аманеть прѣдовати и тако тврьдити, простите Бога ради, благословите, а не клыните, понеже аꙁь егда прїидохь на Спасову воду обрѣтохь ученикь двое оть два духовника свете иочившихь Дамасмие и Исаїе. Они пообраше црьковно и келиско до танкыхь, ничтоже не ѡставише, Богь вѣсть, и двери ѡлтарнїе и цакѣла спроꙁорьцѣ отнесоше. И сего ради тако клехь и ꙁаклинахь и млихь и аманеть прѣдаю, да тако, дрьжите ѣкоже выше писахь и оуставь положихь[1]. Сего ради писахь и подписахь своею руною написанїе сїе вь лѣто бытїа Адамле .ꙁрнг. (1685) месеца Августа .дї. дни. И да имать стоѣти вь олтари светые Троице, да се проучитаеть. Послѣднїи и грѣшнїи пате вьсѣхь человѣкь Никанорь Хиландарець. Соуме книгь .ми. (48) комада, а суда мѣдиыныхь ѡка .мꙁ. И.сїе паки да ꙁна що нанѣохь ꙁдѣ на Спасовои воды, егда прїидохь оу горнїи келїи светаго Савы:

---

[1] Није се преварио старац Никанор, јер и ако је њиме обновљени скит и опустио, али његово црквено имање, а поглавито рукописне књиге и печатане, по снази његовога завета, узете су у манастирску библиотеку и већина их остала читава до садашњег времена.

трапеза и наћви, а у церкви кьрсть выше двеpы и днеpы, а иконе .s.: Христова, Богородице светыхь апостоль, светаго Саве и Сумеона, светаго Геωргїа и паки друга светаго Георгїа мала и стара, и донесе се ми икона и сь потока оть опустевше келие двѣ иконе светые Тронца и богородичина, као нигтоже не обрѣтосмо ѿ потребныхь здѣ оть катуна, ни црковно, ни келенско. Тогожде лѣта .зрче. (1685) прѣстави се духовникь Никанорь, месѣца Августа вь .зї. (17) день вь понедѣлникь, новы ктиторь води Спасови, боуди ему вѣчна паметь.

II

Грчки Свето-Павловски манастир и његова словено-српска књижница.

а) КРАТАК НАЦРТ ИСТОРИЈСКИ СВ. ПАВЛОВСКОГ МАНАСТИРА.

Прелазећи предање о словенском пореклу св. Павла основача свето Павловскота манастира, а тако исто прелазећи преко сасвим недоказаног тврђења, да је божем основач свето-павловске општине онај исти св. Павле Ксиропотамски, савременик св. Атанасија, првоначелника Атанасијеве Лавре, могли би смо обратити нашу пажњу на Павловски манастир у том погледу, да је на старом ковчелу, у коме се хранила до 1751 год. поглавита светиња ове обитељи, лик Српског краља Владислава, који је краљевао од 1230 до 1237 год. Али узимајући у обзир то, што српски љетовњичари, савременици св. Савве и његов описатељ живота, XIII ст. ништа не спомињу о савремении њима српским калуђерима Светопавловскога манастира, ми морамо усвојити, да је споменута светиња могла бити донешена у Павловски манастир у доцније време т. ј. у XV столећу, јер о поклону исте Павловском манастиру у XIII

ст. ништа се не говори како у надпису (види ниже) тако ни у повељи, с тога је вероватније мислити, да је мало по мало Павловски манастир од грчког постајао Српским, што се могло одпочети тек од времена Српскога цара Стефана Душана силног (краљ од 1336; цар од 1347 + 1356) чије дуготрајно и блаполучно царовање саставља време највеће славе за Српско царство и за српски народ. После дугачке и јуначке борбе с Грцима и Блгарима за надмоћије на Балканском полуострву, Стефан Душан, подчинивши под своју власт читаву Блгарску, и Грчке области — Маћедонију и Тесалију, и венчавши се царском круном 1347 год. при крају те исте године дође у Св. Гору, у пратњи своје другарице царице Јелене, с великом свитом (по причању са 400 људи) и проживи на св. Гори и у Маћедонији више од четири месеца (од Декембра 1347 до краја Априла 1348 г.). Он својом заштитом, основаном на дубоким религијско-политичким смишљајима, спомогне на св. Гори словенску народност, давши јој тврд темељ у добро уређеном и спомогнутом његовим штедротама манастиру српском Лаври Хилендарској. Од овога се времена посрбили т. ј. за дуго време постали су српскима, по становницима, манастири: Руски св. Пантелејимон — Русик, примљен царом Душаном под своје изванредно „покровителство,“ због његове сиромаштине, а тако исто и Грчке манастире: Свето-Павловски, Дохиар и Григориат (а по некима и Филотеј). Доцније историјски догађаји, не само да нису сметали, него су баш ишли на руку ојачању у овим манастирима словенскога калуђерства. Одпочевше се, по смрти цара Стефана († 1356) и његовога сина Уроша V († 1367) раскомадање Србије на жупаније, погибија на Марици српске војске под заповедништвом Вукашина и његове браће, Ћесара Углеше и Гојка Мрњавчевића 1371 год. султаном Муратом, непријатељство између Марка Краљевића (сина

Вукашинова) и кнеза Лазара Гребљановића, за овим несрећна Косовска битка 1389 год. у којој паде кнез Лазар и цвет српских јунака: дуготрајна, али пунана покретних очекивања управа деспота Стефана Лазаревића, већ подчињеног султану Бајазиту (од 1406—1427), који негледећи на своја душевна својства, једногласно хваљена љетовничарима, није могао израдити ништа темељито, да одклони од своје отачбине, спремљени јој последњи удар; 1453 год. пала је под варварским ударцима престолница Византијских императора — Цариград, коме су наизменце и тако неуспешно пружали своје руке словенски владаоци: Руски кнежеви Олег и Светослав, Бугарски краљ Асењ и најпосле српски цар Стефан Душан, а одма за овим подпадне под власт освајача и малаксала од унутрашњих међусобица и Србија 1459 год.; потоњи владалац деспотовине Деспот Лазар Ђурђевић умре 1458 год. добивши глас о томе, да се султан Мехмед спрема да упадне у његове земље; нико није имао стати на супрост грозној поплави и сваки одпор, као и доцније, био би напразан. И тако, по вишереченоме, кроз 100 годишње време, које је протекло од пребивања на св. Гори српског цара Стефана год. 1347, до потпуног освојења српске земље Турцима 1459 год. несрећне прилике ове земље, нису спречавале, већ су баш доприносиле да се ојача српски елеменат у гореспоменутим српским манастирима: унутрашње ребелије, спољашње инвазије, које нису штедиле ни св. храмове ни обитељи калуђерске, приморају многе стањање да траже себи склоништа у св. Гори, која је обезбедила своју безопасност покорношћу победитељу на Марици (1371); убежавши успели су однети са собом црквену светињу, и у томе броју и књиге избављајући светињу од скрнављења, а књиге од варварског истребљења. На тај начин склопе се једне и умноже се друге манастирске књижнице на св. Гори, частно очуване чак до

пропасти, која је постигла и ова склоништа хришћанског богомишљења и молитва од 1821—1831 год. овога стол., кад је турска војска седила кроз 10 година ґарнизоном у светогорским манастирима и ложила књигама пећи за печење леба и врећама бацала књиге у море, ружећи хришћанску веру.

Прегледајући данашње остатке Словено-српске Павловске књижнице поштеђене временом и људма, може се рећи, да је последње, а може бити и главно умножење те књижнице добивено из знатног Ресавскога манастира, основаног како је познато деспотом Стефаном, познатим српским „књигољубцем,“ у Браничевском округу, на реци Ресави год. 1407. О оснивању те обитељи српски историописац архимандрит Раић вели: „Во время посѣщенія государства своего обрѣте Стефанъ деспотъ мѣсто красно пустынное, подобно молчанію въ Браничевскомъ княженіи на рѣцѣ Ресавѣ, и созда ту монастырь прекрасни который отъ рѣцѣ тоя и имя получилъ Ресава, храмъ же посредѣ его воздвиже во имя живоначальныя Троицы и всякими добротами украси и градъ около созда и въ стѣнахъ того келіи. Собра же и множество иноковъ боголюбезныхъ и всели ту, и всякими потребами удоволи и сокровище отъ дне за день полагая ту, идѣже послѣди положишася. Предаде же ту и иконы златомъ и бисеромъ украшены; и множество книгъ и сосуды и ризы, съ великимъ бисеромъ и златомъ, яко превосходити и святыя Горы великую Лавру (Хилендаръ). Ист. слав. народовъ ч. III. стр. 113 и 114). О љубави деспота Стефана за просвету свога народа, један српски љетовничар овако говори: „Стефанъ же Деспотъ, благочестно и богоугодно поживъ, и многа писанія превѣдь отъ Грьчьскыихь писаніи, паче инѣхъ прѣжде бывшихь того, сьзда же и монастирь достохваленъ светѣи Троици на рѣцѣ Ресавѣ, въ

положенїе мощемь своимь"... (**Сказанїе о Срьбскыихъ Господахъ въ изворѣ** 10 госл. Дост. изд. П. Шафарика, Прага 1851 год. стр. 62 и 63).

Да ли је много заостало од „множества књига" прикупљених у Ресави, њеним ктитором благочастивим деспотом Стефаном и где треба данас тражити трагова ресавске књижнице? Одговором на то питање може послужити 1) надпис на једном рукопису хилендарске књижнице, на име у у Апостолу (најбољег полуставног писања) написано по заповести хилендарског игумана Виктора 7168 (1660): „**отъ добра извода, оть старыхь прѣводникь ресавскыхь, не имущаго инитоже порока.**" Дакле је јасно, да у хилендарској књижници, у половини XVII ст. још су били рукописи: „**добраго извода старихь ресавских преводника не имущихь никаквог порока.**" У књижници павловскога манастира нам је испало за руком изнаћи, скупоцен по своме значењу за српску књижевност, рукопис **Лѣствицу**, коју је с грчког на српски језик превео сам светопочивши деспот Стеван; што сведочи следећа и при том својеручна надпис њезиног владаоца: „**сїа книга благоустиваго гна деспота Стефана.**" Узимајући пак у обзир и то, да је најбољи део рукописа случајно очуван у обе књижице српских манастира — хилендарској и павловској припадају другој половини XIV и првој половини XV ст. с тога не без основе можемо закључити, да је део од „множтва књига" прикупљених у ресавском манастиру трудбом деспота Стефана, пошто је запустио овај манастир од поплаве Турске 1450 г. спашен калуђерима тог манастира, који су нашли склониште у српским светогорским манастирима; највише у хилендарској лаври и св. Павловском манастиру; да је овај други манастир припадао Србима у XV стољ. доказује између осталога и указиваном пажњом истом манастиру онако исто као и Хилендару царицом Маром,

ћерком деспота Ђурђа, која је била удата 1435 год. за султана Амурата II, а после смрти мужевљеве провела је остатак свога живота у селу Ежови, близу Сереза (у Маћедонији), па користећи се поштовањем султана Бајазита, чинила је много добра светогорским манастирима, а особито Хилендару и св. Павлу, о чему сведоче њезине повеље овим манастирима год. 1479, по сили којих дубровчани се обвезали плаћати овим манастирима по 500 перпера, које су пређе плаћали — по уговору са српским краљевима — у српски јерусалимски манастир св. Михаила Архангела (до 1503 г.)[1]

Потоња српска деспотица, позната под именом „Мајка Анђелија“ већ је била у туђини около 1503 год. и обраћала се великом кнезу московском Василију Ивановићу, препоручујући његовој нарочитој заштити српске манастире у св. Гори и доцнији су догађаји показали, да се старица Анђелија није преварила у своме надању. Павловски манастир, осим овога од почетка XVI ст. почне се користовати особитим покровом молдавских војвода у лицу Јов. Стефана војводе сина Богдана војводе; он и његови нашљедници одржавали су овај манастир својим штедротама, у оно доба, кад је он имао највећу нужду у помоћи т. ј. у првој половини XVI стољ. У то се доба манастирска књижница обогатила даровима штампаних књига молдавско-влашких књигопечатњи, од којих је књига и до данас заостао још знатан број књига.

Од половине XVI ст. Павловски манастир заједно с хилендарском лавром и Русиком ослањали се на помоћ једноверне и једноплеменске им Русије Мале и Велике. Тако

[1] Од хрисовуља (повеља) србских у Павловском манастиру очуване су до данашњег времена само три: деспота Гюргя и његовог сина Лазара и деспотице „мајке“ Анђелије.

напр. за време борбе јужне Русије са Унијом при самом крају XVI ст. У Павловском су манастиру нашли склоништа калуђери Црвене Русије Јован из Вишње (Вишенскiи) чувен због својих посланица Малорускоме народу; он је слао те посланице, како сам вели у једној посланици, са проигуманом Павловскога манастира Савом, који је путовао за прикупљање милостиње у Малорусију и Галицију. За владе Алексија Михаиловића, кад је свети патриарх Никон 1653 год. послао старца Арсенија Суханова у св. Гору да скупи поглавите грчке и словенске књиге намеравајући да по саборном решењу изправи богослужбене књиге, а како је Атонска светопавловска обитељ богатија од других рукописима „добра изкода, ниттоже порока неимущаго“, и ова је обитељ показала највеће усрђе у овоме светом послу, у лицу свога тогдашњег настојатеља Србина архимандрита Акакија с братијом, и били су за-о-то награђени издашном милостињом цара и патријарха. Ови су рукописи данас украс московске синодске библиотеке, а неколико их се налазе у библиотеци „Воскресенскаго“ названог манастира „Нови Јерусалим.“[1]

[1] Из прегледа рукописа, који су унешени у Московску синодску библиотеку између осталог види се, да је један од калуђера Павловског манастира, Јаков, год. 1426 превео с грчкога на словенски „шестодневникъ златоуста“ (беседа о књизи Бића) и „слово“ пр. Максима Исповедника „по вопросу и отвѣту“ за попа Венедикта у славу божију и пречисте матере божије „лавріанскые.“ У броју рукописа Воскресенског — Нови Јерусалим — манастира да именујемо неке, који су до 1655 припадали Павловскоме манастиру: „Законоправилникъ Матѳеа Властара“, на дуж. табака, артија, писан полуставом, из XV стољећа. На првом табаку има надпис „Арсеніе“ (т. ј. Арсеније Суханов). При дну табака стоји надпис: „лѣта 7163 (1655), Іюня. въ 29 день прислалъ (послао) сію книгу, иракила келлие св. Горе, манастира св. Павла великомученика Георгия Архимандритъ Акакія съ братьею.“ Даље потврда руком светог патриарха Никона 7169 (1661) год. Још има надпис унутра на корицама: „Сія святая и божественная книга

У другој половини XVII ст. Српско братство у св. Павловском манастиру окрене на мањак, а тим се одма користе Грци и у другој половини XVIII ст. бивши српски манастири св. Павловски и Дохіарски, а тако исто св. Пантелеимон буду освојени Грцима.[1] Али то освојење наравно није извршено у један мах, већ с неком не избежношћу, по околностима, мало по мало. И тако зависимост од урочене писаније, за коју је било дозвољено једном у пет година долазити у Москву, приморавала је и грчко братство свето-Павловског манастира задржати у своме братству неколико калуђера словенскога језика, које су Грци и слали за писанију у Русију, какав је био долазивши у Русију 1749 г. с братством свето-павловског манастира, у половини прошлога стољ. некакав Анатолије Мелес, родом малорус, постриженик Скаброничког манастира (кијевске губерније), будући послан од Павловског манастира ради писаније у Русију, у чину архимандрита 1750 г.; он је добио књигу са словенским подписом: „книга .... за писанију у корист Атонскога свето-павловскога манастира, који је пао у превелику сиромаштину и у превелики дуг због грозних агарјанских дација“; 1750 год. Анатолије Мелес дође у Русију, а год. 1751 дође у Москву, где с помоћу свога земљака позватог духовника императорице Јелисавете

глеми ҳаконікъ второе повѣҳа се и оправи се въ лѣто 7085 (1577) мѣсяца іоуніа 13, при игѹменоу кѵрь Сѵмеону.“

[1] Бедно и понижено стање словенскога братства св. Павловске обитељи у почетку прошлога стољ. јасно се провиди у записци од год. 1717 (на књизи Јеврема Сирина), која гласи, да су те године, дате биле у залогу из манастира Павловског Лаври св. Атанасија различне сребрне ствари (утвари), једно оковано јеванђеље и митра за време Дикеја ђакона Венијамина, дакле у то доба није било у манастиру игумана, него тек Дикеј, избиран на одређени рок ради управе економином, па је од све прилике одма после овога и манастир због дуга у Грчке руке запао.

Петровне, проте Теодора Јаковљевог Дубјанског и његове жене Марије Константинове буде врло добро примљен: њега су представили побожној царици, која је зажелила да добије део „животворног крста Господња“ од поверене манастиром Анатолију светиње. Предајући му натраг ковчег[1]

---

[1] Ковчег у коме је чуван 1750 г. крст од частнога древета, описан је овако у синодским актима од 1751 године: „ковчег од древета са покривачом, на коме је измалано распјатије Господње с околостојећима, осим што је ковчег од древета, има у дужини полак аршина, у ширини пет урупа, по крајевима окован сребром позлаћеним, одоздо на пречној страни сребро одломљено; на ковчегу одозго издубљена даска окована сребром позлаћеним и на тој дасци слике: у средини распјатије Господње са околостојећима, у врху на престолу Христос; на тој самој дасци 10 слика различних светаца. Доле слика „**Краља**“ у молећем се изгледу на коленима, са уздигнутим рукама, са овим надписом, на старинском српском језику: **И мене грѣшнаго недостоинаго раба твоѥго Стефана, сотворившаго и принесшаго тебѣ крьсть сеи, милостию же твоею и помощїю и силою честнаго крьста; краля вьсѣхь рашскыхь ѕемьль и поморскихь Владислава** (он је други син Стефана Првовенчанога, владао од 1230 до 1237). **сохрани и помилуи.**“

„Под овом даском у средини крст шестоконечни, од древета часног и животворећег крста Господња, има у себи састављених осам делова, доњи крај окован у сребро са позлатом и у окружности тога честице светих моштију: с једне стране св. апостола Андрије, с друге св. Теодора, горе св. Пантелејмона, доле св. Прокопља: ове су честице велике; па и у малим местима делови: Теодора Тирона, од ризе Христове, од пелена христових, од ризе Богородичине, од појаса Богородичина, део од чиније у којој је Христ опрао ноге својих ученика (JX.), од места Кранијева (Голготе), од натарице св. Савве, св. Јевстратија, св. Вартоломеја, св. Младенаца; од порфире Христове, свете трошице, од „лобнога“ места, и нема надписа на два места; остала су места празна. При дну тога ковчега у неколико дрво од старости иструлило, и при дну се ковчег од старости на двоје преломио и у целини га одржава горње оковано сребро.“ Ову смо исту светињу ми видели 1868 године: ковчег сребром оковани и позлаћен прве радње; на покривци у 12 оделења „страсти Христови“ вештачке мајсторије (са немачким надписима); унутра у наоколо шестоконечног крста размештене св. мошти (гореописане) од којих су четири честице велике. Одозгоре је надпис словенски, доле — Грчки, у коме се објашњава постанак ковчега за време владе руске царице Јелисавете трудбом духовника њезиног вел

са светињом, царица му поклони на путовање 1000 рубаља, а 3000 рубаља поклони за минестир. Кад је он после пет година дошао за писанију, прва је повеља задржана а дата друга са потписом царице. Од приватних људи арх. Анатолије добио је 15.000 руб. 1759 год. Анатолије Мелес долазио је у Русију већ у чину епископа и својевољно је свршавао архијерејску службу у Сечи Запорожкој (в. опис тога у руском архиву за 1870 г. № 4 и 5 стр. 1.). Светопавловски манастир користио се до најновијег времена штедротама руских царева: тако се у манастиру прича, да су калуђери Павловског манастира за време пребивања цара Александра I у Лајбаху, на конгресу 1819 год. изашли пред њега с молбом, да им помогне да доврше саборну цркву и добили су од њега осим личног штедрог поклона, још писмо посланику (руском) у Цариград да им помогне при грађењу цркве. Али десивши се одма за овим догађији: устанак грчки 1821 год. и смрт цара Александра 1825 год. и рат с Турском 1829—1830 год. стану на пут, те се калуђери царевим писмом нису користили. Од 1835 год. они почну обнављати своје молбе по овоме предмету и оне се увенчале успехом 1860 год. т. ј. добили су право да за три године купе писанију. Зидање саборне цркве било је одпочето 1838 г. и свршено 1846 године, чим се манастир

протопопа **Ѳ. А. Дублиског** год. 1751. Очигледно је, да је овај ковчег саграђени 1751 г. заменио собом онај старински вишеописани, са сликама на издубљеној дасци крста Господња и пред њиме у **моленїю** српскога краља — Стефана — Владисава, који је поклонио ту светињу неизвесно коме манастиру за време своје владе (1230—1237). Да-ли се очувао старински ковчег? Незна се, али тешко да се очувао судећи по његовој старости описаној 1751 с тога је сведочба о тој слици и надпису врло важна за одређење времена кад је саграђена ова светиња, а може бити она утврђује предање да је од памтивека свето-павловски манастир припадао Србима.

задужи, па на одплату овога дуга употребљена је милостиња прикупљена у Русији 1860 године. Данас Павловски манастир има најбољу саборну цркву у читавој светој Гори.

Али да се обратимо књижници Павловског манастира. Од онога времена, од када је у њему изчезла словенска стихија — и манастир постао Грчки по склопу свога братства — словено-српска књижица престала је да обраћа на се пажњу братства. Нема сумње да је и Павловска књижница доста пострадала, у једно исто доба са осталим библиотекама атонских манастира од 1821—1837 год. кад је турска војска становала по манастирима, за освету што су свето-горци учествовали у Грчкој етерији 1821 год.

Од 1830 год. одпочну се учевне поплаве на светогорске књижнице манастирске страним библиотекарима. Тако напр. у опису светогорских књижница наученаком инглезом Добертом Курсоном (долазио 1831) о свето-Павловском манастиру вели ово: „књиге су смештене у малој соби, чувају се доста чисто и пажљиво. Осим Грчког рукописа XIII ст. а то је четиријеванђеље, туна има около 250 томова већином блгарских и српских рукописа, од којих заслужују највише пажње три јеванђеља блгарског (српског?) извода: 1) рукопис у четвртини са одрпаним лишћем, писан на дивном пергамену словима великим колики је прст; 2) Екз. јеванђеље на читавом листу, са вештачки намаланим јеванђелистима, а при крају сва четири јеванђеља дивна слика једнога блгарскога (Српскога?) патриарха, слика веома љубопитљива због свога предмета и 3) један екзем. јеванђеља написаног на најстаријем Блгарском (Српском) језику, од почетка до краја сви су листови препуњени вештачким и лепим сликама (миниатуре) тако скупоценим, да сам ја од великог чуђења, увидев драгоценост какву до сада нисам видео ни на Истоку ни на Западу, слетио на под са скамлије, на којој сам стајао, и видећи, да је

манастирска општина богата, и да су јој књиге у реду, ни сам се осмелио да им предложим, да ми продаду те реткости. Кад сам се спремао да одлазим, игуман ми рече, да жели да ми штогод даде за спомен мога бављења у Павловском манастиру; ја му одговорим, да би с највећом благодарношћу примио од њега један рукопис из њине књижнице; мени је врло мило да вас могу тиме задужити одговори игуман (Грк), јер те старе књиге нико и неузима у руке; ја ћу се држати да сам срећан, ако се ви задовољите тек само једним књигама. И тако ми изнова уђемо у књижницу; ту му ја рекнем: како вас ови рукописи неинтересирају, онда ми дозволите да изберем један, који се мени допада и покажем на рукопис са минатурама. Незнам, да ли је то било јава или сан, али кад ми је игуман бацио на руке показани му мном огромни и непреценењени том, ја сам сав задрктао у ужасу од таквог „светотатства" игуманова. Ова даћа ме охрабри, и ја попробам да добијем за новце и друга два рукописа, али је игуман (Грк) наваљивао да их ја примим на поклон! Јесам ли се могао противити таквоме искушењу и не примити их? Убедивши се очигледно, да овакве непроценимe реткости, у очима (грчких) калуђера, немају никакве важности и достојанства, ко је могао јемствовати да они неће одма по моме одлазку продати их на пијаци у Цариграду, Смирни, Солуну или у другој суседној светогорској вароши? Али при свему избегавајући опорочавања савести (?) при моме одлазку из манастира дао сам цркви нешто новаца" (Болгарско-то Читалище год. II стр. 340—341).

Ми, знајући у чему је ствар, не можемо да делимо чуђење и притворно ужасавање г-на Курсона, односно веома природног од стране грчких власти Павловског манастира (према њином непријатељском понашању наспрам своје сло-

венске браће) презрењу наспрам словенске писмености. Пре се чудимо томе, како они нису већ одавно истребили те рукописе и књиге, под утицајем племенског фанатизма, подгреваног у савременим Грцима грчко-цариградском и атинском штампом. Чудимо се исто тако и томе, да они, чијим су новцима Павловски Грци, озидали прекрасну саборну цркву и исплатили своје дугове, да се нису умешали у судбину словено-српске књижнице и да је нису заштитили од потпуног истребљења. Ако су г-ну Курсону поклањали словенске рукописе у облику пешкеша, онда зар је било срамотно добити их оним истим начином, којим је у XVII. ст. припао део те књижнице у нашу Синодску библиотеку за 15.000 и још милостињу године 1860? Па права светопавловска библиотека, по највећој процени, после Курсона и неких других библиотекара не кошта више од 2500, а највише 3000 рубаља.

в) КЊИЖНИЦА СВ. ПАВЛОВСКОГ МОНАСТИРА.

У оно време кад сам био у Павловској књижници, монастирско је братство било под пријатним упечатком, јер му Русија дозволила да прикупља у Русији писанију, с тога су ме пријатно дочекали. Дозволу за прегледање књижнице, добио сам без икаквих тешкоћа и провео сам у књижници около 4 сахата прегледајући књиге.

У књижници сам нашао и каталог, који је написао један трудољубиви Рус и књигољубац (велика му хвала!); у томе су каталогу поименоване књиге и рукописи по називима, означено је на чему су написане (на пергамену или на артији) без икаквих примедби осим: „без почетка и без краја“ у „рђавом“ или „добром“ стању. У примедби каталогу речено је: „Готово све именоване књиге налазе се укорене у кожним коцима; повез је у неким местима очуван врло добро. Употребљени изрази о књигама: „у жалосном,

рђавом стању“ значе само то, да су књиге карактерисане таквим значајним знацима или су их изели црви или су иструлиле, или су тако покварене, да је текст пропао или су сувише обатаљене, а у неким књигама све је то заједно. Већина је књига обично на половини листа, на четвртини мање него ли трећина, а на читавим листовима две књиге, једно јеванђеље и љетопис Георгија Амартола.

Како се у поменутом каталогу спомињу и печатане књиге, на броју 225 № и описане су без икакве системе, оним истим редом, како су књиге биле разставље на полицама, нам није можно користовати се истим каталогом при прегледу књижнице, а морао сам чинити оно, што су чинили моји предходници т. ј. прегледати књиге једну по једну, како су биле смештене на полицама, бележећи оно, што ми се учинило, да треба забележити. Највише сам обратио пажње на оне рукописе, на којима је било записано, кад су писани или што друго занимљиво за историју и библиографију. Из тих записа, упоређујући их у садашње време с каталогом (који сам преписао) и написан је преглед Павловске књижнице. У броју оних 225 № нашао сам 180 № рукописа, а печатаних књига 45 №.

А) РУКОПИСИ НА ПЕРГАМЕНУ.

Од 180 № рукописа записаних у катологу, 11 № је рукописа на пергамену, а 169 на артији:

1. Јеванђеље на дужини листа, великог формата, писано на пергамену у XIV ст. крупним српским рукописом у два стуба. Првих листова нема, а на крају Синаксар с именима: Св. Кирила (14 февр.) и свеци српски: Св. Евстатија архојепископа српскога (4 јануар.), св. Савве српског (13 јануар.), св. Симеона г-на и мироточца српске земље (13 февр.), св. Јанићија (26 апр.); на последњим листовима овај надпис: „Слава Ѡцоу и синоу и стомоу

доу. Слава вь троици Богу. Слава ѿ всемь свршителю Богу, Гоу поспѣшьствоующю и слово оутврьжающю послѣдьствоующими знаменими аминь. Бл҃гтию хрьою триспинаго бж҃тва сьвькоупаіеніе и неразд҄ѣлане ѿца и сина и ст҃аго дха, нь паче изволіенніемь ѿца и поспѣшенніемь сна и сьврьшенніемь ст҃го дха. Сии стоіе и бж҃твное Іеѵгліе написа се и сьврьши се повелѣниіемь преѡсвѣщенаго гна архиеппа вьсѣхь Срьбскихь земль и поморскыхь кѵрь Данила тога вльчьстоущю іемоу на прѣстолѣ стаю кѵрь Савы прьваго архиеппа срьбскаго. Вьдин Бгомь дарованнаго и Бгомь просвѣщенаго и прославленаго и превысокаго крала Оуроша третиаго гна вьсѣхь срьбскихь земль и поморскыхь, Дальмацніе, Травоуниіе, Захльміе, Дивоклитніе его же благоизволи и проави вь ѿчьствоу си ако свѣтлоу звѣздоу добрѣ сиающоую и выходещоую ѿ вьстока и грѧдоущоую кь западоу просвѣтивь оукрѣпи, оутврьди ѿчьство си ѩко неподвижнимоу быти и николиже врѣжденоу и многиіе грады и хоры прѣіе кь ѿчьствоу си и вльки пагоубные и враги своіе прогна и сна своіего Бгомь дарованого Стефана нарече да іе младыи по ніемь краль, и посла іего на безбожныѧ и поганыѧ вавоуны ѡнь же шьд с помощню божніею сь многы вои створи побѣдоу на них и многїе крьви пролиѩ и безчисльныѧ плѣни собрати се кь родителю си превысокомоу кралю вь землю срьбскоую. Іего же Гс. Бь. Црь. нбныи оукрѣпи и прослави на столѣ кралевьства . . . . хь прародитель и родитель его вьзе. Срьбскиіе области, ѩко же быти емоу англомь дивноу и врагомь страшноу, и сиіе стое и бж҃ствьное іеѵгліе написа се оу ст҃ыхь ап҃лѣхь оу Пеки оу ждрѣ . . . . . повелѣниіемь и бл҃гвенніемь прьвопрестольнаго и прѣѡвщенаго гна и оучителѩ архиеппа всеіе Срьбскиѩ земле и Поморскиѩ кѵрь Данила іего же благоволи Бгь и дхь ст҃ы а не чловѣкь быти Архиереа на прѣстолѣ ст҃го кѵрь Савы.

Сврьшиже се и дописа се сие стое и бжствное Еуалие вь Епиии Србьскаго Дьбра,[1] при всеѡсвещенѣмь и всеутильнѣмь Еппѣ кvрь Николѣ. Си же многие троуды и поты прие зиждн храмь падьши се стго Архиерес чюдотворца хва Николы. Его же оукраси всакыми чьми и добротами и сьсоуды и всѣми потребами. Боу тако изволшоу и . . . . . пещю и ѿ безбожныхь и бледивыхь проклетыхь бабоучь. Н ѿ многогрѣшныи монахь Никола бывь Игоумѣнь стыє Лавры Стоуденичьскыхь написахь сие стое Еуалие вьлѣто ,Ѕѡлѕ — 6837=1329, Индикта 8-ни."

2. Апостол у четврт. д. л. на пергамену српске писмености XIII—XIV ст. у каталогу је речено „у рђавом стању." У поговору написано: „многогрѣшни и несмыслени умомь поурьте (потписао) сїа книжица Драгань и брать моу Ранко вь дни когда Вьгрїи Бадынь (Видинь) ѡбдрьжахоу и тьоуга бѣше азыкомь велїа вь то време."

3. Псалтир у четврт. д. л. на пергамену, српске писмености XIII стол.

ПСАЛМЪ ДАВИДОВЪ .нѕ.

Помилоу ма Бже помилоу ма
Ѩко на та оупва душа моа
И на сѣнь крылоу твоею надѣюса
Доиде же преидеть беззаконїе.

4. Возслѣдованние кь Псалтири (кога нема) писано на пергамену у четврт. д. л. српске писмености XIV ст. При крају „Пасхаль на таблице." о којима је речено: „Снмь же пасхалїамь творць Силоуань монах, и по истинѣ нови Силоуань, силнь же разоумомь и крѣпькь вь словѣ, велие бо и дивно єсть сложение сихь пасхалїи и хотеи

[1] Близу Дибре, — сада Дьбрац.

смотрити оучасть силоу прѣмоудрости и хитрости малю же вась Гдиње и ѡци поюще и проучитающе си Ѱатирь проутите и благословите писавшаго грѣшнаго и хоудаго Ѳеодосица монаха. Исписа же си Ѱалтирь вь лѣто 6863“ (1355).

5. Псалтирь, на пергамену, српске писмености XIV стол. у четврт. д. л.

6. Псалтирь, на пергамену, српске писмености XIV стол. у четврт. д. л. *без* почетка и свршетка.

7 .Псалтир, на пергаменту, српске писмености XIV ст. $\frac{1}{4}$ д. л. без почетка и свршетка.

8. Месечна минија на пергаменту, месец Фебр. српске писмености, XIII—XIV стол. Нема службе св. Кирила философа 14 датума.

9. Часловац на пергаменту, српске писмености XIV ст. јер се у јектенијама говори, молим се „о царѣ нашем,“ а не о краљу.

10. Пролог на пергамену српске писмености XIII до XIV столећа.

11. Пролог на пергамену и артији српске писмености XIII—XIV ст.

12. Синаксар (месецослов) на пергамену и нешто на артији у 4 листа, писмености XVI ст. са сликама (рђавим).

Рукописи на артији: 169 №

б) свето писмо

Осам први књига старога завета	Српске писмености XVI столећа.
Царске књиге старога завета	

Од броја 22 № јеванђеља (Апракос и Петар) описане у каталогу има три Тетројеванђеља:

1 Чечири-јеванђеље на д. л. са надписом: „Да ꙁнае кога оуꙁехоу Немци Будимь в лѣто 7100 вь второе лѣто

(1594) бысть гладь великь ѕело по вселеннѣи 40 оки ѕа оу,... вь то время беше игумень Исаїа на св. Павль. ѕаписа многогрѣшны попь Идиїа отъ Пловдивы; вь то время оусели се оу св. Гору воевода калугерь сьбра 40 момьци биеше калугери и глобише сечеше и ѡбеси калугери отъ Ксиропоталь монастирь.

Поговор: почела сїа бжествена книга глаголема тетроеѵангелїе писати се мца Февраля въ 4 дни, въ лѣто 7068 (1560) и сверши се Марта въ 8 день. Вь дни благочестиваго и христолюбиваго и самодержавнаго государа нашего Ї Петру воеводи господина ѕемль Угровлахїи и Подунавїю синъ великаго и прѣдобраго покоинаго Господина Ї Мирче воеводы и матери его Госпожди кнежиы.... еже есть отъ ѕемли Молдавскои дщи Господина покоинаго Ї Петру воеводы Господина ѕемли Молдовлахїискїа."

2. Четири-јеванђеље у 4-ни писм. XVI ст. На последњем листу стоји: „лѣта 6928 (1420) инд. 13 престави се митрополит Россїискїи Григорїе Цамблакъ", даље иду записи о „коньнѣ братїи мон. год. 6950, 6966, 6983 и запис: „уѕе попь .... и Максимь Даскалъ еѵангелїе светопавловское при игуманѣ Лукѣ лѣта 7197 (1689).

3. Четири-јеванђеље у 4-ни с јусовима, јужноруске писмености XVI ст. са надписом при крају: „вь лѣто 7022 (1514) индик. 2 написана быст сїа книга еѵлїе тетро при Государи нашемь великомь Королю Жигимоте, при воеводи Кыевскомь Пане Юрью Миколаевич повелѣнїемь дьяка Богдана Поповича Ремелског, а писал дякь Їлїа Новгородець въ Печерскомь манастырѣ."

Од 9 апостола означена су три:

4. Апостол, писм. XVI ст. надпис: „сїю книгу повезалъ духовникь Тимофеи ѕа свою душу лѣта 7163 (1657) года."

5. Апостол, писм. XVI ст.: „исписа се сїа книга съ троудомъ, елико же бѣ мощно нашемꙋ грѣшьствоꙋ и сьвршии се въ лѣто 7042 (1534); помени Господи писавшаго сїю книгоꙋ многогрѣшнаго Їереа Митрофана.“ Запис: „въ лѣто 7045 (1537) проиде црь Сꙋлеимань низь Пологъ мца Їюниа 29 дьнь. Въ лѣто 7048 (1540) бысть морь овцамь на Шарь планиноꙋ и по всехь планинах. Въ лѣто 7067 (1559) бысть морь великъ поксꙋдꙋ, страшна и тожде лѣто бисть воиска цра Сꙋлеимана на сина Баиазита. Въ лѣто 7063 (1560) бисть вълика ꙋсилость на Христїане Хашеи (паша) и ианичарство..... царωхωрството и харачь. Сва быхь безгласꙋ......... Въ лѣто 7068 (1560) бысть трꙋсь великъ и грьмешъ мѣс. Февр. въ 8 день.“

6. Апостол на д. л. надпис: „написа се сїа богоспасителнаа книга рꙋкою Мїхаила инока вь скитѣ св. Анны, вь лѣто отъ р. х. 1638 год.“

Од 10 № псалтира иноси записано:

7. Псалтир у 4-ни д. л. по надпису, приложен монахом Никодимомъ 7117 (1609) год.

8. Псалтир у д. л. и у њему слике: Цара Давида и св. апостола Павла. Надпис: „сїю книгꙋ приложилъ дꙋховникъ Михаиль, при игꙋмени Сави їеромонахе лѣта 7202 (1704) год.“

в) БОГОСЛУЖБЕНЕ КЊИГЕ.

Од 15 № Минеја, записано:

9. Минеја, месец Август, на глаткој артији, XV ст. Надпис: „Моүсеи, божїею милостїю митрополить Соүавскїи, лѣта 7239 (1731).“

10. Минеја, месец Априли, XVII ст. Надпис: „писана истим писцом Атанасиїом (т. ј. који је писао и остале). Записано на крају: „яко порадовася Ное, егда принесе

ємꙋ голꙋбица ꙁнаменниїє въ ковчегъ ꙗко воды отстꙋпаютъ; сице и аꙁь грѣшныи въꙁрадовахсѧ, егда видѣхь конець книги сїа многогрѣшныи Аѳанасїи сирак (сиромак), тогда ꙁима велика и люта бѣше, твореше ми и мастило ꙗко камень отъ многїє лютости мраꙁа, тогда сѣдещꙋ ми въ св. Аннѣ.“

Од 12 Октоика по каталогу реħи ħу само о једном;

11. Октоик 1 гласа, са празничним службама у д. л. у поговору: „**Вь дни благовѣрнаго и христлюбиваго Деспота Стефана** (1406—1427), **повелѣнием гна воеводѣ Радослава исписахь 8 книгь оу Бѣльградоу на прьво: Типикь свегодницин и петь мѣсяцѣ Минеа, у всако 8 комать и 2 комата Панагирика и поставихь у Господства моу монастирь дома Пречистые оу Радешино и исписахь моу Сьборникь овый, да моу е помощникъ всеблагїи Бъ и прустаю дꙋшевно и тѣлесно.“**

Од 6 Триода (2 постних и 4 цветних) записано:

12. Триод постни у д. л. Надпис: „**сїю книгꙋ Триоднонъ писалъ многогрѣшныи расодоръ Аѳанасїи ꙁванием, дѣлаже никакоже..... писалъ при игꙋменѣ Викентїи вь келенцѣ близь монастыра вь лѣто** 7125 (1617).

Од 6 № Служебника записано:

13. Служебник у 8-ни д. л. Надпис: **троудисѧ многогрѣшныи Леонтие архимандритъ Пелагонскїи и Прилѣпски въ монастырѣ глаголемомъ Потокъ въ лѣто** 7120 (1614) **Господарѧ Александра Оугровлахїнскаго.**“ Примедба: „**вь лѣто** 7184 (1676)- **како прїиде камила** (велблудица) **оу монастырь мѣсаца Марта** 6-**дне и ꙁакалка** (заржала) **предъ ковачница.“**

Код 4 № служаба речено:

14. Служба на преображење, XVII ст. у $\frac{1}{4}$ д. л.

15. Служба св. великомученику и чудотворцу Георгију и похвално слово св. Георгију, Ґригорија Цамблака

у д. листа. Надпис: „сїа служба списа на скиту глаголема св. Анна на пещери Макарие Їеромонахь повелѣныи кирь духовникомь Михаиломь и прилож́и е св. Георгию св. Павла монастыра за отпущение грѣховь своихь тогда текоущоу лѣту (7209) (1701), писа їоунїа мца 7 дне.“

Од 3 № молитвеника.

16 Молитвеник с акатистима у д. л. $\frac{1}{4}$ Надпис: „сїю книгу владыкѧ Симеунъ Белиградски (далъ) своемоу попу Михаилу Оугровлахїнскїѡ земли оу монастырь Калълою при игумень кира Їовану и при Господару Матѳїю и при госпождѣ Єленѣ и при паноу кралевскомъ Теодосїю ..... и въ то лѣто бысть бои на влашкои земли и уби Матеи воевода Басилїа воеводоу въ лѣто 7148 (1640).“

17. Ѳеотокарнонъ (Богородичан) назван у каталогу Павечерником у д. л. $\frac{1}{2}$, писан: „рукою многогрѣшнаго и смиреннаго маха їноха Єѵфиміе расофорѧ въ стѣи Аннѣ текоущоу тогда лѣтоу бытїа 7149 (1641).

Напомена. Овоме делу треба придружити 2 устава, 1 правилник, 2 часловца и 2 поменика руком писаних.

18. Поменик или Сунодикь у д. л. писан 1674 год. На првој страни је слика св. Георгија у пуном наоружању, с мачом, копљем и штитом, намалан фарбама.

У поменику су написана имена 4 последња српска патриарха:

18) Паисеа,	19) Гаврїила,	20) Максима,	21) Арсенїа
(+ 1646)	(1659 +)	(+ 1681)	(+ 1706)

Митрополити:

Василїа	Иларишна	Михаила
Кирила	Висариѡна	Висариѡна
Паисїа	Іоакима	Михаилѧ
Ѳеофана	Руфима	—

Сильвестра	Симеона	Воүүка	није назначено од чијег су рода и племена.
Христофора	Логина	Роксандү	
Никодима	Виктора	Стоıана	
Германа	Даніила	Ћокоү	
	Рүвима		

Даље иде поменик „братїи“ (270 имена) једним рукописом, дакле су та имена унешена у поменик кад је и био заведен Синодик из пређашњих, старијих поменика.

Има један запис од 1677 год. (7185).

Други запис гласи: „Сїе имена принесе Милентїе їеромонахь 1736 год. егда Москов Татарину поруши и поразн е всеконечно.“

Иду записи из Трнова, села Габрова, Келифанова, Тревне, Елене, Косово, Ѕвечан, монастырь Пекь српска патриаршиа (екзарси „сватѣишаго“ патриарха Арсенија спомињу се), монастыр Требиње, мон. Ѕавала, мон. Пива, мон. Добреловина, мон. Морача, мон. Милешево, мон. Рача, мон. Түшимлıа, Цетиње, мон. Студеница, мон. Павлица, мон. Хиландарь, Изоүграф, мон. св. Троица, мон. Рүшки (Доситеј јеромонах, Орест архијереј) мон. Лавра, мон. Раваница, мон. Витеѡница, мон. Вощаница, мон. Хопово, мон. Крүшедол (фрушгорски), мон. Бѣшенова, мон. Раковац, мон. Раковица, мон. Гѡмиѡница, мон. Маржини, мон. Добрикова, мон. Жүпаѡногоште, мон. Липље, мон. Благовѣщеніе, мон. Николаю, мон. Сопоћани, мон. Ѡраховица, мон. Троноша, мон. Шишотовац, град Крүшевць, мон. Плешьна, мон. Прокопье, мон. Гр҆абовац, мон. Сретенье, мон. Ровищ е, мон. Марча, мон. Сланци.

Үгровлахїа господа:

Матеа воїводү

Еленү

Господа Богданска:

Василіа воеводү Гаврила,

Константина — Екатарину, Анну
7190 (1682) — Стефана, Роксанду.
Іѡ Щарбань воеводу
Марн, Домну
Констандина
7210 (1702) дванаест їеромонаха.
Градь Будимь, гр. Камораи, мїесто Сараево, мїесто Ужнце, м. Шабце, м. Валюко, Крагуевацъ, Ягодно, градь Смедерево, градъ Бѣлград.

Угровлахїнскїа земли: село Брьковѣнуе, Бѣлградъ полю, град Софїа, Таборско полю, Томашинско полю, Ѣоуменско полю, Бечкерекь, гр. Темешкар, гр. Уакада, град Липова (7185 1677); равна земла Баука, село Паунрь, село Щавица, Срем, горна Сремь, Загорье Болгарско? гр. Плѣвень, Самоково, Ортищи, Солунь; Србьско: Бѣлград, мѣсто Трьговище, Косово (1677) вароша: Куманово, градь Нишь, Прекупле, Влашки кадилукь, Панчево.

Глагоуестивое царствїе Московское:

Благоуестивые царе Їѡанна
Петра
царевну Софию
царицу Наталїю

Благоуестива мала Русїа

Преосвященаго архїепископа Лазара (Барановича) родъ Ивана хетмана (Мазепы) благоуестиваго.

Благоуестивыхь московскихъ (боаръ):
Киаза Петра, киаза Михаила (уеркаски)
Киаза Петра (Прозоровски).

Градь Царьградь, гр. Буса, мѣсто Прилепь, гр. Охридъ, Рила, гр. Мельникь, Тетово, Скопїе, варошъ Стамена, варошъ Вуковарь, Осека, ман. Раковица.

Исписася сїи помѣникъ при Дикею кѵрь Спиридонѹ ієромонахѹ рѹкою многогрѣшнаго Василїа текѹщѹ тогда лѣтѹ бытїа 7182 (1674) мца Іоунїа 1. дна.

19. Помeник (Сүнодик) у д. листа. На првој страни надпис: „да се ꙁна како Инфѹнь кстарь (који гради крстове) даде крстъ великь оу монастырь, да мѹ поемо колико на великѹ сѹботѹ, ксегда на всакѹ годинѹ соборно вси, при игѹменѹ Іѡаникїю и проигѹменѹ Митрофанѹ. И попове..... и дохїарь..... и старце..... вь лѣто 7132 (1624). На другој страни истога листа: „Вѣдомо бѹди всеи братїи, ꙗко игѹменствѹющѹ мнѣ Ѳеофаноу ієромонахѹ даде дѹховникъ Матѳеи въ монастырь 8 хилꙗда аспри, и еще рече исполнить 100 грошеи, да поминаемь его на вечерни, утрени и литѹргїи ꙗвѣ и велегласно.“

„И паки вь лѣто 7152 (1644) игѹменствѹющѹ мнѣ Саве ієромонахѹ даде дѹховникъ Матѳеи 115 арсланїа, да поминаетсꙗ еще: „еще молимсꙗ о оставленїи грѣховъ Матѳеꙗ иеромонаха и Данїила ієромонаха.“

Ꙁдѣ Господїе Срьбски:

Деспота Георгїꙗ, Еринѹ и чеда их:

Георгїꙗ, Стефана, Аггелинѹ, Еринѹ, Марѹ, Іѡаниа, Еленѹ, Стефана Араинта, Марѹ, Видосава, Радиона, Петра.

Род царей московскихъ:

Великаго кнꙗꙁа Ивана (о ꙁдравїи).

Помяни гди дѹши рабъ своихъ во царствїи небеснѣмъ: раба своего велыкаго кнꙗꙁа Василїа.

Монаха Варлаама, Еленѹ, великѹ Анастасїю

Марїю, Георгїе — Соломониндѹ, Ѳеодорѹ

Иринѹ, Іоанна — Аринне

Кнеꙁа Ивана — Василїа

Ѳлорень

Ꙁдѣ Господїе Иверска:

Кинхострꙗ, Амвроси, Кꙗндурала, Соуруманъ и Ѳамаръ, Андреи, Володимеръ, Єлена.

Господїе Влашска:

— — — — — — — — — — — — — — — —

Господїе Богдански:

— — — — — — — — — — — — — — — —

Архїепископы Митрополиты:

Помѧни Гди Саву прьваго Архїепископа Срьбска
Арсенїа Архїепископа.
Савву —
Дионисїа —
и т. д.

Монастырь Требиние, мон. Хилендар и т. д.

Г) Творенија св. отаца.

а) ТУМАЧЕЊА СВ. ПИСМА.

20. Тумачење св. Јована Златоустог, на јеванђеље св. Јована богослова, на д. л. српске писмености XV ст.

21. Тумачење св. Јов. Златоуста на „**дѣанїа апост.**“ на д. л. српске писмености „**преписа Атанасїе монахь**“ (6981) 1473 године.

22. Тумачење о четирекништву, блаженог **Ѳеофилакта** арх. Блгарског, на д. л. српске писмености „**преписа Аѳанасие монахь** 6981“ (1473 г.). Туна: 1) Георгија архијепископа солунског похвално слово В-му Димитрију; 2) Јована Хартофилакса Солунскога Ставракија о чудесима вел. Димитрија.

23. Објашњење Псалтира св. Атанасија, на д. л. српске писмености XVI ст.

б) СЛОВА И ПАНЕГИРИЦИ.

Од 9 № слова да рекнемо:

24. Слова св. Јов. Златоуста — Маргарит — срп. пис. XVII ст.

25. Слова св. Глигорија Богослова (т. 1, 6) на д. л. срп. пис. XV ст. надпис: „сїа книга старьца кѵрь Арсеннє лѣта 6956 (1446).“

26. Слова св. отаца на нед. великога поста — свега 75 слова — на д. л. великог формата, срп. писмености XVII ст.: св. Ј. Златоуста, Василија великог, Калиста архијеп. цариградског.......... и других: „Писа се сїа божественаꙗ книга ꙁокошь Ꙁлатоустъ 1. въ горѣ Афонскои въ монастырѣ св. Павла при игꙋменꙋ Максимꙋ ієромонахꙋ въ лѣто 7109 (1601).“ Други запис: „въ лѣто 7106 (1598) и бысть вь та времена скрьбь и тꙋга єꙁыкомь, ꙗкоже Хс Еѵглїи глааше и тогда подвижем се Тꙋркомь сь многомножествомь конимь Агареньскыхь: Татари глю, Персы, Черкеꙁи, Скыѳскы, нѣсть мощнѡ исчислити тогда съ браннаго воинства, подвигоше се ѿ Вьсточные страны на Ꙋгрѣ, и ꙋꙁеше неколико тамо градовь. И поплѣнише и поробише Ꙋгарскїе страны. И тогда воꙁвратимшем се и иꙁимѣвшим въ срьбсцѣи ꙁемли, тогда дїаколь не трьпе христїанскаго рода тишинꙋ, вьꙁдвиже беꙁбожные и лютїе татари; оле тогда таковїе скрьби ꙁемли тои, да вькратцѣ иꙁрекꙋ. села и градове палеще и цркви мнѡгїе ѡпꙋстеше и стїе иконы покраше и стаа мѣста осквьрниша и ископаше. И тогда въ лютое ꙁимнее врѣме сьвлачаше нагїе на ꙁеми бїахꙋ, ины же нагїе свеꙁани ꙁа опаши (репове) конски влѣчахꙋ ови же сьсѣчены, ины же сьстрѣлꙗны. И не бѣ мѣста идѣже мрьтвы не лѣжаше, брьди, долине, врьта, поли, все бѣхꙋ испльнена тогда мрьтвыхь тѣлесь. Иныже въ тꙋждꙋю ꙁемлю отводими и раставаеми; бѣ тогда горько рыданїе и плачь,

друга ѿ друга отводими, братъ отъ брата, сынь оть отца, мати отъ сына. И бѣ видѣти горкь плачь и рыданїє, горе намъ и увы глаголахоу, больше бѣ намъ да єдинь гробъ насъ всѣхь прїемлетъ, нежели отводимѣ бываємъ въ тугждую ӡемлю, горцѣ рыдаху и плакаху другъ друга. И бысть ӡапущенїє ӡемли той коньчьнѣ, аще по реду скажемь еже видѣхомь и слышахомь постигнет моме лѣта повѣдоуще, нь сїа въ кратцѣ иӡрекох..“..

„Начата при игумен̂ѣ Максимѣ писцом Іоанном, совершена при игуменѣ Викентїи, како се види из поговора у стиховима.

27. Слова св. отаца на недеље Петидесетнице (100 слова) на д. л. великог формата, српске писмености, XVII. ст. „написа се сїа книга глаголема 2-и Ӡлатоусть вь лѣто 7109 (1601) на св. горѣ Аѳонской въ монастырѣ св. Павла, повелѣнїемь проигумена Максима съ братьею, а сверши се при игуменоу Викентїу. Сїе написа се вь св. Аинѣ въ пирӡѣ близь мора. Сїе чрьте малѣишїи и окаанѣиши въ братїахь Венїаминь расодоръ Инщевць.“

28. Слова св. отаца и учитеља црквених на господске и богородичне празнике на д. л. српске писмености XVI ст. (22 слова).

29. Панегирик, на д. л. на артији. Поговор: „вь дни благовѣрнаго и христолюбиваго Господина Деспота Стефана вьсѣхь срьбскымъ и подунавскымъ и посавскымь ӡемламь въ 24 лѣто црствиа его писа се книга сїа рукою грѣшнаго ієромонаха Іѡана въ пустыни лѣщанской гну Деспоту самому повелѣвшу.......... начаше се 6920 (1412) лѣта Инидикта 5.“

30. Панегирик, на артији у д. л. ступцима разних рукописа XVI ст. У броју слова има и похвално слово св. великом Георгију, написао Григор. митроп. Росиски (Григоријем Цамблаком).

31. Панегирик неколико књига, писано ступцима у XVI ст.

32. Панегирик (слова за празнике и дане различних светаца), на д. л. XVI ст.; надпис: „сїю книгꙋ Панегирикъ одѣахъ азъ грѣшныи въ иноцѣхъ Iѡксимь расодѣрь оу св. Павлꙋ, въ лѣто 7103“ 1595 год.

33. Св. Василија великог аскетска правила и других св. отаца, на д. л. српске писмености XV—XVI ст.

34. Поученије св. Јеврема Сирина (Паренесис) у ¼ д. л. XVII ст.

35. Св. Исаака Сѵрина слова испосничка, на д. л. српске писмености XV ст. писано у два стубца.

36. Поꙋченїе св. Iеврема Сѵрина (Паренесис) на д. л. прелази писање у скорописно, XVI ст. У поговору: „Писавыи книгꙑ сїѧ, Методїе нацывасмыи тахь, Iеромонахь мнимь, писахь же сего св. Єфрема вь Єпикериекѣ монастырѣ, въ пречистои рекомое Истоуниице настоѧтельства же тогда Игꙋмень Тимоѳеи.“ Доле прибележено, да су 1717 год. биле дате у залогу из манастира св. Павла разне сребрне ствари у Лавру и у томе броју једно јеванђеље и једна митра за време Дикеја ђакона Вениамина.

37. Добротољубије XVII стољ.

Од 5 № „Лѣствицы“ примечавамо:

38. Лѣствица св. Јована Љествичника, на д. л. веома лепо и крупно писана, из XV стољ. са надписом: „сїа книга благоѵестиваго Гнѧ Деспота Стефана.“

39. Лѣствица св. Јов. Љествичника, крупно и врло лепо написана, права копија са оне под 38.

40. „Зерцало“ — XVII стољ.

41. Методија Патарског, књига царства, казивање о царству и последњим временима у 8° из XVI стољ.

42. Михаила Псела — Катоптра у 4° XVI ст.

в) КАНОНИЧКЕ КЊИГЕ.

43. Тактикон — Никона (черноризца) на д. л. бугарске писмености из XV ст. доле надпис: „**многогрѣшныи Владиславъ** (да ли није познати граматичар?) **наүрьта книга сїю тремн пьрсти тлѣнными.**“

44. Заповести — Леона премудраго „**Цра и сна**“ његовог Константина Багрјанородног на д. л. из XVII ст.

г) ИСТОРИЈСКЕ.

Пролога, по каталогу има се 7 №; Патерика и отечника 14 №; Житија светих 6 №; Менолога 1 №; и Љетописаца 1 №.

Од свега овога примечавамо:

45. Отечник на д. л. ст. XVII. У њему је између осталога: 1) **Повѣсть бывшаго үүдеси Архангела Михаила вь обители „Дохїарь нарицаемон,“** где се казује, да је монастир био сазидан за време царовања Никифора Вотонијата преподобним Евтимијем „**спосникомъ**“ (помоћником?) св. Атанасија „**ко внүтреннеи пүстыни горы, иже и Дафна нарицается, во имя св. Николая,**“ 2) Житје Θеодосија Трновског написано св. Патриархом Калистом. 3) Похвално слово св. Михаилу војнику написано св. Евтимијем Патриархом Трновским. У слову овоме између осталога има: „**не по мноѕѣ оүбо брань слыша се, а брань паүе всѣхь лютеишеи: божїимь бо тогда попүщенїешъ, имиже сүдьбами вѣсть единъ, до конца побоевань бѣше оть Римлянь вьсь Греүескыи родь и елика сь всѣми и царствүющи Константиновь подъ собою имѣти град и вьсе окрестъ его страны на лѣта многая** (очигледно ствар се тиче заузећа Цариграда Латинима-крсташима у почетку XIII ст.). **Єθїопляне же и Агарѣне брань великоү и несьтерпимоү на Римляне подвигше..... Тогда и славныи про-**

ꙁываетса Михаиль со всѣмь своимь конинствомъ, побѣждаетъ Агарꙗнъ и освобождаетъ отъ ꙁмїꙗ дѣвицꙋ сидꙗщꙋю и плаꙋꙋщꙋю ꙋ оꙁера оꙋ Тиранскаго мѣста (чудо слично с чуд. великом. Георгија и Теодором Стратилатом). Романїꙗ ꙋбо еще обыꙋне ꙁовомаа того иꙁие се; рожденїе же и воспитанїе вьсь глюмаꙗ Потоꙋка." „По многыхь же црь Блъгарскы Кало Іоаннъ иде на Грѣкы прѣпоꙗса се и все гради ихъ раꙁори; ꙋвѣдавь ꙗже о стѣмъ Михаилѣ и шедъ съ великою ꙋестїю прїꙗтъ всесвꙗтое его тѣло ..... положи въ велицѣи церкви Патрїархїи (Трьновскои, и дѣже даже и до днесь (писано 1360—1393) лежитъ раꙁлиꙋна всѣмъ подаваꙗ исцѣленїа."

Надпис: „Сиа св. и божаственнꙋю книгꙋ глаголемоꙋ отеꙋникъ монастыра св. Павла подписанъ аꙁъ многогрѣшныи и мнїи Іовь Ермонахь лѣта 7213 (1704)."

46. Патерикъ (у две књиге) у д. л. писмености XVII стољ.

47. Патерикъ или тачније Діалог Григорија папе Римског или беседне приповести Петру архиђакону те исте цркве о живовању различних отаца, „иже въ Италїи обрѣтавшесꙗ, на д. л. полак уставно писање на артији. Поговор: „Сиа божественнаꙗ книга глюмаꙗ Дїалогъ написа се, иже во обители преꙋистые и преблагословенныꙗ Владиꙋицы нашеꙗ Богородицы нерꙋкотворена ꙋюдотворица Ꙋрьногорьскые. Повелѣнїемъ благовѣрные и благоꙋестивые и христолюбивые Гпгю деспотице кѵрь Еѵдокые, дьщи благоꙋестиваго и христолюбиваго и великаго гна Гюргꙗ Балшикꙗ и анепсеа великаго и славнаго гна Костадина, обладающа же тогда, сь великымъ и славнымь гиомь своимь Иꙁаꙋломъ деспотомь и сь сыномь ихь Гюргомь, славнымь градомъ Ꙗнинною и окрестыми странами Ꙗнинскими и градовами."

„Писа се **же въ Урьнои горѣ** (код Скопља) **въ странѣ Скопыга граде, сьврши же се и повеза се въ славномъ градѣ Іаннию; молю же азь многогрѣшны и хоудѣишїи вь всѣхь иноцѣь Герасимь** вса (погрешке?) **вмѣнити моемоу малоумїю; лѣтоуже и тогда соущоу** 6917 (1409).“

48. **Минологи** у ⅟₄ д. л. писан XVI—XVII стол. Под 14 фебр. Пр. Кирилла Философа „**учителя словеномъ и блъгаромъ, иже бысть въ лѣто** 867 **въ царствованїе Михаила** III. **Тропарь и кондакь** овоме свецу.

49. **Лѣтовникъ Георгїа Амартола** у д. л. великога формата, у два ступца, писања XIV стол. Надпис: „**Сиа стаа и бжственаа книга рекше лѣтовныкь** написа се **вь дни благоуестиваго и Христолюбиваго и..... гна Кнеза Лазара и вьзлюбленаго ему сына гна Влька. Писа се роукого грѣшнаго инока Никодима Мрьуете и приложи. Писа се повелѣнїемь Гна Влька въ домоу св. Архистратига Михаила и Гаврїила при Гнѣ и оучители бывшимь Патрїархѣ кvрь Єфремѣ, лѣто же бѣ тогда** 6895 (1387).“

50. **Георгїа Архїепископа Александриског о рожденїи и житїи и о изгнанїи, иже во св. отца наш. Іоанна Златоустаго** — на д. л. српске писмености XVI стол.

51. **Житїе св. великом. Георгия** и њему похвално слово, писано 1701 год.

52. **Житїе св. Варлаама и Іоасафа** у два примерка; на д. л. писања XVII стол. један примерак без почетка, а други без почетка и свршетка.

д) зборници.

53. Зборник, рукопис на д. л. писања XVI ст.; у њему има: 1) житије св. Савве српског и 2) похвално слово св. Ј. Златоустог Јовану Богослову.

54. Зборник у $\frac{1}{4}$ д. л. XVI. ст. ; у њему 1) похвално слово св. патриара Евтимија Трновског цару Константину и Елени; 2) Чудеса св. Василија; 3) слово св. Еврема, 4) Житије св. Вонифатија, 5) **Жизнь пр. Маріи Єгипетскыє, 6) Жизнь пр. Пелагиіи.**

55. Зборник $\frac{1}{4}$ д. л. XV—XVI ст. : 1) Антиоха инока о отцима убијеним у цркви св. Саве освештеног (нема почетка), 2) Љествица (нема свршетка), 3) **Євөимиа патріарха Трновског посланица Кипрıяну „мнихꙋ" живећем ꙋ св. Гори Атонской, „и проснвшꙋ написати се емꙋ о нѣкихь црьковныхь книхахь нꙋжднихь"** и послати му онамо и друга слова св. отаца, и на крају места из беседе св. Макарија Египетског.

ПЕЧАТАНЕ КЊИГЕ

Од 45 № печатаних књига, уписаних у каталогу, по садржини деле се; јеванђеља 6; апостол 1; псалтира 2; служебеника 8; требника 2; Празничних минеја 6; октоика 8; постних триода 1; цветних триода 2: служба и житије пр. Сергија и Никона, слова „**аввы Доровеє**". слова св. Јов. Златоуста. По месту печатања: Српске печатње 30; Млетачке 4; Молдавске 1; Руске 4.

Са свршетком 18 књига; без њих 27.

По хронолошком реду иду овако:

а) XVI СТОЉЕЋА:

1. Јеванђеље престолно од 1512 године (у Хрон. Унд. № 12).

2. Служебник печ. у штампари Божидара Вуковића у Венецији јеромонахом Пахомијем 1519 год. (Хрон. Ук. Унд. № 15).

3. **Псалтирь съ возслѣдованіемъ** печ. у штам-

пари Божидара **въ Венецїи иеромонахомъ Пакомїемъ** 1520 год. (Хр. Ук. Унд. № 16).

4. **Октоихъ** печ. у Мљетцима у штампари Божидара 1537 год, 2 екз. (у Ук. Унд. № 27):

5. Празнични минеј печ. у Мљеткама у типографији Божидара Буковића 1538 (Хрон. Ук. Унд. № 28).

6. **Октоихъ** нап. у митрополији Грачаничкој „**повелѣнїемь Никанора митрополита Новобрьдскаго трудами раба Христова Димитрия** 1539 **год.**" на д. листа. На првом листу слика саборне цркве Грачаничке. Екземплар веома редак; библиографима мало познат и притом врло добро очуван. (Ук. Хрон. Унд. нема).

Примедва. Ова је слика фотографија са печатане слике, где је измалана Грачаница.

7. Апостол. печ. **Димитрие Логофет** у „**Трговищѣ**" 1547 год. у 4-ни. (Хр. Ук. Унд. № 34).

8. Јеванђеље напеч. јеромонах Мардарије „**въ Бѣлградѣ**" 1552 год. у д. листа (Хрон. Ук. Унд. № 36).

9. Служебник печ. јеромонах Пахомије у Венецији 1554 год. на д. л. Екз. 4. (указ. Хр. Унд. № 41).

10. Требник печ. у Венецији 1561 год. (Хр. Ук. Унд. № 46).

11. Триод постни печ. 1561 год. у Венецији, у штампари Божидара јеромонахом Стефаном од Скадра (у Хр. Ук. Унд. № 48).

12. Триод цветни нап. у Венецији 1562 год. на д. л. 2 примерка (у Хр. Ук. Унд. № 53).

XVII СТ.

12. Јеванђеље руске печатње (без првог листа. поклонио манастиру један кијевски мештанин 1620 год.

14. Беседе на „**дѣанїа апостольскїа**" св. Јов. Златоуста. Печатње кијевске 1624 год.

13. „**Аввы Дорофеа**“ поуке. Печатња кијевска 1628 год.

16. Јеванђеље московске печатње 1634 год.

17. Служба и житије пр. Сергија и Никона) Москва 1647 год.

18. **Жизнь Господа нашег І. Христа**) Zywot pana V Boga naszego I. Ch. печ. 1693 г. у Кракову, у акад. печатњи.

Примедва. Остала 24 немају првих листова, а судећи по спољним знацима спадају у XVI и у прву половину XVII ст. : 4 јеванђеља (1 рус. печ.), 1 требник, 8 октоика, 1 псалтир, 6 празничних минеја, 4 служебника.

Нови Јерусалим, Фебр. 1875 год.

АРХИМАНДРИТ

Леонид.

БИБЛИОГРАФИЈА

српске и хрватске књижевности[1]

С БЕЛЕШКАМА ОНОГА ШТО ЈЕ НА СТРАНИМ ЈЕЗИЦИМА О НАМА ПИСАНО

за 1875

САСТАВИО

Стојан Новаковић

---

1. ABRAMOVIĆ NIKOLA. Pomorski život. Od ___ ___. Hrvatska pjesma o „pomorstvu slovenskoga naroda". U New.-Yorku 1875. Tiskom Sigmunda Vojtića.

Vienac, 1875, 570

— ALIGIERI DANTE. Види Parčić A. D.

2. ANTONOVIĆ IVAN. Slavjan na svetih dnevih ili blagdanih crkvenih. Napisao ___ ___ urednik „Bunjevačke i šokačke vile". U Kaloči. Tiskom Malatin i Holmayer, 1875. На 8-ни 144 стр.

3. ___ Odmetnik. Povjestna pripovietka od ___ kaločkoga kanonika. U Zagrebu u dioničkoj tiskari. На 8-ни 293 стр.

---

[1] Наставак делу „Српска библиографија 1741—1867, Београд 1869". истога писца. Годину 1868 види у Гласнику XXVI, 1869 у XXVII, 1870 у XXXI, 1871 у XXXV, 1872 и 1873 и XL, 1874 у XLI.

4. ARKIV za povjestnicu jugoslavensku. Knjiga XII. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. Izdan troškom družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine. U Zagrebu, tiskom Dragutina Albrechta 1875, 336 стр.
5. BABIĆ B. Mladi mornar ili put brodom iz Senja u Trst. Crta iz života pomorca Hrvata. Napisao ... pr. ravnatelj nautičke učione u Bakru. U Kraljevici. Troškom piščevim. Tiskom „Primorske tiskare“. 1875. На 8-ни 2 л. 82 стр.
6. BEZENŠEK I. ANT. Stenografska čitanka. Polag sustava Gabelsberg-Magdićeva sastavio ... stud. phil. učitelj stenografije. U Zagrebu. Tiskarski zavod Drag. Albrechta. 1875. 36 стр. на 8-ни.
7. BEZIĆ JOSIP. Pjesan u slavu Nj. Vel. caru i kralju Franji Josipu I. kad prvi put pohodi svoju vjernu Dalmaciju. Spjevao kanonik makarski ... Tisak dioničke tiskare.

Vienac, 1875, 280.

8. БЕОГРАДА-Кроки околине ... 1 : 50000. Соукуп грав. у Бечу. (Издало војено министарство). Лист велики.
9. БЕСЕДА којом је Његова Светл. Књаз српски Милан М. Обреновић IV отворио овогодишњу редовну народну скупштину у Крагујевцу. (У Крагујевцу у држ. штампарији). На fol. 1 лист.

— БИЛРОТ Види Српски архив за целокупно лекарство.

— БОАС др. Види Петровић Сава др.

10. BORČIĆ LOVRO. Načela fizike, osnovane na temelju uzdržavanja sile. Napisao pr. ravnatelj. c. kr. realne gimnazije u Šibeniku. Dio I. U Kraljevici, tiskom primorske tiskare. На 8-ни 286 стр.

Obzor 1875, br. 261.

11. БОШКОВИЋ СТОЈАН. Историја света и природне науке. Приступно предавање ____, професора опште историје у великој школи у Београду. (Прештампано из „Србадије"). У Бечу 1875. Штампарија јерменскога манастира Сајдла и Мајера, на 16-ни 29 стр.

12. БОШКОВИЋ СТОЈАН. Исправка. (У Београду у државној, штампарији на 4-ни по два ступца на страни) 4 л.

Поводом чланака „Школска омладина и министарска запомагања", који су изашли у новинама „Ст. Ослобођење".

13. BUDI POBOŽAN. Molitvenik sa pjesmami za mladež. U Senju 1875. Tiskom A. Luster.

Vienac, 1875, 473.

14. БУКВАР за српске основне школе. Одобрен од народно-школског савета. У Новом Саду у наклади А. Пајевића. 1875. На 8-ни 95 стр.

Дело дра Ђ. Натошевића. Јавор, 1875, 832.

15. BUČAR PETAR. Selske pripoviesti. Napisao __ Na sviet izdalo družtvo sv. Jeronima. Zagreb. Tisak dioničke tiskare 1875. На 8-ни 90 стр.

Србадија, св. 6. Ово je XVII knj. Pučke knjižnice, коју издаје то друштво.

— ВАЛДЕРСЕ. Види Велимировић Стеван.

16. VALJAVEC M. Narodne pripoviesti iz susjedne Varaždinu Štajerske kao primjer prostonarodnoga govora i prinos za poznavanje jugoslavenskih dialekta. Priobćuje u izvješću kr. realne i velike gimnazije i male gradske realke u Varaždinu prof. ____ 46 стр. на 8-ни.

Vienac, 1875, 668.

17. ВАНРЕДНА главна скупштина „Матице Српске" у Новоме Саду 5 (17) априла 1875. У Новоме Саду. Српска народна задружна штампарија 1875. На 8-ни 44 стр.

18. VEBER ADOLFO. Korizmene propovjedi, što ih je u zagrebačkoj prvostolnoj crkvi god. 1871 i 1874 kazao _ kanonik zagrebački, a posvetio biskupu Ivanu Kralju. U Zagrebu, tiskom dioničke tiskare 1875. На 8-ни 140 стр.

19. ВЕЛИМИРОВИЋ СТЕВАН. Упут за упражњавање стрељачке борбе. Написао Валдерсе. Превео _ _ _. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 2 л. и 124 стр.

20. ВЕРН ЈУЛИЈЕ. Пет недеља у балону. Путовање по Африци. Француски написао ____ Нови Сад 1875. 16-на 312 стр.

21. VERNE JULES. Izvanredno putovanje ____ I. Od zemlje do mjeseca ravan put za 97 sati i 20 minuta. sa 41 slikom i jednim tlovidom. II. Put oko mjeseca Sa 44 slikom. Izdala Matica hrvatska. Tiskom dioničke tiskare 1876. На 8-ни 324 стр.

Vienac, 1876, 16.

22. VITANOVIĆ JOSIP. Vježbenica u hrvatskom slogu. Sastavio ____ _ _ ravnatelj realke osječke. I. dio Za niže realke i gradjanske učione. U Osieku. Tisak Dragutina Sándora (Selzer). — Naklada piščeva. 1875. На 8-ни 3. л. 111 стр.

23. VICHODIL VLAST. GUST. Osvrt na prvi kongres austrijskih narodnih gospodara u Beču. Sastavio ____ tajnik hrvat. gospodarskog društva. Zagreb. Tisak Drag. Albrechta 33 стр.

24. VODOPIĆ MATO kan. Robinjica. Spjevao ____. Iz IV „Dubrovnika“. U Dubrovniku. Naklada tiskare D. Pretnera 1875. На 8-ни 46 стр.

Чини IV кв. „Narodne biblioteke“, коју издаје књижара Претнерова у Дубровнику.

— VOLTAIRE. Види Gržanić Josip.

25. (VUKASOVIĆ ŽIVKO). Dr. Vjekoslava Pokornoga prirodopis životinjstva sa slikami. Za niže razrede srednjih učiona. X. izdanje pohrvatio i prema potrebi hrvatskih učiona dopunio Ž. V. Drugo popravljeno i umnoženo hrvatsko izdanje sa 506 slika. U Zagrebu 1875. Nakladom kr. dalm. hrv. slav. zem. vlade. Tiskom Dragutina Albrechta u Zagrebu. На 8-ни 341 стр.

26. VUKASOVIĆ Ž. Prirodopis rudstva. Po Pokornom izradio sa niže gimnazije _ sa 166 slika. Zagreb.

Vienac, 1875, 684.

27. ВУКИЋЕВИЋ Ђ. Н. Повесница српског народа, од најстаријих времена до пропасти на Косову у XV приповедака. За децу српски прерадио _ ___ Друго издање. Панчево, штампа и наклада књижаре браће Јовановића 1875. На 8-ни 40 стр.

Отаџбина за Април.

28. ВУКИЋЕВИЋ Ђ. НИКОЛА. Угарска отачаствена повесница са особитим обзиром на прошлост Србаља у Угарској, Хрватској и Славонији. За српску децу написао _ ___ ___ Друго издање. Панчево, 1876. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 61 стр. и 2 без броја.

— ВУКИЋЕВИЋ Ђ. НИКОЛА. Види Извештај о о учитељској школи у Сомбору.

29. (VUKOVIĆ nadporučnik i profesor u vojničkoj akademiji ludovicejskoj u Pešti). Vježbenik za kralj. hrvatsko ugarsko domobransko pješačtvo. I dio. U Zagrebu kod L. Hartmana. На 8-ни 255 стр.
II dio sa 9 tablica litografisanih. На 8-ни 86 стр.

Vienac, 1875, 652.

30. (VUKOVIĆ. Види предњи број). Službovnik za kr. hrvatsko-ugarsko domobranstvo. I dio. U Zagrebu, kod L. Hartmana. На 8-ни 376 стр.

II. dio sa 9 tablica 224 стр.

Vienac, 1875, 652.

— GABELSBERG. Види Bezenšek.

31. GAJ VELIMIR. Knjižnica Gajeva. Ogled bibliografijskih studija. Spisao i na sviet izdao ___ Zagreb. Tisak narodne tiskare Gajeve. 1875. На 8-ни XXXII 210 и 1 л.

Као што и на корицама стоји, књига је „s poviestnim uvodom uz drvorezni lik i svojeručan podpis dra Lj. Gaja".

— ГЕРАСИМ епископ. Види Шематизам правосл. епарх. бококоторско-дубровничке.

— ГЕРТНЕР. Види Фрачковић Т. Миша.

32. ГЛАСНИК Српског ученог друштва. Књига XLI. Са 12 графичких таблица и једном таблицом даљина. У Београду. Штампано у државној штампарији 1875. На 8-ни 2 л. и 402 стр.

Осим горе означених прилога има и једна таблица слика као додатак к опису рудничког округа.

— — Књига XLII. С једним планом. На 8-ни 2 л. 377 стр.

33. ГЛАСНИК Српског ученог друштва. 2-ги одељак. Грађа за новију српску историју. Књига шеста. Споменици из будимског и пештанског архива. Прикупио, исписао и приредио проф. Гаврило Витковић, редовни члан Српског ученог друштва и поч. члан Матице Српске. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни LXX + 476 + LXXII.

34. GODIŠNJAK sbora liečnika Hrvatske i Slavonije, za prvu godinu njegova obstanka od 1 listopada 1874 do 31 srpnja 1875. Sastavio Dr. Ladislav Rakovac bilježnik sborov. Tisak Albrechtov u Zagrebu. На 8-ни 131 стр.

У књизи је 12 извешћа о месечним скупштинама, а за тим ово: 1. Извјешће о дјеловању међународне здравст-

вене конференције у Бечу год. 1874 од дра Северинског; 2. Пабирци за оцјену цијепљења богиња од дра Шварца; 3. Примједбе к љечидби дифтерије од др. Струпи-а; 4. Wissenschaftlicher Bericht aus der Sifilis-Abtheilung des allgemeinen Landes-Spitales in Pakraz, dr. Gregorić; 5. Табеларни преглед гибања болесника од 1. српња до 31. просинца 1874. од дра Л. Раковца. На крају је именик чланова и одбора.

35. GODIŠNJE izviešće o glavnoj učioni u Sisku god. 187⁴|₅. U Sisku. Brzotiskom Adolfa Fantoa.

У њему је чланак Ивана Киша учитеља: Нешто о даљном поступку с дјечаком или младићем.

36. GODIŠNJE izviešće više djevojačke učione u Varaždinu. 187⁴|₅.

У њему је чланак „Смјер одгоја па виших дјевојачких школах“.

37. GODIŠNJE IZVIEŠĆE o kraljevskom učiteljištu u Djakovu 187⁴|₅. Tiskom J Franka u Osieku.

У њему је чланак Вилима Корајца „Узгајајмо значаје“.

38. GRŽANIĆ JOSIP. Prostodušni. Istinita pripoviest, crpljena iz rukopisa otca Gnemela, od Voltaira. Preveo ____ ____ Tiskom primorske tiskare u Kraljevici. Стр. 48.

39. GRLOVIĆ MILAN. Priegor s ljubavi. Izvorna novela. Napisao ____ ____ Zagreb, 1874. Nakladom i troškom pisca. Tiskom Dragutina Albrechta. На 8-ни 72 стр.

40. GRČKO-HRVATSKI rječnik za škole. U Zagrebu tiskom L. Hartmana 1875. На 8-ни 936 стр.

По Шенклову речнику до слова τ израдио Костић. Прегледао и слово τ довршио Фр. Мајкснер. До краја израдио Фр. Петрачић.

— ДАНИЧИЋ Ђ. Гледај Павловић Јован.

41. I. ДОДАТАК главном списку књижаре браће Јова-

новића у Панчеву. Издат о Петрову-дну 1875. Штампарија браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни 4 л.

42. ДОКИЋ Ђ. Л. Др. Боловање и умирање по окружним болницама у Србији у год 1871, 1872, 1873, 1874. Од Дра Лазара Ђ. Докића. (Прештампано из друге књиге „Архива“ српског леварског друштва). Београд у државној штампарији 1875. На 8-ни 1 л. 54 стр. и 7 таблица штампаних.

— DONIZETTI. Види Trnski Ivan.

— d'ORMEVILLE KARL. Види: Tomić E. J.

43. DRŽIĆ MARIN. Djela ____ ____ Na sviet isdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1875. U knjižarnici Lavoslava Hartmana na prodaju. На 8-ни XI, 480 стр. и 1 л.

Чини VII knjigu Starih pisaca hrvatskih.

44. DUBROVNIK. Zabavnik štionice dubrovačke. IV g. Uredio Stj. Skurla. IV. snopić. Dubrovnik. Nakladom i tiskom Dragutina Pretnera 1875. 193—256.

Цело то годиште изашло је на свет тек 1876.

45. DUJMOVIĆ PEROV PERO. Druge kolopisme ____ kopača creskoga. U Kopru. Tiskarnica Appolonia i Kaprina 1875. На 12-ни 43 стр.

Vienac, 1875, 545.

46. GJONORIĆ PALMOTIĆ JAKETA. Dubrovnik ponovljen. Spjevao ____ ____ ____ vlastelin dubrovački. Izdao i rastumačio Stj. Skurla. Snopić II. Cijena 40 novč. U Dubrovniku. Nakladom i tiskom tiskarne D. Pretnera. 1875. На 8-ни 97—192.

47. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Скупљене приповетке ____ ____ Књига трећа. Вера у Србина. — Јединица. — Гавран. — Кита цвећа. — Газда Милић и славна комисија. — Како се човек заљубљује. У Пан-

чеву, накладом књижаре браће Јовановића. На 12-ни 304 стр.

— ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Види Српски архив за целокупно лекарство, одељак 2-ги.

48. ИЗВЕШТАЈ о радњи „друштва за пољску привреду" у години 1875. Поднео управни одбор VII редовном главноме збору друштвеном држаном 23 новембра 1875. У Београду у државној штампарији 1876. На 8-ни 43 стр.

49. ИЗМЕНЕ и допуне закона општинског од 8 Октобра 1875. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 30 стр.

У ствари су „измене и допуне" закона о устројству општина од 24 Марта 1866 год.

— ZABAVNA KNJIŽNICA. Sbirka izvornih i prevedenih romana, novella, pripoviedaka, priča itd. Dio II. Izdaje primorska tiskara u Kraljevici.

У свескама VII — XX издаван је ове године превод романа В. Хигова „Деведесет три".

50. ЗАКОН о устројству и рекрутовању војске. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни, 34 и 14 стр.

Издање министарства војног с извршеним најновијим изменама и допунама.

51. ЗАКОН о међународном поштанском уговору. (У Београду у држ. штамп. 1875). На 8-ни 19 стр. с једном таблицом такса поштанских и еквиваленага њихових у разним новчаним системама европским.

52. ЗАКОН о устројству општина и општинских власти. Једноставно издање. (Удешено према закону од 24. Марта 1866 и изменама и допунама од 8. Октобра 1875). У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 48 стр.

53. ЗАКОН о печатњи (штампи) прештампан цео према закону од 23 Октобра 1870 и изменама и допунама од 15 Декембра 1875 године. У Београду у држ. штампарији 1875. На 8-ни 22 стр.
— ZBIRKA, види Sbirka.
54. ЗБИРКА народних песама за школску младеж обојега пола. Панчево, 1876. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 88 стр. и 1 л.
55. ЗБОРНИК закона и уредаба изданих у књажеству Србији у години 1875. XXVII. У Београду. Штампа и издање државне штампарије 1875. На 8-ни 2 л. 54 стр.
— ZBORNIK. Види Sbornik.
56. ЗДРАВКОВИЋ СТЕВАН. Основна механика. I део. Кинематика. За ученике војене академије и виших школа у Србији. Написао ____ ____ инжињерски подпуковник, редовни члан Српског ученог друштва, почасни члан Српског лекарског друштва, стари питомац војене академије. Са 260 слика у тексту. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 4 стр. 302 стр. и 3 л.
57. ЗЕМЉОПИС за III и IV разред српских народних школа. По најновијим и најбољим изворима у кратко изведен. Панчево, 1875. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 104 стр.
58. „ЗОРА“. Књижевни рад српског ђачког друштва у Бечу, с додатком. У Бечу. Накладом српског академич. друштва „Зоре“. Штампарија Јанка С. Ковачева у Бечу, 1875. На 8-ни 174 стр. 1 л.
59. IVEKOVIĆ FR. Čitanja i evangjelja za sve nedjelje i praznike. Sastavio i uredio Dr. Fr. Iveković. Tisak dioničke tiskare u Zagrebu 1875. На 8-ни 224 стр.
60. ИЗВЕШТАЈ одбора законодавног о предлогу измена

и допуна у закону о општинама. (У Београду у државној штампарији, 1875). На fol. 2 л.

61. ИЗВЕШТАЈ одбора законодавног о предлогу за проширење слободе у штампи. (У Београду у држ. штампарији 1875). На fol. 2 л.

62. ИЗВЕШТАЈ, Пети _ _ о радњи и стању српскога црквеног певачког друштва у Панчеву за 1872, 73 и 74 (година IX X и XI) Панчево, 1875. На 8-ни стр. 18.

63. ИЗВЕШТАЈ о српској великој гимназији у Новоме Саду за школску годину 1874-5. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1875. На 8-ни 22 стр.

64. ИЗВЕШТАЈ о срб. учитељској школи у Сомбору за школску 187⁴|₅ годину. Уз сурадњу наставничког збора приредио Никола Ђ. Вукићевић управитељ. Сомбор. Тискано код Ф. Битермана. 1875. На 8-ни 1 л. 78 стр.

65. ИЗВЕШТАЈ управе београдске читаонице за годину 1874. У Београду 1875. На 8-ни 13 стр.

66. IZVJEŠĆE o c. kraljevskoj višjoj dubrovačkoj gimnaziji koncem školske godine 187⁴|₅. U Dubrovniku. Tiskara Dragutina Pretnera 1875. На 8-ни 99 стр.

Садржај: Фр. Булића. Одбрана Хорација. (латински). J. Перичића Хорацијева посланица Пизонцима о пјесништву, у стиховима; А. Вучетића „Об одношајих Дубровчана са босанскијем великашима за стечење Конавала“; Фр. Булића Опис старих новаца код дубровачке гимназије.

67. IZVJEŠĆE o kr. velikoj gimnaziji u Osieku u 187⁴|₅ u Zagrebu 1875.

У њему је чланак о метричкој мери од проф. J. Пенза.

— ИСФОРДИНК Др. Види Петровић Сава Др.

— IHERING pl. RUDOLF. Види Hinković H.

68. JAGIĆ D. Grčko i rimsko bajoslovje. U kratko napisao profesor dr. Eugen Netoliczka, član c. kr. škol-

skoga vieća za Štajersku. Pohrvatio ___ sa 34 drvoreza. U Zagrebu 1875. Nakladom kr. sveučilištne knjižare Albrechta i Fiedlera. Slovi Drag. Albrechta. На 8-ни X и 89 стр.

69. ЈАКШИЋ ВЛ. Србски статистички чланци. Београд у државној штампарији 1875 год.

70. ЈАКШИЋ ЂУРА. Своме узвишеном добротвору Његовој Светлости кнезу српском Милану М. Обреновићу IV. на дан венчања са светлом кнегињом Наталијом од ___ У Београду, у државној штампарији 1875. На 8-ни 6 стр.

71. ЈАНКОВИЋ МИЛОВАН. Кратак наук мацарског језика. По Шамарјаију. Од ___ ___ I. Треће поправљено и прерађено издање. Панчево 1875. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 2 л. 99 стр.

— ЈОВАНОВИЋ ВЛАД. Види Олендорф Х. Г.

72. КАЛЕНДАРИ. ___ BOŠNJAK. Kalendar za 1875. Osiek. 39 стр. на 8-ни.

Србадија, св. 6.

73. ___ DANICA. Koledar i ljetopis društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1875. Na sviet izdalo društvo sv. Jeronima. Zagreb. Tisak dioničke tiskare, 1874. На 8-ни 164 стр.

Чини XVI део Pučke knjižnice društva svetojeronimskoga.

Садржај: Љетопис друштва св. Јеронимскога, од др. Ђ. Посиловића; Покровитељ, одбор, повјереници и нови чланови друштва светојеронимскога; Заставе у Хрватској од И. Трнскога; Стална црква у Ђакову, са сликом; Бан Мажуранић са сликом; Надбискуп Михаловић, са сликом; Бискуп Штросмајер, са сликом; генерал барон Молинари, са сликом; Истарски се Хрвати брате, од И. Трнскога; Иван Сиромашић, приповијест од П. Бучара; Дубровник миротвор, од И. Трнскога; Помоћ сиромахом, ријеч бискупа Стросмајера; Двије народне пјесме, од И. Трнскога; Друштва за умјереност, од дра И. Ригера; Боље умјети

него ли имати, од И. Трнскога; Чаробије и поприје, од др. Б. Шулека; Оскудица воде по хрватском Красу, од И. Трнскога; Какова ће бити година 1875; Корисне сваштице, од И. Т.; Двије приповједчице; Сајмови.

74. ____ ДОМИШЉАН. Календар са шаљивим сликама и причама за просту годину 1875. Издаје уредниш. „Домишљана". Година прва. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1874. На 8-ни 40 стр.

75. ____ DRAGOLJUB za 1875. Tečaj XII. Uredio Gj. Stj. Deželić.

76. ____ JEFTINI pučki hrvatski kalendar za prostu godinu 1875. Tečaj VII. U Zagrebu. Nakladom Lav. Hartmana. На 8-ни 128 стр.

77. ____ КАЛЕНДАР за 1875 са трговачко-занатлијским шематизмом. Издаје Петар Б. Јоакимовић. У Београду.

78. ____ КАЛЕНДАР са шематизмом књажества Србије за годину 1875. У Београду. Издање и штампа државне штампарије. На 8-ни 151 стр. и 2 л.

79. ____ КАЛЕНДАР СРПСКИ ГУСЛАР за 1875 годину или старе јуначке пјесме. Скупио и издао Ђорђе Л. Станћ изслужени слагач држ. штампарије к. ђ. б. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Др. 1874. На 8-ни 80 стр. и 2 л.

80. ____ KOLEDAR Matice Dalmatinske za 1875 god.
Vienac, 1875, 64.

81. ____ КРИН. Српско-народни календар за просту годину 1875. Издаје Х. А. О. П. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Дружине, 1874. На 8-ни 32 стр.

82. ____ LJETOPIS školske mladeži za prostu godinu 1875. Godina I. Izdaje i uredjuje narodna tiskara N. Plavšić i dr. u Vinkovci. На 8-ни 96 стр.

83. ____ МАЛИ КРИН. Српско-народни календар за просту годину 1875. У Београду. Издано накладом

Х. А. О. П. (Није назначено место штампања, али је на сву прилику штампарија или новосадска или Јовановићева из Панчева).

Упореди горе Крин. Сад не знам јесу ли овај и онај два календара, или су у мене две белешке; држим, да ће пре бити ово друго.

84. ____ METRIČNJAK. Koledar od Fr. Šulera, 1875.
Vienac, 1875, 32.

85. ____ ОРАО. Велики илустровани календар за просту годину 1875, која има 365 дана. Уз сарадњу српских књижевника уређује Стеван В. Поповић. У Новоме Саду 1875. Накладом Поповића и Тителбаха. Српска народна задружна штампарија. На 4-ни 2 календарска табака, 138 стр. и 2 л.

86. ____ ПАНЧЕВАЦ. Календар за народ са сликама за просту годину 1875. Година IV. У Панчеву. Штампарија браће Јовановића. На 8-ни 82 стр. и 1 л.

87. ____ ПОЛАЖЕНИК. Календар за просту годину 1875. Година четврта. Издаје српска народна задружна штампарија. Нови Сад 1875. На 16-ни 54 стр.

88. ____ ПОСТИЉОН. Велики забавник за 1875. Н. Сад.

89. ____ PRIMORSKI KOLEDAR za god. 1875. Kraljevica.

90. ____ СОКО. Календар за просту годину 1875. Издање књижаре Велимира Валожића. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Дружине 1874. На 8-ни 100 стр.

91. ____ СРБИН. Календар за просту годину 1875. Година шеста. Издао Милош Грабовачки у Земуну.

92. ____ СРПКИЊА. Календар за народ за просту годину 1875. Издаје Милош Грабовачки у Земуну, 1874. На 8-ни 40 стр.

93. ____ СРПСКИ НАРОДНИ ВЕЛИКИ КАЛЕНДАР за просту годину 1875 која има 365 дана. Издаје

и продаје књижара Фрање Штиглера у Новом Саду. 1874. Српска народна задружна штампарија у Новом Саду. На 4-ни 20 стр. календара и 48 забавно-поучнога садржаја.

94. ____ ЏЕПНИ КАЛЕНДАРИЋ са бележником 1875. Издао Милош Милосављевић. У Београду.

95. КАРАЏИЋ СТЕФАНОВИЋ ВУК. Српске народне пјесме. Скупио их и на свијет издао ___ Књига друга. Ново издање, прештампано без икакве промјене. Беч, 1875. На 8-ни VI и 672 стр.

96. КАРАЏИЋ ОБРАД. ЈЕРЕМИЈА. Устанак ерцеговачко-босански, слобода или смрт. Спјевао ___ ___ ___ српски пјесник. Београд, штампарија Н. Стефановића и Друга. 1875. На 8-ни 12 стр.

97. KASERER JOS. dr. Primjeri spisa o postupku u sitnicah. Od ____ Prievod s njemačkoga.

Vienac, 1875, 668.

98. КАТАЛОГ књига библиотеке војеног министарства. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 73 стр.

99. KAČIĆ PEKO A. Dr. Djindjilino. Od Gjusti-a. Preveo ___ Tisak Mehovića na Rieci. Стр. 30.

Vienac, 1875, 772.

100. KAČIĆ. Andrie Kačića Pjesme. Svezak I. U Sisku, tiskom i troškom. A. Fanto-a 1875. На 12-ни 367 стр.

101. KÖRÖSKENYI VJEKOSLAV. Uporaba diferencijalnoga računa kod teorija krivih crta u ravnini. Napisao dr. ___ ___, ravnatelj gospodarskoga učilišta u Križevcih. Sa 4 tabele. U Zagrebu 1875 g. Tiskom Dr. Albrechta. На 8-ни 48 стр.

— KIŠ IVAN. Види Godišnje izviešće o učioni u Sisku.

102. KIŠPATIĆ M. Životinje. Dio II. Piše _ Sadržaj: Majmuni, poluopice, netopiri. Izdaje jeronimsko dru-

štvo. Sa 22 slike. U Zagrebu 1875. Tiskom dioničke tiskare. На 8-ни 120 стр.

Чини XX knj. Pučke knjižnice. Vienac 1875, 684.

103. KLAJIĆ VJ. Majka i kći. Izvorna pripoviest. Pripovieda ju ____ U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta 1875. На 8-ни 1 л. 71 стр.

104. KLAIĆ VJEKOSLAV. Kratak sveobći zemljopis. Napisao ____ ____ gimn. učitelj u Zagrebu. U Zagrebu knjigo- i kameno tiskara Dragutina Albrechta. 1875. На 8-ни 86 стр. и 2 л.

105. KLAJIĆ V. Poviest austro-ugarske monarkije za pučke, gradjanske i višje djevojačke učione. Priredio ____ gimnazijalni učitelj u Zagrebu. U Zagrebu. Nakladom knjižare Lav. Hartmana 1875. На 8-ни 80 стр.

106. KLAJIĆ V. Zemljopis monarkije austro-ugarske. Za pučke, gradjanske i višje djevojačke učione. Priredio ____ gimnazijalni učitelj u Zagrebu. U Zagrebu. Nakladom knjižare Lav. Hartmana. 1875. На 8-ни 72 стр.

107. KLAJIĆ FRANJO. Računanje protivnimi olinami i brojčane jednačbe. Za gradjanske i više djevojačke škole kao i za učiteljske pripravnike i samouke priredio ____ U Zagrebu 1875. Nakladom Lav. Hartmana. На 8-ни 84 стр.

108. КЛЕРИЋ Љ. и ХОФМАН Ф. Привремено извешће у рударско-геолошком погледу, планине Штурца и старих мајдана на Руднику, господину министру финанције од ____ ____ У Београду, у државној штампарији 1875. На 8-ни 29 стр. и 1 карта.

— КЊИГЕ ЗА ДЕЦУ. Свеска II, III и IV. Гледај Кудрјавцев А.

Ова серија почела је излазити трошком министарства

просвете и црквених дела, а намењена је за потребу поклањања добрим ученицима основних школа

109. КОЊЕВИЋ СИМА. Рачуница за народне школе но немачком, а с обзиром на нове мере. Написао ___ ___ Књига III. Друго издање. Панчево 1875. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 64 стр. ___ кн. IV. Друго издање стр. 61.

Отаџбина III. 684.

— KORAJAC VILIM. Види Godišnje izv. o učitel. u Djakovu.

— KOSTIĆ. Гледај Grčko-hrvatski rječnik.

110. KOCH Š. FR. Katekisam glasbe. Iz njemačkoga preveo i opaskami providio ___ U Zagrebu, tiskom D. Albrechta.

Vienac 1875, 64.

111. КРАТАК НАУК о глобусу за српске основне школе. У Панчеву 1875. Наклада књижаре браће Јовановића. На 8-ни 8 стр.

112. КРСТИЋ НИКОЛА Др. Правна питања. Разумевање и тумачење законских прописа. Пише ___ ___ У Београду, у држ. штампарији 1875. На 8-ни 42 стр.

На по се штампано из подлиска „Српских Новина".

113. КРШПОГАЧИН ПРОКА. Рачуница за српске основне школе. Уредио ___ ___ учитељ. Панчево, 1875. Штампарија браће Јовановића. На 8-ни 18 стр.

114. КУДРЈАВЦЕВ А. Слике из животињског живота. Причице за децу. Превео с руског језика ___ руски консул у Сарајеву. У Београду, у државној штампарији 1875. На 16-ни 2 л. 47 стр.

Чини II свеску серије „Књиге за децу"

115. ___ Ситнице. Приче за малу децу. Превео с руског језика ___ руски консул у Сарајеву. У Београду у државној штампарији 1875. На 16-ни 2 л. 88 стр.

116. ___ Јова и Драга. Приче А. Пчељникове. Превео с руског језика ___ руски консул у Сарајеву. У Београду у државној штампарији 1875. На 12-ни 2 л. 74 стр.

117. KUZMANIĆ ANTE. Šestdeset učenjah iz primaljstva za primalje. Napisao ___ ___ c. k. doslužni profesor primaljstva. Dilo s jednim malim ričnikom, likarskoga nazivlja i narodnih ričih, uz prevod na jeziku italijanskom i nimačkom, i sa 37 slikah umetnutih radi boljeg izjasnenja. U Zadru. Špiro Artale. Knjig. tisk. izd. U Zagrebu kod Albrechta i Fiedlera. U Pančevu kod Braće Jovanovića 1875. На 8-ни XVI и 302 стр.

118. КУЗМАНОВИЋ А. и НЕШКОВИЋ М. Мала школа. Дечија библиотека. Уредници ___ У Земуну на мал. 8-ни 3 таб.

Објављено је, да ће излазити сваких 6 недеља. Јавор, 1875, 61.

119. KUČEK IVAN. Louise Lateau. Preveo župnik iz Vrabča ___ Tisak Albrechta u Zagrebu.

Vienac 1875, 347.

120. KUČENJAK MILAN. Nova mjera i nova vaga. Za puk napisao ___ ___ župnik pod Bielom. U Varaždinu, brzotiskom Platzera i sina. 1875. На 12-ни 30 стр.

Vienac 1876, 16.

121. ЛАМАРТИНОВА историја жирондиста. Први део. Превод с француског. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1875. На 8-ни 2 л. и 180 стр.

— ЛАСАЛ ФЕРДИН. Види Марковић Никола.

122. LIHL DRAGUTIN. Slovo na čast spomen-svečanosti Gutenberga i petgodišnjice tipografičnoga društva,

slavljene 27 lipnja god. 1875 u Zagrebu. Prosborio ga ___ U Zagrebu 1875. Tisak L. Hartmana.

Vienac 1875, 458.

123. LIPEŽ V. Němačka věžbenica. Napisao ___ Svezak III. U Zagrebu 1875. Troškom i nakladom sveučilištne knjižare Fr. Župana (Albrecht i Fiedler). На 8-ни 4 л. и 233 стр.

124. ЛОЗАНИЋ М. С. Аналитична класификација метала и њихове важније реакције. Саставио за своју лабораторију А. Ф. Хофман. Посрбио ___ Београд 1875. Издање и штампа државне штампарије. На 8-ни 51 стр.

125. ЛОЗАНИЋ М. С. Критика на критику или одговор на критику моје Хемије у „Будућности" ___ ___ професор хемије на вел. школи. Београд у државној штампарији 1875. На 8-ни 16 стр.

126. LJUBIŠA MITROV STJEPAN. Pripovijesti crnogorske i primorske. Skupio, složio i pregledao ___ ___ ___ U Dubrovniku. Nakladom tiskarne Dragutina Pretnera. 1875. На 12-ни IV, 277 и 2 стр.

Чини III књ. „Narodne biblioteke" коју издаје књижара Претнерова у Дубровнику.

127. LJUBIĆ SIME Prof. Opis jugoslavenskih novaca, od ___ ravnatelja narodnoga zemaljskoga muzeja i knjižnice u Zagrebu, izsluž. čuvara c. k. arkeol. muzeja u Spljetu, pravoga člana jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, dopisujućega člana bečkoga povjerenstva za iztraživanje i izdržavanje starih austrijskih spomenika u Beču, arkeologičkoga zavoda u Rimu, srbskoga učenoga družtva u Biogradu i t. d. Sa 20 u mjedi urezanih tabla i dvie slike na drvorezu. Izdanje umnoženo. U Zagrebu 1875. Artističko-tipografički zavod Dragutina Albrechta. На 8-ни

2 л. XXVII, 235 стр. и 1 л. Уз то литогр. 17 табл. и 3 листа.

128. LJUBIĆ SIME. Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike. Skupio ____ ____ pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga V. Od godine 1403 do 1409. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1875. U knjižari Lavosl. Hartmana na prodaju. Други наслов: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Editit Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Volumen quintum. Zagrabiae 1875. Apud Leopold Hartman. На 8-ни XVIII и 353 стр.

— MAGDIĆ. Види Bezenšek.

129. MAŽURANIĆ IVAN. Smrt Smail-age Cengića. Šesto izdanje. Sa šest slika. U Zagrebu, nakladom knjižare Albrechta i Fiedlera.

Уз то издање штампана је естетичка оцена песме од дра Фрање Марковића.

130. МАЈЗНЕР J. Прва немачка читанка. За гимназије уредио ____ Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, издање и штампа државне штампарије 1875. На 8-ни VIII и 320 стр.

131. MAIKSNER FRANJO. Latinska vježbenica za hrvatske gimnazije. I dio. Za V i VI razred. Izdao ____ ____ U Zagrebu 1875. Tiskom Lavoslava Hartmana На 8-ни 234 стр.

На наслову је 1876, али је књига изашла раније. Vienac, 1875, 652.

— MAIKSNER FRANJO. Гледај Grčko-hrvatskì rječnik.

132. МАКСИМОВИЋ М. МИЛАН. Живот је путовање од колевке до гроба. Путничке слике. Написао ____

Сав доходак ове књиге намењен је српској сиротињи из Босне и Херцеговине. Београд у државној штампарији.

Прештампано из подлиска „Српских Новина“.

133. МАКСИМОВИЋ М. МИЛАН. Кнез Милош. Драма у пет делова. Прештампано из „Отаџбине“. Београд у државној штампарији.

134. MAŘIK VJENCESLAV. Kratak sveobći zemljopis za mladež narodnih učiona. Sastavio ____ ____ Sedmo izdanje. U Zagrebu 1875. Tisak L. Hartmana. На 8-ни 80 стр.

Vienac, 1876. 16.

135. MAŘIK V. Geometričko oblikoslovje na temelju metrične mjere. Od ____ Sa slikami. U Zagrebu. L. Hartman.

Vienac, 1875, 96.

136. MAŘIK, SCHUBERT. Brojčano računstvo.

Отаџбина 10.

137. МАРКОВИЋ ЉУБОМИР. Песма у славу обручења кнеза Милана М. Обреновића IV. Београд, штампарија Николе Стефановића и друга. На 4-ни 1 л.

138. МАРКОВИЋ НИКОЛА. О суштини устава. Два предавања с додатком, од Фердинанда Ласала. Превео ____ ____. У Новоме Саду. Српска народна задружна штампарија 1875. На 8-ни 79 стр.

Чини прву свеску „Сувремене библиотеке“.

139. МАРКОВИЋ СТОЈАН. Стереометрија за више разреде средњих школа. По Дру Сондорферу написао ____ ____ професор реалке. У Београду. Издање и штампа државне штампарије 1875. На 8-ни 1 л. и 152 стр.

140. МАРКОВИЋ СТОЈАН. Тригонометрија за више разреде средњих школа. По Дру Сондорферу написао

___ професор реалке. Са 43 слике у тексту. У Београду. Штампа и издање државне штампарије 1875. На 8-ни 1 л. 208 стр. с једним литографисаним листом, на коме су слике.

— MARKOVIĆ FRANJO. Види Mažuranić Ivan.

— MARKOVIĆ FRANJO. Види Spomenica kr. sveučili·ta itd.

— MAĆE JEAN. Види Fabkovićka.Marija.

141\. МАТИЋ М. ГАЈА. Слике из природе. По К. Старом. Од __ Београд, штампарија Н. Стефановића и Друга, 1875. На 16-ни 82 стр.

— МАТИЦЕ СРПСКЕ, Види Ванредна главна скупштина.

142\. MATKOVIĆ PETAR Dr. Zemljopis za niže razrede srednjih učilišta. Napisao U Zagrebu. Narodna tiskarna Dr. Lj. Gaja 1875. На 8-ни 2 л. 286 стр. и 1 лист исправака.

143\. МЕРЕЊЕ висина и опредељивање географских позиција у опште и посебице неких тачака у Србији. Са 8 дрворезних слика. По налогу министра војног израдила: два ђенералштабна официра. Београд у државној штампарији 1875. На 8-ни 2 л. и 59 стр.

Посао је Радована Милетића и Јов. Д. Прапорчетовића.

144\. МИЈАТОВИЋ ЧЕД. Моја финансијска политика. (У Београду у државној штампарији). На 8-ни.

Мала брошира на по се штампана из „Видова дана".

— МИЛЕТИЋ РАДОВАН. Види Мерење висина.

145\. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Чупићи Стојан и Никола. У Београду, у државној штампарији 1875. На 8-ни 39 стр.

Ово је „I издање Чупићеве задужбине".

146\. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Песме и обичаји укупног народа српског. III књига. Скупио и издао ___ У Београду 1875. VI и 336 стр. на 8-ни.

147. МИНИСТАРСТВО ВОЈНО. Уредба, закони и правило о војној дисциплини. У Београду, у државној штампарији 1875.

148. МИНИСТАРСТВО ВОЈНО. Предлог за уредбу за дисциплинарна кажњења у стајаћој и народној војсци. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 62 стр.

— МИНИСТАРСТВО ВОЈНО. Види Мерење висина.

149. MIHALOVIĆ, učitelj preparandije bajske. Kratka slovnica za tri niža razreda pučkih učiona.

Subotički glasnik 1875, br. 43.

150. МИШКОВИЋ ЈОВАН. Опис рудничког округа. С једном таблицом даљина и једним листом слика. Други део. На по се штампано из Гласника XLI. У Београду, у државној штампарији. На 8-ни.

151. MODEC LJUDEVIT. Geometrijsko oblikoslovje za porabu u gradjanskih i pučkih školah. Napisao ... uredni učitelj na višoj djevojačkoj učioni, a geom. oblikoslovja i risanja na kralj. učiteljištu zagrebačkom. Sa 118 slika. Ciena 40 novčića. U Zagrebu 1875. Nakladom kralj. sveučilištne knjižare Franje Župana (Albrecht i Fiedler). На 8-ни IV и 82 стр. и 2 л.

152. М. Б. Српске народне песме. Скупио по Срему Б. М. Панчево 1875. Наклада браће Јовановића. На 8-ни стр. 151.

Бранко Мушицки.

153. NAJBOLJI, najtočniji i najsavršeniji preračunar iz starih mjera i teža u nove po metričkom sustavu uz cienu od 40 novč. Sa dodatkom 53 dobro izvedenih tablica. U Sisku. Nakladom i troškom knjižare A. Fanto-a. На 12-ни 72 стр.

154. NAPUTAK o podkivanju za uporabu u učionah za

podkivanje c. kr. vojske. U Zagrebu kod L. Hartmana. На 8-ни 64 стр.

Vienac 1875, 652.

155. NAREDBA, kojom se izdaju naukovne osnove za obće pučke i gradjanske škole. Zagreb. На 8-ни 110 стр.

Vienac, 1875, 684.

156. NAREDBA ob upravi pučkih škola. Zagreb. На 8-ни 34 стр.

Vienac, 1875, 684.

— NARODNA BIBLIOTEKA. Izdaje knjižarnica D. Pretnera u Dubrovniku. Види: Gjonović Palmotić, Skurla; Ljubiša Stjepan; Vodopić Mato.

157. НАСТАВНИ ПЛАН за вишу женску школу од 8. Авг. бр. 4267, са спроводним писмом. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 1 л.

— НАТОШЕВИЋ Ђ. Др. Види Буквар, Упутство.

158. NEDIĆ M. O. Kitica od deset u raznih sgodah ubranih cvjetova. Preuzvišenomu Gospodinu J. J. Strossmayeru bosansko-djakovačkomu i sriemskomu biskupu na dan 8 rujna 1875 prikazana od ___ vanjskoga namjestnika biskupa bosanskoga. Tisak J. Franka u Osieku 1875. На 12-ни 20 стр.

— NETOLICZKA. Види Jagić Dr.

159. НЕШИЋ ДИМИТРИЈЕ. Тригонометрија. Од ___ професора велике школе. Са 115 слика у тексту. У Београду. Издање и штампа државне штампарије 1875. На 8-ни 7 л. 496 стр.

— НЕШИЋ ДИМИТРИЈЕ. Види Рачуница.

160. НЕШКОВИЋ МИТА. Рад у првом разреду основне српске школе. Књига за учитеље и пријатеље јавне наставе. Израдио ___ земунски учитељ. У Земуну 1875. Штампарија И. К. Сопронова. На 8-ни 104 стр.

161. НЕШКОВИЋ МИТА. Узроци и последице француске револуције 1789. Јавно предавање. Држао ____ учитељ у Земуну. Нови Сад 1875. На 8-ни 31 стр.

— НЕШКОВИЋ М. Види Кузмановић.

162. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Српски поменици XV—XVIII века. Од ______ На по се штампано из Гласника српског ученог друштва, књ. XLII. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 1 л. 152 стр.

НОВИНЕ. 163. ___ БЕОГРАДСКЕ НОВИНЕ. Лист за трговину, трговачку образованост, привреду и политику. Година II. Излази средом, петком и недељом на читавом табаку. Одговорни уредник Димитрије М. Николић. Издаје штампарија Н. Стефановића и Дружине. На fol.

С крајем Марта престале излазити.

164. ___ БОСНА. Година X. Политичне службене новине. Излазе у Сарајеву у тамошњој вилајетској штампарији на fol.

165. ___ БРАНИЧЕВО. Лист за политику, економију и право. Год. I. Излази сваке недеље и четвртка. Власник и одговорни уредник Светислав В. Минић. Штампарија С. В. Минића у Пожаревцу. На мал. fol. два листа.

Излазило Маја, Јуна и Јула. Упор. „Ново Браничево".

166. ___ БРАТСТВО. Уређује Никола Марковић. Излази сваке суботе у Земуну.

Јавор 1875, 576.

167. ___ BRŠLJAN. List za mladež. Tečaj II. Izdaje Narodna škola u Zagrebu, uredjuje Ljudevit Tomšić učitelj doljnogr. učione u Zagrebu. Izlazi svakoga drugoga mjeseca 15 dana 16 стр. на вел. 8-ни.

168. ___ БУДУЋНОСТ. Лист за политику и народну привреду, просвету и право. Година III. Излази три

пута на недељу на целом табаку. Издавалац и одговорни уредник Урош Кнежевић. У Београду у штамп. Николе Стефановића. На fol.

У пролеће престала излазити.

169. ____ BUNJEVAČKA I ŠOKAČKA VILA. Poučni, gospodarski i politični list. Godina V. Urednik Ivan Antunović. Kalača.

Тај књижевни лист излазивши за мало, престао је у овој години. Vienac, 1875, 247.

170. ____ ВИДОВ ДАН. Година XV. Излази сваки дан осим дана иза недеље и празника, а у те дане изванредно. Издаје, уређује и одговара М. Поповић. У државној штампарији. На fol. на 1 л.

171. ____ VIENAC ZABAVI I POUCI. Godina VII. Izlazi svake subote. Odgovorni urednik August Šenoa. Vlastničtvo naklada i tisak dioničke tiskare u Zagrebu. На вел. 8-ни на таб. и по.

172. ____ VRAGODER. Humoristično satirični list. Izlazi svake subote u Senju. Urednik R. Lemaić.

Pravo 1875, 351; Vienac 1875, 96.

173. ____ ГЛАС НАРОДА. Лист за народне ствари, привреду, поуку и забаву. Година V. Излази сваке седмице на читавом табаку. Власник „Задруга са српску нар. штампарију“. Уредник Панта Поповић. На 4-ни. Српска нар. задр. штампарија.

174. ____ ГЛАС ЦРНОГОРЦА. Недјељни лист за политику и књижевност. Година III (V). Излази један пут нећељом, на Цетињу у државној штампарији. Уредн. и издаваоц Симо Поповић. На fol. 2 л.

175. ____ GLASNIK biskupije djakovačke u Djakovu. Izlazi dva puta na mjesec.

176. ____ GOSPODARSKI LIST. Godina XXIII. Izdaje hrvatsko gospodarsko društvo. Tiska Drag. Albrecht.

Uredjuje u ime odbora gospod. društva Petar Zoričić. Izlazi svake nedjelje na 4-ni na 2 l.

Vienac 1875. 16 јавио је да излази у Загребу „Gospodarski list za puk“ под уредништвом Стражимира. Је ли то с каквом променом овај исти стари орган, о коме ми по досадашњим белешкама знамо, или је нов часопис за пољску привреду, остаје под питањем.

177. ___ ГРАНИЧАР. Лист за политику, просвету и привреду. Власник и уредник Јован Павловић. Год. II. Излази четвртком и недељом у Земуну. На таб. in fol.

178. ___ ДЕЧИЈИ ПРИЈАТЕЉ. Година I. Поучно-забавни лист за децу. Издање „Нове школе“. Излази месечно један пут. Штампарија Јована Павловића у Земуну. На 8-ни на 4 листа.

Ове године изашло 3 броја. Излази уз учитељски лист „Нова Школа“. Број 1. изашао је 31 Октобра. Јавор 1088.

179. ___ ДОМИШЉАН. Лист за шалу, сатиру и забаву. Година II. Издаје, уређује и одговара Никола М. Никшић. Излази 1. 8. 16 и 24 св. месеца. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На вел. 4-ни 2 л.

180. ___ ЗАСТАВА. Година X. Власник др. Светозар Милетић. Одговорни уредник Стеван Поповић. Издавалац „Задруга за срп. народну штампарију“. Излази средом, петком и недељом. На fol. на два листа.

181. ___ ЗБОР. Лист за политику, економију и науку. Излази уторником, четвртком и суботом. Година I. Власник и одговорни уредник Л. Комарчић. Крагујевачка друштвена штампарија у Крагујевцу. На fol. 2 л.

Излазио кратко време, те има свега 10—15 бројева.

182. ___ ZEMLJAK. God. III. Za izdavanje i uredjenje Ivan Danilo. Tiskom J. Woditzke. Ivan Danilo upra-

vitelj. Izlazi subotom i srijedom. На fol. на 2 л. U Zadru, tiskom I. Woditzke.

По који чланак и допис штампају се и талијански и ћирилицом.

183. _ _ ИСТОК. Лист за материјалне интересе и политику. Година V. Излази у Београду, понедеоником, четвртком и суботом. Одговорни уредник и издавалац Аксентије Мијатовић. Штампано најпре у Ник. Стефановића а по том у државној штампарији. На таб. in fol.

184. ЈАВОР. Лист за забаву, поуку и књижевност. Уређује др. Илија Огњановић. Излази сваке недеље. Српска нар. задружна штампарија у Нов. Саду. На вел. 8-ни.

185. _ _ KATOLIČKI LIST. Излази сваке недеље један пут у Загребу. На 4-ни.

186. _ _ KRAJIŠNIK. Уредник Плавшић. Излази у Винковцима.

Vienac (1875, 16) је јавио, да излази и да су му главне тачке програма „уједињење Југославије и опстанак ц. кр. војене крајине".

187. _ _ MJESEČNIK pravničkoga društva u Zagrebu. Godina I. Uredjuje u ime odbora pravničkoga družtva Dr. Blaž Lorković. Vlasnik i nakladnik pravničko društvo u Zagrebu. Tiskom dioničke tiskare. На 8-ни.

Излази у свесцима од два штампана табака на 8-ни.

188. _ _ NAPREDAK. Časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži. Glasilo „Hrvatskoga pedagogijskoga književnoga sbora". Tečaj XVI. Izdaje hrv. ped. sbor. Uredjuje ga Ljudevit Modec. На 8-ни у Загребу.

189. _ _ НАРОДНА ВОЉА. Лист за политику. Излази

у Смедереву. Уредник Милан Пешић. У штампарији Атанасија М. Николића. На fol.

Почео излазити Октобра.

190. ___ NARODNE NOVINE. Izlaze u Zagrebu svaki dan osim nedjelje i praznika na čitavom tabaku. Godina XLI. Tiskom vlastite tiskare. Odgovorni urednik M. Zec. На fol.

191. ___ NARODNI LIST. Godina XIV. Izrazi sriedom i subotom. Juraj Biankini izdavatelj i odgovorni urednik. Dr. Miho Klajić vlasnik. Tiskarnica Nar. Lista. На fol. 2 л.

192. ___ NAŠA SLOGA. Nedjeljni list.

Орган истарских Хрвата. Излазио у Трсту.

193. ___ НОВА ШКОЛА. Учитељски лист. Уредник Мита Нешковић. У Земуну.

Почела излазити 1 Октобра. Јавор 1088.

194. ___ НОВО БРАНИЧЕВО.

Лист који је место обустављеног „Браничева" (види горе) започет, али је престао, јер уредништво није испунило услове који се траже законом.

195. ___ OBZOR. Izlazi svaki dan osim nedjelje i blagdana na cielom arku. Godina V. Odgovorni urednik Josip Miškatović. Vlasničtvo, naklada i tisak dioničke tiskare u Zagrebu.

196. ___ OBJAVITELJ DALMATINSKI. Zvanični list za Dalmaciju. Urednik M. Katnić u Zadru.

197. ___ ОСЛОБОЂЕЊЕ. Лист за науку и политику. У Крагујевцу.

Излазило до Априла.

198. ___ ОТАЏБИНА. Књижевност, наука, друштвени живот. Власник и уредник Владан Ђорђевић. Излази свакога месеца један пут на вел. 8-ни у свескама од 10 табака и јаче. У Београду у државној штампарији 1875.

199. ___ ПАНЧЕВАЦ. Лист за просветне и материјалне интересе. Излази на целом табаку 2 пут на недељу. Година VII. Панчево у штампарији браће Јовановића. На fol. на 2 л.

Почео на ново излазити 9 Фебр. ов. год.

200. ___ ПОЗОРИШТЕ. Година IV. Уређује А. Хаџић. Српска народна задружна штампарија у Н. Саду. Излази четири пута на недељу на по табака у 4-ни.

Лист тај не излази преко целе године, него за онолико, колико се дружина срп. нар. позоришта у Н. Саду бави.

201. ___ PRAVO. Pravničko-upravni list. Vlasnik, izdavalac i odgovorni urednik Antun Šimonić. Godina II. Tiskom Ivana Woditzke u Zadru. Izlazi jedan put u mjesecu na dva tabaka.

202. ___ PRIMORAC.

Политички лист, који излази у тамошњој приморској штампарији.

203. ___ PUČKI PRIJATELJ.

Излази од ове године на ново у Вараждину и уредник му је професор Францељ. По белешци Vienca задатак му је поглавито „дјеловати на пук горње Хрватске".

204. ___ РАД. Књижевни и научни лист. Излази на месец четир пута, 1, 8, 16 и 22. Издавалац и одговорни уредник Перо Тодоровић. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. На 8-ни на таб.

Изашло само око 10 бројева.

205. ___ RADIŠA. List za pouku i zabavu. Izlazi svake subote u Senju. Urednik Dragutin Jambrečak.

Pravo 1875, 351. Након три четири месеца престао је излазити због оскуднога броја уписника. Vienac 1875, 426.

206. ___ RADNIČKI PRIJATELJ, у Загребу.

Почео је излазити 4 Окт. 1874. половина немачки половина хрватски. Мислим да се и у овој години наставио, но нити знам је ли за цело, ни за колико је.

207. ____ СИОН. Лист за свештенике, васпитатеље и родитеље. Година II. Излази у свескама месечним. Издаје и уређује архим. и проф. богословије Нестор. У државној штампарији у Београду. На 8-ни.

208. ____ СЛОБОДЊАК. Хумористично-сатиричан лист. Изилази у корист потиснутог народа, произвољно у свескама. Издаје и уређује Светозар Стојадиновић. Сопронова штампарија. На 8-ни 16. стр.

Прва свеска изашла 1 Маја.

209. ____ SMILJE. Zabavno-poučni list sa slikami za mladež. Izdaje hrv. pedag.-knjiž. sbor. Izlazi svakog mjeseca na cielom arku. Uredjuje Tomislav Jokanec Tiska Dragutin Albrecht.

210. ____ СРБАДИЈА. Илустрован лист за забаву и поуку. Излизи 15. сваког месеца. Година прва. Власник и издавалац на првој свесци Јован Стефановић Виловски, на осталима Стеван Ћурчић. Одговорни уредник Срећко Мајер. Штампарија јерменскога манастира, Сајдла и Мајера у Бечу. На 4-ни 3 штампана табака.

Прва свеска изашла је 26 Октобра 1874.

211. ____ СРБСКИ НАРОД. Лист за политику и народну просвету. Година VII. Властник, издавалац и одговорни уредник др. Јован Грујић. Излази средом и суботом у Новом Саду у штампарији Игњата Фукса на 2 л. у fol.

212. ____ СРПСКЕ НОВИНЕ. Година XLIII. Излазе сваки дан осим недеље и празника. У Београду у државној штампарији. На таб. in fol.

Службени лист кнежевине Србије. Уређује Јов. Балаицки.

213. ____ СТАРО ОСЛОБОЂЕЊЕ. Лист за науку и политику. Година I. Власник, издавалац и одговорни

уредник Илија Тодорић. Излази средом, петком и недељом. Штампарија Пере Тодоровића. На 2 л. на fol.

Почео излазити 20 Августа 1875 у Крагујевцу.

214. ____ SUBOTIČKI GLASNIK. List za prosvitu, zabavu i gazdinstvo. Godina III. Izlazi svake subote posli podne. Vlastnik i odgovorni urednik Kalor Milodanović. U Subotici, iz štamparije Josipa Bittermana 1875. На fol. 1 табак.

215. ____ ТЕЖАК. Илустровани лист за пољску привреду. Година VII. Издаје друштво за пољску привреду у Београду. Привремени уредник Милован Спасић. Излази два пут на месец на четири листа на 4-ни у државној штампарији.

216. ____ ШКОЛА. Лист за учитеље, родитеље и децу. Година VIII. Уређује и издаје М. Ђ. Милићевић. Излази на 8-ни три пута на месец. У Београду у државној штампарији.

217. ____ ФЕЊЕР. Лист за шалу и сатиру. Уредник Милан Пешић. У Смедереву у штампарији Јелисавете М. Пешићке. На 4-ни на 2 л.

218. ____ HRVATSKA LIPA. Časopis zabavi i pouci. God. I. Izdaje se svake nedjelje. Tiskom, troškom i nakladom Drag. Albrechta. Odgovorni urednik Vjekoslav Klajić. На 4-ни, 4 л. с додатком Listak, у ком су ситније белешке и који се сваком броју додаје.

Vienac је био јавио, да је овому листу уредник Карло Јагић. Међу тим ми првих бројева нисмо имали прилике видети.

219. OGNJOSLAV P. Z. Узајемна абецеда југославјанства. Z. P. Ognjoslav. Љубљана. 4-на 1 лист.

220. ОДГОВОР председника министарског савета, министра унутрашњих дела на интерпелацију г. Михаила Лазаревића, посланика вароши Неготина о гласовима,

које је шаљиви лист „Домишљан" проносио, по којима би г. г. Радивој Милојковић потпредседник државног савета и Станоје Илић председник суда округа рудничког били саучесници убиства пок. кнеза Михаила. (У Београду у држ. штампарији 1875). На fol. 1 л.

221. ОДГОВОР министра војног на интерпелацију о прирезу за храну народне војске. (У Београду у држ. штампарији 1875). На 8-ни 10 стр.

222. ОЛЕНДОРФ Х. Г. Нова метода ___ за учење француског језика у школи и ван школе. Прва књига. У Београду. Издање и штампа државне штампарије, 1875. На 8-ни 4 л. 585 и XVIII стр.

Посао Влад. Јовановића.

223. PAVIŠIĆ CESAR LJUDEVIT. Uputak srpsko-hrvatskom i talijanskom razgovaranju. Napisao Dr. ___ U Zadru 1875. На в. 8-ни XV и 384 стр. са 4 табл.

Отаџбина, св. 9. Vienac 1875, 458.

224. PAVLINOVIĆ MIHOVIL. Različiti spisi ___ ___ god. 1869—74. U Zadru, tiskom „Narodnog lista" 1875. 8-на 662 стр.

225. ПАВЛОВИЋ ЈОВАН. Мала српска граматика за српске народне школе. По Даничићу саставио ___ Друго умножено издање. У Панчеву 1875. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 1 л. и 50 стр.

226. ПАВЛОВИЋ СТ. Закон за избор земаљског посланика у Угарској. Из предавања др. ___ у „Новосадском срп. колу". Нови Сад 1875. На 8-ни 36 стр.

227. ПАНТЕЛИЋ Р. СТЕВАН. Дисциплина у војсци. Читао у скупу официра артиљеријске бригаде, држаном 1 Фебруара 1875 ___ артиљ. мајор, ађутант Његове Светлости, командант I. арт. пука. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 30 стр.

228. PARČIĆ A. D. Comedia („božanstvena") od Danta Aligieri. Pakao. Spjev I. Preveo ogleda radi ___ Spljet, 1875. 6 листа с тумачем.

Србадија, св. 6.

— PENZ JURAJ. Види Izviešće o vel. kr. gimnaziji u Osieku.

229. ПЕТКОВИЋ МИХ. Упутство за грађење гвоздених путова. Од ___ ___ проф. вел. школе са 203 дрвореза у тексту и XXVIII литографисаних таблица. У Београду, издање и штампа државне штампарије, 1875. На 8-ни XII и 302 стр.

___ Слике к упутству за грађење гвоздених путова од ___ проф. вел. школе у XXVIII таблица. У Београду итд.

Прилог ка горњем делу.

— PETRAČIĆ FR. Гледај Grčko-hrvatski rječnik.

230. ПЕТРОВИЋ МИТА. Наука о геометријским облицима. За употребљавање у школи написао ___ ___ исп. гимназијални професор, главни учитељ учитељске школе у Сомбору, прави чл. хрватског педаг. књиж. збора у Загребу. Треће издање. Панчево, 1876. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни VI и 56 стр. и 1 л.

231. ПЕТРОВИЋ МИТА. Основи физике. За више разреде народних школа, више девојачке школе и сродне заводе. Написао ___ ___ исп. гимназијални професор, главни учитељ учитељске школе у Сомбору, прави члан хрватскога педагог. књижевнога збора у Загребу. Са 47 слика. Панчево 1876. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 2 л. и 80 стр.

232. ПЕТРОВИЋ НАСТАС. Француско-српски речник. Израдио ___ ___ редовни члан српског ученог друштва и члан географског париског друштва. Свеска

прва. По наредби г. министра просвете и црквених дела прегледала и одобрила нарочита комисија. А—Н. Београд. Штампа и издање државне штампарије 1875. Други наслов: Dictionaire français-serbe. Par Nastas Petrovitch membre de la société savante serbe et de la société de géographie de Paris. Tome premier. Examiné et approuvé par une commission spéciale nommée par Mr. le ministre de l'instruction publique et des cultes. A—H. Belgrade. Imprimerie nationale 1875. На 16-ни 4 л. и 640 стр.

233. ПЕТРОВИЋ САВА Др. Претварање и прикривање болести код војника. По Д-у Боасу, Исфординку и др. саставио ____ главни војени лекар II кл. У Београду у државној штампарији 1875. На 12-ни 6 л. и 231 стр.

234. ПЕЦИЋ ЈОСИФ и ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Извештај о стању основних школа у Србији 1875. Поднесен министру просвете и црквених дела од ____ ____ секретара министарства просвете и црквених дела. У Београду, у државној штампарији 1875. На 12-ни 32 стр.

235. PILAR GJURO Dr. Uzroci oledjivanja sad jedne sada druge zemaljske polutke. Od ____ ____ Preštampano iz Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjige XXX. U Zagrebu 1875. Tisak dioničke tiskare. На 8-ни 42 стр.

236. ПОГЛЕДИ у прасвет и у историју света на земаљској површини. У Панчеву 1875. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 54 стр. и 5 л.

237. PODUKA za obćinske načelnike obzirom na poslove pri oćevidnosti tajnih dopustnika stalne vojske i domobranstva. U Budapešti 1875. На 8-ни 55 стр.

Vienac 1876, br. 12.

— POKORNI V. Dr. Види Vukasović Živko.

238. ПОПОВИЋ В. АЛ. Геолошке цртице о Србији из путовања године 1874. Од ____ професора српске велике гимназије у Н. Саду. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 19 стр.
Прештампано из „Отаџбине“ год. 1875, св. за Јун.

239. ПОПОВИЋ ЂУРА. Нове мере метарске просто удешене и растумачене са 28 таблица. Написао ____ Н. Сад. Наклада А. Пајевића. 64 стр.
Панчевац бр 38.

240. ПОПОВИЋ ПАНТА. Сеоски натарош. Приповедка. Срочио ____ ____ У Новом Саду, српска народна задружна штампарија 1875. На 12-ни 168 стр.
Из „Гласа Народа“.

241. ПОПОВИЋ В. СТЕВАН. Наша земља. Читанка за народ. Свеска II. По Др. Стаму посрбио ____ известилац срп. нар. школа. Друго издање. У Панчеву накладом књижаре браће Јовановића 1875. На 8-ни 4 и 167 стр.

242. ПОПОВИЋЕВА ЈЕЛЕНА. Песме ____ ____ Панчево 1875. На 8-ни III и 123 стр.
Отаџбина св. 9.

243. ПРАВИЛА српске земљоделске заједнице за ваћевину у Јарковцу (с једне стране српски а с друге немачки). Панчево 1875. На 8-ни стр. 31.

244. ПРАВИЛА задруге Срба занатлија у Пакрацу. Штампарија браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни 15 стр.

245. ПРАВИЛА задруге Срба занатлија Новосађана. (С мађарског). Нови Сад, 1875. На 8-ни 25 стр.

246. ПРАВИЛА српског ђачког друштва „Звијезде“ у Загребу. 1875. Штампарија браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни 6 стр.

247. PRAVILA sjedinjenoga slovinskoga društva dobročinstva. Chicago. 1875.

Vienac, 1875, 328.

— ПРАПОРЧЕТОВИЋ Д. ЈОВАН. Види Мерење висина.

248. ПРЕГЛЕД стања фондова под управом „Матице српске“ за годину 1874. У Новоме Саду, српска нар. задружна штампарија 1875. На 4-ни 13 л.

249. ПРЕДЛОГ закона о регулисању плата професорских. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 2 листа.

250. ПРЕДЛОГ закона о професорским приправницима у великој школи. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 2 л.

251. ПРЕДЛОГ закона о установљењу петог разреда у вишој женској школи. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 1 л.

252. ПРЕДЛОГ закона о праву на посмртну плату предавача и учитеља средњих школа. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 1 л.

253. ПРЕДЛОГ закона о томе, да се уштедом из кредита одређеног на учитеље основних школа могу држати накнадна предавања учитељима. (У Београду у држ. штампарији). На fol. 2 л.

254. ПРЕДЛОГ закона о надзиравању школа. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 2 л.

Сви ти предлози штампани су с мотивацијама за претрес у народној скупштини

255. ПРЕДЛОГ закона за измене и допуне казненога поступка. (У Београду у држ. штампарији). На fol. 2 л.

Тај предлог спремала су за претрес скупштински три министарства: Стефановића, Ст. Михаиловића и Љ. Каљевића.

256. ПРОЈЕКТ закона о жиговини (штемпларини). (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 28 стр.

Није претресан на скупштини.

257. ПРОЈЕКТ за закон о народним школама за пољску привреду. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 5 стр.

Био је спремио министар финансије за претрес у скупштини, али није скупштини ни поднешен.

258. ПРОЈЕКТ закона за измене и допуне главе петнаjесте закона о устројству ђумрука од 12 Декембра 1863 године. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 8 стр.

259. ПРОТОКОЛИ народне скупштине држане у Београду $1874^4|_5$. У Београду, у државној штампарији 1875. На 8-ни 1 л. 819 стр.

260. ПУЉЕВСКИ М. ЂОРЂЕ. Речник од три језика, с. македонски, арбански и турски. Књига II. Написао ____ ____ мијак гаљички. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 1 л. 162 стр. и 4 л.

Наслов шкипски и турски: *a.* Фјаљтор ика тре гјуха шкипишт македонисе шкип еде турчиш. Љиберти II. Екашруу Ђорђи Пуљес; *б.* Љугат уч љисанидет мисиніманџе арнаудчес ве с. македонлуџес. Ћитаб II. Јазмиш Ђорђе М. Пуљеоглу.

261. ПУТНИК ПАЈА. Мисли о војеној организацији Србије. Написао ____ ____ Панчево, 1875. Штампарија браће Јовановића. На 8-ни XI и 158 стр. и 1 л.

— PUČKA KNJIŽNICA. Izdaje društvo sv. Jeronima. Види Bučar Petar, Danica међу календарима, Šulek, Kišpatić. Knj. XVII—XX.

— ПЧЕЉНИКОВА И. Види Кудрјавцев А.

262. R. J. Daniel O'Conell. Sa slikom. Napisao J. R. Tisak Albrechta. U Zagrebu.

Vienac, 1875, 347.

263. RAD jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1875. U knjižarnici Lavoslava Hartmana na prodaju. На 8-ни.

Knjiga XXX, 2 л. 220 стр. О женских карактерих у наших народних пјесмах, од Јанка Јурковића; Узгој и гојидба цвијећа, од дра Јосипа Шлосера, витеза Клековског; О кметству по србском уобичајном праву, по установама Душанова законика и по штатутима далматинских градова, од дра Божидара Петрановића; Борба јужних Словена за државну неодвисност у XI вијеку, од дра Фр. Рачкога; Узроци олсђивања сад једне сада друге земаљске полутке, од дра Ђ. Пилара: Др. Божидар Петрановић, некролог од дра Фр. Рачкога; Књижевне обзнане: Новије публикације о Копернику, од J. Торбара; Југославенска академија знаности и умјетности почетком г. 1875; Изводи из записника југославенске академије; Поклоњене књиге југославенској академији.

Kniga XXXI, 2 л. 252 стр. О управитељих Далмације за римскога владања, од С. Љубића; Славонија у малакологијском погледу, написао Фран Ерјавец; О класификацији у биљарству, од Љ. Вукотиновића; О метафори нашега језика, од J. Јурковића; Прилог к хисторији дубровачке хрватске књижевности, од Армина Павића; Борба јужних Словена за државну неодвисност у XI вијеку, од дра Фр. Рачкога; Живко Вукасовић, од Јосифа Торбара; Поклоњене књиге југославенској академији.

Knjiga XXXII 2 л. 220 стр.: О Крчелићу и његових Annuah, од М. Месића; Муниципија у хрватској држави за народне династије од М. Брашнића; О композицији Гундулићева Османа, од А. Павића; Разглоба и хипсометрија славонскога горја, од дра П. Матковића; Књижевне обзнане: Критички преглед на дјела о славенском праву, од J. Хањела, I. Зборник садашњих правних обичаја у јужних Словена; Изводи из записника.

Knjiga XXXIII. 2 л. 251 стр. и 2 стр. литографија: О промјенљивости билина и постању нових врсти, од Љ. Вукотиновића; Подравина, Ђаковштина и Диљ-Гора, од

Ђ. Пилара; Иван Томко Мрнавић, од Армина Павића: Најстарији трагови човјека, од Б. Шулека; Књижевне обзнане: Критички поглед на дјела о славенском праву, од дра Ј. Хањсла; Свечана сједница југославенске академије знаности и умјетности дне 25 студенога 1875; Изводи из записника југославенске академије знаности и умјетности; Дароване књиге.

264. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Мала земљоделска читанка за српске народне школе. Написао ___ ___ Друго издање. У Панчеву 1876. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 47 стр.

265. РАДОВАНОВИЋ М. АЛЕКСА. Природна историја постања. Написао Др. Ернст Хекел професор на јенскоме университету. Двадесет и четири јавна предавања, у којима се излаже наука о развићу у опште и научне доктрине Дарвина, Гета и Ламарка посебице. С немачког превео ___ ___ студент медицине. Задужбина г. Илије Коларца наградила је превод овај са сто дуката. У књизи има 16 таблица, 19 дрвореза, 18 генеалошких древета и 19 систематских прегледа. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни XCVI стр. 1 л. 666 стр. 15 литографисаних таблица и 10 листа.

266. РАЈИЋ БРАНКО. Женски забавник. Уређује ___ I. Панчево, 1875. Штампарија браће Јовановића. На 15-ни 107 стр.

267. РАСПИС министра просвете и црквених дела од 24 Марта 1875 бр. 1239, којим се наређује, да професори поднесу предлоге за састављање нормалних програмâ, по којима би се утврдио наставни план за средње школе (У Београду у држ. штампарији). На fol. 1 лист.

268. РАСПИС министра просвете и црквених дела од 9 Јула 1875, бр. 3308 о набављању књига и учила за

ученике по сеоским школама. (У Београду у државној штампарији). На fol. 1 л.

269. РАСПИС председника министарског савета, министра унутрашњих дела окружним начелницима и управитељу вароши Београда од 3 Јула 1875 бр. 7662. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 1 лист.

270. RAČKI FR. Dr. Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI vieku. Napisao Dr. ___ Pretiskano iz Rada. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare. 1875. На 8-ни 333 стр.

Vienac, 1875, 894.

271. RAČKI FR. Dr. Gradja za poviest hrvatsko-slovjenske seljačke bune god. 1575. Od ___ U Zagrebu, dionička tiskara 161 стр. на 8-ни.

За се штампано из VII књ. Starina.

272. РАЧУНИЦА за основне српске школе. У Београду. Штампа и издање државне штампарије 1875. На 12-ни 1 л. и 158 стр.

Израд Дим. Нешћа.

273. РАЧУНСКИ извештај сиротињске задруге за годину 1874. 45 година. 1875. Штампарија браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни 2 л.

274. REJTÉNYI JOSEF. Latin, magyar, német, szerb iskolai szerbszótár az algymnasium számára. I. Rész. Szerkesztve ___ a zombori állami fögymnasium rendes tanára által Budapest, 1875. Kiadja Lauffer Vilmos. Други наслов: Lateinisch-ungarisch-deutsch-serbisches Wörterbuch. Латински, маџарски, немачки, српски речник. На 8-ни 1 л. 176 стр.
II. 156 стр.;
III. 187 стр.;
IV. 2 л. 171 стр.

275. RELKOVIĆ ANT. MAT. Djela ___ Na sviet izdao Mart. Seneković gimn. profesor. U Vinkovcih. Brzotiskom nar. tiskare N. Plavšića 1875. На 8-ни, 1, 2, 3, 4, 5, 6 svezka.

Ту су: Езопове и Федрове басне, Индијске причице Брамина Пилпаја, мудре изреке истога и Сатир.

276. (RONAI kapetan domobranski). Naputak za sastavljanje, držanje u dobru stanju, izpitivanje, rukovanje, i spravljanje pješačke puške Werndlova sustava i njenog streljiva. Sa dvie kamenorezne table. U Zagrebu kod L. Hartmana 1875. На 8-ни 46 стр.

277. (RONAI kapetan). Dodatak k drugomu djelu ustrojnih ustanova odnosećih se na opremljenu austrijsku vojsku. U Zagrebu kod L. Hartmana 1875. На 8-ни 20 стр. и 6 великих таблица.

278. RONAI. Ustrojne ustanove za opremanje austrougarske vojske. Treći diel: Naputak za vojničko opremanje željeznicom. Preveo kapetan ___ U Zagrebu kod Hartmana 1875. На 8-ни 243 стр. са 12 каменорезних таблица.

Vienac 1875, 652.

279. РУЖИЧИЋ Н. Кратки историјски преглед узајамних одношаја између српске и грчко-цариградске цркве и њихових представитеља, од првог времена њиховог познавања, па до данас. Написао свешт. ___ суплент богословије београдске. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 158 стр.

Прештампано из „Сиона“.

280. РУКАВИЦА. Роман из енглескога друштвеног живота. По немачком преводу с енглескога. (Прештампано из „Видов дана“). Издала књижара В. Валожића. Београд 1875. 16-на 427 стр.

— РУЧНА КЊИЖНИЦА за учитеље основних школа. Види Шапчанин П. Милорад.

281. S. Crkva katolička i istočno vjeroispoviedanje u Boki kotorskoj. Od ____ U Zagrebu 1875.

282. САВИЋ М. МИЛУТИН. Белешке о винодељу у округу крагујевачком по црном вину прављене, болести и вештачко бојење црног вина. Од ____ Одштампано из „Тежака“ од 1875 године. У Београду у држ. штампарији 1875. На 8-ни IV и 89 стр.

283. SAVJETA 1000 neobhodno potrebnih svakomu gradjanu i seljaku. Sabrao ih : prijatelj hrvatskoga puka. I. svezak. Ciena 25 nov. U Sisku. Tiskom i troškom sisačke tiskarne. 1875. На 12-ни 48 стр.

284. SBIRKA zakonah sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od godinah 1871, 1872, 1873, 1874, i 1875. Službeno izdanje. Knjiga I. U Zagrebu 1875. Tiskara „Narodnih Novina“. На 8-ни у свесцима. Ја сам видео 4 свеска стр. 1—192.

285. SBIRKA najpotrebitijih zakona i naredaba, koje se tiču uprave školskih obćina, i zakon o zadrugah sa provedbenom naredbom i opazkami. Za porabu svih obćinara, osobito pak obćinskih i kotarskih činovnika, odvjetnike, župnike, vlasteline itd. Zagreb 1875. Dionička tiskara str. 352 u osmini.

286. SBIRKA zakonah sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za god. 1875. Službeno izdanje. Zagreb.

287. СБОРНИК законах и наредаба ваљаних за краљевину Хрватску и Славонију. Година 1875. Комад I—XXXIX. Број 1—88. У Загребу. Брзотиском тискаре „Narodnih Novina“.

288. SVEOBĆA računarska skrižaljka iz stare mjere i vage na nove. U Zagrebu nakladom knjižare Lavoslava

Hartmana. На великом листу с тумачењем немачким и хрватским.

289. СВЕЧАНОСТ професорска у Београду. (У Београду у државној штампарији 1875).

Из „Српских Новина". Свечаност је давана 11 Јануара архимандритима Сави Јовшићу и Теодосију Мраовићу, који су први професори што су у Србији доживели да дођу у стање покоја по годинама службе.

— SENEKOVIĆ MART. Види Relković Mat.

290. SIMANI J. Praktični preračunar. Neobhodna knjižica za svakoga, kojemu se hoće upoznati novi mjerni i utezni sistem. Sastavio ____ Ciena je primjerku 8 n. a. vr. U Beču. Nakladom J. Simania, III. Weissgärberlände 8. На 32-ни 32 стр.

291. СИМИЋ С. Ђ. Шта је био Стојан Симић? Одговор писцу чланака „Развитак државног живота у Србији". Од ____ Одштампано из „Видова Дана". У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 23 стр.

292. СКУПШТИНСКЕ СЕДНИЦЕ од 12. и 13. Марта 1875 г. Отштампане ради обавештења наших бирача. Београд у државној штампарији 1875. На 8-ни 29 стр.

— SKURLA STJ. Види Gjonović Palmotić Jaketa.

293. SMIČIKLAS TADE. Čitanka za I razred gimnazijski. U Zagrebu. Narodna tiskarna dr. Lj. Gaja 1875. На 8-ни 215 стр.

____ Čitanka za II razred gimnazijski. Zagreb. Narodna tiskarna dr. Lj. Gaja. На 8-ни 255 стр.

— СОНДОРФЕР. Види Марковић Стојан.

294. СПАСИЋ Н. АЛЕКСА. Неколико студија из агрикултуре. Израдио ____ ____ секретар министарства финанције и редовни члан друштва за пољску привреду и српског ученог друштва. Ово је дело наградило и о свом трошку печатало Друштво за пољску

привреду. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 2 л. 198 стр.

295. СПИСАК књига и мапа израђених о државном трошку у државној штампарији, и које се могу купити по означеним ценама у чаршијском течају у главној српској књижари у Београду и свима поткњижарама по унутрашњости Србије. У Београду. Издање и штампа државне штампарије 1875. На 12-ни 42 стр.

296. SPOMENICA na svetčano otvaranje kralj. sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19 listopada 1874. U Zagrebu. Tiskarna Dragutina Albrechta 1875. На 8-ни 201 стр. и 3 л.

Трудом Фрањс Марковића.

297. СРЕЋКОВИЋ ПАНТА. Беседа, коју је говорио на св. Саву у вел. школи 1875 ____ ____ професор вел. школе. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни 13 стр.

298. СРПСКИ АРХИВ за целокупно лекарство. Књига друга. Archivum serbicum pro universa scientia et arte medica recipienda. Liber secundus. У Београду, у државној штампарији 1875. (Тако је на корицама, а унутра на књизи пише: Archivum serbicum pro universa scientia et arte medica recipienda editum a societate medicorum serbicorum Belgradensi. Curante ejusdem societatis sodali secretario Dre Lazaro G. Dokić. Liber secundus. Belgradi, in typographia principatus serbici 1875). На 8-ни 3 л. LV и 250 стр. 10 штампаних и 3 литограф. таблице.

Садржај: Радња српског лекарског друштва I—LV; Боловање и умирање српске војске у години 1872 и 1873, од дра Саве Петровића; Анализе минералних вода у Србији, врњачке бање и буковачке киселе воде, од С М. Лозанића; Прве године лекарске праксе, лекарско-статистичка студија дра Владана Ђорђевића; Боловање и

умирање по окружним болницама у Србији године 1871, 1872, 1873 и 1874, од дра Л. Ђ. Докића; Одлуке међународних статистичких конгреса, II статистика колере, III статистика сифилиса; Извештај о београдској болници за год. 1874, од дра Казимира Гонсјоровског; Белешке из лекарских новина, од дра Саве Петровића; Грађа за народну медицину: Нешто из лекарства Рудничана, друга збирка Јована Мишковића — Народне лекарије, из једне старе књиге извадио Јеротије Р. Блашковић; Рећа и нова имена биља, скупио Јован Мишковић, а научним називима означио др. Сава Петровић, Белешке из страних списа, од дра Л. Ђ. Докића.

299. СРПСКИ АРХИВ за целокупно лекарство. Одељак други. Књига прва. Билротова општа хирургија. Свеска прва. Archivum serbicum pro universa scientia et arte medica recipienda. Sectio secunda. Liber primus. Pathologia et therapia chirurgica Auctore Professore D-re Th. Billroth. Fasciculus primus. У Београду у државној штампарији 1875. (То на корицама, а на насловном листу пише: Билротова општа хируршка патологија и терапија. Српски од Дра Владана Ђорђевића, санитет. мајора, професора артиљ. школе. Свеска прва. Београд у државној штампарији 1875). На 8-ни 2 л. 306 стр.

300. СТАНИЋ Ђ. МИЛАН. Зорка. ____ ____ Драгачевац. У Београду. Штампарија Михајла Мијовића. 1875. На 12-ни 96 стр.

301. СТАНИШИЋ ЂОРЂЕ. Стање финанција наших од 1868 до 1874 године. (Београд у држ. штампарији). На 8-ни 10 стр.

302. СТАНИШИЋ Ђ. Десет божјих заповеди. Београд, у штамп. Николе Стефановића.

Није растурано, јер је полицајна власт узаптила. Тиче се финансија.

— СТАРИ К. Види Матић Гаја.

303. STARINE. Na sviet izdaje jugoslavenska akademjia znanosti i umjetnosti. Knjiga VII. U Zagrebu 1875. U knjižari Lavoslava Hartmana na prodaju. На 8-ни 2 л. 322 стр. и 5 таблица прилога.

Садржај: Још обле глаголице на Крчком отоку, од Ј. Црнчића; — Два одломка за повијест града Загреба у XIV вијеку — од Ивана Ткалчића; Писмен споменик из доба хрватскога краља Крешимира II, од дра Фр. Рачкога; Писмо првовјенчанога краља српскога Стјепана I папи Хонорију III год. 1220, од дра Фр. Рачкога; — Регуле св. Бенедикта, од Армина Павића; — Старо-хрватски глагољски натпис у цркви св. Луције код Башке на Крку, од дра Фр. Рачкога; — Грађа за повјест хрватско-словенске сељачке буне год. 1571, од дра Фр. Рачкога.

— STARI PISCI HRVATSKI. Kniga VI. Види Držić Marin.

304. STATISTIKA narodnjega školstva u Dalmaciji. Zagreb 1875. 14 и по штамп. табака.

Штампано трудом и трошком „Хрват. пед. књиж. збора“.

305. СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ о седницама народне скупштине држане у Београду 187⁴|₅ године. У Београду у државној штампарији 1875. На 8-ни.
I. 1 л. 1—1328 стр.
II. 1 л. 1329—1973 стр.

306. STOJANOVIĆ MIJAT. „Uzorni ratar“ kakovi bi imao biti. Knjižica namjenjena svim zemljodjelcem, ratarom ili težakom i njihovim prijateljem. Napisao ____ ____ školski nadzornik u ličko-otočkom okružju. Po Hirthu preradjeno. U Senju. Tiskom i nakladom H. Lustera 1875. На 12-ни 2 л. 125 и 2 стр.

307. СТОКИЋ СТАНОЈЛО. Упут за проматрање за тактичке прилике. Саставио ____ ____ ђенералштабни поручик. У Београду у државној штампарији 1875.

308. STUDNIČKA J. F. D. Logaritmičke tablice. Za srednje škole priredio ___ Prag i Zagreb. 1875. 16. стр. XII и 156.

— СУВРЕМЕНА БИБЛИОТЕКА. Свеска I. Гледај: Марковић Никола; свеска III, гл. Уништење естетике.

309. SUNDEČIĆ J. Novi pako. Pjesma ___ U Zadru. Tiskom „Narodnoga Lista“ 1875. На 12-ни 79 стр.

310. F. A. Varaždinske toplice, od ___ Sa slikom varaždinskih toplica. На 8-ни 74 стр.

Obzor, br. 13.

311. ТАУШАНОВИЋ К. Могућност шећерне фабрике у нас са пољо-привредног гледишта. Написао пољопривредник ___ Отштампано из „Београдских новина“. Београд 1875. На 8-ни 36 стр.

312. ТОДОРОВИЋ П. Историја једнога француског сељака. I свеска. Превео с руског ___ У Београду, у државној штампарији 1875. На 12-ни 1 л. и 123 стране.

То је дело Еркмана-Шатријана Histoire d'un paysan.

— TOMMASEO NIC. Види Fiamin Ivan.

313. TOMIĆ E. J. Ruy Blas. Lirička drama u 4 čina od Karla d'Ormevilla. Glasba Fr. Marchettia. Pohrvatio ___ U Zagrebu. Tiskom Dr. Albrechta 1875. На 16-ни 79 стр.

314. TOMIĆ JANKO. Hrvatska stilistika. Sastavio ju za pedagogiju, preparandije, višje djevojačke i mužke gradjanske škole kao i za gimnazije i realne ___ ___ učitelj u višjoj djevojačkoj školi u Karlovcu i pravi član hrvatskoga pedagogijsko-književnoga sbora. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta. 1875. На 8-ни XV и 502 стр.

315. (TOMIČIĆ MARKO računarski oficial kod kr. domobranstva). Pristojbenik za kr. hrv.-ugarsko domobranstvo. U Zagrebu 1875. На 8-ни 292 стр.

Vienac, 1875, 652.

316. TOMŠIĆ LJUDEVIT. Djetinji vrtić. Zabavne pripoviesti dobroj djeci. Napisao i sabrao ____ ____ učitelj glavne učione u Zagrebu. I svezak. U Zagrebu. Tiskom Lavoslava Hartmana 1875. На 12-ни 128 стр.

Са сликом бискупа Штросмајера.

317. TOMŠIĆ LJ. Naša zemlja ili dvanaest razgovora sa djedom. Po slovenskih spisih priredio ____ U Zagrebu, kod Dragutina Albrechta 1875.

318. TOMŠIĆ LJ. Metrička mjera za puk. Zagreb 1875.

Vienac, 1875, 32.

319. TRGOVAČKI ZAKON. Zakonski članak XXXVII zajedničkoga sabora od godine 1875 proglašen u kući zastupnikah 18. a u kući velikašah 19 svibnja 1875 ter izdan u XXXIII komadu „Sbornika zakonah i uredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju" pod br. 79, razposlanu dne 6 studenoga 1875. Službeno izdanje. U Zagrebu 1875. Tiskara „Narodnih Novinah". На 8-ни 183 стр.

320. TRNSKI IVAN. Alexandro Stradela. Opera od Flotova. Pohrvatio ____ Zagreb, u tiskarni Albrechta.

Vienac 1875, 668.

321. TRNSKI IVAN. Milostnica (Favorita). Opera od Donizetti-a. Pohrvatio ____ U Zagrebu, u tiskarni D. Albrehta.

Vienac 1875, 668.

322. ТУРОМАН Ј. О Веберовој „Latinskoj slovnici". Оцена проф. ____ Прештампано из Летописа Матице Српске кн. 117. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1875. На 8-ни 39 стр.

323. УКАЗ књажевски о распуштању скупштине и изјава, коју је влада том приликом пред скупштином учинила. (У Београду у државној штампарији 1875). На вел. fol. 1 лист.

324. УНИШТЕЊЕ естетике. Из 9 и 12 броја „Рада“ за 1875. У Новом Саду 1875. На 8-ни 48 стр.

Чини III св. „Сувремене библиотеке“.

325. УПУТСТВО мин. просвете и црквених дела, издано ревизорима школа при крају школске 187⁴|₅ под 7. Маја 1875, бр. 1992. (У Београду у државној штампарији 1875). На fol. 1 л.

326. УПУТСТВО за предавање буквара. У Новом Саду, у накладу А. Пајевића 1875.

Дело дра Ђ. Натошевића. Јавор, 1875, 832.

327. УСТАВ панчевачког јачачког друштва. Панчево 1875. Штампарија браће Јовановића. На 8-ни 9 стр.

328. УСТРОЈСТВО србске црквене обћине карловачке. У Загребу 1875. Тискара „Народних новинах“. На 8-ни 28 страна.

329. UHLIŘ KL. MAT. Dr. Skladnja ili kombinatorka i nje uporaba u obćoj aritmetici. Napisao ____ U Zagrebu. Nakladom knjižare Albrechta i Fiedlera 1875. На 8-ни 57 стр.

330. FABKOVIĆKA MARIJA. Djedova aritmetika. Napisao francezki ____, prevela ____ ____ U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta. 1875. На 8-ни 2 л. и 81 страна.

331. FIAMIN IV. Kršćanske molitve ____ Pretočio na hrvatski ____. Kraljevica. Naklada primorske tiskare.

332. ФИЛИПОВИЋ ГАВРА БОСАНАЦ. Ђорђе Уашингтон ослободилац Америке. Превео ____ ____ ____ Београд 1875. На 12-ни 49 стр.

333. FILIPOVIĆ IVAN. Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske. Za gradjanske i višje djevojačke škole priredio ____ ____ učitelj na višjoj djevojačkoj školi u Zagrebu, dopisujući član srbskoga učenog društva i pravi član hrv. pedagogijsko-književnog sbora. U Zagrebu. Nakladom knjižare Lav. Hartmana. 1875. На 12-ни 90 стр. и 1 л.

334. FILIPOVIĆ IV. Hrvatsko-njemački rječnik. U Zagrebu. Nakladom Lav. Hartmana.

Издавање ушавши у овој години, у слово П. наставило се и у 1876.

— FLOTOV. Види Trnski Ivan.

335. F. J. F. Prve posljedice zanovetanja, ili pak rekoste da ih neima. Odziv ___ Zagreb.

Фран J. Фолнеговић, који је у прошлој години издао Zanovetanja iz devete dietenklase.

336. ФРАЧКОВИЋ Т. МИША. О човеку. Спомоћна књига за учитеље, васпитаче и ученике осн. школа. По најновијим писцима написао — Панчево, 1875. 8. 42 стр.

337. ФРАЧКОВИЋ Т. МИША. Јестаственица за школу и домаћу наставу. По Гертнеру. Израдио ____ народни учитељ. Четврто поправљено издање. Панчево, 1876. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни 84 стране.

338. HAJDENAK ANDRIJA. Tjelovježba u pučkoj školi Naputak za učitelje, kako metodično mogu poučavati u prostih vježbah, u koliko se one u školi izvesti dadu. Izradio ____ ____ učitelj glav. učiona. Troškom piščevim. U Zagrebu 1875. Tisak L. Hartmana i družbe. На 8-ни 56 стр. и 1 л.

339. HAJDENAK ANDRIJA. Njemačko-hrvatsko nazivlje za tjelovježbu i nazivlje za mačevanje. Priredio ____

____ Ciena 25 novč. U Zagrebu 1875. Troškom piščevim. На 12-ни 2 л. 67 стр.

— ХЕКЕЛ ЕРНЕСТ. Види Радовановић М. Алекса.

340. HINKOVIĆ H. Borba za pravo. Napisao Dr. Rudolf pl. Ihering profesor prava na sveučilištu göttingenskom. Preveo ____ ____ U borbi valja da svoje pravo nadješ. Zagreb 1875. Nakladom kr. sveučilištne knjižare Franje Županа (Albrecht i Fiedler). На 8-ни 11 и 57 стр.

— HIRTH. Види Stojanović Mijat.

— ХОФМАН Ф. Види Клерић Љ.

341. HRVATSKA pjesmarica za mladež. U Sisku 1875. Tisak i naklada knjižare Adolfa Fantó-a. На 12-ни 38 страна.

342. HRVATSKA početnica za pučke učione. C. kr. naklada školskih knjigah. U Beču, u c. kr. nakladi školskih knjigah, 1875. На 8-ни 104 стр.

343. HUGO VIKTOR. Devedeset tri. Roman. Napisao ____ ____ Svezak I. Čest I. Na morju. U Kraljevici. Tisak i naklada primorske tiskare, 1875. На 16-ни.

Чини VII—XX свеске „Zabavne knjižnice".

344. ЦРКВЕНСКО ПЈЕНИЈЕ. Осмогласник за ученике богословије. Београд 1875. На 8-ни 144 стр.

Вредно је забележити, да је ова књига штампана са средњевековним нотама за певање.

345. CRKVA KATOLIČKA I VJEROIZPOVJEDANJE IZTOČNO u Boki Kotorskoj 1875. Razsudba članka: Istorički pregled o pravoslavnoj crkvi u Boki Kotorskoj od Г. П. u šematizmu pravoslavne eparhie Bokokotorske i Dubrovačke za godinu 1874. Tisak dioničke tiskare.

Vienac, 1875, 602.

346. ЧОБАНИЋКА П. АНКА. Говор цвећа. По најновијем тумачењу. С немачкога превела ____ ____

Нови Сад. Српска нар. задружна штампарија. 1875. На 32-ни 64 стр.

— ЧУПИЋЕВА ЗАДУЖБИНА. Види М. Ђ. Милићевић.

— ШАМАРЈАИ. Види Јанковић Милован.

347. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Упутство за предавање српскога језика у основној школи. Ручна књига за учитеље. Написао ____ секретар министарства просвете и црквених дела. У Београду, издање и штампа државне штампарије 1875.

Чини V свеску „Ручне књижице за учитеље основних школа".

348. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. О песмама ____ ____, првога кола из 1863. Одговор песников поводом онога што је о томе писано у листу „Времену". У Београду, државна штампарија. 1875. На 8-ни 12 страна.

— ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Види Пецић Јосиф.

349. ШАРИЋ ЈОВАН. Народни пријатељ или мали ревизор наших сврха. Написао ____ ____ свештеник и народни учитељ. У Задру, у штампарији И. Водицке 1875. На 8-ни 4 л. 56 стр. и 4 л.

350. ШЕМАТИЗАМ православне епархије бококоторско-дубровничке за годину 1875. У Задру. Печатња Ивана Водицке. На 8-ни 33 стр.

Дело епископа Герасима.

— SCHENKEL. Гледај Grčko-hrvatski rječnik.

351. ШКОЛСКИ ЗБОРНИК закона, правила, наредаба итд., по којима су уређене и по којима се управљају школе кнеж. Србије. Службено издање. У Београду, издање и штампа државне штампарије. На 8-ни XIII и 286 страна.

352. ŠKOLSKI i nastavni red za pučke učione i Ustrojni štatut za preparandije. U Zagrebu. На 8-ни 104 стр.

Vienac, 1875, 684.

353. SCHLOSSER C. J. i VUKOTINOVIĆ LJ. Bilinar. Flora excursoria. Uputa u sabiranje i označavanje bilinah u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Sastavili ___ Podporom jugoslavenske akademije. U Zagrebu. nakladom Lavoslava Hartmana. На малој 8-ни 606 страна.

Obzor, br. 13.

354. ШОКОРАЦ ЖИВКО. Студије из виноградарства. Израдио ___ ___ Прештампано из „Тежака“. Београд 1875. На 8-ни 32 стр.

Отаџбина св. 9.

355. SCHUBERT. Prirodopisni atlas životinjstva, bilinstva i rudstva s hrvatskim prevodom. Nakladom knjižare Albrecht-Fiedlerove. 4 књиге.

— SCHUBERT. Види Mařik.

356. ŠULEK BOGOSLAV Dr. Prirodni zakonik za svakoga iliti popularna fizika. Napisao ___ II knjiga. Vesarstvo. (Sa slikami). Na sviet izdalo društvo sv. Jeronima. Ova je knjiga nadarena Draškovićevom nagradom. Zagreb. Tisak dioničke tiskare. 1875. На 8-ни 129 стр.

Чини XVIII knj. „Pučke knjižnice“.

357. ŠULEK Dr. Ustrojne ustanove za opremanje austrijsko-ugarske vojske. Treći diel : Naputak za vojničko opremanje po vodi. Preveo ___ iz magjarskoga po nalogu kr. ugars. ministarstva za obranu zemlje. U Zagrebu kod L. Hartmana. На 8-ни 206 стр. са 4 каменорезне табле.

Vienac, 1875, 652.

1. BAUER EDGAR Dr. Die orientalische Frage und der europäische Frieden. München, Verlag des literarishen Instituts von Dr. Huttler.

Србадија, св. 1.

2. BIANCHI F. C. Memorie di Zara. Zara 1875 стр. 65.

Приликом царева путовања кроз Далмацију. Vienac, 1875, 456.

3. ВОДУЭН-де-КУРТЕНЭ. Опыт фонетики резьянских говоров. И. Бодуэна-де-Куртенэ (J. Baudouin de Courtenay). Варшава J. Венде и Ко. Петербург Д. Е. Кожанчиков. 1875. На 8-ни XVI и 128 стр.

4. ____ Резьянскій катихизис, как приложеніе къ „Опыту фонетики резьянских говоров" с примѣчаніями и словарем. Йздал И. Бодуэн-де-Куртенэ (J. Baudouin de Courtenay). Варшава, J. Венде и Ко. Петербург, Д. Е. Кожанчиков. 1875. На 8-ни 4 л. и 48 стр.

5. БУДИЛОВИЧЪ С. А. Статистическія таблицы распредѣленія Славянъ. А) по государствамъ и народностямъ, Б) по вѣроисповѣданіямъ, азбукамъ и литературнымъ языкамъ (нарѣчіямъ). Съ объяснителною запискою ____ Приложеніе къ „Этнографической картѣ Славянскихъ народностей М. Ѳ. Мирковича, изданной Петербургскимъ Отдѣломъ Славянскаго Благотворительнаго Комитета. С. Петербургъ 1875. На 8-ни 23 стране.

Упор Мирковичъ Ф. М.

6. COLLAS EMILE. La Serbie et la crise orientale. Par M. Emile Collas substitus du Procureur de la République à Châtillon (France). Extrait du Correspondant. Paris. Charles Douniol et Com. libraires-éditeurs 29, rue de Tournon. 1875. На 8-ни 24 стр.

7. DEBELAK JULIUS. Die orientalische Frage vom militärischen Standpuncte. На 8-ни 80 стр.

Српски превод почео је излазити у септембарској свесци „Отаџбине".

8. ĐORĐEVIĆ VLADAN Dr. Koča Petrović. Historicky román. Zčeštil Jan Nejedly. Prag, 1875. 12. 288 стр.

9. FARLEY LEWIS J. The decline of Turkey, financially and economically., London 1875.

10. FRISCHAUF. Prof. Dr. Bergtouren im kroatischen Grenzlande. Jahrbuch des österreichischen Touristen-Vereines für 1875.

Vienac, 1875, 280.

11. HECQUARD CHARLES. Elements de grammaire franco-serbe par ___ ___ drogman-chancelier, membre de la société asiatique, des sociétés de géographie et d'Anthropologie de Paris. Paris. Ernest Leroux, Editeur libraire de la société asiatique, de l'école des langues orientales vivantes, etc. 28 rue Bonaparte, 28. Imprimé à Belgrade. 1875. На 12-ни 82 стране.

12. DIE HERZEGOVINA, in historischer, geographischer und ökonomischer Beziehung. St. Petersburg. 8-на 60 стр. с картом.

Russ. Revue VII. 470.

13. JAGIĆ V. Archiv für slavische Philologie. Unter Mitwirkung von A. Leskien und W. Nehring herausgegeben. Erstes Band. Berlin Weidmann'sche Buchhandlung.

Крај првога свеска изашао је у 1876 год.

14. JAGIĆ V. Forschungen auf dem Gebiete der slavischen Volkspoesie. Von ___ I. Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik. Besonderer Abdruck aus dem I. Band der „Archiv für slavische Philologie." На 8-ни 82—133 стр.

15. JIREČEK JOS KONSTANTIN. Srbsko, země i lid.

Четири чланка: I. Bělehrad; II. Šumadija; III Kragujevac; IV. Klašter Drača, Stragare a Arandjelovac.

Изашло у месечном часопису Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice, br. 5, 6, 7, 8 од 1875 год.

16. JORDAN Dr. Karte von Bosnien und Herzegovina. Wien, Zamarsky.

17. KANITZ F. Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860 – 1875. I. Band. Mit 20 Illustrationen im Texte, 10 Tafeln, einem Gebirgsprofil und einer Karte. Von ____ Leipzig. Verlagsbuchhandlung von Hermann Fries. 1875. На 8-ни XIX+329.

18. KAPPER SIEGFRID Dr. Das Fürstenthum Montenegro. Zur Kenntniss des Landes und Volkes, ihrer Geschichte und Gegenwart.

Чланци у часопису Unsere Zeit за 1875 год.

19. KAPPER SIEGFRID Dr. Gusle. Ohlasy černohorské. Prag 1875. На 8-ни 207 стр.

20. KOLLERFFY von MICHAEL. Ortslexicon der Länder der ungarischen Krone. Redigirt durch ____ Будим-Пешта 1875. На 8-ни 36 табака.

Србадија, св. 6.

21. LECCO T. MARCO. Ueber die Constitution der Ammoniumverbindungen und des Salmiacs. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der philosophischen Doctor-Würde vorgelegt der hohen philosophischen Facultät der Universität Zürich von ____ aus Belgrad in Serbien. Zürich. Druck von Orell Füssli et Comp. 1875. На 8-ни 39 стр.

22. MASCHEK LUIGI. Manuale do regno di Dalmazia per l'anno 1875. Compilato da Luigi Maschek. Anno V. Zara 1875. На 8-ни X + 305.

23. MIKLOSCHICH FRANZ. Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen. Eine sprachgeschichtliche Untersuchung von _ _ _ Wien 1875. In Commission bei Carl Gerold's Sohn. На 4-ни 58 стр.

24. МИРКОВИЧЪ Ф. М. Этнографическая карта славянскихъ народностей М. Ф. Мирковича, дополнена А. Ф. Риттихомъ. С. Петербургъ 1875 год. Масштабъ 1 : 4,200.000.

Упор. Будиловичъ С. А.

25. MONUMENTA spectantia historiam Slavorum meridionalium. Гледај Ljubić Sime у првом одељку.

26. OESTERREICH und DIE SÜDSLAVEN. Agram. Druck der Actienbuchdruckerei. 1875. На 8-ни 13 стр.

27. PANČIĆ J. Dr. Elenchus plantarum vascularum quas aestate a. 1873 in Crna Gora legit ____ Belgradi in typographia status. 1875. На 8-ни VII и 106 стр.

Ово је дело издато трошком „Српског уч. друштва“.

28. POVSTANI SRBSKA. I. Koča Petrović. Seš. I. Prag 1875. 12. 64.

Отаџбина III. 496.

— PRERADOVIĆ PETAR. Види S. H.

29. RADIĆ v. EDLER RADOSLAV. Die Serben in Ungarn. Historisch-politische Abhandlung von ____ Cand. des canonischen Rechtes. Göttingen, 1875. На 8-ни 37 стр.

— РИТТИХЪ Ф. А. Упор. Мирковичъ Ф. М.

30. РОВИНСКІЙ А. П. Воспоминанія изъ путешествія по Сербіи въ 1867 году. „Вѣстникъ Европы“. Ноябрь Декабрь 1875 г.

31. RUNGE W. Dr. Reisebriefe aus Serbien. Dortmund. Köppen. 76 стр. на 8-ни.

32. S. H. Petar Preradović Gedichte. Treu nach dem Kroatischen übersetzt von H. S. Essek, 1875. J. Frank. На 12-ни 43 стр.

33. СЛАВЯНСКІЙ СБОРНИКЪ. Томъ первый. С. Петербург 1875. На 8-ни IX, 631 и 27 стр. регистра.
Нас се тичу чланци „Положеніе райи въ современной Босніи, Н. А. Попова“ и „О современномъ положеніи и взаимныхъ отношеніяхъ Славянъ западныхъ и южныхъ, А. С. Будиловича“.

34. SLOVANSKI JIH. I. Hercegovina, zemje a lid. Prag, 1875. На 8-ни 80 стр.
Отаџбина, III. 496.

35. SCHATZMAYER E. Dr. Die Kaiserreise in Dalmatien. Zara. Druck von Woditzka.
Vienac 1875, 458.

36. SCHIFF THEODOR. Aus halbvergessenem Lande. Kulturbilder aus Dalmatien. Wien. 128 стр.
Цртежи су од Клича и Жадника. Vienac, 748.

37. SHUMANN J. Die Wurzel spar in slavischen u. in den verwandten Sprachen. Wien 1875. Стр. 36.

38. SKURLA STJEPAN. Ragusa. Cenni storici. Sastavio ____ zač. kanonik, profesor gimnazije u Dubrovniku. Tisak dioničke tiskare u Zagrebu. На 8-ни 160 стр.
Штампано за спомен боравлења царева у Далмацији г. 1875. Vienac, br. 16.

39. ŠENOA A. Das Goldkind. Historischer Roman aus Agrams Vorzeit. Nach dem Kroatischen des A. Šenoa übersezt von R. Podrmanski. Agram 1875. Druck v. Carl Albrecht. На 8-ни 306 стр.
Vienac, 1875, 684.

40. THEINER AUGUSTINUS. Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis vaticanis deprompta et collecta ab ____ Tomus secundus. A Clemente VII,

usque ad Pium VII (1524—1800) cum additamentis saec. XIII et XIV. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Zagrabiae. Ex officina societatis typograficae 1875. На fol. XVI и 346 страна.

41. THOMSON GASTON. L' Herzégovine. Geographie, histoire politique et militaire des populations révoltés. Moeurs et légendes. Insurrection actuelle. La question d'Orient. La politique des puissances européennes. Ouvrage accompagné d'une carte. Paris, à la librairie illustrée. На 8-ни IX и 115 стр.

42. VANIČEK FR. Specialgeschichte der Militärgrenze. Aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft von ____ pensionirtem Gymnazialdirector. Band I—IV. Wien, aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1875. На 8-ни.

43. VIDOVIĆ BONAVENTURA. L'insurrezione Ercegovese. Slavia. Il Mondo. Livorno. V. d' Ottone 1875.

Vienac, 1876, 79.

44. VULIČEVIĆ L. Partiti e lotte in Dalmazia. Trieste 1875.

Vienac 1876, 79.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

до 18 Јуна, 1876

(НАСТАВАК ИЗ ГЛАСНИКА XXXIX)

У одсеку за науке философске и филолошке

Састанак 22 Децембра, 1873.

Били су: председник А. Васиљевић, чланови Др. Ђуро Даничић, Стојан Новаковић, Димитрије Матић, Мита Ракић, Милорад П. Шапчанин, Милош С. Милојевић, Ј. Ђорђевић, секретар Милан Кујунџић и из другог одсека архимандрит Дучић.

Бр. 1.

Председник одсека изјављује да му ове године истиче време председавању и предлаже одсеку да изабере себи председника.

На то је изабран за председника одсеку философском и филолошком редовни члан Милан Ђ. Милићевић.

Бр. 2.

Секретар износи прилог намењен за Гласник друштвени од дописнога члана Дра В. Јагића: Још нешто о животу Светога Ђурђа Кратовца, додатак XXI књизи Гласника, стр. 97—156.

Одсек одлучује да се овај прилог уврсти у друштвени Гласник и да се награди са 5 дуката од штампана табака, као највећом наградом за оваке врсте послове.

Састанак 15 Марта, 1874.

Били су: председник Милан Ђ. Милићевић, чланови: Стојан Новаковић, Јован Ђорђевић, Милан Кујунџић, Мита Ракић, и Милорад П. Шапчанини.

Бр. 1.

Члан г. Стојан Новаковић чита свој рукопис: Српски споменици XV—XVIII века, као прилог за „Гласник“. Одлучено да се прими у Гласник и награди са 8 дуката од свакога штампанога табака.

Бр. 2.

Исти члан подноси библиографију српске и хрватске књижевности за 1872 и 1873 годину. Одлучено да се штампа у Гласнику и писцу даде за сваку годину награда од пет дуката цес.

Бр. 3.

Члан друштва г. Панта Срећковић подноси свој рукопис „Зборник средњевековне науке у српским манастирима“, као прилог за Гласник. Одлучено: да прегледају рукопис чланови одсека: г. г. Ђуро Даничић и Стојан Новаковић.

Састанак 4 Маја, 1874.

Били су: председник М. Ђ. Милићевић, чланови Стојан Новаковић, Јован Ђорђевић, Милорад П. Шапчанин и секретар друштва М. Кујунџић.

Члан Ј. Ђорђевић чита свој предлог о превођењу јелинских и римских писаца. Пошто је набројао разне користи од превођења „класика“ и пошто је поменуо да би томе послу било „сад најудесније време, јер у овом нараштају имамо довољно млађих списатељских снага“, предлагач набраја како би се у ову збирку могли примити ови класични писци:

1) Од грчких појета.

Омер, Илијада и Одисеја.
Есиод цео.
Анакреон цео.

Пиндар цео.

Есхил цео.

Софоклеј цео.

Еурипид цео.

Аристофан. (Облаци. — Коњаници. — Птице. — Жабе. — Плут).

Теокрит, Бион и Мосхо цео.

2) Од грчких прозаика.

Еродот цео.

Тукидид цео.

Ксенофон. (Киропедија. — Анабаза. — Историја Јелина.— Сократове знаменитости. — Апологија. — Гозба).

Лисија. (Надгробни говор Атењанима погинувшим код Коринта. — Тужба на другове због опадања. — Против Ератостена. — Одбрана од тужбе због обарања устава).

Исократ. (Demonikos. — Panegyrikos. — Philippos. — Areopagitikos. — Panathenaikos).

Есхин. (Против Тимарха. — О лажном посланству. — Против Ктесифона).

Демостен. (In Philippum I. — Olymphiaca I. II. III — De Pace. — In Philippum II. — О лажном посланству. — О Алонесу. — О Херсонесу. — Против Филипа III. VI. — Филипово писмо. — Надгробни говор. — О савезу с Александром. — О венцу).

Иперид. (Против Демостена. — Надгробни говор).

Платон. (Федро. — Гозба.— Федон. — Апологија. — Критон. Тимеј. — Протагора. — Горгија. — Филеб. — Државник. — Тејетет. — Софиста. — О држави. — О законима).

Аристотел. (Пôјетика. — Реторика. — О држави. — Етика Никомакова, Еудемска и велика).

Есопове басне све.

Плутархо. (Живот Солонов, Публиволин, Темистоклејев, Камилов, Периклејев, Фабија Максима, Аристида, Катона старијег, Пира, Марија, Серторија, Еумена, Фокиона, Катона млађег, Арата, Агида, Клеомена, Тиберија и Гаја Граха, Демостена, Цицерона, Диона, Брута, Галбе, Отона; — О одгајењу деце. — Како се разликују ласкавци од пријатеља. — Како ко може приметити своје напредовање у врлинама. — Како се човек може користити својим

непријатељима. — О множини пријатеља. — Утешно писмо Аполонију. — Изреке краљева, војвода, Римљана, Спарћана и Спарћанака. — О врлинама жена. — Да се врлина може и научити. О моралној врлини. — О стишању гњева. — О тишини духа. — О љубави братској. — О љубави к деци. — Јесу ли теже патње духа или тела? — О брбљавости. — О радозналости. — О љубави к богатству. — О лажном стиду. — Утешно писмо својој жени. — Политичне поуке. — Једење меса).

Лукијан. (Сан. — Некоме који рече. — Тимон. — Боговски разговори. — Разговори међу мртвима. — Харон. — Продаја филозофа. — Превоз. — Најмљени научењаци. — Како ваља писати историју. — Демолах. — Toxaris. — Надмудрени Зевс. — Трагични Зевс. — Сан, или кућни петао. — Анахарса. — Икароменит. — Сугубо оптужени. — Опадање. — Брод).

3) Од латинских појета.

Плаут. (Pseudolus. — Trinummus. — Captivi. — Rudens).

Терентије. (Eunuchus. — Adelphi. — Andria. — Steautontimorumenos).

Виргилије. (Идиле. — Георгика. — Енејида).

Оратије цео.

Федро цео.

Катул цео.

Тибул цео.

Пропертије цео.

Овидије цео.

Персије цео.

Јувенал цео.

4) Од латинске прозе.

Корнелије Непот цео.

Салустије цео.

Јулије Цезар цео.

Ливије цео.

Цицерон. (Избор његових писама, око половина свега — Од говора: Pro Roscio Amerino. — Pro Roscio Comoedo. — In Caecilium. — In Verrem Act. II. 4 и 5. — Pro Lege

Manilia. — In Catilinam I—IV. — Pro Sulla. — Pro Archia poeta. — Pro Sestio. — De Lege Agraria I. II. III. — Pro Rabirio. — Pro Flacco. — Pro Plancio. — In Vatinium. —Pro Milone. — Pro Domo. — Pro Murena. — Pro Marcello. — Pro Ligario. — Pro Dejotaro. — Philippicae I—XIV. — Од осталих дела: De Oratore. — De Officiis. — Brutus. — De Finibus bonorum et malorum. — Orator. — Tusculanae Disputationes. — Cato. — Paradoxa. — Loelius. — De Natura Deorum. — Somnium Scipionis).

Сенека (De ira. — De consolatione ad Stelviam, ad Polybium, ad Marciam — De providentia — De tranquillitate. — De constantia. -- De clementia. — De brevitate vitae. — De vita beata. — De otio. — De beneficiis).

Тацит цео.

У овој је збирци, вели предлагач, све, што је у грчкој и латинској књижевности најзнаменитије, и од сталне и опште вредности.

Она би изнела са примедбама заједно око 1500 штампаних табака у формату „Гласника", са нешто мањим словима.

Овај би се посао могао почети са нашим данашњим снагама' и могао би се свршити за једно двадесет година.

Трошак око тога учиниће влада. Овај трошак учиниће се на први поглед врло велик, као што је доиста велик и сам подузетак. Али како би се ова ствар протезала кроз више година, и како би у исто време од продаје књига и утицао новац, и како је извесно да би се у течају дужег времена овако важне, а уз то и јефтине књиге (једино издање на читавом славенском југу) у нашем народу зацело распродале: то ова земаљска помоћ у правом смислу не би ни била трошак, него антиципација, у коју се поједини предузимачи само за то не смеју упуштати, што немају толико готовине, а не што би се бојали да ће им новац пропасти.

Да је тако, можемо се — вели предлагач — уверити из овог предрачуна:

А) ТРОШАК

1) Хонорар преводноцима, узимајући целу збирку у 1500 печатаних табака, предпостављајући да ће се и појезија преводити у прози, и да ће се плаћати од табака једно на друго по 6 дуката 9000 #

пренешено	9000 #
2) Штампарија, у формату „Гласниковом“, на мало тањој артији, из гармонда, без „дуршуса“, стаје штампан табак у 1000 егземплара 127 гр. пор. (штампа 50 гр., артија 58 гр., проценат 19 гр.); а у 2000 егз. 197 гр. пор. (штампа 56 гр., артија 114 гр., проценат 27 гр.). Узмимо 2000 егземплара, чини 295.500 пор. гр. или	10.554 #
3) Набавка књига (оригиналних издања, добрих превода, коментара итд.) око	400 #
4) Трошкови редакције, администрације, кореспонденције итд. годишње по 100 #, за 20 година	2000 #
Свега	21.954 #
Овде је урачунат и проценат штампарије, који чини 1446 #; ако се то одбије, онда остаје прави	1446 #
трошак	20.508 #

Б) ПРИМАЊЕ.

Цела збирка (од 1500 штампаних табака, сваки у 2000 егземплара) изнела би свега штампаних табака три милиона. Отуда би сваки табак стао издавача $17^1/_2$ пар. чарш., а кад би се одбио проценат штампаријин, стао би $16^1/_2$ пар. чарш. Продајом штампаног табака по 20 пр. чарш. добило би се	25.000 #
Отуда нека се одбије књижарски проценат 15%	3750 #
Остало би	21.250 #

Ако би се штампало са „дурхшусом“, онда би изашло 1725 штампаних табака. Онда би штампан табак у 1000 егземплара стао 118 гр. пор. (штампа 43 гр., артија 58 гр., проценат 17 гр.) а у 2000 егземплара 187 гр. (штампа 49 гр., артија 114 гр., проценат 24 гр.).

Издавача би стао један штампан табак:

Са „дурхшусом“ у 1000 егземплара 26 пр. чар., без процента штампаријиног $24^1/_2$ пр. чар.

Са „дурхшусом“ у 2000 егземплара 16 пр. чар., без процента штампаријиног 15 пр. чар.

Без „дурхшуса“ у 1000 егземплара 29 пр. чр., без процен. штампаријиног $27\frac{1}{2}$ пр. чар.

Без „дурхшуса“ у 2000 егземплара $17\frac{1}{2}$ пр. чар. без проц. штампаријиног $16\frac{1}{2}$ пр. чар.

Као што се види, било би боље штампати ову збирку у 2000 него у 1000 егземплара; јер би само тако могуће било, да се књигама јефтина цена одреди, што је за продају главан услов“.

Даље вели предлагач: „Ако би се овај предлог усвојио, онда држим да би ваљало, да се одреди један пододбор, који би

1) Прегледао све, што је до сад у нас преведено и које где расуто; све то пописао и оценио, може ли се у овој збирци употребити?

2) Пододбор би из обе класичне књижевности означио писце и дела, која ће ући у збирку, и определити ред, којим ће преводити.

3) Пододбор би с појединим преводиоцима ступио у преговоре, и од њих или би већ готове преводе откупљивао, или би се ради нових превода на њих обраћао.

4) Пододбор би имао да се побрине, како да се углаве нека начела, којих би се ваљало придржавати при превођењу, тако, да посао колико је могуће сагласно изиђе. Наиме би ваљало да постави правила, како ће се грчка и латинска Nomina proprіa у српскоме писати; до које ће границе ићи у „пуризму“ српскога језика итд.

5) Да би се лакше постигла сагласност међу разним преводиоцима, као и пропорција између преведеног оригиналног текста и нужних за овај текст примедаба и коментара: најбоље би било, да се преводиоци баве само са текстом, а за увод, примедбе, коментар и регистре да се стара пододбор.

6) Пододбор да одређује, колики ће се хонорар дати преводиоцу од штампаног табака. Хонорар овај могао би бити према доброти превода и према тешкоћи стила и важности предмета различан, између 3 и 8 #.

7) Пододбор би одређивао, којим ће се редом дела штампати; водио би коректуру; надгледао би продају књига.

Преводилац дужан би био послати рукопис, чисто и разговетно писан, где би половина простора требала да остане празна за белешке и поправке. — Он треба да се с пододбором споразуме, по којој ће рецензији преводити. Где се год разни текстови не

24*

слажу, треба да примети, којега се текста држао, и тај текст да испише. Пододбору треба да остане право у сваком случају, иајаснити се за овај или онај текст.

Сваки преводилац треба ће да пошље пододбору нешто од свог превода, по чему ће се моћи видети, какав ће му бити цео превод. И у доцнијем превођењу боље ће бити, да сваки одељак шиље башка, чим с њиме готов буде. Примедбе пододборове писаће се на оној празној половини, и свагда ће се рукопис с таквима примедбама враћати прво преводиоцу, да их он или усвоји и према њима свој превод преиначи, или да на њих одговори и своје назоре оправда. Одбору остаје последње решење.

Хонорар се може издати преводиоцу одма, чим му је што од превода наштампано, и то према броју наштампаних табака, нити мора чекати, докле цело дело не буде штампано. Ту се узима у рачун само превод текста, а не и примедбе, које ће давати пододбор; за то ће најбоље бити, да се преводиоцу рачуни табак не по странама, већ по врстама".

По саслушању и претресу овога предлога одсек одлучи: да у садањем времену, спрам садашњих околности не може улазити у расправљање о извршивању овога предлога, него оставља целу ствар времену и удеснијим приликама. Предлог пак да се штампа у друштвеноме „Гласнику".

Одвојено мњење.

Од важнога до смешнога само је један корак. Мени се чини да Српско учено друштво не може закратити право појединим члановима да корачe и тај корак, али да оно као друштво нема на то нимало права ни изговора.

Предлог пак о кредиту преко 20.000 дуката и одборима ради превођења грчке и римске књижевности држим да је потпунце надувен, како што се тиче прецењивања књижевничке готовости и читалачке потребе наше, тако и још већма што се тиче унутарње цене и користи онога посла који се предлаже.

Ако је овај књижевни посао намењен у корист образованих људи, онда је прост луксуз. Ни један образован Србин не може данас не знати који јевропски језик. А у Инглиза, Немаца и Француза превођена је и тумачена стара књижевност са толико труда

и разумевања да би тешко наши ђутуре погођени преводиоци могли одмах изнети пред нас преводе тачније и складније.

Ако ли је овај посао намењен у корист необразованих људи, онда је он проста превара. Нико неће помислити да му је Српско учено друштво дало у руке књигу да се из ње навикава „лепоти стила“, него ће тражити у њој или знање или лепоту ствари која му образује осећање и понашање за складност у замршеноме животу и друштву данашњем. Тако названа „класичка“ књижевност је пак већином противна данашњем развитку образованости и по чињеницама које наводи и по идеама које из њих изводи. Осим Евклида можда и гдекојег физиолога и кемичара и зоолођијске студије Аристотелове — што предлагач и не предлаже да се преводи, — све је остало у „класичкој“ књижевности на основима супротним данашњој науци. Философија њезина говори као дете кад нагађа и упућује нас већином на други свет и на тајне мађионичке у нама. Астрономија је са свим изврнута. Историја је некритичка. Па и поjезија је потпунце везана с вером у коју ми данас не верујемо, и у коју би ваљало да се враћамо назад, ако бисмо хтели да нас плѐни. А риторика? Ништа није противније образованости, него убеђивање извикнутим китњастим речима и фигурама у место чињеницама и строгим извођењем њихових последица. „Стил“ треба да иде из природног одушевљења а не да је измајсторисан а пуст гроб. Као што на мисао нашу утичу данас стотине неизмерених утисака тако нам је и израз и стил замршен. Али ће залуд бити свако „привикавање на добар стил“ читањем „класика“ ако се мисли наше знањем не уреде. Чињеницама јасним развија се мишљење, а стил добар само му је последица а не извор! И „класичка“ књижевност имала је своје сјајне дане у модерној књижевности. То је било онда кад је она послужила као оружје противу глупости и нескладности средњега века. Али је њезина вредност данас само за људе од науке. Све остало би само заглупљивала, ако се не би уза сваки редак приложно и читав низ тумачења и исправака према развитку науке. Нећемо ваљда за љубав доброг стила препоручивати народу лажне идеје!

Ако ли је најзад овај књижевни посао за то да замени даље изучавање јелинског и латинског језика, као што предлагач вели, онда је ово или детињаста обмана или неразумевање правога значаја старе књижевности. Ни после свих предлагачевих превода,

па макар се број њихов још умножио, не ће постати ни мало ласкаво за историка српског ако не знадне јелински, нити за правног научника ако не зна латински. А да филолог и у школи мора учити старе језике, то јамачно не ће „преводи“ предупредити?!

Ја бих се врло радовао кад би се појавило радне снаге и средстава и кад би се саставило засебно друштво за превођење онога што је најбоље из књижевности светске неговане толико времена и са толико згодних околности, а нарочито из сродне књижевности словенске. То би био посао у корист целоме народу, а не тек луксуз. Таквом би послу могло засебно друштво да одређује програм и правац. Дела пак одређена за образоване стручне људе могу преводити само стручни научници, за које је потпуно излишно прегледање нових одбора и пододбора и потпуно непрактично превођење на један мах 1500 табака.

С тога се не могу сложити са мњењем одсека да се предлог о замашном превођењу „класика“ јелинских и римских штампа у „Гласнику“ као нека озбиљна ствар, за коју би можда ваљало тражити новчаних средстава или од државе или од родољуба тестаментара, него наглашујући нарочито потребу коју мало час поменух одвајам у записнику мњење: да се преко предлога без икакве церемоније пређе на дневни ред.

Милан Кујунџић.

Састанак 22. Марта 1875.

Били су: председник М. Ђ. Милићевић, чланови Ст. Новаковић, Јов. Бошковић, А. Васиљевић, Мита Ракић и секретар М. Кујунџић.

Бр. 1.

Секретар јавља да одбор није усвојио одлуку одсека да се наштампа предлог Ђорђевићев о превођењу грчких и латинских писаца. Одсек на ово одлучује да се ипак овај предлог не остави без напомене, но да се из њега начини извод, те да овај извод из предлога уврсти у протокол седнице на којој је овај предлог поднесен.

Бр. 2.

Члан друштва Ст. Новаковић чита свој и Др. Даничића реферат о „зборнику средњевековне науке у српским манастирима“,

од П. Срећковића. Референти мисле да рукопис онакав какав је поднет друштву не може ући у друштвени „Гласник", пошто је испис чињен неудесно, (пола факсимиле", пола препис), и пошто је већина у томе рукопису доста младе старине. А пошто ипак референти мисле да је неколико ствари из тога рукописа доиста вредно да се наштампа, ако се препише како треба, и ако се рукопис опише потпуно, — то одсек усвајајући мишљење чланова оцењача, одлучи да њихов реферат и мнење одбора саопшти члану Срећковићу.

Бр. 3.

Члан Стојан Новаковић подноси „Живот Деспота Стевана од Константина философа" који је Др. Јагић за штампу приправио и као прилог за „Гласник" послао. У исто време изјављује да је овај рукопис не само веома приближно се оригиналу и по томе одсудно бољи и пространији од преписа кога већ има Српско учено друштво, него је и упоређен са још једним наштампаним рукописом те су побележена сва одступања. Одсек одлучује да се овај прилог наштампа у „Гласнику" и награди са 5 # од табака.

Бр. 4.

Чланови М. Милићевић, М. Ракић и Кујунџић предлажу за почаснога члана: Џ. Уиљема Дрепера, а за дописног Емила Пикота. Одсек одлучује да овај предлог усвоји и упути одбору.

Састанак 3. Јуна 1876.

Били су: председник М. Ђ. Милићевић, чланови Ст. Новаковић, Мита Ракић, Ј. Бошковић и секретар друштва М. Кујунџић.

Бр. 1.

Редовни члан Стојан Новаковић прочита своју студију „Акценти штампаних српско-словенских књига црногорских и млетачких". Одсек на то одлучи да се ова студија наштампа у друштвеном „Гласнику" и да се награди са 8 дуката ћес. од табака.

Бр. 2.

Редовни члан Ст. Новаковић поднесе реферат о прилогу арх. Н. Дучића „Кормчија Морачка" у коме је опис и садржина овога

рукописа са преписом онога одељка у коме је „градски закон“. Одлучено би да се овај прилог штампа у „Гласнику“ II одељка и да се награди са 4 дуката ћес. од штампаног табака.

Бр. 3.

Пошто је опажено да пред Српско учено друштво долази више прилога у којима је разна грађа за историју прошлости српске и пошто већ имају два одељка „Гласника“, од којих се у другом и онако нека грађа штампа, а међу тим се у Гласнику првог одељка до сада често и грађа историјска штампала, — одсек налази да би добро било да се грађа од сада никако не штампа у Гласнику I одељка, него да се у Гласнику овом штампају само расправе, а у II одељку само грађа, и одлучује да се то одбору на извршење предложи.

Бр. 4.

Председник одсека М. Ђ. Милићевић изјави да му према закону истиче рок председништву. По томе би за председника одсеку изабран члан Ј. Бошковић.

У одсеку за науке историјске и државне

Састанак 29. Септембра 1873.

Били су: председник одсека, г. Стојан Бошковић, чланови: г.г. Др. Ј. Шафарик, Јеврем Грујић, арх. Никифор Дучић, Милош Зечевић, Гаврило Витковић, Алимпије Васиљевић, Милан Ђ. Милићевић, Љубомир Каљевић, Мита Ракић, и из другога одсека пр. секретар г. Милан Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол састанка (26 Маја).

Бр. 2.

Председник одсека изнесе на оцену чланак редовнога члана друштвеног, г. Владимира Јакшића, „Стање земљорадње у Србији“,

заједно с графичним таблицама, којима објашњује стање земљорадње у години 1867.

Одсек одлучи да се овај чланак да на оцену г.г. Миловану Спасићу и Алекси Н. Спасићу.

Бр. 3.

Председник друштва, г. Др. Ј. Шафарик, јавља како је, по казивању путника, сада већ врло тешко наћи у Егри (Хебу) дом, у коме је последњи деспот српски, Ђорђе Бранковић, у заточењу живео и преминуо, па с тога предлаже да се замоли чешко археолошко друштво, да на трошак и предлог Српског уч. друштва, подигне какву спомену плочу, да би се колико толико и на месту сачувала успомена на овај знаменити догађај у судбини српскога народа.

Одсек пристаје с великом вољом на овај предлог, остављајући одбору друштвеном да изврши ову мисао.

Састанак 20. Новембра 1873.

Били су: место председника одсека, председник друштва г. Др. Ј. Шафарик, чланови: г.г. арх. Н. Дучић, М. Зечевић, А. Васиљевић, Вл. Јовановић, Ст. Р. Поповић, М. Ракић, и из другога одсека привр. секретар, г. М. Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол прошлога састанка од 29. Септембра.

Бр. 2.

Како редовни члан, г. М. Спасић, није могао примити да прегледа и оцени чланак редовнога члана г. Вл. Јакшића, „О земљорадњи у Србији“, то се г. Ст. Р. Поповић драговољно прима да прегледа исти чланак.

Бр. 3.

Прочита се реферат г.г. М. Ђ. Милићевића и арх. Н. Дучића о чланку г. Милана Костића, „Школе у Црној Гори“. Референти

налазе да чланак, и у овом виду, има много недостатака, али да је он свакојако драгоцен принос за познање јавне наставе у Црној Гори; овога ради, и због величине чланка, налазе да не може ући у „Гласник“, али предлажу да се писцу да 30 дуката па да свој рад штампа посебице, и да на књизи стоји да ју је помогло Српско учено друштво. Награда да му се изда пошто дело изиђе.

Одсек усваја предлог г.г. референата.

Бр. 4.

Прочита се реферат г.г. М. Ђ. Милићевића и арх. Н. Дучића о чланку дописног члана г. Свет. Никетића, „Историјски развитак српске цркве“. Господа референти из равних узрока, налазе да чланак, овакав какав је, не може ући у „Гласник“, осим кад би га писац поправио.

Одсек реши да се овако јави г. писцу.

Бр. 5.

Прочита се реферат г. Др. Ј. Шафарика и г. П. Срећковића о рукопису „Законик манастира Благовештења у Поткриљу Горе Штурца, списао га јеромонах Генадије 1580“, који је рукопис преписао г. М. С. Милојевић.

Г. Шафарик налази да се ово дело не може печатати ни у „Гласнику“ ни посебице, почем је оно прост препис црквених правила и каштига, које садржава књига Кормчија.

А г. П. Срећковић мисли да га ваља штампати свакако, ако не у „Гласнику“, а оно у другом одељку у ком се штампају материјали.

Одсек налази да се рукопис, овакав какав је, не може примити ни штампати, него да се врати г. Милојевићу да напише, ако хоће, расправу о рукопису и покаже шта има у њему српско.

Бр. 6.

Г. председник подноси студију г. арх. Н. Дучића „О Црној Гори“. Њу узеше да прегледају г.г. А. Васиљевић и М. Зечевић.

Бр. 7.

Г. арх. Н. Дучић подноси Типик св. Саве за манастир Студеницу, од г. J. Јиричека, послан преко члана г. Др. Ђ. Даничића.

Одсек одлучи да се умоли г. Даничић и г. Дучић да прегледају ово дело.

Састанак 11. Јануара 1874.

Били су: место председника одсека, председник друштва г. Др. J. Шафарик, чланови: г.г. арх. Н. Дучић, Влад. Јакшић. J. Грујић, А. Васиљевић, М. С. Милојевић, Г. Витковић, Вл. Јовановић и М. Ракић, и из другог одсека пр. секретар г. М. Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол седнице од 20 Новем. 1873.

Бр. 2.

Прочита се реферат г. арх. Н. Дучића и г. Др. Ђ. Даничића о Типику св. Саве за Ман. Студеницу од J. Јиречека.

Зато што је овај препис, пропраћен расправом, веома ваљан за историју српскога језика, и што још нигде у целости није штамцан, референти предлажу да се прими у „Гласник“ и награди са 4 дуката од табака.

Одсек усваја предлог.

Бр. 3.

Прочита се реферат г.г. А. Н. Спасића и Ст. Р. Поповића о чланку редовн. члана, г. Вл. Јакшића, Стање земљорадње у Србији.

Референти налазе да је чланак израђен ваљано и да је достојан да уђе у друштвени орган. Први предлаже награду која се даје за најозбиљније саставе, а други, онолико колико се и до сад давало писцу за послове његове.

Одсек реши да се чланак штампа, заједно с рефератом г. Поповића, и да се награди с 8 дуката од табака.

Бр. 4.

Прочита се реферат г. М. Зечевића и г. А. Васиљевића о студији г. арх. Н. Дучића, Црна Гора.

Обојица референата слажу се да је ствар врло важна, да има драгоцених података, да је израђена врло добро, само реферат г. Васиљевића чини неке омање примедбе; обојица предлажу да се прими у „Гласник" и награди са 8 дуката од табака.

Усваја се.

Бр. 5.

Председник предаје Критички поглед на прошлост Срба у Угарској од Г. Витковића. Период од погибије Пере Сегединца на до свршетка Тамишварског Сабора (1736 до 1792).

Одсек одреди за референте овоме послу г. А. Васиљевића и г. П. Срећковића.

Бр. 6.

Председник износи дело редовног члана и председника одсека уметничког, г. Драгише Милутиновића, Техничка образованост у Србији. Занатлијство у Србији.

Одсек одлучи да ово дело прегледају и оцене г. Вл. Јакшић и Вл. Јовановић.

Бр. 7.

Председник одсека, г. Ст. Бошковић, захваљује писмом одсеку на части коју је уживао кроз две године као председник, и моли да се, по закону, изабере нов председник.

Одсек изабра једногласно за председника својега г. архим. Н. Дучића.

Бр. 8.

Г.Г. А. Н. Спасић и арх. Н. Дучић предлажу г. Светомира Николајевића, суплента на великој школи, за редовног члана друштва.

Прима се једногласно.

Састанак 11. Марта 1874.

Били су: председник одсека, г. арх. Дучић, чланови: г. г. М. Ђ. Милићевић, А. Васиљевић, Вл. Јовановић. П. Срећковић, Г. Витковић, М. Ракић, и секретар М. Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол састанка од 11 Јануара 1874.

Бр. 2.

Прочита се реферат г. П. Срећковића и г. А. Васиљевића о „Критичком погледу на прошлост Срба у Угарској“ од редовнога члана г. Г. Витковића.

Референти налазе да у овом послу има важних и занимљивих података за српску историју, и да, ма да по реферату г. А. Васиљевића у њему има ствари научно неоснованих заслужује да се штампа у „Гласнику“ и награди осеком с 30 дуката.

Одсек усваја предлог.

Бр. 3.

Председник одсека предаје чланак редовнога члана, г. П. Срећковића, „Путничке Слике. Слика I. Косово“.

Одсек одреди да овај чланак прегледају и процене г. М. Ђ. Милићевић, г. М. С. Милојевић, и г. Г. Витковић.

Бр. 4.

Председник одсека предаје чланак „Подаци за историју српске цркве“ по изворима турским од редовнога члана г. П. Срећковића и Јастребова.

Пошто два члана изјавише да су читали препис ових података, то се реши да се штампа у „Гласнику“, а г. Јастребову да се даду 3 целокупна егземплара „Гласника“, у колико их има.

Пред чланком да се штампа и писмо г. П. Срећковића.

Састанак 13. Јуна 1874.

Били су: председник одсека, г. арх. Н. Дучић, чланови: Др. J. Шафарик, г.г. Вл. Јакшић, В. Јовановић, П. Срећковић,

Г. Витковић, М. С. Милојевић, М. Зечевић, секретар друштва г. Кујунџић, и гости: г. Настас Петровић. и г. М. Ђорђевић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол састанка од 11. Марта 1874.

Бр. 2.

Г. Шафарик прочита предлог да се хрисовуља Стевана Дечанског, којом оснива ман. Дечане, који је г. Милојевић преписао, а он поредио и исправио, штампа у „Гласнику" и г. Милојевићу да награда 4 дуката од табака.

Одсек усваја овај предлог.

Бр. 3.

Г. В. Јакшић и В. Јовановић поднеше заједнички реферат о чланку редовног члана г. Драгише С. Милутиновића „Техничко образовање у Србији".

Из разлога у реферату изложених, одсек решава, да се реферат саопшти писцу, како би се могао користовати примедбама господе референата и учинити даље што налази за добро.

Бр. 4.

Г. М. С. Милојевић прочита реферат свој о путопису г. Срећковића: „Путничке Слике, слика I Косово".

Реши се да се причека и реферат другог референта, г. М. Ђ. Милићевића.

Бр. 5.

Г. председник подноси чланак г. Јастребова „Стање Дечанског манастира у течају прећашња три столећа".

Решено да се дода чланку, који се већ штампа.

Бр. 6.

Г. председник предаје чланак од непознатог писца: „Статистика становништва призренскога вилајета".

Одсек одреди г.г. В. Јакшића и Ст. Р. Поповића да прегледају и оцене овај чланак.

Бр. 7.

Г. председник предаје посмртно дело покојног Платона Симоновића: „Србска старина од Платона Симоновића“.

Одсек реши да ову ствар прегледају и процене г. Др. Шафарик и г. М. С. Милојевић.

Састанак 30. Децембра 1875.

Били су: председник одсека арх. Н. Дучић, чланови: Др. Ј. Шафарик, Стев. Р. Поповић, М. Зечевић, Панта Срећковић, Г. Витковић, Милош Милојевић и секретар Кујунџић.

Бр. 1.

Пошто се прочита и потписа протокол прошлога састанка, прочита се реферат Вл. Јакшића и Ст. Поповића о „Статистици становништва призренског вилајета“. Референти налазе у овој статистици велика одступања не само од званичних турских извора, него и од неких општих и редовних појава статистичких. Па с тога одсек у први мах одлучи да се уједно штампа у „Гласнику“ и реферат и предложена овде статистика као таква за коју се иначе зна да иде из доста поузданог извора. Но пошто члан, преко кога су ове таблице поднесене, изјави жељу да се то тако не штампа, одсек одлучи да се ова статистика остави и чува у архиви.

Бр. 2.

На поднесен путопис члана Срећковића „Косово“ чита се и други реферат од изабраног оцењача Милићевића, који вели да је у овом путопису више испричано осећање које је имао гледач гледајући место кроз које је пролазио, и да је тако мало критички написано, да би више приличило каквом књижевном листу, него ли научној књизи.

Узевши у обзир други реферат г. М. С. Милојевића одсек ипак већином гласова одлучи, да се путопис овај штампа и награди са 6 дуката од табака,

Бр. 3.

О „Податцима за историју цркве у Старој Србији“ одсек одмах одлучује да се штампају. А др. Ј. Шафарик прима се прегледа последњег при коректури.

Бр. 4.

Члан Витковић подноси продужење грађе историјске о Србима у Аустрији, нарочито о радњи народнога и црквенога сабора. Одлучи се као и пређе да се мање важне ствари штампају само у исводу и да се изда награда као за прошлу радњу, а цела грађа пре штампања да се подноси прегледу и надзору дра Ј. Шафарика.

Бр. 5.

Члан Витковић подноси као прилог за „Гласник“ „Податке статистичке о цркви у Србији у јепархији смедеревској и пожаревачкој. у првој половини 18 века.

Предаје се на оцену почасноме члану митрополиту Михаилу, и редовним члановима Ст. Поповићу и Н. Дучићу.

Бр. 6.

Члан Витковић подноси као прилог за „Гласник“ „Преписе историјских аката из најновије историје Црне Горе“. За референте овоме бише одређени арх. Н. Дучић и П. Срећковић.

Бр. 7.

Прими се једногласно, да се за дописнога члана Српском ученом друштву предложи главноме скупу Ив. Јастребов, консуо у Призрену, а за редовног члана Настас Петровић.

Састанак 27. Маја 1875.

Били су: председник одсека, г. арх. Н. Дучић, чланови: г.г. Ј. Грујић, П. Срећковић, Г. Витковић, Ст. Бошковић, Св. Николајевић, М. Зечевић, и М. С. Милојевић.

Бр. 1.

Председник г. арх. Дучић прочита свој чланак „Бока и Зета“.

Одсек одлучи да се чланак штампа у „Гласнику“ и да се награди с 10 дуката од табака.

Бр. 2.

Редовни члан П. Срећковић подноси чланак г. Ив. Јастребова „Синан паша и Кукли бег“.

Одсек одреди за референте овоме чланку г. арх. Дучића и г. П. Срећковића.

Бр. 3.

Председник предаје „Опис српске библиотеке у манастиру Хилендару и св. Павла“ од арх. Леонида послат преко г. митрополита Михаила.

Одсек одлучи да овај опис прегледају и процене г. Срећковић и г. Св. Николајевић.

Бр. 4.

Председник предаје чланак г. Богољуба Јовановића: „Умирање учитеља у основним школама Србије“.

Одсек одреди г. М. Ђ. Милићевића и г. Вл. Јакшића да прегледају и оцене овај састав.

Бр. 5.

Председник предаје „Српске старине из Босне“ од архим. Косановића.

Да оцене и прегледају овај рад: бише одређени г. Витковић и г. Милојевић.

Бр. 6.

Редовни члан г. Витковић обраћа се Друштву за моралну и новчану помоћ ради путовања његовог за истраживање грађе за српску историју.

Одсек реши да се г. Витковићу, поред моралне потпоре, да на ту цељ и 20 дуката новчане помоћи.

Бр. 7.

Председник г. арх. Дучић изјави да није могао, као одређени референат, прочитати „Преписе историјских аката из најновије историје Црне Горе“, од г. Витковића, и зато одсек одлучи да се та акта на првом састанку читају.

Састанак 6. Јуна 1875.

Били су: председник одсека арх. Дучић, чланови: г.г. Ст. Бошковић, Г. Витковић, П. Срећковић, М. Зечевић, Мита Ракић и секретар друштва М. Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол прошлога састанка од 27 Маја ове године.

Бр. 2.

Г. арх. Н. Дучић и г. П. Срећковић прочиташе заједнички реферат о белешкама г. Ив. Јастребова о „Синан паши и Кукли бегу".

Г. г. референти налазе да се ове белешке могу примити у друштвени орган, као грађа за нашу народну историју.

Одсек на то одлучи да се та ствар штампа у „Гласнику".

Састанак 17. Новембра 1875.

Били су: председник, г. арх. Н. Дучић, чланови: г. г. А. Васиљевић, М. Ђ. Милићевић, Чед. Мијатовић, П. Срећковић, Г. Витковић, М. Зечевић, М. Ракић и секр. друштва г. Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол прошлога састанка од 6 Јула ове године.

Бр. 2.

Председник г. арх. Н. Дучић, чита свој чланак „Морача и Острог".

Одсек, нашавши да у овом чланку има и интересних и нових ствари за познавање наше народне историје, реши да се штампа у друшсвеном органу и награди одсеком с 8 дуката ћес.

Бр. 3.

Секретар друштва, г. М. Кујунџић, подноси „Аркеологијско-географијска истраживања" од редовнога члана ђенералштабнога мајора проф. Драгашевића.

Одсек реши да ова истраживања прегледају и процене г.г. Чед. Мијатовић и М. Зечевић.

Бр. 4.

Редовни члан, г. Чед. Мијатовић, подноси чланак „Историја као наука“ од г. Мијаила В. Вујића.

Да овај посао прегледају и процене, бише одређени г.г. П. Срећковић и арх. Н. Дучић.

Састанак 22. Јануара 1876.

Били су: председник одсека г. арх. Н. Дучић, чланови: г.г. В. Јакшић, Г. Витковић, М. Ђ. Милићевић, В. Јовановић, Ст. Р. Поповић, П. Срећковић, М. Зечевић, М. Ракић, и секретар друштва М. Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол састанка од 17. Новем. 1875.

Бр. 2.

Г. М. Ђ. Милићевић прочита свој реферат о „Статистици умирања учитеља“ од г. Богољуба Јовановића. Референат налази, да је ова студија интересна и достојна друштвенога органа, па зато предлаже да се прими у „Гласник“ и награди са 6 дуката од табака.

Други референат, г. В. Јакшић, налази својим рефератом неке недостатке у послу г. Б. Јовановића, због којих држи да није за „Гласник“, али после усмено пристаје да се прими у друштвени орган, ако писац усвоји неке примедбе у реферату изложене; за награду и он предлаже да му се да 6 дуката од табака.

Одсек решава: да се г. Б. Јовановићу саопште оба реферата, те да по том јави, да ли и у колико усваја означене примедбе, како би одсек, према томе, донео своју дефинитивну одлуку.

Бр. 3.

Г. арх. Н. Дучић и г. П. Срећковић прочиташе заједнички реферат о чланку г. Мијаила В. Вујића: „Историја као наука“.

Референти находе да је расправа добро израђена, да је од општег научног интереса, и предлажу да се прими у „Гласник“ и награди са 6 дуката од табака.

Одсек усваја.

Бр. 4.

Г. председник арх. Н. Дучић прочита писмо редовнога члана г. професора др. Ђ. Даничића, у коме јавља да је у париској библиотеци поредио оригинал рукописа о животу св. Стевана Немање од сина му Стевана Првовенчанога с издањем од П. J. Шафарика, па да је тим поређењем нашао да издање Шафариково има на многого места погрешака, које не само смисао кваре, него и у историју српскога језика јако задиру; тога ради, и ради велике вредности коју има то дело за историју српску и политичну и културну и књижевну, намеран је да наново изда овај живот према рукопису париском. Зато моли друштво да се прими издања овога, а њему да се да награда која се обично за оваке послове даје.

Одсек усваја да се овај живот штампа у „Гласнику“ и да се награди са 4 дуката од табака.

Бр. 5.

Г. г. Н. Дучић, Срећковић и В. Јовановић предлажу за почасног члана друштву г. Симу А. Игуменова, а г.г. Г. Витковић, М. Ђ. Милићевић, М. Кујунџић и М. Ракић предлажу такође за почасног члана, гђцу Катарину Ивановићеву уметницу српску из Стоног Београда.

Одсек усваја.

Бр. 6.

Г. председник арх. Н. Дучић изјави да је по закону истекао рок његовом председништву, па захваљујући на указаној му части, позва одсек да избере себи новог председника.

Изјављујући признање досадањем председнику на труду и ревности његовој, одсек изабра себи за новог председника г. др. Јована Ристића, министра на расположењу.

Састанак 9. Јуна 1876.

Били су чланови: г. г. М. Ђ. Милићевић, Ст. Бошковић, Ст. Р. Поповић, П. Срећковић, Г. Витковић, М. Ракић, секретар друштва г. Кујунџић, и из другог одсека г. Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Редовни члан г. Панта Срећковић, предаје копију карте од Il Regno de la Servia од год. 1689, као поклон друштву од г. Ив. Јастребова.

Одсек прими са захвалношћу.

Бр. 2.

Секретар поднесе одсеку на преглед чланак дописног члана г. Др. В. Богишића: „Станак по дубровачком законику од 1272 године“, као прилог за „Гласник“.

Одсек одлучи да овај чланак прегледају и процене чланови: г.г. Стојан Бошковић и Г. Гершић.

Бр. 3.

Г. П. Срећковић предаде писмен реферат да је прегледао и превео дело архимандрита Леонида: „Српска књижница у Хилендару и у манастиру св. Павла у Светој Гори“, наводећи да је дело важно како за нашу историју књижевности, тако и за историју политичку, и у опште за познавање развитка српскога народа, и зато предлаже да се штампа у „Гласнику“.

Одсек одлучи да се ова ствар штампа у „Гласнику“ и преводиоцу даде свега 9 дуката за превод.

Бр. 4.

Г. П. Срећковић подноси „Житија краљ српских“ од г. Ив. Н. Павловића, као прилог за „Гласник“.

Пошто г. г. Срећковић и Новаковић рекоше да су они овај прилог читали, и да је вредно да се он изда, то одсек реши да се штампа у „Гласнику“ и писцу даде 4 дуката од табака као хонорар.

Бр. 5.

На извештај секретара да је одсек философско-филолошки одлучио да се унапредак све ствари, које се тичу историје српске као грађа за њу, штампају у другом одељку „Гласника“, где је и досад излазила грађа за историју, а у „Гласник“ првог одељења да улазе само расправе, овај одсек одлучи да и сам усваја такав предлог.

Бр. 6.

Пошто је г. Јован Ристић који је изабран за председника овом одсеку, писмено изјавио да се не може примити председништва, то одсек изабра себи за председника г. Ст. Бошковића.

Реферат

о чланку „Стање земљорадње у Србији“.

Прегледавши статистички састав о обрађеној земљи у Србији од г. Владимира Јакшића, члана Срп. ученог друштва, нашао сам у њему ову садржину:

1) Количину обрађене земље у Србији од 1847—1870 год.

2) Количину прибране жетве у овим годинама;

3) Количину увезене и извезене хране, или трговачки саобраћај са храном између Србије, Аустро-Угарске, Турске и Влашке.

4) Упоређење наше земљорадничке продуктивне снаге са истом снагом у индустријским земљама Јевропе, Север. Америке и и у Угарској и Влашкој, суседним земљама, које у свом јекономском развићу нису од Србије далеко измакле.

5) Кратки поглед на привлачење радне снаге са стране у нашу земљу, и

6) Сталност или оданост нашег народа у својој производњи.

Говорити о важности статистичког материјала, оваквог садржаја, за научењака, државника, и у опште за сваког држављанина, држим да је излишно, јер о томе данас не може бити сумње. И по томе моје мнење о поменутом саставу са овога гледишта по себи се разуме.

Али држим да ми је дужност, у интересу овога састава црпљеног из званичне статистике, на овоме месту споменути нешто о једном гледишту са кога се суди о статистичком излагању јекономских односа у нашој земљи како у званичним круговима, тако исто и у нашим извесним друштвеним сталежима.

Јекономски дефицити у нашем народњем кућењу, које бројно износи наша статистика и приписује их данашњој генерацији и новијем добу, изазвали су неверовање, негодовање, а скоро и одвратност спрам наше званичне статистике, и то или од стране оних на које пада одговорност за наше јекономско опадање, или

од стране оних. који у нашем јекономском растројству налазе удовлетворења својим себичним интересима.

Противу овакког мнења о нашој статистици, које би могло поколебати веровање у поменути састав о обрађеној земљи у Србији, држим да је довољно само побројати неке друштвене јекономске појаве у нас, па да се дође до убеђења, да статистични податци и ако не могу бити апсолутно истинити, опет се слажу са оним што очима гледамо у нашем народњем кућењу, и што наука назива јекономским назадком.

Раздруживање продуктивне снаге у нашој још примитивној земљорадњи и нашем занатлијском варошком сталежу, презадужености и једних и других, претерана скупоћа и оскудица капитала, групирање земље у рукама оних који је неће обрађивати, образовање пролетаријата међу земљорадницима, несталност у занимањама или јекономска несигурност, деспотизам странске индустрије на нашој земљи, и поврх свега политичка и трговачка централизација у земљи, као узроци који свагда производе горње и многе друге појаве, — све су податци према којима се мора веровати у истинитост наших статистичких података.

Према томе судим и верујем у статистички материјал у саставу г. Јакшића о обрађеној земљи у Србији, који представља жалосну слику јеконом. назадка у оном делу нашег народа који износи 90% целога људства и у коме је најпоузданија наша продуктивна снага.

Слика јекономска изнешена у поменутом спису, представља назадак у нашем земљораду у таквој размери, да мора бацити у бригу све оне, којима на срцу лежи будућност нашег народа. У њој видимо редовно и систематско опадање у продукцији свију средстава за храну народа и стоке у сравнењу са умножавањем људства за последњих 20 година; развиће међународних трговачких спекулација на штету наше унутарње продуктивне снаге, и то све у таквом степену, да смо у томе претекли све народе јевропске осим Турске.

Оваква слика и ако нас неможе задовољити, нити нам за препоруку служити, опет може заузимати одлично место у органу ученога друштва као опомена ономе броју људи који су се стекли да науком утичу на препорођај и свестрани развитак нашег народа.

Овај састав и ако је од неоцењене вредности за политику јеконом. развића у Србији, то опет по моме мнењу има у њему празнине која није попуњена, има питања на које није писац одговорио. Према податцима бројним који су изнешени, наука јекономска запитала би: а зашто је све то тако? И кад се чује одговор на овакво питање, онда се можемо осетити задовољени. Но почем би одговор на овакво питање сигурно изнео читаву студију о целокупном јеконом. организму нашега народа, која би неколико пута била већа од садржине самога овога списа, то држим да је само ова околност могла задржати писца од излагања узрока који су створили овакве јеконом. податке у нашој земљи.

На последку да поменем нешто у овоме саставу што непријатно дира у осећаје самога народа, од чега би га по моме мнењу, требало поштедити бар на оваквом месту. Г. Јакшић упоређујући продуктивну снагу нашег сељака са земљорадником индустријских држава, изгледа као да наводи за узрок нашем земљорадничком ненапредовању „непријањање за рад“ нашег сељака у оном степену у коме то бива код сељака оних народа са којима нашег сељака упоређује. Да је г. Јакшић у своме спису имао довољно простора да изложи узроке са којих се уопште јекономски не развијамо, убеђен сам да би овакав придев у овом упоређењу сасвим ишчезао.

Ако се све ове узме за задовољавајући доказ о важности овога доказа и истинитости његових података, то сам мнења да се прими и штампа у „Гласнику“ друштвеном, а писац да се награди наградом, која му је досуђивана за његове подобне списе.

11. Јануара 1874 год.
у Београду.

понизни
Ст. Поповић
члан срп. ученог друштва.

У одсеку за науке јестаствене и математичке.

Састанак 9. Јануара 1874.

Били су: г.г. Панић, Јосимовић, Здравковић, Панчић, Л. Чолак-Антић, Лозанић, Драгашевић, Кујунџић.

Бр. 1.

Референти списа: Опис Хомоља са картом од Драгашевића, г.г. Јосимовић и Петковић, подносе свој извештај, по коме спис препоручују за „Гласник“ нарочито с тога што може бити са свим приступан широј публици, а за карту придату уза спис, мишљења су да би се само онда уз „Гласник“ штампати могла кад би се бар на половину размера смањила, смањивши уз то и скалу боја на карти, а оригинал у размеру у коме је поднет да се чува у архиви „ученога друштва“.

Одсек одлучује, према извештају референата, да се опис заједно са картом — кад се смањи — штампа у друштвеном „Гласнику“ и да се награди са 80 дуката ћес.

Бр. 2.

Члан друштвени С. М. Лозанић подноси свој чланак „Синтетични проналасци хемијски“. Пошто је већина овога рада већ издржала критику стручну у немачкој књижевности, одсек одлучује да се штампа у „Гласнику“ и награди са 10 дуката ћесарских од штампана табака.

Бр. 3.

Овом приликом одсек одлучује, да у напредак сваки члан, који би рад био да му се чланак штампа у друштвеном „Гласнику“ и гдегод на страни, поднесе свој оригинал најпре Српском ученом друштву.

Састанак 8. Фебруара 1874.

Били су: г.г. П. Панић, Јосимовић, Владан Ђорђевић, Валента, Здравковић, Панчић, Лозанић, Нешић, Драгашевић, Чолак-Антић, Медовић, Кујунџић.

Бр. 1.

Референти дела: „Опис округа рудничког“, (наставак) од г. Ј. Мишковића, — г.г. Панчић и Панић предлажу да се текст прими какав је, а за слике да у „Гласник“ уђу само хисторијске. Сви цртежи уз дело послати, да остану у друштвеној архиви. Награду одређују од табака 8 дуката. И одсек одлучује да тако буде.

Бр. 2.

Референти г.г. Јосимовић и Д. Нешић списа г. Клерићовог „Кинематички проблеми“ подносе одсеку свој извештај и веле, да је корисно да уђе у „Гласник“. Награда 10 дуката од табака. Слике уз текст дате, да се смање, по напомени г. г. референата, тако, да у текст могу ући.

Бр. 3.

Г. Љ. Клерић подноси друштву своје дело: „Мера дужине (comparator) независна од промене топлоте“. Одсек одређује за референте г.г. Јосимовића, Панића, Нешића, Алковића и Лозанића. Одсек зато одређује петоро господе за преглед тог дела, што је ово врло важна а у науци нова ствар.

Бр. 4.

Дописни члан друштва г. Михајло Илић шиље свој састав: „Клисура моравска између Овчара и Каблара са цртежом“, и одсек одређује за референте, г. г. Петковића, Ивановића и Драгашевића.

Бр. 5.

Одсек одлучује да се збору предложе за чланове друштва ученога г.г. Коста Црногорац директор полугимназије овдашње и Анта Алексић.

Бр. 6.

По предлогу г. Панчића одсек одлучује, да се пропише неки правац при топографијскима описивањима земље, о чему ће се на другом састанку одсека опширније говорити.

Састанак 15. Јуна 1874.

Били су: председник г. М. Панић, чланови: г. г. Валента, С. Лозанић, Мих. Н. Илић и г. М. Кујунџић, секретар друштвени.

Бр. 1.

Члан кореспондентни др. Ст. Мачај шаље за друштвени гласник свој чланак: Брестовачка бања, монографска црта.

Одлучено је да се даде на оцену г.г. дру А. Медовићу и дру Лазару Докићу.

Бр. 2.

Члан редовни С. Лозанић подноси за „Гласник“ своју студију: О води са анализом београдских пијаћих вода. Даје се на преглед г.г. дру Валенти и Ст. Пантелићу.

Састанак 4. Новембра 1874.

Били су: председник М. Г. Панић, чланови: С. Здравковић, Љ. Клерић, К. Алковић, С. Лозанић, Мих. Н. Илић, др. Владан Ђорђевић и секретар друштвени М. Кујунџић.

Бр. 1.

Члан С. Лозанић чита своју расправу: „О утицају метала једног на други кад се у води додирују“. Пошто је с пажњом саслушао одсек ово саопштење, заједно са једним огледом олова и платине у води, одлучи да се расправа штампа у друштвеном „Гласнику“ и да се награди одсеком са 10 дуката.

Бр. 2.

Председник одсека износи писмену оцену чланова г. г. Ст. Пантелића и дра Валенте, који су прегледали чланак члана С. Лозанића о води и о анализи београдских пијаћих вода“ (осим бунарских). Оцењачи мисле, да је ова анализа уредно рађена, али нису за то да и општа расправа о води у границама у којима је овде израђена уђе у „Гласник“. А пошто писац сам повлачи натраг чланак о води у опште да га спреми за засебно штампање, то одсек одлучује да у друштвеном „Гласнику“ штампа „Анализу беогр. пијаћих вода“ и да овај рад награди са 25 дуката.

Састанак 10. Децембра 1874.

Били су: председник одсека Г. Панић, чланови: др. Медовић, Љ. Клерић, С. Лозанић, К. Алковић, Стојановић, С. Здравковић, Драгашевић, др. Валента и дописни Мих. Н. Илић.

Бр. 1.

Г. председник поднесе карту округа чачанског, коју је израдио г. Ј. Штитовац.

Одсек одлучи да се да на оцену г.г. Драгашевићу и М. Илићу.

Бр. 2.

Г. Клерић чита и тумачи свој начин, како он примењује графостатику на решавање неких геометријских задатака.

Одсек одлучи да се да на преглед г. г. С. Здравковићу и Стојановићу.

Састанак 21. Децембра 1875.

Били су: председник Панић, пуковник Ф. Зах, др. Панчић, др. Медовић, др. Валента, Нешић, Петковић, М. Илић, Д. Стојановић и Љ. Клерић.

Бр. 1.

На предлог председника да се изабере по истеку рока нов председник и перовођа место досадањих који су две године ту дужност обављали, једногласно би изабран: за председника Јован Драгашевић; за перовођу Д. Стојановић.

Бр. 2.

Прочитан је реферат од Драгашевића и Илића и у свему усвојен: да се карта врати г. Штитовцу као неупотребљива.

Састанак 25. Јануара 1875.

Били су ови чланови: Љубомир Ивановић, Ст. Здравковић, Михаило Илић, Сима Лозанић, Љ. Клерић, Дим. Нешић, Ј. Драгашевић, Дим. Стојановић, К. Алковић, Кујунџић.

Бр. 1.

Прочитан је реферат г.г. Стев. Здравковића и Д. Стојановића о расправи г. Клерића о неким применама графичке статике из планиметрије и практичне геометрије. Одлучено да се штампа у

„Гласнику“. Том приликом изјавио је г. Клерић. да не тражи награду за ову своју расправу.

Бр. 2.

Дим. Стојановић подноси расправу о двоструком преламању светлости. Дато на преглед и оцену г.г. Кости Алковићу и Димитрију Нешићу.

Састанак 17. Марта 1875.

Били су: председник одсека Драгашевић, чланови: Здравковић, М. Панић, др. Валента, С. Лозанић, Петковић, Љ. Клерић, Алковић, М. Илић, Кујунџић.

Бр. 1.

Референти списа: „Опис Клисуре моравске измеђ Овчара и Каблара“ г.г. Драгашевић и Петковић, саопштавају одсеку, да су спис прегледали и нашли да заслужује да се у „Гласнику“ печата, и да се писцу изда 8 дуката награде од печатана табака.

Одсек усваја мишљење г.г. референата.

Бр. 2.

Говорено је о балистичном пендлу и решено: да се по усменом саопћењу од г. Драгашевића, да је референат г. пуковник Зах нашао дело за ваљано, а тако исто и г. Љ. Ивановић и г. Јосимовић, то да се по предлогу г. Заха саопштеном од г. Драгашевића дело у „Гласнику“ печата са наградом од 50 дуката цес.

Решено да тако буде, с тим, да председник одсека пише г. Ђорђевићу да све слике у делу тако нацрта како се могу у типографији израдити, а како ће се дело због слика нешто задржати. то му се дело може дати на употребу као што је сам тражио.

Бр. 3.

Г. Љ. Клерић чита о свом поларном пантографу и предаје цртеж и опис друштву на оцену.

Решено да се дело на оцену преда г.г. Дим. Нешићу и Д. Стојановићу професорима вел. школе.

Састанак 7. Маја, 1875.

Били су: Драгашевић, Панић, Клерић, др. Машин, др. Валента, Здравковић, др. Панчић, Стојановић, Кујунџић.

Бр. 1.

Председник износи спис г. J. Панчића „Elenchus plantarum Vascularium in Crna Gora lectarum“, и одсек одлучи, да се у засебној књизи печата 500 егземплара, а господину Панчићу, који нетражи новчане награде, да се изда 150 егземплара.

Бр. 2.

Референти Клерићевог чланка „Мера дужине независна од топлоте“ г.г. Панић и Нешић доносе свој извештај и веле, да овај чланак као оригиналан и ваљан заслужујо потпуно да уђе у „Гласник“, а г. Клерићу да се даде укупно као награда 25 дуката цес., што одсек једногласно усваја.

Бр. 3.

У предпрошлој седници, одсек је одлучио, да г. г. Панић, Драгашевић и Клерић определе подневак у Београду, и да се тога ради пренесе у војну академију, где ће се сматрања чинити, један велики камен из авлије велике школе и да се намести о трошку друштвеном. Но пошто ту није казано у коликој суми да се изиште од одбора потребан трошак, то одсек накнадно одлучује, да се према предходном прорачуну изда на ту цељ 30 дуката цес. Јер, осим што ће да се пренесе тај камен, или да се нађе други удеснији, мора се начинити од дасака и склониште за инструменте, као заштита против кише за време, док сматрања трају.

У исто време одсек одлучује, да се умоли одбор, да издејствује код академијског савета да се овом пододсеку изда на употребу теодолит нови, који припада великој школи, и који је за овај посао пододсеку потребан.

Састанак 29. Децембра 1875.

Били су ови чланови: Панчић, Јосимовић, Панић, Лозанић, др. Медовић, др. Валента, Нешић, Алковић, Клерић, Хофман, Стојановић.

Бр. 1.

Одсек одлучује да се студија А. Алексића „Морава“ штампа као засебна свеска и у више екземплара, и да се награди са 100 дук.

Бр. 2.

Г. Клерић показује свој пантограф. Прочитан реферат г. Нешића и Стојановића. И пробан пантограф. Писцу да се да награде 30 дуката за спис и конструкцију.

Бр. 3.

Реферат Нешића и Алковића за чланак Стојановићев. Усвојено награде по 7 дуката цес.

Бр. 4.

Г. Лозанић подноси расправу о алексиначкој бањи. Да се штампа у „Гласник“ и да се награди са 10 дуката цес.

Састанак 4. Јуна 1876.

Били су чланови: Панић, Петковић, Клерић, Лозанић, Алексић, Валента, Стојановић, Кујунџић.

Бр. 1.

Г. Клерић подноси друштву свој оригинални чланак под насловом: „Нападна тачка и величина центрифугалне силе у кружној површини, која се под неким углом а сталном угловном брзином окреће око вертикалне осе“, да се у „Гласнику“ штампа.

Одсек одлучује, да се у „Гласнику“ штампа и потом да се оцени награда.

Бр. 2.

Г. Милан Јовановић слушалац природних наука на берлин. универзитету поднео је друштву чланак под насловом: „Налевњаци или инфузорије, по Штајну, Јуришу и другима“ да се у „Гласнику“ штампа.

Одсек одлучује, да се овај чланак преда г. г. Панчићу и Валенти на оцену, да ли чланци оваквог рода могу ући у друштв. „Гласник“.

У одсеку уметничком.

Састанак 2. Јануара 1874.

Били су: Драгиша Милутиновић, Јован Драгашевић, Стева Тодоровић, Даворин Јенко. Александер Бугарски, Никола Марковић, Михаило Валтровић, Кујунџић.

Бр. 1.

Г. Милан Кујунџић секретар Срп. ученог друштва, подноси одсеку уметничком писмо г. министра просвете и црквених дела од 19 Новембра 1873 № 5262 у коме г. министар пита Српско учено друштво, колико је од слика испод Жичке куле снимљено, да би се иста кула могла по потраживању г. митрополита оправити, јер да живопис неби пропао као незнан, препоручује г. митрополит да се благовремено сними.

На то се је одсек обратио г. Михаилу Валтровићу за извешће, пошто је исти прошле године у Жичи био, и стање куле жичке познаје. Исти господин усљед тога подноси следеће извешће, с примедбом, да је о стању жичке куле пре неког времена приватно известио г. министра просвете и црквених дела.

А пошто је извештај прочитан, одсек одлучи, да се г. министар просвете замоли, да не допусти да се икако другчије учини, но како г. известилац предлаже а одсек усваја.

Бр. 2.

Одсек овом приликом једногласно одлучује, да се г. министар просвете и цркв. дела умоли, да у интересу одржања наших старина уметничких препоручи духовним властима, да приликом оправака, осигуравања и под. никад ништа пре не учине, док се о томе неби известило учено друштво, које је по свом садашњем саставу и по цељи, коју је себи одредило, довољно компетентно дати савета и упутства за извршење горе споменутих радова.

Српском ученом друштву.

У писму моме од 7 Октобра 1873, послато и г. министру просвете и црквених дела, казао сам мнење о поправки жичке куле и навео сам шта је од слика испод куле остало неснимљено. Зато

на писма г. министра од 19 Новембра 1873 и 15 Декембра 1873, у којима пита Српско учено друштво, да ли су све слике испод жичке куле снимљене, не имам ништа друго да кажем, до да повторим оно што сам већ у писму од 7 Октобра 1873 навео.

Од слика испод куле почео је г. Драгиша Милутиновић пре две године снимати ону, што представља Ис. Христа са отроком и народом, на западном чеоном зиду испод куле, а изнад западног улазног лука од тесаника, и имао би још једно десет дана на њој да ради. Наспрам ове слике, на источном чеоном зиду а изнад источног улазног лука од тесаника, стоји слика од намене, представљајући слављење богородице од стране мударца, пастира, св. Саве са Клиром и Стеваном првовенчаним са дворјанима. Ову слику ја сам прошлог лета (Јула и Августа 1873), толико израдио да ми само 2—3 дана још требају за довршење архитектонског дела на њој. Остали живопис на своду испод куле снимати не мислимо, но ћемо га само описати. А записи (повеље) на северном и јужном зиду испод куле, преписивани су више пута. Испод ових повеља има млого загребени (српски и турски) записа у малтер, од посетиоца жичке цркве. Оне на јужном зиду снимао сам прошлог лета; остају ми дакле за снимање још они на северном зиду.

Из наведеног видиће Српско учено друштво, да на жичкој кули још има матерџјала за снимање.

Загонетка ми је пак, како би слике и повеље испод куле могле пропасти, кад би се кула споља малтерисала, јер друге оправке неће бити нужно. Изменути препукнуто камење у улазним луцима, био би излишан посао; а испод куле се може онде малтерисати гди живописа нема, или гди је такав одпао, па да се одржани живопис и не дирне; као што је и досад чињено у таквим приликама.

Остајем даље при моме мнењу, да — ако божијом вољом и помоћи Српског учѣног друштва и овога лета пођем на снимање старина са другом мојим г. Драгишом Милутиновићем — пронађемо начин, како да се кула од штетног климиног утицаја сачува, а да не изгуби свој питореск изглед и карактер старине.

Буде ли на супрот свима, мени сасвим поузданим знацима стабилности и издржљивости жичке куле, истој суђено, да услед непредвиђених елсментарних или људских нападаја, мора да издржи оправку идућег лета, то молим Српско учено друштво, да

у интересу жичке старине извршење оправака дозволи само у присуству нашем, — г. Милутиновића и мене, — који би могли том приликом, служећи се зидарским скелама, испитати и горње живописане спратове куле, у које досад зато се попели нисмо, што потребна сретства за пењање на висину од 7 — 8 хвата не имадосмо; а могли би, ако за живопис у кули буде неодклониме опасности, исти заједно са малтером скинути са зида, како би се бар у музеју чувати могао, што подпуно заслужује.

2. Јануара 1874.
У Београду.

Михаило Валтровић
АРХИТЕКТА И ПРОФ.

Састанак 3 Маја, 1874.

Били су: Драгиша Милутиновић, Даворин Јенко, Никола Марковић, Михаило Валтровић, Стеван Тодоровић, М. Кујунџић.

Бр. 1.

Председник саопштава одсеку да се је приликом излога снимака уметничких старина у Србији 14 Априла о. г. држаног, чуло од више чланова Српског ученог друштва мнење, да се говор с којим је г. Валтровић отворио излог, штампа у „Гласнику“ и пита сад одсек за мнење о томе, пошто је исти говор још једанпут прочитан.

Одсек усваја наведено мнење.

Бр. 2.

Како се приближује време, да се и ове године о школским феријама продужи рад око снимања уметничких старина у Србији, председник предлаже, да се умоли одбор, да благовремено издејствује уобичајене нужне препоруке за изасланике.

Одсек то усваја са приметбом, да се изасланицима даде она иста новчана помоћ, која им је давана пре две године.

Бр. 3.

Г. Јенко пита шта спречава штампање Калаузове посмртне збирке српских народних песама и игара; а познато му је да су на камену већ одавна израђене.

Пошто члан овог одсека г. Миловук, који се редиговања Калаузових музикалија примио, никако не долази у седнице, то председник обећава, да ће у првој одборској седници подејствовати на што скорије извршење тог посла.

Састанак 9. Јануара 1875.

Били су: Драгутин Милутиновић, Стеван Тодоровић, Никола Марковић, Михаило Валтровић, Даворин Јенко.

Бр. 1.

Изасланици Српског ученог друштва за снимање старих уметничких споменика г.г. Драгутин Милутиновић и Михаило Валтровић, подносе уметничком одсеку архитектоне, живописне и скулптурне снимке, што су их прошлог лета, месеца Јула и Августа скупили по нашим манастирима и читају у исто време и извештај свој о томе раду.

Одсек то прима са захвалношћу и жели да се рад продужи и да се у згодно време јавно изложи.

Бр. 2.

Пошто председник изјави, да је по закону истекао рок његовом председавању, те зато предлаже, да присутна господа бирају новог председника.

Изабран буде једногласно Михаило Валтровић.

Бр. 3.

Предлаже се г. Ђорђе Миловановић живописац и учитељ цртања у великој школи за редовног члана Српском ученом друштву.

Са изузетком г. Николе Марковића, који не држи да према закону предложени има довољно квалификације за члана ученог друштва, одсек одлучује да га предложи главноме скупу за редовног члана.

Извештај

уметничком одсеку.

Ове године бијаху нижеподписани те лепе среће, да и опет помоћу Српског ученог друштва заједнички наставе још 1871 г.

одобрено, и исте године одпочето снимање и испитивање уметничких споменика по Србији. Тај посао, који смо већ три пута предузимали на опће задовољство хваљеног друштва, ове нас је године одвео у крушевачки округ. Овај крај наше отаџбине јамачно се може сматрати као најбогатији споменицима српске уметности, са чега је већ за испитивача уметности врло занимљив. Но на жалост и то је опет истина, да је баш овај крај Србије увек морао да издржи прве нападе азијских орда, које су у првом свом беспилу много нустошиле и штетиле, нарочито оне млогобројне црквенске грађевине, којима је овај део наше отаџбине обилан. Оваквом судбом постигнуте неке од ових грађевина у тако су трошном стању, да је прека потреба бар верним снимцима сачувати их од коначне пропасти, дочим многе од њих уживају велико поштовање од побожног народа. Разлогом овим руковођени, бијаху се упутили подписани изасланици Српског ученог друштва у срез козначки, округа крушевачког, да у том крају проведу већи део дозвољеног им времена од месеца Јула и Августа.

На целом овогодишњем путу, при свој нашој пажњи, ипак немогосмо наћи на буди какве споменике српске световне уметности; јер све, што смо и ове године налазили, бијаху само споменици црквенске уметности. Међу овакве споменике, што смо их ове године у гореозначено време нашем испитивању подвргли, спадају по реду ове цркве: Руденица код једноименог села, Душманица, близу села Дренче, и са свога распереда и живописног украса јединствена Жича.

Руденица

Ова је црквица један од лепих цветића из мирисавог венца, што га састављају споменици српско-византијског стила, који у историји архитектуре још није заузео своје заслужено место поред осталих родова Византинике. По томе дакле, што је ова малена црква творевина српског стварајућег духа, има јој се приписати неоспорна уметничко-историјска вредност. Ма да иначе овај споменик представља назадак српске архитектуре, која се у Каленићу оличава у својој највећој висини, опст је за искрено сажаљевање, што је ова црква порушена и запуштена. Њу је могуће врло лако и са незнатним трошком оправити, као што је већ у лањском

извештају споменуто, пак да опет служи својем првобитном богоугодном опредељењу.

Постанак и грађење ове лепе, али слабо познате црквице није никаквим писменим податцима тачно утврђен. Но судећи по слици од намене, што је у цркви с десне стране црквенских врата на зиду изведена, цркву је ову основао деспот Стефан високи, син косовског мученика. У овој слици представљен је деспот у владалачком оделу са затвореном круном на глави, и владалачким венцем (στέφανος) око главе, — како држи у десној руци модел своје задужбине. С десне стране више главе деспотове представљен је облак, из кога се пружа једна рука на деспота и његов принос Богу. С леве стране деспотове, скоро као и деспот у природној величини, — представљен је брат му Вук, као што надпис вели. Вук такође има богато владалачко одело, али на глави нема круну нити око главе владалачки, него прост венац; он је положио леву руку на прси, а десном показује гледаоцу Стефана високог. С десне пак стране деспотове представљена је опет једна мушка слика у владалачком оделу, али без круне и венца око главе; она држи десну руку на прсима, а левом показује на деспота. С десне стране до ове мушке слике представљена је једна женскиња у богатом оделу, са малом затвореном круном на глави, с десном руком на прсима, а левом показујући такође на Стефана високог. Овим двема сликама с десне стране деспотове незна се право име, јер је киша изапрала.

Као што се дакле види из овде описане слике, коју смо снимили бојама, једва ће се моћи посумњати о правом оснивачу Руденице. Али како се још види, осим деспота Стефана високог, вероватно су и остала три представљена лица стајала у некој свези са зидањем ове цркве. По том је могуће, да су Вук и остала два непозната лица били вредни приложници при оснивању Руденице, са чега су из пристојности поред главног оснивача у самој цркви овековечени.

Цела црква украшена је изнутра фигуралним живописом, док напротив у паперти нема никаква трага од живописа. Овај живопис је првобитан, и добро је сачуван при свем том, што су на цркви попадали сви сводови, који би могли бити заштита живопису. Сам пак карактер овог живописа најбоље се види из наших снимака, што смо их на самом месту извршили.

Осим богатог унутарњег живописа, имала је Руденица и с поља бојадисаних украса по омалтерисаним зидовима. Од ових украса сачувани су црвено означени слојеви цигаља (имитација мешовитог зида од тесаника и цигле) и фрагменти једног фриза од тракастог преплета.

Украс Руденице не састоји се само из унутарњег и спољњег живописа, него и из у камену скулптираних орнамената, који се налазе на свима прозорским ружама, допрозорњацима и довратницима. Карактер ових орнамената, што су неоспорно сродни са орнаментима на Каленићу и Крушевцу, најбоље ће се видети из наших цртежа.

Од Руденице подносимо на увиђај сљедеће наше цртеже:

1. Западни изглед цркве цртан пером.

2. Подужни пресек цркве цртан пером.

3. Слике три свеца из цркве такође пером цртане.

4. Скулптирани фрагменти цртани пером.

5. Прозор са северне певнице цртан пером.

6. Две прозорске руже са северне стране цркве цртане пером.

7. Два прозора са источне и северне стране олтара цртане пером.

8. Два прозора с јужне стране цркве и јужне певнице пером цртана.

9. Два прозора са јужне стране олтара и северне стране цркве цртани пером.

10. Разни скулптирани фрагменти, опет пером цртани.

11. Деспот Стефан високи и брат му Вук.

12. Мушка и женска непозната слика. — Оба ова последња цртежа израђена су бојом.

Душманица.

Као Руденица, тако је и ова црква једва даље позната изван своје околине. Она лежи поред потока Душманице, од којег носи садање своје име. И Душманица је заступник већ опалог српско-византијског стила. Постанак њен завијен је у дубоку таму, али њен крој и каквоћа израде довешће је по свој прилици у петнајсти век.

Душманица је сада у тако трошном стању, да је њена оправка посве немогућа; с тога ће она сачувати вредност само као

„црквина“ или „црквенска развалина“. Сви сводови на цркви већ су давно попадали, те тим олакшали приступ киши и снегу у унутарњост цркве. Усљед тога је морала сва олепа од малтера са зидова попадати тако, као да је никад није ни било. С тим опалим малтером по својој прилици пропао је живопис, а такође и записи ако их је кад год било на зиду.

На овој премда уметношћу и техником сиромашној, но ипак занимљивој развалини сачувана су само три камена, скулптуром украшена прозора. Ми смо ова сва три прозора прецртали, да се из њих види назадак уметности српске у оном добу, када је Душманица зидана.

Из Душманице подносимо ове цртеже:

1. Основ цркве.
2. Подужни пресек.
3. Попречни пресек.
4. Изглед са запада пером цртан.
5. Изглед са истока пером цртан.
6. Изглед цркве са севера такође пером нацртан.
7. Три прозора са разних страна цркве пером цртана.

Жича.

Пошто посвршивасмо посао у Душманици, кренемо се у Жичу, да неке на пређашњим екскурзијама одпочете послове довршимо. Овај жељени посао немогаше се сасвим свршити због неисказано рђавог времена, које спречаваше сваки рад изван цркве. С тога још заостало нам време употребимо на снимање живописног украса из унутрашњости цркве. Овогодишње занимљиве цртеже, који са пређашњима састављају приличну збирку жичког живописа, — износимо на увиђај, а на име:

1. Светог Николу.
2. Светог Јулијана египћанина.
3. Орнаменте из унутарњости Жиче.
4. Орнаменте такође из унутарњости Жиче.

Сви ови наведени цртежи израђени су бојама на месту.

Овде побројане наше радове намерни смо у своје време изложити на углед како за сву г.г. чланове Српског ученог друштва, тако и за осталу публику, која се интересује за српску уметност.

Износећи овде рад овогодишње наше екскурзије, неможемо прећутати своју топлу благодарност Српском ученом друштву, које нас је и ове године подпомогло да можемо вршити ово премда трудно, али за морално узвишење наше отаџбине и познавање Српства свакојако важно испитивање споменика српске уметности. Ма да иначе у интересу самог рада дубоко 'сажаљевамо, што су ове наше екскурзије ограничене једино на два летња месеца преко целе године (Јул и Август), — ми се ипак тешимо мирном савешћу, да смо сво дато нам време изцрпно употребили на овај тешки посао, кога смо се латили са искреном љубави, а продужавали са неизмењеном издржљивошћу и самопрегоревањем. Но закључно ипак је желити, да Српско учено друштво и у будуће непрестане овај по Србство значајан рад другчије сматрати. но што је до сад; а ми од наше стране јамачно нећемо пожалити труда, да своју уметност и знање посветимо прикупљању особених уметничких творевина српског духа, из којих ће образован свет лако моћи нацртати праву слику некадашњег просветног ступња у српском народу.

Београд 8 Новембра 1874 год.

Драгутин С. Милутиновић
архитекта и инжењер.

Михаило Валтровић
архитекта.

Састанак 2. Септембра 1875.

У седници били су чланови г.г. Михаило Валтровић, Стеван Тодоровић, Ђорђе Миловановић и Драгутин С. Милутиновић.

Бр. 1.

Г. Никола Арсеновић умољава уметнички одсек, да би он прегледао и своје мнење дао о његовој збирци нацрта од југославенских ношива, коју је намеран сретством општих народних прилога народном музеју београдском за суму од 2000 дуката ћес. уступити. Исти г. Никола Арсенијевић чита свој план, по ком би се скупљање новчаних прилога у свеколиком Српству имало извршити. По том плану имао би уметнички одсек побринути се о скупљању и руковати целу ствар.

Одсек пристане на прегледање и оцењивање цртежке збирке г. Арсенијевића, али, као свом задатку противно, — неприма на себе скупљање народних прилога за одкуп исте збирке.

Српском ученом друштву.

Збирка од слика југословенског народног ношива, скупљена и израђена господином Николом Арсеновићем, од знатне је важности и од великог интереса како за занатлију, тако и за научњака и уметника, био он Србин, био Словен или члан друге које народности, јер збирка ова даје занатлијама разне врсте употребивог за даље развијање способног градива, а научњака и уметника успособљава да се упозна са ступњем општег развића и укуса у словенском југу, поред тога што уметнику показује још и дивне обрасце за сваковрсни рад.

Заслуга г. Николе Арсеновића није само у томе, што је својим радом много градиво из народне вештине у југословенском свету изнео до заслужног штовања, но још и у томе, што је поделом и израдом збирке своје, одредио истој најширу употребљивост у занатлијском и научном свету.

Наученаку и уметнику послужиће у њиховом раду његов „велики етнографски албум“, са 224 слике југословенског ношива. За занатлијске школе, за средство при изучавању словенске историје и на забаву за штоваоца народне домаће индустрије, одредио је свој „мали домаћи етнографски албум“. За упознати већ и децу са југословенским светом, саставио је своју „илустровану азбуку“.

Права употребљивост и цељ рада г. Арсеновића огледа се најјасније у његовом „техноматичком компендиуму“, где се у један систем доводе разни одевачки занати, и у његовом „атласу југословенских орнамента“ са у природној величини израђеним обрасцима за украшавање разног одела.

У свима овим деловима рада г. Арсеновића, као и у његовом „илустрираном опису југословенских обичаја“, опажа се његово непопустљиво одушевљење и његова тврда издржљивост у скупљању градива, које јасно износи на свет неке досад мало цењене или управо слабо познате способности народа на словенском југу; и желити је да г. Арсеновић скупљање народног ношива предузме и у нашој Србији, како би нас и остали свет познао са

производима домаћих занатлијских радова који се сада почињу губити и на које се до сад није обраћала пажња ни са стране уметничке, ни са стране народно-привредне.

Предузеће г. Арсеновића једно је од најплеменитијих. Великим трудом и трошком скопчани рад његов даје јужним Словенима улогу народа са здравим уметничким осећањима, и прибавља им поштовања у осталог образованог света, показујући пространост словенске домаће индустрије и њен непокварени природни укус, који је по признању самог запада позван да упути и опорави застрањени укус на западу, у неким његовим индустријским радњама.

4 Сентембра 1875 год.
у Београду.

Председник уметничког одсека
срп. уч. друштва
Михаило Валтровић
АРХИТЕКТА И ПРОФ.

Перовођа
Драгутин С. Милутиновић
АРХИТЕКТА И ИНЖЕЊЕР.

Милан Кујунџић
секретар ученог друштва.

Члан
Стеван Тодоровић
ЖИВОПИСАЦ

Састанак 17. Октобра 1875.

Били су: М. Миловук, Стев. Тодоровић, Драгутин Милутиновић, Ђорђе Миловановић, Мих. Валтровић.

Бр. 1.

Изасланици Српског ученог друштва за снимање уметничких старина по Србији, Милутиновић и Валтровић подносе одсеку цртеже и извештај о њиховом овогодишњем раду.

Одсек прима са задовољством к знању, прегледавши цртеже и саслушавши извештај. Одсек изјављује жељу, да се овако испитивање уметничких споменика и даље настави, како би се једна целина добити могла.

Бр. 2.

За говор којим је Д. Милутиновић отворио излог снимака 15 Јуна о. г. и који је и данас пред одсеком читан, одсек реши: да се у друштвеном „Гласнику“ штампа.

Извештај

уметничком одсеку.

Благодарећи непрекидном заузимању Српског ученог друштва око испитивања свега оног, што се тиче Српства, подписани су и ове године (Јул и Август) били од друштва изаслани, да продуже још 1871 год. одпочето испитивање споменика уметности по Србији.

За испитивање одређено време употребили смо на ту цељ, да потражимо и прецртамо најстарије споменике српске уметности; јер сви до сад од нас испитани споменици — осим Жиче — млађи су од 13 века. Ова измена у реду испитивања морала нам се најпосле као неопходно нужна и сама наметнути, почем тек тако можемо добити неки нуждан заглед у уметничку делателност нашег народа, ма да још нисмо прегледали све споменике по Србији. Али осим овог узрока хронолошко је испитивање већ и због тога потребно, што ће нам знатно олакшати публикацију прикупљеног материјала.

Из тих обзира, а у нади да ћемо збиља наћи на споменике врло ране уметничке епохе, пођемо у Овчар и Каблар, пошто предходно посетисмо и премерисмо малу цркву у Јежевици код Чачка. Сви осам овчарско-кабларских манастира, од којих су неки цели, а неки порушени, брижљиво снимимо и опишемо. И доиста се ми у нашем очекивању нисмо преварили, јер група овчарско-кабларских споменика припада с малим изузећем најстаријој уметничкој делателности. Од свију ових грађевина, које се не одликују својом величином, јамачно је по свом благоразмерију, груписању и тачној изради најлепша манастирска црква св. Тројица.

Свршивши свој рад по Овчару и Каблару, упутимо се у ужички округ, гди се такође надасмо наћи трагове најраније или романске епохе. У овом крају наше отаџбине најпре посетимо Бијелу цркву на Лужници, коју је саградио жупан Брајан са својим подручијем и суседима, као што вели надпис на

слици од намене. Малена ова црква јамачно је од мање уметничке вредности, него црквица у Јежевици.

Из Бијеле цркве отидемо у Ариље с највећим љубопитством да видимо ту чувену задужбину краља Стефана првовенчаног, који је представљен у слици од намене како држи у десној руци модел од првобитне цркве. Пошто и овде свршисмо своја испитивања, упутимо се к старој цркви Придворици на реци Студеници. Обе цркве спадају без сумње међу веће споменике романског стила, а датирају се из 13 века. Истина ове цркве неодликују се каквим особитим архитектурним, или другим каквим уметничким велелепијем, али опет задржавају своју вредност као поштовања достојне српске старине. У толико је само сажаљевати, што се и њих дотакла грешна рука варварских завојевача и неразумних обновљача. Том приликом је н. пр. у Ариљу разорен стари мрамочни иконостас, од кога се тек неки фрагменти око цркве сачуваше, Но при свем том ови споменици остају ипак живи трагови оне уметничке струје која бијаше пошла из јадранског приморја и допрла до средине наше отаџбине (Враћевшница).

Главни наш поглед управисмо овога пута на Градац, о коме смо тако много слушали. С тога похитамо, да Градац прецртамо још пре извршења намишљене оправке.

Ова велика, но на жалост порушена црква, коју је саградила Јелена жена краља Уроша првог, а кћи Балдуина II. (1237—1261), врло је занимљива по свом разпореду и старини. Као предпоменуте, тако и ова црква јасно обележава моћни утицај романске уметности из јадранског приморја; јер она представља споменик оног прелазног архитектурног стила, који је нарочито у Шибенику и Трогиру оставио своје знатне заступнике. По тропошком љетопису овде је сарањена оснивачица Јелена и једна њена кћи. До душе и данас још стоје у градачкој цркви два саркофага, који су састављени од белих мраморних плоча. Које са свога распореда у нечем подобног жичком, а које и са свог богатог украса од лепих бојадисаних орнамената из позније времена, — ова црква из 13 века спада свакојако међу знаменитије уметничке споменике у нашој отаџбини, и с тога заслужује да се разумном рестаурацијом сачува од коначне пропасти. Са снимањем ове и још друге једне мале позније цркве, што се у самој порти налази, завршисмо нашу овогодишњу екскурзију.

На целом овом путу, чињеном по чачанском и ужичком округу испитали смо 12 које целих, а које порушених цркава. Од споменика српске световне уметности нисмо на жалост ни један нашли.

Што се тиче уметничког материјала, који прикуписмо, он је по већем делу грађа за историју архитектуре. Напротив мање је нађено грађе за историју живописа и скулптуре. Неки изузетак чине само бојадисани орнаменти, које смо нашли по црквама и у приличном броју прецртали. Али осим ових орнамената, који припадају уметничкој целини од нас испитаних цркава, ми смо наишли и на онај богати фонд од изврсних и укусних орнамената што га садржавају неки рукописи у манастирима: Никољу (особито лепо и богато украшено еванђеље, писано 16 века Вуком попа Ралете сином и з ужичке нахије), Благовештењу (еванђеље бугарске редакције) и Сретењу (богато украшено еванђеље, које је писано у Јовању). Ма да су минијатуре и орнаменти у овим и још другим рукописима од знатне уметничке вредности, то их ипак не могосмо сада прецртавати, јер хитасмо да снимимо споменике монументалне уметности, којима по нашем искуству прете разне и далеко веће опасности, него овим драгоценим рукописима, што се чувају у сувоти.

Најпосле примећујемо, да смо од црквених утвари или предмета ситних уметности нашли у Введењу један антимис од српског патријарха Арсенија III (такав исти има у Вољавчи) а у Белој цркви други антимис од митрополита Јована за време римског цара Карла V. Оба су, што се тиче уметничке вредности, слабији рад. У манастиру Никољу чува се једна сребрна кадионица из манастира Добриловине. Ова кадионица је у фантастичким, слободно употребљеним формама италијанске Готике. Сам стил ове црквене утвари јасно сведочи, да је она морала постати под утицајем италијанске утетности било у Приморју, или у Старој Србији. У манастиру св. Тројице под Овчаром налази се један врло богато филиграски израђен сребрни ручни крст из Пљеваља.

У повратку за Београд свричемо у манастир Студеницу, да бар видимо, ако неможемо цртати ову на далеко чувену српску лавру. Читаво пола дана, које смо одредили на прегледање овог споменика, уверило нас је за доста, да је разглашеност и слава Студенице по све оправдана. Што се нас тиче, ми искрено признајемо, да смо призором Студенице били изненађени, а утисак

на нас био је ванредан. Само нас је немило дирнуло, кад приметисмо, да и ова црква небијаше поштеђена од разоравања дивљих азијских завојевача. Но срећом је још толико сачувано од првобитности, да се Србија може слободно поносити, што на својој земљи има Студеницу, која по својој уметничкој вредности једва ће имати где год супарнице, осим лепе Италије (Чертоза код Павије). Студеница је производ врло великог, али и најфиније организованог уметничког духа. Ту финоћу показује благородство свију форама, велика пластичност у појединости и целини, лепо ритмичко распоређење скулптираних појединости у односу ка целини, свуда одржано благоразмерје поред нигде неповређене симетрије, богата разноликост у равнородним појединостима, и најпосле оно смишљено слагање и пријатно променивање разнобојног мрамора, што се види на целој овој лепо групираној грађевини. Једном речи: Студеница је тако једноставно смишљена и изведена, да се може сматрати као уметничка творевина првог реда. А како се у целом саставу ове узорите романске цркве осећа јака пластична црта, то је ваљада њен архитекта био уједно и ликорезац, ако не и сам творац свију оних дивних скулптура, које на целој грађевини показују једно исто савршенство по концепцији и извођењу. Зато са свију ових редких изврсности заслужује Студеница, да је Српство и остали образовани свет боље упознају, но што су могли из свију досадањих цртежа, који нису кадри ни приближно да представе праву лепоту и цело величанство овог поноситог мраморног храма.

Појмљиво је дакле, зашто смо ми с највећим задовољством и истинским уметничким одушевљењем уживали у гледању ове збиља краљевске задужбине. Штета је само, што је ово наше благородно уживање за кратко трајало. Али ипак је у нами остала тако жива успомена и трајан утисак, да ми жељно изчекујемо оно време, кад ћемо се моћи вратити к овом најлепшем споменику отачаствене уметности.

Цртежи што смо их ове године од свију споменика донели, ови су:

Архитектура

1 Од Јежевице: основ, подужни пресек, попречни пресек и перспективни изглед на . . . 4 листа

2 Од Ваведења: основ, подужни пресек, перспективни изглед и детаљи на . . . . 3 „

3 Од Вазнесења: основ на . . . . 1 листу
4 Од Јовања: основ, подужни пресек и перспективни изглед на . . . . 2 листа
5 Од Никоља: основ, подужни пресек, попречни пресек, перспективни изглед и детаљи на . . 3 „
6 Од Благовештења: основ, подужни и попречни пресек и перспективни изглед на . . . . 2 „
7 Од Тројице: основ, подужни и попречни пресек, перспективни изглед, прозор од цркве и мраморни затвори од кубетских прозора на . . . 4 „
8 Од Бијеле цркве: основ, подужни и попречни пресек и перспективни изглед на . . . . . . 2 „
9 Од Придворице: основ, подужни пресек, два попречна пресека и перспективни изглед на . . 4 „
10 Од Ариља: основ, подужни пресек, два попречна пресека, геометријски нацрт јужне, источне и западне стране од цркве; перспективни изглед са северне стране, архитектонски и скулптурски детаљи на . . . . 8 „
11 Од Градца (велике цркве): основ, подужни пресек, два попречна пресека, космометријски изглед јужне, источне и западне стране; геометријски нацрт мраморних врата на паперти и на цркви, архитектонски и скулптурски детаљи, перспективни изглед мраморних врата од цркве на . 11 листи
12 Од Градца (мале цркве): основ и перспективни изглед на . . . . 1 листу

Архитектуре 46 листи

Живопис

1 Од Јежевице: бојадисани орнаменти на . 2 листа
2 Од Никоља: бојадисани орнаменти и један бојадисан прозор с Богородицом; св. Никола с краљем Дечанским, св. Теодор Стратилат, св. Јевтимије, Рождаство Богородице пером цртано на 4 „
3 Од Благовештења: бојадисани орнаменти на . 1 „
4 Од Бијеле цркве: св. Сава с краљем Урошем; а из слике од намене жупан Врајан и једна од

његових женских ктиторица, обоје писаљком цр тано на . . . . 2 листа

5 Од Арилља: слика од намене писаљком цртана, п бојадисани орнаменти на . . . . 2 „

6 Од Градца (велике цркве): бојадисани орнаменти на 2 „

Живописа 13 лист.

Све ове побројане цртеже желимо у своје време јавно изложити, да би их могла видети сва г.г. чланови Српског ученог друштва а и сваки поштовалац српске уметности.

Најпосле сматрамо за нашу особито пријатну обвезу, да и овом приликом изјавимо своју најтоплију благодарност Српском ученом друштву, које нас је подпомогло, да смо могли овај по морално уздигнуће Српства важан посао и ове године продужити. Но поред ове дубоко осећане захвалности, ми непрестајаемо трудити се, да уједно и својим ревносним радом оправдамо оно поверење, којим нас је Српско учено друштво и ове године одликовало.

10 Октобра 1875 год.
у Београду.

Драгутин С. Милутиновић
АРХИТЕКТА И ИНЖЕЊЕР.

М. Валтровић
АРХИТЕКТА И ПРОФЕСОР.

У одбору Српског ученог друштва.

Састанак одбора 17. Јануара 1874.

Председава др. Ј. Шафарик, бележи М. Кујунџић, чланови: Васиљевић, Панић, Милутиновић, Дучић.

Бр. 1.

Одбор прима саопштење да је према овлашћењу његовом пр. секретар М. Кујунџић заступио Српско учено друштво у Карловцу приликом подизања споменика владици песнику Мушицком, и уз заступника „Српске Матице“ при освећивању споменика нарочито

нагласио како се племенитом и мученом владици и данас чине почасти од целога народа, док су авно у гроб сахрањене свечаности онима којима су се чиниле само по чину и положају и како политичке дубоке ране које је нашем народу задала верозаконска расцепљеност ничим се другим тако лечити не може као знањем и просветом којима је и слављени владика служио и своју браћу упућивао.

Бр. 2.

Одобрава се предлог уметничког одсека да се напомене влади како кула жичка као споменик некадањег цветања српског служи на поштење и славу народу и да је грехота историјске споменике данас олако рушити и упропашћивати. Ова кула није ограђена ни од стоке која око ње пландује, а по извештају друштвених одасланика већ за ово две три године приметили су се на споменицима нашим многи нови одпадци који су још до јуче били се одржали.

Бр. 3.

Председник јавља да је г. Срета Поповић судија, у свом тестаменту, код суда на оставу предатом, оставио известан легат и Срп. ученом друштву. Одбор с хвалом прима ово саопштење и одобрава трошак који је код суда учињен ради узакоњења овог документа.

Бр. 4.

Од г. Стеве Богдановића из Брода прима се за архиву један рукопис са старинским церемонијама „О призивању духова“.

Бр. 5.

Секретар јавља да је на летошњем путу нашао код г. Исе Павловића на документ у коме се потврђује Доситију Обрадовићу место „попечитеља“ просвете у Србији. Одбор овлашћује известиоца да може набавити овај документ за архив ученог друштва и да може откупити од г. М. Ф. два писма историјска из Карађорђева доба за 90 гроша.

Бр. 6.

Одобрава се штампање и награда чланцима: „Стање земљорадње у Србији“, „Црна Гора“, „Типик св. Саве“, „Опис и карта Хомоља“, „Синтетички проналасци хемијски“ и да се Милану Костићу на издање књиге „Школе у Црној Гори“ даде 30 # помоћи.

Бр. 7.

На молбу читаонице Ивањичке и друштва „Виле“ одбор одлучује да им се може послати друштвених књига од којих има повише.

Бр. 8.

Члан В. Врчевић из Требиња саопштава друштву списак својих написаних књига, осим „јуначких песама које само Турци певају у Херцеговини“ и „народних пословица“ и списак старинских књига црквених које се у њега налазе.

а) Рукописи спремни за штампу:

1. Друга књига народних приповједака.

2. Друга књига народне игре, (као оне штампане у Биограду 1868 године, али сасвим нове, и оне величине).

3. Ред, обичаји и управа манастира и цркава у Херцеговини. Исторично са прилогом неколика стара оригинална рукописа, од 128 написани страна.

4. Народно сујевјерје раздијељено на три главна реда: I. врачање, слутња, и тајна природе. Врло занимљива књига и добра материјала за будућну србску митологију, од 215 написани страна.

5. Животопис владике црногорскога Петра Петровића II. 200 написани страна у већем формату него што су ове горње четири.

6. Огранци за историју Црне Горе на већем формату од 380 страна са ђенеалођичном лозом куће Петровића, и о годишњим приходом државне касе.

б) Србуље:

1. Јеванђеље, читав, штампан 1562 год. „трудом јеромонаха Мардарије“, не зна се ђе, али вели: въ подкрилие Черниjа гори при султану Сулејману. У великој осмини.

2. Бесједи евангелскија, читаво, минејски списано од Дамаскина јеромонаха у манастиру Студеници 1615., како на крају књиге стоји записано. У великој осмини.

3. Саборник или црквени законик (кормчија?) минејски написан од инока Селивана без датума, читав. У вел. осмини.

4. Јеванђеље. Минејски написан не зна се кад ни од кога. У почетку му манка 15—20 листова. У вел. осмини.

5. Минеа обшта, минејски написан без почетка и без краја. У вел. осмини.

6. Мјесецослов празника. У малој осмини; минејски написан, на зечјој кожи, нема неколико предњи листова ни на крају.

7. Отчник или житије светаца (?) У малој осмини, минејски написан, не зна се кад ни од кога. Манкају неки листови у почетку и на крају.

8. Апостол наштампан. На првом листу у наоколо једне печатане лозе штампано је при ким је наштампан, али ја нијесам могао проучити. У мал. осмини.

9. Октоих с празницима, минејски написан од некаква Никифора, при султану Бајазету године 1364 (?) Види на крају књиге. У мал. осмини.

10. Акатист богородичин, минејски написан, не зна се кад ни од кога. Манка у почетку неколико листова. У мал. осмини.

11. Кинoник, минејски написан не зна се кад ни од кога. Манка у почетку три читава табака. У мал. осмини.

12. Комади од неназначени црквени књига рукописни. У малој осмини.

Према насловима ових књига, одбор палази да у њима може бити важних и занимљивих ствари, али му није могућно ништа одлучивати о томе, док саме рукописе и књиге не би имало друштво у својим рукама.

Бр. 9.

Секретар подноси књиге, које су дошле на поклон или у замену:

1. Од цар. пруске академије знаности у Берлину: Monats-Bericht за месец Фебруар 1873. № 1a, 2, и Јун 1873.

2. Од мађарске академије у Пешти: Századok. за месец Јун и Јул 1873. VI füzet.

3. Од казанскога универзитета: Извѣстія и ученыя записки. 1870 Выпускъ I, II, III и IV, V и VI; 1871, выпускъ I, II, III, IV, V и VI; за 1872 и за 1873 год. № 1 (январь—февраль).

4. а) Од московског университета: Толковый словарь живаго великорусскаго языка. Выпускъ 1—21.

б) Опытъ историко-литературнаго изслѣдованія о происхожденіи древне-русскаго домостроя.

в) Заселеніе балканскаго полуострова Славянами.

г) Московскія университетскія извѣстія. Кн. IV.

д) Отчетъ и рѣчи произнесенныя въ торжественномъ собраніи имп. моск. университета 12-го января 1873 года.

5. Од имп. новоруског университета: Записки, томъ 8.

6. Од москов. математ. друштва: Математическій сборникъ. Томъ V, вып. 4; томъ VI вып. 1 и 2.

7. Од ученог друштва у Прагу његово: Sitzungsberichte. Год. 1871, Јануар—Јуни, Јули—Децембар; Год. 1872, Јануар—Јуни. Праг, 1871 и 1872.

8. Од Алексѣя Веселовскаго: Старинный театръ въ Европѣ. Москва, 1870.

9. Од Владим. Саблера: О значеніи давности въ уголовномъ правѣ. Москва, 1872.

10. Од С. П. Микуцкога: а) Наблюденія и выводы по сравнительному арійскому языкознанію. Варшава, 1872.

— б) Остатки языка полабскихъ Славянъ. С. Петербург 1871.

11. Од Д. Ровинскога: Словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ. С. Петербургъ, 1872.

12. Од Југословенске академије знаности и умјетности: а) Rad, knjiga XXII. — б) Stari pisci hrvatski. Knj. V. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. — в) Izprave o uroti bana P. Zrinjskoga i kneza Fr. Frankopana. Zagreb, 1873.

13. Од статистичког оделења мин. финансије: Државопис Србије. Св. VII Београд 1873, и св. VI.

Састанак одбора 12. Фебруара 1874.

Председава др. Ј. Шафарик, бележи М. Кујунџић. Чланови: Мих. Панић, Драг. Милутиновић. арх. Н. Дучић.

Бр. 1.

Секретар чита извештај о радњи и стању Српског ученог друштва у 1873 години, који извештај има да се поднесе од стране одбора главноме скупу друштвеном. Одбор усваја овај извештај.

Бр. 2.

Прочита се писмо чланова друштвених одређених за преглед рачуна године 1872, који су рачуни по прегледу одобрени. Писмо ово упућује се на главни скуп друштвени.

Бр. 3.

Секретар јавља да је према новом буџету примио из државне касе, у име помоћи друштву и плате секретару и додатка на екскурзије научне, укупну и спојену суму од 1000 дуката ћес.

Бр. 4.

Председник одсека за науке јестаственичке и математичке јавља да је овај одсек примио за друштвени „Гласник“ расправу члана Љ. Клерића „Кинематички проблеми“ и одлучио да је награди са 10 дуката од штампана табака. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 5.

Одобрава се и одлука истог одсека да се уврсти у друштвени „Гласник“ „Опис рудничког округа, II део“ од капетана Ј. Мишковића, и да се награди са 8 дуката од табака.

Бр. 6.

Прочита се писмо хрватског педагошког збора, којим у име раширења народне књижевности потражује извесне друштвене списе. Ну пошто друштво шиље на више страна бесплатно своје књиге, то се одлучи, да се хрватском педагошком збору пошље од свих књига друштвених, којих више има по један комад.

Бр. 7.

На потраживање писмено са још неколико страна да се друштвене књиге бесплатно шаљу, одбор имајући на уму оскудицу

која се појавила у имовном стању друштвеном и знајући да нарочито школе у Србији имају новаца буџетом одређених на своје библиотеке, одлучује да умоли владу српску, те да она препоручи набављање списа „Српског ученог друштва“ за ове библиотеке.

Бр. 8.

За овогодишњи главни скуп одсек историјски предлаже да се избере као редовни члан друштвени г. Светомир Николајевић, а одсек јестаственички и математички предлаже г. г. Анту Алексића и Косту Црногорца. Одобрава се.

Састанак одбора 26. Јуна 1874.

Председава др. Ј. Шафарик, бележи М. Кујунџић. Чланови: Мих. Панић, Н. Дучић, Драг. Милутиновић.

Бр. 1.

Секретар јавља да је одсек историјски и филолошки одлучио да се чланак члана Ст. Новаковића „Српски споменици XV—XVIII века“ штампа у друштвеном „Гласнику“ и да се награди са 8 дуката ћес. од штампана табака. Одбор усваја ову одлуку.

Бр. 2.

Одбор усваја и другу одлуку одсека историјског и филолошког, по којој се „Библиографија српске и хрватске књижевности за 1872 и 1873“ од Стојана Новаковића увршћује у „Гласник“ и писцу одређује 5 дуката ћес. за сваку годину.

Бр. 3.

Не усваја пак одбор одлуку већине одсека историјског и филолошког по којој би ваљало у друштвеном органу штампати предлог Јов. Ђорђевића: да Српско учено друштво предузме превођење и издавање јелинске и римске старе књижевности, у што би по ситном рачуну предлагача ваљало уложити не само огромну радну снагу него и двадесет хиљада пет стотина и осам дуката ћесарских. Одбор налази да оваки предлози не само због недовољних средстава, него и због небројено пречих потреба

нашега просветног развитка, апсолутно су немогући да се изврше и да их је по томе некорисно и неумесно износити озбиљно у друштвеноме органу.

Бр. 4.

На предлог одсека уметничког: да се и ове године изашљу чланови Драг. Милутиновић и Мих. Валтровић, ради снимања уметничких српских старина, одбор пристаје, одређује им по 1 дукат ћесарски дневнице и одлучује да им се набаве потребне препоруке.

Бр. 5.

Усваја се одлука одсека уметничког да се у „Гласнику“ штампа говор члана Мих. Валтровића, којим је он пропратно излог снимања старина наших уметничких.

Бр. 6.

По извештају председника одсека уметничког, како је штампање Калаузове збирке српских народних песама зачамило, одбор одлучује да се умоли члан Мил. Миловук да извести одбор о овој ствари, да каже примедбе своје те да се уклоне препреке стварне ако их има, или да се умоли ко други да се прихвати тога посла ако он сам не би могао.

Бр. 7.

Председник историјског и државничког одсека јавља да је одсек одлучио да се чланак Јастребова „Податци за историју српске цркве“ штампа у „Гласнику“ и писцу пошаље по три егземплара од свих друштвених „Гласника“. Одбор одобрава.

Бр. 8.

Одсек историјски и државнички одлучио је осим тога да се наставак Гавр. Витковића „Критички поглед на прошлост Срба у Угарској“ штампа у „Гласнику“ и награди са 30 дуката ћесар. Одбор одобрава.

Бр. 9.

Чувени зналац и скупљач наших народних напева и музикалија Фр. Кох-Кухач шаље друштву своје музикално дело „Коло“,

и уз њега предлог да би се позивом на уметнике и набављањем подигла потпуна збирка за оне који желе изучавати у овом погледу народ наш. Прилог овај прима се с хвалом, а предлог се упућује одсеку уметничком.

Бр. 10.

Прочита се писмо хилендарског монаха Грбовића у коме се предлаже да учено друштво изашље кога свог члана, да прегледа и опише важну библиотеку манастирску која сваки дан више опада и пропада. Пошто је из ове библиотеке све што је важније већ описано а арх. Леонид је прибележио и потпун каталог ове библиотеке, то одбор одлучује да му за сада није могућно чинити никакве даље кораке а г. Грбовићу изјављује особиту захвалност на његовом заузимању за очување овога драгоценог блага нашег историјског.

Бр. 11.

На молбу учитеља у Крушеву и других му земљака да се библиотеци српске тамошње школе пошљу на дар књиге српског ученог друштва, одбор одлучује да се овој библиотеци пошљу сва издања друштвена која нису намењена искључиво стручњацима.

Бр. 12.

Секретар подноси одбору писмо г. министра просвете и црквених дела од 14 Јуна ове год. у коме се препоручује друштву да поднесе извештај о томе да ли би се у буџету за нову годину имале чинити какве неодољиво нужне измене. Одбор једногласно одлучује да се писмено напомене г. министру како је потоњим буџетом престала нарочита помоћ друштву на научна истраживања и испитивања наше отаџбине, како потребе друштва и захтеви његовог целокупног рада тако се гомилају да прете да пониште сваку могућност да се и даље продуже научна истраживања и изашиљања досадашња, која су већ своје лепе последице на видик изнела, те да се умоли г. министар да у новоме буџету предложи осим обичне опште помоћи друштву и суму од 200 дуката ћес. на научна истраживања.

Бр. 13.

Секретар подноси књиге које су друштву послане и примљене с хвалом:

1. Од г. Јована Гавриловића: а) Izvješće o c. kr. višoj dubrovackoj gimnaziji koncem školske godine 1872—3.

б) Programma dell' i. r. gimnasio superiore di stato in Ragusa alla fine dell' anno scolastico 1870—71 e 1871—72. I e II.

в) Dubrovnik. Zabavnik štionice dubrovacke. IV godina, I snopić.

г) Monatsbericht der königl. preusischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Januar, Februar (1—2), März und April, Juni, November, 1873.

д) Deutsches Wörterbuch von Jac. und Wilh. Grimm. V. Band, 12-te Lief.; IV Band, 2-te Lief.

ђ) Cronicele Romaniei séu letopisetele Moldaviei si Valahiei. Tom II.

е) Památky dřevního písemnictví Jihoslovanuv. Prag, 1873.

2. Од Бечке академије наука: а) Almanach за 1873.

б) Sitzungsberichte mathematisch-naturwiss. Classe. За год. 1872. LXVI Band, Abth. I, Heft 1—5; Abth. II, Heft 1—5; Abth. III, Heft 1—5; — За год. 1873 LXVII Band, Abth. I, Heft 1—5; Abth. II, Heft 1—3.

в) Sitzungsberichte philosophisch-histor. Classe. За год. 1872. LXXII Band, Heft 1—3. — За год. 1873. Band LXXIII, Heft 1—3.

3) Од Бечког географског друштва: Mittheilungen. Band XV.

4. Од Ученог прашког друштва: а) Sitzungsberichte. За Јануар—Јуни 1871, од Јула—Децембра 1871 год. Од Јануара—Јуна 1872 год.

б) Abhandlungen. Год. 1871—1872. VI Folge 5 Band.

в) Základy starého místopisu Pražského. Sestavil Václav Vladivoj Tomek. Odíl III, IV, V.

г) Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II. Annorum 1253—1310. Vol. 1, 2.

5. Од Император. академије наука у Петрограду: а) Записки. Томъ 21, книжка II; томъ 22, кн. 1—2.

б) Библіографич. находки во Львовѣ.

в) Словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ.

г) Филологическія разысканія. Матеріалы для словарь. К. Я. Грота.

6. Од Бугарског књижевног друштва у Браjилу: Периодическо списание. Кн. 7 и 8.

7. Од Варшавског университета: а) Варшавскія университетскія извѣстія. № 3. Год. 1873.

б) Наблюденія и выводы по сравнительному арійскому языкознанію. Два комада.

8. Од Импер. руског географског друштва у Петрограду: а) Записки по отдѣленію статистики. Томъ I, 1866.

б) Извѣстія. Томъ I, № 11, 12. 1865.

в) Объявленіе о собраніи предметовъ для этнограф. музея.

г) Програма для собиранія свѣдѣній по этнографіи.

д) Остатки языка полабскихъ Славянъ.

9. Од Московског археолошког друштва: а) Древности. Томъ III, вып. 3. 1873.

б) Третій съѣздъ археологическій въ Кіевѣ, 2-го августа 1874 года.

в) Опытъ историко-литературнаго послѣдованія о происхожденіи древне-русскаго домостроя.

10. Од импер. новоруског университета у Одеси: Записки. Томъ VIII, 1872.

11. Од московског университета: а) Извѣстія. Кн. IV, 1872.

б) Толковый словарь живаго великорускаго языка В. И. Даля Вып. 21—23.

12. Од Казанског университета: Извѣстія и ученыя записки. Годъ 1860, вып. I—VI; 1871, вып. I—VI; 1873, № 1 (январъ—февраль).

13. Од Лукашевића Платона: а) Ключъ къ познанію на всѣхъ языкахъ міра.

б) Корнесловъ латинскаго языка.

в) Корнесловъ греческаго языка.

г) Примѣны астрономическыхъ выкладокъ.

д) Обясненіе ассирійскихъ именъ.

14. Од Соловјева Сергија: Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Томъ 23.

15. Од Попова Нила: Православная церковь въ Далмаціи подъ венеціанскимъ и австрійскимъ владычествомъ (XVI—XIX в.)

16. Од панчевачког српско-црквеног певачког друштва: Извештај о радњи и стању. Год. VIII.

17. Од Јакшића Владимира: а) Постанак и развиће штампе у Србији.

б) Државопис Србије. Св. VI и VII.

18. Од гимназије карловачке: Програм за 1873.

19. Од Обрадовића Стојана: Живот и радња заслужних Срба из округа шабачког и подринског.

20. Од Јовановића Богољуба: а) Заграничиа српска трговина.

б) Организација званичне статистике.

21. Од Милићевића Ђ. Милана: а) Оцеви и деца у XIX веку.

б) Школица.

в) Поглед на народно школовање у Србији.

22. Од педагошког књижев. збора у Загребу: Zablude uzgoja. Два комада.

23. Од југословенске академије у Загребу: а) Rad. Knj. XXIII.

24. Од мађарске академије у Пешти: Századok. VII и IX füzet.

25. Од университета у Христијанији: а) Recherches sur la chronologie égyptienne.

б) Beretning om den almindelige Udstilling.

в) Nordens aeldste historie.

г) Det kongelige norske Frederiko universitets. Aarsberetning for Aaret 1871.

д) On the rise of land Scandinavia.

ђ) On some remarkable forms of animal life from the great deeps of the norwegian coast. I.

е) Forekomster af kise i visse skifere i norge.

ж) Anden beretning om ladegaardsoens norvedgaard. Forste hefte.

з) Die Pflanzenwelt Norwegens.

и) Die Fisch-Cultur Norwegens.

26. Од нар. заклада imienia Ossolinskich: Spravozdanie za rok 1873.

27. Од професора А. В. Поповића: О геолешким одношајима Фрушке Горе.

Састанак одбора 30. Септембра 1874.

Председава др. Ј. Шафарик, бележи М. Кујунџић. Чланови: Мих. Панић. Драг. Милутиновић, арх. Н. Дучић.

Бр. 1.

Пошто се прочита и потписа протокол прошлог састанка, секретар изнесе писмо удовице Божидара Петрановића, којим јавља смрт овога заслужнога члана срп. уч. друштва. Са дубоком тугом прими одбор ову вест.

Бр. 2.

Прочита се писмо из Грачаца, округа личко-оточког у коме се јавља да је тамо установљена народна читаоница, те се обрће друштву с молбом, да се друштвени „Гласници“ бесплатно шиљу овој читаоници. На то одбор одлучи, да се пошаљу овој читаоници све друштвене књиге од којих има више.

Бр. 3.

На молбу неких реалака и малих ђимназија у Србији, да им друштво уступи бесплатно своје списе, одбор одлучује да умоли г. министра просвете да изволи препоручити средњим школама по Србији да од сада набављају орган Српског ученог друштва из новаца који су одређени на библиотеке ових школа, као што је и за орган пољско-привредногa друштва чињена препорука општинама од стране министарства.

Бр. 4.

Секретар извештава да од неколико бројева „Гласника“ нема више ни једнога комада, док од других делова има приличан број, а са више места тражи се потпуно издање друштвенога „Гласника“. Одбор одлучи на то да се прегледа колико има комада од сваке књиге „Гласника“, па да се према извесноме броју прештампају оне књиге којих или врло мало према осталима има или их је већ нестало, као што је о томе прештампавању већ једном учињена одлука одборска.

Бр. 5.

Председник друштва јавља како је по писму друштвенога члана Ст. Новаковића, да се из зборника друштвених учини избор за изложбу археолошку у Кијеву, — на коју овај члан друштва иде са знатнијим старинама народне библиотеке и музеја — изабрао у договору са истим чланом ове старине:

1. Јеванђеље писано на хартији у 4-ни са минијатурним сликама јеванђелиста (бр. 69).

2. Синаксар лесновски (од год. 1321—1334) писан на кожи (бр. 53).

3. Писмо Радослава жупана хумског, на кожи од г. 1254.

4. Писмо цара Стевана Душана од 1351, писано на хартији.

Са повратком члана Ст. Новаковића ове су старине опет повраћене друштву.

Одбор потпуно одобрава ово што је учињено.

Бр. 6.

Председник саопштава писмо из Загреба, којим се Српско учено друштво позива да пошље свога заступника приликом свечаног отварања свеучилишта загребачкога. Одбор налазећи да је лепо и достојно одазвати се овоме позиву одреди за свога заступника члана друштвеног Ст. Новаковића, а попутнину да му накнади по извештају који друштву поднесе.

Бр. 7.

Секретар јавља, које су књиге дошле друштву на поклон и у замену:

1. Од Академије наука у Берлину: Monatsbericht за год. 1873 и 1874.

2. Од Академије наука у Бечу: а) математ.-природњачког одсека: Sitzungsberichte за год. 1873: LXVII Band, 1—5 Heft; LXVIII Band, 1—5 Heft; за год 1874: LXIX Band, 1—5 Heft; LXX Band. 1—2 Heft. — б) Филособ.-историјског одсека: Sitzungsberichte за год. 1873: LXXIII Band, 1—3 Heft, LXXV Band, 1—3 Heft; за год. 1874: LXXVI Band, 1—3 Heft, LXXVII Band, 1—4 Heft, LXXVIII Band, 1 Heft. — в) Re-

gister der Sitzungsberichte philosoph.-histor. Classe zu den Bänden I—LXX.

3. Од југословенске академије знаности и уметности у Загребу: а) Rad, knj. I—XXIII, XXV, XXVI, XXVIII, XXIX. — б) Starine, knj. VI. — в) Listine, knj. IV. — г) Zbornik pravnih običaja, knj. I. — д) Izprave o uroti bana P. Zrinjskoga i kneza Fr. Frankopana.

4. Од казанског университета: Извѣстія и ученыя записки за год. 1870, вып. 1—6: 1871 вып. 1—6; 1873 № 1.

5. Од варшавског университета: Извѣстія за год. 1874, № 1—5.

6. Од Новоруског университета у Одеси: Записки, томъ 8.

7. Од московског университета: Извѣстія, кн. 4.

8. Од импер. руског географског друштва: Записки, томъ I.

9. Од демидовског правничког лицеја: Временникъ кн. VII.

10. Од московског математичарског друштва: Математическій сборникъ. Томъ VI, вып. 4.

11. Од бугарског књижевног друштва његово: Периодическо списание, кн. 9 и 10.

12. Од маџарског историјског друштва у Пешти: а) A gróf Zichy-Család okmánytára, кн. III. — б) Századok за 1873 год.

13. Од српског лекарског друштва: а) Архив, кн. I. — б) Устав.

14. Од друштва чешких хемичара у Прагу: Zprávy св. II, IV.

15. Од друштва наука у Прагу: Sitzungsberichte за 1872 и 1873. — Regesta diplomatica nec. non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, vol. 3—5. — в) Abhandlungen vom Jahre 1873, VI Folge, 6 Band.

16. Од московског друштва за историју и старине: Памятники московској древности, св. II.

17. Од московског археолошког друштва: Древности. Томъ IV вып. 1, томъ III, вып. 3.

18. Од географског друштва у Бечу: Die Entsumpfung der Niederunger der Theiss und des Banats.

19. Од словенског добротворног комитета у Москви: Судьбы уніи въ русской холмской епархіи.

20. Од дирекције за историју општу у Женеви: Extraits.

21. Од задарске гимназије: б) Programma за год. 1872—73. б) Studi Storici, fascicolo I.

22. Од карловачке гимназије: Програм за 1874.

23. Од новосадске гимназије: Програм за $187^2/_3$ и $187^3/_4$.

24. Од управе новосадског позоришта: Зборник позоришних дела, св. 9.

25. Од А. Ник. Спасића: а) Народни представници (дипломати) у иностранству. — а) Финансије општинске у Француској и Енглеској.

26. Од Богољуба Јовановића: а) Организација званичне статистике. — б) О резултатима статистике људства и морала.

27. Од Јов. Мишковића капетана: Путовање по Србији.

28. Од Настаса Петровића: Независност Црне Горе.

29. Од Јована Живановића: Извод из српске граматике.

30. Од Николе Милаша, профес. канон. права у Задру: а) Правила православне цркве, I и II. — б) Историчко-канонички поглед на установљење нове српско-румунске митрополије. — в) К питању српско-хрватском у Далмацији.

31. Од Јов. Гавриловића: а) Dubrovnik, IV год. III св. — — б) Гримов Deutsches Wörterbuch, IV Band, I Abth. 6 Lief. II Abth. 7—8 Lief.

32. Од Симе Љубића: Opis jugoslavenskih novaca.

Састанак одбора 26. Марта 1875.

Председава др. Ј. Шафарик, бележи М. Кујунџић. Чланови: архим. Н. Дучић, Мих. Валтровић, Јов. Драгашевић.

Бр. 1.

После прочитања и потписивања протокола прошлог састанка, секретар јави да је од министарства просвете и црквених дела дошло писмо и диплома, којом се поставља за друштвенога председника за год. 1875 досадањи председник др. Ј. Шафарик.

Бр. 2.

У исто време бива објављено у одбору да је у одсеку уметничком изабран за председника на две године Мих. Валтровић, а у одсеку јестаственичком Јов. Драгашевић.

Бр. 3.

Секретар саопшти „адресу“ којом одбор који је приредио „виставку“ етнографску 1872 године изјављује благодарност српском ученом друштву за то, што је учествовало у овој изложби пошиљањем цртежа старина српских од Мих. Валтровића и Д. С. Милутиновића.

Бр. 4.

Одобрава се одлука одсека философског и филолошког да се у „Гласнику“ штампа Јагићев препис „Живот деспота Стевана од Константина философа“, и да се награди са 5 дуката цес. од штампана табака.

Бр. 5.

Одобрава се одлука одсека јестественичког и математичког да се у „Гласнику“ штампа „Опис клисуре измеђ Овчара и Каблара с планом“ од Мих. Илића и да се награди са 8 дуката од табака.

Бр. 6.

Одобрава се одлука истог одсека да се у „Гласнику“ штампа „Примена графостатике на решавање неких геометријских задатака“ од Љ. Клерића.

Бр. 7.

Одобрава се одлука истог одсека да се у „Гласнику“ штампа студија П. Ђорђевића „о балистичном пенду“ и да се награди са 50 дуката ћес.

Бр. 8.

Одобрава се одлука одсека историјског и државничког да се у „Гласнику“ штампају „Податци за историју цркве у Старој Србији“, од Јастребова.

Бр. 9.

Одобрава се одлука истог одсека да се у „Гласнику“ штампа „Путничка слика, Косово“ од П. Срећковића, и да се награди са 6 дуката од табака.

Бр. 10.

Узима се на знање да одсек философски и филолошки предлаже за члана дописног Емила Пикота и за почаснога Џ. У. Дрепера, одсек државнички и историјски за дописног члана Јастребова, а за редовног Настаса Петровића, одсек јестаственички за почаснога члана Хофмана, а за редовне Саву Грујића, Јов. Мишковића, и Мих. Илића, досад дописнога, а одсек уметнички за редовног Ђ. Миловановића — те да се сви ови предложе главноме скупу друштвеном.

Бр. 11.

Которска читаоница, даље, други одељак богословије у Београду, па друштво ђачко у Грацу и читаоница у Шопићу писмима својим траже да им Српско учено друштво припомогне просветноме задатку пошиљањем својих књига. И одлучено би, да се Которској читаоници пошљу све књиге друштвене од којих има, даље, богословији и у Грац да се пошљу књиге од којих има повише, а у Шопић популарна издања друштвена.

Бр. 12.

Сарајевски консул руски г. Кудрјавцев шиље друштву своје преводе забавних и поучних књижица за децу. Друштво је примило с хвалом ово пошиљање. Ну како предмет овај не долази у програм друштвени, то буде одлучено, да се тај рад предложи г. министру просвете да га употреби у корист оних којима је намењен.

Бр. 13.

Прочита се писмо г. министра просвете и црквених послова, са приложеним позивом ђеографскога међународног конгреса у Паризу, е да би се когод из средине овога друштва могао примити чланства ђеографскога конгреса, те на скуповима његовим од стране Србије могао учествовати и извештаје му приносити из српских крајева. Члан одбора Драгашевић прими на себе да проучи овај позив и да о њему извештај одбору поднесе.

Бр. 14.

Председник одсека јестаственичког и математичког извештава одбор да је се учинило већ споразумљење о томе да се у војној

академији подигне постаменат са покривом за астрономска промaтрања и одредбу меридијана. Одбор на то одлучује да одсек јестаственички начини preднацрт о највећој количини трошка за ово предузеће, па да се тај издатак предложи скупу на одобрење.

Бр. 15.

Секретар чита писмо г. министра просвете од 2 Јануара 1875, упућено председнику Српског ученог друштва, којим се чини напомена, како би можда већ време било да се испуни наређење члана 3 уређења друштвеног, у коме се вели да ће „друштво према уређењу само одредити начин и пут, којим ће вршити свој задатак“, те да друштво према бољим странама свога досадањег експериментовања потражи ближе опредељење свога рада у опште и сталне тачке једнога програма, који би рашчистио питање о положају, правцу и задатку друштвеном. Г. министар се узда да ће председник друштва бити вољан да пренесе разговор о овоме у круг самога друштва начином који он изабере.

После подужега разговора и претреса целе ове ствари и начина извршења њеног, одбор одлучи, да предложи главноме скупу друштвеном: да овај изабере из средине своје комисију која ће са сваке стране проучити и израдити предлог како да се тачка 3 у уређењу друштвеном стално одреди.

„Господине председниче!

Ма колико да водимо рачун од онога, што би могло падати на околности, на опште стање образованости и књижевности у нашем народу, на разне тегобе, што их сусрета рад који је нов и који још себи није чврста облика створио, нити стална пута утрьо — не можемо и не треба да сами себи затајимо, да рад Српског ученог друштва и пре па и после уређења од 3 Јануара 1869 није могао постићи ону висину и разноликост, која би могла задовољити не баш претерана очекивања. Уздржавам се од истраживања узрока, којих последица мора бити овако стање. Могао бих само поменути питање о програму колико би се дало схватити по досадашњој практици друштвеној. Поједине, ма у ком погледу већма карактеристичне чланке, и дела до сад обнародована трош-

ком или помоћу друштвеном, могли би смо сматрати као поједине тачке тога програма. Али тај, тим путем састављени програм, једва да би могао поднети као систематичан и добро обележен, ма да бисмо му како овлашно границе определзивали. Мислим, господине председниче, да ћу погодити и ваше мисли, ако кажем, да би се знатне разлике показале и по кругу и по правцу и по литерарном карактеру до сад обнародованих чланака.

И ако су, може бити, оскудицу добро утврђенога програма до сад могле правдати слабо правилне околности наше књижевности; и ако би се досадашњи рад могао сматрати као експериментовање — могло би се, држим, сад учинити озбиљније питање за што сума успеха не може да задовољи очекивања, и да ли би поменуто експериментовање требало још наставити, или би према правцу и потреби сувременог књижевног покрета радна снага у ученом друштву могла један пут заузети боље одређен положај. Да би јасније било оно што мислим, упутићу на само вршење неких чланака уређења друштвеног.

Тако чланак 1 поставља као задатак друштву, да оно „о б р а ђ у ј е и у н а п р е ђ у ј е науке и уметности, а особито оне, које се тичу Српства и у опште јужнога Словенства“. Шта би то у ствари значило, ваљало би, да је одређено, према чл. 3., у коме стоји, да ће „друштво према уређењу само одредити н а ч и н и п у т, којим ће вршити свој задатак“. Та одредба, стављена у изглед чланом 3., није још учињена. Може бити, да би се у свему ономе што сам напред помињао, и што је готово опште позната ствар, могло наћи повода, да се друштво одлучи, те да према бољим странама свога досадашњег експериментовања потражи ближе опредељење свога рада у опште и сталне тачке једнога програма који би рашчистио питање о положају, правцу и задатку друштвеном. Ако се тиме и неби непосредно помогло, да се друштво почне примицати висини, на којој га свак жели видети, оно би се свакојако рашчистила питања, која треба да се рашчисте пре него што би се у оцени рада друштвенога и даље могло поћи.

Мени је част била, господине председниче, упутити ово неколико мисли на Вас, знајући, да ћете, ако се са мном у главном сагласавате, бити вољни пренети разговор о овоме у круг самога друштва начином, који Ви изаберете.

Међу тим користим се и овом приликом, да Вас уверим о своме одличном поштовању.

№. 6

2 Јануара 1875 год.
у Београду.

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ДЕЛА
Ст. Новаковић.

Састанак одбора 24 Маја, 1875.

Председава др. Ј. Шафарик, бележи М. Кујунџић, чланови: архим. Дучић, Мих. Валтровић, Јов. Драгашевић.

Бр. 1.

Утврђује се одлука јестаственичког одсека да Српско учено друштво изда на свет др. Панчића излог биљака које је у Црној Гори нашао и да се Клерићев компаратор награди са 25 дуката.

Бр. 2.

Јов. Драгашевић подноси извештај о питањима које је преко францускog конзулата на српску владу упутило париско ђеографско друштво, образујући „Congrès international des sciences géographiques“. Извештач мисли да би доиста корисно било ступити у свезу са овим друштвом и препоручити влади да на састанак пошље свог изасланика, ал пошто овај не би у почетку располагао толиком спремом да би могао званично заступати Србију, то да се одасланик не јавља као званичан члан но само као приватни учесник. Одбор одлучује да овај извештај саопшти влади, ал ипак од своје стране да искаже мњење да је боље да одасланик има на себи званичан карактер колико ради озбиљног одзива овоме друштву, толико и ради помоћи самоме одасланику да му отворенији буде приступ радовима којима се и сам користити може. За одасланика одбор препоручује свог извештача Драгашевића.

Бр. 3.

Годишњи скуп друштвени одређује се на други дан Духова, 2. Јуна 1875.

Бр. 4.

Секретар извештава одбор, које су књиге дошле библиотеци друштвеној у замену и на поклон:

1. Од др. Петра Матковића: Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnih i duševnih odnošajih. Zagreb, 1873.

2. Од бечке академије наука: а) Sitzungsberichte der mathem.-naturwissensch. Classe 1873. Band LXVII; II Abth. IV und V Heft; III Abth. 1—5 Heft; Band LXVIII: I Abth. 1 und 2 Heft; II Abth. 1 und 2 Heft.

б) Sitzungsberichte der philosophisch-histor. Classe. 1873. Band LXXIV, Heft: 1, 2, 3.

3. Од прајске академије наука у Берлину: Monatsbericht, за Децембар 1873 и Јануар 1874.

4. Од Емила Пикота: а) De deux publications récentes relatives aux dialectes de l'Italie septentrionale. Paris, 1874. — б) Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains. Paris. I.

5. Од пештанске варошке канцеларије за статистику: Untersuchungen über die Einkommensteuer der Stadt Post, für das Jahr 1870.

6. Од друштва хемичара чешких у Прагу, њихове: Zprávy. Ročník II. Sešit 1. Prag, 1874.

7. Од варшавског университета: а) Извѣстія. Год. 1873. № 1, 5 и 6. — б) Годичный актъ 30 августа 1873 года.

8. Од харковскога университета: Труды общества испытателей природы. 1872. Томъ VI.

9. Од московског математичарског друштва: Математическій сборник. Томъ VI. Вып. 4. Москва, 1873.

10. Од демидовског јуридичког лицеја: Временникъ. Кн. 5 Ярославъ, 1874.

11. Од ново-руског университета: Записки. Томъ XI. Одесса, 1873 года.

12. Од В. А. Дашкова, директора московск. публичног и румјанцевског музеја: Сборникъ антропологическихъ и этнографическихъ статей о Россій и странахъ ей прилежащихъ. Кн. II. Москва, 1873 года.

13. Од управе срп. нар. позоришта у Новом Саду: Зборник позоришних дела. Св. IX. Љубавно писмо. Шаљива игра у 1 радњи. од К. Трифковића. 1874.

Састанак одбора 25. Јуна 1875.

Председава члан архим. Н. Дучић, бележи Мил. Кујунџић, чланови: Ј. Драгашевић, Мих. Валтровић.

Бр. 1.

Секретар јавља да је одсек историјски и државнички примио за „Гласник" чланак Н. Дучића „Бока и Зета". Одбор одобрава.

Бр. 2.

На предлог одсека историјског да се члану Г. Витковићу из друштвене касе даде 20 дуката у помоћ за истраживање грађе за српску историју, одбор пристаје.

Бр. 3.

Одобрава се и предлог одсека уметничког да се и ове године продужи снимање српских архитектонских и живописних старина, и да се у то име Д. Милутиновићу и Мих. Валтровићу даде по 1 дукат дневно за два месеца.

Састанак одбора 23. Јануара 1876.

Председава члан архим. Н. Дучић, бележи Мил. Кујунџић, чланови: М. Ђ. Милићевић, Мих. Валтровић.

Бр. 1.

Секретар јавља да је одсек философски и филолошки прегледао чланак Ст. Новаковића: Српски поменици 15—18 века и

Библиографију за год 1872 и 1873 и одлучио да се награде и штампају у друштвеном „Гласнику“. Одобрава се.

Бр. 2.

Исторички и државнички одсек одлучио је да се у „Гласнику“ штампају и награде „Морача и Острог“ од арх. Н. Дучића, „Историја као наука“ од М. Вујића и „Живот Ст. Немање од Ст. Првовенчанога“, нов препис из Париза од Ђ. Даничића. Одобрава се.

Бр. 3.

Математички и јестаственички одсек одлучио је да се за себе наштампа и са 100 дуката награди опис Мораве у Србији од члана А. Алексића, а у „Гласнику“ да се наштампа и награди са 30 дуката Пантограф Љ. Клерића, даље, Анализа Алексиначке Вање од С. Лозанића (са 10 дуката) и О преламању светлости од Д. Стојановића (са 7 дуката од табака). Одобрава се.

Бр. 4.

Одсек уметнички одлучио је да се у „Гласнику“ штампа говор којим је Драг. Милутиновић отворио излог снимака српских живописних и архитектурних старина. Одобрава се.

Бр. 5.

Секретар прочита ово писмо г. министра просвете:

Одбору Српског ученог друштва.

Како је на измаку време у које Српско учено друштво обично завршује свој годишњи рад, а и према томе што је садањи председник друштва г. др. Јанко Шафарик због слабости здравља молио да се разреши од ове дужности, — било би потребно да се по чланку 25. друштвеног уређења наименује нов председник друштву.

Но влада књажева мисли, да би за унапређење рада Српског ученог друштва и у цељи његовог снажнијег утицаја на правац и размер наше стручно-научне и народне књижевности било ко-

рисно, да се у друштвеном уређењу учине неке измене, које су се у течеју времена и прибраним искуством последњих година у овом погледу могле показати као израз жеља и увиђења друштвених одсека и чланова.

У том смислу част ми је јавити одбору Српскога ученог друштва, да нисам намеран чинити предлог Његовој Светлости Књазу ради постављења новога председника друштву, пошто држим, да међу измене које би се могле у уређење увести, треба да дође и измена чланка 25 тако, како ће се председник а по потреби и подпредседник бирати на главном годишњем скупу. С тога разрешавајући досадањег председника г. дра Шафарика од даљег вршења ове дужности, и захваљујући му на досадањем труду око друштвених послова, позивам одбор, да изволи према члану 40 уређења друштвеног одредити једнога свог члана који ће за време заступити место председника. А даље нека одбор у договору са одсецима (члан 18 и 20 уређења) учини што буде требало те да се о могућим изменама уређења промисли и предлог за главни скуп спреми. И такав предлог ако по чл. 3 буде усвејен, одбор ће ми за тим доставити ради даљег корака за највише одобрење.

У овом погледу даље сматрам за дужност, да обратим пажњу одбора и одсека српског ученог друштва на неке прилике које би ваљало имати на уму, ако се хоће да приступи изменама уређења у цељи, да се целокупна друштвена радња живље у напред крене, и да друштво дође у ближи додир са народом, е да би се изазвала народна материјална и умна снага на жртве и обилати рад, који на све стране чека наше руке, руке садањег појаса на мало утрвеном пољу наука и књижевности српске.

Најпре што се тиче материјалних средстава којима Српско учено друштво располаже, очевидно је, да та средства и ако су последњих година од државне стране повећана, још једнако нису довољна ни за најскромније жеље и потребе нашега научног стања и наших књижевних прилика.

Наша држава имајући многе друге велике задатке да врши и големе потребе да подмирује, не може сама озго свуда па и за интелектуалне потребе народа са својим средствима да доспе, да креће, да нарећује. А како ми се чини, у крајњем резултату не би ни корисно било, да се све и свуда од државе изгледа, све од њене потпоре. од њене иницијативе ишчекује. Индивидуални

као и народни организам, ако сам у себи нема живота ни услова за здрав природни развитак, узалуд ће ма ко и ма каквом снагом па и вештачким средствима одржавати, узалуд ће се трудити да му животне снаге улије, да га галванише. Са свим големим благом света у рукама издашних и просвећених владара и свим напором концентрисане снаге највећих умова свога времева, Птоломеји у старој Александрији не успеше, да оживе изумрлу мисирску ни да уздрже пропадајућу грчку цивилизацију. Па и у новијој историји наћи ћемо пуно примера где туторска заштита наука и једнострано старање државе а утицање њезино на развој и правац литературе није донело праве користи народу, но још му у неком погледу и нашкодило, н. пр. у Француској. На против, где се просвета кретала из више средишта, где је снази и вољи појединаца па и група друштвених остављено било шире поље за оглед и надметање у свима гранама и појавама живота, а нарочито у књижевности и наукама, као н. пр. што је било у Немачкој Инглеској и Америци: тамо су се јавили обилнији плодови, благотворнији резултати друштвеног и државног напора за унапређење народне просвете, за развитак образованости људске. Наравно и у томе има извесне мере, која се мора држати, те да се лична и друштвена енергија у раду за општи напредак са државном заштитом узајамно подпомажу и једне на другу ослањају. Особито код малих нареда, хоји су несрећном судбом своје прошлости из кола великих културних народа новога времена изостали, ова је мера тако нужна да без ње или кад се она у једном или другом правцу прекорачи, настаје у случају претеране централизације укоченост и мртвило, а у случају остављања све личној и приватној вољи опет немоћ и растројство.

С овога гледишта мора се по мом уверењу сматрати и наша просветна и научна радња. Тек ако би се срећно подесила мера и комбиновала могућност државне иницијативе и потпоре са свима приликама личног и друштвенсг надметања, могло би се надати да ћемо за садашњост и будућност нашега народа учинити све што се могло очекивати од једнога појаса, коме је зар намењено да на својим леђима изнесе терете и грехове целих векова. Народ наш има још да се бори за свој физички и политички опстанак; па какве грдне сметње устављавају његово културно и умно развиће? Публика је наша малена, књижевна заједница с браћом

у Турској прекинута, а са некима другим саплеменицима изван Србије због цркве и различне азбуке јако отешчана. Па у таквим приликама шта може да учини и Српско учено друштво, ограничено само на државну потпору из слабих извора кнежевине Србије?

На срећу, народ наш дао је и даје несумњивих доказа о великој енергији и животној снази својој, не само у политичном него и у културном погледу. Са јунацима и мученицима нашим за веру, слободу и отаџбину стоје упоредо умни борци и одушевљени трудбеници за просвету и књижевност народну. Народ наш одваја од својих уста на цркву, књигу и школу, и слободно смемо рећи, да се нејака књижевност наша саразмерно држи и унапређује највише патриотским жртвама оних слабоимућних редова, који колико ради своје душевне хране толико и ради потпоре књижевности купују скупљају и распродају књиге. Но и из имућнијих редова јавила се у новије доба у разним крајевима нашега народа неколицина угледних родољуба, који су за просвету свога народа учинили од прилике оно, што су у средовечно доба и на измаку старе српске државе у славу цркве и ради утврђења вере и народности српске чинили наши краљеви, цареви и кнезови, подижући велике задужбине којима се народна песма диви објашњавајући: „Куд се деде Немањића благо". Па и сада извесно је, да би књижевност наша много лепше цветала и да би се науке код нас много брже развијале, кад би се лична и приватна иницијатива могла живље изазвати на поље племенитог рада и надметања у жртвама за народну просвету. Такво пожртвовање од појединаца и приватном енергијом здружена снага неколицине, кадра је кад што да учини много више него ли сама државна иницијатива која може да уроди добрим плодом тек кад уклања сметње и води бригу о правцу опште и стручне образованости за омладину народну. Таква издашност појединих имућнијих родољуба, који на просветне цели жртвују велики део свога имања, учинила је у многима даљим и ближим земљама чуда напретка, и просула око себе светлост којом ће имена тих добротвора у историји свога народа вечито сијати. Тако је у Италији недавно један богати племић поклонио 20,000.000 франака на извесне добротворне цељи; тако је у француској академији наука ових дана говорена у свечаној седници похвала једном умрлом приложнику, који је за књижевне и научне цељи у више прилика поклонио замашну суму

од 9,000.000 фр.; тако се и у Америци виђају примери, где поједини просвећени и имућни грађани подижу сами о своме трошку целе университете са свом опремом и с големим фондом за издржање професора и сиромашних ученика. Па и код нас могли би у том погледу и ако у много скромнијем размеру означити неколико имена, која су стекла себи вечито признање код савременика потомства свога. А за цело има их још доста који би радо жртвовали на олтар науке и просвете народне, но не знају како, где и на који начин, и не виде изближе какве ће и колике плодове донети њихове жртве.

Овим мислима руковођен желео сам позвати одбор Српскога ученог друштва, да се изволи посаветовати са одсецима и члановима друштва, не би ли се приликом новога уређења, ако се за добро нађе, могло поћи са те основе: да се друштво саставља не само од чланова научењака и књижевника но и од других лица, која би материјалним жртвама и прилозима хтела стећи себи име оснивача и помагача друштвених. Тако би се можда дала лепа прилика, да се у свесном делу народа обрати већа пажња према друштву, да се пробуди у публици жеља и воља за учешћем у друштвеном раду, те да се добију већа материјална средства и услед тога прикупи јача умна снага за унапређење великих друштвених задатака. У свези с тим држим да би корисно било, ако би се у уређење увело правило: да се сваке године обзнањује по једна или према могућству и потреби и више награда за угледнија научна и књижевна дела, било да су израђена по нарочитом позиву друштва или личним предузећем појединих писаца. Такође би чини ми се, већ већ једном нужно било, да се промисли о начину: како би наше учено друштво скопчало тешњу везу са осталима српским и јужно-словенским друштвима те врсте, те да се озбиљније и сложном снагом поради на књижевној заједници и просветном напретку свега нашег народа.

Завршујући изјављујем жељу, да ме одбор о одлуци одсека као и о резултату друштвеног саветовања на скупу услед овога мог писма што скорије извести.

№ 7537.
22. Децембра 1875 год.
у Веограду.

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ДЕЛА
Ст. Бошковић.

Одбор имајући на уму закључак потоњега скупа друштвеног, да се од изабраника свих одсека састави комисија која би имала да одреди ближе свезу одсека и границе рада друштвеног, и видећи јасно да ванредне политичке прилике данашње не допуштају редован и свестран развитак овакога рада, одлучује да се и ови нови предлози оставе на проматрање и оцену одмах чим настану редовне прилике у Србији, а на првоме скупу да се предложи само измена о постављању председника друштвеног, пошто се нада да ће у овом питању цело друштво бити неподељена мишљења.

За заменика пак председнику, док се не изабере на скупу одређује се члан одбора М. Ђ. Милићевић.

Састанак одбора 31. Маја, 1876.

Председава заменик председн. М. Ђ. Милићевић, бележи М. Кујунџић, чланови: Ј. Драгашевић, Мих. Валтровић.

Бр. 1.

Поменувши са поштовањем и тугом како је у Прагу преминуо почасни члан Српског ученог друштва, вредни борац за књижевни напредак и народно утврђење у Чешкој, Франтишек Палацки, секретар предлаже да Српско учено друштво учини јавним којим делом поштовање спомену великога покојника. Одбор одлучује да се у прву недељу после божије службе даде Палацкоме свечана подушница у саборној цркви београдској. Секретар се прими да том приликом проговори о животу и вредности овога почасног члана друштвеног.

Бр. 2.

Прочита се писмо министра просвете и црквених послова од 13 Априла, Бр. 1829, којим се пита друштво, за што још никаква одговора није дало влади на министарско писмо у коме се обрнула пажња друштвена на потребу за измену устава друштвеног.

Пошто одбор по закону није властан сам чинити никакве измене устава друштвеног, пошто ни допуне у устројству друштвеном предлагане још прошле године од г. министра просвете нису

још могле да се озбиљно узму у претрес због ванредних прилика друштвених, то одбор остаје при својој одлуци на II састанку, бр. 5 да и ову ствар предложи на одлуку годишњем скупу. који је једини властан да у таквим питањима даје одлучна одговора.

Бр. 3.

Годишњи скуп одређује се на дан 13 Јуна.

Бр. 4.

Усваја се одлука одсека историјског и државничког да се на скупу предложе за почасне чланове друштвене: Катарина Ивановићева и Сима Игуменов.

Бр. 5.

Одобрава се и одлука истог одсека да се чланак Богољуба Јовановића „Умарање учитеља основних школа“ штампа у „Гласнику“ и награди одсеком са 15 дуката.

Бр. 6.

Секретар извештава одбор, које су књиге дошле библиотеци друштвеној у замену и на поклон:

1. Од царске академије наука у Петрограду: Записки. Томъ XXIII кн. 2, томъ XXVI кн. 1—2, томъ XXV кн. 1—2, томъ XXVI кн. 1—2.

2. Од московског университета: а) Протоколы засѣданій. — б) О консерватизмѣ римской юриспруденціи. — в) Изслѣдованія о соединеніяхъ ацетилена. — г) Уравненіе движенія энергіи въ тѣлахъ. — д) Объ интегрированіи уравненій съ частными втораго порядка. — ђ) Опытное изслѣдованіе электрическихъ колебаній. — е) Объ интегрированіи уравненій съ частными производными высшихъ порядковъ.

3. Од варшавског университета: а) Извѣстія за 1875 годъ. № 1, 2, 3 и 4. — б) Monumenta historica Slavorum meridionalium,

4. Од московског археолошког друштва: а) Памятники. Томъ I, II. — б) Туровское евангеліе. — в) Сборникъ малороссійскихъ заклинаній. — г) Древности. Томъ III, вып. 3; томъ IV. вып. 1. 2, 3; томъ VI, вып. 1.

5. Од јестаственичарског друштва у Москви: Извѣстія. Томъ XIII, вып. 1, 2.

6. Од демидовског правничког лицеја: Временникъ, кн. VIII, IX, X и XI.

7. Од чешког друштва наука у Прагу: а) Sitzungsberichte. — б) Abhandlungen vom Jahre 1874. — в) Regesta diplomatica. Pars II, vol. 6 et 7.

8. Од пруске академије наука у Берлину: а) Monatsbericht за целу 1875 год. и за месец Јануар 1876. — б) Register von 1859—1873.

9. Од царске академије наука у Бечу: а) Almanach 1875. — б) Sitzungsberichte, mathematisch-naturwissenschaftl. Classe. Bd. LXX, Heft III, IV, V, Abth. 1, 2, 3; Bd. LXXI, Heft I, II, Abth. 1, 2, 3, Heft III, IV, Abth. 1, 2, Heft V, Abth. 1, 2. — в) Sitzungsberichte, philosophisch-historischer Classe. Band LXXVIII, Heft 2, 3; Band LXXIX, Heft 1, 2, 3; Band LXXX Heft 1, 2.

10. Од геоорафског друштва у Бечу: а) Mittheilungen XVI Band 1873 und XVII Band 1874. — б) Die Entsumpfung der Niederungen der Theiss und des Banats.

11. Од новоруског университета у Одеси: Записки. Томъ XII,—XVII.

12. Од кедивског географског друштва у Каиру: а) Status. — б) Discours prononcé au Caire à la séance d'inauguration.

13. Од дирекције за општу историју у Женеви: Extraits de l'histoire générale.

14. Од словенског добротворног комитета у Москви: а) Отчетъ о дѣятельности за 1875 годъ.

15. Од јестаственичарског друштва при царском харковском университету: Труды. Томъ IV. 1873.

16. Од Југословенске академије знаности и умјетности у Загребу: а) Stari pisci hrvatski. Knj. VII. — б) Bogišićev zbor-

nik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, knj. I. — в) Rad, knjiga XXXII, XXXIII, i XXXIV. — г) Vetera monumenta Slavorum meridionalium, Tom. II. — д) Listine, knj. V. — ђ) Starine, knj. VII.

17. правничког друштва у Загребу: Mjesečnik, god. I, br. 1—4.; god. II. br. 1—3.

18. Од мађарске академије знаности у Пешти: а) Századok. — б) Shakspeare minden munkái. Kötet IX—XVIII. — в) Szibill története. — г) Vachott Sándor költeményei. — д) A·frithiof-monda. — ђ) Monumenta Hungariae historica (Magyar történelmi emlékek), kötet IX, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXVI, XXVII, XXIII, XXXII. — е) Név- és tárgymutató a török-magyárkori államokmánytár, I—VII kötet. — — ж) Név- és tárgymutató a magyar tudományos akademia értesitöjének I—VIII (1867—1874). — з) Almanach 1874 és 1875. — и) Magyár történelmi tár. Köt. 19, 20 és 21. — j) Értekezések a történeti tudományok köréböl. 1873 II köt. 10 szám; III köt. 1—5 sz; 1874 III köt. 6—10 sz; IV köt. 1—6 sz; V köt. 1 sz, — к) Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos répertóriuma, I. — л) Archivum Rácóczianum (II Rákóczi Ferencz levéltára) II köt., III és IV. — љ) A magyár tudományos akademia értesitöje, 1873, 8—10 sz; 1874, 1—14 sz; 1875, 1—17 szám. — м) A magy. tudom. akadèmia évkönyvei, köt. XIV, II—VI darabja. — н) Archeologiai közlemények, köt. IX, II füzet. — њ) Magyárországi régészeti emlékek, III köt. I rész. — о) Jgeyzéke a magy. tud. akadémia által kiadott könyveknek.

19. Од „Zakładu narodowego imienia Ossolinskich“ његово: Sprawozdanie za rok 1874.

20. Од Матице српске у Будишину: Časopis за год. 1873, св. I и II; 1874, св. II.

21. Од хрватског педагошког књижевног збора у Загребу: Pedagogijska biblioteka, knj. II. Zablude uzgoja.

22. Од Матице српске у Н. Саду: Ванредна главна скупштина 5 априла 1875.

23. цар. кр. више гимназије у Задру: а) Programma alla fine dell'anno scolastico 1872—73; б) Studi storici sull'isola di Lessina, fascicolo I.

24. Од министарства финансије: Извештај за 1874 год.

25. Од новосадске гимназије: Извештај за 1874—75 год.

26. Од панчевачког певачког друштва: Пети извештај за год. IX, X, и XI.

27. Од аустр. инжењер. и архитектонског друштва у Бечу: Bericht des hydrotechnischen Comités über die Wasserabnahme in den Quellen, Flüssen und Strömen.

28. Од москов. математ. друштва: Математическій сборникъ. Томъ VII, вып. 3, 4.

29. Од српског лекарског друштва у Београду: Архив, одељ. II. књ. 1. св. 1, и Архив књ. II.

30. Од хируршког друштва у Москви: Лѣтопись, Томъ I, вып. 1.

31. Од дубровачке читаонице: Zabavnik, год. IV, 4 и 5 свопић.

32. Од дубровачке више гимназије: Izvješće за 1874—5 г.

33. Од J. Гавриловића: Deutsches Wörterbuch v. J. und W. Grimm, IV Band, 1 Abth. 9 u. 7 Lief.

34. Од Мите Ракића: Пореза, покушај за студију, I.

35. Од А. Н. Неустројева: а) Санктпетербургскія ученныя вѣдомости на 1777 годъ. Изд. II. — б) историческое розисканіе о русскихъ повременныхъ изданіяхъ и сборникахъ за 1703—1802 год.

36. Од Е. Јакушкина: Обычное право, вып. 1.

37. Од М. Д. Лихутина: Записки о походѣ въ Венгрію въ 1849 году.

38. Од Бартењева: Записки Басаргина.

39. Од Андрије Попова: Первое прибавленіе къ описанію рукописей и каталогу книгъ церковной печати, библіотеки А. И. Хлудова. — б) Историко-литературный обзоръ древне-русскихъ полемическихъ сочиненній противъ Латинянъ (XI—XV в.).

40. Од А. Н. Пипина у Петрограду: а) Хронологическій указатель русскихъ лошъ. — б) Сочиненія Лермонтова. Томъ I, II.

41. Дд Ал. В. Поповића проф. у Н. Саду: Геолошке цртице о Србији из путовања год. 1874.

42. Од Огиста Дизона у Паризу: Chansons populaires bulgares inédites.

43. Од Јована Мишковића капетана: Путовање по Србији,

44. Од Настаса Петровића: Независност Црне Горе.

45. Од А. Н. Спасића: а) Народни представници у иностранству. — б) Финансије општинске у Француској и Инглиској. — в) Неколико студија из агрикултуре.

46. Од дра Карла Слатковског у Прагу: Vyklad voleb zástupcu dle práva a spravedlnosti. То исто опет у немачком преводу.

47. Од Симе Љубића професора у Загребу: Opis jugoslavenskih novaca.

48. Од Соловјева: Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Томъ XXIV, XXV.

49. Од Д'Аврила члана дунавске комисије: а) Cartes du delta du Danube. — б) Mémoire sur l'achèvement des travaux d'amelioration des embouchures du Danube.

50. Од Јована Живановића: Извод из српске граматике својим ученицима,

51. Од књаза А. Церетељева: Баднiй дэнь и Божичъ въ Сербіи.

52. Од Тодора Томе Јежа његова Dziela. Tom. I. II.

53. Од Јана Гушкјевића: Slowo o praojcach.

54. Од Житецког: Очеркъ звуковой исторіи малорускаго нарѣчія.

55. Од Антоновића и Драгоманова у Кијеву: Историческія пѣсни малорусскаго народа. Томъ I.

56. Од члана друштвеног Љ. Каравелова: „Знаније" за годину 1875.

ГЛАВНИ СКУП

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

2. Јуна 1875.

Председава др. Ј. Шафарик.
Бележи Милан Кујунџић.

Бр. 1.

Поздрављајући чланове на скупу председник износи разлоге ради којих је згодније држати годишњи скуп друштвени пред обични летњи одпочин и јавља да је и ове године Њ. Светлост изволела потврдити дојакошњег председника друштву, а у одсеку јестаственичком и уметничком по закону одступили су двогодишњи председници и на њихово место дошли су чланови Ј. Драгашевић и Мих. Валтровић.

Бр. 2.

Секретар прочита преглед радње и стања друштвеног за минулу годину.

Бр. 3.

Одмах за тим прочита председник извештај комисије одређене за преглед рачуна друштвених. Комисија је нашла да су рачуни у свему тачни и уредни.

За преглед рачуна овогодишњих бише изабрани чланови: С. Лозанић, К. Алковић и Љ. Клерић.

Бр. 4.

Изнесе се предлог о подизању сталног постамента за меридијан, који би постаменат био заклоњен од квара и био непомичан и у исто време заклоњен од сунца и кише.

Пошто члан Панић примети да ово питање не долази пред скуп, него се о њему може одлучивати као и о екскурзијама, члан Васиљевић примети да предлог стоји у свези са установљењем целе мреже у Србији, па од куд онда да се овде појединце чини, и пошто члан Алковић примети да би требало набављати и инструменте нове и да је незгодно место за даља времена у војној академији, — скуп обзирући се на то да је ово ванредни издатак а не каква награда за труд научни и уметнички или за путовање, даље да је овде говор о меридијану а не о метеоролошким посматрањима о којима је потребна цела мрежа по Србији, најзад да се место за постаменат одређује сада само за прву употребу, одлучује да се може издати 30 дуката из касе друштвене на ову потребу.

Бр. 5.

Председник изнесе предлог одбора да се према писму г. министра просвете оближе означи програм и правац друштвена рада како у опште тако и по посебним одсецима.

Члан Срећковић противан је преустројству кад главе остају једнаке. Ако које године буде добра самостална рада онда добро, ако ли не буде онда су добри и преводи. Све стоји до самих чланова.

Члан Васиљевић излаже да ново одређивање програма значило би да од сад друкчије нешто буде у друштву, а међу тим и француска академија примила је и штампала књигу о сувременом стању инглијске философије.

Члан Сретеновић не налази узрока за што друштво не би могло и даље живети са овим устројством кад је већ 6 година по њему радило.

Члан Вл. Јовановић тражи од одбора прецизан предлог шта и како да се измени, па тек онда скуп да може одлучивати хоће ли сам или преко комисије упуштати се у претрес овога.

Скуп пак, обзирући се на примедбу председника да је доиста потребно да се обележе заједнички границе друштву како

не би било случајне произвољности и расположености тренутне у раду; на примедбу секретара да се често посебни одсеци друштвени не подударају у погледу на програм и правац друштвени и да треба оно што је напреднијим радом почело хватати места у друштву да се и узакони и заклони од случајнога назатка или од намерне превласти данашњих пасивних живаља друштвених; даље на примедбу чланова Драгашевића и Алковића да разговор о друштвеноме програму може бити само од користи друштву а не од штете, и на примедбу члана Јевр. Грујића да не само председник и секретар друштвени налазе да може бити нечега неудесног у неодређеном правцу друштвеном него и да је њему самом догађало се да при реферисању није био на чисто треба ли неки извесни рад уврстити у „Гласник“ —

Скуп одлучује: да се састави комисија од одбора друштвеног и још по једног члана из свакога одсека, те да промисли и предложи главном скупу шта би се и како узаконити могло у погледу одређенијег рада друштвеног.

Бр. 6.

Бивају изабрани на предлог посебних одсека:

За редовне чланове друштву: Сава Грујић, Јован Мишковић, Михаило Илић, Настас Петровић и Ђока Миловановић.

За почасне чланове Џ. У. Дрепер и Ф. Хофман.

За дописног члана Емил Пико.

ГЛАВНИ СКУП
СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

13. Јуна, 1876.

Председавају: члан М. Ђ. Милићевић, и председн. Стојан Бошковић, бележи секретар Милан Кујунџић.

Бр. 1.

На захтевање г. министра просвете да се промени дневни ред одређени за овај скуп, износи се на одлуку најпре одборски предлог у сагласности са предлогом владиним од Децембра прошле године, да се члан 25 устројства друштвеног, који говори о постављању председника промени овако:

„Председника друштву на годину дана бира годишњи скуп Српског ученог друштва између редовних чланова својих".

Скуп једногласно усваја ову промену.

Бр. 2.

Пошто на ово г. министар просвете са стране владе изјави да се ова одлука може већ сматрати као потврђена од стране надзорне власти, приступи се гласањем цедуљицама избору председника друштву и изабран би члан Стојан Бошковић.

Бр. 3.

Изјавивши пред скупом да овај избор сматра нарочито као признање своје добре воље, изабрани председник обзнани да су

ове године у одсецима историјском и философском дошли за председнике он и Ј. Бошковић.

Бр. 4.

Секретар чита извештај о радњи и стању друштва у прошлој години.

Члан Ј. Бошковић на то упореди Српско учено друштво са Јужнословенском академијом у појединостима и налазећи главну запреку ученоме друштву у устројству његовом, предлаже да се одмах на скупу изабере нарочита комисија па да за време рата и док друштво спречено буде у својим састанцима промисли и изради нов предлог устројства друштвеног.

Секретар Кујунџић напротив предлаже да се остане при одлуци лањскога скупа, јер нити верује много у надприродну моћ копираних устројстава нових, нити се могу поједини чланови друштвени извијати од војених дужности те да за време рата граде устројства учених друштава, нити је пре завршетка политичне кризе могућно знати основ на коме ће се у будућности својој моћи развијати наш књижевни рад.

Гласањем устајањем и седењем први је предлог одбачен, а утврђена одлука лањска да комисија од одбора и по једног члана из одсека спреми своје предлоге одмах чим политичке прилике допусте.

Члан Ј. Ђорђевић протестује против ове одлуке, јер му се „чини да смо примили нешто што нисмо хтели“. Но скуп изјави да после свршенога гласања нема дебате и да је гласањем одлучено оно што је скуп доиста хтео.

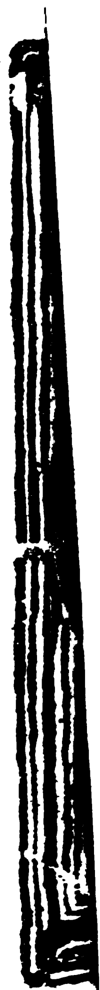
Бр. 5.

Прочита се извештај комисије одређене за преглед рачуна друштвених. Комисија изјављује да су рачуни потпуно уредни и тачни.

За преглед рачуна за минулу годину бише изабрани Мита Ракић, Сима Лозанић и Љ. Клерић.

Бр. 6.

Изабрани бивају за почасне чланове друштву: Катарина Ивановићева и Симо Игуманов.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА XLV

СА ЈЕДНОМ КАРТОМ И ГЕОМЕТРИЈСКИМ ТАБЛИЦАМА.

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1877

Шта има у овој књизи и где је што.

СТРАНА

АРХЕОЛОГИЈСКО-ГЕОГРАФИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА

ОД

ДРАГАШЕВИЋА.

За разумевање историје, хоће се понајпре знање географије.

Но знати географију, а за потребу историје, није доста знати је, како је сада, т. ј. познавати земљу по њеним климским односима, њену пластику, правац и створ долина, разместај народа, племенске и политичке границе, производе земље и људи итд. — него још морамо знати, и како је шта било онда, за када историја догођаје приповеда, т. ј. морамо знати, како су се онда звале ове и оне планине и реке, где је била граница племенска и државна, где су била она насеља, што се у историји спомињу, куда водише знатнији путови у оно доба итд. Без знања дакле старе географије, и при најбољем познавању садашње, догођаји се историјски не могу разумети, како ваља.

Моја је омиљена студија географија и историја полуострова илирског. Има већ 14 година, како се с особитом вољом бавим око проучавања свега онога, што се из ближе тиче тога предмета. У проучавање то ушло је наравно и

истраживање места оних, која се у историји тога земљишта спомињу.

Но ово је био посао потежи, и да би резултат таквог проучавања и испитивања био што поузданији и вероватнији, требало је не само много труда и збиље, него и много времена.

У ово неколико листа износим сада свој досадањи рад из ове нарочите студије. Прва половина овога рада тиче се онога времена, кад по овима земљама имађаху културне и политичке игемоније Јелини и Латини; а друга половина говориће о географијским односима у средњем веку, поглавито за време бугарске и српске преваге.

Колико сам у овоме успео, и јесам ли све погодио како треба, оцениће стручни људи. А да с овим морамо бити на чисто пре, него што уђемо у саму историју, то ће признати сваки онај, који је ма и један лист историје прочитао. Да ће пак решење овога задатка објаснити многа, досад у историји нејасна питања, мислим да ми није потребно доказивати.

I.

СТАРИ ВЕК

1.

За бољу оријентацију, а и за боље разумевање потоњих одношаја у овоме смислу, мислим да је потребно, одредити међе појединим земљама на овоме полуострову. Читаоци ће видети, да најстарије међе осташе и у кашње доба исте, или се чешће понављаше. Узрок овоме биће једно у томе, што међе већином иду по природним пругама, а друго, што се вазда обзирало и на племенске одношаје, ма да ови небијаху на међама тако остро одељени.

2.

Римљани су се први пут пребацили на ово источно им полострово на 224 године пре Христа, кад су освојили Крф и приморје македонске Илирије. Да буду господари од целог полострова, ваљало им је 12 ратова и 335 година[1]. Године дакле 112 после Христа имали су све земље овог полострова у својој власти.

Кад су постали господари овог, по свом створу тако различног земљишта, они, што се поделе тиче, нису чинили Бог зна какве измене, него су већином остављали међе појединим областима онако, како су их затекли.

Према томе имамо цело полострово ово подељено на области за време римског државања овако:

3.

Илирија простирала се од јадранског мора на исток у главном до Дрине (у доњем крају изгледа да је хватала до Колубаре), затим јој се међа пѐла на Дурмитор, и по свој прилици ишла даље хрбатом, који данас дели Црну Гору од Рашке, па тако до на Лим. Одавде Мокром гором те на водомеђу Лима и белога Дрима, на планину Копривник, затим водомеђом Буштерце и ђаковске бистрице, дохвата се планине Баштрика, и прелазећ преко Дрима иде на одвојак планине Шаре, на Коритник, на Бабашницу, затим на Кораб, Барич, Крчин, и водомеђом црног Дрима и Црне реке на Суху гору (Перистер), Чечево, Бич. Одавде се поврће на запад, да одреди јужну међу Илирији, и хвата се водомеђе Бистрице и Девола, и попев се на Грамно по свој

[1] Турцима не требаше ни половина тога времена.

прилици иђаше на море реком Војуцом, или гребеном јужно од ње[1].

Од доње Војуце па до Бича, Илирија је међашила Епиром, од Бича до Кораба Македонијом, а одавде па све до реке Саве, горњом Мисијом.

Према северу није допирала до Саве[2], него се свршавала са последњим планинским окомцима[3], и на западу хватала је до иза вароши Трста, јер Помпоније Мела пише: Tergestum intimo in sinu Adriae situm finit Illyricum[4].

На северу од Илирије била је **Панонија.**

Но Илирије било је двојаке.

Права Илирија хватала је на југу по свој прилици до ушћа реке Маће[5], па онда преко Валмора јездила преко Дрима опет на Кораб.

Јужно од ове пруге, дакле данашња Арванија зваше се македонска или грчка Илирија, која је касније спадала под Македонију.

Планина пак Кораб беше тада тромеђом Илирији, Македонији, Мисији.

4.

Мисија била је на истоку од Илирије и простирала се све до црног мора.

[1] По Стравону јужна међа Илирији била је знатно севернија: „Ко иде путем егнатским од Аполоније, он на десној руци има епирска племена, а на левој илирске планине, и у њима илирска племена“. Види Albanesische Studien стр. 127. — Via Aegnatia беше пут из Драча на Елбасан, Охрид, Битоље, и даље.

[2] Kiepert, Atlas antiquus.

[3] Ово ми не изгледа као најистинитије, ма да Панонци бијаху добри земљорадници; јер је Сава толико велика река, да је могла панонским чуновима бити препоном, а Илири и ако с Панонци сродни, баш због тога сродства, неби допустили, да њихове ливаде панонска стока пасе.

[4] Joannis Lucii de regno Dalmatiae et Croatiae, Vindobonae 1758 стр.16.

[5] По Птоломијевом назначењу. Види Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, стр. 228.

Но и ње бијаше двојаке.

Горња Мисија имаћаше за северну мећу реку Саву од утока Колубаре (боље Дрине), до Дунава, и затим Дунав. Западна мећа бијаше јој Колубара, па онда преко планине Влашића и Преслопа иђаше на Дрину[1], и одатле све до Кораба мећашила с Илиријом.

Јужна јој је мећа почињала на Корабу, па ишла на исток брђанском гредом до Брода, што је на залактици реке Треске. Одавде се попела на гребен Голешнице планине, и газећи Вардар, теглила преко Овчег поља изнад Криве реке и Злетовске планини Дованици и хватајући се водомеђе Струме и Мораве ишла планинама Бабина пољана, Власина, Огорелица и дошла на размеђу Искре и Нишаве, па пошто се испела на Стару планину пошла је низ реку Чибру као источна мећа горње Мисије.

5.

И горња Мисија имала је две полови не. Северна пола звала се у ужем смислу Мисија, а јужна зваше се **Дарданија**. Данашња граница Србије по свој прилици била је мећом и Трибалији и Дарданији, јер Птоломије рачуна Ниш у Дарданију[2].

[1] Мачва с Колубаром изгледа ми, као да је при крају западно римске периоде, била одвојена од Трибалије, па придата била или Илирији или Панонији, заједно са́ Сремом, који је ушао као саставни део Паноније.

[2] Кад се под извесно зна, да је Скопље припадало Дарданији, а не Македонији, онда је и природно и вероватно, да је Дарданији припадало и Тетово и Куманово (казујући их данашњим именима). Хан узима да је граница измеђ Дарданије и Македоније ишла са Ђалича јужном падином Шаре до Качаника, па онда завијала голем кључ к југу, да би обухватила Скопље, и даље опет изашла на Козјак. Ја то немогу да допустим. — Не само Хану, него скоро свима европским археолозима и хисторицима, међу којим спомињемо — за ову ствар понајважнијега Манерта — њима се чињаше чудно, да мећа не иде гребеном планинским, као што је Шара и Црна Гора,

6.

Доња Мисија протезала се од реке Чибре, као западне јој међе, па измеђ Дунава и Имоских планина (Балкана) све до Црнога мора. Њене су дакле међе сасвим јасно обележене, и нетребају никаква објашњења из ближе.

7.

И доња Мисија делила се на двоје. Од Чибре па све до Черне воде, пред којом бијаше град Axiopolis, беше сама Мисија, а одатле па до утока Дунавског, то полострово измеђ Дунава и мора омеђено са суха римским насипима од Черне воде до Кистенџе, — то беше **Мала Скитија**.

8.

Но Мисије стојаху тако до Марка Аврелија, до кога римској царевини припадаше Дакија, — данашња Влашка с Ердељом. — А кад Римљани изгубе ту земљу, онда, да се из списка појединих земаља, неби брисало име Дакија, начине једну област с ове стране Дунава под именом Дакије. Та **Дакија** звала се **Аврелијанска**, и даду јој ове међе.

Од горње Мисије одузму сав простор од Чибре па на

него је прелазила на југ. Не треба да им је чудно. Код сточарског народа, а Дарданци баш сточари бијаху, планина, која је широка, обрасла, и пуна дивних пашњака, неможе бити границом него средиштем њиховим. Као што код ратарског народа неможе омања река да буде међом, тако код сточарског неможе планина. Само оне планине овима народима могу бити међом, које су стрме и голе, пусте и камените. А како Шара и Црна Гори и данашњег дана преко целог лета вру од тисуће стада овчарских, која се одмах с пролећа из Солунске и Сереске низије гони у планину, па пред зиму силази натраг у приморје, — тако је то било вазда. Према овоме никакво чудо није, него је наравна последица да су сточарски Дардани, који боравише на тој важној висији измеђ Шаре и Копаоника, задржали у својој власти и присојну страну њихове најважније планине.

запад до данашње Шашке (Поречке реке); а на исток размакћу од Чибре до реке Вида. Управ, некадашњу Трибалију преполове, тако, да јој на источној међи додаду само врло узан појас од Искре до Вида, но који се према југозападу ширио тако, да је међа ишла Видом до на планину, па онда њоме на Маркова врата, с ње на Рило и одатле на Дованицу. Овде је окретала раније на северозапад.

Ту источну половину Трибалије назову **Dacia aureliana.** Међе дакле овој новој области ишле су овако:

Од Дунава Шашком на планину Стол, па даље све планинама преко Перастовог хрбата на Брезовицу и даље на Мораву, дакле данашњом међом ћупријског и зајчарског округа (и алексиначког). Према овоме Параћин је припадао Мисији, а Јовановац Дакији. Одатле иђаше међа по свој прилици Моравом све до Сталаћа, па онда гребеном измеђ Расине и Рибарске реке на Јастребац, на Копаоник, затим на Мрдар, Мркоњ, Велиглаву, Карпину, и секући Мораву на Козјак, Дованицу, Рило, на Маркова врата (Porta Trajani) на извор Вида, па њиме на Дунав.

Из овога се види, да је Средац и његова околина, узета од Тракије.

И ова Дакија делила се на двоје, северна половина звала се **прибрежна** (ripensis) и столица јој беше Ratiaria; а јужна се звала **средоземска** (mediterranea) и столица јој беше Serdica. Граница измеђ обе Дакије била је јемачно на Старој планини.

Још се из овога види, да је Дованица (Осег) планина била тромеђом.

9.

Но измеђ Илирије и доње Мисије, дакле предели, које Римљани назваше горњом Мисијом, зваху се пре Римљана (а и после њих за дуго) и другаче.

Још Хиродот[1] спомиње на обема обалама реке Мораве земљу с именом *Τριβαλλια* и каже, да од Илира тече к северу река *Αγγρος*[2], иде преко трибалске равнице, и састаје се са реком *Βρουγγος*, а *Βρουγγος* с Дунавом[3].

Племе Трибалско назива многобројним и врло раширеним, и вели да допире на истоку до реке *Οισκος*[5].

Говорећи о Мисима, који за неко време изгубише свога имена у историји, и Стравон и Плиније кажу, да се налазе иза, на истоку, од Трибала.

Колико се по Евтропију[6] зна, Римљани су први пут сукобили се с Трибалима у време југуртових ратова, кад је војвода Rufus над њима једну победу одржао. После овога времена видимо М. Краса, где војује с Мисима и у години 15 по Христу већ чујемо провинцију Moesia, којој је неки Poppeaus Sabinus намештен за старешину.

Од тога доба не чујемо Трибалију.

У том првом веку Мисија је још само једна; ал касније подељена је била на двоје и Птоломије[7] први од писаца износи нам их две, superior и inferior, што је по свој прилици оделио Тројан, по освојењу задунавске Дакије, и горња, *Μυςια η ἄνω*, superior, захвата од ушћа Саве (вероватније Колубаре) до Чибре, па траје на југу до граница македонских.

---

1 Geographie der Griechen und Römer VII, 26.

2 Да је *Βρουγγος* Морава, у томе се многи слажу; ал за *Αγγρος* неки мисле да је јужна Морава, неки пак Ибар. По моме може да има вредности и једно и друго; но сасвим од овог одступа, и као треће гледиште долази оно мишљење, које вели, да је *Αγγρος* = Дрина, а *Βρουγγος* = Сава. Види Commentatio historica de veteribus incolis Hungariae cis — Danubianae per Joannes Severini. Sopronii 1767.

3 Geographie der Griechen und Römer VII, 11.

4 Стр. 25.

5 Стр. 26.

6 Mannert, VII, 61.

7 „ „ 71.

Цар Diocletianus делећи провинције другаче, прави једну Moesiam primam са столицом у Виминакијону[1].

Ја би рекао, да назив *Μυςια* има топографијски, а *Τριβαλλια* етнографијски постанак.

Пошто је планина Имос одвећ јака преграда између јужних и северних земаља, и пошто је Дунав исто тако велика преграда за земље још северније, то је земља измеђ те две тако јако обележене и тешко савладане препоне, затворена, лако могла добити име помеђина (што би се можда могло довести од *Μυςω*, затварам). Трибалија пак, по науци о гласовима, а с обзиром на стару практику у томе смислу, може да издржи овај еуфонистички процес:

Τ ρ ι β α λ λ ι α

T r i b a l l i a

С р ъ б ь л ь ї а[2]

Ова Трибалија држала је од Дрине па до Искре, и од Дунава до Македоније.

Апијан спомиње, да су Трибали имали цара Сирма, од кога је постао Sirmium, — дакле у Трибалију спадао је и Срем, и отуд граница јој беше иза Саве.

Ја још мислим, да је Трибалији припадала и Семберија, — она посавина измеђ Дрине, планине Мајевице и Саве до Брчкога, — јер ова земља, са Мачвом на овојзи страни Дрине, припадаше скоро вазда једном господару. Од Зворника међа је Трибалска ишла Дрином и даље онако, како смо за источну међу Илирије казали.

Јужна је међа ослањала се на Македонију.

Но, пошто је и Трибалија делила се на двоје, и јужна јој половина звала се Дарданијом, то југозападна међа

---

[1] Mannert VII, 72.

[2] Види и Катанчићево разлагање у Гласнику V, 135.

Трибалска била је на планинама, из којих избија Бели Дрим, као што наводи Стравон[1], или је ишла још даље де Епидамна (Драча), као што потврђује Прокопије[2]. Исти овај вели, да је на југоистоку допирала међа Дарданска (посредно Трибалска) до извора Струме и до седишта племена Maedorum. У дарданске вароши (посредно трибалске) Прокоп броји и Scopi и Ulpiana, а Птоломије и Naissus.

На овај начин Трибалија је доста јасно и разговетно омеђена, и међе јој ишле по највећој вероватности овако:

На северу јој је граница Дунав.

На западу: Од ушћа Вуке право на ушће Босне, одатле или реком Спречом до Зворника на Дрини, или гребеном Мајевице до Зворника. Одавде сад Дрином до на Дурмитар, па на Сињавину и преко Таре газећи доспева на Бјеласицу и на Лим. Одавде на Мокру Гору и на Копривник, из кога извире Бели Дрим. Ако ћемо више веровати Прокопију, онда са Копривника ишла је међа Трибалска на југозапад гребеном оних највиших планина, што их је у овом крају, а које деле воде за Дрим и за Лим и Цијевну, те је падала на скадарско блато и затим на планину „Облик“, што је измеђ језера и мора. А ако се неузобзиремо на Прокопија, — онда је ишла међа Трибалска са Копривника на југоисток гребеном измеђ Буштерице и ђаковске Бистрице на Баштрик, па је газила Бели Дрим близу саставка му с Црним и прелазила на Коритник и Кораб.

Са Кораба међа се окретала на исток да обележи јужну међу Трибалску према Македонији, и теглила је изнајпре право југоистоку на залактицу раке Треске, те је одвајала тиме жупу „поречку“, која је припадала Трибалији, не-

[1] Geographie der Griechen und Römer VII, 102.
[2] Стр. 104.

посредно Дарданији, од жупе „кичавске“, која је припадала Пелагонији, уопште Македонији.

С те залактице окретала је међа на североисток па ишла голим гребеном планине Голешнице и на узаном ждрелу Вардаровом, одмах испод ушћа Пшиње, прелазила Овчем пољу на „Дивље брдо“, и идући водомеђом дохватала се големе планине Дованице провукавши се измеђ Кратова, које је Трибалско (Дарданско) и Злетова, које је Пеонијско (Македонско).

Са Дованице пошла је међа трибалска часком право северу, да обиђе изворе Струмске, па долазећи на водолучје Искре и Нишаве теглила је право низ Искру на Дунав.

Ето то је била *Τϱιβαλλια*.

Кашње, кад је источна римска империја засебно се почела развијати са политичком жижом у Константиновом Граду, и кад је држава та дакле дошла у ближе одношаје са својима земљама, име Трибалије наново ускршрва, и од цара Ираклија па на овамо *Τϱιβαλλοι* су увек значили **Срьблє**[1].

Ова Трибалија делила се још од најстаријих времена на две половине. Северна задржала је главно име Трибалије, (код Римљана горње Мисије), а јужна зваше се Dardania *Δαϱδανια*.

Дарданија није никад губила свога имена. Њу спомињу и пре Римљана, и за време Римљана, и после Римљана. Још више, у време Римљана, кад је Diocletiauus основао био један Prefectum Praetorio per Illyricum, и поделио га на шест области, — онда је међу тима шест областима, била и једна Dardania, са столицом in Scupis[2].

---

[1] Интересантно је, што византински писци називаше „Трибалима“ и оне „Србље“, који у Зети бијаху. Тако Кедрин скоро увек поред *Σεϱβουσ* употребљава *Τϱιβαλλουσ*.

[2] Geographie der Griechen und Römer, VII, 72.

Због овога потребно ће бити, да из ближе одредимо међе, докле се рачунала Dardania на северу.

Ми мало пре споменусмо, да Прокопије броји у дарданске вароши Scopi и Ulpiana, а Птоломије и Naissus. На жалост обе ове Прокопијеве вароши находе се на југу Дарданије: Scopi с јужне, а Ulpiana са северне стране Шаре планине. Једини Naissus находи се према северу; ал он један није довољан да одреди међу целој области. С тога се морамо задовољити нагађањем, а на основу природних појасева и препона.

Држим, да нећемо много погрешити, ако узмемо, да је северна међа Дарданији ишла овом браздом:

Са Мокре горе, што је изнад Пећи, гребеном планинским а низ Ибар до више ушћа Ситнице, затим уз гребен, те на Копаоник и даље планинама, које су дакле граница кнежевинској Србији. Тако до иза Ниша.

Као што смо у чланку 8 видели, ова је Трибалија била много оштећена, — преполовљена — приликом, кад су Римљани правили на овојзи страни Дунава Дакију; па је том приликом прилично окрњена била и Дарданија.

ПРИМЕТБА: Ми о Трибалији говорисмо много опширније него о другим областима због сасвим увиђавних узрока:

Трибалија, и име и земљиште јој, много је уплетена у нашу хисторију у средњем веку, и најважнији догађаји, који се у нашој хисторији дешаваше а за време Немањића, они се дешаваше баш у пределима те Трибалије, нарочито још њене јужне половине, Дарданије, тако да ми можемо с правом то земљиште назвати сјајним средиштем српске државе, и витешким поприштем свеколике наше познатије прошлости.

10.

На југу од Илирије био је **Епир**, који се на истоку граничио Македонијом. Ова међа ишла је од Бича на Грамно

и водомеђом Бистрице и Војуце све до Чукаре планине, која је била тромеђом Епиру, Тесалији и Македонији. Одатле пружала се даље гребеном измеђ реке Аспропоталиса (Беле реке) и Арте до на залив од Арте.

11.

На југу од Дарданије била је **Македонија**. Њену западну границу обележили смо. На истоку међашила је Тракијом овако. Од Маркових врата, где бијаше тромеђа Дакији дунавској, Македонији и Тракији, пружала се на југ по планинама измеђ реке Месте и приточица Маричиних до према вароши Неврокопу, а одатле пре Филипа прелазила на ову страну Месте те преко Мењика планине ишла на Крушницу, са којом силазила у море код Орфана; а после Филипа држаше водомеђу Месте и Арде до у Лагоски залив.

Па и Македонија делила се на двоје.

Са Шемнице реке, што је на север од Битоља, па правце на Бјеласицу планину измеђ Црне и Магленице, затим преко Вардара на Благушу и даље на Малеш, — беше међа северној Македонији, која се звала Пеонија, и јужној Македонији, приморској.

12.

Оволико за оријентацију.

Но да би још бољи географијски преглед добили, ја ћу овде да поређам још и имена некојих важнијих река и планина, како су се звале за римска времена. И тако редом:

Sava, и данас се тако зове.

Danubius, Дунав, но не цео, јер га под тим именом налазимо само у Панонији и горњој Мисији, а затим

Ister, Дунав, по свој прилици носи ово име од ушћа реке Искер[1].

Angrus, *Αγγρος*, јужна Морава,

Brongus, *Βρογγος*, западна Морава,

Margus, Marchus, састављена Морава, по свој прилици исто са Brongus.

Timacus, Timachus, Тимок.

Almus, Лом.

Oescus, *Οἲςκος*, Искра.

Utus, *Ουτος*, Вид.

Drilon, Дрим.

Drinum, Дрина.

Erigon, Црна, у Македонији.

Haliacmon, Бистрица у Македонији.

Axius, Вардар.

Strymon, Струма.

Aestreus, Струмица.

Nestus, Места.

Hebrus, Марица.

Mathis, Мата у Арванији.

Genusus, Шкумба.

Apsus, Семена.

Aous, Војуца, и т. д.

Од планина чувене су ове:

Haemus, *Ιμος*, Балкан.

Scardus, Шара.

Scomius, Витош.

---

[1] У нашим споменицима ја сам нашао, да су га Истром звали још од повише Искре. У правилу св. Ромила стоји **славнѣйши градъ Бдинь иже къ истрꙋ лежещїи.** Гласник, VIII, стр. 253. Према томе може се узети, да се Дунавом зове до Ђердапа, а одатле Истром.

Orbelus, *Ορβιλον*, Рило. Види се, да се и данас зове као пре. Јер од *Ορβιλον* са изостатком *О* у почетку и *β* у средини, остало је Рило. А ја још мислим, да је то она планина у народним песмама, у којој је заспао Краљевић Марко; јер Урвина и *Ορβιλον* врло су сродног звука. То се може веровати још тим пре, што је на најисточнијем изданку те планине, онај важни прелаз из Тракије у Дарданију, или из Марице у изворну Искру, одакле после у Мораву, куда је вазда водио најглавнији пут из Европе у Азију. Па тај прелаз зове се данас Маркова врата, а за римска времена звао се Porta Trajani.

Осим ових планина још је јако чувена

Pangeus, *Παγγεωσ*, где бијаху прослављени златокопи[1], и пређе се звала Крушница[2], а данас Пирнари, или Пилавтепе. Она је уз море измеђ Струме и Месте.

Сада долазимо на главни наш рад, истраживање поглавито путова и мѣста, која се у хисторији спомињу.

13.

Да не говорим о ствари, о којој многи читаоци знају, а неби много користи донела, ми ћемо просто казати, да имаде тако званих таблица још од старина у књижевности сачуваних, где су поређана места на некоме путу, и поред свакога стоји број римских миља[3], колико је доње место удаљено од горњег. Овим су се таблицама у старо време служили место карата, и међу њима је најчувенија Пајтингерска, тако названа по изнашаоцу њеном.

[1] Који су Филипу Македонском носили дохотка 1000 таланата на годину, или преко 7000 динара дневно. Види Geographie der Griechen und Römer, VII, 233.

[2] Weiss, Generalkarte der europäischen Türkey. 1828.

[3] Једна римска миља имала је 1482 метра, а грчка стадија 185 метара. Пет римских миља износиле су једну немачку; а у један сахат хода иду три римске миље.

Ми ћемо почети од Београда, и поређаћемо пруге оним редом, како се једна из друге најбоље могу разумети. За сада још држаћемо се више оних пруга, које су за нас понајважније.

И тако

14.

Singidunum	
Tricornium	XIII
Mons aureus	XII
Margus	XIV
Viminacium	X

SINGIDVNVM.

Да је ово **Београд** нетреба никаква доказивања. У Птоломеа пише *Σιγινδουνον* а у Прокопија *Σιγγιδονων*. Itinerarium Antonini пише га Singidunum, IV ab Tauruno. (Земун).[1]

TRICORNIVM XIII.

Птоломео *Τρικόρνιον*. Катанчић мисли да је то Гроцка, а Мелер[2] чак Голубац! Кад се узме у шестар 13 римских миља, онда управ излази **Ритопек**. А на Ритопек и водио је стари пут. Ја још мислим, да се Tricornium зове с тога, што кад се иде Дунавом, ви видите на обали код Ритопека три врха тако лепа и правилна, као да их је човек онде понамештао. Манерт добро мисли, да је Ритопек, и вели, да је ту била поштанска штација (mutatio)[3]. За Tricornium зна и Птоломије и Itinerarium hierosolymi и tabula

---

[1] Orbis antiquus ex tabula itineraria quae Theodosii imp. et Peutingeri audit ad systema Geographiae redactus et commentaris illusstratus opera Petri Katancsich. Budae 1824. Писано је пре 1803.

[2] Abriss der alten Geographie, von Dr. J. H. Möller.

[3] Mannert Geographie der Griechen und Römer, VII, 76.

Peutingeriana бележе га као варошицу, а itinerarium Antonini мимоилази га.[1]

Но у путописима старим[2] налази се још и овако:

Singidunum
Mutatio ad sextum VI
Mutatio Tricornia castra VI;

према овоме

SEXTVS

неће ништа друго бити, него превој пута лево од малог Мокрог луга где је сад механа емеклук, јер по мери тако се подудара. Што пак Катанчић мисли, да је Sextus Жрнов, који Веранције спомиње и пише Xarnovo, и на чијем је месту за време Јустинијана, по казивању прокопијеву, подигнут *Οκταβον*, јер од Београда је удаљен 8 миља, — то неће бити погођено, јер је Жрнов на другој страни, т. ј. данашње развале на Авали, о којима ћемо доцније говорити.

Ami Boué[3] мисли, да је Tricornium данашња Гроцка.

14.

MONS AVREVS.

Itinerarium Antonini пише XXIIII ab Singiduno. Птоломије га незна, а Евтропије вели,[4] да ту заиста има брдо, које је цар Проб засадио лозом, исто као и брда Almus (Фрушку). Но Mons aureus није само брдо; itinerarium hierosolimi зове га civitas. Манерт мисли, да ће то место бити негде на југоисток од Гроцке; а Катанчић вели

[1] Mannert, Geographie der Griechen und Römer.
[2] Катанчић, Orbis antiquus I, 344.
[3] La Turquie II, 389.
[4] Geographie der Griechen und Römer VII.

да је Смедерево. Ја мерим од Београда преко Ритопека, дакле старим путем, 24 римске миље, и та мера пада ми близу утока удовичке речице у Дунав. На тој речици има „орашачка механа,“ а изнад ње је платов, одакле почиње брђанска греда на исток к Смедереву, које је одавде непуна 2 часа удаљено. Онде, где речица стрмо и ломно силази са платова к Дунаву, могу се наћи неке мале развале, које се карактеришу као римске. И има људи, који су налазили ту римских новаца. На платову пак, па мало к истоку, има доста трагова од неке вароши, и цело то место зове се **Југово**. Ја држим, да је ту био Mons aureus. Јер и лоза смедеревска, која је толико чувена, она се налази на тој греди више Смедерева па к Југову. Чини ми се, да сам још као ђаком а и кашње слушао од некојих људи, да ту греду и зову „златна греда,“ а ово би био прост превод од mons aureus.

15.

M A R G V S.

Itin. hieros. зове га civitas и меће га на ушће Мораве од Mons aureus 15, а tab. peut. и itin. ant. 14 миља.

Кад одмерите од Југова, ил удовичке речице 14 миља (преко 20½ километра), онда заиста долазите на ушће Мораве, и налазите развалине града **Кулича**. Те развалине нису средњевековне, него римске, и представљају римски Castrum. Notitia imperii[1] кажу, да је ту било пристаниште малене дунавске флотиле римске, а на другој обали римски опкопи под именом Contra margum, или Castra Augusto Flaviensia. Priscus[2] у 5 веку, вели да су се ти опкопи

[1] Mannert, Geographie der Grichen und Römer VII, 77.
[2] Ibid.

звали Konstantia. Ја би рекао, да због речи contra — ти опкопи беху на другој обали Дунава, дакле данашњи Ковин, где почињу, па до Алибунара држе римски шанчеви, који се и сада распознају; а Konstantia беше варошица на другој обали Мораве код Дубравице. Јер на сва та три места има римских остатака. Исти Прискус прича, да је ту код Маргуса цар Дукљанин победио поглавицу тудешњег народа, кога именоваху Carinus,[1] и кога је његова властита војска изневерила. Тај Priscus још зове Маргус местом мисијске Илирије.[2]

У неких[3] је Margus чак Пожаревац!

Hodaeporicon (itinerarium) antonini бележи још овако:

Ab Aureo monte, Vinceja VI, Margo VIII. други још јасније Mutatio Vingejo VI Civitas Margo IX.

Ова Vinceja или Vingejum није ништа друго, него виногради изнад Смедерева, који су заиста од Југова VI миља т. ј. 2 часа. Ту је свакојако могла бити штацијa, као што се каже.

И Ami Boué[4] добро узима, да је Vinceja Смедерево.

16.

VIMINACIVM.

Важна и велика варош 10 миља од Мораве, (Margus). Птоломео пише *Οὐϊμινάκιον*, а Теофилакто ***Βιμινάκιον***, Приско ***Βημηνάκιον***. То је било на ушћу Млаве код данашњег села Костоца. И мера се од Мораве добро подудара. У левом кључу Млаве на узвишеном, и к Дунаву

---

[1] Кирилицом било би написано Царин(ус) = Цар?
[2] Катанчић, Orbus antiqunа I, 344.
[3] Abriss der alten Geographie von Möller.
[4] La Turquie II, 389.

доста стрмом брду, виде се и данас големи остатци од римског града, у коме по речма Птоломеовим становаше штаб целог једног легијона (6000), који се чешће мењао, те је некад боравио ту 4, некад 7, а и други легиони. На десној пак обали Млаве и Дунава прострта је била велика варош, која је изнајпре била Minicipium, а за тим почаствована називом римске колоније.[1] И данас се туда, а нарочито у отару села Дрмна, где је било варошко гробље, налазе многи споменици богате и велике вароши, и сви они саркофази и оне велике, и ако не уметничке, ал опет интересантне статуве од тврда камена што су у дворишту музејском, донесени су из старог Виминакиjона.

Врло цењени и вредни митроносни писац руски Филарет, архиепископ Черниговски,[2] узима, да је Viminacium, или како га он пише Vimenacius реч словенска од въмѣнаүн, и значи место, где су биле измене у роби (од прилике данашњи ђумрук).

Село Костолац добило је име без сумње од речи Castellum (градић) а народ тамошњи вели од туда, што, приповедају, била су два брата, Коста и Костантин, па је Коста зидао Костолац, а Костантин Цариград. Ево га један Mythus ex etymo natus, каквих у нашем народу сила имаде, но који у исто време подсећа па можда и доказује, да је ту близу бар Constantia, и да је с ове стране Дунава Види члан 15.

---

[1] Колоније биле су насељене већином од Римљана, по свој прилици исслуженим војницима; а Муниципије беху места са земаљским становницима. Колоније нису стајале под влашћу областног старешине, него управ под Римом, а Муниципије управљале се по домаћем свом начину. Кашње су се многе Муниципије звале колонијама из почасти, а са правом, да се односе управо к Риму, у коме су имале своје представнике.

[2] Свјатије јужних Славјан. II, стр. 262, примедба аа.

Кад је Атила, као „бич божји" јурнуо у ове крајеве, он је Виминакијон сав поплениo, попалио, и порушио; па га је Јустинијан и опет подигао, како прича Прокопије,[1] сувременик Јустинијанов.

У кашња времена овај се важан град звао Браничевац,[2] или Браничево,[3] који се назив задржао на европскима картама на томе месту и онда, кад је већ од њега једва траг остао. Но, наравно, Срби нису карте писали, а туђини тешко изговарају и погађају наше речи, па је изишло, да је на више места написано Бренинколац. Под овим га именом знаде и Катанчић. У нашим летописима Браничево.[4]

Viminacium је био важан расток путова. Од њега су водила три главна пута: један преко Дунава у Дакију, један низ Дунав у доњу Мисију, а трећи к југу на Ниш за Тракију.

17.

Пут преко Дунава водио овако:

Viminacium	
Lederata	X
Arcidava	XXIV

LEDERATA

Из Виминакијона водио пут ка прелазу преко Дунава у 10 миља удаљену и утврђену варошицу Ледерату. У Not. imp. пише Laedenata и вели се, да у њој становаше

[1] Geographie der Grichen und Römer.
[2] Weiss, General Karte der europäischen Türkay. 1828.
[3] Branitzewo in Spruner's Atlas zur Geschichte der Staaten Europas.
[4] Гласник V, 37.

једно одељење коњичких стрелаца.[1] Прокопије зове је *Λιτερατὰ* и вели, да се она и *Λεδεράτα* каже, па додаје, да је Јустинијан од ње начинио јак град (castellum).[2] Пошто је овде био прелаз за у Дакију, то Манерт мисли, да је Lederata код Рама.[3] Исто тако мисли и D'Anville.[4] Катанчић мисли да је данашња Нова Паланка.[5] Ami Boué држи[6] да је Lederata данашње село Бискупље, што је 2 часа ниже Рама. Ја бих рекао, да је сами **Рам**, јер ту и данас има римских развалина,[7] које су после многога рушења и Турци оправљали и чували, јер ту одмах (на Базјашу) бијаше онај важни прелаз преко Дунава у Банат, који и данас врло јако ради. Прелаз је око пола часа ниже Рама; а у tab. Peuting. стоји,[8] да је прелаз XII миља испод Ледерате. Ја мислим, да је ту учињена погрешка код преписивача, те је место II написао XII. Ово X ваља дакле изоставити, јер од Рама до базјашког прелаза има само 2 римске миље.

Да је римски прелаз преко Дунава заиста морао бити ту код Рама, може се веровати и отуда, што одмах на оној страни почиње други појас римских опкопа, који трају чак до Арада близу, и који браните Дакију римску од Паноније.

Но овде има једна незгода, коју је врло тешко уклонити. Ра̀м је заиста римско место, и има у њему рим-

---

[1] Mannert VII, 79.
[2] Катанчић I, 371.
[3] Mannert VII 79.
[4] Катанчић I, 371.
[5] Ibid.
[6] La Turquie II 389.
[7] Осим развалина, које нису мале, но облик неможе да им се распозна с тога, што је на њима у кашњим вековима поново зидано и презиђавано, — ви у Раму ретко ће те наћи по старију кућу, која није патосана римским цигљама.
[8] Mannert VII, 79.

ских развалина, — то се неможе одрећи. А и од Виминакијона удаљен је X миља, дакле управ колико таблица каже. И то се неможе порећи. Ал у кодексу Јустинијанову (Novella XI) стоји, да је с оне стране Дунава, јер — одређујући опсег архиепископије „прве Јустинијане“ — вели: Quum igitur in presenti... ita nostra respublica aucta est ut utraque ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentatus, et tam Viminacium, quam Recidua (исто што и Arcidava) et Literata, **quae trans Danubium sunt**, nostrae iterum ditioni subjectae sint. — Због тога, што је Рам сасвим у страни и од пута Viminacium — Pincum, и од пута Viminacium — Cuppae — готово би се смело мислити, да писар кодекса, незнајући топографију тако удаљеног краја царевине, написао је Literatu уз Reciduu место уз Viminacium. Ово се може у толико пре помислити, што се вели, да је код Lederate прелаз (разуме се за тамо) дакле је Lederata одовуд. А ако узмемо, да је текст кодекса правилан, онда је Literata у „старој Паланци“ с оне стране Дунава, а Рам мож да кашње постао!

ARCIDAVA или RECIDVA

По мери, XXIV миље, од Дунава, дакле Вршац.

18.

Други је пут из Виминакијона водио низ Дунав.

Viminacium
Cuppae XXIV
Novae XII
Taliata XXIV

CVPPAE XXIV

Од Виминакијона кад се повуче право ка Голупцу, онда износи управ 24 р. м. Према томе, а још и зато, што у Голупцу заиста има римских развалина, где се на-

ходе и данашњег дана многе римске ствари, као прстење, камење и т. д. — Cuppae су заиста Голубац Notitia imperii наводи га као гарнизон једног вода далматинских коњика.[1] Кад га је Атила у својој навали порушио, Јустинијан је и њега, као све поред Дунава, подигао изнова.[2] Манерт мисли, да је код села Пожежене, а Марсињи држи да је Градиште. Прокопије пише га *Κόυπουσ* и вели, да је Јустинијан обновио „три градића на овој обали Дунава *Πικνουσ τε και Κουπουσ και Νοβασ.*"[3] Данвиљ такође мисли да је Голубац.

NOVAE XII.

Омањи градић 12 миља од Cuppae. Манерт мисли то да је Голубац,[4] а Hasius[5] држи да је Добра или Бољетин. По мери излази, да су Novae морале бити негде око Добре. Ја нисам био на тој обали[6] и немогу поуздано одредити место томе градићу,[7] који D'Anville мимоилази.

TALIATA XXIV.

По tab. peuting. била је Taliata 24 миље од Novae, или 36 од Cuppae. Кад се одмери шестаром та даљина

---

[1] Mannert VII, 79.
[2] Procop. de Aedif. IV. у Манерту.
[3] Катанчић I, 345.
[4] Mannert VII, 80.
[5] Кат. I, 345.
[6] Тај простор од Голупца до Гребена, и између Дунава и Пека, спада у најнепознатије крајеве данашње Србије. Густом шумом обрасла брда, и сеновите јаруге и долинице, што их ту мора бити, и сад су боровиштем медведа, а до скора је било и дивљих свиња.
[7] Ал кашње добијем ја књижицу од Болесног: Die Donaukatarakte, и у њој пише: „У околини српског сéла Добре, има некојих археолошких вредности. Близу села има развале од римског кастела са 8' дебелим зидовима на рогљевима, но које су мештани скоро порушили и себи цркву назидали. На 100 хвати од Дунава нађен је и један римски намесник (Votivstein)" Стр. 29.

на карти, коју ја при себи имам, и у којој је Дунав узет из најновије ђенералштабне карте аустријске, дакле има изгледа, да је добра, — онда мера пада између Д. Милановца и Шашке (поречке) реке. Баш на томе месту ја сам и нашао год. 1863 римски castellum, о коме до тада нити ја нити је други ко знао да постоји. Уз њега нашао сам и један редут из немачког рата са Турцима, а то место људи тамошњи зову „Прквиште." По свему томе види се, да је не само ту била Taliata, него да је и кашње ту била варош.[1] Још кад загледамо обалу дунавску од Голупца до Текије, и видимо, да нигде нема места за варошицу, осим ту једино, а међутим за Талиату и пише, да је била civitas,[2] онда неможе бити никакве двоумице, да је на томе месту заиста била Taliata.

Кад је Дакија с оне стране Дунава припадала Римљанима, онда је овде био важан прелаз и на оној страни Дунава био је у стену урезан пут, који је водио у Tierny. Од тога пута има и данас остатака, и гроф Зичи обновио га пре неколико година.[3]

---

[1] Ја мислим да је на томе месту била и за српско време варош, која се по својој прилици звала Рибница, како сам ја налазио на старим картама туда негде на Дунаву. Реч Пореч, односи се на долину реке Шашке од Милошеве Куле до Дунава. Па кад су Турци Србију сасвим заузели, онда су људи избегли на острово, одакле се за време кнеза Милоша опет иселе, но на лоше место — доњи Милановац.

[2] На tab. peut. стоји поред Taliate написана кућица што је по ондашњем начину картографског цртања, значило варошицу Због тога, што је била варошица и Птоломије напомиње је

[3] Овај патриота маџарски издао је тада за тај пут преко 300.000 форината.

Но било је римског пута усеченог у стену и на десној обали Дунава који је везивао Novae и Taliata. Близу данашњег села Бољетина има у стени уписано ко га је почео и ко градио. Напис гласи:

TI CAESARE AUG. I.
AUGUSTO IMPERATORE
PONT. MAX. TR. POT. XXXV
LEC IV SCYT LEC V MACED.

D'Anville мисли, да је око села Голубиња, што је ниже ушћа Шашке, а на Дунавском брегу. У Киперта[1] добро стоји, само би се могло (због мале. размере) мислити а можда он и мисли, на утоку Шашке. Ал није; на ушћу Шашке, истина има и на десној и на левој обали по кула разорена, но то није Taliata, јер ту и нема места за civitas.

20.

Измеђ Виминакијона и Купе по Плинију и Not. imp. налазио се

PINCVM.

Од Виминакијона XIII миља удаљен. Notitia imp. пише га тако, Прокопије *Πικνουσ*, а Плиније Punicum. На новцу Хадријановом стоји pincensia.[2] — По мери излази, да је Градиште, на ушћу реке **Пека**, где заиста и данас има римских развалина. У notic. imp. вели се, да је и ту становало једно одељење далматинских коњика. Катанчић добро вели, да је Градиште а tab. peut. и Манерт и не-помињу га. Дакле и по мери (XIII миља од Виминакијона). и по звуку (Pincum=Пек), и по реду, којим га спомиње Прокопије (*Πικνουσ*, *και Κουπουσ*, *και Νοβασ*), са свим се подудара са Градиштем.

21.

Од Виминакијона, кашњег Браничевца, водио је трећи пут на југ. На њему бијаху по tab. Penting. ова места:

Viminacium	
Municipium	XVIII
Idimus	XXVII
Horreum Margi	XVI

[1] Atlas, antiquus. 1863.
[2] Катанчић I, 345.

Praesidium	XVII
Pompei	XV
Naissus	XXIV

MVNICIPIVM XVIII

Бијаше прво преноћиште (mansio). Манерт га меће на мени непознато село Зибет.[1] а Катанчић у отар села Дубравице.[2] По Burdigalensis-у (из Катанчића) била је једна mutatio od nonum IX mansio municipio IX. Према овоме Марсиљи[3] држи, да је она прва штација од 9 миља била данашњи Пожаревац, а другу, као преноћиште, до које опет бијаше 9 миља, неспомиње.

Ја држим да је овај пут морао ићи изнајпре Млавом, па доцније тек прешао на косу која дели Млаву од Мораве. Према томе Mutatio од nonum, морала је бити око села Трњана, а Municipium по мери је управ при ушћу Витовнице у Млаву. На томе месту ја сам гледао развалине, од римског castella, које мештани зову „Гра̀дац,“ но које сад ваљда већ нема, јер су сељаци године 1870 по дозволи ил упуту окружног начелника рушили, и камен носили за насипање пута. Тај „градац“ дели сада предео Стига од „Млаве“ и има такав положај какав су Римљани вазда умели да изберу.

Он се находи на свршетку платоваств косе, која дели Витовницу од Обрешког потока, и биће по часа удаљен од Млаве. Уза саму Млаву пак а на десној обали и Млаве и Витовнице има село „Калиште.“ Многи мисле, да је тај назив од ка̀ла (блата); но није. То је турска реч са српским наставком и хоће да каже Градиште, исто што и

[1] VII, 92.
[2] I, 349.
[3] Marselius, Danubius.

Градац. Калиште је као што рекох, по часа од Градца на запад; а по часа од Градца на исток има опет развале код села Куле;[1] па по часа на север од Куле има опет развале код Божевца — све на окрајцима дивног таласастог платова, који се тихо спушта са широке косе, што је измеђ Млаве и Пека. Само то већ показује, колико се то место некада ценило, и — Municipium је морао бити овећа и важнија варош.

22.

I D I M V S.

Од Муниципијума 27 миља римских Манерт[2] узимајући, да је пут морао ићи поред Мораве,[3] говори, да је то село Војска; D'Anville напротив село (непознато ми) Mascani, а Катанчић Лапово, на левој обали Мораве.[4]

Ја се држим другог пута. Пошто ми је Municipium на ушћу Витовнице, то је пут имао пребродити Млаву одмах више тога ушћа и прећи на леви јој брег. Или, могао је пут ићи десном обалом све до према ушћу Чокордина, па ту прећи Млаву. У оба случаја пут је пролазио мимо Кочетина села с источне му стране, и ту се хватао косе, која дели Чокордин од Бусура. На тој коси ја сам и налазио трагове старог пута, који се ту зове Карађорђев пут, јер причају, да је он туда возио топове

---

[1] Реч „кула“ није нова, па дакле неће бити турска. Јер године 1382 дакле 7 година пре косовске битке, неки Доротеј зида цркву у Дренчи и прилаже јој измеђ других села још и „ꙋ Браничевꙋ на рѣцѣ Вителинце село Дражлие, тргъ Кꙋла, село Кобиле“ и т. д. из чега се види да је та „кула“ из ранијег а не четрнајестог века. Види Гласник XXIV стр. 265.

[2] Geographie VII, 92.

[3] Непознавајући земљиште, — јер је ту терен такав, да пута нити је када било, нити га икад може бити.

[4] Orbis antiquus I 349.

од Пожаревца за Ћуприју. Пут је ишао више Добрња и Буровца и мимо Седлара силазио у долину Ресаве те на Медвеђу. Кад узмете у шестар 27 р. миља (40 километара) онда вам управо, почев од ушћа Витовнице, мера пада на **Медвеђу**. То је Idimus. Ја сам у Медвеђи налазио римских новаца, и других ствари, а и данас има трага од чврстог римског друма, титром више од метра насутог. У једном римској гробу нашао сам (1870) од месинга бисту, ваљда неког домаћег Бога.

23

По Данвиљу, а и у Катанчићу iter burdigalense, има измеђ Муниципијума и Идима место под именом

JOVIS PAGVS

Данвиљ га узима код села Милошевца на левој обали Мораве ниже утока Јасенице. Iter Burdigalense назива га mutatio Jovis pago, од муниципијума X миља удаљена. Кад се од ушћа Витовнице одмери X миља, онда мера пада на кључ Чокординске реке, у коме је сад село Кочетин. Ово место ваља познавати из ближе. Кад се иде уз Млаву, па се дође према утоку реке Чокордина, ви на један пут видите пред собом не пространо, ал над долином доста издигнуто право у реку осечено брдо, које изгледа као какав стуб у долини, знатно виши од падина околних. Поглед је на њ врло импозантан, и село на његову темену, могли су Римљани с правом назвати јупитеровим. У Медовића карти округа пожаревачког назначене развалине на томе месту могу лако бити римске, а могу и средњевековне, јер је положај за најближу околину и господски и хајдучки. — Мимо тога места заиста је и пролазио онај пут, о коме мало пре спомињах, и који је свакојако римски.

24.

Манерт наводи, да и Hierocles, и Notitia imperii и Procopius, спомињу, да је у унутрашњости негде била знатнија варош

GRATIANA

о којој се незна местимице где је била, јер не беше на каквом главном друму.[1]

Ми смо видели, да римски пут из Виминакијона у Ниш пошто изиђе из Муниципија, он оставља долину Млаве, и хвата се дугачке а равне греде, која одваја Млаву од Мораве. Ал треба знати, да даље уз Млаву има још предела, који су морали и за Римљане бити важни, јер су одвећ родни и питоми, а и природан су део досадањег земљишта. Римљани су дакле морали имати и даље уз Млаву својих колонија и штација.

Према овоме морао се ту при прелазу Млаве за Ниш, одвајати један пут и уз Млаву, те водити у оно место, које је господарило пределу врло родном и питомом, и који се данас зове богата „Млава“, и хвата од ушћа Витовнице до браничевског ждрела, дакле се находи измеђ Стига и Хомоља.

Кад сам ја године 1870 био у томе крају, ја сам нарочито распитивао, има ли туда у околини да се налазе стари новци или друге ствари, и има ли каквих развалина. Пошто чујем да има, и видим неколико римских новаца, туда нађених, ја похитам тамо, где ми казаше да има „шанац.“ Близу утока реке Бусура у Млаву, при излазу Бусура из његове у Млавску долину, угледам ја травом обрасли, око 200 корака у квадрату, римски Castrum.

---

[1] Mannert VII 93.

Моје се дакле нагађање обистинило, и ја имам основа веровати, да је ту била Gratiana.

25.

По tab. peuting од Idimus-а стизало се после XVI миља у

HORREVM MARGI.

У Itim hieros. погрешно пише Oromagus, а код Хијерокла *Ορδεμαρχοσ*. Птоломео спомиње је просто *Ορρια*. Ту је била варошица, чим је Птоломео спомиње, и неможе ништа друго бити, но данашња Ћуприја, пошто и мера стасава на њу, и пут излази ту.

Но Катанчић[1], ослањајући се на Мирсиљија јако је погрешио, пошто је узео, да је Horea Јагодина: est urbs Jagodna, ripa Moravae dextra. И сâм вели, да на картама стоји на томе месту Морава хисар, а Jagodina на другој страни реке; ал вели nobis potior est *αὐτόπτων* fides.

Она је, по itin. hieros. била последње место, ко е је припадало горњој Мисији, јер даља места на овом путу већ се броје у Dacia mediterranea.

26.

Од Horeum Margi ишао је пут даље у

PRÆSIDIVM,

који је био XVII миља удаљен.

По Катанчићу Велзерије пише Presidium Dasmum, а iter birdigalense mutatio Sarmatorum; od Horreum Margi XII, — finis Mysiae et Daciae.

---

[1] Obis antiquus I, 350.

Манерт узима, да је данашње село Ражње, Ami Boue[1] Параћин, а Катанчић за mutatio sarmatorum вели Параћин. Обоје је погрешно. Ражње је новијег постанка, јер не само да ту нема никојих остатака. који би сведочили, да је ту од старина штогод могло бити, него је и земљиште ражњево такво, да никакво побоље насеље и неможе бити, јер се находи на безводним плећима брђанскима.

И у Параћину нема никаквих старинских остатака.

Па ни мера од XVII миља, кад се узме од Horeum Margi непада ни на Параћин ни на Ражње. Од Ћуприје до Параћина има тек VI миља, а до Ражња XXIII. Означена пак мера од XVII миља пада на реку Крћеву, онде где је сада **Јовановац**. Ја сам године 1871 био у тима крајевима, па тражећи Presidium нашао сам ту код Јовановца заиста римски castrum[2] на левој обали Крћеве. а одмах испод садашње поште. Шта више при излазу Крћеве из своје у моравску долину, има на левој страни реке узвишено конусно брдо, на темену чијем има такође развалина, но које ми изгледају средњевековне. Из овога се може видети, да је то место важно не само за Римљане, него и потоњим, мање способним људима. Ја сам дакле тврдо убеђен, да је Presidium ту.

27.

Следеће место било је

POMPEI.

Тако у itin. Antonini; у itin hieros. стоји Ipompei, што је свакојако погрешно. У tab. peuting. пише Praesi-

---

[1] La Turqie II 389.

[2] Напомињем, да Praesidium значи посаду или гарнизон, или шанац (Collocare armatores in praesidiis), или један одред војске, да нешто брани, на прилику мост, или прелаз. Види Kirschii Cornu Copiae linguae latinae Lipsiae 1774.

dium Pompei, што би према Praesidium Dasmum могло и да постоји. Од Horreum Margi беше удаљено XXXII миље, што ће чинити од Praesidiuma XV.

И Манерто[1] и Катанчић[2] по Данвиљу узимају, да је то данашњи Алексинац; још Катанчић додаје, forsan ab Alexio Comneno locus est nuncupatus — можда по Алексију Комнину тако прозвато! Ami Bouè[3] вели, да је Ра̂жње[4].

Кад се узме у шестар XV миља од Јовановца, или XXXII од Ћуприје, или најпосле XXIV од Ниша, онда мера не пада на Алексинац који је за 6 миља јужније од места, где је Помпеја морала бити. Осим тога Алексинац није насељен на таквом месту, које би одговарало практичности и увиђавности римској, нити око њега има икаквих остатака, који би сведочили да је ту боравио некада питомо васпитан и естетички образован Римљанин. Алексинац је био до скоро незнатно сеоце, које, по моме нахођењу није ни на друму римском. И њега није подигло то, што је он бајаги на природно важном месту, него што је иза њега ударен плот (политичка граница према Нишу), што је постао главом округа, и што је ту смештен трг и администрација целога тога краја.

Помпеја је била дакле на другом месту.

Године 1871, кад сам у том крају био, ја сам нанарочито предузео, да истражим ту Помпеју. Мене је ова стара римска варош у толико више интересовала, што сам доста времена слатко провео у студији (из књига) неаполске

---

[1] Geograpie VII, 93.
[2] Orbis antiquus I. 350.
[3] La Turquie, II 389.
[4] Ја свуда говорим Ра̂жње, а не Ра́жањ, као што су га узели они, који непазе на оваке ствари. У околини зову га мештани Ра̂жње, и долази отуда, што се ту некад сејало много ра̂жи. Ра́жањ пак прозвали га они, који тешко умеју да погоде први падеж од другога.

— италијанске — Помпеје, коју је Везув претрпао, па је ево више од 100 година (од 1748) откопавају. Путујући туда дођем на једно место, које ми се учини, да је тако згодно по нарави и укусу римском да су Римљани морали овуда негде настанити се, само ако су у овај крај долазили. Распитујући о развалинама доста ми жао бијаше, што добих одговор, да нема. Док један сељак рече ми, да ту код Нерића хана, где се Београдски пут за Алексинац одваја и за Бању, има у долини у њивама, где сељаци ваде неке темеље да себи штошта зидају. Ја полетим тамо, и — на моју велику радост видим да су то темељи од римских кућа. Моја је радост била праведна, јер је била двострука. Ја не само да сам ту нашао оно, што сам тражио, него сам наишао први пут на зидове некадашњег грађанског живота. Све развалине, које сам досад по Србији видео римске, бијаху остатци од војничких станова, — као сведоци освојења и подјармљења; овде први пут видех мирни atrium и triclinium римског грађанина

Неимајући времена ни средстава, нисам могао сам штогод откопавати, те да бар снимим потпун основ какве куће; као што сам желео био.

Pompei наша дакле била је ту код механе на путу из Делиграда у Алексинац, која се механа зове Нерића хан.

Каниц[1] узима, да је Pompei била код данашњег села Краљева, јер вели да је он ту нашао развалине од цамија и других зграда, а варошки му (алексиначки) инжењер казао, да се при копању друма ту налазило римских цигаља.[2]

По моме мишљењу, ту је код Краљева био римљанина мост преко реке Моравице; ал варош Pompei није била ни

[1] Reise in Südserbien unp Nord Bulgurien, Wien, 1868 стр. 36.
[2] Ibid. стр. 33.

по мери, која је у таблици забележена, ни по месту, какво су Римљани тражили, а ни по томе што се у мојој Помпеји (код Нерића хана) укрштао с тим Нишким путем и други, који је из Топлице (од Прокопа и Куршумља) низ Пешчаницу стизао у Помпеју, а одавде после настављао к Ртњу.

Римске дакле цигле, које је „инжењер“ видео, а Каниц од њега чуо, да су се код Краљева нашле, биле су од моста и од каквог летњиковца близу моста.

Ал Каниц још вели, да је ту била „знатна“ варош, јер је нашао развале од џамија и других зграда.

Ја то верујем.

Pompei се спомиње само за времена римска (пре деобе царевине). После Аталине олује ми неналазимо Помпеје. Многа места, па и Помпеја, лежала су у развалама; и царевина римска, нарочито под царем Управдом (Justinianus) оправљала, подизала, и утврђивала је иза тог нарочито она места, која су имала да буду држави и земљи као одбрана, као тврђаве. При овоме Pompei није била обновљена.

Ал је у том крају и опет било народа, који је ту живео, земљу радио, и имао потребе за пијацу. Ова је пијаца и постала; јер ми на картама за средњи век[1] (прву му половину) налазимо место (варош) Mila reka, што ће по свој прилици правије бити Мала река. Ал, ова варош небеше подигнута на развалама Помпеје, на равници и чистини; него ближе мосту, па и ближе планини, у коју ће становници склонити се, ако им још која атилска олуја дође.

Ова варош Мала река (тако се могла Моравица звати за разлику од велике Мораве) трајала је бар са таквим именом само до XII века, јер је после више нечујемо. Кад је Немања овим крајем завладао, могло се то место прозвати „Краљево“, јер се ово налази у домашају „Ушне и

[1] Spruner Möller Kiepert и др.

Загрлатне“, које је Немања у првим својим војнама својој држави приновио.

28.

Од Помпеје после XXIV миље пута стизало се у

NAISSVS.

Њега су различни писци различно и писали. Поред Naissus налази се и Naissum од *Naΐσσον*, и Nesus од *Nέσσσ*. Стефан Византинац пише га *Naΐσσὸσ* додавајући, да је то „место и постојбина цара Константина[1] а Никета *Nισον* и Халкокондилас *Nήσιον*. То је сваком познати Ниш. И њега је Атила порушио, па га је по сведоцби Прокопијевој Јустинијан изнова подигао.[2]

29.

Но у Катанчићу по Velserii има измеђ Помпеје и Ниша, од Помпеје XII миља удаљен

GRANIRIANIS,

о коме Катанчић[3] мисли, да је то (мени непознато) место Ratzana.

Ако је римски пут ишао садањим путем у Ниш, онда би по мери Granirianis морао бити негде око села Катуна. Ал ја држим, да је пут из Помпеје прелазио Моравицу негде измеђ села Краљева и Вакупа, па се хватао косе те излазио на Катунску („стару“) реку добар сат више данашњег друма нишког, и затим долазио у отар села Добрујевца.

[1] *Naΐσσοσ, πόλισ Θράκησ, κτίσμα καὶ πατρὶσ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέωσ.* У Катанчићу Orbis antiquus I, 351.
[2] Mannert VII, 94.
[3] Orbis antiquus I, 350.

Од Помпеје до тога места има управ XII миља. На узвишеној и лепој тераси иза тога села, а што је на левој обали те реке, ја држим да је морао бити Granirianis Одавде до Ниша има опет XII миља, и на тој средокраћи одвајао се пут и у римско, и у турско време за на север те преко Озрена мимо Бање (алекс.) и покрај Ртња ишло се у кривовирски Тимок. Овај пут ја сам такође открио тек 1871 и продужио га све до Гамзиграда. Без овога пута Гамзиград се није разумевао, — за шта је ту.

30.

Од Ниша воде, по нађеним итинерарима, три пута: један на Средац, као столицу Дакије средоземске (mediterraneae), други на Дунав у Ratiarie, столицу Дакије прибрежне (ripensis), а трећи преко Дарданије у Лешје (Lissus). Ми ћемо разгледати сви три: ал најпре да се повратимо на Дунав, где смо били стали.

31.

Ми смо низ Дунав идући дошли до Taliatae. Даље имамо

Taliata	Taliata
Tierna XX	Egeta XXI

Дакле од Taliatae има два пута. Један је дуг XX миља и води у Tiernu, а други је XXI миљу и води у Egetu.

Ми смо у члану 19 споменули, да је код Taliatae био прелаз преко Дунава, и да је левом страном Дунава водио пут даље низ воду. Овим се дакле путом ишло у Tiernu, јер мера пада од прилике при утоку реке Черне у Дунав. Па пошто се река и онда звала Tierna, а данас Черна, то се види да до данас име није изменила. Према овоме Tierna није ништа друго него данашња нова Оршава.

Да је у данашњој Оршави била римска варош, сведоче многи римски наласци, које сам и сâм видео, као што су цигље (XIII легиона), многи саркофази, темељ од храма; а налазили се и новци, на којима се читају ова имена: Trajanus Germanicus, Antoninus pius, Gordianus, Hadrianus, Alexander Severus, Roma, Nerva, Nero, Claudius, Avrelianus и Paulus Aemilianus[1]. На темељу Castrum-а назидали су кашње Бугари град, који су доцније М џари под Арпадом од Бугарског кнеза Влада на јуриш освојили[2].

На спрам Tiernae, на јужној обали Дунава била је по казивању Прокопијеву Transtierna, то је ваљда код данашње Текије.

32.

Ми знамо, а и трагови се још познају (при опалој води), да је ниже Кладова био онај чувени Трајанов мост, као најглавнији прелаз у Дакију. Овај мост описао је био сâм његов мајстор Apollodorius Damascenus[3], по коме и Прокопије приповеда у своме делу de Aedificiis[4]. Из истог места дознајемо, да је на обема обалама дунавским било мостобрана, који су остали и кад је мост порушен био. О овоме мосту остао је спомен и у натпису, који се под именом „трајанова табла“ налази на српској страни урезан у стени, но већ много исварен:

IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. F.
NERVA TRAJANVS AVG. GERM.
PONTIF. MAXIMVS TRIB. POT IIII
PATER. PATRIAE COS IIII
MONTIS . . L . . HAN . . . . . BVS
SVP . . AT . . . . E . . . .

---

[1] Boleszny, Die Donau Katarakte, 59.
[2] Anonymi historia ducum Hungariae, стр. 45.
[3] Manert VII, 82.
[4] „ „ „

Вредно би било, да српска влада — као што један новији немачки књижевник[1] вели — и овај и онај други натпис учува од даљега овчарскога квара тиме, да намести тамо какву јаку гвоздену решетку.

Кад је њих Атила попалио и поробио, Јустинијан је изнова подигао, но само овај на овојзи страни, почем прекодунавска Дакија већ небеше више римска. Тамошњи мостобран, вели Прокопије, звао се Pontes, а овај обновљени на овој страни Theodora. Мисли се, да је ово име постало тада у част царице, Јустинијанове жене, а пређе се то место морало другаче звати.

Да изнађемо му старије име.

У tabula peutingeriana има назначена од Taliatae управ на исток варошица Egeta. Даљина је забележена и ту и у itin. Antonini XXI миља, с том једином разликом, што је у tab. peut. назначено још, да је ту код Egetae прелаз преко Дунава, а у itin. Anton. тога нема.

Tabula peutingeriana држи се да је из 4-ог века, те се другаче зове itinerarium Theodosii; а itin. Anton. кашњи је, дакле кад Дакија већ није била римска, те с тога тамо није ни забележен прелаз, јер га није ни било, за државну потребу.

Према Notit imp. у Egeti је становало једно одељење коњице од 13-ог легијона[2]. Птолемео (који погрешно пише *Ετηγα* место *Εγηγα*), који је спомињао нарочито она места, што су важила као вароши, назначава је такође, те тиме се потврђује, да је заиста варош (ил бар варошица) и била.

Па такав прелаз, као што је био тај, и мора се сматрати као важан, и они га за таквог и сматраше, јер га заштићаваше војска.

---

[1] Boleszny, Die Donau-Katarakte, стр. 56.
[2] Mannert VII, 83.

Из овога се види, да је Egeta или Egaeta (*Εγητα, Εγαιτα*) старији назив, а Theodora новији за исто место.

Ово се може да докаже и самим Прокопијем; јер он наводи од моста па до Aquae још градића, међу којима спомиње Theodoropolis а Egetae нема никакве. Дакле

EGETA = THEODORA,

то је испод Кладова, где има и сада развала под именом Костол.

Ал од Taliatae па до Egetae на tab. peut. стоји XXI миља. Кад се одмери права пруга преко планина од Доњ. Милановца до Трајанова моста, онда налазимо не XXI него XXXI.

Ја сам и о Taliati и о Egeti потпуно убеђен, а и други европски археолози и хисторици доста се слажу, да су та места добро опредељена. Једино, што о Taliati неки другаче мисле, јер — непознаваху земљиште. Дакле ми ћемо покушати, да се у томе помогнемо.

Ми врло добро знамо, да се и при писању, а камо ли при преписивању, може тако погрешити, да се место једне речи напише друга, или да се нека реч и неиспише. Ово још највише вреди при бројевима.

Овакав случај могао је бити и код преписивача ових римских итинерара, па је лако појимљиво, да је преписивач у брзини могао једно X изоставити, те је тако белешка остала XXI место XXXI[1].

33.

Пошто смо изнашли Egetu, сад ћемо лакше поћи даље. По tab. peut. и itin. Ant. имамо

---

[1] Оваким помагањем служе се, као што ћемо видети, и други археолози и историци, па неможе закраћено бити ни нама. Poterant hi et ili, cur tu non Lucilli?

Egeta	
Aquae	XVI
Dorticum	(X)XIV
Bononia	XXV
Ratiaria	XVI
Almus	XVI
Cebrus	XVIII
Augusta	XVIII
Oescus	XXXVI
Utus	XIV

AQVAE XIV.

Римски писци пишу још ad aquas, а грчки *Ἀκύσ* и *Ἀκοίνισ*. У почетку мање, доцније нарасти ово местанце до варошице, и из црквене хисторије зна се, да је ту била столица једног владике, који је био на средачком сабору[1]. Прокопије зове је *πολίχνιον*, варошица. Манерт добро узима, да је око Брзе Паланке, а Катанчић је Egetu метуо тамо, а Aqui по Марсиљију ставља негде око Тимока.

Архијепископ Филарет[2] узима, да су Aquae управо Водина, доцније Видин; но по мери неби се никако могло да усвоји. Међутим ваља знати, да Словени свој град **Водин**, неби кашње прозвали **Вдин**, а у средњем веку и Срби и Бугари тако су Видин звали.

И Ami Boué, који је 1837 путовао по овим земљама, сведочи, да код Брзе има старинских трагова[3].

---

[1] Orbis Antiquus I, 347. Mannert VII 84.
[2] Свјатије јужних Славјан II, 262, NB aa.
[3] La Turque II, 367.

34.

DORTICVM XIV.

Грчки *Δορτικὸν*, од Aquae XXIV миље удаљен по tab. Peut.; ал по itin. Anton. само X. Манерт вели, да је то из прва била знатна варош, те је као такву и Птоломије зна; но да је кашње спала, и Прокопије спомиње Дортик као опали град, који је Јустинијан обновио[1]. Марсиљије вели, да је на ушћу Тимоковом видео развалина, и мисли да су од Дортика. Катанчић мисли, да су ту биле Aquae[2].

Ја на целом простору до Тимока не налазим других знатнијих развалина, него само код села Прахова на Дунаву. Да су римске, види се и по самом зидању, а и налазе се римски новци и друге ситнице. Развалине представљају велики војнички castrum. Ја дакле поуздано држим, да је Dorticum данашње Прахово.

Ал мера се неподудара.

По tab. peut. има од Aquae XXIV.
По itin. Anton. пак само X
кад одузмете једно од другог, постаје XIV,
а у самој ствари од Aquae до Dorticum-a износи баш XIV.

Како је дакле могло бити?

Један преписивач додао је једно X (што лако може бити), а други, могао је видети и чути да је много, па је изоставио не X, т. ј. додати број, него XIV. Отуда је само могла бити толика разлика у белешкама, јер толико много неможе се бројање разликовати, него преписивање.

[1] Geographie der Griechen und Römer, VII, 84.
[2] Orbis antiquus I, 347.

35.

BONONIA XXV.

Незнатна варошица, у којој бијаше гарнизон једног одељења далматинских коњика. Она је постала кашње, јер у tab. peut. нема је. По сведочби Прокопијевој Јустинијан је и овде понављао Атилом порушен градић.

Но у tab. peut. стоји друго име на простору измеђ Dorticum и Ratiaria, а то је

AD MALVM,

од Дортикона исто као и Bononia XXV миља удаљено.

Кад се ова мера узме у шестар, онда од Прахова пада на Видин. Но од Прахова па до Видина и нема нигде овећих[1] римских развалина, дакле и Bononia биће на истом месту, где ad Malum. Па пошто знамо, да је Bononia из кашњега времена, а Malum из ранијег, то се даје мислити, да је Malum (што ће рећи „зло") прозвано кашње Bononia (што ће рећи „добро"). Оваквих промена у називима може се и данас наћи на више места[2].

Itin. Anton. који за Bononiu зна, погрешно назначава, да је од Dorticuma само XVII миља удаљена, јер на тој даљини нема никаквих римских остатака. Но у том итине-

---

[1] Велимо овећих, јер Прокопије на простору измеђ Docticum-а и Bononiae спомиње још пет омањих градића: Burgus altus, Gombes, Crispae Longiniana и Ponteserium. Марсиљи спомиње, да око ушћа Тимоковог има развала од два градића а Ami Boué каже, да код Брегова, што је на Тимоку а $1^1/_2$ час од Дунава удаљено, такође има остатака. Како је пак Брегово управ на средокраћи од Прахова до Видина, то су можда ту биле Crispae онај средњи Прокопијев градић.

[2] На прилику: Гургусовац=Књажевац; Палеж = Обреновац; Шупељак = Јовановац; Деспотовица = Миłановац: Свиње = Петровац. Исто тако према селу Дубројевац (испод Ртња) названо је друго до њега Бољевац.

рару има и друге погрешке, из које је ова потекла. Тамо стоји да је од Дортикона до Ratiariae XXXV миља, док у самој ствари има XLI, па је до Bononiae назначено XVII, а осталих XVIII стављено за даљину од Bononiae до Ratiariae.

Ја дакле поуздано узимам да је Bononia и Malum једно исто, и то Видин, и да је tab. peuting. овде поузданија.

36.

Даље нам иде

RATIARIA XVI,

коју Птоломије зове „Мисијском" *Ρατιαρία Μυσῶν*, и узима је као столицу једног легијона војске. Itin. ant. назначава, да је ту био легијон 14-ти, а по Notit. imperii. зна се, да је 13-ти био раздељен по целој западној половини прибрежне Дакије. Осим тога Not. imp. вели, да је ту било пристаниште дунавској флоти[1].

По Хијероклу[2] Ratiaria је била столица прибрежне Дакије, и кад ју је Атила порушио, Јустинијан је поново подигао, како сведочи сувременик Јустијанов Прокопије.[3]

По tab. peuting. Ratiaria је од Дортикона била удаљена XLI миљу, а по itin. ant. само XXXV.

Кад се од Дортикона, садањег Прахова, одмери XLI миља, онда мера пада на једно место, на коме је река и данас задржала у имену своме звук старе Ratiariae, т. ј. пада на ушће реке Арцера или Арчера и Арчара.

У tab. peut. стоји, да је Malum, о коме видесмо да је исто што и Bononia, od Ratiariae XVI миља далеко,

---

[1] Mannert VII, 85.
[2] Ibid.
[3] Ibid.

која мера потпуно се подудара са садањим Видином и Арцер Паланком, што је на ушћу реке Арцера.

Осим тога све мере даље низ Дунав врло се добро слажу, кад се за Ratiariu узме Арцер.

Са свега тога и узима се, да је Ratiaria=Арцер, или Арчар.[1] Но неки га узимљу и чак Орахово.[2]

37.

ALMVS XVI.

Прокопије га пише средњег рода *Ἀλμον* што би било Almum. Not. imp. каже, да је и ту било једно оделење коњице, а Прокопије приповеда, да је размакнутој варошици Јустинијан заповедио, да се стесни, те да лакше за одбрану буде.[3] По Itin. Ant. Almus је био XVIII а по tab. peut. XVI миља од Ratiariae удаљен. Ова друга мера истинитија је, јер од Арцера па до ушћа реке Лома, или Лом паланке, управ износи XVI. А да је Almus=Лом, то осим мере показује и звук.

38.

CEBRVS XVIII.

Тако прозвана варош по реци, на којој је. Птоломије зове реку Ciabrus, *Κιαβρος*, а Дио Касије[4] *Κεβρος*. Та се река и данас зове Чибра. Варош пак мора да је кашњега постанка, јер је Птоломије и tab. peut. непознају. По Прокопију Јустинијан је и њу из нова подигао, а по Not. imp.

---

[1] АЕ. Филарет вели, да је Ratiaria Радујевац, валда због Ra=Ра, иначе ничим се неможе доказати.
[2] Abriss der alten Geographie v. Möller.
[3] Mannert VII 86.
[4] У Манерту.

овде већ беше смештено једно одељење петог легијона и једно коњице. Hodoeporicon т. ј. itin Anton, бележу XVIII од Лома до ушћа Чибре, где и сад стоји Чибра — паланка.

Због тога, што је овде био крај горњој Мисији, а Чибра је спадала њој, то се мора мислити, да је та римска варош била на левој обали Чибре, као и сада.

39.

AVGVSTA XVIII.

У tab. peut. тако написана, а на истом месту у Птоломија стоји Regianum. Можда је Regianum старије име, а Augusta новије за исто место. По Not. imp. овде је боравило једно одељење коњика, а Прокопије спомиње је као порушену варош, коју је Јустинијан обновио. По itin. Ant. били је од Чибре XVIII миља удаљена, а толико и има од ушћа Чибре, до ушћа реке Огуста, у чијем се имену задржао спомен те старе вароши. На томе месту, где се у близини у Дунав улива и река Скит, сада нема никаквог насеља, него место некадашње Augustae подигло се 3 сата даље низ воду Орахово.

40.

ISKVS XXXVI.

Птоломије га зове трибалским (*Οἶσκος Τριβαλλῶν*), а неки га пишу Oescus. У време Римљана, овде је била знатнија варош, јер је ту био штаб петог македонског легијона, и главни прелаз преко Дунава. Од Augustae довде itin. anton. бележи XXXVI а tab. peuting. XXXI миљу, и овај други број истинитији је за варош, која је била на левој обали реке Искре (*Οἶσκος*) при њеном ушћу у Дунав.

V T V S XIV.

на реци истог имена XIIII миља од Искре. Прокопије пише *Οὖτωσ*, и вели, да је Јустинијан из нова подигао овај „стари“ град, кад га је Атила порушио био.[1] По Not. imp. овде је становало једно оделење коњика констанцијанских.[2] Мера се добро подудара; но ми морамо још приметити, да је град Вид морао бити добра по сата на реци Виду и з н а д његовог ушћа више села Мокреша, где се свршава узвишена тераса према баруштинама. Иначе се мера неби подударала; но и град неможе бити испод брда па у блату!

Вид је био међа авреливјановој Дакији, и одатле к истоку пружала се доња Мисија у новијем смислу.

41.

Ми ћемо да се вратимо у Ниш.

Ми смо у чланку 30 казали, да од Ниша воде три главна пута, осим онога за Viminacium.

Један је

Naissus	
Remessiana	XXIV
Turres	XVIII
Meldia	XXX
Serdica	XXVIII
Helice	XXXIX
Soneium	IX

REMESSIANA XXIV.

Пишу је врло различно. Itin. Ant. Remisiana,
Прокопије и Tab. peuting. Rumisiana,
Itiner hierosol. пак Romansiana.

---

[1] Mannert VII, 90.
[2] Orbis antiquus I 355.

Прокопије[1] вели, да је то била варошица са засебном околином, као каква жупа, у којој бијаше више градића. По белешкама црквенским овде је боравио владика, који се на сабору халкидонском потписује Дијогенијан, епископ *πόλεως Ρεμεσσιάνου.*[2]

Од Ниша је била удаљена XXIV миље. Ова мера пада не на Белу паланку, као што узимљу сви, него код села Вргуднице, с ове стране нишавиног теснаца. Разлика износи 1 сат места, а тај 1 сат баш недостаје следећој вароши, ако се узме за Ремесијану Бела. Но и опет доста је, да је она била туда негде. За ово се нарочито ваља послужити картином Хохштетеровом[3], на којој је ова пруга измерена, а не од ока уписана.

42.

TVRRES XVIII.

Од Ремесијане по itin ant. и hieros. XVIII, а у tab. peut. погрешно XXV миља. Неки га пишу Turris, и може бити правилније, јер по својој прилици данашње му име Пирот долази од грчке речи *Πῦργοσ*, а то је по латински turris т. ј. кула.[4] Од Пирота па до Беле (Паланке) има управ XV римских миља, и по томе размера од XVIII била би за 3 миље, т. ј. 1 сат пута сувишна, но које ваља додати на пут од Ниша до Ремесијане.

43.

MELDIA XXX.

Пише се још и Meldys, и Meldijs. Удаљена је била по itin. ant. XXX миља од Turres. Tab. peut. погрешно пише

---

[1] De Aedificiis IV, у Манерту VII, 95.
[2] Mannert VII, 95. Katancsich I 351.
[3] Petermanns Geographische Mitiheilungen, Jahrgang 1872, Tafel 1.
[4] Orbis antiquus I 351.

XXIV. Горња мера пада управ на превој планински код села Јарловаца, где се лӯче воде за Нишаву и Искру. Садање село „Јарловци" можда је названо по том превоју, јер се превој негде каже и јарам (француски col, немачки sattel). Но за нас је важније Meldia које много звони на **Међа** т. ј. међа, а ми смо видели у чланку 4, да је заиста туда ишла међа горње и доње Мисије, па и данас иде измеђ нишког и софијског пашалука.

SERDICA XXVIII.

44.

Тако написана, у itin. Ant. у Птоломија Σερδική, код других Σαρδική, Sardica; у неапољском натпису Aurelius Avitus, miles, natus Bessus, regione Serdica. У Риму Diogenes Pavis, miles, natus Thrax, civitate Sardica; на новцу Ουλπιας Σερδικησ.

Врло важан град у Тракији, потоњој средоземској Дакији, којој је и столицом био. Важност његову познавали су и Римљани, и она поносна изрека у римском сенату Константина великог Mea Roma Serdica потврђује значај, који је овоме граду даван. У средњем веку за времена силне византиске царевине зове се Τριάδιτζα[1] што је исто са **Срѣдица** т. ј. Средица=Serdica. У другој половини средњега века, кад су Срби и Бугари превагу у овим земљама добили, зваше је чистије Средац. Народ, који око њега борави зове га и данас **Средац**, а варошани и Турци усвојили су калуђерско име Софија по цркви, коју је назидао краљ Милутин. Даљина од Meldiae у tab. peuting. означена у XXVIII миља сасвим је добра.[2]

---

[1] У Кедрина

[2] Овај пут од Ниша у Средац истраживао је и опредељавао и Хан у своме делу Reise von Belgrad nach Salonik; ал му је испао врло погрешан прво с тога што се он држао само tabulae peuting-

BURBURACA.

По itin. Anton. XVIII од Serdicae. У tab. peut. Sartum XX; код Птоломија *Τέρτα*. По мери управ излази садање место Јени Хан, а то је пред уласком са средачке равнице у планину.

45.

HELICES.

У itin. Anton. XXI од Burburacae. Код Манерта нема Burburacae, него одмах од Serdica иде Helices на даљини од XXXIX миља, што се потпуно у бројеви слаже. Мера пада управ на Ихтиман. Манерт мисли,[1] да ће то место бити оно, о коме Сенека вели да је сурово.[2] Може бити; јер је Ихтиман на средини једне равнице која је 610 метара изнад мора висока, а од свуда ограђена брдима још за 200 метара изнад ње, при том још на северо западу јој је планина Витош од 2340, а на западу Рила од 2750 метара висине.

Њу пишу и Iliga.[3] Прокопије, по казивању Катанчићеву,[4] зове је *Γερμασ*, а Константи *Γερμανὸσ, πατρὶσ Βελιξαριου*. Но ми ћемо о тој *Γερμανοσ* говорити на другом месту.

46.

SONEJUM,

по itin. hieros. IX миља на исток, бијаше међом Аврелијановој Дакији и Тракији. Дакле на планинском превоју,

---

erianae, а ова не стоји свуда са земљиштем у сугласици; а друго и с тога, што се у свом опредељавању оснивао на карту Кипертову од 1853, а ова је на много места погрешна.

[1] Geographie VII, 98.

[2] Durior terris Helices nivosae.

[3] Burdigalensis у Катанчићу.

[4] Orbis antiquus I 363.

и на највишем месту тога пута. Написана мера пада управ на место, које се по картама зове Porta Trajana, а тамошњи људи „Маркова врата,“ Турци пак Демир-капи, што ће рећи железна врата. Према овом називу: Porta, врата, капија, мора бити, да је ту заиста пролаз као кроз врата, дакле некакво ждрело. У том теснацу и одпре је била,[1] а и сад стоји (но порушена) као вратница или кула, где се находила стража. Отуд Турци по кадшто зову и Дервент, што значи стражу.[2] Мени су причали људи, који су трговине ради туда пролазили, да ту има и сада војника на стражи, а о зиду стоји дрвен обешен топуз, који зову Марков, и сваки путник мора по нешто да плати „Маркову топузу.“

Надморска висина пута на том месту износи 809 метара.[3]

Прелаз тај имамо добро описан у Амијану.[4] „Прелаз се зове Succi[5] и одваја Тракију од Илирика[6] коме је средоземска Дакија само један део. Од Дакије пење се на висину поступице и лако; ал на тракијској страни спуштање је врло нагло, и прелазак бива веома тежак, баш и кад га нико незакраћује, а најмања посада уздржала би навалу целе какве војске. Према истоку и западу[7] простиру се од овог сукоба планинског големе равнице, особито она

[1] Driesch, Grossbotschaft nach Konstantinopel Nürnberg 1720.

[2] На Кипертовој новој карти пише „Капицидербент.“

[3] Hochstetter's Originalkarte der Central-Türkai, in Petermanns, Geographischen Mittheilungen pro Jahrgang 1872.

[4] По Манерту књ. VII, 99.

[5] Код Созомена Σοῦκις.

[6] ? — Можда зато тако каже, што је Дарданија, и ако део горње Мисије, правије Трибалије по одредби цара Константина, потпала под префектуру источне Илирије. Види Geographie der Griechen und Römer, Theil VII, 101. Међу тим овај југоисточни крај урачунао се у Дарданију по средством Дакије Аврелијанов. Види чл. 8 и 9.

[7] Боље: према југоистоку и северозападу.

на исток у Тракију, којом се и у Цариград стигне, а нигде се на путу на брдо ненаиђе.“

Но овај се прелаз може и да обиђе, кад се удари на Самоков и Бању, куда је и поведена сад бразда за цариградску железницу.

По картама, па и на најновијој кипертовој, — кад се пође из Пазарџика за Ихтиман, онда тамо, где се пут почиње да хвата планине, има село Ветрен,[1] па близу више њега Хисарџик, што ће рећи градић, који је на овој источној падини планинској то, што је Капиџидербент на оној другој. Катанчић[2] узима, да је тај Ветрен Прокопијева *Βεδεριανὰ*, постојбина Јустинијанова. Но ми ћемо се на ово кашње повратити.

47.

Трећи пут из Ниша иде овако:

Naissum

Timacum majus	XXVII
Timacum minus	X
Combustica	XXVII
Ratiaria	XXVII

Пре свега ваља нам напоменути, да се овај пут осим tabulae peutingerianae, више нигде неналази. Једини је још Птоломије, који *Τιμαχον* спомиње; ал осим њега нико, а и он само толико.

Река Тимок тако се звала још за римска времена. Но њега има великог и малог, па нам је сасвим природно да Timacum majus тражимо на великом, а minus на малом. Јер тај назив велики и мали по свој прилици односио се на такав назив реке, а не на величину ва-

[1] Чудо ми је, да на Хохштетеровој карти тога села нема.
[2] Orbis antiquus I 363.

роши. У толико још пре морамо тако мислити, што се у правцу од Ниша на Дунав, заиста на Тимок велики долази пре него на мали.

Ал при оваком мишљењу, које нам излази сасвим природно, и кога се највероватније и држати морамо, долази се у малу несугласицу са таблицом. То јест, од Ниша па до Тимока великог, идући најприроднијом браздом нема XXVII миља, као што у таблици пише, него мање; па после од Тимока великог до малог има више, него X миља, колико таблица износи.

Но ми ћемо се овде овако помоћи.

Кад се пође из Ниша путем на Грамаду, као најудобнији прелаз преко те планине, која се пре сто година Куновица звала,[1] онда се после XXXVII миља римских (12 часова хода) дође заиста на мали Тимок, као што и у таблици стоји, да је од Ниша па до на Timacum minus XXVII+X=XXXVII.

На овај се дакле начин прва два броја, укупно узета, добро подударају са земљиштем.

С тога ћемо ми најпре да одредимо

TIMACVM MINVS XXXVII.

И Катанчић[2] и Манерт[3] узимају, да је то (Гургусовац, данашњи) Књажевац. Ал није; код Књажевца самог није се досад нашло никаквих трагова, који би сведочили, да су ту некад боравили Римљани.

Него има једно пола часа уз Трговишки Тимок, с оне стране ждрела, кроз које он у Књажевац долази, једна лепа и одвећ питома тераса, која је сасвим по укусу рим-

---

[1] Geographie der Griechen und Römer VII, 100.
[2] Orbis antiquus I. 352.
[3] Geographie der Griechen und Römer, VII, 100.

ском згодна била, да господари целој једној одвојитој жупи, и да брани пут, који од доњег Тимока амо води. То место находи се не далеко од данашњег села „Трговишта," који назив такође хоће да нас подсети, да је ту некад варош била. Зове се данас Барањица, и на њој се налазе многи римски трагови, као што су новци, цигље и камење с натписима. Ово место, као римско, и његове остатке добро је описао тамошњи окружни лекар, г. Мачај.[1]

Барањица је на малом Тимоку, и то нам је дакле Timacum minus

48.

Сад нам је много лакше, да одредимо Timacum majus.

На путу од Ниша до Барањице, ми налазимо још на једном једитом месту римскога трага, и то је место у целој околини најбоље за штацију, и најудесније за колонију. Оно се налази такође на великом Тимоку, и данас се зове Нишевци. Не само ја 1863, него је и Каниц 1864 овде налазио римских трагова, а Каниц[2] наводи, да је наредник Покорни 1784 ту наилазио на калдрму од Грамаде на овамо.

Овде је дакле највероватније био Timacum majus.

Ал од Ниша довде нема XXVII миља, као што у таблици пише, него XVII; а и од Timacum minus довде није X, као у таблици, него XX. Број се подудара кад се саберу оба, ал појединце неслажу се с таблицом.

Но пошто на том путу нема нигде више римских трагова, и пошто је ово место на Тимоку великом, а има римскога трага, то ми можемо без предомишљања одлучити, да је код Нишевца био Timacum majus.

---

[1] Гласник XIX, 340.
[2] Reise in Süd Serbien und Nord Bulgarien. 1868.

А пошто се и бројеви у целини налазе добро, — то можемо одлучити, да је писар *из* другог броја једно X написао уз први број, те је место XVII и XX=XXXVII
постало XXVII и X=XXXVII

49.

COMBVSTICA XXII.

Од Timacum minus, па у истом правцу к Ratiarii, нема пута. Ту су се у два реда испречиле непрелазне планине, и тај простор заглавиле. Овај се предео данас и зове „Заглавак."

При путовима није најважнији обзир краткоћа, него уз њу још и удобност.

С тога је пут од Timacum minus-а кренуо низ Тимок, од прилике до на по пута до теснпца на Тимоку, који се зове „Вратарница", (а за време немачкњх ратова овуда, звали га Pass Augusto), онда се пут хвата десно лепе долинице на југоисток, и долази на „Кадибогаз."

Ја сам овим путем ишао, и наилазио на римску трасу. Близу села „ново Корито" и сад се познаје калдрма, која је спровела пут из долине преко једне гредице брђанске, што је с југа у речицу припрла. Иначе је долиница врло лепа и равна. Но с обе је стране припиру стрма брда.

На самом Кадибогазу предео је доста отворен. Ту није ждрело, или сутеска, како би се према турској речи „богаз" могло мислити. То је управ превој, са кога потичу две речице; Чума („чумина река") за на исток и Богаска за на запад. Граница наша гази Чуму. На лепој и равној пољаници при извору богаске реке стоји српски пикет, а према њему на исток на једној облој главици, турски. Чума пак извире на овостраном брду „Голаш", и иза границе састаје се са још једним потоком, који излази иза наше

границе, па даље тече на исток или као уточица, или као сама река Арцер.

Од Timacum minus-a довде има XXVII миља. И ту је могла бити Combustica.

Одавде води пут, опет врло удобан и раван на Дунав у Арцер-паланку=Ratiaria.

Κομβουστικα није реч грчка.

Ако би Combustica била реч латинска, онда би значила у српском топономатичком преводу сушица или прогорелица, или најпосле Палеж.[1] Брдо „Голаш" може бити сведоком, да је овај назив доста уместан.

Ал ако ова реч несбуде латинска, него су је Римљани већ ту затекли, онда је ми чујемо и данас међу тописким називима у овим крајевима, и могла је претрпети ову еуфонистичну метаморфозу:

Κ ο μβ ου σ τ ι κ α
К о б ъ ш т і ц а
Combustica=Кобиштица

а овде су се заиста сукобила два пута: с Дунава и с Тимока, а можда је и иначе био какав састанак ту. —

Одавде даље до Арцера има управ XXVII. миља. —

Данвиљ узима, да је Combustica око села Дреновца близу Дунава, на југоистоку од Арцера, — но ничим недоказује. Манерт пак прилично погађа, кад вели, да је морала бити на пролазу Pass augusta, — само што је Pass augusta вратарница а не кадибогаз.

50.

Но на овом путу од Timacum minus-a до Ratiariae има нешто, што нас доводи у недоумицу.

---

[1] Comburo — combustum згорети; осушити. Combustus est in foro, спаљен на пијаци; nimius calor mihi gutturem combussit врућина ми грло осушила.

Кад се од Timacum minus-a, од Барањице, пође низ Тимок (но не низ реку већ десном страном не далеко од реке, почем је ваљало обићи ждрело, што је одмах испод Барањице) — онда се на даљини од X римских миља стиза на место, где се данас налазе остатци од римског Castrum-a и од моста.

То је код села Равне.

Римске остатке и наласке на том месту изнео је и г. Мачај,[1] а и описао их и напртао и Каниц.[2] Ту беше четвртаст градић са кулама на сваком рогљу, који је на сваки начин био заштитник мосту преко реке. Остатци од моста налазе се сад на старом кориту Тимока, које је одмах близу садашњег Тимока на левој му обали. Постоља дакле мостова одбила су временом реку у десно.

Ја разумем овај мост, па и његов Castrum.

Мост је био за потребу пута који је водио из Ratiariae преко Combusticae за Црну реку (у Бољевац) и за Бању (алексиначку). Трагови овог пута могу се и данас изнаћи, и као онда тако би и данас, тај пут био врло важан.

Али:

пошто је ту код моста био и Castrum,

пошто је то место 3 часа удаљено од Т. minus-a,

пошто је место дивно за колонију, те мислим да је морало и бити, —

мени је за чудо, од куд то, кад је пут из Т. minus-a за Ratiariu туда пролазио, да се име овога места на линији неспомене?

Да је ту био само мост, онда пут, који води у Combusticu, преко њега није прелазио, него је држао десну страну реке и ушао у долину Кадибогаза: дакле није имао

[1] Гласник XIX 340.
[2] Reise — стр. 19.

потребе дотаћи га се, па ни споменути. Али ми видимо и castrum, и друге трагове римског живота!

Мислећи овако, ми морамо доћи до те одлуке, да је castrum код Равне каснији од таблица пајтингерових. Можда је тај castrum, коме имена за сада незнамо, постао у 6 веку по Христу у време, кад је цар Justinianus подизао многе градове за одбрану царевине од насртаја нових народа.

51.

Ал у Манерту[1] стоји, да је у том пределу негде био још градић **Castra martis**, о коме нема никакве мере, осим што Прокопије вели, да је удаљен од Дунава.

Кад погледамо на карту и добро уочимо тај предео измеђ Дунава и Тимока, па за тим још обазремо се па Кулу, како она стоји у средини тога, Дунавом и Тимоком омеђеног, планинског полострова, — онда нам се и само намеће, да кажемо, да Castra martis није могао нико други бити, него **Кула**.

Ја истина немам других неких доказа о томе; ал кад погледам и видим, да је то такође врло важна раскрсница измеђ Bononiae, Ratiariae и Almus-а с једне, и Pompei и Viminatium-а с друге стране, — онда могу веровати. Јер да је у римско време морао водити пут из Bononiae к Вратарници и Гамзиграду, то не само што се мора по створу земљишта веровати, него се и данас налазе трагови римског пута на Вршкој Чуки. Да је пак у Кули било римске колоније, то доказује и Каниц[2], који је туда налазио римских остатака.

[1] Geographie VII, 101.
[2] Reise in Süd Serbien und Nord Bulgarien

52.

Четврти пут из Ниша водио је у Леш.

Naissus	
ad Herculem	XIII
Hammeum	VI
ad Fines	XX
Vindenae	XX
Vicianum	XIX
Theranda	XXV
Gabuleum	XXX
Crevena	XVII
ad. Picaria	XXX
Lissus	XXX

Њега, и то овако, налазимо само на једном месту, т. ј. у итинерару, о коме се мисли, да је из времена Теодосија великог (четврти век), но кога је у 16-ом веку на свет издао Пајтингер, те с тога је данас свуда познат под именом tabula peutingeriana. У осталим итинерарима, као што је itinererium Antonini, hierosolymi, — овог пута нема.

Око овога пута ми се морамо мало помучити; па кад будемо готови, ми опет неможемо бити уверени, да смо га добро одгоненули.

Тешкоћа та стоји у овоме. Прво, то је бразда, као што се види врло дугачка, 210 римских миља, или 70 сати пута. Па на целој тој дужини немамо ниједног места, које би нам познато било, него имамо само крајње точке. А зна се, да измеђ два места, особито још кад су доста раздалеко, може бити више путова, па је веома тешко погодити, који је прâви. Друго, тешкоћа стоји и у томе, што је цео тај предео измеђ Ниша и Леша нама још много непознат, те морамо природне правце више нагађати, ослањајући се на карте, које имамо, а које су непоуздане. Треће, тешко је

и зато, што сви археолози и учевњаци, који су досад о овој прузи размишљали, сваки је другаче правац водио и другаче ова римска места размештао. Па и ово, што ми сад чинимо, разликује се од свега до сад рађеног; но и опет уздамо се, да смо бар ишли правцем, који у погледу на земљиште има највише вероватности.

Дакле да почнемо.

ad HERCVLEM, XIII,

који је у таблици означен са XIII миља, већ отпочиње разногласицу досадањих археолога.

Тако Катанчић по Данвиљу узима да је Прокоп (Прокупље), и ми ћемо се с овим сложити. Но последњи од учевњака, који су на овоме радили, код нас већ добро познати Хан, неузима тако. Он, узимајући, да је овај пут морао водити преко Приштине, помера Hercules на ушће Пусте реке. Јер, пошто од Ниша до Херкула пише XIII миља, што ће рећи 4 сата, то није могао да узме да је Hercules данашњи Курвинград, јер до њега има само 2 сата. Међу тим и сâм у свом топографском опису тога места вели. да је ту баровито, и не спомиње, да има каквих год римских трагова. Од Ниша пак до Прокопа и сам признаје да има управ 4 сата, ал није могао Прокоп да огласи за Hercules прво с тога, што му није допуштала следећа штација Hammeum, која је само VI миља од Hercules-а; а друго и с тога, што је мислио, да треба Hammeum поставити на „Злату“ где има римских развалина. Али од Злате до ушћа Пусте реке има 4 сата, а не 2 (VI миља) као што у таблици пише. Дакле ма како да узмеш мера се неподудара.

Ја узимам да је Hercules данашњи Прокоп (Прокупље). То оснивам на овоме:

Прво, сасвим је природно, да пут из Ниша за Леш пође долином Топлице, која је баш у том правцу;

друго, од Ниша до Прокопа онолико је, колико у таблици пише;

треће (које такође нетреба игнорисати) звук у Hercules и Прокоп сличан је. Истина реч Прокоп хоће да каже, да је ту нешто (пут или река) прокопано, или бар да изгледа, да је прокопано. Да видимо, је ли?

Топлица тече пред Прокопом од северозапада на југоисток. Кад дође под саму варош, она нагло окреће на југ и нешто на запад, па на ново на југ, на исток, на север, и мимо другог краја вароши, продужава на југоисток — стари јој правац. Тиме је начинила врло савијену и дугуљасту окуку, као какво полострово[1] и то је полострово 100 метара изнад реке високо брдо, као последњи, наново у вис пошли, стрмни изданак Јастрепца. Тамо, где се полострово везује с осталом земљом знатно је ниже од брда у кључу, где су развалине од старога града. Па како је с југа, с оне стране Топлице, припрло стрмо и високо брдо **Марков камен**, крајњи окомак „Видовске и Соколице планине“, то овде изгледа, да Топлица тече као по каналу, који би људска рука прокопала, те је пропустила. Па и пут, који наставља уз Топлицу за у Куршумље, урио се доста дубоко у онај превој од брда, које то полострово прави, те је само 15 метара над долином и отуд изгледа, као да је ту такођер нешто **прокопавано**[2].

Најпосле и име латинско Hercules слаже се са стањем овога места, јер су Римљани, као и Јелини, давали назив Херкула тамо, где је изгледало, да је јака снага радити морала, те нешто да се начини.

Данашње име **Прокупље** само је искварено; јер у нашој хисторији свуда се спомиње као **Прокоп**, а и Турци

---

[1] По цртежу једног анонимног крокија, који имадем.

[2] Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, 20.

који су га од нас освојили[1] још га зову старим именом. Арнаути пак зову га Уркуб. Катанчић мисли, да му је име од цркве св. Прокопија „која је не далеко од вароши и која је на темељу старог римског храма Херкуловог"[2]. И ово мишљење може да постоји. Хан[3] спомиње о манастирској маленој и незнатној црквици св. Прокопија, но незна, је ли варош по њој прозвата. Ја би пре рекао, да је црква добила тога свеца по имену места, које је по свом створу тако назвато. У средњем веку, кад се уопште све сводило на веру, заиста су неки звали Прокоп по св. Прокопију; јер ја мислим, да се има тако разумети оно: „и св. Прокопїа оу градꙋ кꙋка Вꙋкоте Богдашевика" — место и у граду св. Прокопија кућа Вукоте Богдашевића[4].

53.

HAMMEVM VI.

ad FINES XX.

Ми овде узимамо одмах два места, јер појединце нисмо кадри одредити. Ова два броја износе 26 миља, што значи, да од Hercules-а до Fines има 26 миља, т. ј. 9 сати.

Кад се пође од Прокопа у Куршумље и даље за Приштину, или Вучитрн, или Митровицу (Звечан), онда после 9 сати пута заиста стигнете на међу (Fines), која је сад измеђ Приштинске и Куршумске области а некад по свој

[1] У тамошњег народа постоји традиција о томе, како су Турци овај град освајали од Немаца, при чему су изгинули 7 паша, чије се тулбе и данас познају развалене у близини. Но Хан у ту традицију неверује, јер у историји нема спомена о том освојењу. Па и за те тулбе вели да су раније од немачких ратова, јер су фино зидане, а тада је турска уметност већ била пала.

[2] Orbis antiquus I 353.

[3] Reise von Belgrad nach Salonik, 19.

[4] Гласник XXIV, 273.

прилици била Дакији аврелијановој[1]. Та се међа налази на водомеђи Топлице и Лаба око села Преполца на брду Мрдару. То место неподлежи сумњи да је било међа, дакле се поуздано може узети, да је Fines ту.

Но на том путу од Прокопа до на међу, има једно место, које је својим положајем врло важно, за своју околину знатно, а за суседне жупе значајно. То је Куршумље. Како је оно господар целе Топлице, то није могуће, да ту није било вароши, и да у њу Римљани нису свратили. И кад пут пролази кроз какву варош, онда ће се она пре споменути, него „граница“.

Према овоме, овде назначено место Hammeum биће на сваки начин Куршумље.

А нама у таблици пише:

Hercules		
Hammeum	VI	XXIV
Fines	XX	

т. ј. од Прокопа до Куршумља имало би 6, а од Куршумља до међе 20 миља, међу тим није тако.

Ако узмеримо од Прокопа до Куршумља ми ћемо наћи XVI миља; но и од Куршумља до на међу износи само X миља. Збир од оба броја износи и опет XXVI миља.

Дакле ја судим овако. Онај, који је ове таблице преписивао, а оне су се од 4-ог века, кад су постале па до 16-ог (1583) кад су печатане, морале много пута преписивати, — тај преписивач једно X озго спустио је доле, те је тамо место XVI остало VI, а доле место X постало XX. Оваква погрешка може се лако десити, и ја је узимам као одвећ вероватну. Поправљајући ову погрешку ми без муке решисмо оно, што је на целој прузи било најтеже.

[1] Види чланак 8.

Ал овако се помажу и други људи. Ми ћемо у течају овог рада доћи на такво помагање више пута, што су чинили чувени европски учевњаци.

54.

Катанчић за Hammeum узима Куршумље непоправљајући број, што неможе да опстане; а за Fines Данвиљ вели Куршумље, а Катанчић[1] некакав „стари град“.

Ја сам на карти од 1742[2] налазио тај „Стари град“ негде око Куршумља, ал Куршумља на карти нема, те се може мислити, да Куршумља у оно доба није ни било. Међу тим непропуштам напоменути, да једно по сата испод садањег Куршумља, на ушћу Косанице у Топлицу, и то на десном брегу обојих река, има старих развалина, а наспрам њих, с оне стране Топлице на лепој узвишици, развалине од две цркве.[3] Оне су развалине средњевековна „Топлица,“ а ове цркве епископија Топличка; а све је на темељима старог Hammeum-а. Јер овде бијаше онај храм „на подобије кумирниць, а то је стари римски храм.

Хан, према узетом правцу на Приштину, видели смо, да је за Hammeum узео Злату; дакле му је Fines пао на саставке Туларске и бањске реке, које чине Медвеђу или Јабланицу. Но на томе месту истина је сада међа приштинској и лесковачкој области, ал незнамо поуздано, да ли је ту била и у старо време каква међа, пошто међа аврелијанске Дакије вероватно је ишла нешто јужније,[4] гребеном Мркоња на гребен Велиглаве. Ово пак место за VI миља је удаљеније, него састав Туларке и Бањске. И пошто Хан и

---

[1] Orbis antiquus I 353.
[2] Atlas compendiarius Hommannianis. Norimberge 1753.
[3] Hahn, Reise von Belgrad nach Salonich.
[4] Види члан 8.

сâм вели,[1] да му и ово место за VI миља излази даље него што треба, то би Fines његов за XII миља био ближе Нишу, него што таблица каже, и него што само земљиште износи.

Што је ђенерал Зах, сапутник Ханов, наговестио му,[2] да реч медвеђа много звони као реч међа, — то ову „ђедупликацију" речи могао би примити као српски превод латинске речи само онај, који непознаје дух топономатике српске.

На томе месту, где Хан узима да је Fines, и где се цела околина, и ако не велика, зове Медвеђа, (која у 17 веку беше засебан кадилук,[3]) ми налазимо на старим картама име Istril и Istrina,[4] које се по свој прилици одржало у данашњем Петрињу.

55.

VINDENIS XX

Птоломије пише *Οὐενδενὶς*,[5] и Катанчић узима, да је то Приштина, а Хан то место прелази ћутом.

На овој прузи, којом ми пођосмо, пут силази на речицу Дубницу, и теглећи право к југу, улази у долину

[1] Reise v. Belg. n. Sal. 133.

[2] Ibid 233 N.B. 1.

[3] Гласник XXV, 45.

[4] Spruner's Atlas.

[5] У Латина је било једно писме V, које им је важило и као српско У, и као српско В. Па и ако Грци имају исто као и ми засебних писмена за оба та гласа, то је у њих често био обичај (какав и данас код европских народа), да туђу реч непишу својим знаком или писменом за онај глас, који је у речи, него оним писменом, којим га пише онај, чија је реч, па ма да то писме у њих други глас имаде. И отуд је латинску реч Vendenis, Птоломије писао *Ουενδένις* место *Βενδενις*, и Viminacium писао *Ουιμιναχιον* место *Βιμιναχιον*, — јер грчко *ου* (по српски У) одговара латинском U, а ово се употребљавало и за српско В. Па, угледајући се на Грке, ил од њих преписујући, и Срби се често служише том глупом практиком и латинско име Vespasianus писаше **Оуєспасїан**, Valentianus писаше **Оуалєнтїан**. Види Гласник X, 227, 242.

Лаба. На самом Лабу онде, где му се долина рашири, и чини као дугуљаст котао све до ушћа Брвенице, има сада село Подујево, а мало ниже утиче Дубница у Лаб. Ово је место, пошто се сиђе с планине, одвећ удесно за насеље у тој доста одвојитој жупи „горњи Лаб,“ те је и данас, при свима несрећним икономним приликама тога краја, то село опет по највеће у тој жупи. На томе месту, можда још у најскорија времена начињен воденични јâз, прâви доста големо острово, и околина је богато наводњена и Лабом и блиским потоцима. Находи се на размеђи два различна терена: на северу је, и ако не дивља, ал доста висока планина, (300 метара изнад Лаба). а на југу се отвора врло родна и питома, па прилично и пространа долина, која се тек после 3 сата затвора брђанским окомцима, који с истока и запада стасавају до на обалу Лаба.

Ја мислим, да је ту био **Vindenis**.

На томе месту налази се, на старим картами,[1] К р а т о в о,[2] кога данас више неналазимо или с тога, што га било па није, или још постоји ал с другим именом, а можда му је баш П о д у ј е в о то ново име.

У другој половини прошлога века онај предео, који је још под именом Србије остао био, делио се на четири Санџака: Б е о г р а д с к и, у који је спадао Београд, Шабац и Гроцка; С м е д е р е в с к и, у коме беше и Пожаревац, Рам, Адакале; Н о в о п а з а р с к и, у који је ишла Ужица; **Кратовски** у коме бијаше Ниш, и главна варош санџака

---

[1] Spruner's Atlas. 1846. Weiss Generalkarte der europ. Türkay 1828. Hommanianis, Atlas compendarius 1753.

[2] Овде ми је згодно да напоменем, да је у српској топономатици врло често заступљен назив К р а т о в о и Р а ч а. По мом истраживању ја сам упазио, да се оба ова назива налазе само и увек тамо, г д е с е д в е подједнаке р е к е с а с т а ј у п о д о с т р и м у г л о м. Према томе К р а т о в о долази од крака, а Р а ч а од ракље, и дакле обе речи значе једно исто.

Кратово.[1] Из овога се види, да је предео Кратовски био врло важан, па и варош Кратово морала је бити значајна, кад је могла бити столицом санџака, и то оног, у коме се налази Ниш, варош и град вазда важна. Што пак столица санџаку небеше у средини санџака, него при крају, то несмемо да узмемо као довољно, да одрекнемо претензију поглаварску горњем Лабу, јер и Смедерево бијаше близу Гроцке, која спадаше у санџак београдски, а беше главом чак Раму и старој Оршави.

На жалост нигде нисам код кога наишао, да је туда пролазећи видео па споменуо, да има на том месту ил у околини каквих развалина или старинских остатака. Па и сâм Буе[2] узимајући и сâм да је ту Vindenis, о старим траговима ништа неспомиње.

Но то није највећа незгода.

Има веће незгоде за одредбу тога места у томе, што у таблици пише, да од међе (Fines) до Vindenis има XX миља, док у ствари од међе до Подујева ил ушћа Дубнице има само X.

Осим ове мере, која наравно највише вреди, сви остали погледи и разлози, који се у овом случају имати могу, говоре по готову убедљивно, да је ту могао бити Vindenis, или бар то, да је ту морала бити каква год римска штација.

Због тога пак, што правац овога пута највише одговара природи земљишта, и због тога, што даља места скоро сва врло се добро с таблицом подударају, — ми имамо и узрока и основа мислити и веровати, да је у таблици погрешка, и да XX стоји место X.

---

[1] Geschichte von der Belagerung und Einnahme der Festung Belgrad durch Feldmarschal Loudon. Prag 1790.
[2] La Turquie II, 392.

56.

VICIANVM XIX.

Данвил узима, да је то Вучитрн пишући га Viciternum; и можда има право, јер Вучитрн и јесте на тој прузи, којом ми пођосмо, а нетреба игнорисати ни сличност звука у та два имена. Ми врло добро знамо, да се једно исто име у разних народа и у разно време, врло различно преокретало, и често једва можемо да познамо, да је све то некада једна иста реч била. Тако на прилику Јан, Жан, Џон — све су различне промене једне исте речи Јоан. И још више, има прилика, где се звуци какве речи тако извију, да опет остане неки смисао, само не онај. Ја се лепо сећам, да је онај чувени афрички путник Барт, враћајући се из Африке у Европу кроз Србију, био код неке цркве Враждебнице; и ја, да нисам у читању ишао с њиме устопице, заиста тешко би погодио, да је то била Враћевшница, јер је и оно име чисто словенско и има смисла. Најпосле дешавало се и то, да један народ неку туђу реч по сличности звука тако окрене у своју, да нико неби рекао да то није још од постанка његова била. На прилику ми знамо, да су Немци словенски Бранибор изврнули у немачки Brandenburg, — дакле начинили чисто немачку реч. Исто тако треба да знамо, да су Турци, задржавајући исти звук речи, наш Вишеслав прометнули у Фетислам, и ми сад мислимо, да је то турска реч из нова ту посађена!

Ја дакле нисам ни најмање противан, да се и на звук обзиремо при истраживању и оцењивању старе топономатике. Уз ово нек иде и оно, што сам казао о планини Orbelus=Ορβηλον=Урвина = Рило.

Но поред тога ми морамо нарочито да пазимо, какво је то место, где мислимо да је било какво старије насеље.

Римљани, као народ пун практичног знања, што је нарочита особина старе и оријенталске школе, и који је, бар по признању данашњих највећих колонизатора — Инглеза, до данас још у томе непостижан, — они су вазда настањивали се онде, где је била мéна у земљишту, дакле на размеђи брђанског предела и равнице, или на изласцима уопште из једне жупе у другу, или на превојима планинским, или на главним прелазима речним и т. д.

Па да видимо, какво је место Вучитрн? и да ли оно одговара споменутом погледу римском, и начелима онакве колонизације, која стоји на основима политичко икономним, или државно административним, или ти стратигијским?

Погледајмо на карту!

На југу имате велебну Шару, можда највишу планину на свеколиком полострову илирском, која се са своје подине врло нагло к небу диже преко 3000 метара изнад мора, а на њеном осоју, одмах са извором Ситнице почиње дивно и чувено Косово поље, које од Неродимља траје на северу све до иза Вучитрна, до Звечана. А ту почињу већ присојни огранци друге големе планине од севера, тучног Копаоника. На истоку и западу ограђују косовску равницу и питомину, истина таласаста и омања, ал опет не сасвим лако проходна брда, те је одвајају од кршевитог поморавља и таласастог подримља. По сред Косова, тога чувеног средишта некад славне Дарданије, с југа на север, просеца ову земљу врло важна саобраћајна бразда, којом је од вајкада јурила струја сваковрсних покрета и обрта. Јужна врата за Косово бијаше Качаник, а северна Звечан; први јужни трг и културни стожер косовски бијаше чувени Липљан, а северни Вучитрн.

Но ово је поглед у великом; да загледамо штогод из ближе.

Пошто се Лаб састави са Ситницом, долина им се нешто стесни, јер од запада пристисају до близу обале окомци Чичавице планине, а с истока истина многим питомим потоцима ишарана, но опет издигнута и стрма брда Блеске и Трепше горе. На средини те сужене долине, која траје од утока Лабовог до Звечана, има, истина не планинска ал хумска преграда, која долину предваја, и на којој је назидан Вучитрн, јер „посреди Вучитрна на **возвышеніи стоитъ древная крѣпость**“ описује нам Гилфердинг.[1]

Ето какав је положај вучитрнов. А такав положај, који господари великој околини, увек је био по укусу римском. И ту је морало бити римске колоније.

Ал ове врлине неприпадају само Вучитрну.

Има још једно место у овоме крају, које ни најмање неуступа важности, какву има Вучитрн, но још више, знатно је надмаша. И то је 3 сата одавде удаљен Звечан. Он се налази у рачи Ибровој, а на спрам ушћа Ситничиног, на узвишеној тераси, која овлађује целом долином испод ње. Па осим тога што се ту стичу три водене пруге, и осим тога, што је ту прелаз преко Ибра, и пут, који просеца центар Дарданије и везује је са важним у римско време Илириком, — Звечан је још и на одвећ важној размеђи два врло различна и у сваком погледу, знаменита земљишта, јер он лежи „**въ коньцъ** пол҄а Косова“ како вели и наш најстарији кроничар, архијепископ Данило.[2] На северу од Звечана настаје планински предео, какав је само на јужној страни од косовске равнице, и ту равницу затварају од северне стране планине, исто онако, како је Шара затвара с југа. Звечан пак налази се на ударцу, који се, из Босне идућ у Македонију, не може обићи и господари не само целој Ситници, него и целом горњем

---

[1] **Боснія, Герцеговина и Старая Сербія**, 287.
[2] Рајић II, 719.

Ибру. Положај, који влада и равнином и планином, није баш тако обичан, и увек се јако цени.

А и Звечан има сличан звук са Vicianum. Још кад узмемо у обзир, да се Вучитрн у средњем веку писао Vlkanon Veltscherin и Busitrin[1], Срби пак **Кльчетрьнь**[2], а Звечан Sphenzanion[3], — онда се види, да је Звечан још сличнији са Vicianum него Вучитрн.

Истина развалине Звечанове сасвим су средњевековног укуса: на високом и стрмом брду тако, „да се неби могли топови у њега однети“[4], дакле као оно сури орао на окомку тврдога крша, готов да слети у долину на свој плен, а сигуран од напада оних, што су му у подножју; — ал опет, ми мислимо, да и ту мора бити негде на згодном месту римских развалина.

А положај Звечанов има нешто, што далеко надмашује не само Вучитрн, него и стотине и тисуће других градова у свету.

„Величаствне су развалине звечанскога града, величаствна местност, на којој он стоји. Дуго сам ја ишао около града, да се насладим оне околине и једне и с друге стране. На југоистоку видите бразду реке Ибра, како се вије доле под звечанским брегом, и бразду Ситнице, која иде из далека као у коб Ибру. Поглед вам обухвата све Косово поље, које се све више и више у перспективи сужава, те вам се чини као каква ижлебина међу планинама. Пођите неколико на исток и ви угледате под ногама вашима Митровицу, ви видите сливање Ситнице у Ибар и подаљеградац Вучитрн, и за Вучитрном гору Црњушу. По мери, у којој се од истока обрћете к северу, бразда Иброва

[1] Spruner's Atlas.
[2] Гласник XV 304.
[3] Spruner's Atlas.
[4] Beaujour, Voyage daus l'empire otthoman I, 407.

све ближе и ближе стасава под брдо, на коме стојите, и које он обилази полукругом. И брда на оној страни реке приступају вам ближе и ближе, и ви видите врхове Орахово, Соколицу, Мајдан, а за њима, као у другом низу, равну, мрку пругу Копаоника, чије осоје припада сада Србији, и испод кога Ибар тече на север. Погледајте на запад, онда вам је Ибар на десној руци, од вас се све више удаљава и крије се под Копаоник; пред вама стоји брдо Козарево а иза и изнад њега шумовити хрбат Рогозно, преко кога се иде у Босну. Најпосле пођите јоште к југу, и вас опет срета Ибар, који излази из сутјеске међу Чечавицом и Грмовом гором. Ви видите пред собом неколико редова од брда и хумова, који деле Косово од Дукађина, а за њима Кориље и Мокру гору, преко које води пут из Новог Пазара у Пећ.“

Овако описује положај Звечана и поглед с њега руски књижевник Гилфердинг.[1]

Истина, и Гилфердинг и Божур кажу, да је брдо, на коме је Звечан град, веома стрмо, и врло је тешко уз-а-њ се попети; ал зар ми немамо нигде више положаја, који је бар од прилике овакав, па опет на њему бијаху и Римљани? Зар Панонски Taurunum близу ушћа Саве у Дунав (Земун данашњи) нема положај налик на Звечански? И зар римски Singidunum, који беше назидан на стрмим окомцима доста високог брда, што кршевито пада на саставке Саве и Дунава (данашњи Београд) нема положај налик на Звечански? Зар је из подножја попети се на развале Хуњадовог града, или из садашњег доњег града Београдског узићи на горњи лакше, или бар много лакше, него узићи из Митровице на Звечан? —

---

[1] **Боснія, Герцеговина, и Старая Сербія** стр. 298.

Према свему овоме Vicianum може бити и Звечан, а да је Звечан био и римски, то ми неможемо ни посумњати.

Па и мера од Vindenis-а сасвим се добро подудара и са Звечаном. Па исто тако и мера за Теранду, која долази иза Вицијана, врло се добро подудара и од Звечана и од Вучитрна.

Према овоме ја неби могао за сада с поуздањем и одсудно одредити, да ли је Звечан или Вучитрн тражени Vicianum, особито што и најновија карта која ми дође до руке, аустријска од 1876, није најјаснија, и баш у овоме крају, највише је остала blanc — празна. Али пошто географијски положај Звечана пада одвећ јако у очи, и пошто звук Vicianum и Звечан или Sphenzanion много се више подударају, него Vlkanon=Вучитрн, — то се ја одлучујем да кажем, да је Звечан=Vicianum.

Катанчић[1] узима, да је Vicianum неко село Јањево, кога је на ондашњим картама било на десној обали Лаба! На једној карти од 1742[2], врло добро стоји Vicianum негде око Звечана, и Митровице нема а Вучитрна има.

Хан узима у околини приштинској, но не саму Приштину, једно с тога, што је даљина од Ниша до Приштине мања, него до Vicianuma, а друго зато, што вели, да „у узану долину смештена Приштина мање одговара укусу римском, него 1½ сат јужно од Приштине село Чаглавица које је управ на ивици пространога Косовог поља, и врло удесно да влада путовима, који се на њему укрштавају.“[3] Још уз то мисли, да и оно камење с римским натписима, што је у цркви Грачаници нашао, мора бити донесено из Чаглавице.[4]

---

[1] Obis antiquus I, 354.
[2] Atlas compendarius Homannianis Norimberge 1753.
[3] Reise v. Belg. n. Salonik, 233.
[4] Ibid. 72.

Ја непознајем најближу топографију Приштине. Ал Божур[1], који је 10 година у овим земљама провео. и који се у своме опису нарочито у оцени одликује као способан војник и ваљан политични иконом, — он за Приштину ево шта каже; Pristina est le point militaire, le plus important de la Turquie européenne.

Но остављајући на страну ову разногласицу између Божура и Хана у оцени Приштине, ми, неусвајајући, да је Vicianum био ту, имамо да приметимо и подсетимо ево шта.

Грачаница, у којој је Хан нашао римско камење, и Чаглавица, из које мисли да је камење у Грачаницу донесено, само су један сат места једна од друге, и по томе и старински трагови, ако их је у Чаглавици нашао, и грачанички камен, — тичу се једног те истог места, и обоје се находи на свом старом месту, јер је све то један отар.

Ја дакле неодричем, да је ту у отару Грачанице и Чаглавице било римске колоније; али неусвајам да је био Vicianum.

Цела та равница од Неродимља до Звечана и сад се зове, а и некад се звало Косово поље; ал ја имам узрока мислити, да се та равница могла некад и другаче звати. Тако држим, да се горња Ситница, а то је од извора јој па до ушћа Грачанице с десне, и Дренице с леве јој стране, — тај триугао звао некада и Трипоље. Од Грачанице и Дренице па на ниже доња Ситница морала се звати из ближе Косово поље. И за ово, ја налазим потврде у нашим кроникама, у којима стоји: **Лѣто, .ѕцмҳ. оубы есевегъ авраменѯовїкъ новобрьѣане на трипол҄ю авгꙋста .ѕ.**[2] Или: **Разби деспотъ Стеѳанъ Моусїю на Трипол҄ю и плѣни Ситницоу.**[3]

---

[1] Voyage dans l'empire otthomane I 410.
[2] Гласник X, 271.
[3] Гласник I, 167.

Из оба ова навода ми видимо, да је Трипољ био негде у горњој Ситници.

Но не само равница да се звала тако, ми имамо доказа, да се тако звао нарочито град неки у том крају, и који европски хисторици пишу Tripol;[1] но пошто је размера у тим атласима сувише ситна, а земљиште и онако много непознато, то ми неможемо из карте да одредимо местимице где тај град Tripol бијаше.

У овој недоумици изводи нас на чистину наш хисторијограф Ђурђе Бранковић[2], па нам каже: — **Трнполь, древни град, бил близ поля Косова, идѣ же нинѣ монастир Грачаница.** —

Реч **близ** у неколико нам доказује, да Грачаница није на Косову, и дакле горња Ситница или се звала (као предео) Ситница: „**Разви деспоть Стевань Моусїю и плѣни Ситницоу**“;[3] или се заиста она звала Трипоље: „**оуви есевегь Новобрьѣане на Триполю**“;[4] јер да се развалине града Трипоља овде разумеју, ја држим да би се пре споменула Грачаница, која је ту и која је тада постојала и чувена била, него град Трипољ кога давно већ небијаше.

Ми дакле нађосмо име томе граду. чије остатке и развалине видимо на пољима Чаглавичким и Грачаничким. То име савршено нам закраћује, да нађеним остатцима дамо назив Vicianum, јер неможемо мислити, да би Vicianum, чиј звук и данас траје у Звечану, прозвао се кашње Tripol. Па то још у толико мање, што је у близини Трипоља био још један град и у римско и у кашње време много чувен, Ulpiana другаче Lipenion. Па, кад би римска пруга из

---

[1] Spruner's Atlas.
[2] Рајић III, 105.
[3] Гласник I, 167.
[4] Гласник X, 271.

Ниша у Љеш, ишла овом браздом, којом полази Хан, онда би свакојако морала ударити и на Ulpianu, ма да је она у страни за десетину римских миља од данашњег пута Приштина — Призрен, јер Ulpiana чувенија беше од Vicianuma, па би сваки и трговачки и иначе саобраћај сврнуо мало на овај велики трг.

57.

Ми се дотакосмо овде још једне дарданске вароши, које истина нема у таблици, те с тога неможемо је по каквој мери ни тражити, ал се опет чешће спомињала, и зове се

VLPIANA.

Њу спомиње још Птоломије,[1] а има је врло често спомињате у средњем веку но с именом Lipiana или Lipenion.[2] По Прокопијеву казивању[3] и њу је Јустинијан улепшао и назвао је Instiniana secunda; но ово име није јој трајало дуго, бар средњевековни писци византински нигде је неспомињу под тим именом.

О њеном положају имамо у старије време само толико споменутог, што Јорнаидес вели, да се из Ниша за Vlpianu иде преко Castrum Herculis.[4] Манерт према тој белешци мисли,[5] да је то онај ad Herculem у таблици забележен „храм," који је од Ниша удаљен XIII миља, и за који и он мисли а и ми одлучисмо да је Прокоп. Ал по нашем мишљењу лако може бити, да ad Herculum и castrum Herculis није једно исто, ма да је и обоје

[1] Geographie der Griechen und Römer VII, 107.
[2] Spruner's Atlas.
[3] Geographie der Griechen und Römer VII, 107.
[4] Ibid 108.
[5] Ibid.

близу Ниша. Castrum Herculis може бити и „Курвин град“ преко кога водио је такође неки пут, па можда баш овај за Ulpianu. Но баш да је Hercules и Castrum herculis једно исто, дакле по нашој одредби Прокоп, то опет за Ulpianu има смисла, јер и данас има пут од Ниша преко Прокопа за Приштину. Тај пут имао би се од онога за Љеш одвојити код Vindenisa, где се и сада одваја за Звечан=Vicianum, и за овамо на југ, сада Приштину, а онда Ulpianu. Манерт даље мисли, да је Ulpiana по свој прилици на јужној Морави, и не далеко од њена извора. И није далеко; ал није ни на Морави.

Сви хисторици, и старији и новији, слажу се у томе, да је Ulpiana и средњевековни Lipenion једно исто.

Даље, сви хисторици верују, да је Vlpiana=Lipenion=Lipiana, код Словена (Бугара и Срба) звала се Лињљан.

Све то верујемо и ми. Но да ли је стари Липљан (Ulpiana, Lipenion) онде, где је сада село Липљан, на Ситници?

Ми држимо да није.

Истина, Гилфердинг,[1] кад је био тамо, он је нашао у цркви Липљанској да је „престо у олтару утврђен на мрамору римском,“ и прочитао је један део натписа овако:

PRO. SALVTE. SVA. ET
SVORVM. EBVRNIA
EGN.... ATIÆ FILIO
RVM. ET. ATON
Æ. VICTORINÆ. X
RVSTE. CORN. LVC.
Æ SOROR EX. V. P.

---

[1] Боснія, Герцеговина и старая Сербія. 234.

Али ни он, ни Хан, не веле, да су у селу Липљану нашли каквих год старинских зидина. Гилфердинг само вели, да је ту била некад варош и епископија, ал јој неизноси трага, јер малена црквица, која је скоро обновљена, како сам вели, нама не личи да је била епископија.

Ал Хан, који је више на топографију и старине пазио, ево шта говори:[1]

„Један сат управ на југу од Јањева има остатака од старе вароши. Место где се остатци налазе, зове се Васиљевић, и стоји на реци Козници. Од ових развалина много је камење с надписом однесено и употребљено при зидању тако зване пашине млине, што је на сутевској реци, уточици Грачанице.“

Ово је место непуна 2 сата источно од села Липљана на доњој тераси оне косе између потока Жеговца, на коме је село Добротин, и реке Козници, која одмах испод развалина утиче у Јањевац.

И ја узимам да су те развалине стари Липљан = Ulpiana, Lipenion.

Између Жеговца и Мораве стоји гора Жеговац, на којој бијаше граница византинској царевини, и српској краљевини на овој страни у почетку владе краља Милутина.

Близу тих развалина и данас пролази пут из Косова (и Приштине) за Мораву и даље за Моравицу и Команово, а мимо њих пролази и пут из Призрена за Ново брдо и даље Лесковац и Ниш.

Према овоме Липљан бијаше на важној раскрсници, и узвишеним својим положајем могао је господарити целој горњој Ситници. Могао је бити на осоју Шаре и Црне горе то, што је на присоју било Скопље.

---

[1] Reise von Belgrad nach Salonik. 84.

Овај његов географијски положај и био је узроком, те је цар Управда (прва пола 6 века), кад оно поче навала нових народа на ове земље, и он царевину утврђиваше са три појаса градова, — у другом појасу утврдио и Липљан[1], којом приликом и назва га Justiniana II.[2]

3 сата северозападно од овог Липљана бијаше „древни град Трипољ“, и ова два места беху природни ривали за господством над Ситницом. Подизање једног удило је другом; и у колико Липљан растијаше због веће близине до Мораве и Вардара и због претензија епископске столице, у толико је Трипољ морао опадати и кад је престоницом северне државе постала Приштина, само два сата удаљена на северу од Трипоља, онда је овај морао сасвим да утоне у заборав. Приштина пак и Липљан могаху још дуго да се држе једно поред другог, јер беху раздаљени пет сати, и осим тога, у колико је владар подизао Приштину, у толико је владика подржавао Липљан. Кашње кад Липљан преста бити икаквом столицом, њега и неста. Трагови му осташе у развалама, а спомен у два сата на запад настањеном селу. —

Дакле камен, на коме је престо у цркви села Липљана, однесен је тамо из града Липљана; и натписи који се находе у Јањеву,[3] однесени су из града Липљана, и воденица пашина на сутевској реци назидана је камењем града Липљана!

Што пак Хан[4] мисли, да су те развале можда од „вароши Косова“ коју неки средњевековни писци, нарочито турски и потоњи европски спомињу, — ја мислим, да је

---

[1] Zinkeisen Geschichte der europäischen Staaten I, 146.
[2] Geographie der Griechen und Römer VII, 107.
[3] Reise von Belgrad nach Salonik, 240.
[4] Ibid. 84.

сасвим погрешно, и они су, незнајући у опште топографију ових земаља, име предела узели за варош.

58.

После Vicianum-а долази

THERANDA XXV.

Данвил[1] узима Призрен, а Катанчић Качаник.

Хану[2] по мери непада на Призрен, него на 3 сата од Призрена удаљено село Суху реку, које је на томе путу, што га је он узео, па се чуди, како то, да се мера неподудари са Призреном, кад је Призрен у томе крају врло важно место, јер је на ударцу тога главног пута из Ниша у Љеш, и раскрсница путу за Тетово и Скопље?

А баш то може и бити један доказ више, да цео тај пут из Ниша у Љеш неиде том пругом.

Он и неспомиње, да је код Сухе реке наишао на какве старинске остатке; међу тим Ami Boué вели[3], да на два часа од Призрена, а у отару села Речана недалеко од Сухе реке, има некојих развалина, ал опет ненапомиње, да ли су римске или средњевековне.

Но баш кад би и римске биле, то опет неморају бити Theranda, него је могло то бити друго какво место.

Наш пут иде на југозапад. Кад од Звечана одиђемо XXV миља путем, који је у том правцу најприроднији, онда се нађемо на саставцима рéкâ Глинара и белог Дрима. Ту има два моста, на Глинару и на Дриму. Од оног места на северу, где Ибар окреће право на исток, где се находи Мокра гора на десном брегу Ибра, ту се одваја дугачка коса брђанска к југу, заузима сав простор измеђ

[1] Orbis antiquus I 353.
[2] Reise von Belgrad nach Salonik. 232.
[3] La Turquie II 393.

Глинара и Истока (Дримове уточице) и свршава се као тераса у кључу, где се Глинар у Дрим улева. Даље к југу наставља та брђанска греда на другој страни Глинара, и хвата се водомеђе Дрима и Ситнице. На западу остаје пространа равница „Подримље“, а ушће Глинарово управ је према средини те равнице. Ту је по моме нахођењу морала бити **Theranda**. Сад је ту село Глина, а више села има развалине „Јерина глиновска.“ (по селу Глиновцу, које је такођер близу). Као код Звечана и Вучитрна, тако ево и овде видимо трагове старог живота, па и трагове озбиљног саобраћаја овуда, јер на једном месту имамо два моста.

Ја тај предео познајем само из карте, с тога неби имао ништа више да кажем, осим да читаоца упутим на промatрање тога краја, како је у великој Кипертовој карти а нарочито у најновијој аустриској (од 1876) представљен, па ће се сваки доста лако уверити, да ово моје нагађање има много и доста вероватности.

Ал морам озбиљнијег читаоца још да подсетим, да је овуда негде била у средњем веку варош, у картама за оно доба[1], написана **Seretos**. У исто доба да напоменем, да је латинско Th равно грчкој *Θ*, те се место ње и писало, а и грчко *Θ*, и латинско Th често се читало као S[2] и обратно. Тако имамо место Тесалије, Теталија[3] и место Тетова Тесово. Знајући ово, ми можемо у суглас да доведемо и Theranda и Seretos, па са доста основа веровати, да је Seretos кашње име Therandae; јер кад би се место S написало Th, онда би било **Theretos** које са **Theranda** скоро сваком изгледало би да је једно исто, и то још у толико пре што се Seretos налазио баш онде, где ми помишљамо, да је Theranda била.

[1] Spruners Atlas.
[2] По дорском диалекту.
[3] Гласник XI, 68.

Нама је дакле Theranda туда при саставку Глинара и Дрима.

Ami Boué[1] узима, да је Theranda око села Лушана, кога је на старијим картама туда негде било, ал је важно, што он вели, да ту има развале од римског моста, дакле смо ми поуздано на римској линији.

59.

GABVLEVM XXX.

Ова мера, идући низ бели Дрим, преко лепог и питомог предела Подримља, и пролазећи преко или покрај Ђакова, пада на планински превој између Ђакова и састављеног Дрима. На југоистоку је одавде 1600 метара висок Баштрик, а на северозападу исто толико од превоја удаљена око 1000 метара висока Краљева гора. Превој износи апсолутне висине 730 метара, и узвишен је над ђаковском равницом, из које пут полази уз брдо, око 340 метара, а над Дримом код ушћа Груме, низ коју пут са превоја силази, око 470 метара.

Овакав превој, прелаз преко планине, који раздваја два, један од другог врло различна предела, био је таман удесан, да Римљанин на њему намести свој castrum, те да олакша саобраћај своје војске, и да држи у власти не само тај тако важан пут, него да бди и над пределом, што је испод планине.

Што се тиче самог имена Gabuleum, оно тако звони, као да је чисто римско. Јер и ако Gabuleum немогадох у речнику наћи, ја сам нашао Gabulum[2] (а исто тако и Gabalus), што поред осталога значи и превој.[3]

---

[1] La Turqie II 392.

[2] Види велики речник латински: Joh. Heur. Drümelii, Lexicon manuale latinogermanicum. Ratisbonae et Lipsiae 1781.

[3] Превој уопште Французи зову Col, а Немци Pass. Но ми Срби кажемо га од више руку. Уопште кажемо превој (и превија, и

Према овоме изгледа, да име одговара месту.

Хан[1] ово место неодређује, него му се само чини, да ће по мери пасти на ушће потока Љуме, који улази у бели Дрим непун сат ниже саставака оба Дрима, а долази с југа, са планине Кораба.

Катанчић[2] држи да је Тетово, говорећи при том, да није Кабаси, како Данвиљ по звучности узима, јер би по звуку пре била Ибалеа, која се на старим картама налазила по далеко од Дрима црног, на западној му страни, а на најновијим картама нема је.

Ami Boué[3] узима чак Гилан; а ми знамо, да је Гилан тек скорашње насеље.[4]

60.

CREVENI XVII.

При ушћу Груме у Дрим, где је село Спас.

И Хан[5] је узео на томе месту. Овде је пут сишао на Дрим, где је прелаз; но неможе да настави даље низ реку

превор). Ал ако је планина ту кратко преседласта, онда негде кажу и седло (и Немци Sattel); ако је планина прилично удубљена, и изгледа рашљаста, онда се често зове вешала (Gabulum), ако је много удубљена, ал опет има неке висине, каже се преслап, преслоп, прослоп; а ако је удубљеност спуштена до дна, те изгледа као узана јаруга, онда се каже сутјеска; ако изгледа; да је ту планина прсла, онда ждрело. Сутјеска и Ждрело према томе су не само прелаз, него теснац, кланац, (и кроз њих увек тече и вода) Изгледа, као да ждрело значи уста од сутјеске, према томе оно је увек и кратко а сутјеска иде и у дужину.

[1] Reise von Belgrad nach Salonik. 232.
[2] Orbis antiquus I, 353.
[3] La Turquie II. 392.
[4] Hahn, Reise von Belgrad nach Salonih 86.
[5] Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, 232.

јер Дрим одатле улази у ждрело, ваљда најдуже и најкршније на целом илирском полострову. С тога се пут изнова хвата планине уз поток Госку. Ово је место по томе врло важно и као прелаз преко реке, и као размеђа терена. Но одавде се одваја и пут уз Дрим за Косово, и тиме је Спасу значај увећан.

Овај пут, којим ми на Дрим дођосмо, по сведочби Хановој,[1] и данас живо ради, што ће бити доказ, да је природна бразда.

Катанчић и Делил (у Велзерију) изгубили се у том одвећ планинском полострову врлетног Дрима, а Данвиљ несмеде ни да уђе у њега.

61.

ad PICARIA XXX.

На данашњем призренском путу у Скадар има, од Спаса 10 сати (30 римских миља) удаљен хан Пука. То је Picaria.[2]

Пошто пут од Спаса испење се на незнатан превој планине Граба (у карти Краби) он силази у долину реке Фанде, и поново се пење на већи превој, 800 метара уз вишен над реку Дрим, која је одавде само 1½ сат удаљен. Ту има хан Пука.[3] Ово је место удаљено од Спаса рекосмо 30 миља, а толико и од Леша.

Ја се дакле потпуно слажем у овоме са Ханом, који такође Picariu меће ту.

---

[1] Reise durch die Gebiete d. Drim u. Wardar, 76.

[2] Непропуштам напоменути, да Picaria значи место где се катран пече, дакле Катраница, каквог назива има и у Македонији; а речица ad овде хоће да каже, да то место и није варош.

[3] Пука биће по свој прилици исто што и врх теме, франц. Pic.

Ami Boué без икаквог рачуна и даљег разбора узима, да је Picaria данашња Пећ! А Пећ је постала у време Св. Саве.

Од Пуке силази пут к Дриму на запад, па један крак води преко Дрима у Скадар, а други дуж Дрима преко питомог предела „Задримља“ на југ у Lissus.

Да је ова пруга, којом ми иђасмо из Ниша у Љеш, највероватнија, може се видети и отуда, што је туда ишао пре 70 година најважнији стари пут и за Босну и за Рашку из Скадра[1], дакле се служио старом-утрвеном браздом, која је већ и у обичај прешла тамошњем народу.

62.

Овај пут, од Ниша у Леш, хватао је Дарданију са северозападне стране; ми ћемо сад да отидемо на његов исток, и да потражимо пут, који је од Ниша водио на југ. Но и овде неће нам бити најлакше, да до истине дођемо. У таблицама, које до нас дотрајаше, има много и различних погрешака, и ми нисмо кадри, да свуда изнађемо учињену погрешку, и да је од истине одвојимо.

Но као досадањи археолози, тако ће мо да покушамо и ми.

Ми имамо у tab peut. овакав пут:

Scunae	
	XXI
Anausarum	XII
ad Fines	XXXII
ad Herculem	VIII
Presidium	IX
ad Cephalum	IX
Gurbita	XIII
Stobi (Stopae)	VIII

[1] Voyage dans l'empire othoman I, 342.

Ал шта је Scunae?

Већина њих узимљу, да је то само погрешка у писању, а треба да пише Scupae.[1] И Манерт узима, да је Scupae, чим вели[2], да од Scupae до Lissus има 191 миља, а у самој ствари од Скопља до Леша тек 130. Кад би било Scunis онда би ми на тој прузи имали баш почетак познат, и могли би поћи даље. Ал Хан[3] вели, да Scunis није погрешно написано, него значи неко место, и он га налази да је данашњи Лесковац. Коме ћемо да поверујемо ми?

Друго крајње место на овоме путу је Stobi. А знамо ли њега где је? Незнамо; јер сви стари археолози држаше да је негде на Црној реци у Македонији, подоста удаљено од Вардара, а Хан године 1861 изиђе те доказа[4], да је на ушћу Црне. Ово Ханово казивање усвојише сви савремени немачки учевњаци, и на поправљеној карти Кипертовој већ стоји Stobi на ушћу Црне.

Ал ми ћемо покушати, да потражимо сами.

Ја ћу дакле замолити читаоце, да се мало притрпе, те да за сада оставимо ову пругу Scunae — Stobi, док неби изнашли најпре Stobi. Јер кад будемо поуздано знали где је Stobi, — један крај онога пута, онда ћемо лакше моћи да се упутимо и у Scunae. Ми узимамо најпре Stobi с тога, што Stobi имамо на неколико пруга у таблицама најтингерским, а Scunae само овде.

Дакле пођимо другим путем.

64.

Нама су ова места поуздана: Thessalonica (Солун), и Heraclea (Битоље). У таблицама налазимо путове за Stobi

---

[1] Orbis antiquus I, LXIII.
[2] Geographie der Griechen und Römer VII, 105.
[3] Reise von Belgrad nach Salonik. 235.
[4] Ibidem, 234.

из оба ова места. Да видимо, хоћели пруге да се пресеку. Јер ако нам на оба ова пута падне Stobi на једно место, онда можемо бити уверени, да је заиста ту.

65.

Прву пругу почињемо од Солуна.

Thessalonica	
Callicum	XVI
Tauriana	XVII
Idomenia	XX
Stena	XII
Antigonea	XI
Stobi	XII

CALLICVM XVI.

Кад се пође из Солуна на север, онда пут води измеђ једне брђанске благе греде, и реке, која се и сад зове Калик[1]. Кад се одиђе на долину XVI миља, онда пут стасава на ту реку и прелази је. На томе месту састаје се с Каликом и једна речица, што долази с истока. Састављена вода протиче кроз угиб, који чини поменута греда, овде на 600 метара издигнута, и њен наставак, низак и благ, с оне стране Калика. Као што се из овога види, ово је место таман онако, како су Римљани обично тражили, и ту и данас има хан („шахов"), као штација путницима из Солуна.

Ту је био наш Callicum.

---

[1] Ово име може долазити и од ка̂ла, т. ј. блата, јер туда и јесте у тој низини вардарској каоно, а још у толико пре, што од тог места ни по часа на истоку, има варошица Блаца (правије Блатац) опет због истог узрока тако названа.

66.

TAVRIANA XVII.

Од Калика садашњи пут за Скопље иде право на север, а наш римски продужава досадањи правац на северозапад, и после 17 миља доспева на ушће реке Добруње у језеро Ржано.

Ту је била Tauriana.

Хан[1] узима, да је Tauriana била, где је Ђевђели, и каже, да од Солуна дотле има 11 сати. Истина, од Солуна до Callicum беше XVI, и од Callicum до Tauriana XVII, чини XXXIII миље, или 11 сати; ал на његовој карти[2], коју је придао другом издању свога „пута од Београда у Солун“ (у првом издању тога дѐла, те карте нема), има по размери, од Солуна до Ђевђели 42 римске миље, а то је 14 сати, а не 11, као што он у књизи спомиње. Откуд му та несугласица, незнам.

Ami Boué[3] вели, да је Tauriana Дојран!!

А ми хајдмо даље.

67.

IDOMENIA XX.

Са врха Ржаног језера пут наставља даље и после 6 и по сати доспева на Вардар, где је био прелаз[4]. На овом брегу, мало подаље од обале, налази се село Пореч (или Подгорица?) а на оној страни Ђевђели.

---

[1] Reise von Belgrad nach Salonik, 234.

[2] Uebersichts Karte der projektirten Eisenbahnlinie zwischen der Donau und Saloniki.

[3] La Turque II, 391.

[4] Reise durch die Gebiete des Drim und Wardar, стр. 179: вели, да је ту наишао на трагове старога моста.

Овде је распутица. Од тога места један пут води у Солун (којим ми овамо дођосмо), други уз Вардар у питому жупу Бојемију и даље у Градац, трећи прелази на ону страну, и уз воду води опет у Градац и даље; четврти опет на оној страни води преко Ђевђели, пети води у Струмицу; шести на исток у Дојран; седми низ Вардар за Јањицу и осми на Петрово.

Ово је дакле врло важан сточак путова, и ту је свакојако морала бити Idomenia[1].

За њу још зна и Тукидид[2] и вели да је на Вардару (*Ἀξιοσ*); по њему је спомињу и сви потоњи географи. Птоломије пише је, *Ἰδομεναὶ*, а Стефан Византинац *Εἰδομένη*[3]. Данвиљ је меће на ушће Црне[4]. Хан је не меће нигде, но само примећава[5], (према тој у таблици назначеној мери), да је дакле морала бити 5 миља јужније од Градца.

68.

STENA XII.

Хан и даље остаје при Вардару, и за Стену вели, да је тамо, где је Бања (Хамам-чифтлук). Ту га је довела мера од 32 миље рачунећи од Ђевђели.

Катанчић[6] вели, да је на Стобовој реци.

Ја код Idomeniae прелазим Вардар, (Хан код Градца) јер ту је и сада прелаз, а и пре је био. Пошто пређем Вардар, ја се хватам благе косе више Ђевђела и поступице

---

[1] Да не буде то некад било *Οδομενι*, те би могло значити раскрсницу?
[2] Mannert Geographie der Griechen und Römer, VII, 439.
[3] Orbis antiquus I, 654.
[4] Ibidem: in confluxu Stobeni et Vardari amnium.
[5] Reise von Belgrad nach Salonik 234. NB 3.
[6] Orbis antiquus I, 654.

попнем се на превој планински више села Петрова. Тај превој узимам ја да је Stena, и мера пада управ ту.

Ми знамо, да су превоји на планини, особито ако су између два важна предела, врло важна места, па ни Римљани или стари Јелини, нису могли тако важно место предвидети, и дакле врло вероватно ту су имали какав војнички каструм.

69.

ANTIGONEA XI.

Кад се пут почне врло благо и поступно силазити с Марјанске планине, а у правцу на северозапад, онда се долази на речицу Раковац и у кључ његов при утоку његовом у реку Бошову. Овај кључ господари целом, врло родном и питомом долином реке Бошове[1], која после четири часа одавде на североистоку утиче у Вардар. На тој лепој тераси мислим ја да је била Antigonea, јер од Stenae довде има не пуна 4 часа (XI миља).

Хан је прелази ћутећки.

И Катанчић незна где је.

Киперт[2] је меће око утока Милетковице.

Ami Boué вели[3], да је била код Неготина.

Мелер[4] пак више Градца у ждрелу названом Демиркапија.

Данвиљ[5] назначује је негде на Црној.

---

[1] Види хвалу ове долине у Ханов Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar.

[2] Atlas antiquus. Editio 3. 1863.

[3] La Turquie II, 391.

[4] Abriss der alten Geographie.

[5] Orbis antiquus I, 654 — in atlante laeva stobeni amnis, in tabella Graeciae dextra.

70.

STOBI XII.

Птоломије пише *Στόβοι*. На новцу Домицијановом стоји municip. stobensium[1]. Код Плинија: oppidum Stobi civium rom[2].

Стоб се први пут спомиње у рату римском против македонског краља Филипа III. У време Константина великог појављује се као главно место северне Македоније (Macedonia secuuda, sive salutaris). У средњем веку спомиње се врло често и код византинских писаца[3], и код словенских хроничара, и ако се не мора све тицати овога Стоба.

Сви досадањи археолози и географи узимали су, да је Стоб негде на Црној, далеко од Вардара.

Хан га меће на ушће Црне.

Да видимо шта мера каже!

Кад се од последњег места, где ми замислимо да је била Antigonea, одмери XII римских миља, а то је 4 часа пута, онда се долази на једно место уз Црну, где у њу силази једна речица са високог платова Витача, па испод села Шешкова у том кључу има развалина.

Хан у својим топографским нотицама првог путовања[4] и сâм каже, да на 7 часова од ушћа Црне има на њој село Шешково и код њега развалине.

Он је те развалине споменуо можда само по чувењу, јер нигде не напомиње, да их је сâм видео. Можда су то дакле какве незнатне развалине; а може бити, и да има ту врло знаменитих трагова. Ми то на памет неможемо знати.

---

[1] Orbis antiquus I, 653.

[2] Mannert, Geographie der Griechen und Römer VII, 488.

[3] Манерт мисли, да је Stypeium, *Στυπειον*, каснијих византинских писац, исто што и Stobi Ја не могу да усвојим, и држим, да је византински *Στυπειον* данашњи Штип.

[4] Reise von Belgrad nach Salonik, 176.

Али, кад погледамо на карту, па видимо, да је туда морала на сваки начин пролазити свеза између горњег Вардара и родног и насељеног Овчег поља, и између питомог и богатог Маглена, старе Ематије, — онда морамо веровати, опет не у голе предпоставке, него у резултат, који од бројева добијамо.

Но Кипертова карта мора бити у овоме крају у неколико погрешна; а ту погрешку унео је у карту баш исти Хан.

Ево како.

Он каже[1], да од села Скочивира, које је на Црној при њеној залактици с југа на север, — па до села Трнова, које је доле у доњем јој крају, има 14 часова, а на његовој карти износи само 11; и каже, да од Шешкова до ушћа Црне има преко 7 часова, а на карти му само 4. Према овоме и Киперт је целу Црну много скратио, и с тим и простор од Марјанске планине до Шешкова.

С тога при одмеравању на карти ваља узети другу размеру т. ј. кад су 14 часова представљени на карти као 11, и кад су 7 часова представљени као 4, — онда место XI миља ваља узети у шестар VIII, и место XII узети IX. Кад се то учини, онда се мера, у tab. peuting. означена врло добро слаже са местима, која сам ја одредио.

Ми смо дакле овим солунским путем пронашли, да Стоб није на ушћу Црне, него горе на њој око села Шешкова.

Ја нисам вољан, да одлучим од пажње тај случај, што су сви географи и археолози без изузетка узимали Стоб не на Вардару, него негде на више на Црној. Ја држим да та тако рећи традиција, није могла бити без икаква основа. Што пак Хан наводи, да је Стоб морао бити на Вардару и по речма Птоломијевим, који вели, да Пеонија помоћу вароши Gortiniae[1] и Stobis, има у власти прелазе

[1] Reise von Belgrad nach Salonik, 186.

[1] За Gortiniu мисли се, да је исто, што и Idomenia.

(Pässe), кроз које тече Вардар, те тиме се Македонија (prima) од Пеоније исто тако тешко може напасти, као год што је од југа брани Пенеј, који кроз Темпу протиче, — ја немогу да усвојим с тога, што у тима Птоломијевима речма налазим и ја потврде, да Gortinia и Stobi чувају Македонију од Пеоније (и обратно), ал не тиме што су о б е на Вардару, јер кад би и Стоб био на Вардару, онда би се то ждрело вардарово могло о б и ћ и, па од Велеса уз Бабуну реку и на Прослоп изишло на Црну и даље дошло у Ематију. Овако пак, кад је Стоб ту, где га ми постављамо, онда од те стране исто тако чува, као и мостобран вардарски при ушћу Црне, и овај без Стоба н а ш е г а неби био најпоузданији заклон.

Хан јесте на ушћу Црне нашао много трагова велике римске колоније, о чему се могло мислити и по имену села, које је у отару тих развалина („Градско"); ал те развалине казујући да су римске, не казују да су Stobi.

Шта више, у другом свом путовању[1] (1863) наишао је он на натпис Stob, ал не на ушћу Црне, него при уласку Вардареву у ждрело, код Демир капије. Ово пак место удаљено је од ушћа Црне много више, него Шешково, па ако је онај камен тамо од некуд донесен, онда је могао бити донесен и од Шешкова. Међу тим тај камен не мора бити, да је некад био у Стобу; него могао се натпис само тицати нешто Стоба, н. пр. да је ту умро неко, који је из Стоба. —

Да су те развале, које се близу Шешкова налазе, а које Хан истина спомиње ал по чувењу, а није их видео, да су велим заиста од некога града, ево још једнога доказа који нам кашње дошао до руку.

У Гласнику XXIV има један хрисовуљ, којим Деспот Драгаш са братом Констандином потврђује и прилаже нека

[1] Reise durch die Gebiete des Drim und Wardar, 167.

добра руском манастиру светог Панделеимона у светој Гори, па каже: приложихъ ꙋ Тиквешꙋ село Шешково, и под градомь светыи Афанасїе сь людми и водѣницами и сь виноградьі, и надь градомь цркьковь светы Георгїе Положкы на рѣцѣ Црьнои, сь селы, село Полошко, село Кошане итд. Овај је хрисовуљ писан године 1380 и по својој прилици у Струмици, где је Драгаш већином боравио, а и на Црној реци добра имао. И за нас је врло важно што видимо, да је измеђ Шешкова и Полошког било некога **града**. Сад, да ли је тај град тада био жив или не, и да ли се је он звао Stobi или другаче, то је друга ствар. Међутим ја мислим да је ту био Stobi, ал давно и у 14. веку да га већ није било. Немањин пак Стоб сасвим је други.

71.

Други је пут од Битоља у Стоб.

Heraclea	
Ceramie	XI
Euristum	XXVI
Stobi	XII

Пре свега напомињемо, да се уопште узима као правило, да је Heraclea Битоље. Једини од европских учевњака, колико је мени познато, Ami Boué, узима да је Heraclea данашње село Тројак[1].

Битоље се у првој половини средњега века, ил управо за времена Јустинијанова, звало Pelagonia, по чему наши хисторици мисле, да је то „Полог“. Међутим и на арапским још картама налази се туда варош са сличним именом, а и код многих византинских писаца, — но о овоме ћемо кашње говорити.

[1] La Turquie II, 394.

CERAMIE XI.

Кад се Црна код Могиле преброди, онда на даљини од Битоља на XI миља, не пуна 3 часа, дође се у село Ношпал.

Ја се овде могу сложити са Ханом[1], да је туда била Ceramie[2], и ако би приличније било, да је негде измеђ села Алинаца и реке.

Стравон[3] каже, да је ἐπὶ τῷ Ἐριγῶνι — близу Црне.

72.

EVRISTVM XXIV.

Од Ношпала[4] Хан иде на Прилип, и меће Euristum тамо, где је село Тројак. Данвиљ, Ортелије и Катанчић[5] мисле, да је онде, где је сад варош „Флорина“!

Ја идем другим путем.

Ја не идем на Прилип, као Хан, јер би онда у таблици назначен био и Прилип, где је и у римско време било вароши[6]. Него се од Ношпала хватам планине и идући гредом стигнем после 8 часова (XXIV миље) на платов при извору реке Блашнице, близу Црне, и не далеко од места, где се свршава њено велико ждрело, што држи чак од Скочивира.

Ја држим, да је ту био Euristum.

Он се дакле налазио измеђ данашњих села Витониште и Дуња, и владао је доњим ждрелом Црне, и распутицом измеђ Тројка и доње Бабуне и измеђ Јелешке реке и Флорине.

---

[1] Reise von Belgrad nach Salonik, 234.
[2] = Црепана, керамицијница.
[3] Orbis antiquus I 655.
[4] Reise von Belgrad nach Salonik, 19.
[5] Orbis antiquus I 353.
[6] Stymbara.

Одавде па преко Витолишта и Трнова силази се кроз 4 часа (XII миља) на мост на Црној код Шешкова.

73.

STOBI XII.

На ово смо место дошли и у члану 70. Па пошто су нам се две пруге врло правилно пресекле на том истом месту, то ми добивамо јачег уверења, да је Стоб заиста био баш ту.

Хану се није ова пруга згодно сложила.

И ако је он Euristum узео код Тројка, дакле много севериије, него што га наместисмо ми, то опет до ушћа Црне од Тројка износи преко 7 часова, а не 4, колико по таблици треба.

С тога он, да би истински простор довео у сугласицу са таблицом, морао се довијати на тај начин, да предпоставља како је у таблици погрешка. Ја не одричем, да у таблици може бити погрешке; напротив, и сâм сам на некима местима то искусио; ал кад се и без те предпоставке нешто може постићи, онда је излишно свако довијање.

Од Euristuma до Stobi у таблици пише XII миља, а од Тројка до ушћа Црне има XXII бар, с тога је он за простор од Euristuma до Stobi морао додати X миља, што је при преписивању морало по његовом нахођењу изостати, те да истера Stobi на ушће Црне.

Ја нисам долазио у такву незгоду.

Киперт у свом атлазу за стару географију,[1] усвојио је Ханов Стоб на ушће Црне, али је ушће Црне размакао од ушћа Брегаонице у правој прузи око 33 миље дакле 11 сати; и пошто је, незнам по ком основу, Вардару дао

[1] Atlas antiquus Editio 3.

врло јаку серпентину око Бабуне планине, њему је од једног до другог ушћа изишло и преко 40 миља, близу 14 сати. У самој пак ствари ова два ушћа, баш по сведочби Хановој, а и на његовој великој карти, само су $1\frac{1}{2}$ сат једно од другог удаљена. На овај начин добио је он таблицом захтевану даљину од Стоба до других места, што су у том крају, као што је Tranupara и Astapus (Astibus).

74.

Пошто су нам се две пруге, једна с југа, а друга са запада, пресекле и укрстиле, баш тамо, где ми велимо, да је био Стоб, — то ми, и ако не необорна доказа, а оно бар довољно основа имамо, да верујемо, да је Стоб заиста и био ту.

Но овде сматрам за упутно, да напоменем још нешто, што може бити од користи за свакога, који се са оваким стварма хоће да бави.

У старије време налазимо ми многа имена, која једно на друго личе, или су баш и једнака, па нас то може често да доведе у таку забуну, да нам је тешко наћи се у том вртлогу од напомена, а без довољног ослонца у одлуци.

Ми налазимо у списима из ранијих векова и *Στοβοι*, и Stobi, и Стоб, и *Στοπωνιον*, и Штип, и Стуб, и *Στυπειον*, и Stopae, и *Σλοπωνιον*. Да ли су ова многа имена хтела да означе једно исто место, или су се тицала различних, — то нам није баш лако оценити и одредити. Ми морамо дакле често да нагађамо; а нагађање, знамо, да није исто, што и погађање. С тога морамо бити јако обазриви и опрезни, те да нам се неистакне каква погрешка, која би могла много шта довести у двоумицу.

Ево једног таквог случаја.

Наш велеучевни и неуморни књижевник г. Рачки, који нам је са колико труда, толико и бистрине и талента расветлио и значајем уздигао многа места у нашој иначе врло оскудној и тамној историји, — дотакао се на једном месту и града Стоба,[1] и вели „да се Стоб неима, како су неки мислили, тражити у Вардарју“[2] него негде „међу Средцем и Велбуждом,“ доводећи *Στοβὸς*, који се налази у хрисовуљи цара Василија, II, у свезу са *Στοπωνιον*-ом, у који се исти цар утаборио, кад је пошао против Средца, и прешао планине, што су измеђ Средца и Пловдина. Још за потврду свога навода узима његов положај измеђ Средца и Велбужда и по свој прилици из цитата о Немањином освојењу где стоји „**расипа грькомь градь срѣдацъ и петрьник и стобь и ꙁемльнь и велбоуждь.**“[3]

Но баш овај положај, који би према томе казивао, да је **Стобь** пре свега измеђ **Петрьника и Ꙁемльна**, показује, да он није онај *Στοπωνιον*, код кога се цар Василије утаборио, и који је морао бити негде на путу измеђ Пловдина и Средца, и у једно при силазу са планине на средачкој равници. Јер је и **Петрьникь и Ꙁемльн** на Струми,[4] па би онда тај *Στοπωνιον* морао испасти иза Средца, и иза још других планина, које нису на путу од Пловдина до Средца, него на путу од Скопља ка Средцу.

Даље узима г. Рачки, да је с овим исти и онај Стоб, који се спомиње у хрисовуљи цара бугарског Ивана Шишмана[5], који удељује манастиру рилском нека добра, и у

---

[1] Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI vieku. Napisao Dr. Fr. Rački. U Zagrebu 1875.
[2] Тамо, страна 32.
[3] Ко нема при руци Шафарикове Památky, на које се г. Рачки позива, нек загледа Гласник I стр. 164.
[4] Рајић II 674.
[5] Гласник VII, 187.

којој се вели „**також҄де и градь Стобь никакоже да не имать области надь чловѣкомь монастирскымь.**“ Па по томе мисли, „да је Стоб лежао у околини горе Рила.“

Овај рилски Стоб биће сасвим други, а не онај, који се налази записан *Στοβοι*, о коме се мисли, да је у Вардарију, нити онај *Στοπωνιον*, што мора бити у околини средачкој.

Овај рилски Стоб стоји и данас, једно по сата од села Рила низ реку Рилу, и могао би се из исте хрисовуље лако определити, јер међа отару манастира рилског ишла је „**Ѿ деснаа страна града стоба вь рыла, и низъ рыла (до) стрꙋма, и возь стрꙋма до германꙋнца.**“[1]

Ал није потребе опредељавати га по хрисовуљи те нагађати, него ваља само загледати у карту Хохштетерову,[2] па ћемо га одмах наћи, испод села Рила, — Стоп.

Ја ћу о овоме говорити у другој половини рада, кад будем дошао у средњи век; ал ово овде мислио сам да ми је ваљало напоменути с тога, што сам хтео да покажем, како је тешко погодити праву истину при оваког збрки од имена и различне ортографије, па да наговестим, како и моја истраживања могу бити непоуздана, јер се нема довољно ослонца. Посао је мучан, па и неблагодаран; ал га опет радити морамо, јер је боље и по коју погрешку поред истине имати, него о истини сасвим и незнати.

75.

Сада да се вратимо на члан 62; но због познатог нам Стоба да преокренемо онај ред пута, и да почнемо с другога краја.

---

[1] Гласник VII, 186.
[2] Petermanns Geographische Mittheilungen, 1872, Tafel I.

Stobi		
Gurbita	VIII	
ad Cephalum	XIII	
Praesidium	IX	
ad Herculem	IX	
ad Fines	VIII	
Anausarum	XXXII	
□	XII	XXXIII
Scunae	XXI	

GVRBITA VIII.

Од нашег Стоба на даљини 8 миља римских, или непуна 3 часа пута, находи се село Возарци, с ниже кога река Рајац утиче с лева у Црну. Више овог места има на Црној теснац[1], но не непролазан, и ту при излазу из тога теснаца, где се долина Црне отвара и к Вардару шири, ту је морала бити Gurbita, јер не само мера, него створ земљишта јамчи, да су Римљани морали ту имати своје штације.

Хан је ненамешта нигде, него прелази на друго место, што је измеђ ушћа Црне, где му је Стоб, па до Штипа, куда иде, неналази ниједнога места, које би у очи падало.

Катанчић[2] вели само, да је на Црној, више њеног ушћа.

76.

ad CEPHALVM XIII.

Од Возараца, мера од 13 миља, т. ј. нешто преко 4 сата, пада на ушће Црне.

---

[1] Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, 176.
[2] Orbis antiquus I 653.

Онде дакле, где Хан меће Stobi, ја постављам Cephalum.

Хан поставља Cephalum у Штип, јер од ушћа Црне, где му је Стоб, броји он 7 часова пута, а VIII+XIII=XXI миљу, а то је 7 часова. Но толико нама износи и од нашег Стоба до ушћа Црне. На карти пак, коју је за разумевање путова дарданско македонских саставио према одређењима Птоломијевим, не само да је Cephalon наместио у Штип, него још, да би му згодније дошао, Штип је за 6 миља = 3 часа удалио од Брегаонице реке, на којој је Штип!

На против Киперт, који је већ усвојио Stobi Ханов, меће у свој atlas antiquus Astapus (тако га он зове) истина на Брегаоници тамо где је Штип, ал Брегаоницу однео према положају Црне толико на север, колико је Пшиња од Црне удаљена.

Да је ту на ушћу Црне морао бити прелаз преко Вардара, могло се мислити и без велике памети. Ал да је био и тврд каменит мост, то нам сведочи сâм Хан. Он вели[1], да 10 минута на југ од ушћа Црне има остатака од старог каменог моста, и то римског. Мост дакле, који је везивао Пеонију с Ематијом. — Овче поље с Магленом, није могло бити без големога значаја. Још кад узмемо у обзир, да је Дарданија допирала до испод Скопља, не далеко више Велеса, а да су Дарданци највише били назубни на Македонце, онда морамо предпоставити, да се тај мост морао утврдити и бранити скоро онако као Egeta на Дунаву.

Да је тако заиста и било, сведочи нам очевидац Хан у другом свом путовању[2] где вели, да је наилазио на киклопске остатке по свој прилици ограде варошке, чијих трагова има доста уз Црну. Ти многи и големи остатци Хана

[1] Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar 158.
[2] Ibid. 159.

утврђују у његову мишљењу, да је ту био Stobi, на против ја држим, да је био Cephalum. Јер кад се сетимо да *Κεφαλον* значи глава, онда нам није тешко помислити, да му је то име дато као мостобрану, који се и по немачки и по француски зове глава (Brückenkopf, tête de pont), дакле сасвим слична са грчким називом.

Ова јака утврђења по свој прилици спадају у ону периоду римске царевине, кад је одпочела она бујна навала нових народа. Ми знамо из Прокопија, да је Јустинијан I подигао и обновио преко 500 градова, које су пре тога Атила и његове потрагуше порушили. Кад су т. ј. у 540 години навалили нови Словени на царевину римску, онда је Јустинијан за одбрану својих провинција подигао у главноме три огромна браничка појаса. Први бијаше од ушћа Саве до ушћа Дунава са средиштима Viminacium и Ratiaria. Други појас везиваше Ulpianu Tauresium Serdicu, трећи кроз Епир Македонију и Тракију.[1] У овај трећи појас по свој прилици спада и утврђење Cephalona.

77.

PRESIDIVM IX.

Ми код Кефалона пребродимо Вардар. Кефалон је дакле имао у задатку, да прелаз преко Вардара у ратно доба брани. Одавде на 9 миља, или 3 часа био је Presidium. То пада на тераси чувене равнице Овчег поља управ на средину пруге, која би се на кипертовој карти повукла од села Караслара, што је јужно од Велеса, па на село Аџибегово, што је на саставку једне речице с Брегаоницом.[2]

Ami Boné[3] узима, без изнесеног нам разлога, да је Praesidium Радомир (Струмски).

[1] Zinkeisen, Geschichte der europäischen Staaten.

[2] Види примедбу и објашњења за Praesidium у члану 26.

[3] La Turquie, II 392.

78.

ad HERCVLEM IX.

Ово место по тој мери пада близу села Килисали (што ће рећи црквица), где се пут од Штипа за Скопље на двоје цепа. Овде је дакле била раскрсница од два важна пута. Један је водио од Штипа у Скопље, а други од Стоба на Мораву. Оба ова пута укрштала су се ту код Херкула. Дакле сасвим очевидна потреба римске штације.

79.

ad FINES VIII.

Од Херкула после 8 миља, или непуна 3 часа пута, доспева се на хум или брдашце, које је измеђ села Сушице и Крушице. Овај хум издиже се изнад нивоа Овчег поља, преко 300 метара и предваја га на јужну и северну полу.[1] Зове се „дивље брдо“ и изгледа као нека белега на тој равници, и из њега на југозападном крају избија речица „Бела вода“, а на северозападном „Сушица.“

У чланку 4 ми смо наговестили, да је међа Горње Мисије и Македоније, из ближе пак Дарданије и Пеоније, — ишла са Голешнице планине, преко Вардара измеђ Пшиње и Брегаонице на планину Мартиницу (која је западни део планини Дованици или Осегу). Та међа дарданска и пеонска прелазила је и преко овог хума, који се на овој равници издизао, и на коме и данас има караула.

По томе је име ове штације на свом месту.

Хан узима, да је Fines Команово, и нарочито удара гласом на тај случај, што се ова штација звала баш међом (Fines), јер вели[2] „близу ње ваља тражити ону тромеђу,

[1] Reise von Belgrad nach Salonik. 57.

[2] Тамо 235.

где се по Птоломију сутицаху на планини *Ορβιλον*-у међе од Македоније, горње Мисије и Тракије.“

Ја неби имао толико куражи, да налазим за свој навод потврде, у том, што је нешто близу онога, што ми треба. Јер и то близу износи не мање, него 8 часова (пошто Хан узима за тромеђу планину Козјак[1]), а то чини више него од тромеђе (Козјака) до Врање (преко 6 часова), па би се Fines могао тражити у Врањи пре, него у Команову.

Што је у Команову раскрсница путова од Скопља у Криву реку (Егри Паланку), и од Врање у Штип, то несведочи, да је ту био Fines = међа, него[2] да је туда негде могло бити римске штације. И ја неодричем, да је могла бити штација; јер од Fines па до Anausarum пише XXXII миље, а то је доста далеко. Само што није Fines!

Хан и сâм напомиње[3], да је Команово пре 50 година било мало сеоце, и да је место њега варош била у Жегљигову, што је 1 сат на истоку одавде, и где је по традицији тамошњој било 9 цркава. Према овоме и онај један камен са римским натписом, што је у Команову нашао,[4] могао је лако бити донесен са другог ког места, онако, како вели, да је грачаничко камење донесено из Чаглавице.[5]

Наш је дакле Fines на „дивљем брду.“

На Катанчића неможемо се више ми обзирати, јер он узима, да је Scunis и Scupis једно исто, па иде другим путем. Да ово неможе да постоји, види се и из тога, што је даљина између Scunis и Stobis много већа, него што је између Scupis и Stobis.

---

[1] Тако се та планина по Хану зове сада. У повељи Душановој зове се налик на то: Кожаљ. Види Гласник XXIV страна 243 и 248.

[2] Унраво не оно; но један час више истоку, где беше Жегљигово, у XIV веку већ много чувено. Команово је новог постанка.

[3] Reise von Belgrad nach Salonik. 56.

[4] Тамо 239.

[5] Опет тамо, 72.

80.

ANAVSARVM XXXII.

Кад се с дивљег брда пођe к Морави, онда се после 11 часова пута дође у големо село Биљач, што је на оном прагу измеђ Дунава и Белог мора, на мосту измеђ Београда и Солуна.

Ту је по мом нахођењу Anausarum.

Истина никоји од досадањих путника није наговестио, да туда има каквих старинских трагова; ал ако се сетимо, какве је и колике судбине ово место имало; и по карти оценимо, и из историје дознамо, како је овуда пролазила свака струја и олуја, која је по овој земљи ударала и пролетала, — онда се ни мало нећемо чудити, зашто нема (ако нема) никаква трага од некадашњег људског боравка овде. Ваљда нема у целом свету земље, која је толика премеждања претрпела, и скоро без прекида била поприштем најразличнијих друштвених и државних промена, — као што је полострово илирско, а посебице овај крај некадашње Дарданије. Није дакле чудо, што се нису до данас још задржали остатци старог живота (ако их је било) него је чудо, како и растињски живот на овоме месту угинуо није, колико га је газила тврда копита и арапских и татарских хатова, и тешка нога дивљих пљачкаша и питомих угњетача! —

Хану је Arausarum у Врањи.[1]

Нама се то никако не свиди. Јер кад он сâм вели,[2] да је у Врањи и околини залуду распитивао, има ли гдегод старинских остатака, или да ли се налазило старих новаца, или да л има гдегод тесаног или резаног камења и натписа, па је на сва питања добио само један одговор, да од тога

[1] Reise von Belgrad nach Salonik 235.
[2] Тамо, 45.

ништа нема, — онда незнамо, на коме основу могаше да постави овде римску колонију?

Врања није на таквом ударцу, да би се кроз много векова бурних догађаја могао затрти сваки траг старијег живота овде, него би се морало ма шта наћи, што би сведочило, да је ту била каква римска варош, јер ако би била она би морала бити и по велика, почем од прве штације на југу (Fines, ако би на граници и вароши било), била је удаљена 11 часова, а толико исто и од прве штације на северу.

Катанчић[1] се придружује Данвиљу, који мисли, да је Anausarum исто што и Bylazora.

Према овоме за нас је врло интересантно, што Шпрунер[2] на карти за XI век ставља Bylazora тамо, где је сада Биљач[3], и где ми узимамо да је био Anausarum! Онде пак где други мећу Bylazoru (данашњи Велес) он пише Belas!

Па код Шпрунера још је и то интересантно, што он горе, где је Биљач, пише два имена за једно место: Bylazora и Bella. А ово постаје још тим интересантније, што у оно време, кад је он тај атлас издавао (1846 године) још нико незнађаше, да туда има место, које се зове Биљач.

Да нема у Поливију[4] изреком казаног, да је „Филип заузео Бѫлѵ ȥорѵ (Bylazora) највећу варош у Пеонији“, — можда би пре били на чисто. Исто тако уздржава нас од нагле одлуке и Ливије[5] својим причањем да је „Перзеј улогорио се био у Алмани на Вардару, а Бастарни бијаху 75 миља од њега удаљени у Десудави у земљи Миђанској,

[1] Orbis antiquus I, 652.
[2] Histor. geogr. Atlas zur Geschichte der Staaten Europas.
[3] Према овоме излазила би Данвиљева мисао као истинита, да је Bylazora и Anausarum исто; но само не на Вардару, већ горе, где је Биљач, те би не само Anausarum био Биљач, као што узимам ја, него би и Bylazora била исто што и Bylatz.
[4] Orbis antiquus I 652.
[5] Mannert Geographie der Griechen und Römer, VII, 496.

па их он понуди да му се приближе до **Бѣле ʒоре** у Пеонији."

Јер ми смо у првим чланцима повукли границу Дарданији и Пеонији тако, да је по том одређењу Биљач остао у Дарданији; а овде се изреком каже, да је Bylazora у Пеонији.

Но баш овим поводом ми смо принуђени, да овако размишљамо.

Цео тај крај на коме се налази Биљач, он је на тромеђи од три народа: Дарданаца, Пеонаца, и Миђана, т. ј. на северу и западу бијаху Дарданци, на југу Пеонци, а а на истоку Миђани (*Μαιδοι*). Због тога дакле, што је то крајина била, она је могла припадати час Трибалима, из ближе Дарданцима, час пак Македонцима, из ближе Пеонцима; и по томе у оно време, кад су Поливије и Лпвије живели, Македонци су завладали били према северу (а тако исто и према истоку) много даље, него што је то било пре и после македонске преваге. И отуда се Bylazora могла бројити у Пеонију, као македонску област, ма да је она некад припадала државини трибалској, и племену Дарданском. —

У средњем веку Византинци врло често спомињу варош *Βελεςὰ* или *Βελεςςος*, коју је, по свој прилици Шпрунер и назначио на Вардару као Belas.

У опште се узима, да је *Βελεςα* једно исто са *Βυλάξωρα*, коју спомиње Поливије. Хан[1] вели, да је то арванитска реч и значи Wellesbrücke, јер, каже, *ουρι* значи мост, па по томе држи, да је *Βελεςα*[2] и *Βυλαξωρα*

[1] Reise von Belgrad nach Salonik, 102.

[2] Реч *Βελεςςος* може долазити и од Велеш а и од Бѣлеш, при чему узгред напомињемо, да је грчко *υ* често одговарало словенском ѣ, те се негде могло изговарати ка *је*, негде као *е*, а негде као *и*. Ово писме ѣ, које се временом у српском језику у различним крајевима раставило на та три гласа, — кад би се поново завело у српској ортографији, онда би једним махом од три дијалекта у говору, постао један језик у књижевности.

заиста једно исто, дакле обоје значи данашњи Велес на вардару. Ал с овом његовом одредбом долази у очевидни сукоб Ливијево казивање, из кога излази да она Bylazora *Βυλαξωρα*, о којој он говори, није на Вардару.

Ако узмемо, да и Ливије и Хан имају право, онда долазимо на ову одлуку:

а., Или је било две Bylazorae,

б., Или се *Βυλαξωρα* мешала са *Βελεςα*.

Овај први случај (под а.,) налазимо ми већ усвојен код Мелера.[1] На његовом атласу може се читати Bylazora на Вардару, и Bylazara на североистоку од Велеса. Но због тога, што му је карта врло ситне размере, или што сâм није могао имати довољне оријентације у онда још непознатом пределу, — његова Bylazara неналази се онуда, где је Бѣлач, него код Криве реке (Егри Паланке). Ал ово ваља сматрати више као погрешку саме карте, не његове одредбе.

Што се тиче другога (под б.,) случаја нама на памет пада и овакво умовање:

У речи *Βυλαξωρα* или *Βυλαξαρα* и *Βελεςα*, прва половина обе речи сасвим је једна другој сродна т. ј. *Βυλα* — и *Βελε* — бар за Грка или Римљанина нису много различне речи, и могле су се једна место друге узети. Према овоме је по свој прилици и Шпрунер написао код данашњег Бѣљача оба имена Bylazora и Bella.

А како стоји Anausarum?

Реч Anausarum и Bylazara опет имају нешто заједничког, јер — sarum и — zara није једно од другог далеко. И дакле и ове се речи могле једна место друге узети.

---

[1] Abriss d. alten Geographie у његовом атласу: Orbis terrarum antiquus. Издање 23. Gotha 1852.

Најпосле, ако помислимо да је у Arausarum, она прва пола Ana — реч грчка, *ανα* —, а ово је одречна честица, т. ј. хоће да каже да није *ξαρα*, — онда остаје као позитивно Bella, као што је Шпрунер узео, или Бѣљач као што данас стоји. —

У прилог томе, да је Биљач (који пишемо и Бѣљач) био заиста некада варош, па још римска, и велика, ево још неколико речи, на које наиђосмо по свршетку овог нашег рада.

У Гласнику XXXI има изложен путопис у Јерусалим Јеротија Рачанина из године 1704.

Он је пошао из Београда, па преко Гроцке, Паланке, Баточине, Параћина, Ра̂жња, Ниша, Лесковца, дошао у Врању за 11 дана.

Из Врање стигао је на конак у Коштуне, одакле на конак у Горобинце, и сутра на конак у Велез. Нама би ваљало да одредимо ова два непозната места Коштуне и Горобинце.

Ми смо видели, да је он од Београда до Врање путовао дневно једно на друго по 7 часова; а од Врање до Велеза има 23 часа, и прошао их је за 3 дана, дакле опет једно на друго по 7 часова и нешто више.

Име Коштуна нити се туда на том путу налази сада, нити га има гдегод споменутог раније. По својој прилици то ће бити назив местимичан, но и онакав, који неживи дуго.[1]

Ако узмемо, да је од Врање до свог првог преноћишта Коштуна, Јеротије путовао 7 часова, онда је Коштуне данашњи Биљач, јер од Врање до Биљача има 7 часова.

---

[1] Оваквог чега има и бива врло често. Ја сам на једној карти у години 1859 изданој. (уз дело La Turquie contemporaine) нашао, туда где је сада Бѣљач, село Дебаш (Dehbach köi) у коме бијаше поштанске штације, па га више нигде нема.

Узимајући, да је заиста Биљач, да видимо какво је то место.

Јеротије о њему вели: **ту є прежде велика варош била ѯа србског господства, и видох ту корита каменна око бунара много множаство велми голѣмо ѯа удивленїє, и чудисмо сє.**

Из ових његових речи ми дознајемо двоје: прво, да је ту заиста била велика варош, као што и сâм вели, и друго, да је то била римска варош, јер „**голема и многа корита каменна око бунара** нису ништа друго, већ они римски саркофази, какви се обично налазе у римским гробљима, и каквих имамо у нашем музеју, донесених из Viminacium-a, а ено га један и на дрварској пијаци у Београду, скоро ту ископан.

Што он даље наводи: **над тон вароши видѣсмо три хлма велми висока, Богом саѯдана,** то нас утврђује у вери, да је то заиста Биљач данашњи; јер од Врање па до Велеса, на том путу, нема нигде брда оваковиx, осим баш ту над Биљачем, над којим се величаставно врло високо издиже брдо Рујан, можда према Биљачу са три врха.

Можда би ко приметио, да су та **три хлма,** оне хумке, што их (на кипертовој карти) има више Команова, па би онда Јеротијево Коштуне пре одговарало Команову него Биљачу.

У овом случају ваља знати, да су те хумке комановске, више од сата удаљене од Команова, па и да су врло високе, (што није случај), оне опет на тој даљини неби тако импонирале, да Јеротије каже **велми висока.**

Осим тога, ваља се још сетити, да од Врање до Команова има око 14 часова, а толико се неможе проћи за дан на коњу, особито путујући хаџијски. И још уз то, тада би му до Велеса остало још само 9 часова, за које му није било потребио два дана.

Да је то заиста брдо Рујан, можемо се уверити и из овога, што Јеротије вели, да су ти хлми велма

високи, Богом саздани **на врху равни**; а Хан, који је био на врху Рујна, зове га, из далека гледан, Rujan's Flachkuppe,[1] а кад му је на темену био, зове га Plattgipfel,[2] — што све потврђује Јеротијеве речи, да је горе равнина те с тога зову шаторишта Марка Краљевића.

Но мимо тога ево још један јачи доказ да Коштуне нису Команово.

Други конак Јоротију од Врање бијаше Горобинце.

Ми и то место непознајемо.

Ни на најопширнијој карти овога краја, какву досад имамо,[3] тога места нема.

Ал опет имамо нешто, што сасвим поуздано осветљује ту ствар.

На поменутој карти теку из црне горе према Команову речице Липковка и Коробинска, које се одмах пред Комановом састају и утичу у Голему реку, која опет пада два часа испод Команова у Пшињу.

Ова река Коробинска без сумње је име добила од села Коробинаца боље Горобинаца, у коме је Јеротије преноћио, а кога данас или никако нема, или му је име преденуто.

На тој речици постоји данас велико село, по готову варошица Хотлија, које је можда некад звало се Горобинци.

Довољно, да су Јеротијеви Горобинци морали бити туда око те реке, а од Биљача као првог конака, па довде има 7 часова, дакле онолико, по колико је Јеротије обично прелазио дневно.

---

[1] Reise von Belgrad nach Salonik, 49.

[2] Исто, страна 153.

[3] Karte der Flussgebiete des Drin und Wardar von Hahn, које је придата уз његово дело Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. 1867.

Из овога се дакле јасно види:

1. Да се за Јеротијево Коштуне неможе узети Команово (које је тада већ постојало место ранијег Жегљигова).

2. Да је Коштуне на сваки начин или данашњи Биљач, или да је било близу њега; а за нас је то све једно.

3. Да је туда око Биљача била некада велика варош, и

4. Да је то била римска варош.

Узимајући дакле у обзир све ово што досад рекосмо, ми имамо врло много основа веровати, да је наш Anausarum правилније одређен, него што су га одређивали ранији археолози, па и за ово земљиште одвећ много заслужни Хан.

Сад, је ли Anausarum једно исто што и Bylazara, и је ли Бѣлачь исто што и Bella, то се и само може видети.

Велес пак неки данас зову и Velissa.[1]

81.

SCVNAE XXXIII.

На јужној Морави има три ждрела.

Једно је у њеном изворном крају, које је најдуже, траје скоро 4 часа, и држи од села Добруше до више Трновца. Ја би га за разлику назвао Despa Кончулско, по селу Кончулу, које је при излазу Мораве из тога ждрела.

Друго јој ждрело при утоку реке Врле (коју Хан по селу зове Мазурица). Оно траје 3 часа и држи од ниже „Новог Хана“ (Јени Хан), па до испод ушћа Козннце, код Дупљанског Хана. Хан ово ждрело зове Мазуричко, по имену реке, но која се зове Врла, а селу је име Мазурица.

Треће јој ждрело Сталаћко при саставу њеном са западном Моравом.

---

[1] Nikolaidy, La Turquie contemporaine. Paris 1859. II, 136.

Од Биљача, па до уласка Мораве у мазуричко ждрело, има управ 11 часова, а то је XXXIII миље.

Ту дакле око Новог Хана ја држим, да су биле Scunae.

Хан узима да су Scunae Лесковац[1]. Он и сам вели, да се од Лесковца до Врање броји 16 часова[2], а по таблици од Anausarum до Scunae само је 11 (XXXIII) — па опет зато он узима Лесковац; но води нас од Врање преко планине, где има коњичка стаза, и којим путем износи даљина 12 часова!

Хан наводи[3], да је на левом узвишеном брегу Ветернице у Лесковцу, где су сада варошки виногради, морао некад бити градић, као акрополис, — и ако нигде никаква трага није нашао, нит о њему чуо. Но значајно је, што је том приликом дознао, да је овоме месту име Лесковац ново, јер се некада звао Дибовчица.

Кад је ова промена имена извршена, није разабрао; ал ми знамо да Лесковац постоји још пре 500 година[4], или Лесков још пре 400[5], и опет Лесковац пре 170 година[6], дакле кад се звао Дибовчица?

Врања, коју Хан узима за Anausarum, није на таквом месту, какво је било удесно по нарави римској. По часа од вароши удаљен, на осечној стени у дубокој јарузи порушен градић Голуб или Голубац, или Голубград показује само средњевековни укус.

А место где ми стависмо и Anausarum и Scunae, сасвим је другачега створа.

---

[1] Reise von Belgrad nach Salonik, 235.
[2] Тамо, 44.
[3] Тамо, 28.
[4] Гласник XXIV, 273.
[5] Рајић III, 193.
[6] Гласник XXXI, 297.

Ananusarum нам беше истина на узвишеној равници, но која и опет лучи воде за црно и бело море, и која влада најважнијим путем, што из северне половине овог полострова води у јужну.

Scupae пак стоје нам онде, где је размена терена сасвим очевидна. Мазуричко ждрело предваја јужну Мораву на две различне половине. Северна има не најлепшу долину, ал одвећ питому, све до утока Власине у Мораву; па се одатле јако рашири и од утока Пусте реке прометне у пространо и чувено поље Добрич, које држи од ушћа Пусте реке до ушћа Нишаве, и од Мораве до вароши Прокопа.

Јужна половина добива ширине простора уз воду, а не као северна низ воду. Од утока Врле (Мазурице) до утока Бањске, долина је онака, као и северно од ждрела; ал на више рашири се у питому и пространу карлицу од 4 часа дужине и 2 часа ширине, која држи дакле од више Врање па уз Мораву све до више Трновца. И ово поље у старо време врло важно[1], зове се опет Добрич, на коме један пут Дечански стајаше с војском.

Наше дакле Scupae бијаху као мост измеђ једног и другог Добрича, као врата из једне питомине у другу.

Осим тога наше Scupae бијаху и центар доста насељене и од свуда ограђене карлице, која се находи измеђ две речне узине. Јер од Топлице (ниже Врање) па до Прибоја Морава је знатно уже долине него у горњем Добричу, па ту код Прибоја добива ждрело Даље се рашири по ново истина не на широко, ал траје више од три часа, док се наново нестесни да начини чувено и 7 часова дугачко мазуричко ждрело. На средини пак поменуте карлице находе

---

[1] „На томъ полѣ мнози древнихъ цареи страшина брани сотвориша“ вели архиепископ Данило у Рајићу II, 674.

се Scunae, као господар тога засебнога пределића. Но од овде полази пут и за Лесковац преко планине, и за Средац преко варошице Трна. Пут за Лесковац кроза ждрело не беше скоро никад сигуран, и људи у старије време иђаху од Новог Хана планином у Лесковац, — а то и прече бијаше.

82.

У нашој таблици (члан 72) има једно место без имена, које је удаљено од Anausarum-а XII, а од Scunae XXI миљу.

Одмеравајући ту меру на простору од Биљача до мазуричког ждрела, ми добивамо положај за то безимено место негде испод саставака Моравице с Моравом у средини горњег „Добрича“, по свој прилици на узвишеној дивној и господској тераси, на којој се сада находи село „Краљева кула“.

Ово место, не само што мера излази на њега, него и иначе видимо да је важно, јер се ту стиче и пут, који иде с Косова за овамо. Та дакле распутица морала је свакојако и за Римљане бити важна, и ту је било оно безимено место.

Оно је на tab. peuting. означено било једним квадратићем. Тим се знаком није означавала варош, по ондашњој топографској штици, него се означавала каква топлица (бања).

Ово је дало повода и Делилу и Данвиљу, па и Катанчићу, те узимљу, да је то безимено место Бања, и — према њиховом узимању Scunis = Scupis, — постављају је на обалу Вардара.

Нама је дошло око „Краљеве куле“. Ал ту нема никакве топлице; па нема ни у близини, него тек ниже данашње Врање. Дакле, или ми нисмо погодили место, или квадратић незначи топлицу.

И незначи само топлицу.

Ми знамо, да су квадратићем означавали још и Prae-

torium[1], т. j. место[2], где je боравио начелник округа, (па било то варош, или његов летњиковац), или где je био стан окружне управе, или штаб војводе, или столица суда[3].

И ja мислим, да je такво нешто и било, па je онај писар, који je таблицу писао, пренебрегао написати Praetorium, него je само метуо знак, што je сматрао за довољно, исто тако, као што се и данас топографски цртачи служе више знацима, него исписом речи. Тако на прилику две укрштене сабље значе место, где je био бој ; две прекрштене гранчице значе место учињеног мира ; једна звездица на реци значи воденицу ; чаша значи минералну воду ; кáда значи купалиште, и т. д.

Као што je дакле Данвиљ то безимено место због квадратића назвао Aquae тако се ja усуђујем опет због квадратића назвати га **Praetorium**. А по положају његовом, како смо га ми наместили, има довољно основа да се верује, да je ту заиста могао бити какав Praetorium.

У Шпрунера има на том месту Gümischhissar, што ће рећи Сребрник или Сребрница, код кога je места Мурат прешао Мораву кад je ишао на Косово у кôб Лазару[4]. Но ми ћемо о томе касније говорити.

83.

Сад долазимо на једну пругу, међу досадањима најтежу. А то je ова :

---

[1] Orbis antiquus I 652.

[2] Kirschii, Cornu copiae, linguae latinae. Lipsiae 1774.

[3] Назив садашњег села „Краљева кула“ изгледа, као да хоће да каже, да je заиста ту нешто, што није сасвим приватно. Истина може тај назив бити н о в о г а постанка ; ал и то н о в о имало би 500 година старости, јер од Душана па овамо у тима земљама не бијаше к р а љ а. С тога, ако би назив и био н о в, он би морао изићи из традиције, с т а р и j е од 500 година.

[4] Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, I, 175.

Serdica	
Aelea	IIX
Peutalia	XX
Astibus	L
Tranupara	XX
Stopae	XXX

У овој прузи почетак нам је сасвим познат. У таблици пајтингерској ова пруга није исписана овим редом, како је у нас, него почиње с другога краја од Stopae (које је тамо у трећем падежу Stopis); ал ми изокренусмо тај ред из узрока врло увиђавног; што хоћемо а и можемо одпочети само с познатог краја.

Но први корак на овој прузи већ нас доводи у забуну, пошто први број који показује даљину од Средца, до првог места у том путу, стоји написан IIX. Римски број XII знамо да је 12. У Римљана знамо и то, да су неке бројеве изражавали првим већим, па од њега одузимали јединицу, или десетицу. Тако број 4 писали су са IV, број 9 са IX; или број 40 са XL, број 90 са XC. Ал да су од каквог броја одузимали по две јединице, то није било обично. Међутим налазило се у старим рукописима и таквог случаја, те овде IIX значи исто, што и VIII, т. ј. 8[1].

Но ми ћемо за рад сигурности узети прва два места у једно, и тражићемо да одредимо место Певталији, која је од Средца IIX + XX = XXVIII. По томе имамо овако.

84.

PEVTALIA XXVIII.

XXVIII миља чини нешто преко 9 часова пута. Кад од Средца одмеримо ту даљину, онда стизамо у Радомир.

---

[1] Cornu Copiae linguae latinae.

Ако смо пошли добрим правцем, ми немамо никаква узрока мислити, да Радомир није Peutalia, јер мера пада на њега.

У Птоломија написана је *Παυταλια*, код Прокопија *Πανταλια*, а код Стевана Византинца *Παεταλια*.[1]

Ami Bou [2] узима, да је Трн.

85.

Ал шта ћемо с оним местом у таблици, што је измеђ Serdicae и Peutaliae?

Колико се може да види из карте,[3] измеђ Средца и Радомира има на том путу Перник, — место, које се у средњем веку спомиње врло често. Ал од Средца до Перника није IIX т. ј. VIII миља, него XX, а на против од Перника до Радомира није XX миља него VIII. Дакле шта може бити? — Ништа друго, него да је преписивач просто изврнуо бројеве, па онде, где је ваљао написати XX, написао је IIX, а где је требало доћи IIX, он написао XX. Узимајући, да је то тако морало бити, излази нам да је **Aelea Перник**.

86.

Даље имамо

ASTIBVS или ASTAPVS L.

Кад од Радомира пођемо узетим правцем даље, онда после 50 миља, или непуних 17 часова, долазимо у Криву реку т. ј. Егри паланку.

Ми овде немамо ништа да доказујемо, него се управљамо просто по мери, служећи се при том, и то довде, картом

[1] Orbis antiquus I, 364.
[2] La Turquie II, 392.
[3] На кипертовој нема, него се ваља послужити Хохштетеровом.

Хохштетеровом, која је прављена на основу топографског мерења за потребу железног пута а одавде на даље картом Кипертовом.

Иза овога долази

87.

TRANVPARA XX.

Ова мера стиза на данашње **Кратово**. Ова варош налази се у сред планине, у којој се још од старине вадише руде олова и сребра. Ја држим, да је планина Вуковац, што је изнад Кратова, она планина, на којој се копало сребро још за времена македонска, и који рудник доносаше Александру прихода један таланат дневно (око 2600 динара.[1] Међу тим Вуковац је само једно брдо големе планине Дованице (или Осега), чувене са својих сребрних рудника и у кашње доба како вели Божур.[2] У једно ту је и раскрсница путова измеђ Скопља и Дубнице, и измеђ Криве реке и Штипа. Према овоме има изгледа, да је ту и у римско време морало бити вароши.

88.

STOPAE XXX.

Од Кратова је управ 10 часова до Штипа. Према овоме Stopae нису ништа друго него **Штип**.

Да видимо какво је место Штип?

Погледајмо на карту!

Пут из Солуна за Скопље или Команово, води на Штип;

Пут из Сереза за тамо, опет на Штип;

Пут из Велеса на Солун или Серез води преко Штипа;

Пут из Битоља и Прилипа, за Кратово и Дубницу, иде преко Штипа;

---

[1] Geographie der Griechen und Römer VII, 405.
[2] Voyage militaire dans l'empire othoman. Paris 1829. I, 210.

У опште скоро сви путови, који везују источну половину јужне Македоније за северну, или западну половину јужне Македоније за источну северне, — сви они воде преко Штипа. По томе је Штип једна од најважнијих раскрсница не само у Македонији, него на свеколиком овом полострову. и та важност долази му од природног положаја његовог дакле му је вазда постојала.

Штип са Велесом, Скопљем и Комановом, чини на овом полострову онакав исти четвороугао, какав је онај, Минчијо Адишки у Ломбардији; и овај четвороугао свакад ће одређивати судбину великог простора на овом полострову, кад год се постави политичка граница на ма којој страни од њега, а близу.

Ми дакле видимо, да је ово место врло важно, и оно је морало бити важно и у римско време. По томе Stopae, које се врло често спомињу у свима итинерарима римским, сасвим је вероватно, да су биле у Штипу. За то говори не само мера, која се тако добро подудара, него и само име, које је врло мало изменуто.

89.

Истина, у таблицама пајтингерским написано је Stopis и у прузи, о којој говорасмо у члану 68: али при свом нашем покушавању, да Stopis те пруге изведемо у Штип, нисмо могли постићи никако. С тога смо одлучили, да тамо треба да стоји „Stobis“ = *Στοβοι*, а не „Stopis“, кашње *Στυπειον*.

Казујући ово, ми не мислимо нити да утврдимо, нити да поколебамо веру у наш рад. Нама је стало до савести; па ако смо где год што шта и погрешили, то је било само с тога, што ни један међу нама непознаје ово земљиште онолико, колико би за овакво испитивање било потребно, или другим речма, колико би нам требало за разумевање

историје овога полострова. А кад један пут дорасти онај срећнији нараштај, који ће моћи безбрижно а пажљиво да чита на самом месту урвине ранијих векова, онда ће у светлијој садашњости јаче засветлити и прошлост њена.

90.

Но да видимо, шта су и други учевњаци о овој прузи казали.

Катанчић[1], узимајући, да је Stopis=Stobis, прво место, Tranupara, и не спомиње, него за Певталију вели, да је данашњи Костендил; но, ваљда по некој лошој карти, каже да је на реци Искри (Esker)!

Исто тако и за Aelea вели, да је на утоку неке реке у Искру, држећи при том, да је Aelea можда Прокопијев *Βλεπουσ*. —

Хан се није ни дотакао ове пруге, него само узгред на карти, коју је према Птоломијевим речма склопио, наместио је Tranuparu на саставке Брегаонице и Злетовске реке.

Astibus дошао му је негде око Кочана, Peutalia једно два часа више Дубнице, а Aelea негде испред Средца. Дакле му ни једно место није пало на садашњу коју варош.

91.

Ми овим завршујемо прву половину нашега рада. Даље нисмо се хтели упуштати; јер смо нарочито предузели били, да из ближе познамо оно земљиште, на коме се највише бави наша историја.

Ко буде проучио ова наша истраживања, он ваљда неће помислити, да смо ми казали све, што би се имало казати. На овоме земљишту има још много старих остатака, којих ми ни додирнули нисмо, а то с тога, што за њих

---

[1] Orbis antiquus I. 364.

неимадосмо никојих података, на које би се при истраживању ослонити могли. Многе развалине и трагови из ранијих времена, који се карактеришу као римски, налазе се по свима крајевима ових земаља, — ал ми се морамо задовољити само тиме, да их знамо, да су римски, а не и да их поименце можемо изнети.

Јер колико мало познајемо ми нашу земљу у овоме смислу, може се видети и из овога.

Много година путујући по Србији, и увек обзирући се на све оно, што може понајпре сипу њезину требати, а што и треба да зна сваки онај, који се хоће да назове зналцем своје домовине, — ја сам на много места наилазио на трагове старијег живота у овој земљи, и увек ме је то подстицало, да премишљам о свему ономе, што једно са другим могаше да опстоји, и што једно из другог могаше или мораше да излази.

Па, дубоко клањајући се памети старих Римљана, ја сам нарочито тражио остатке њихове управе, желећи тиме, да се користим оном истина великом, ал сасвим наравном вештином, коју они имађаше и показаше намештањем својих насеља, и вођењем путова. Јер, проучавајући ту њихову вештину, ја сам добио као науку уверење, да су њихови путови вођени најприроднијом пругом, и да су њихова насеља била на најбољем месту. Уверење моје у томе толико је крепко, да би своју мисао вазда подчинио њиховој памети.

92.

Према томе, а осим овде избројаних пруга и места, ја сам напипао још на ове трагове римске.

Око села Лукова, што је испод Ртња, била је свакојако римска колонија. Узимајући Луково као средиште, ево да поређамо путове на чије сам трасе наилазио:

1. Луково

Јошаница

Јовановац = Presidium

Ја у Јошаници истина нисам видео римских развалина, јер сам кроз њу прошао у највећем пљуску (1870); ал су сељаци налазили римских новаца, од којих и ја имам при себи с натписом: ROMA, NERVA TRAIAN AVG, и т. д. Међутим бразда од пута и данас се лепо распознаје.

Овај пут, као што се види, везивао је западну Мораву преко Црне Реке са Дунавом, — на много бољи начин, него данас.

2. Луково

Врича

Нерића Хан = Pompei

Ја сам на овај пут наишао 1871 год. и од Лукова до Вриче и данас се врло лепо распознаје. У Врички има и развалина, но које ми изгледају средњевековне. Због лошег времена нисам могао сâм потражити римских остатака; ал су сељаци налазили римских новаца, на којима се чита: ROMA — METELLVS, CONS — GRATIO. IMP. CONSTANTINVS, IMP. PROBVS и т. д.

Овај дакле пут везивао је непосредно јужну Мораву и Топлицу за Црну Реку и био је врло важан како у трговинском и икономном, тако и у војном погледу. Потребитост његова осведочила се и лане — јер су га накнадно морали оправљати од Лукова за Делиград; но незнам, да ли су тада погодили свуда римску трасу.

3. Луково

Врича

Вања

Озрен

Ниш = Naissus

Као што се може видети, овај је пут везивао на пречац и непосредно Нишаву са Црном реком, Ниш са Гамзиградом. Ја сам 1871 године налазио, кроз Озрен путујући, и калдрму, и мештани ми говорише, да тај пут продужава преко села Језера на реку Топоницу за Ниш.

Важност овога пута јаче ће се видети, и потреба му осетити онда, кад саобраћај између Ниша и Бање буде слободнији. За сада неможе да добије цене. због политичке разлике та два места.

4. Луково

Врмча
Бања
Нишевци = Timacum maius
Пандирало
Пирот = Turres

Заиста најкраћи пут из Пирота у Бању. Но мислим, да ће многоме и интересантно бити, да узазна, да су Римљани имали пута из Нишеваца (Timacum maius) у Бању, преко планине (Девице), о којој се дуго мислило, па можда и данас неки мисле, да је непрелазна. Но то није никакво чудо; ми до скора незнађасмо, да се из Бање може отићи у Луково тако удесно и без велике узбрдице, поред Ртња (са западне му стране), који се онако високо подиже, и коме је пòдина онако поломљена.

5. Луково

Бољевац
Гамзиград
Рготина
Шаркамен
Прахово = Dorticum

У Гамзиграду и данас има добро очуван castrum римски. Но овде је морала бити и распутица, јер осим пута,

који је водио преко Рготине за Дортикон на Дунав, морао се одвајати и један за „Костол," што је близу утока Црне реке у Тимок, те излазио на Брегово и ушће Тимока, где бијаше много начичканих градића, — да бране тај отворен простор од задунавске Дакије.

Римске остатке код Шаркамена ја нисам видео, него сам чуо од ђенерала Заха, да их је он видео. И овде је морала бити распутица, те је један пут водио у Дортикон, а други по свој прилици у Брзу (Aquae) и даље на мост дунавски у Егету.

Но и у Рготини морало је бити распутице. Кад Рготину и „Костол" саставимо путом, па га продужимо и на једну и на другу страну, онда се на југоистоку удара на „Кулу" (castra martis) а на северозападу излази се преко села Кривеља на планину Црни врх, који одваја Тимок од Млаве. Ја на овоме путу истина нисам досад наишао на какве римске остатке, него сам наилазио на многе средњевековне; ал ја мислим, да је овуда морало бити и римског пута, пошто је овуда најприроднија и најкраћа бразда измеђ Виминакијопа и Рацијарије, — измеђ столица од горње Мисије и прибрежне Дакије.

Из овога се види, како је земља у опште била за време Римљана свуд у накрст испресецана путовима, и како Луково бијаше важан сточак путова.

93.

Но и у данашњој западној Србији налазимо такав сточак од многих путова.

Скоро на истом упореднику са Луковом, а код вароши Пожеге у округу ужичком била је велика варош римска, које доказују многи римски остатци. Ми јој истина имена незнамо, ал јој трагове наилазимо.[1]

[1] Види и „опис ужичког округа" у Гласнику........

Од ње је водио један пут на североисток:
Пожега
Добриња
Дружетића
и по свој прилици преко Коштунића
Леваје
Љутовнице
у Рудник.

Други је пут на Маљен:
Пожега
Јежевица
и даље на Топлицу, округ ваљевски, — најкраћи и најприроднији пут и данас за Београд.

Трећи пут водио на Дрину:
Пожега
Ужице
Пилица
Вајина башта

Четврти пут водио на запад:
Пожега:
Ужице
Кремни
Мокра гора
Вишеград.

Пети је водио на југ:
Пожега
Ариље
и даље уз Моравицу за
Сјеницу.

94.

Последња два члана ушла су овде више као доказ, из кога да се јасније види, како још много имамо да испи-

тујемо у нашој домовини, те да стари њен живот што боље схватимо и разумемо. У исто време ова напомена може подстаћи и упутити испитивање на даљи рад, који и неможе од један пут да буде готов и савршен.

А за љубав бољег и лакшег прегледа од овога, што у овом саставу има, мислим, да неће бити излишно, ако ставимо ова поређења овде.

За бољи преглед онога, о чему се у овом саставу говори, ја прилажем олеат од карте овнх земаља, напомињући, да овај олеат треба само метути на Кипертову карту у његовом најновијем атлазу, која је написана: Türkei und Griechenland, berichtigt 1874, — у атлазу Kiepert's Handatlas № 25. Онда ће читалац најбоље видети, куда сам и како водио ја римске путове.

Београд 1874 год.

Драгашевић.

Поправка. На страни 109 подкрала ми се једна погрешка, коју, молим, да читалац исправи. Тамо у другој врсти озго стоји латински исписано Апа, а треба Ап, грчки пак *ανα*, а треба *αν* (т. ј. *α* са уметком *ν*).

БОЖИДАРА ВУКОВИЋА ЗБОРНИЦИ ЗА ПУТНИКЕ

издања позната и непозната

БИБЛИОГРАФСКИ ИЗВЕШТАЈ

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

За библиографију старих штампаних књига српских још једнако је најглавнији извор дело пок. П. Ј. Шафарика „Uebersicht der slovenischen Kirchenbücher, welche vom Ende des XV bis zum Anfange des XVII Jahrhunderts in Venedig, Serbien, Walachien und Siebenbürgen, im Druck erschienen sind.“ Дело то штампано је још 1829 најпре у Wiener Jahrbücher der Literatur у Anzeigeblatt № XLIII, а по том у његовој по смрти изданој књизи Geschichte des serbischen Schriftthums Prag 1865. Нешто је, и ако не много, и после тога писано, али је предмет овај врло мало библиографијски даље разрађиван. Јер и у самога Шафарика, који је књиге врло вешто библиографски описивао, тако да се по његовим белешкама и одломци доста сигурно определити могу, има се шта допуњати. Тако, на прилику, Шафариково бележење формата није толико прецизно, да се већ по њему при ком одломку или посебном табаку какве старе књиге може одредити ако не од које је књиге, а оно од које је врсте издања. И иначе је формат у библиографији мало одређен и без утврђене за све мере, те га опредељује сваки по свом личном нахођењу; али ако то и може

поднети за савремену библиографију, при библиографији старих књига веома смета оријентовању. Тако на прилику Шафарик у нумерама 218, 231, 236, 241 свога прегледа опредељава формат речју **осмином**. Имајући то његово опредељење на уму не би се, без других знака и пре него што се виде саме књиге, нико могао домислити, да су у старо време Божидар и његови последници штампали књигâ далеко мањих него што је најмања наша осмина, управо тако малих, као што су садашња немачка Taschenausgaben. Вук Ст. Караџић већ далеко прецизније помиње у својим „Примјерима српско-словенскога језика“ стр. 22 неку књижицу календара и црквених песама, за коју каже, да су јој листови „тако мали, да би их из једнога садашњега табака средње величине могло изаћи 32.“ Не могући мислити, да оне нумере Шафарикове библиографије имају што заједно ни с том Вуковом малом књижицом, ни с неким одломцима, које сам више пута разгледао у збирци „Српског ученог друштва,“ и ја сам у „Историји српске књижевности, 2-го изд. Београд 1871“ стр. 103 и 120 помињао као до тад у библиографији непознате комаде у малом, управо џепном, формату штампаних књигâ, у којима поред катавасије и **календара** има још богословских, па и неких јеретичких чланака као што је **Єпистолїа Авгара цара, послана Ананїемь брьзохωдцемь кь Господоу нашемоу Іу. Христоу**, итд. По свему томе могло се знати само то, да је Божидар, или неко други од старих штампара, штампао осим црквених књига још нешто за потребу веће публике. Ни кâд је, ни како то било, ни ко је управо, ни колико је пута штампао књиге, које по својој толико широкој намени и по особитој реткости имају особит значај за литерарну историју — није се могло знати, јер су све до сад познате белешке толико опште, или су приступни нам ексемплари књига и одломака њихових толико крњи били,

да се у њима није могао наћи довољно простран одговор на горе положена питања.

Години 1875-ој беше суђено, да нам у њој до руку дођу две непознате Божидареве књиге, у којима је све што треба, да се по њима довољно могу осветлити и објаснити горе поменута питања и замршаји. И кад према тој светлости зберемо у једну последовну везу све те целе и у комадима сачуване штампане одломке, или белешке о њима и о другим таким књигама, онда нам се открива једна до данас толико колико са свим непозната страна радње Божидара Вуковића, и то така, да ће се ње ради наше поштовање и захвалност према Божидару још већма подићи.

Наш овај извештај ми ћемо почети разматрањем, описивањем и поређењем тих двеју књижица у 1875-ој години пронађених, па ћемо после определити место до сад познатим одломцима и према томе прегледати сву серију „зборника за путнике.“

I.

Прва од тих књига јесте **синаѯарь безь тропарихь и часословьць, ниѣіе ноштноую и дьневноую слоужбоу и молитвы разлнчные ω оумилієнїи доушевнѣмь и акаѳїсто прѣсветые Богороднце и славѣ и катавасїе вьсего лѣта празникомь нароунтнмь; и пакы сьписахь параклисе светымь по дьнехь седьмичныхъ мольбны и слоужбоу светаго вьскрьсенїа и нѣкаа житїа и моученїа изьбранныимь светїимь вь двоіе книгь.**

Она је набављена преко књижаре Геролдове из Беча, и налази се под бр. 44 у збирци старих штампаних књига народне библиотеке у Београду. На велику срећу сачувана је тако добро, да ексемплар изгледа нов, као да никако ни употребљаван није. Хартија је бела, чиста; слова раз-

9*

говетно наштампана; ниједан лист нигде није изгубљен. У поговору, који ћемо ниже у целини исписати, стоји, да је ту књижицу 1520 године штампао у „Бнецијех“ Божидар Вуковић.

Узрок толикој сачуваности књижице не може бити никоји други него тај, што она није била изложена као остале јој друге у народу нашем. На првој корици повеза, који је тако исто добро сачуван, и може бити да припада италијанским књиговесцима онога времена, залепљен је бакрорезом штампан готово колико и корица велики грб marquis d' Archinto. Поврх двоглавога орла, који на обе главе држи по круну, исцртано је неко попреје бискупа, врх кога се, из леве му руке, вије врвца с натписом Archintea laus, а у десној му је руци крст. Аркинто је име знаменитој грофовској породици ломбардској. Из ње се знају два архибискупа, те нема сумње, да се једнога од њих тиче онај додатак бискупске слике у грбу са натписом Archintea laus. Али како му драго то било, за нас нема сумње, да је књижица наша сигурно нова новцата, може бити који од ексемплара пажљивије штампаних, отишла у руке некоме од маркиза Аркинто. Могао ју је и из радозналости у Млецима купити или од кога добити. Па како је поштовани маркизи нису читали, то се она тако сачувала и до нас. На кожним корицама с леђа био је лист хартије у ширини леђа књиге залепљен, и на њему је било написано име књиге, али је на врху леђа и хартију и кожу црв или мољац изео, те се сад од натписа види само ....um Armen. Испод тога је нумера библиотеке маркиске, која је такође већином сљуштила се. На доњем резу (tranche) листова стоји мастилом преко листова написано Armen. Јасан знак, да су библиотекари маркиске библиотеке књигу ценили као јерменску. Али има и других знака на њој из тога италијанског тамновања.

Као што ће се и даље у садржају видети, на другој страни листа 8-ог кватерниона .ж. има сва словенска азбука крупније наштампана. Врх свију слова натписана су мастилом, већ побледелим, имена: as, buc, vede, glagola, dobro, jeste, итд. Уз є, и, х, ѡ, ѵ долазе и глагољски знаци, а испод ю нацртано је ⰽ. Од истога пера и мастила налазе се у календару уз гдекоје свеце ńеке цртице, а на л. в8, г1 истим су пером и мастилом бележени у слогу крајеви речима. Очевидно је неко из ове књижице учио читање словенско, и осим тога књижица ваљда ни на што друго није никад ни употребљавана.

То је историја књижице, колико ју је могућно сазнати. Сад ћемо прећи на опис.

Дужина је листова 0·129 м. ширина 0·090 м. Дужини слога на странама 0·090 м. Ширина 0·063. На свакој страни има по 22 врсте, кустода нема нигде; кватерниони су бележени само словенским словима крупнијима него што су у тексту, и то сваки на првој страни 1-га листа и на другој 8-ога, увек под једнако. Таких кватерниона има равно .ка. Но после првога кватерниона, који је испуњен ситним религиозним чланцима, као што ће се ниже видети, долази на ново белега .а. на кватерниону који за тим следи, и који је испуњен календаром. Тако цела књига броји управо 22 кватерниона, 176 листа, или 352 стр. Слова којима је књига штампана ситна су; висина им је око 0·002 м. Наслови су крупнији, обично с ужом или широм арабеском по врху. У неким арабескама у средини су слова Бо с надметнутим ж озго, као знак издаваочев.

На другој страни листа 6, кватерниона .ка. почиње а на првој страни листа 8-ог истог кватерниона свршава се поговор, који у целини овако гласи:

Изволенїемь ѡтьца и сьпоспѣшеннемь сына и съврьшенїемь светаго доуха азь грѣшнїи и мьньши вь члов҄ѣцехь недостоины Христоу рабь Божидарь Воуковикъ, пришьдь-

шоу ми ѿть ѿтьчьства моего ѿть ѕемлѥ Дїѡклитискыѥ еже ѥсть вь прѣдѣлехь македоньскыхь, ѿть града нарицаѥмаго Пѡдгорица близь соуштꙋ града глаголѥмаго Дїѡклитиѥ, егоже некогда съѕыда Дїѡклитїань кесарь въ име свое, и дошьдьшоу ми вь градѣ Венетїани видѣхь съставлꙗюштїихъ божьствьнаа писанїа на типарехь Фроуги же и Грькы и инїе ѥзыкы, желанїемь вьжделехъ и наша срьбьскаа же и бльгарьскаа такожде на типарехь съставити. Молихь се вьсеблагосрьдомоу члоѣколюбцоу Богꙋ, въѕврьгохь себѣ на поучиноу неизьчрьпаѥмагѡ благооутробїа его, да поспѣшит ми на сїа до сьврьшенїа, аште боудоутъ оугоднаа вьсеблагомоу Христоу владыцѣ моѥмоу. Богомь свѣдѣтельствоую, не дахь себе ни мала покоꙗ, мало же и ѡчима моима дрѣманїе, ни поштедехь ѿть имени моихь ѥже ми даль есть Господь, доньдѣже извѣсти ми дѣло на сьврьшенїе. Се благодѣтїю Христа моего владыкы на сьврьшенїе дѣла приспѣхь, и сьврьшихь вь тоуждеи ѕемли въсака писанїа црьковнаа велицѣми словеси, и дроугыѥ книгы сьписахь помьньшїими словеси иже вь поуть ходештимь оудобь носима бываютъ. И аште всеблагы Господь Богь поспѣшить ми, хоштоу принести вьсе типари великиѥ же и малїе вь своемь ѿтьчьствоу, да испльнимь вьсако недостатьчьство вь божьствьныхь црькваxь книгь, ѥже есть оумалѥное иновѣрными ѥѕыкы.

Тѣмь же колѣнѣ прѣклонь молю се и мили се дѣю поюштїимь или чьтоуштїимь или прѣписоуюштїимь аште боудеть што погрѣшено исправлꙗите и благословите, а не клыните, да и вы сподѡбите се оуслышати страшнагѡ и нелицемѣрнаго соудиѥ благы ѡнь ѿвѣть: прїидѣте, благословенїи ѿтьца моего, наслѣдꙋите оуготованьноѥ вамь цѫрьствиѥ ѿть сьложенїа мирꙋ, ѥгоже боуди оулоучити вьсѣмь намь, славеште вьси коупьно ѿтьца и сына и светаго доуха и нынꙗ и присно и вь вѣкы вѣкомь аминь.

Повелѣнниемь господина Божидара Воуковикꙗ ωдь Гюрикь, Пωдгорнчанина троудихь се ω сїихь сьписанїихь азь ωкааньнѣишїи и мьньши вь иноцехь Їерьмонахь Пахомїе ωть ωстровь дїωклитїнскаго езера. Молю ви, ωтьци и братїа, аште боудеть что погрѣшено поюште любве ради Христови исправлꙗите и нась ω семь оусрьдно троудивьшихь се благословите а не кльнете, понеже не писа доухь светы ни аггель, нь роука грѣшнаа и бреньна и доухь оуинлїи ωкааньны и грѣшнїи.

Съвршише се сїе светые книгы, въ нихь же сьписахомь синаѯарь безь тропарихь и часословьць имѣюе ноштноую и дьневноую слоужбоу и молитвы разлнчные ω оуминлюенїи доушевнѣмь и акаѳїсто нрѣсветые Богородице, и славѣ и катавасїе вьсего лѣта празникомь нарωчитнмь, и пакы сьписахь параклисе светымь, по дьнехь седьмичныхъ мольбны и слоужбоу светаго вьскрьсенїа и нѣкаа житїа и моученїа изьбраньнымь светїимь вь двою книгь.

Сїе сьврьшихомь въ лѣто ҂зкѳ. а ωть рождьства Христова .҂афк. кроугь сльньцоу .а., а лоуни .иі., иньдиктїωнь .ї., епахьта .а.

Мѣсеца Марьтїа .ѕ. дьнь оу Бнецїехъ.

Изложивши тако општи опис и поговор прве од тих књижица, приступићемо опису друге:

Наслов њезин, који се као и у оне из поговора може узети, гласи: съврьшише се сїе светые книгы вь нихьже сьписахомь синаѯарь безь тропарихь и часословьць имеюе нωштноую и дьневьнѹю слоужбоу и молитвы разлнчнїе ω оуминлюенїи доушевьнемь и акаѳисто пресветые Богородице; и пакы сьписахь параклисе светымь по дьнехь седьмичныхь и слоужбоу светаго вьскрьсенїа и нека житїа и моученїа светымь вь двое книгь, и славѣ и катавасїе вьсего лѣта праздникомь изьбраньнїимь. И к томоу приписахьмо

клфнсмоу .ѳ. и .ꙁі. и ѿпѣло лутоурьгіамь и причестие по грьчьскомоу ѥꙁыкꙋ и пасхалію Дамаскиновоу.

Она је данас својина г. Љубомира Ковачевића, професора учитељске школе у Крагујевцу, а он ју је нашао и набавио у Црној Гори, при свом путовању године 1875. На другој корици стоји запис: *Сия книга ..... зборник мене ...... грешнога Васа Нѣгуша, купи в у попа Гаврила Попадића са Стивне, даде за ну грошахъ* **.кє. .аѿла.** *Марта дан* 31. И унутра на књизи на кватернионима **.кг.** 2, 3, 4, 5 листу по дну слога има запис: *Сия книга презвитера Гаврила Поповића и-Стиене из Пиперахъ. на* **.ѿл.** *года мѣсеца Марта данасъ у ћелию Пипере* На празној првој страни 1-ога листа кватерниона .а. старијим рукописом, који се једва да̂ читати, пише: **А се да се ꙁна. Сиа книга ..... Ивانниша ..... Богь да прости......** Испод иконице свете тројице, која је на другој страни првога листа, мислим, оловорезом[1] штампана, стоји мали црним утиснут овалан печат с потписом **Рбь бжи Раниь** (ако није **Ранчь**) **попь** (ако није **коєв.**). На листу кват. .**ні.**2а има очевидно од некуд преписан запис: **Вь лѣто .ѕцґг. поЃє Станиша Ивановић на порьтꙋ цара сꙋльтана Баꙗꙁита.** Види се дакле, да је ова књижица прелазила чешће из руке у руку, што још јасније сведоче испрљани и на више места исцепани листови.

Повез је истина и овој књижици стари, али не само што није у целини сачуван, него је морала бити после првог повеза превезивана, јер у њој долазе и комади других књига истога формата и слога, као што ће се одмах видети. Дужина и ширина слога, број врста и крупноћа слова потпуно се подударају са оном првом напред описаном књигом.

[1] Оваких слика или иконица има више и у овом и у другим оваким књижицама. Шафарик мисли за њих да су дрворези, а ја бих пре рекао да су оловорези.

Исто је то и што се тиче кустода и сигнатуре кватерниона. Штампана је 1536 у „Бнецијех.“

У садашњем повезу ово су кватерниони и ово листови у њима: а, а (друго календарско), в (с листовима поцепаним, од 7-ога само је крај до леђа заостао, 8-ми је врло поцепан), г (с листовима начетим, 1-ви, и 8-ми са свим поцепани), д, є, s, ȥ, и, ѳ, і, аі, ві (само први лист), гі (само 8-ми лист), ді, єі. После овога долази комад од неког другог издања. Напред је 5 листа, од којих последњи на другој страни има на дну .в. као кватернионски знак, за тим следи кватернион .г., потпун само са ситнијим словом сигнатуре но што је .в., али слог на њему наставља потпуно слог оних првих 5 листа. По том долазе два листа празна, уметнута при другом повезу, или још и касније, а за њима 4 листа, ваљда последња од кватерниона, на којима су песме **Канѡнь м лльбьнь прѣсвєтѣи Богородици**, те по њима не зна се чему припадају, јер на та четири листа никаква белега нема, а на првом листу кватерниона ȥі (.sі. дакле недостајао би цео) не наставља се то, него нешто са свим друго. Даље иде кватернион .ȥі. .иі., .ѳі. (само прва четири листа), .к. (1 лист, не могу знати који), .ка., (лист 6, на ком је била оловорезом штампана иконица свете Петке, недостаје), .кв., .кг., .кд., .кє. Сигнатуре свију тих кватерниона .ȥі.—.кє. бележене су словом ситнијим од сигнатуре на кват. .а.— .ȥі. а толиким коликима је и текст штампан. За тим нема никако кватерниона .кs. кȥ., па долази .ки. и ту је опет пређашња крупнођа сигнатуре, за тим кѳ., л. (без првога листа), ла., лв., лг., лд., лє. По том д лази један цео кватернион, у кога је с почетка арабеска са словима **Бо** а врх арабеске слова **Іс Хс** и на крају велики крст, који на местима сигнатуре и на првој (1а) и на последњој страни (8б) има +. Ту су **Припѣла праздникомь изьбраньнынмь**. За тим је лs. за тим лȥ и последњи.

Сад ће мо изложити у целини поговор ове књиге, који гласи као што следује:

Изьволенїемь ѡтьца, съпоспѣшеннемь сына и сьврьшенїемь светагѡ доуха иже ѡть небытїа вь бытїе словомь привѣди вьсачьскаа, създави уловѣка, и положи его вь раи пиште божьстьвьные наслаждати се, пакы же прѣстоупльша и ѡтврьженьна бывьшаа и вьсѣмь родомь иже по немь бывьшїимь сьмрьть исходатаи. И бѣ видѣти рода уловѣуа ѡть дїавола моууимаа, нь сьздавїи, не ѡставын сьзданїе свое вь коньць погыбноути, благоизволи неизреуеньнїи испльнїи сьвѣть, въ приснодѣвоу Марїю вьсели се и рожд се безь матере на небесы, на земли безь ѡтьца роди се, прѣбысть же на земли сь пльтїю, ꙗко и уловѣкь, пострадавь вьзнесе се. Темь же дасть намь писанїа вь них же пророци ꙗко вь царскыихь скровништихь положи неистьштимое богатьство.

Тем же и азь Христоу рабь Божидарь Вȣковикь ѡтьуьствомь ѡть града нарицаемаго Пѡдгорица, еже есть вь странахь дїѡклитискыихь троудолюбьзно вьжделѣхь ѡть юности моее заради божьстьвьныихь кныгь, Богȣ поспѣшьствȣюштоу ми, сьставыхь форьми и сьписахь сїю доушеспасноую кныгоу вь тоужден земли, вь странахь итальскыхь. И вьложихомь вь нихь избраньно, еже бывають оудобь носима ходѣштїимь вь поуть. Молю ви, ѡтьци и братїа, поюште или утоуште исправлꙗите, благословите, а не кльнете, и да ѡбои оулоууимь милость Христовоу здѣ, и таможе свѣтомь вьси ѡзаримь се славѣште ѡтьца и сына и светаго доуха и нынꙗ и присно и вь вѣкы вѣкомь, аминь.

Повелѣнїемь господина Бѡжидара воеводѣ троудихь се ѡ сїихь сьписанїихь азь грѣшныи и мьньшїи вь иноцехь їерѡдїаконь Мѡуси ѡть срьбскые земли, ѡтьуьствомь же ѡть мѣста нарицаемаго Боуднмлꙗ. Темь же колѣнѣ преклонь молю се и мили се дѣю поюштїимь или уьтоуштїимь или прѣ-

писоуюштїимь аште боудѣть што погрѣшено любве Христови ради исправлꙗите, и нась оусрьдьно троудивьшихь се благословите, а не кльнете, понеꙗже не писа доухь свети ни аггель, нь роукꙗ грѣшна и брѣньна и доухь оунили ѡкаанньнїи и грѣшнїи.

Вь врѣме же то начельство дрьжештомꙋ вь вѣлѣ славнѣмь мѣстꙋ Венетїани великомоу доухоу Аньдреа Грити.

Тогда же вьсточнымь странамь ѡбладаюштомоу великомоу Амурехь соултань Соулеиманоу.

Съврьшише се сїе светыє книгы вь нихь же сьписахомь синаѯарь безь тропарихь и часословьць имеє нѡштьноую и дьневьнꙋю слоужбоу и молитвы разлиүнїе ѡ оумылєнїи доушевьнемь и акаѳисто пресветыє Богородице и пакы сьписахь параклисе светымь по дьнехь седьмичныхь и слоужбоу светаго вьскрьсенїа и нека житїа и моученїа светымь, вь двое книгь и славѣ и каѳавасїе вьсего лѣта празникомь изьбраньнїимь, и к томоу приписахьмо каѳизмоу .ѳ. и .зі. и ѡтпѣло литоурьїамь и приүестие по грьчьскомоу ѥзыкꙋ и пасхалїю Дамаскиновоу.

Съврьшише се сїе книгы ѡть бытїа въ лѣто .҂змд. а ѡть рождьства Христовꙗ .҂афлѕ. кроугь сльньцоу .ѕі. а лоуни .ді. выє злато числo .зі. иньдиктїѡнь .ѳ., ѳемелїе .з. епахьта .ѕ.

Мѣсеца Априлїа .кѕ. дьнь оу Бнецїехъ.

II.

Да би се показало како ове две књижице у садржини једна према другој стоје, иставићемо садржај оне од 1520 напред, казујући код сваког чланка, на ком се месту налази у оној од 1536, и обележивши оно мало, што у тој другој никако нема. А пошто се у тој другој налази и више,

јер је она много већа, то ћемо после посебице навести оне чланке из ње, који се у првој никако не налазе.

1. Светаа троица (икона на кв. а. л. 1б. у обе.)

2. Иже въ светыхъ отьца нашего Аѳанасїа архїепископа алеѯаньдрьскаго о светѣи троицѣ и вѣрѣ. (Кв. а. л. 2а. у обе).

3. Светаго оца нашего Кѵрила архїепископа алеѯаньдрьскаго въпроси и отвѣти о светѣи троици. (Кв. а. л. 3а у обе).

4. Иѯложенїе въ кратьцѣ о правовѣрнѣи вѣрѣ Їоана философа къ нѣкоемꙋ просивьшꙋ оу него. (Кв. а. л. 4б у обе).

5. Светаго оца нашего Єпифанїа о еже колико дѣль сътвори Богъ въ шестыхъ дьнехъ. (Кв. а. л. 6а у обе.)

6. Ѡ аггелѣхъ. (Кв. а. л. 7б у обе)

7. Ѡ чловѣцѣ. (Кв. а. л. 8а у обе.)

8. Ѡ дрѣвѣ разꙋмнѣмь. (Кв. .а. л. 8а.)

9. Календар. (Кв. .а. на ново у оба издања.) Нема никаква наслова. У издању од 1520 на тој страни је арабеска са словима Бо у средини и Їс. Хс. озго. Све је сасвим једнако и у издању од 1536.

10. Ѯнаи о праѯдницехъ коие подобаиеть праѯдновати. (Кв. .в. л. 5а у оба.)

11. Ѡ мѣсецехъ колико кои дьнїи дрьжить. (Ib. у оба издања)

12. Єпахте лѣтоу. (Кв. .в. л. 5б у оба.)

13. Вѣдомо да єсть (о данима, месецима итд. у години. На истој страни у оба.)

14. А се имєна ѯодїамь мо иниєии месеца. (На истој страни).

15. Начело светаго и великаго поста, недели же и мытары итд., као нека допуна календару. (Кв. в. л. 6а у оба.)

16. Часословьць, иже нощьноую и дьневьноую слоужбоу. (Кв. в. л. 7б. У издању од 1536 листови су тога кватерниона исцепани, али се виде крајеви истога наслова и на истом месту.)

17. Начело вечерьныи. (Кв. .в. л. 8а у оба.)

18. Начело павечерницы. Царю небесныи и т. д. (Кв. г. л. 5а. у оба.)

19. Начело полꙋнощници. (Кв. .д. л. 2б. па до л. 5а У 1536 почиње на л. .д. 3а. истога кватерниона, што у простору чини веома малу разлику, али траје дуже, не до л. 5а кв. .д. као у 1520, него до л. 6а кв. .е. А та разлика у

простору долази отуд, што је у 1520 само назначено да се чита каѳизма .зі. и од ње су наведене прве речи, а у 1536 је та катизма наштампана цела. То је у осталом и казано у поговору на месту у ком се изабраја садржај књиге. А наведене су у целини и неке молитве.)

20. А на полунощтиницѫ въ соуботѫ . . . (1520: кв. .д. л. 5а; 1536: кв. .є. л. 6а. И овај је чланак у издању од 1536 дужи испао, јер је каѳизма .ѳ. исписана цела. Упореди ради тога што је мало час под 19 речено.)

21. Начело утрьнищи (1520: кв. .д. 6а; 1536: .ѕ. 6а.)

22. Часъ .а. (1520: є 6б; 1536: з. 6б на истом месту. Види се да разлика мало час наведених уметака износи равно шеснаест листа, или два кватерниона.)

23. Начело третїаго часа (1520: .ѕ. 1б; 1536: .и. 1б.)

24. Часъ .ѕ. (150: .ѕ. 4а; 1536: .и. 4а.)

25. Начело ѡбѣдници (1520: .ѕ. 7б.; 1536: .и. 7б.)

26. Начело часоу .ѳ.-мѫ (1520: .з. 2б; 1536: .ѳ. 2б.)

27. Идѫще на трапезѫ глаголемь ѱаломь .рмд. (1520: .з. 6а.; 1536: .ѳ. 6а.)

28. Идоуще на трапезоу вечерати. (1520: .з. 7б; 1536 .ѳ. 7б.)

29. Чинь егда длъжно есть спати, рекьше трисветое и т. д. (1520: .з. 8б; 1536: .ѳ. 8б.)

30. Єгда хощеши възлещи спати. (1520: и 2б; 1536: і 2б.)

31. Молитва егда хощеши спати, въздѣвь роуцѣ свои горѣ. (1520: .и. 4а; 1536: .і. 4а.)

32. Молитва светаго Антїоха иже на вьждо вечерь молаше се. (1520: .и. 5а; 1536: .і. 5а.)

33. Иже вь светыхь ѡца нашего Іѡана Златооустаго молитвы числомь .кд. часовомь нощтнїнмь и дьневьнымь. (1520: .и. 5б; 1536: .і. 5б.)

34. Молитва прѣподобьнаго ѡца нашего Паисїа поустиньника иже на вьсакь дьнь молаше се. (1520: .и. 7а; 1536: .і. 7а.)

35. Молитва светаго Петра чрьнорицьца кь прѣсветѣи Богородици. (1520: .и. 7б; 1536: .і. 7б.)

36. Молитвы светаго Григорїа двоеслова. (1520: ѳ. 1а; 1536: .аі. 1а.)

37. Молитва исповѣданїю кь Господоу нашемоу Іу. Христоу. (1520: .ѳ. 7б; 1536: .аі. 7б.)

38. **Молитва втора томоуждє.** (1520 : .і. 1а ; 1536 : .еі. 1а.)

39. **Ꙃде помени оусьпьшїихь.** (1520 : .і. 2а.)

40. **Сїи тропары въскрьсиїи поють се вь неделю по непороунахь, гласъ .є.** (1520 : .і. 2б.)

41. **Тропари вьскрьсны и богородичны и ѵпакои ѡсминь гласовомь.** (1520 : .і. 3а.)

42. **Тропари и богородичны и коньдакы прѣꙃь неделю вь понеделникь.** (1520 : .і. 6б.)

43. **Сїи тропари поють се, кегда ксть пость.** (1520 : аї 1а.)

44. **Свѣтилне прѣꙃь неделю въ понедельникь, свѣтилна аггеломь.** (1520 : .аї. 4а.)

45. **Светое благовештение.** Икона. (1520 : .аі. 6б.)

46. **Служба акафїсту прѣсветыке Богородице.** (1520 : аї 1а.)

47. **Канонь благодарьнь прѣсветѣи Богородици, емоуже краке гране сїє : радости приктилиште, тебѣ подобакть радовати се единои.** (1520 .аі. 8б.)

48. **Молитва, глаголкма по їкосѣхь акафїста прѣсветїє Богородице.** (1520 : .гі. 6б.)

49. **А се поменикь, иже аште кто хоштеть его пѣти вь келїи своеи.** (1520 : .гі. 8а ; 1536 : .еі. 8а).

Као што се већ при 37 и 38 види, књижица 1536 на првом листу кватерниона .еі. прекида се. Од кватерниона .гї. има само 8-ми лист. Но претпостављајући, да се по досадашњем све слаже, и узимајући у рачун разлике од уметака, како су израчуњене при 22, имао би се текст наставити на кватерниону .гі. 8а у књизи од 1520. И текст се заиста потпуно и наставља на том месту. По томе не може бити сумње, да су и у издању од 1536 истим редом били сви чланци, које видимо у добро сачуваном издању од 1520 године, само што су се листови погубили. Одавде у напредак већ се ред тај ремети, али се чланци првога издања и напред налазе, само што су на другим местима.

50. **Катавасїє и славѣ вьселѣтныкь праꙁдникомь нарочитїимь.** (1520 : .дї. 1а до .иї. 8б ; 1536 : .л. 1а — .лд. 8б све са свим једнако, само на другом месту.)

51. Икона крста с неким словима на њему, црвеним

штампана. (1520: ѳї 1б; 1536: .ки. 1б. Ту је и икона, а за њом и чланак исти, па се одатле истим редом наставља подударање, као што ће се одмах видети).

52. **Похвала чьстномоу и животворештомоу крьстоу.** (1520: .ѳі. 2а; 1536: .ки. 2а.)

53. **Єпистоліа Авгара цлра послана Ананїемь крьзоходьцемь кь Господу Богу нашемоу Іѵ. Христоу.** (1520: ѳї 5а; 1536: .ки.5а.)

54. **Ѡтписаније Господа нашегѡ Іѵ. Христа посланьна Ананїемь крьзоходьцемь кь Авгароу цароу вь градь єдескы.** (1520: ѳї 6а; 1536: .ки. 6а.)

55. Икона Христа с убрусом који држи раширеним рукама, а на ком је такође икона главе Христове. (1520: .ѳі 7б; 1536: .ки. 7б.)

56. **Чюдо ѡ светѣмь оуброусѣ господнꙑ и ѡ кєрамиди и о чюдессмѣ бывьшїимъ ѡ нюмъ.** (1520: ѳї 8а; 1536: ки 8а.)

57. **А се имена господнꙗ числомь .ов, да еже ихь имать и носить сь собою чьстно, ѡть вьсакогѡ зла и избавлєнь боудеть.** (1 20: к 2а; 1536: .кѳ. 2б.)

58. **А се имена прѣсветыѥ Богородице числомь .ов.** (1520: к 4а; 1536: кѳ. 4а.)

59. **Сказанїе вь кратьцѣ ѡ рождьствоу прѣсветыѥ Богородице.** (1520: к 7б; 1536: кѳ 7б.)

60. Азбука. (1520: к 8б.; 1536: кѳ 8б. има на том месту други чланак **Хероувика грьчьскїимь єзикомь пекаєма на два лика.**)

До овога чланка, као што се види све што има у 1520 налази се и у 1536, ако и не истим редом. На кватерниону последњем .ка., на ком је поговор, који је напред саопштен, долазе још два чланка. То су:

61. **Слово светаго Павла апостола ѡ исходѣ душевнѣмь.** (1520: ка 1а.)

62. **Причестие праздникѡмь избраньнымь светымь по грьчьскомоу ѥзыкоу.** (1520: ка 5а.; 1536: ле 7а.)

Тако управо само слово апостола Павла (61) не долази у издању од 1536, нити и у ком више. А што њега нема, томе би се могло наћи узрока у садржини тога слова, која извесно припада чистој апокрифској литератури. Место при-

честныхь грчким језиком, које се под бр. 62 помињу, дошао је цео табак тим језиком, који се у издању од 1536 на кватерниону ле налази.

А пошто споредимо једне с другима кватернионе који се слажу с онима који се не слажу, наћи ћемо да се, осим мало час напоменутог слова апостола Павла, све остало из издања 1520 налази у издању од 1536, и то у овога последњег кватернионима .а. .аβ.—.еі.; ки — .лд. и .ле. Кад се узме у рачун поговор, поменуто слово и грчке песме у кватернину ле. које све таман један кватернион износи, и онај вишак у почетку под бр. 22 назначени због уметака у целини исписаних, излази да су у издању од 1536 заузета таман 22 кватерниона садржином од 1520 год., што и јесте мера простора једног и другог издања за исти садржај.

Сад ћемо претрести садржину кватерниона .sі.—.кζ., .лs. и .лζ. у којима ће издање од 1536 показати садржину које нема у издању од 1520.

Ти кватерниони нису истина сви сачувани, али мало их недостаје, управо само .sі. цео. Сви ови кватерниони, у којима је нова садржина, које нема у издању од 1520, обележени су ситнијом сигнатуром. Ево њихове садржине:

1α. Чьстиї параклись пресветѣи кладчици нашеи Богородици и светомꙋ Николѣ (кв. .ζі. 3а.)

2α. Икона распетија Исусова (.ні. 2б.)

3α. Канѡнъ ѡ плачи Богородици (.ні. 3а.)

4α. Канѡнь светымь ѻцемь. Твореніе кѵрь Григоріа Сінаита, емоуже краѥ гране сіе: пѣснь прінимѣте недостоинѹю Сінаита. (ні 7а)

5α. Чьстиї параклись светомоу и славномꙋ пророкоу Иліе. (к. 7а. Упор. III. 9).

6α. Мѣсеца Ѡктомьвріа .ді. житиѥ и жизнь прѣподобныѥ матере наше Петкы, въ нѥмь же и како прѣнесена бысть вь градь Трьновь. Съписано Еѵѳимїемь патріархѡмь трьновьскїимь (.ка. 7а).

Пред тим чланком била је и икона св. Петке, као што показују искинут лист и друга издања, у којима се сачувао.

7α. **Икона св. Ђурђа на коњу, како убија аждаху.** (.кг. 16.)

8α. **Мѣсеца Априлїа .кг. мѹченїе светаго и славнаго великомоѹченика и побѣдоносца Геѡргїа, съписаньнок Пасикратомь слоѹгою светаго Геѡргїа, иже и послѣдовавь кемоѹ и вьсемоѹ видьць бывь** (.кг. 2а.)

То се „мученије" свршава на .кє. кватерниону, а даљих кватерниона .кѕ. и .кꙁ. нема.

9α. **Ѿпело по грьчьскомѹ єꙁыкоѹ на лѵтоѹргїи иже вь светыхь ѡца нашего Іѡаньна арьхїепископа Константина града и по томь Василїа Великагѡ.**

Тај чланчић хвата цео кватернион .лє. и у њ су на крај ушле и оне песме грчке, које су штампане у издању од 1520 у последњем кватерниону. Види горе бр. 62.

10α. **Пасхалїа сь лоѹновьникѡмь и синаꙁаромь.** (кв. .лѕ. и даље.)

Иза таблице бројева долазе упутства како треба што тражити.

11α. **О широтѣ и дльготѣ ꙁемли и ѡ стадїахь и ѡ стежанїихь ꙁемлемерьствоѹ** (лꙁ 5а.)

На крају је летопис знатних догађаја, који је на свршетку овог извештаја исписан у целини.

Најпосле осим кватерниона ове књиге имамо у њој неколике листове, који, по мом мишљењу, не чине део ове књиге, него су међу њене табаке од некуд с друге стране уметнути. На тим листовима су ови чланци.

12β. **Канѡнь мольбьнь кь своемоѹ аггелоѹ хранителю и покровителю доѹши и тѣлоѹ. Творенїе прѣподѡбнаго ѡца нашего Іѡаньна Дамаскина, кмоуже краке граиесе сїе: аггела пою те хранителя моего.** (Међу .єі. и .ꙁі. кват. Без свршетка.)

13β. **Ѵьстиїи параклись светомоѹ и славномѹ пророкоѹ и прѣдитечю и крьстителю Іѡаньнѹ.** (Ibidem. На л. 8а. кватерн. в. и на целом кватерн. .г.)

14β. **Канѡнь мольбьнь прѣсветѣи Богородици.** (На 4 листа пред кват. .ꙁі.)

На послетку међу кватернионом .лє. и .лѕ. стоји цео кватернион с крстићем на 1а и 8б место сигнатуре, који је и напред споменут. У њему су **Припѣлл праꙁдникомь изъбраньнынмь** 1а; **Творѣнїє кұрь Филотеа на рождьство Богородици**, 1б на дну; **Стихологїє, пѣваємн на праꙁдникн**, 3б на дну.

Ако смо ради да прави карактер првог (од 1520) и другог издања (од 1537) схватимо и да њихов међусобни одношај одредимо, онда нам се ваља најпре опоменути речи из поговора (алинеја **Съврьшнше сє** итд.) обадвеју тих књига, које у овим издањима заступају наслов данашњих књига, а које су напред и засебно и у целом поговору исписане. У 1520 Божидар приповеда како је списао **двоє книгь** и у једној од њих: синаксар, часловац, молитве и акатист Богородици и славе и катавасије за сву годину, а у другој: параклисе свецима по данима седмичним, службу васкрсенија, нека житија и мученија светачка. У 1536 се каже то исто, само што је катавасија дошла у други део, после параклисâ.

Кад се прегледа садржај издања од 1520 године, наћи ће се, да он има таман све оно што Божидар приповеда да је метнуо у једну, у прву, од изданих ситнијим словима двојих књига. Кад се пак прегледа садржај онога што у издању од 1536 долази, као додатак к ономе што је у њему с издањем од 1520 једнако, кад се дакле размотри оно што има само у издању од 1536 године, видеће се, ма да је тај део књиге веома непотпун до нас дочуван, да је то оно што Божидар приповеда да је метнуо у другу од оних мало час наведених двојих књига његових.

А према томе свему и према ономе, што је као садржај већ наведено горе при избрајању појединих чланака и при прагледању разних састојних делова горе наведених књига ево шта би се могло као ресултат извести:

1. Божидар је штампао две књиге са горе наведеним садржајем, једну са синаксаром, часловцем, катавасијом, а другу са параклисима и житијима светаца. Обе те књиге штампао је он, по поузданом гласу његова поговора, године 1520, дакле у самом почетку његове радње. Једна од њих јесте прекрасни екземплар нар. библиотеке бр. 44. Друге немамо у целини у првом издању сачуване. Они комади, који су у књизи Љ. Ковачевића (издање од 1536) међу кватерн. єі. и .ꙁі., а горе им је садржај под бр. 12β—14β наведен, као да припадају тој другој књизи, али по штампи, која није најчистија, може бити, неће припадати баш првом издању. Једини знак, који би показивао два издања, јесте ситнија и крупнија сигнатура. На једном од тих кватерниона долази крупно к као на сигнатурама издања од 1520, на другом ситно г као у потоњим издањима. Види напред под V. о издању од 1527. Међу тим нема сумње, да су оба та кватерниона припадала другој књизи Божидаревој, али је већ теже узети, да су припадала једном истом издању.

2. Те две књиге, тако одвојене, могле су имати после 1520 још које издање свака за се, јер како су удешаване за публику, морале су имати и већу проходњу. За ову претпоставку немамо за сад никакве потпоре осим онога што је мало час под 1 речено о чланцима под 12β—14β. Онај који је позније књигу везао, имао је комаде од тих првих издања двеју књига, па је у потоње спојено издање обадвеју уметнуо на своје место листове првашњега одвојеног издања. Тако су нам ти листови и сведочанство подвојеног првашњег издања и путоказ, како су у потоњем спојеном издању чланци ишли, те по њему у стању смо да одломке до нас сачуване у целину посастављамо.

3. Касније су (не може се сад знати да ли већ при другом или при даљем некаквом издању) обе те књиге спо-

јене у једну. Том приликом је у неколико ред измењен, те су нпр. славе и катавасије пренесене назад међу делове првашње друге књиге, као што о томе мало пре беше напоменуто. Кад је ово први пут учињено не зна се. Довољно је, да нам је ове промене сведок издање од 1536, које тешко да је прво такога рода. Али, за чудо, ни у њему није са свим изглађен траг првашње деобе на две књиге. Спомиње се та деоба отвореним речима у поговору тако, као да нису ти делови у једно састављени.

4. На послетку у књизи Љ. Ковачевића, која је пред нама, имају сигурно комади од три књиге. Издању од 1536 припадају само они кватерниони, који су крупним словима обележени, а то су .а.—.єі., по том .кн.—.лꙁ. За кватернионе у средини са сигн. .в. .г. и одвојеним листовама без знака речено је већ, да припадају издању онога другог дела двојих књига, о којима Божидар говори у издању од 1520 год. Кватерниони .ꙁі.—.кє., обележени ситном сигнатуром, припадају извесно спојеном издању двојих књига, не зна се коме, но може бити ранијем од онога 1536 године. Упореди о томе оно што је напред под III написано. А лако може бити да кватерн. .в. .г. према својој двојакој, крупнијој и ситнијој, сигнатури припадају двема издањима, што је напред нагађано. Према томе би у тој књизи били комади четворих издања.

III.

У збирци рукописа Српског ученог друштва налази се одавно под бр. 94 комад штампане књиге у главноме истога формата, којега су и горе наведене књижице. И у њој је иста крупноћа слова, иста ширина и број врста на странама, само су линије незнатно краће и формат је нешто дужи него у пређашњима због тога, што су линије разре-

ђеније. Тим је слог читкији и разговетнији. Кустода ни она нема, али је очевидно некакво позније издање по томе, што је на кватернионима уза словенску сигнатуру ситним словима (коликима је и сама књига штампана) још сигнатура и латинским словима, и што су у првој половини кватерниона сва четири листа (1—4) обележена римским цифрама. Тако на прилику први листови кватерниона .ѳі. обележени су овако: ѳі T; ѳі T II; ѳі T III; ѳі T IIII. Но најглавније је одличје овога издања, што је штампано па дужим листовима хартије, и што је свака страна опточена оквиром илустрација. Тако уздуж и поврх страна иду 0·011 m. широки оквири, који су поврх страна 0·085 m. а уздуж страна 0·180 m. дугачки, у којима су арабеске воћа, лишћа, цвећа, старинских класичнога укуса ваза, венаца и иконица. На листу 8б кват. ѳі, кв. кг. (биће и на другима, али је само у тим кватернионима лист 8б сачуван) долазе у обешеном венцу лишћа слике с потписом озго: **Іѡна, Іакѡва, Даніила**; с десна: **Ѡсіє пр., Исаиє, Іереміє**; с лева: **Давида, Амоса, Иліє**. Натписи су ови танким, лепим словима уписани и укусно уденути у венац. Није књига сва сачувана, те се не могу потанко претрести варијетети тих илустрација. Но чини ми се, да су за 16 страна свакога кватерниона подвојено удешени, те на свакој различни долазе. Дно страна завршује се ширим, на 0·018 m. широким, 0·085 m. дугачким оквиром, у коме су кроз целу књигу (управо кроз ово мало до нас сачуваних листа) иконице о догађајима из светога писма. Иконице те понављају се много ређе него горње оквирне арабеске. И оне су, као и слике, које у овој књизи долазе, резане, како мислим, на олову, те заједно с арабескама показују укусан италијански посао, који се може и данас са задовољством гледати, и како таке ствари у нашим старинама нису честе, вредно би било, да их вешти људи поближе испитају.

Књижица се до нас сачувала у врло жалосном стању. С обе стране су до леђа књиге окрајци многих листа, на којима се још види нешто оквира и слова. Више пута сам је ја гледао и мислио да што о њој напишем, ако ни ради чега, а оно ради слика, али се ради толике њене окрњености никада нисам могао на посао наканити. Надајући се, да сам и њој нашао њезине старе другарице, помоћу којих ће се моћи познати и она, прво ћу да кажем од којих су кватерниона листови сачувани. Тако: .зі. R 4—8; .иі. S 3—6; .ѳі. T 1—8; .к. V 1, 3—6; .ка. X 2—7; .кв. Y 1—8; .кг. Z 1—6, 8; .кд. AA 3—6; кє. BB, 2—7; .кѕ. CC, 2—7; .кз, DD 2 до 8; .ки. EE, 3—7.

На тим листовима ова је садржина:

1. Свршетак параклиса св. Јовану претечи, који је горе у II под 13β наведен. Овде је на листовима кватерниона .зі. 4—8.

2. Канонъ молбьнь прѣсветѣи Богородици. Види у II 14β. Овде је на листовима кват. .иі. и на ѳі 1.

3. Икона светога Николе. .ѳі 2б.

4. Чьстиїи параклись прѣсветѣи владычици нашеи Богородици и светомꙋ Николѣ. Види 1α. У томе кватерниону у издању 1536 недостаје један лист, и на њему је извесно била под 3 наведена икона св. Николе. Овај параклис у овом ексемплару траје на листу .ѳі. 3—8, к 1.

5. Канонь ѡ плачи Богородици, лист к 3—6. Види II 3α.

6. Икона Христова васкрсенија, лист ка 4б.

7. Вь светоую и великоую соуботоу вечерь. Стихеры вьскрѣсныи, лист ка 5. 6, по том Канонь, творенїє Іѡаньна Дамаскина, лист ка 6б, 7, кв 1—5. Овога у горе наведеним издањима нема.

8 Икона св. Илије, лист кв. 6. Могла се налазити и у издању од 1536 год. пошто је то место јако оштећено.

9. Чьстиїи параклись светомꙋ и славномꙋ пророкоу Илїє, лист кв. 7а, 8 кг. 1—6. Упореди у II 5α.

10. Икона св. Петке, лист кг. 6б. У издању од 1536 долазила је иза истог чланка и налазила се на л. ка.

6б, но је искинута, пошто је сад место само тога листа празно.

11. **Живот св. Петке**, почињао се овде на л. кг. 7а, али је тај лист готово сав искинут, јер се од њега само оцепак налази, а наставља се на листу .кг, 8а, кд 3—6. Тога живота више у овом одломку и нема. Упореди II под 6α.

12 **Мѣсеца Априлїа .кг. моученїє светаго и славнаго моученика и побѣдоносца Геѡргїа, сьписаньноѥ Пасикратомь, слоугою светаго Геѡргїа иже и послѣдовавь ѥмоу и вьсемоу видьць бывь.** Лист .кг. 2—7, .кѕ. 2—7, .кꙁ. 2—8. Упор. II 8α.

13. **Похвала часному и животворештому крсту.** Лист .ки. 3, 4. Листови ки 1, 2, на којима је била слика и почетак текста изгубљени су. Текст је који и у издању 1536, тако да се (као и иначе у овом одломку) страна по страну слаже. Упор. II. 52.

14. **Єпистолїа Авгара цара, послана Ананїємь брьꙁоходцемь кь Господꙋ Богꙋ нашемꙋ Іс. Христꙋ.** Лист .ки. 5. Упор, II. 53.

15. **Ѿтписаниє Господа нашегѡ Іу. Христа, послана Ананиємь брьꙁоходцемь кь Авгароу цароу кь градь єдескы.** Лист .ки. 6. Упор. II. 54.

16. **Икона Христа** с убрусом, који држи раширеним рукама, а на ком је такође икона главе Христове. Лист .ки. 7б. Упор. II 55.

Из овога побрајања садржаја види се најпре, да се сви чланци овога одломка (осим онога под 7) налазе у пређашњим издањима, и да иду оним истим редом који је тамо. Тако се чланци наведени под 5, 9, 10, 11, 12 тако слажу са редом чланака одељка .ꙁі.—.кє. Ковачевићеве књиге, да иду устопице, страну по страну, један за другим, само што је у овом одломку сваки чланак два кватерниона (16 листа, 32 стр.) даље. Напротив чланци под 13, 14, 15, 16 овога одломка слажу се потпуно, страну у страну, с издањем од 1536 (крупна сигнатура Ковачевићеве књиге), само што одломак има све знаке особитога издања, те се не може мислити, ни да је исти слог просто у оквир стављен. То знаменито разилажење и подударање

показује нам најочитије, да су у књизи Ковачевићевој комади разних издања, онако како смо под II 4 разложили.

А пошто ми знамо да се издање 1536 у првом делу разликује од издања 1520 са 16 листа за то, што су на дотичном месту неке катизме у издање 1536 уметнуте целе, које су први пут само назначене, то би се могло мислити, да су одломци .ꙁі.—.кє. уметнути у Ковачевићеву књигу од 1536, пошто они показују 16 листа мање, припадали неком спојеном издању, р а н и ј е м о д о в о г а 1536, у ком су књиге биле спојене, али катизме још нису биле уметнуте. А ови одломци, показујући по спољашњости усавршано издање, иначе једнако с оним од 1536, показујући и сигнатуру већма компликовану, упућивали би нас, да их ставимо у време после 1536.

Као ресултат истраживања поводом одломка који се описује под III могло би се дакле ово изнети:

„Двоје књига“ Божидаревих, пошто су имале своја посебна издања, једно или више, спојене су у целину. Т а к о с п о ј е н е у ц е л и н у и м а л е с у ј е д н о и з д а њ е, у к о м с у г о р е н а в е д е н е к а т и з м е б и л е н е и с п и с а н е, но онако као што је у издању 1520. Позније, на сваки начин 1536, величина је књиге са 16 листа порасла исписаним катизмама. Од те књиге неизмењено једно издање било је окићено оквирним илустрацијама, и од њега нам је одломак овај у збирци ученог друштва, који смо под III описивали.

IV.

Пре неколико година збирка старих рукописа и штампаних књига Срп. уч. др. обогаћена је приличном количином књига, које је г. Г. Витковић те године по Будиму и Сент-Андреји изнашао и за друштво набавио. Међу тим књигама имају неке, које припадају у овај ред. Тако су под бр.

155 и 167 комади ових Божидаревих издања за путнике. Овде ћемо најпре говорити о бр. 167.

И та је књижица потпуно истога формата као и остале, које су више описане; и у њој је иста величина слова, исти број врста, само што су врсте незнатно краће, и већма размакнуте једна од друге, тако да је слог странâ једно 0·008 m. дужи. Тим је формат постао угоднији. Кустода ни она нема. а сигнатуре су на кватернионима ћирилским и латинским словима, те су обележена сва четири прва листа као у књижици, која је описивана под III.

Што се тиче сачуваности, она је готово цела. Недостаје јој последњи кватернион, и то .ли., пошто је садашњи последњи .лꙁ., а после њега таман још кватернион треба до краја. По томе дакле излази кватернион више него у спојеном издању од 1536 године. Иначе недостају поједини листови у већој или мањој количини. И треба споменути да су обично, ваљда у последњем веку, метани празни листови на место погубљених. На више места су празнине доиста рукописним преписом попуњане. У првом кватерниону недостаје први лист, а остала три нису ничим обележена, те може лако бити, да и не припадају истом издању, коме остало што је у књижици.

Што се тиче издања или места међу издањима, које би овој књижици припало према горе наведеном нашем истраживању, она извесно долази међу спојена издања Божидаревих зборника за путнике. Но већ по једном кватерниону више, који се са завршетка види, по сигнатури латинској, упоредно уз ћириловску, која се тек у познијим књигама јавља — види се да је ово издање позније од 1536 год. Ово нам потпуно потврђује, што у арабесци на листу к 8а, оној истој која у издању 1520 л. а 2а долази са **Бож.** као знацима имена Божидарева, место тих слова стоји у овом издању празнина. Уз то место старијих арабесака поврх на-

слова овде се налазе очевидно позније и лепше, а у катавасији су онаке иконице, какве су у издању описиваном под под III. Осим тога чланци се налазе на истим местима с онима који су у издању описиваном под III сачувани. Према томе могло би се мислити, да је ово оно исто издање, само без свога пређашњег накита наштампано. А пошто је ово без мала цело сачувано, то би се по њему могао помоћу претходних одломака и целих књига потпун садржај васпоставити. И како може лако бити, да је ово једно од последњих издања ових књига, неће бити некорисно да то учиним. С тога напомињем, да су чланци садржаја, који су у загради, постављени на своје место из оног издања које је наведено.

(1. Светаа троица. Икона. Лист а 1б. 1520, 1536 Овде тога листа нема).

2. Иже въ светнхъ ѡца нашего Афанасїа архїепископа алеѯандрьскаго ѡ светѣи троици и ѡ вѣрѣ. Лист а 2а. Упор. II 2.

3. Светаго ѡца нашего Кѵрила алеѯандрьскаго въпроси и ѡтвѣти ѡ светѣи троици. Лист а 3а. Упор. II. 3.

4. Иѕложенїе въ кратцѣ ѡ правовѣрьнѣи вѣрѣ Іѡаньна философа къ некоемоу просивьшоу оу него. Л. .а. 4б. Упор. II. 4.

5. Светаго ѡтца нашего Єпифанїа ѡ еже колико дѣль сътвори Богь въ шестыхъ дьнехъ. Л. .а. 6а. Упор. II. 5.

6. Ѡ аггелѣхъ. Л. .а. 7б. Упор. II. 6.

7. Ѡ чловѣцѣ. Л. .а. 8а. Упор. II. 7.

8. Ѡ дрѣвѣ разоумнѣмь. Л. .а. 8а. Упор. II. 8.

(9. Календар. Л. .а. 1а на ново. Како је у књижици, коју овде описујемо, тај први лист изгубљен, исписиван је после руком).

10. Ѕили ѡ праздницехъ кои подобають праздновати. Л. .в. 7а. Упор. II. 10, где је тај чланак на л. .в. 5а, али је у овом издању календар слаган разговетније, те је отуд разлика у странама која и за даље остаје.

11. Ѡ месецѣхъ колико кои дьнїи дрьжитъ. Л. .в. 7а. Упор. II. 11.

12. Єпахте лѣтоу. Л. .в. 7б. Упор. II. 12.

13. Вѣдомо да јесть итд. Л. .в. 7б. Упор. II. 13.

14. Ѧ се имена ходїамь по мени месеца. Л. .в. 7б. Упор. II.14.

15. Начело свѧтаго и великаго поста, недели иже ѡ мытари и фарисеи, недели иже ѡ блоудьнѣмь, соубота месопоустнаа. Л. .в. 8а. Упор. II. 15

Врх тога чланка иста арабеска, која у 1520 на л. .а. 2а, само што је са свим празно место у средини где су била слова Бож. као знак Божидарев.

16. Часословьць, имѣе нощтноую и дьневьноую слоужбоу. Л. .г. 1б. Упор. II. 16

17. Начело вечерни. Л. .г. 2а. Упор. II. 17.

18. Начело павечерници. Л. .г. 7а. Упор. II. 18.

19. Начело полоунощтници. Л. .д. 5а. Упор. II. 19.

20. Ѧ на полоунощтници въ соубботоу. Л. .є. 7а. Упор II. 20.

На овом месту, треба погледати шта је у II под бр. 19 и 20 написано. И овде су онако, као и у издању од 1536, ти чланци проширени. Тога ради се одавде у напред чланци по месту боље слажу с издањем од 1536, те је мала разлика у једном листу због разборитијег слога календара у овом издању.

21. Начело утрьници. Л. .ѕ. 6а. Упор. II. 21.

Овде је слог подударио се са свим с издањем од 1536.

22. Часъ .а. Л. .ꙁ. 6б. Упор. II. 22

23. Начело трѣтиаго часа. Л. .и. 1б. Упор. II. 23.

24. Часъ .ѕ. Л. .и. 4а. Упор. II. 24.

25. Начело обѣдници. Л. .и. 7б. Упор. II. 25.

26. Начело часоу .ѳ.-.мо. Л. .ѳ. 2б. Упор. II. 26.

27. Идоуще на трапезоу глаголемь ѱалѡмь .рмд. Л. .ѳ. 6а. Упор. II. 27.

28. Идоуще на трапѣзоу вечерати. Л. .ѳ. 7б. Упор. II. 28.

29. Чинь егда дльжьно есть спати. Л. .ѳ. 8а. Упор. II. 29.

30. Єгда хоштеши вьзлѣшти спати. Л. .і. 2б. Упор. II. 30.

31. Молитва егда хоштеши спати, вьздѣвь роуцѣ свои горѣ. Л. .і. 4а. Упор. II. 31.

32. Молитва светаго Ѧнтїѡха, еже на каждо вечерь молаше се. Л. .і. 5а. Упор. II. 31.

33. Иже вь светыхь ѡца нашего Іѡанна златооустаго мо-

литвы числомь .кд. часовомь нощьнимь и дьневьнымь. Л. .і. 5б. Упор. II. 33.

34. Молитва прѣподобьнаго ѡца нашего Паисіа пѫстыньника, еже на вьсакь дьнь молѣше се. Л. .і. 7а. Упор. II. 34.

35. Молитва свѧтаго Петра чрьнориզьца къ прѣсветѣи Богородици. Л. .і. 7б. Упор. II. 35.

36. Молитви светаго Григоріа двоеслова. Л. .аі. 1а. Уп. II. 36.

37. Молитва исповѣданію кь Господоу нашемоу Іѵ Христоу. Л. .аі. 7б. Упор. II. 37.

38. Молитва втора томоужде. Л. ві. 1а. Упор. II. 38.

39. Զдѣ помени оусьпьшихь. Л. .ві. 2а. Упор. II. 39.

40. Сіи тропари вьскрьсніи поють се вь неделю по непороучнахь, глась .ꙁ. Л. .ві. 2б. Упор. II. 40.

41. Тропари вьскресны и богородичны и ѵпакои ѡсминь гласовѡмь. Л. .ві. 3а. Упор. II. 41.

42. Тропары и богородичны и кондаки прѣզь недѣлю вь понедѣлникь. Л. .ві. 6б. Упор. II. 42.

43. Сіи тропари поют се ѥгда же ѥсть пость и поѥмь правило сь метаніами. Л. .гі. 1а. Упор. II. 43.

44. Светилие преզь неделю вь понедельникь. Свѧтильна аггеломь. Л. .гі. 4а. Упор II. 44.

45. Светое благовештеніе. Л. .гі. 6б. Упор. II. 45. Ту је иконица благовештења.

46. Слоужба акаѳісту прѣсветыѥ Богородице. Л. .гі. 7а. Упор. II. 46.

47. Канонь благодарьнь прѣсветѣи Богородици, ѥмоуже краѥграние сіе: Радости причистилиште, тебѣ подѡбаѥть радовати се ѥдиной. Л. .гі. 8б. Упор. II. 47.

48. Молитва, глаголема по Ікосѣхь акаѳіста прѣсветыѥ Богородице. Л. .єі. 6б. Упор. II. 48.

(49. Ѧ се помeникь, иже аште кто хоштеть его имѣти вь келіи своѥи. Л. .єі. 8а. Упор. II. 49.)

Сад настаје прекид. Листа .ѕі. 1а, који сад следује, нема ни један од сачуваних до нас одломака. Лист .ѕі. 2а веħ се налази у књижици што се у овом чланчиħу описује. За лист, који је пред њим био, може се мислити, или да је био заузет каквом иконицом, или каквим чланком. Ја

бих рекао, да је на њему била иконица. У осталом овде је прекид подударања потоњих спојених издања са првом књижицом од 1520, те почиње други текст, првашње друге књижице, и други део потоњих спојених издања.

50. **Канонь мольбьнь кь своюмоу аггелоу хранителю и покровителю доуши и тѣлоу. Творенїе прѣподобьнагѡ ѡтьца нашегѡ Іѡаньна Дамаскина, юмоуже краю гранесе сїе: аггела пою те, хранителя моюгѡ.** Л. .ѕı. 2а. Упор. II. 12β.

(51. **Уьстиїи параклись светомоу и славномѹ прорѡкоу и прѣдитечю и крьстителю Іѡаньнѹ.** Л. .ѕı. 8а. Почетак, којега су листови у ствари погубљени, одређен је по II 13β, јер се лист .г. 1а, књиге Ковачевићеве потпуно слаже с листом .ѕı. 1а, који се овамо налази. Према томе се може сигурно знати, шта се на изгубљеним листовима ове књиге налазило. Упореди још и III 1.)

(52. **Канонь мольбьнь прѣсветѣи Богородици.** Л. .нı. 3а. Уп. II. 14β и III 2. Но врло је тешко сазнати шта је било на листовима .нı. 1, .нı. 2, који у овој књижици недостају. Ред чланака у књижицама под II и III описиваним, као што горе наведени бројеви показују, оставља нас такође без објашњења, јер су и у књижици с оквирним илустрацијама иста та два листа изгубљена.)

(53. И к о н а св. Н и к о л е. Л. .ѳı. 2б. Упор. III, 3.)

54. **Уьстиїи параклись прѣсветѣи владичици нашеи Богородици и светомѹ Николѣ.** Л. .ѳı. 3а. Упор. III. 4, II 1α.

(55. И к о н а р а с п е т и ј а И с у с о в а. Л. .к. 2б. Упор. II. 2α.)

56. **Канонь ѡ плачи Богородици.** Л. .к. 3а. Упор. II. 3α, III 5.

57. **Канонь светимь ѡцемь. Творенїе кѵрь Григорїа Сїнанта юмоуже краю гране сїе: Пѣснь прїимѣте недостоиню Сїнанта.** Л. .к. 7а. Упор. II. 4a.

58. **Вьскресенїе Христово.** И к о н а л. .ка. 4б.

59. **Вь светую и великоую соуботоу вечерь. Стихеры вьскрѣсныи.** Л. .ка. 5а. Упор. III. 7 По том **Канонь, творенїе Іѡаньна Дамаскина.** Л. .ка. 6б. Упор. III. 7 унутра.

(60. И к о н а св. И л и ј е. Л. .кв. 6б. Упор. III. 8.)

(61. Чьстиїи параклись светомꙋ и славномꙋ пророкоу Илїє. Л. .кв. 7а. Упор. II. 5α, III. 9.)

62. Икона св. Петке. Л. .кг. 6б. Упор. III, 10.

63. Месеца Ѡктомврїа .дı. житиѥ и жизнь прѣподѡбьныѥ матере наши Петкы, въ нѥмь же и како прѣнесена бысть вь градь Трьновь. Сьписано Еѵѳимїѥмь патрїархомь трьновьскыимь. Л. .кг. 7а. Упор. II. 6α. III, 11.

(64. Икона св. Ђурђа. Л. .ке. 1б. Упор. II. 7α.)

65. Месеца Априлїа .кг. моученїе светаго и славнаго великомоученика и побѣдоносца Геѡргїа, сьписаньноѥ Пасикратомь, слоугою светаго Геѡргїа, иже и послѣдоваль ѥмоу и вьсемоу видьць бывь. Л. .ке. 2а. Упор. II. 8α. III. 12.

(66. Икона часног крста с неким словима на њему. Л. .ки. 1б. Упор. II. 52.)

(67. Похвала чьстномоу'и животворештомоу крьстоу. Л. .ки. 2а. Упор. II. 52.)

68. Епистолїа Авгара цара, послана Ананїемь брьзоходцемь кь Господоу нашемоу Іѵ. Христоу. Л. .ки. 5а. Упор. II. 53.

69. Ѡтписание Господа нашегѡ Іѵ. Христа, послана Ананїемь брьзоходцемь кь Авьгароу царꙋ въ градь едескы. Л. .ки. 6а. Упор. II. 54.

(70. Икона Христа с убрусом, који држи раширеним рукама, а на ком је такође икона главе Христове. Л. .ки. 7б. Упор. II. 55.)

(71. Чюдо ѡ светѣмь оуброусѣ господины и ѡ кюрамиди и о чюдесемь бывьшїимъ ѡ нѥмъ. Л. .ки. 8а. Упор. II. 56.)

72. А се имена господнѧ числомь .ов, да ѥже ихь имать и носить сь собою чьстно ѡть вьсакого зла изкавлѥнь боудѣть. Л. .кѳ. 2б. Упор. II. 57.

73. А се имена прѣсветыѥ Богородице числомь .ов. Л. .кѳ. 4а. Упор. II. 58.

74. Сказанїе вь кратцѣ ѡ рождьствꙋ прѣсветыѥ Богородице. Л. .кѳ. 7б. Упор. II. 59.

75. Хероувика, грьчьскїимь езыкомь певаѥма на два лика. Л. .кѳ. 8б. Упор. II. 60.

76. Катавасїе и славѣ вьселѣтныѥ, праздныкомь нарѡчитїимь ѡть месеца Севьтемьврїа до месеца Авьгоуста. Л. .л. 1а. Уп. II 50.

(77. **Ѡтпело по грьчьскомꙋ єзыкоу на лутоургїи иже кь светыхь ѡца нашего Іѡаньна архїепископа Констаньтина града и по томь Васнлїа Великагѡ.** *Л.* .ле. 1—8.)

78. **Припѣла праздьникомь изьбраньнымь.** *Л.* .ls. 1—8.

У нашој књижици недостају управ кватерниони .ле. и .ls. Али за поређење имамо издање од 1536, с којим се ово издање на завршетку .лд. и на почетку .лз. кватерниона потпуно слаже, само што је .лз. кватернион овога издања у 1536 .ls., те с тога не могу мислити ништа друго, него да су горња два чланка била на та два изгубљена кватерниона, па да је кватернион **Припѣла**, у издању од 1536 крстићем обележени, овде добио свој редни број[1]. А у књизи Срп. уч. др. бр. 155, о којој ће се ниже говорити, сачували су се, срећом, кватерниони .л.—.лд. и .ls. Ту нађох да су доиста **Припѣла** на кватерниону .ls. Ниже ће се видети, да су ти кватерниони у бр. 155 баш из овог издања. Тако имамо и ову празнину потпуно испуњену.

79. **Пасхалїа сь лвиовьникомь и синазаромь.** *Л.* .лз. 1а. Упор. II. 10α.

(80. **О широтѣ и дльготѣ земли и ѡ стадїахь и ѡ стѫжанїихь землемерьствоу.** *Л* .ли. 5а. Упор. II. 11α)

(81. Поговор издавача и штампара *л.* .ли. 7а.)

Други комад, набављен старањем г. Витковића, који се налази у збирци рукописа и штампаних књига Срп. ученог друштва под бр. 155, није управо штампана књига, него је рукопис Псалтира с последованијем, коме су на крају додати кватерниони л—лд. и .ls. штампане књижице, на којима је цела катавасија и **Припѣла** (види горе бр. 78.). Кад сам поједине шаре, знаке, слова, акценте и ред слога овога одломка поредио с одломком под бр. 167, којега је опис мало више свршен, нашао сам, да су у рукопис бр. 155

[1] Види о томе горе под I, где се прегледа стање кватерниона издања од 1536 год.

просто уденути листови горе наведених кватерниона истога издања, којега је бр. 167. Пошто је формат рукописа бр. 155 већи, то су листови на средини исечени, па су у ону празнину пажљиво улепљени листови ове штампане књижице.

Свршивши тако опис свију одломака, који су пред нама, и васпоставивши садржај једног од последњих издања ове књижице, на послетку ћу свести у једно сва опажања, сложити их са Шафариковим белешкама, и постарати се, да осведочим колико је познатих и непознатих издања било.

V.

Кад се, имајући на уму све ово, што је довде по проматрању самих књига написано, погледа на бројеве Шафарикова дела 218 на стр. 259, 231 на стр. 268, 236 на стр. 271, 241 на стр. 274, одмах ће се видети, да су те књиге, макар да им Шафарик формат осмином бележи, само посебна издања ових џепних Божидаревих књига, којих смо се описивањем ми довде бавили.

Тако за књигу под бр. 231, стр. 268, за коју каже да је Gebetbuch, enthaltend auch Kirchengesänge, Psalmen, vermischte Aufsätze zur häuslichen Erbauung, видимо да има све знаке књиге с илустрацијама, коју смо под III описивали, и с којом је иначе једнака она под IV описивана. Ни Шафарик није од ње на нашим крајевима нигде потпуна екземплара видео, каже само да се неки екземплари од ње и у Русији налазе, а годину, и то 1547, и издавача Вићентија Вуковића, сина Божидарева, ставља овој књизи по Добровскоме, који о њој говори у својим Institutiones linguae slavicae, Vindobonae 1822. По томе месту у Добровскога види се, да је Добровски сам видео у царској библиотеци у Бечу libellum precatorium pulcherrimis parergis ornatum, и ту он помиње, да ту књигу и Сопиков

у руској библиографији под именом „Молитвослова“ помиње. Број кватерниона, који Добровски, а за њим Шафарик казују, потпуно се подудара с оним, који смо ми у чланку IV утврдили, и који ће, као што ће се одмах видети, и за наш чланак III и књигу у њему описивану вредити. А после свега овога не можемо више ни мало сумњати, да је књижицу, које смо одломке ми под III описивали, Вићентије Вуковић, син Божидарев, у Млецима 1547 године штампао.

А ако се не варамо у томе, да су овде под III описивани одломак и бр. 231 у Шафарика једно исто издање, пошто се, већ и по знатном луксусу тога издања, не може мислити, да је оно више пута штампано, нарочито у времена, каква су све даље, од 1547 у напредак, настајала, то је извесно и књига, коју смо под IV описивали, она иста, која је и она у Шафарика под 236 на стр. 271, о којој и Добровски, Institutiones XLII пише, где, говорећи о оној од 1547 каже: secundam editionem, paucis quibusdam initio solum mutatis, et demtis parergis idem curavit anno 1560. Све те знаке, осим једине године, и ја сам већ опазио, описујући књигу под IV. Добровски не каже, где је екземплар, по коме о том издању говори, а Шафарик каже, да је од те књиге у Срему неколико одломака видео. С овим бисмо дакле били на чисто и с годином издања, које смо под IV описивали.

Кад све знаке узмем на ум могу без сумње одлучити, да је и оно што Шафарик под бр. 218 на стр. 259 описује, једно издање истих ових књига, и то Божидарево. Тамо се говори о садржају: Molitvoslov, Gebetbuch, enthaltend auch Kirchengesänge, Psalmen, vermischte Aufsätze zur häuslichen Erbauung. Да и та књига овамо припада утврђујем се речима самога Шафарика, на истој страни, којима вели: Die Gebetbücher vom J. 1547 und 1560 sind blos neue Abdrücke dieser Božidarschen Ausgabe:

doch ist bei diesem die Kolumne bei gleicher Seitenzahl um 3 Linien kürzer als in denen vom J. 1547, 1560 und 1566. Добровски, Inst. XVI цитира ту књигу по каталогу Бодлејанске библиотеке из Оксфорда; Шафарик је непотпун екземплар видео у манастиру Кувеждину.

За већу дужину страна, коју је Шафарик опазио, могу и сам упутити на своју белешку под III и IV. У ономе, што Шафарик наводи двојаку крупноћу слова при сигнатурама кватерниона, ја бих налазио знаке онако помешаних кватерниона од разних издања као што то долази у књизи Ковачевићевој. Једино је штета, што Шафарик није назначио (а за библиотеку Бодлејанску одавде је тешко дознати), колико је он листа видео у фрушкогорским манастирима, да ли их је т. ј. било више од 176, или не. Кад бисмо на то питање имали одговор (јер нам горе наведене речи садржаја не могу као упутство да послуже), онда бисмо могли знати, припада ли ово издање подвојеним (у том случају могли бисмо по речима садржаја знати да је то прва књига), или спојеним издањима горе поменутих Божидаревих зборника. Своја нагађања казаћемо мало ниже.

На послетку Шафарик наводи под бр. 241 на стр. 274 **Часословьць**, који је у Млецима 1566 штампао Јаков из Камене Ријеке близу Колашина. По броју врста (22 на једној страни), по броју листа, 260, који Шафарик наводи и који превазилази 31 кватернион, по формату, који је по Шафарику једнак с мало час описиваним књигама, у којима смо га ми на праву меру могли свести, рекао бих, да је и ово само ново може бити у чему год скраћено издање исте књиге, штампано после смрти Вићентија Вуковића његовим словима и калупима, као што сам Јаков у поговору каже. Један екземплар се налази у царској дворској библиотеци у Бечу, те ће се ваљда моћи скорим сазнати јесу ли моја нагађања основана.

А нема никакве сумње, да у овај ред припада, може бити као последње скраћено издање, она мала књижица, коју Вук Ст. Караџић помиње у „Примјерима“ на стр. 22 и која је штампана у Млецима код Ђ. Антонија Рампацета 1597 године по наредби игумна Стефана из Паштровића, а трудбом јеромонаха Саве Дечанца. У поговору пише: **сьписахомь вь кратце изложеніе ѡ божьствоу и синаѯарь безь тропарихь и слѹжбоу вьскрьсенїа сь часови и панагїею и панагїю прѣзь вьсе лѣто и параклись Богородици и тропаре по непороунахь и тропаре вьскрьсне и богородичне ипакои и тропаре и богородичне и кондаке прѣзь недѣлю и постнїе и свѣтилне прѣзь недѣлю и славе праздникомь и владичнимь Богородици и катавасїе вьселѣтнїе и свѣтилне праздникомь владичнимь и Богородици, и к томоу богородични ѡсминь гласовомь сь неколико молитвь.** Изгледа ми, да је Сава Дечанац скратио у неколико последња издања Божидаревих зборника за путнике. Али би се и о томе могло опширније говорити, тек пошто би се садржај тачно прегледао и упоредио. Нешто промењен формат долази од штампара Италијанца, који је, ту први пут, првашњи Божидарев формат променио. Довољно, да је ова књига последњи облик Божидарева зборника, и да се њоме, после пуних 77 година, завршује ред многих издања његових.

На послетку, сад сам у стању сва посматрања и белешке, које су у овом зборнику појединце и ступањ по ступањ откривале се, у једно свести, изнесавши пун ред оних издања, о којима имамо јасније или нејасније трагове. Према томе:

1. Божидар сâм издаје свој зборник за путнике 1520 године, у две књиге, од којих прву по добро сачуваном експлару нар. библиотеке имамо под I опширно описану, а другој по поговору и по потоњим спојеним издањима садржај познајемо.

2. Године 1527 (Šaf. 218 стр. 259, и види напред у истом овом чланку) Божидар је штампао књигу, за коју ја мислим, да није ништа друго него ново издање овога истог зборника. Само је тешко одлучити, да ли је у новом издању те године штампаном зборник опет пуштен у свет у две књиге као године 1520, или је већ тада спојен. То ће се моћи знати, чим се сазна или број листа или (још боље) садржај оних одломака из манастира Кувеждина, на које се Шафарик позива, или оне књиге у Бодлејанској библиотеци у Оксфорду, само ако је све то још тамо. По мом мишљењу још најлакше може бити, да је то издање од 1527 спојено, и да њему припадају кватерниони .ꙁı.—.кє. Ковачевићеве књиге. После онога што сам о томе рекао под II (1 и 4 на завршетку) у томе ме утврђује и то, што је сигнатура на кватернионима .ꙁı.—.кє. Ковачевићеве књиге заиста ситним словима, која нису употребљена ни 1520 ни 1536, а таку сигнатуру и Шафарик на наведеном месту помиње као знак издања од 1527 године. Нешто трага још једном издању двојих књига осим онога од 1520 показано је под II. 1. А потпун и поуздан знак, да су спојене обе књиге имале једно издање с неисписаним катизмама пре 1536 показан је на завршетку чланка IV.

3. Године 1536 излази ново и то спојено издање пређашњих двеју књига Божидаревих. То издање имамо у Ковачевићевој књизи, и потпуно је описано под II.

4. Године 1547 син Божидарев Вићентије издаје исти зборник с оквирним илустрацијама и иконицама уз текст, (иконице су се у осталом и пре налазиле) веома лепо и укусно, учинивши малу промену у формату тиме, што је подужио стране.

Од тога су издања одломци који су описивани под III. Упореди, шта је о њему ради одредбе године у овом чланку написано.

5. Године 1560 исти син Божидарев штампа на ново ту исту књигу без оквирних илустрација. То је књига, коју смо под IV описивали. У њој је репрезентован крајњи облик зборника Божидарева, до којега је доведен последњим издањем његова сина.

6. Оно што је године 1566 Јаков из Камене Ријеке у Млецима после смрти Вићентија Божидарева сина његовим словима и калупима штампао, биће такође једно од издања ове књиге. Пошто се не познаје цео садржај те књиге, не може се знати, како она према осталима стоји.

7. Још мање сумње има, да у овај ред књига иде она мала књижица, коју је, нешто скраћену, позније по наредби игумана Стевана од Паштровића године 1597 јеромонах Сава Дечанац у Млецима код Ђ. Антонија Рампацета штампао.

Пада у очи, како првих пет (ако не шест као што би по конјектурама под 2 могло изаћи) издања следују једно за другим у извесном простору времена, који није врло дугачак, и показују да се у толико времена број ексемплара, у ком је издање приправљено, по народу разилазио. Штета је, што немамо никаква знања о броју ексемплара тих издања Божидаревих, али и овако кад помислимо на оно по комуникацијама мучно и жалосно време, тако честа издања показују колико су ондашњи Срби ради били имати своју народну књигу, и колико су се ондашња за ширу публику приправљана издања трошила.

На послетку завршићемо овај посао исписавши из издања од 1536 с листа лꙁ 5б лꙁ 6а што има о мерама и летопису, који је последњи и сад пред сваким календаром у облику бележака знаменитих догађаја.

Оть вьстока дѡ ꙁапада стадын .ке. тьмь, стадїн дрьжнтъ .р. сежанн; ѡть севера же до пѡлоудьньнїа .вı. н

поль тьмь, двоницѣю бѡ ѥсть дльгота и широта межеди широты. Пьприште же сежанїи имать .ѱи., ѥсть же оубо единѡ пьприште стадїи .ꙁ. и поль, .ѕ. ногы, стопы .г. Стопа имать ногы .в., и нога прьстовь .ѕі., пьприште имать ногы .ѕ. тисоуштамь, стадїи — ѡ. Уась имать лѣпьтїи .є., лѣпьта имать срокы .ѕ., драхма имать писмена .г., писмена имат мѣры .в., мѣра имать рогы .г., рѡга имать .и. медныць, медница имать фѡли .г., динарьцѣ имать .г., и вьсѣмꙋ дрьжить лѣть .ѕ.

Ѿть Адама до потопа лѣть .в. тисоуште и .сꙁв.;

ѡть потопа до рѡждьства аврамлꙗ .г. тисоуште и .тлв.;

ѡть рождьства аврамлꙗ до исхода сыновь исраилювь .фє.;

ѡть Адама коупно .г. тисоуште и .ѡлꙁ.;

ѡть исхода же сыновь Їсраилювь до Саоула, прьваго цара Їсраилюва лѣть .фмꙁ.;

ѡть Адама вь коупѣ .д. тисоуште и .тпд.;

ѡть Адама же до Давида лѣть .д. тисоуште и .ѹнѕ.;

ѡть Адама же до Алеѯаньдра великаго цара макєдонискагѡ храбра и вьсего свѣта лѣть .є. тисоушть и .сѳ.;

ѡть Адама же до Христова вьпльштенїа лѣть .є. тисѹшть и .ф.;

до спасенїє страсти Господа нашего Ісоуса Христа лѣть .є. тисоушть и .флг.; кроугь сльньца тогда бысть .кг. а лоуны .ді., мѣсеца Марьта .кє. въскрьсе Господь нашь Іс. Христось;

ѡть вьскресенїа Христова до Констаньтина прьваго цара Христїаномь лѣть .тов.;

ѡть Адама же коупно .є. тисоушть и .ѡмг.;

ѡть Адама же до Льва цара .ѕ. тисоушть и .иі.;

ѡть Адама же до Стефана прьваго цара срьпьскаго лѣть .ѕ. тисоушть и .ѡиѕ; кроугь сльньца бысть тогда .аі., а лоуне .а., индикьтїѡнь .гі.;

Сльньцоу лѣто имать дьни .тѯе. и четврьть; на .д.-тое бываеть лѣто прѣстоупь Марѳа мѣсеца .а. дьни;

лоуни же лѣто имать дьни .тнд. творен оу мѣсецꙋ по .кѳ. дьни вьсѣмь .ві.-мь мѣсецѣмь.

АНАЛИЗЕ СРПСКИХ МИНЕРАЛНИХ ВОДА.

---

4. Анализа терме бање Слатинске.

Температура воде 30°R.
Специфична тежина (на 14°R) 1,00264.

Близу до Бањалуке извире једна топла вода — у Слатини — од које ми је један од тамошњих господ. учитеља послао три флаше (непуна 2 литра), с молбом, да је хемијски аналишем. На једној флаши забележена је била температура воде 30°R, и то беше све, што ми је о тој води казато. Са овако мало воде могао сам учинити само неке опите; т. ј. могао сам да одредим квантитативно само оне састојке, којих у већој количини садржи ова вода. У одређивање гасовитих састојака нисам се упуштао, јер је количина њихова јако промењена тиме, што су флаше просто плутом биле запушене. Вода у флашама била је бистра, на дну је имала нешто мало црног талога, мирисала је јако на сумпор-водоник. Да ли су: сумпор-водоник и органска тела (мало), што ова вода садржи, природни састојци њени, или су од распадања плуте постали; а тако исто, колико има од ових састојака у тој води, — на то нам може одговорити анализа, коју би на самом извору наградили. У овој таблици изложени су аналитични бројеви, који нам показују квантитативан састав ове воде важнијих састојака њених.

1000 куб.с.м. = 1 литар воде садржи:

Силицијум-диоксид SiO_2. . . .	0,0372	грм.
Сумпорна киселина као SO_3 . .	0,8361	„
Хлор Cl	0,0593	„
Калијум-оксид K_2O	0,0529	„
Натријум-оксид Na_2O	0,2907	„
Калцијум-оксид CaO	0,6554	„
Магнезијум-оксид MgO	0,0334	„
Феро-оксид FeO	0,0029	„
Алуминијум-оксид Al_2O_3 . . .	0,0106	„
Угљена киселина као CO_2 . . .	0,2879	„
	2,2664	грм.
Одбивен кисеоник еквивалентан хлору .	0,0134	„
Сума чврстих тела у 1 литру . .	2,2530	„
Непосредно одређена чврста тела у 1 лит.	2,1872	„

Из хемијске лабораторије на вел. школи.
Београд.

С. М. Лозанић.

НИТРО-ДЕРИВАТИ СЛОЖЕНИХ УРА.

Нитро-деривати сложених ура, за сада су још непозната тела, а она су по себи интересантна једињења, јер је важно опробати, да ли могу и ова нитро-једињења прећи, под утицајем редукујућих тела, у одговарајућа амидо-једињења, и да ли могу овакви нитро и амидо-деривати сложених ура прећи у одговарајућа нитро и амидо сенфска уља. Ја сам намеран да све ове комбинације опитом опробам, па како ми је за ту цељ најприступније динитро-дифенил-сулфо-уре, то сам са њим овај рад и одпочео.

А. В. Хофман први је опазио ту особину анилина, да прелази у дифенил-сулфо-уре (сулфо-карб-анилид) кад га је са сумпор-угљеником кувао.[1] Доцније сам и ја опробао, да се и супституциони продукти анилинови (монохлор и монојод-анилин) понашају на подобан начин према сумпор-угљенику; т. ј. и они прелазе у хлорни и јодни дериват сулфо-карбанилидов.[2] Ја сам још тада приметио, да је реакција између сумпор-угљеника и супституционог продукта анилиновог у толико спорија, у колико је базисан карактер анилинов уведеним електро-негативним елементом поништен, а доцније сам видео, да трибром-анилин и сумпор-угљеник никако не дејствују један на други. Да би добио нитро-дериват сулфо-карбанилида, ја сам пробао, да ли сумпор-

---

[1] Хофман, Jahresbericht 1858. стр. 349.

[2] Лозанић. Berichte der deutschen chem. Geselschaft 1872. стр. 156.

угљеник и нитранилин једно на друго дејствују, кад их заједно кувам. Ова два тела, у алкохолу растворена, кувао сам више дана, но она при томе остају непромењена. Мерц и Вајт приметили су, да се ова реакција знатно подстиче тиме, ако при томе и алкални хидрат суделује. Ја сам према томе учинио, да нитранилин и сумпор-угљеник дјествују један на други поред калијум-хидрата. Раствор тих тела у алкохолу, кувао сам у једној флаши са усправљеним кондензатором; опазио сам брзо како се из флаше сумпор-водоник развија, и после два дана кувања, био је нитранилин потпуно промењен. Пошто је реакција довршена, испарио сам раствор до сува, а тестасти остатак, који је у води нерастворан, растворио сам у алкохолу, одакле се одвајао ситан кристаласт жућкаст прах, кад се раствор олади. Тело ово веома тешко кристалише, а с њим се одваја увек по нешто и од споредних продукта, и тако је тешко добити га чисто; топи се око 158°C а може и да сублимише, али се у исто време и распада од чести. Из ових анализа може се извести, да је ово тело динитро-дифенил-сулфо-уре.

$$CS<\begin{matrix}NH\,C_6H_4NO_2\\NH\,C_6H_4NO_2\end{matrix}$$

Израчунато према

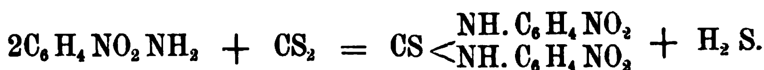
$C_{13}K_{10}N_4SO_4$ Анализе

			1	2	3	4	5
C_{13}	156.	49,057%	46,78.	46,76.	46,39.	47,36.	49,20.
H_{10}	10.	3,144 „	3,16.	3,32.	3,33.	3,07.	3,27.
N_4	56.	17,610 „	17,36.	—	—	—	—
S	32.	10,064 „	12,06.	—	—	—	—
O_4	64.	20,125 „					
	318.	100,000.					

Што количина сумпора, опитом одређена, диферише у неколико од броја, који је из горње формуле израчунат,

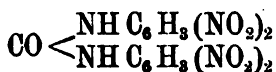
долази отуда, што тело није било савршено чисто; у толико нам и угљеника прве четири анализе мање показују. За последњу анализу наградио сам неколико деciграма чистог једињења. Да је ово једињење од иста сумпорно уре, тврди његова реакција са оксидом олова. Оксид олова брзо поцрни, кад га у алкохолном раствору овог тела кувамо. При томе прелази ово сумпорно уре у кисеонично уре. Тинктура јода губи боју, кад је у раствор овог тела сипам, што такође тврди, да је то тело сумпорно уре. Под утицајем амон-сулфида редукује се ово уре, а то нам тврди, да у њему има нитро-група. Ја сам намеран да испитам и продукте, који се граде при овим реакцијама, што ћу друштву такође саопштити.

Идућа једначина показује, како је нитранилин са сумпор-угљеником прешао у динитро-дифенил-сулфо-уре.

$$2C_6H_4NO_2NH_2 + CS_2 = CS<\begin{matrix}NH.C_6H_4NO_2\\NH.C_6H_4NO_2\end{matrix} + H_2S.$$

Ово је доста околишан и тежак пут, да се дође до динитро-дифенил-сулфо-урета, с тога сам пробао, да ли је могуће сам сулфокарбанилид непосредно азотном киселином у нитро-једињење претворити. Сулфо-карбанилид нагло се раствара и у обичној ладној азотној киселини, развијајући при томе црвену пару, и кад сам тај раствор неко време кувао, одвајали су се из њега жути призмасти кристали, који се у води, никако, а у алкохолу веома мало растварају; топе се око 200°C. Значајно је то, што сам на овом једињењу опазио, што оно не садржи више сумпора, но је у кисеонично уре прешло, а осим тога у свакој групи фенила садржи по две нитро групе; ово је дакле *тетра-нитро-дифенил-карб-амид*.

$$CO<\begin{matrix}NH\,C_6H_3(NO_2)_2\\NH\,C_6H_3(NO_2)_2\end{matrix}$$

Веома је интересантно и то, што и трифенил-гуанидин даје ово исто једињење, кад га у азотној киселини кувамо. Као год што у сулфокарбанилиду сумпор, исто тако у трифенил-гуанидину група NC_6H_5, уступа своје место кисеонику.

Да поменем најзад, да се и уретани растварају у азотној киселини, прелазећи у одговарајућа нитро-једињења. Тако н. пр. метил-фенил-уретан (са групом CS) даје један врло леп кристаласт бео нитро-продукт. Резултате о свима овим једињенима саопштићу друштву у засебном одељку.[1]

Из хемијске лабораторије на вел. школи.
Београд.

С. М. Лозанић.

---

[1] Кад је овај рад ушао у штампу дознао сам, да је прво једињење, динитро-дифенил-сулфо-уре, наградио Брикнер. Berichte der deutsch. chem. Ges. Књ. V.

ПРИМЕНА ГРАФОДИНАМИКЕ НА ГЕОМЕТРИЈУ.

Како се може без помоћи круга одредити: тангента, полупречник и средиште кривине, за тачке коничких влакови.

I. У цељи одређивања тангенте, полупречника и средишта кривине за произвољну тачку (коничких влакова), ја ћу се послужити фороноиијским правилима, којима се до многих геометријских истина на простији начин долази, но чисто геометријским путем. Шта више, фороноиијска посматрања, одкривају нам још и сасвим нове геометријске истине као што ћемо ово код Параболе видити. Ова метода, построја тангенте за тачке коничких влакова, биће сасвим различита од тако зване Робервалове методе. Међутим, ја ћу се и том методом, али у нешто модификованом, послужити мимогред, код полагања тангената на елипсине и хиперболине тачке. Исто тако и доказ за построј полупречника и средишта кривине, свешћу на простији метод, но што су досад познати, а притом показати зависност полупречника и средишта кривине за елипсине и хиперболине тачке, од њихових спрегнутих пречника. И. односно метода доказивања ово ће бити оно, што ћу овде као нешто ново да саопштим. Фороноиијски принципи, служиће ми само за доказ онога, што се хоће да одреди, при чему ће играти највећу улогу „Хамилтонов Ходограф“: а осим тога још и криве пруге брзина v_x и v_y и то као функције y и x, ако са v_x и v_y означимо компонирајуће брзине покретне тачке а у правцу X и $У$ осовине ортогананог координатног система, дакле x и y то ће бити координате те тачке. Ми ћемо дакле

криве пруге, тих компонирајућих брзина, разумевати увек у овом облику дате:

$$v_x = \psi(y) \text{ и } v_y = \varphi(x)$$

напротив пак, ходограф је дат у облику

$$v_y = F(v_x).$$

Ове три криве пруге, као што се зна, стоје у тесној свези са самом трајекторијом, јер средством истих, можемо свакада и геометријску природу трајекторије израчунати, или ако су речене три криве већ нацртане, можемо онда путем построја, тачку по тачку трајекторије постројавати. Исто тако, кад је позната брзина тачке, која је ходограф описала, онда ћемо моћи одредити путању и брзину покретне тачке, чијем кретању, дати хидограф одговара. Најзад ако је дато $y = f(x)$, $v_y = \psi(x)$ и $v_y = F(v_x)$, дакле: трајекторија, једна од брзних криви и ходограф, онда смо у стању да произвољној тачки (x, y) трајекторије, одредимо њену апсолутну брзину. и то: по правцу, величини и смислу. У тој цељи ваља само за тачку x, y постројити одговарајућу тачку v_y, x, у брзној кривој; па онда кад ту тачку пројицирамо на ходограф, а у правцу X осовине, а после ту пројекцију спојимо са центром или полом ходографа, онда ће нам одстојање те тачке, а од центра ходографа, дати просто величину, правац и смисао апсолутне брзине у тачки x, y. Овој брзини, добивеној у ходографу, тангента на трајекторијиној тачки x, y иде паралелно.

То је дакле одма један метод, којим можемо да одредимо тангенту на произвољну трајекторијину тачку, а у оном случају, кад су осим трајекторије, познати још: ходограф и једна од брзних кривих пруга, дакле или $v_y = \psi(x)$ или $v_x = \varphi(y)$.

II. У следећем показаћу, да кад је трајекторија коничан влак, онда се ходограф и брзне криве, своде на познате, а врло карактеристичке криве пруге.

У тој цељи, одредимо и испитајмо све односе кретања, за следећи општи случај елептичког кретања:

Дате су једначине трајекторије у овом меканичком или динамичком облику:

$$x = a \sin \varkappa t \ . \ . \ . \ (1 \ ,$$

и

$$y = b \cos \varkappa t. \ . \ . \ . \ (2 \ ,$$

где су x и y опште координате покретне тачке, а за време t, ту је дакле t првобитно промењљива количина, даље a и b то су сталне линеарне количине, док напротив $\varkappa$, претставља нам апсолутан број, већи или мањи од један. Ваља да се одреди сада геометријска природа трајекторије, што ћемо врло лако добити, ако из датих једначина елиминишемо време t. Ово ћемо постићи опет најпростије тако, ако из тих једначина одредимо $\sin \varkappa t$ и $\cos \varkappa t$ па онда сваку од тих нових једначина квадрирамо и саберемо. За резултат тог пословања добићемо ову једначину:

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1 \ . \ . \ . \ . \ (3 \ ,$$

То је дакле једначина, која нам претставља трајекторију у њеном геометријском облику, што није ништа друго, као што видимо, но елипса, које су главне полу-осе: a и b. Тим смо сада дознали и значење количина a и b.

Сад долази по реду да изнађемо ходограф овога проблема, а овај ћемо знати, тек пошто будемо дознали за трајекторијину тачку x, y, компонирајуће брзине у правцу X и Y осовине, које ћемо означити са v_x и v_y; док напротив, исте тачке резултирајућа или тангенцијална брзина нека

је v. Компонирајуће брзине v_x и v_y, то су као што знамо, први изводи даних једначина $x = f_1(t)$ и $y = f_2(t)$ а по t, дакле је:

$$\frac{dx}{dt} = v_x = a\varkappa \cos \varkappa t \quad . \ . \ . \ . \ (4 ,$$

и

$$\frac{dy}{dt} = v_y = b\varkappa \sin \varkappa t \quad . \ . \ . \ . \ (5$$

У слици 1, таблица I. нацртана је трајекторија BAB'A', а по једначинама *1* и *2*, тачка је почела своје кретање од места B, за које је $y = b$. За ту је тачку дакле $\varkappa t = o$, а исто је тако ту и $v_x = a\varkappa$, а $v_y = o$; за тачку A било би $\varkappa t = \frac{\pi}{2}$, а за ту је вредност:

$$v_x = o, \; v_y = -\varkappa b ,$$

и т. д. нашли би одговарајуће брзине у тачкама B_1 и A_1; најзад за $\varkappa t = 2\pi$, долази покретна тачка опет у своје почетно место B, а ово бива после времена $t = \frac{2\pi}{\varkappa}$. Отуда дознајемо већ, да је то кретање по елиптичној трајекторији перијодично. Ми смо дакле добили вредности за v_x и v_y, и то изражене као функције времена, па сада можемо прећи на одређивање геометријске природе ходографа. Ваља нам дакле наћи једначину облика $v_y = F(v_x)$, а ову ћемо добити, ако из једначина (4) и (5) одредимо $\sin \varkappa t$ и $\cos \varkappa t$, па онда те две једначине квадрирамо и саберемо. Пошто то извршимо, добићемо за резултат те операције ово:

$$\left(\frac{v_x}{\varkappa a}\right)^2 + \left(\frac{v_y}{\varkappa b}\right)^2 = 1 \quad . \ . \ . \ . \ (6 ,$$

где су нам v_x и v_y промењљиве или опште координате траженог ходографа. Дакле једначина (6) представља нам

геометријску природу ходографа, а за опште координате v_x и v_y. Као што видимо, та нам једначина преставља опет елипсу, са тога је и ходограф елипса, чије су полуосовине у правцу X и $У$, количине $\varkappa a$ и $\varkappa b$. Узмимо нека је $\varkappa = \frac{1}{2}$, онда нам у слици 1, преставља елипса $bab'a'$, ходограф; у свом правом положају; јер трајекторијиној тачки B одговара у ходографу зрак $\overline{cb}$, који је раван брзини тачке B; брзина тачке A, одговара у ходографу зраку ca и т. д.

Кад би још знали некој трајекторијиној тачки m, наћи одговарајући зрак cn у ходографу; или тачки m одговарајућу тачку n, ми би онда могли врло просто, постројити и тангенту на саму тачку m. У тој цељи, имали би онда кроз m да повучемо праву, која би ишла са $\overline{cn}$ паралелно, па би иста додиривала трајекторију у тој тачки m. Но ово ћемо моћи да одредимо, ако само конструјишемо још једну, ма коју од брзних криви пруга. Ми ћемо у следећем одредити обадве, а употребићемо само н. пр. криву $v_y = \psi(x)$.

Везујући сада једначине (2) и (4) и то елиминишући отуда време t, добићемо за резултат:

$$\frac{v_x}{y} = \frac{a\varkappa}{b} \quad \text{или}$$

$$v_x = \frac{a\varkappa}{b} \cdot y \; . \; . \; . \; . \; . \; (7$$

а то је једначина праве, која пролази кроз почетну тачку координата, дакле кроз c и која је према $У$ осовини нагнута под углом, кога је тригонометријска тантента $= \frac{a\varkappa}{b}$. Дакле једначина $v_x = \varphi(y)$ преставља нам праву пругу и као што ћидимо, брзине v_x сразмерне су ординати одговарајуће тачке; дакле је у B максимум, а у A минимум, који је, $=o$. На-

ђена права $v_x = \varphi(y)$ та је у слици 1 преставлена правом $\alpha' c \alpha$. Другу брзну криву, добиhемо, кад вежемо једначине (1) и (5) и то елиминишуhи време t. Резултат тога везивања, даhе нам тражени однос:

$$\frac{v_y}{x} = -\frac{b\varkappa}{a} \text{ или}$$

$$v_y = -\frac{b\varkappa}{a} x \; \ldots\ldots\ldots \; (8$$

Ово је једначина праве пруге, која пролази кроз почетну тачку координата, а нагнута је према X осовини под углом, кога је тригонометријска тангента $= -\frac{b\varkappa}{a}$. Дакле је и брзна крива $v_y = \varphi(x)$ права пруга која је у слици преставлена пругом $\overline{\beta c \beta'}$, и ми hемо у даљем пословању, орерисати са том правом $\overline{\beta c \beta'}$. Овде је дакле за тачку m, које је $x = \overline{c\mu}$, одговарајуhе $v_y = \overline{\mu\nu}$, које по смислу дејствује у правцу одречнога y; на против за исту тачку, а за $y = \overline{cp}$, ту је одговерајуhе $v_x = \overline{po}$, које дејствује у правцу позитивне X осовине. Како се одреhује за трајекторијине тачке одговарајуhе v_x и v_y то се јасно види из слике.

Даље је врло лако увидети, како смо у стању из тих брзних правих и из трајекторује, рачуном а и путем цртања, да одредимо свакој тачки m, одговарајуhу тачку n у ходографу; па тако исто и саму резултирајуhу брзину $v = \overline{cn}$ моhи hемо изнаhи, и то по правцу, величини и смислу. Ми смо дакле у стању средством речених трију линија, или рачуном, или цртањем одредити тачку по тачку ходографа, дакле и сам ходограф. Ово последње могли би само онда употребити, кад би нам једначина $v_y = F(v_x)$ изишла компликована, или кад би то била крива пруга, коју би било за-

метно нацртати. Међу тим у овом проблему, овде, немамо нужде да се ни једним ни другим послужимо, него ћемо употребити већ познати ходограф $bab'a'$, даље брзну пругу β с β' и саму трајекторију BAB_1A_1.

Сваки је радијус вектор у ходографу резултанта из брзина v_x и v_y, и као така одговара само извесној тачки трајекторије. Дакле, кад је ходограф дат, па ако хоћемо да одредимо извесној трајекторијиној тачки m резултирајућу брзину, ваља да нам је позната само једна од њених компонената, н. пр. v_y; јер кад ту компоненту уметемо у ходограф као ординату ходографа, онда ћемо, спајањем те ординатине крајње тачке са c, добити: правац, величину и смисао резултирајуће брзине, а за ону тачку трајекторије, за коју је v_y једна од компонирајућих брзина. Но за произвољну тачку (m) трајекторије, добија се н. пр. компонента v_y, ако кроз исту тачку повучемо праву $m\nu$ паралелно са Y осовином (или нормално на X осовини) па у пресеку те праве са брзном правом $v_y = \psi(x)$ (а то је ту $\beta c \beta'$) добићемо извесну тачку ν, чије је одстојање од X осовине равно брзини v_y, дакле је $\overline{\mu\nu} = v_y$. Даље ради изналажаја тачки m одговарајуће тачке n у ходографу, ваља повући кроз ν паралелну са X осовином, па где та пресече ходограф, а то је у слици тачка n, онда ће она одговарити тачки m; права cn, то је сада резултирајућа брзина тачке m а у исто доба паралелна тангенти исте тачке m. Као што видимо, ово нам даје начин, да и без помоћи круга одредимо тангенту за тачку m; јер је тангента на тачки m; права (tt') која иде паралелно са ходографовим зраком cn, ваља дакле да кроз m повучемо праву (tt') са $\overline{cn}$ паралну, па је она онда ту и дирка. Паралела νn, сече ходограф обично у двема тачкама, па како се зна, који квадрант ходографа, одговара ком квадранту трајекторије, то нећемо имати двојакога смисла односно бирања зрака као што је

$\overline{cn}$; истина и онај други зрак $\overline{cn'}$ има смисла исто онаког, као што истоме x одговарају у трајекторији две тачке m и m', које једна испод друге стоје нормално на X осовини, дакле зраку $\overline{cn^1}$ паралелна на тачки m' повучена, биће тангента трајекторије, а у тачки m'. По овоме су и брзине тачака m и m_1, по јачини једне и исте, сам што су правци различити.

Из слике се види, како резултирајуће брзине, покретне тачке m, расте исто онако, као одговарајући радијуси вектори ходографа. Напротив брзина ходографа тачке n, та је као што знамо убрзање одговарајућој тачки m, а правац убрзања тачке m биће паралелан са тангентом на тачки n. Дакле ради одређивања убрзања за тачку m, ваља нам наћи брзину одговарајуће тачке у ходографу. Брзина тачака n на ходографу, налази се просто из једначина (4) и (5), јер се истима карактерише динамичка природа ходографа. Први деривати једначина (4) и (5), а по t узети, даће нам компонирајуће брзине у правцу X и Y осовине а за тачку н. пр. n на ходографу. Дакле кад је дат ходограф у облику једначина (4) и (5), онда се врло лако налази све, што би том ходографу одговарајуће кретење карактерисало; а једино геометријска природа ходографа, неби нам била довољна, да дознамо закон кретања тачке m а и њену путању. Пре но што би прешли на специјалне случаје овога проблема, који ће управо да буду тек практично примењљиви, да одредимо још првом ходографу његов ходограф, или што исто значи, да нађемо закон, по ком ћемо моћи да одредимо убрзање за неку трајекторијину тачку. Пошто још и то будемо одредили, онда ћемо тек прећи к одређивању тангенте, полупречника и средишта кривине и за трајекторијину тачку m.

У цељи одређивања ходографа другог реда, означимо са p_x и p_y компонирајућа убрзања тачке m, (x, y) а у правцу X и Y осовине, а то ће бити у исто доба и компо-

нирајуће брзине истога правца за одговарајућу тачку n ходографа. Назначена компонирајућа убрзања, јесу први деривати једначина (4) и (5) по t, дакле је:

$$p_x = \frac{d^2x}{dt^2} = \frac{dv_x}{dt} = - a\varkappa^2 \sin \varkappa t \ldots (9$$

и

$$p_y = \frac{d^2y}{dt^2} = \frac{dv_y}{dt} = - b\varkappa^2 \cos \varkappa t \ldots (10$$

ходографу $bab'a'$ слика 2 табл. I. одговарајући ходограф а у геометријском облику, наћи ћемо, кад једначине (9) и (10) вежемо и из њих елиминишемо време t. Резултат тог елеменисања биће:

$$\frac{p_x^2}{(a\varkappa^2)^2} + \frac{p_y^2}{(b\varkappa^2)^2} = 1 \ldots\ldots (11$$

Као што видимо и ходограф ходографа, или ходограф другога реда, то је опет елипса $\mathfrak{b}\mathfrak{a}\mathfrak{b}_1\mathfrak{a}_1$, чије су осовине $\mathfrak{b}\mathfrak{b}_1$ и $\mathfrak{a}\mathfrak{a}_1$, и то је: $\overline{\mathfrak{c}\mathfrak{b}} = b\varkappa^2$ и $\overline{\mathfrak{c}\mathfrak{a}} = a\varkappa^2$, у слици је цртан ходограф другога реда за $\varkappa = 1/2$, као што је тај број узет и за Хамилто́нов ходограф.

Ради лакшег одређивања онога што даље долази, ваљало би још да знамо правац резултирајућег убрзања $p = \sqrt{p_x^2 + p_y^2}$. а то ћемо добити, ако p_y поделимо са p_x, и ако угао што p са X осовином заклапа означимо са α, онда је:

$$tang\, \alpha = \frac{p_y}{p_x} = \frac{a}{b}\, tang\ \varkappa t\ ,$$

ово важи наравно за тачку m чије су координате x и y; но ако још поделимо x са y, онда ћемо добити тригонометријску тангенту правца радија вектора тачке m, а према X осовини. дакле ако са β означимо угао што тај вектор са X осовином заклапа, онда је и:

$$tang\,\beta = \frac{y}{x} = \frac{a}{b}\;tang\,\varkappa t\,.$$

отуда сада сљедује, да је $\angle \alpha = \angle \beta$. Но како зрак ходографа другог реда, или што исто значи p, пролази кроз исту тачку c као и радијус вектор тачке m, то значи онда, да убрзање p тачке m пада са њеним радијусом вектерем у једно. Овде имамо дакле посла са централним кретањем. Смисао пак убрзања p или силе за јединицу масе, покретне тачке m, добићемо из смисла кретања ходографске тачке n. Па како се n и m као две одговарајуће тачке крећу у истом смислу, то је по томе лако увидети, да је јединици масе одговарајућа сила покретне тачке m привлачна.

Из свега овога следује сада ово врло важно: Ако је n тачка првог ходографа, а тачка m њој одговарајућа једновремена на трајекторији, онда ће тангента тачке n ићи паралелно са mc, јер ће сада тачки n одговарати у ходографу другог реда тачка $\mathfrak{n}$, која се добија у пресеку радија вектора тачке m са ходографом $\mathfrak{b}\mathfrak{a}\mathfrak{b}_1\mathfrak{a}_1$. Слика 2. таб. I. И овде неможе бити двојака смисла о тачки $\mathfrak{n}$ кад знамо да тачки b ходографа првог реда, одговара тачка $\mathfrak{b}$ у ходографу другог реда; даље тачки a одговара тачка $\mathfrak{a}$ и т. д., дакле зна се већ по природи кретања тачака m и n који квадрант ком квадранту тих ходографа одговара.

Осим тога није тешко још и то врло важно увидити, како у зрацима cn и $c\mathfrak{n}$ леже спрегнути пречници, трајекторијине тачке m. Ми ћемо од овога чинити даље важну употребу и отуда извести код параболе нове геометријске законе, па ћемо видети како су код елипсе и хиперболе брзина v и убрзање p за тачку m, сразмерни просто спрегнутим полупречницима исте тачке. И овде код овог проблема постоји исто то, само што су v и p овде сразмерни деловима спрегнутих пречника тачке m.

III. Ми смо дакле досадањим посматрањима датог нам кретања, дознали брзину тачке n или што исто значи, убрзање тачке m. У слици 2. таб. I преставља нам $\overline{cn}$ величину, правац и смисао убрзања p за тачку m; даље знамо исто тако и брзину v за исту тачку m, а та је радијус вектор одговарајуће тачке n, дакле је $\overline{cn}=v$, па можемо сада прећи на одређивање полупречника и средишта кривине за тачку m. Ово ћемо постићи путем построја, овако:

Из динамике, или нàизад и из фороиомије, познато је, да је нормално убрзање p_n, неке трајекторијине тачке (m) дато у овој једначини:

$$p_n=\frac{v^2}{\varrho}$$

гди је ϱ полупречник кривине трајекторије а на том месту. Отуда добијамо да је:

$$v^2=p_n.\varrho,$$

дакле је v средња геометријска сразмера између нормалног убрзања p_n и полупречника кривине ϱ. Нама је познато p_n (јер је познато p и нормала на тачки m) и v, па ћемо лако наћи још непознато ϱ, а ово опет овако:

Ваља на тачку m пренети паралелно ходографа зрак или полупречник $\overline{cn}$ дакле начинити $\overline{mn_1}=\overline{cn}$, затим, повући на тачку m нормалу mN, даље пренети на исту тачку резултирајуће убрзање p и ту начинити $p=\overline{mn'}=\overline{cn}$, ово убрзање треба пројицирати на нормалу mN, па је онда та пројекција $mn''=p_n$: дакле имамо и p_n. Сада нам ваља пренети p_n у истој нормали тачке m али на противну страну и начинити $mn'''=p_n$, затим треба саставити n''' са n_1, па онда на тој правој $n'''n_1$ а у тачки n_1 треба повући опет једну нормалу n_1N_1, гди се сада нормала ова, са оном нормалом тачке m пресекла буде, у тој је тачки и центар кри-

вине места m, а то је у слици тачка o. Одстојање тачке m од тачке o, дакле $\overline{mo}$ то је равно траженом полупречнику ϱ. Ово пак сљедује просто отуда, што је:

$$\overline{mn_1}^2 = \overline{mn'''}.\ \overline{mo},\ \text{дакле је}$$

$$\overline{mo} = \varrho = \frac{v^2}{p_n}\ .$$

Као што се види, овде је стало за тим, да осим нормале mN, добијемо још једну пругу nN_1, а ову ћемо моћи још и овако добити. На тангенту тачке m треба пренети паралелно самом себи пречник $\overline{ncn'}$ и то тако да тачка c падне на тачку m, дакле дуж полупречника cm, на тај начин добићемо на реченој тангенти две тачке n_1 и n_2 за које је $mn_1 = mn_2 = v$. Саставимо сада тачку n_2 са n'', па ћемо имати праву $n_2N_2 \parallel n_1n'''$. Дакле место што смо повлачили нормалу на n_1n''', добићемо истоветну нормалу, ако таку повучемо на праву n_2N_2, дакле је ту $n_1N_1 \perp n_2N_2$, где се сада нормала n_1N_1 сече са нормалом mN, а то је у o, то ће бити центар кривине, места m. Ми ћемо се у даљим примерима служити овом последњом методом, јер нам она даје решење непосредно.

Из овога другог построја добијамо још једно правило за построј полупречника и средишта кривине, за трајекторијину тачку m:

Ваља на тачку m пренети паралелно а дуж пречника исте тачке, одговарајући пречник $(\overline{nn'})$ ходографа (тај ће пасти онда као што знамо у тангенту тачке m). Тиме се на тангенти тачке m добијају две тачке n_1 и n_2; затим треба пренети од тачке m а у њеном пречнику одговарајући полупречник $\bar{c}n$ (а то је комад $\overline{mn'}$) који је првом по правцу спрегнут. Даље ваља повући на тачку

m нормалу mN и на исту пројицирати нормално тачку n' чиме се добија у нармали друга тачка n''. Ову тачку треба сада спојити или са тачком n_2 или са n_1, па онда треба или из тачке n_1 или из тачке n_2 поставити нормалу на ту спојну пругу н. пр. на $n_2 N_2$ из тачке n_1. Где се та нормала — (дакле $n_1 N_1$) буде пресекла са нармалом mN тачке m, у тој ће тачки лежати центар кривине за тачку m, а полупречник кривине, раван је одстојању те централне тачке од m.

Ово су дакле односи, који постоје између одговарајући зракова, једнога и другог ходографа, а за тачку m и полупречника кривине те тачке.

Ово што је досада развијено, а односно тангената и полупречника кривине, изгледало би као непрактично за конструјисање, али опет зато долазе таки случаји у графодинамици, зато ово опште посматрање има свога потпуног значаја, и тек ће нам оно моћи да објасни ово што сљедује, а као много простије.

IV. Мени је овде главни задатак бијо, да одредим геометријским путем тангенту и полупречник кривине, за неку тачку коничких влакова и да том приликом покажем просту конструкцију тих количина, која ће у колико је мени ова ствар, о полагању тангената и изналажају кривних полупречника позната, бити за параболу сасвим нова у геометрији. У сљедећем упознаћемо се са односем, који постоји између спрегнутих полупречника неке елиптичке тачке и полупречника кривине елипсе на том месту. Ми ћемо сада у следећем, а опет елиптичком кретању тачке m, добити за одредбу полупреника кривине те тачке, врло просте односе, чим само досадање елиптичко кретање у нешто модификујемо. Простота досадање проблема а и овога што сљедује, зависиће од избора броја $\varkappa$. Узимимо дакле, па у досадањем елиптичком

кретању ставимо нека је $\varkappa = 1$; за тај случај онда имаћемо да је механичка природа трајекторије ова:

$$x = a \sin t$$

и

$$y = b \cos t$$

Трајекторија у овом случају биће она иста елипса, коју смо добили у једначини (3) тачке I. јер она, као што смо тамо видели, независи од броја $\varkappa$. Напротив, једначине (4) и (5) прелазе у ове:

$$v_x = a \cos t \quad \ldots\ldots \text{(4}'$$

и

$$v_y = b \sin t \quad \ldots\ldots\ldots \text{(5}'.$$

Што се тиче ходографа овога проблема, тај је по једначини (6) овога геометријског облика:

$$\frac{v_x^2}{a^2} + \frac{v_y^2}{b^2} = 1 \quad \ldots\ldots \text{(6}'$$

дакле опет елипса, и то је ова сада конгрујентна са самом трајектријом. Овде смо дакле већ добили за ходограф и трајекторију не различите, но на против истоветне криве пруге, дакле много простије но у пређашњем општем проблему.

Даље, исто тако и криве пруге брзина, т. ј. $v_x = \varphi(y)$ и $v_y = \psi(x)$, оне су сада по једначинама (7) и (8) дате у овим изразима:

$$\frac{v_x}{y} = \frac{a}{b} \quad \ldots\ldots \text{(7}'$$

$$\frac{v_y}{x} = -\frac{b}{a} \quad \ldots\ldots \text{(8}'$$

а то су једначине дијагонала $\alpha\alpha'$ и $\beta\beta'$ око трајекторије $BAB'A'$ слика 3 таб. II описаног четвороугоћка $\alpha\beta\alpha'\beta'$, кога стране иду паралелно са главним осовинама те елипсе. Овде смо дакле докучили одма ево то, каку улогу играјуречене дијагонале у фороноимији, а ми ћемо им у даљим посматрањима дати просто геометријски значај и необзирући се на њихову фороноимијску природу или њихов фироноимијски значај.

Осим овога је даље p_x и p_y по једначинама (9) и (10) а за овај проблем, дато у овим једначинама:

$$p_x = - a \sin t \; . \; . \; . \; . \; . \; . \quad (9'$$

и

$$p_y = - b \cos t \; . \; . \; . \; . \; . \; . \quad (10'$$

По овоме дакле компонирајућа убрзања расте исто онако као и координате тачке m. Већ само због овога односа, мора да резултирајуће убрзање тачке m $\left(p = \sqrt{p_x^2 + p_y^2}\right)$, пролази свакада кроз елипсин центар c, или што исто значи. p дејствује у радијусу вектору тачке m, а управљено је к центру c, где је и пол тога вектора.

Најзад што се тиче геометријске природе ходографа другог реда, тај је по једначини (11) дат у изразу:

$$\frac{p_x^2}{a^2} + \frac{p_y^2}{b^2} = 1 \; . \; . \; . \; . \quad (11'$$

дакле то је опет елипса и то конгрујетна са трајекторијом: а по ономе што смо мало час рекли о резултирајућем убрзању, резултирајуће убрзање p тачке m, биће сада у овом проблему по правцу, месту, величини а тако исто и смислу, равно оном зраку у трајекторији, који тачку m са средиштем c саставља.

Ми смо дакле добили трајекторију, ходограф првога и другога реда све у једној и истој кривој прузи —

елипси — а брзне праве, оне су дијагонале четвороугоника који темена елипсе додирује, па је сада врло природно, како ће и одређивање тангената и полупречника кривине за неку елипсину тачку m, испасти много простије но у пређашњем општем проблему. У следећем прећи ћемо дакле на построј дирке и полупречника кривине за елипсину тачку m, а све ћемо ово чинити опет по оним општим принципима општег проблема.

У слици 3. таб. II. $BAB'A'$ је елиптичка трајекторија, дијагонала $\beta\beta'$ то је брзна права $v_r = \psi(x)$, Хамилтонов је ходограф иста елипса, само што је тачки B одговарајућа тачка у ходографу тачка A или тачки B трајекторије одговарајући је зрак у ходографу $\overline{cA}$, дакле ако m почиње своје кретање у B, онда ходографска тачка n почиње њено кретање у A. Напротив тачка n ходографа другог реда — што је опет иста елипса — почиње своје кретање од тачке B', а у опште речено, зраци тачака n и n **то су увек спрегнути пречници** одговарајуће трајекторијине тачке m, пошто тачка m са n лежи увек у истој правој, која и кроз центар c пролази. Кад знамо и то, онда ћемо прећи прво к построју тангенте за неку трајекторијину тачку m. Ово се постизава по овом правилу, а са поставком, да се користимо дијагоналом $\beta\beta'$.

Треба пројицирати тачку m **на дијагоналу** $\beta\beta'$ **и то паралелно са једном од главних осовина,** н. пр. **са** BB', **ту пројекцију** ν, **ваља поново пројицирати на елипсу, а паралелно са другом главном осовином — овде је та пројекција тачка** n **— кад саставимо центар елипсе са том последњом пројекцијом, онда је тај зрак спрегнути полупречник тачке** m. **Дирка на тачки** m **то је** $\overline{tt'} \parallel \overline{nn'}$. Овим смо путем нашли за тачку m спрегнуте пречнике $\overline{mm'}$ и $\overline{nn'}$.

Пошто смо одредили правило за полагање тангенте на елипсу, прећи ћемо сада на одређивања средишта и полупречника кривине за елипсину тачку m. Ми знамо да је графодинамички значај зрака $\overline{cn}=v$, даље је $mc=p$, зато ћемо за нострој средишта и полупречника кривине тачке m, поставити ово правило:

Пошто су нађени за тачку m спрегнути пречници, $\overline{mm'}$ и $\overline{nn'}$, ваља на тангенту тачке m пројицирати крајње тачке n и n' спрегнутог пречника (nn') и то паралелно првом пречнику (mm'), тим се добијају на тангенти две тачке n_1 и n_2. Затим ваља на тачку m постројити нормалу mN, ова ће нормала сећи пречник паралелан са тангентом у тачки m_1; ту тачку треба спојити са једном од пројекција n_2 или n_1, (овде н. пр. са n_2) и повући праву $n_2m_1N_2$, затим ваља из оне друге пројекције n_1 постројити нормалу n_1N_1 на правој n_2N_2, па где се прва и последња нормала секу — дакле mN и n_1N_1 — а то је овде у тачки o, ту је центар кривине елипсе на месту m; а одстајање те тачке од тачке m ($\overline{om}$) јесте полупречник кривние.

Видимо дакле да је нострој полупречника и средишта кривине, чисто геометријске природе, једино је доказ томе изведен динамичким путем. Дакле ту смо имали прилике да видимо каку важну улогу играју спрегнути пречници елипсе, као и то, да је, како полагање тангенте на тачку m, тако исто и построј полупречника кривине те тачке, извршено све без помоћи круга.

Центар кривине тачке B', лежи у пресеку осовине BB' са нормалом на дијагонали $\beta\beta'$, а то је у тачки q_1, и т. д. лако је наћи центар кривине и за остале карактеристичне тачке елипсе, тако је p_1 центар кривине за тачку A'.

Гдигод је дакле могуће постројити за неку трајекторију: ма коју од брзних криви пруга, ходограф првога и другог реда, моћићемо постројити врло лако дирку и полупречник кривине за произвољну тачку трајекторије.

О построју тангенте на елипсину тачку m може се још једна метода извести, и то помоћу обеју брзних пруга $v_x = \varphi(y)$ и $v_y = \psi(x)$, дакле сретством главних дијагонала $\beta\beta^1$ и $\alpha\alpha^1$ слика 4, таб. II које нам представљају те брзне праве. У тој цељи ваља да нађемо компонирајуће брзине тачке m; а ове ћемо наћи овако: ваља повући кроз дату тачку m једну паралелну са главном осовином BB^1 или са Y осовином (сл. 4) и другу паралелну са AA^1 или X осовином. Прва паралела одређује $v_y = \mu\nu$, а то је одсечак на истој измеђ осовине X и дијагонале $\beta\beta^1$; друга паралела осређује $v_x = wv$, а то је одсечак на истој измеђ осовине Y и дијагонале $\alpha\alpha^1$. Ове нађене одсечке ваља пренети, њима самима паралелно на тачку m и из њих постројити правоугољак $m\omega'\tau\nu'$. Дијагонала тог правоугољка, и то она која кроз m пролази то је у исто доба и дирка на тачки m. Ово је истина подобна, но опет зато различна метода полагања тангенте на елипсу, од познате Робервалове методе; јер овде имамо управо геометријски став, пошто смо употребили одсечке, а необзирући се на њихово фирономијско значење.

Отуда добијамо за построј тангенте на елипсу ово геометријско правило:

Треба кроз дату елипсину тачку m повући нормале на њене главне осе, па одсечке што добијамо у тим нормалама, а лежеће између главних оса и одговарајућих главних дијагонала, — а то је $\mu\nu$ и ωv — ваља пренети паралелно на тачку m, из тих комада ваља постројити правоугољак, кога су исти комади стране.

дијагонала тог правоугоњка, а из тачке m излазећа, то је дирка на датој тачки m.

Најзад из фороноиијског гледишта, а на познато елиптичко кретање, добијамо још један метод за построј спрегнутог пречника тачке m; а то је овај: повуцимо кроз дату тачку m нормалу на главну осу н. пр. на AA' (слика 3) и нађимо њој симетричку тачку ω а према истој оси, даље повуцимо сада кроз ту тачку ω паралеле према обема осама и продужимо их до пресека њиховог са дијагоналом $\beta\beta^1$ слика 3, тим се добијају у тој дијагонали две тачке ν и ν' или комади $\omega\nu$ и $\omega\nu'$; постројмо најзад из тих комада правоугоњак $\omega\nu n\nu^1$, онда је истога правоугоњка тачки ω противположени ћошак n, конјунгирата тачка тачки m; дакле је cn спрегнути полупречник тачке m, коме је дирка у m паралелна. Другу конјунгирату тачку n', добили би да смо тачки m тражили симетричку тачку према BB^1 осовини. Да се праве $n\nu^1$ и $\omega\nu^1$ доиста секу у дијагонали $\beta\beta$, доказује се фороноиски тиме, што ω и m имају истоветне брзине.

V. Како се свакад из елипсине једначине даје извести једначина хиперболе, и то на тај начин, кад у централној једначини елипсе, квадрат једне од оса узмемо негативно, која ће нам бити онда имажинерна оса хиперболе, то ће се онда и сви други построји, који важе за елипсу, моћи са неким малим изменама пренети на хиперболу.

Тако асимптоте хиперболе, биће нам брзне праве, дакле оно ће исто да значе, што и главне дијагонале код елипсе. Но што се тиче ходографа првога реда, тај је код хиперболе њена конјунгирата хипербола, док напротив ходограф другога реда, тај пада уједно са оргиналом или датом хиперболом. Кад то знамо, онда је лако да постројимо тангенту, полупречник и центар кривине за неку хиперболину тачку. Који буде дубље у ову читаву ствар загледао, мо-

ћиће видети да се код хиперболе обе брзне праве, могу преставити само јасном макијом од осимптота н. пр. са CM (слика 5, табл. III) дакле се у истој поклапају обе те праве. Али опет је зато овде за исту праву:

$$v_x = \frac{a}{b} y \text{ и } v_y = \frac{a}{b} x$$

где се сачиниоцима $\frac{a}{b}$ и $\frac{b}{a}$ опреςује нагиб тих двеју а у једно склопљених прави CM према Y и X осовини.

Једначина дате хиперколе нека је:

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1$$

дакле ту је AA^1 стварна, а BB^1 имажинерна оса.

Ми ћемо сада моћи наћи и једначину ходрографа првога реда, ако једначине за брзне праве, прво квадрирамо, дакле биће:

$$v_x^2 = a^2 . \frac{y^2}{b^2}$$

и

$$v_y^2 = b^2 . \frac{x^2}{a^2}$$

друго, поделимо сада прву једначину са a^2 и другу са b^2 и одузмимо горњу од доње, па ћемо добити:

$$\frac{v_y^2}{b^2} - \frac{v_x^2}{a^2} = \frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b} = 1$$

дакле је је једначина ходографа:

$$\frac{v_y^2}{b^2} - \frac{v_x^2}{a^2} = 1,$$

а то је првој хиперболи конјунгирата хипербола, за коју је AA^1 имажинерна а BB^1 стварна оса. Ми ћемо спрегнути пречник тачке m (слика 5) одредити по принципу четвороугољка $m\nu' n\nu'$, где је тачка n тачки m конјунгирата, дакле cn спрегнути полупречник тачке m; тачка је n у исто доба и тачка конјунгирате хиперболе. Тангента на тачки m паралелна је правој cn.

Дакле, принцип спрегнутих пречника а у цељи одређивања полупречника и центра кривине, моћи ћемо употребити и код хиперболе, али само са том једином разликом, што ћемо у построју, полупречник хиперболине тачке или њен вектор од тачке c рачунајући пренети на исту тачку у истој правој а у противном смислу, па да добијемо центар кривине на његовом правом месту.

Дакле построј центра и полупречника кривине, за хиперболину тачку m бива овако:

Кроз m повућемо паралеле са AA^1 и BB^1, које ће сећи асиниптату CM у тачкама ν и ν', из комада $m\nu$ и $m\nu'$ узимајући их за стране четвороугољка; ваља постројити чотвороугољак $m\nu n\nu'$, тачки m противположени ћошак n, то је конјунгирата тачка тачки m, дакле је cn спрегнути полупречник, или nn^1 спрегнути пречник исте тачке, кад начинимо да је $cn^1 = cn$, том пречнику повучена паралела кроз тачку m биће дирка те тачке, а одсеци дирке што леже између двеју асимптота то је у исто доба и равно спрегнутом пречнику или је $mn_1 \# cn$ и $mn_2 \# cn^1$. Овде код хиперболе имамо дакле на тачку m пренешени спрегнути пречник тачке m. Даље ваља на тачку m повући нормалу mN, затим треба у правој cm пренети одстајање cm или полупречник тачке m на противну страну од исте, чим се добија нова тачка m^1 за коју је $mm^1 = cm$. Даље ваља полупречник mm^1 или тачку m^1 пројицирати нормално на нормалу mN, чиме се добија тачка m_1 (дакле

је mm_1 пројекција полупречника mm'), сада имамо све што је нужно за построј центра и полупречника кривине за тачку m. Најзад треба једну од тачака n_1 или n_2, н. пр. тачку n_1 спојити са тачком m_1, дакле ћемо добити праву $n_1 N_1$, на ову праву ваља повући иза оне друге тачке n_2 нормалу $n_2 N_1$; па, где се ова нормала пресече са нормалом дате тачке m, а то је овде у тачки O, та је тачка центар кривине, а om то је полупречник кривине дате тачке m.

Овде смо сада и то видели, да нам за построј спрегнутог пречника тачке m, није била нужна и она друга грана хиперболина а још мање употреба круга, но смо просто оперисали са самом тачком m и њој најближе лежећом осимптотом.

Најзад вредно је и овде напоменути, да се тангента на тачку m даје постројити још и сретством правоугољка, кога су стране а у тачки m под правим углом стичуће се v_x и v_y. Из таких страна постојени правоугољак, даће нам у својој дијагонали која кроз тачку m пролази у исто доба и дирку на тој тачки, а величина те дијагонале равна је спрегнутом полупречнику исте тачке. Стране те $v_x = \mu^1 \nu^1$ и $v_y = \mu \nu$, равне су одсечцима кроз тачку m повучених паралела према AA^1 и BB^1 осовини а који леже између тих осовина и асимптоте cM.

Дакле ово је онако исто као и код елипсе. Осим тога дознали смо у исто доба још и интересантан однос ћошкова m и ν, познатог нам четвороугољка $m\nu n\nu'$, па је по томе н. пр. тачки r конјунгирата тачке s, дакле дирка на тачку r ишла би паралелно зраку cs, што би био наравно и спрегнути полупречник те тачке r. Најзад овде добијамо тиме једну методу, по којој ћемо моћи постројити, некој хиперболи њену конјунгирату, пошто знамо да су B, n и s тачке таке хиперболе.

VI. Још нам остаје сада да постројимо без употребе круга: дирку, центар и полупречник кривине за неку параболину тачку.

Узмимо дакле да имамо већ нацртану параболу $M_1\ cM$ сл. 6, табл. III па да за њену будикоју тачку m постројимо дирку, центар и полупречник кривине. Ове параболе нека је главна оса cX, а на темену c дирка cY. Парабола је као што знамо трајекторија које је једначина:

$$y = ct \text{ и } x = p \frac{t^2}{2},$$

где је p неко непромењиво убрзање, а које дејствује у правцу cX осовине, даље је ту c стална брзине што дејствује на покретну тачку m у прапцу cY осовине; најзад x и y то су тачке m опште каординате а t то је време и прапромењлива количина. Ту је дакле $v_x = pt$ а $v_y = c = const.$ Ако ми сада означимо произвољну дужину $cB = c$, онда је Хамилтопов хидограф ове трајектарије, кроз B повучена права, а паралелна са cX осовином, а то је у слици cH.Ваља нам још да одредимо брзну криву н. пр. $v_x = \varphi(y)$, а то бива овако. За $t = 1''$ одговарајуће је $y = c = cB$ и $x = \frac{p}{2}$ дакле је убрзање $p = 2x = 2\,\overline{Bm_1} = \overline{Bb}$; али како је $v_x = pt$, то је за $t = 1''$ и $v_x = p$, што значи да је тачка b тачка, која припада брзној прузи $v_x = \varphi(y)$, а пошто је још по једначинама $v_x = pt$ и $y = ct$ једначина $v_x = \varphi(y)$ овога вида: $v_x = \frac{p}{c}\, y$, то је и брзна пруга прво права, која кроз c прелази а друго и кроз тачку b дакле је та права у слици означена са cbz. Ми смо овде узели тачку B сасвим произвољно, и према тој тачки или према $cB = c$ добили смо и одговарајуће $Bb = cb' = p$, а то значи, кад би на тачку c дејствовала стална брзина

$c = cB$ у правцу Y осовине, а у исто доба још у правцу X осовине и стално убрзање $p = cb'$, онда би се тачка c кретала по већ нацртаној или прописаној параболи. Отуд је сада врло увиђавно и то, да је cz само за такве односе c и p брзна права, као и BH одговарајући ходограф, а напротив, чим би B узели на другом месту, а опет у Y осовини, ми би онда наравно добили одма и друго p, дакле другу брзну праву а и други ходограф, ми можемо B бирати како нам је најугодније, према чему ће се cz и BH мењати.

Да смо узели н. пр. за тачку m' која је тачки m а према Y осовини симетрички положена, да ходограф кроз њу пролази, дакле да је μ' вертикално над m' оно исто, што и B над m_1, онда би ходограф био $\mu' z^1$ а брзна права би пролазила кроз тачку n' за коју је $\mu'\nu' = 2\mu'm'$, а ова би била cz'. Даље тачки m' одговарајућа брзина била би cn', па са тога би и тангента на m' ишла паралелно самој брзној правој cz'. У оваком би случају на тачку c, морале да дејствују у исто доба: у правцу $-cY$ осовине брзина $c\mu' = c'$ и стално убрзање $p_1 = \overline{\mu' n'}$ у правцу cX осовине, па да опише параболу $cm'M_1$; најзад за тачку m' било би $v_x = \overline{\mu'\nu'}$.

Међутим за даље построје биће уопште много практичније, да за cB узмемо неку средњу или омању вредност, дакле и ходограф да је ближи к cX оси, како би за конструјисање добили мање операцијоне линије; дакле бирање правих cz и BH оставља се конструктеру на вољу.

Ми ћемо сада за одређивање правила, по коме ћемо на параболину тачку m постројити тангенту, центар и полупречник кривине, узети да је у овом проблему BH ходограф а cz одговарајућа брзна права. Кад повучемо кроз дату тачку m паралелну са параболином главном осом cX, онда је одсечак на тој паралели а између осовине cY и праве cz, као што знамо, тачки m одговарајуће v_x, дакле

је ту одсечак $\mu\nu = r_x$. На тај начин добили смо у правој cz тачку ν.

Кад ту тачку прајицирамо на ходограф паралелно према cY, добићемо као пројекцију те тачке, на ходографу тачку n, а ова тачка одговара једновременој тачки m на трајекторији. Дакле кад саставимо тачку n са c, онда је комад cn, апсолутна брзина (v) тачке m на трајекторији, и кроз m повучена права а паралелна са cn, биће тангента на параболиној тачки m, што је на слици 6 таб. III. представљено са tt. Центар и полупречник кривине за параболину тачку одређује се овако:

Пренесимо на тачку m, а у тангенти tt^1 одстојање $cn = v$ са једне и друге стране од исте тачке, дакле начинимо $mn_1 = mn_2 = cn = v$, даље преместимо на исту параболину тачку комад $Bb = p$ паралелно и у смислу главне осе cX, одкуда добијамо на тачки m комад $mp = Bb$ и пројицирајмо сада исти комад mp нормално на нормалу mN те тачке m, онда ће пројекција тачке p у тој нормали пасти у P, па са тога је $mP = p_n$, нормално убрзање исте тачке m. Најзад саставимо тачку P, са једном од тачака n_1 или n_2, н. пр. са n_2, дакле повуцимо праву n_2PN_2, затим повуцимо из оне друге тачке n_1 на правој n_2PN_2 нормалу n_1N_1, где се сада иста нормала n_1N_1 пресекла буде са нормалом тачке m, дакле са mN што бива у тачки o, та је тачка сада центар кривине тачке m, а одстојање mo равно је полупречнику кривине исте тачке m.

Сматрана ова конструкција са географијске стране, видимо да при построју дирке, центра и полупречника кривине параболине тачке m, играју главну улогу две особене праве пруге BH и cz, а ово добијамо геометријски овако. У теменој тангенти параболе ваља узети произвољно неку тачку B и кроз исту повући, са параболином осом паралелу BH, па је иста једна од правих, која ће нам служити за

малочас речене построје. Даље тој добивеној паралели (BH), ваља пренети од тачке B а у смислу параболине осовине, комад Bm^1 лежећи између темене тангенте и палаболе на противну страну параболине тачке m^1, дакле начинити $Bm^1 = m^1b$; та добивена тачка b спојена са параболиним теменом c, даће нам другу помоћну праву cbz и сада се помоћу тих правих одређује: тангента центар и полупречник кривине, за произвољну параболину тачку m овако:

1) Ваља кроз дату тачку m повући паралелу са главном осовином, која ће сећи праву cz у тачки ν, ту тачку треба пројицирати нормално према главној оси, на паралелу BH, па се добија у истој тачка n (као пројекција тачке ν). Ова тачка са параболиним теменом c састављена, даје праву cn, која са тантептом тачке m иде паралелно. Дакле кроз тачку m повучена права $tt' \parallel cn$ биће тангента параболе на тој тачки.

2) Комад cn треба пренети на тангенту тачке m, са обе стране од m; тиме се на тангенти добијају две тачке n_1 и n_2 (гди је $mn_1 = mn_2 = cn$). Затим треба пренети сталну катету Bb на исту тачку m и начинити $mp \# Bb$. Даље, ваља повући на m њену нормалу (mN), па на исту нормално пројицирати тачку p, чија је пројекција на реченој нормали тачка P. Ову пројекцију P, ваља саставити или са тачком n_2 или са n_1, па онда из оне друге тачке, — дакле или из n_1 или у другол случају из n_2 — треба повући на ту последњу праву нову нормалу. Најзад, гди се буде та последња нормала пресекла са прâвом нормалом тачке m, у тој ће тачки онда лежати центар кривине тачке m; а одстојање те пресечне тачке од m, то ће бити полупречник кривине за параболу, а у месту m.

Центар и полупречник кривине за тачку m^1, који са m има исту абсцису, повучена је помоћна паралела кроз

саму ту тачку, а *cz'* то је друга помоћна. У слици се види како је нађен центар *o'* и полупречник кривине (*o'm'*). Исто је тако са помоћним правима *BH* и *cz*, постројен центар и полупречник кривине за параболино теме *c*, што се из слике јасно види.

Код овог је проблема брзна крива $v_y = \psi(x)$, склопила се са ходографом у једно, а пошто је *cz* друга така и то $v_x = \varphi(y)$, то можемо постројити тангенту на тачку *m* подобно као оно код елипсе, сретством дијагонале правоугољка, кога су стране $\mu\nu$ и *cB*. Дакле кад пренесемо на тачку *m* паралелно одстојање $\mu\nu$ и *cB*, рачунећи иста по смислу од μ па на ν, и од *c* па на *B*, па онда кад постројимо из њих правоугољак (по принципу паралелограма брзина), онда ће дијагонала тог правоугољка која кроз *m* пролази, бити дирка на тој тачки *m*.

Држим да сам темат, о полагању тангената и построј центра и полупречника кривине, за тачке коничних влакова са кинематичке стране, довољно исцрпијо. Другом ћу приликом продужити фороромијска испитивања других криви пруга, а у цељи одређивања неких њихових геометријских односа, а на првом ће месту доћи, графијско решавање једначина: $tang\ \alpha = 2\alpha$ и $tang\ \varphi = \varphi$, које једначине долазе код извесног рода принуђеног кретања, или кретања по прописаној путањи.

20 Јануара 1877 год.
у Београду.

Љув. Клерић

професор механике на вел. школи

ИСТОРИЈА КАО НАУКА.

I

Особеност историјских појава — метода истраживања.

Од како су природне науке, нарочито од прве половине овога века, узеле необичан полет, њихов се уплив моћно показао и у свима осталим гранама људскога знања. Овај силан прогрес природних наука нарочито се јавио тада, када су се оне махнуле свију постулата и основа, у које су их старе свемоћне философске системе сапутале, па се посве независно осврнуле поступном испитивању природних појава, те емпиричким путем, анализом појава, дошле до сувременог ступња развитка, где већ данас њихов начин истраживања, увенчан толиким успесима, стоји као узор правилне методе, па нагиње да освоји земљишта и у самом, тако названом „моралном свету“ појава. Индуктивна метода истраживања, то јест, полаз од оделитог познатог ка општем непознатом, са конкретног на апстрактно, путем опажања и опита, то је тај пут, што га природне науке меће као принцип свакога испитивања, те га препоручују на примену и у социјалном и духовном свету. У чисто физичким појавима тај емпиричан начин истраживања показао је својим големим успесима, колико је тачан, удесан и плодовит; он потпуно одговара природи појава, који се меће под испит и зато је од резултата. Да ли је пак у стању, да покаже толико успеха и у свету духовних по-

јава, то и јесте оно питање, које смо ради поближе да осветлимо, јер од њега зависи и питање, да ли је и којим путем и историја кадра, да постигне бар приближан ступањ тачности? Ово је тим нужније, што се данас често врло олако, једнострано суди, па или се одриче сваки успех философији и друштвеним наукама без индукције и природних наука, т. ј. ако се не ослободе својих система a priori и хипотеза без основа, те не баце у наручја цигло спасоносном путу природњачког истраживања; или се опет са противне стране ученици и присталице „моралног света“ грчевито одупиру, да очувају своје „дисциплине,“ одричући сваку могућност примене индуктивне методе у духовним појавима. Оваке крајности могле су потећи само из недовољног познавања природе ових двеју врста појава, физичких и духовних, и њихових граница, о којима би пре свега ваљало дати чиста рачуна. Тек тада бићемо кадри, да им назначимо и прилагодимо методе истраживања, које су према самој особини појава у стању, да одговоре научним захтевима ових двеју знанствених група.

Протумачити везе међу појавима свести и појавима физичким, довести у јасну хармонију противност материје и духа, расветлити тај сукоб у природи, то је био и остаје Сизифов задатак свеколиком знању људском. Прве искре људског сазнавања коснуле су се овога тамног регијона и изгубиле се у њему. О томе имадемо довољно доказа у историји философије. У првоме зачетку знања, ма колико још оскудноме, ми већ сусрећемо тај проблем; — он се протеже кроза сав развитак науке, па и данас, где су све науке а нарочито природне, учиниле толики прогрес, та неразрешива, вечна упитница намеће се на свакоме кораку људском духу, који би хтео, да узрочношћу протумачи појаве природине. Након многих самообмана, после толиких освојења, природна наука неопходно је застала

пред проблемима, на којима се философија још давно и давно заустављала, а тај је проблем у првој линији, да се на природном позитивном путу протумаче духовне појаве из материјалних прилика, да се доведу у узајамну каузалну везу, која је за нас најсавршенији облик сазнања. Само као у прилог овог тврђења да наведемо Русо-а, који се о овоме проблему тако јасно изражава, а колико их је још било пре њега, који су покушавали да га објасне, па га се махнули без успеха! Русо овако вели: „Физика нам тумачи донекле механизам чула и постање идеја; али где је питање о моћи воље, слободног избора и самосвести, ту онда наилазимо на појаве чисто духовне, који се никако не тумаче механичким законима."[1] Није нам у цељи, да се овде упуштамо у излагање оделитих чињеница, резултата и назора у питању о односу физичких и духовних појава; толико је извесно, да појаве живота почивају на подлози физичких услова и закона; — зависност у првој линији очевидна је. И кад би природна наука једном успела, да са математичком тачношћу упозна делателност нервне системе, нама опет никако не би био разумљив постанак свести и мишљења из прилика чисто материјалних. Али најсавршенији продукт живота, мисли људске, никако се још не дају подвести у узрочну везу са физичко-хемијским процесима у мозгу. За нас је овде довољно да само констатујемо тај факт, кога су најважнији заступници природне науке изрекли и признали, наиме, да ту лежи једна од граница људскоме сазнању, што се појаве духа никако не дају разумети из материјалних погодаба.[2]

---

[1] Види: „Oeuvres de J. J. Rousseau. Amsterdam 1772. Tome II. у расправи: „Origine de l'inégalité parmi les hommes," стр. 17.

[2] Види о томе нарочито расправу физијолога *Емила ди-Боа-Рејмона:* „Ueber die Grenzen des Naturerkennens," Leipzig 1872., која је као

Историја имаде посла са појавима духа човечанског, а природна наука дакле признаје, да се дух човеков не тумачи физичким путем. Цељ је природним наукама, да све појаве објективног света сведу и протумаче механиком атома, кретањем и стројем најмањих материјалних честица, а поље рада су им физички појави. Историји су предмет догађаји и стања људскога друштва, које је организовано из најсавршенијег продукта природиног, човека; њезина највиша цељ била би, да нађе механику кретања ове суме атома друштвених — индивидуа људских. Њихов субјективан свет даје нам све историјске идеје; једном речју историјско је поље рада духован живот човештва. У физичким појавима природе ум је људски дугим опажањем и опитом упазио равномерност, протумачио узроке, навезао дејства њихова — нашао законе природе. А зар историја није у стању, да постане науком? Зар су у ње сви појави само индивидуални? Не дају ли се и њима пронаћи општи закони? Кад данашњи, врло позитивни природњачки мисленици, очајно застају пред загонетком, шта је то мисао, - онда је тим пре историчару остављено, да каже, у колико се емпирички даје опазити правилност у делањима народа и да се поред свију покушаја још није

признање једнога од првих заступника природњачких заинтересовала и потресла све научњачке кругове. Она је изазвала читаву плиму расправа и мишљења за и против, само што се сва противна мишљења резимирају у скромну жељу, да — ма да према садањем стању нема ни изгледа, да ће се ово питање расветлити — ипак још није ваљало повући ту границу сазнању природе, поглавито с тога, што су противници реалног схватања света, нарочито теолошки, једва дочекали ову згодну прилику, да својој теософији поново пута крче. У тој расправи ди-Боа- Рејмон поставио је ове три крајње непрелазне границе у сазнавању природе: а) Ми не знамо шта је то *материја;* б) Не знамо шта је *сила* и в) *из материјалних прилика ми никад нећемо разумети појаве осећања, жеље и мишљења.* А на материју и силу или хипотезу сионих центара природна наука своди све у крајњој линији!

дала наћи „гвоздена законитост“ у умноме развијању човештва. Ми остављамо за сад на страну ова питања, јер ћемо се касније посебице на њих вратити; наша је цељ пре свега, да са свију страна промотримо особине историјских појава, тегобе при испитивању историјског развитка човештва и разлике међу испитивањем спољне природе и испитивањем свесног делања у народа.

Ми можемо да нађемо узроке историјским догађајима, да их протумачимо под извесним условима као природне појаве у толико, да их не морамо баш подвести у категорију чуда, али, да су се априлику, таква збића у народа морала неопходно појавити у духовном ланцу напредовања, ни пре ни после, нити у другоме облику — таква је правилност немогућа. У осталом и природни закони значе свести појаве као последице на делателне узроке, али по себи ни они нису неопходни. Све је реално у природи, дакле природно је, али по захтевима нашег разума није неопходно, то значи, ако му није даљи узрок нађен, онда је за нас недовољно протумачено. Кеплерови закони били су реални све до Њутна, па су онда тек постали неопходни, кад им је проналазак општег закона тéже створио подлогу; Њутнова пак гравитација, овај основ васиљење, по наше разумевање природе, само је стваран закон, али никако неопходан. Одкуда и шта су силе и зашто баш у облику овог или оног закона, то ми не знамо ни у којој грани нашега знања. Не треба никад губити из вида, да су сви основни закони емпирички, а никако апсолутно неопходни. — Историја тражи опште особине догађаја у друштвима људским, пашти се да нађе равномерност у јављању њихову, да их доведе у узрочну свезу и у томе случају историја имаде пуно права на име тачне науке; кад би једном одговорила захтевима овим, она би постала дорасла другарица у колу позитивних наука.

Но историја има да прође исту фазу у развићу своме, каогод и природна наука. Од голог описног природног знања, одевеног у аристотеловске форме па до данашње бијологије прошао се дуг пут пабирчења и прибирања, док се једном дошло до општих закључака. Историја ни данас још није изашла из те фазе описног знања; — од костура самих прича о биткама и владарима, она је тек почела да се пење до оправдане науке: социјологије, по Огист Конту последње стадије у развитку наука. Како су науке о духу, као што их Хелмхолц назива, највиша група природних феномена, последња цељ сазнања; то је и врло појаман, врло природан ток, што се прво развило природно знање, разумевање објективног света, па тек на тој подлози предстоји развитак духовних наука, изучавање субјективног света. Што је бијологија у природних наука, то би имала да постане историја међу тако званим „моралним“ наукама. И као што бијологија, тражећи опште особине процеса у развијању органског света, позајмљује готове чињенице из свију осталих грана нижега природног знања, исто тако и историји морају бити на руци многе чињенице из статистике, економике, психологије, етнологије и географије, па и много антрополошке и физијолошке грађе. Све ове оделите гране наука природних, духовних и социјалних пружају градива испитивању најкомпликованије и досад најмање познате врсте појава, а то су појаве духовног живота васколиког човештва. Вико, који је први од свију историчара покушао, да од историје народа створи науку (Scienza nuova) говорећи о методи, овако се изражава: „— ова је наука историја људских идеја, на којој би имала да се оснује метафизика људског духа, као круна наука“ и т. д.[1]

---

[1] Види: *Giambattista Vico*: „Grundzüge einer *neuen Wissenschaft* über die gemeinschaftliche Natur der Völker.“ Übersetzt von Prof. Dr. Wilh. Ernst Weber. Leipzig. 1822. стр. 192. — (Вико је рођен у На-

Сваки, који је иједе посвећен у историју, могао је ласно увидети, да је историји као науци поглавит предмет, да нам разложи радњу и живот друштава људских, да поједине историјске чињенице доведе у свезу, да их по узрочности слије у један низ развијања, који би требао да подлежи извесној правилности, па да у њему буде закона и да важи за све појаве тога рода, иначе не може бити ни помена о влади природних закона у историји. Сва радња и живот цивилизованих друштава састоји се — о томе не може бити спора — из суме духовних делателности појединих људи и према томе закони њихови могу бити само духовни. Народи нису ништа друго до колективни индивидуалитети. Не само да друштво образује човека, печати у њему свој тип у свакоме погледу, већ и обратно људи образују друштво и количина јединака, у погледу материјалног и духовног благостања, даје свој тип и правац животу и делању читавог једног народа. Човек је у друштву исто што и тежишна тачка код тела; он је средина, око које осцилишу елементи друштва. Човек је само најсавршенији створ природе, производ „материје и сила", и опет сва његова свесна радња која је и те мисли створила духовне је природе. А сумарна духовна делателност индивидуа чини, као што рекосмо, живот друштва. Отуда очевидно следује, да су историјске појаве, а нарочито где имаде умнога развића, чисто духовне природе. Еле, кад би баш једном природна наука и успела, да психичке појаве доведе у свезу са појавима физичким, мене у духу са менама у мозгу, опет би остао још један виши и тежи проблем — проблем о току идеја у животу целога човештва.

пољу год. 1670. а ту и умр'о 1744. Дело му је изашло на свет 1725.; по тежњи и начину обрађивања оно надмаша све радове дотадашњих а и многих сувремених историјографа.)

Да ли влада законитост у појавима духа? — То је питање, које се увија у Гордијев чвор, где је умршено и питање, да ли је историја кадра, да постане егзактна наука? Кад би се мисли људске простирале и преламале по вавек сталним законима као светлост, онда би се зар још могли уздати, да ћемо поставити какве формуле за сплетове историјских збића у народа! Ми смо већ нагласили, да нам историјски појави у целини казују духован развитак човештва, а овај је састављен из суме праваца оделитих идеја у појединаца. Ми видимо данас, како идеје потресају државе, ремете умно и материјално стање у народа. Врло умесно вели Лазарус: „Идеје чине не само вредност, већ и само биће историје; оне су не само излаз већ и полазна тачка, не само цељ већ и сама начела историјског обрађивања, јер су начела и извори историјског живота. Истина да у свим предметима, у природи као и у историји, влада законита механичка узрочност, али то је само једна, једна од више руку, како се предмети навезују. Највиши је род везивања појава — путем идеја; постајање путем идеја и то је једна, али виша, готово највиша узрочност, која се служи и влада механичном узрочношћу."[1] Кад би се појави духа дали протумачити из физичких услова са математичком тачношћу, кад би имали од једном у руци механику кретања за све силе у природи и то на заједничкој материјалној подлози, онда би зар могли склопити ону светску формулу, остварити овај Лапласов дух, који би н. пр. био у стању да нађе, као што вели ди-Боа-Рејмон, шта је мислио Цезар, кад је стајао пред Рубиконом? Математички изражена тачност најсавршенији је облик разумевања и према томе је

[1] Види: „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprach-Wissenschaft von Lazarus und Steinthal, у III. свесци за год. 1865. IV. Heft. Лазарусову значајну расправу: „Über die Ideen in der Geschichte." стр. 399—400.

коректна она Кантова изрека, да у сваком оделитом природноме знању имаде само толико праве науке колико је у њему математике. Али са оваквом тачношћу ми нисмо кадри ни физички свет да протумачимо; — хипотеза о механици атома, на чије диференције природна наука своди све разлике у стањима објективног света само је тек претпоставка —; у духовном свету не може о овакој тачности бити ни речи. Кад данашња природна наука полаже оружје пред непротумачљивошћу духовног света, онда се можемо с мирним срцем махнути свију узалудних покушаја, да духовне појаве меримо оним мерилом, којим се мери физички свет појава. У историјској целини, у појединим фазама њеним, указују нам се као особине раса неке извесне тежње, идеје, које се не дају ставити под природњачка мерила. Како ће се, на прилику, „индуктивном методом“ да протумачи она тежња романског, нарочито италијског племена, за оснивањем универзалне државе? Карло велики по плану римске царевине из првих векова хришћанства ствара изнова универзалну монархију и та тежња за централизацијом, без обзира на народности, пропада тек са осујећеним крсташким ратовима и развијањем народних држава. Папска моћ, шпанска монархија Филипа II. и најзад француска Наполеона I. то су прилози ове у историји познате романске тежње. Или да узмемо другу јасније изражену и опширнију историјску појаву. Како ће се природним пуетм да протумачи нужност и убрзан ток оних великих открића, што у релативно маленом размаку времена учинише преврат у развитку јевропскога друштва, те га из таме средњега века изведоше на светлост новог доба? Кад имамо овакe или сличне појаве да испитамо, онда ћемо увидети тегобу задатка историчарева.[1] Остаје нам

---

[1] „Без теразија и мерила, без микроскопа и телескопа испитати најудаљеније догађаје и појаве духа, то је тежак задатак историјског истраживача“, вели Лазарус у поменутој расправи стр. 394.

да се осврнемо на другу страну, да тражимо други пут истраживања законитости у историји, а то ћемо учинити, кад се посебице вратимо на претресање овог питања.

Што је која врста појава савршенија и виша у степеницама стварања природног, тим је и све разноличнија и компликованија, а тиме све теже и мање приступачна испитивању. Богатије и свестраније развијена индивидуалност, то је знак вишег облика у стварању, јер се састоји из примене више оделитих закона. Описати и најтачније једну фелу биља, животиња или кристала, слагати их по општим знацима у групе, то још није наука; то је тек грађа за даље општавање. Времените промене у развијању, излагање процеса и извођење општих закона, само овакав знанствени рад имаде права на име науке. Описно природно знање, као што је зоологија, ботаника, минералогија, анатомија и т. д. не тражи нити налази опште појме и законе, већ само ниже и описује готове чињенице; права природна наука, као што је физика, хемија, физиологија и остале, тек она тражи опште особине појава, опште законе, који вреде за све индивидуалне појаве без разлике. Ова виша група знања далеко је замршенија и тежа по испитивање; она почива на претходном развитку чисто описног дела, с тога и постаје и развија се тек много касније у току наука. Врло је згодна примедба Лазарусова да: „тек кад се описивање звезда развије до механике неба, географија и геологија до геогнозије, ботаника и зоологија до физиологије и науке о постајању, тек тада постају то предмети правога знања.“[1] Историјски појави, као појави духа човечанског, без сумње су врхунац компликованости међу свима појавима и материје и духа. Колико год сазнавање закона космичких кретања стоји над простим познавањем

---

[1] Види исту расправу р. 410.

садањег или прошлог стања небеских тела, колико год над описним знањем ботаничара или зоолога стоји откриће биjолошких закона, толико исто сазнавање општих узрока, што условљују напредовање и умирање култура људских, надмаша познавање голих индивидуалних историјских података. Е. Литре овако карактерише историју: „Историја је природан појав и према томе подложна извесним одређеним условима, које ми не можемо у нашем интересу безгранично да модификујемо. Како историја зависи од науке о животу, а ова опет од наука хемијских и физичких, то је историја најкомпликованија од свију и на послетку установљена."[1] Кад би бар психолошка наука постала тачна колико физика, онда би тек могли ишчекивати, да нађемо духовне законе у историји. Јер тада би се бар индивидуалне појаве, карактери, уопште начин делања у појединих историјских лица дали подвести под опште психолошке рубрике. Али што нам је приступно при изучавању јединке, није на истом путу приступачно испитивању у маси; духовна радња у човека даје се колико толико проучити под извесним условима, али се духовна радња друштва или целога човештва никако не дâ испитивати психолошком методом, ма да је данас психологија толико корачила, да већ приписује себи име природне науке и чак се већ покушало, да се оснује „психологија народа"; но овај покушај Лазаруса и Стајнтала не дâ се извести ни дотле, да оправда себи име оделите науке. Кад би се једном по физиолошко-психолошким законима одгоненула делателност духа, онда би тек могли изгледати, да се некаква „психологија народа" лати задатка, да испитује духовне законе у историји света. Психологија се у тумачењу духовних појава задовољава,

[1] Види: *E. Littré*: „La science au point de vue philosophique" у: „Première leçon d'un cours d'histoire," p. 434.

кад разложи путове постања, којима су ти појави стекли своје нарочите облике у духу нашем. Историја идеја, што потресаху човечанство, производ је духовних процеса у индивидуа, и кад би успели да појмимо постање и развитак историјских идеја, значило би разумети историјске појаве. „Сазнати садржину историје значи дакле у самој ствари сазнати процесе, којима је она постала и законе, по којима се ови процеси врше.“[1]

У досадањем разлагању о особености историјских појава као духовних, ми смо чешће употребљавали назив „историјска идеја“, па да би избегли неспоразумлење, које би ласно могло потећи из овако растегљивог појма, ми ћемо да разложимо, шта разумевамо под историјским идејама? То нас ни најмање не одводи од наше теме, јер ће нам у исто доба обележити у неколико садржину и карактер историјског материјала. У дијалектичкој школи идеје су „супстанца,“ „субјекти у историји“! Идеје у историји дају се исцрпсти само опажањем историјских догађаја, дакле емпиријом, а не натурањем својих калупа идеја на историјски скелет, па тек онда натезањем на силу бога, да се примене ти догађаји. Тако Хегел у својој философији историје силимице измишља опште идеје, којима су поједина лица само несвесни носиоци. А по В. Хумболту опет обратно излази, да саме творачке личности стварају и носе историјске идеје. Хеглова је концепција општа, веома растегљива, тривијална, коју је он бркао са теолошким елементима; Хегел је позајмљивао своје „философске идеје“ па у њих одевао историјске догађаје. Али историја не може да позајмљује готова начела из осталих наука; она не меће бога за принцип, као што га теологија ставља као постулат свему, а хегловска философија као резултат свега! Историја има да путем трудног, поступног

---

[1] Види опет у Лазаруса на стр. 420.

истраживања самих догађаја изведе начела своја. Историјске су идеје норме развијања, облици постајања у животу народа. Лазарус, унаточ и Хеглову и Хумболтову назору, налази у историји идеје, у каузалним односима, а никако самовољно измишљене, независне од реалних догађаја: трансцендентне идеје. Он врло коректно вели: „Пошто склопимо све услове историјског тока, етнографску природу народа, географске и геолошке погодбе његова становања, економске и статистичке односе, што отуд следују, историјске догађаје, што им се прикључују, ипак преостаје, да бисмо разумели, шта је један народ створио и доживео, вавек један известан остатак, који нас упућује на претпоставку коловодних идеја."[1] Но у историји нема „фаталних идеја", што би споља кромиле догађајима, нема „цељи по себи" већ само природних, ма да духовних феномена у извесној узрочној свези, коју ми још нисмо успели, да свестрано упознамо; све идеје, што нам се у историји по вековима и добима наизменце јављају, — као што је н. пр. моћна идеја еманципације човека у 18 веку — само су продукти нашег субјективног схватања ондашњег духовног покрета; ми смо по општим знацима, аналогијом духа нашег, исцрпали оваке апстрактне појме, те карактерисали извесне перијоде. Кад видимо, како је идеја слободе у свакоме погледу била од замашног утицаја у другој половини 18. века у књижевности, политици и друштвеноме животу, и најзад проломила оклоп средњевековних установа, што не одговараху више новим захтевима живлења, путем велике француске револуције, ми онда обично велимо, да је та идеја владала 18. веком. Но она је само производ духовног и материјалног положаја ондашњих друштава. Француска револуција овај „најважнији, најзаплетенији и најславнији

---

[1] Види Лазаруса р. 428—9.

догађај“, као што га Бекл називље, није дело само једног умног или материјалног узрока, као ни дело неколицине револуцијонарних мисленика. У самој ствари узроци су толико многостручни и разнолики, да би се о значај овога великог и замашног догађаја — француске револуције, — јако огрешили, кад би га приписали упливу једног циглог узрока, а још нарочито искључно утицају појединих књижевних женија. Савременик француске револуције и према томе најумеснији судија њезин инглиски писац Артур Јунг (у делу: „Voyage en France“) своди, на прилику, појаву револуције на узроке социјалне т. ј. чисто материјалне природе; по њему револуција се јавља као нужна реакција противу средњевековних установа, под којима је стењао француски народ. Своја посматрања он завршује овим општим резултатом: „Све што сам видео а и много што шта, што сам чуо у Француској, довело ме је до убеђења, да је за саму срећу народа промена стања постала неопходно нужна, да ограничи краљевску свемоћ, да сужи феудалну тиранију, да подведе цркву под државну управу, да поправи финансијске злоупотребе, да пречисти правосудну администрацију и да даде народу благостања и ону важност коју му то благостање ујамчава.“ Ма колико да је духован уплив Волтера, Русо-а, Монтескија и енциклопедиста од значаја при истраживању узрока револуције, он није јединствен; он је могао бити мотор делању појединих личности,[1] али није таке природе, да неопходно порађа револуције. Многи приписују, на прилику, готово искључиво Русовљевој философији, да је она дала сав импулс револуцији. Наполеон I, коме се најмање даје пребацити, да је био идеолог, изрекао је, да

---

[1] „Волтер је владао 18. веком до 1789., Монтескије владаше у уставотворној, а Русо у законодавној скупштини и у конвенту.“ Види: *Edgar Quinet*: „La Révolution“, Tome II. p. 84.

без Русо-а француска не би видела револуције.[1] Очевидна је ствар, да је уплив Русовљев на образоване елементе ондашњег друштва био од голема значаја; томе је најбоља сведоџба, што прве коловође у конвенту беху верни следници и обожаваоци Русовљевих назора; тако пре свега Мара (Marat), па онда Сен-Жист, Дантон, а нарочито Робеспијер, који је у доба терора слепо тежио, да оствари и саме парадоксне мисли Русовљеве о друштву и установама његовим. Тако је после нејасан појам о суверености народа, збркан са аристократском примесом, помео сву политичку радњу његову, а помућен религијозан индиферентизам, позајмљен из Русовљеве: „Вероисповеди савојског викара", очувао за све време револуције нетакнуту католичку цркву са свима њеним предрасудама и злоупотребама у француском народу.[2] Ове обмане изашле су касније јасно на видело. — Негде сам наишао на оваку дефиницију велике француске револуције: „1789. године идеје рекоше: доста беше снова! Оне излазе из енциклопедија, силазе на улице, пењу се на столове, призивљу мимопролазеће, освајају Бастиљу, хватају краљевство на прагу прогонства, убијају прошлост и зову на мегдан

---

[1] За ово вели Бекл, да је „претерано", и ако је Русовљев уплив у другој половини 18. века био необичног замашаја. Он вели: „како је Русовљева философија само једна фаза *далеко распрострањенијег покрета*, то прелазим засад ове појединости, да бих прегледаћ општи дух овога времена, у коме је он играо истина значајну, али опет зато *само суделујућу улогу.*" Види: *Buckle's*: Geschichte d. Civilisation in England", Deutsch von Arnold Ruge. Leipz. 1864. I. Band II. Abth. p. *301.* — Још се јасније изразио, у многоме наследник Беклова правца, а првобитни теолог, *Леки*: „Поуздано је" вели он „да се ни један део овога великог преврата не да приписати првобитним открићима Русовљевим и ако је његов личан уплив био огроман и његов женије нарочито одговарао положају, кога је он заузео." Види: *William Edv. Hartpole Lecky's*: „Geschichte d. Ursprungs und Einflusses der Aufklärung in Europa", Deutsch von Jolowicz, 2 Aufl. 1873. B. II. p. *175.*

[2] Види о овоме опет у Едгара Кипе-а, II. р. *84* и даље.

свуколику Јевропу. Револуција је драма —.“ Нема сумње револуцијонарне идеје у мисленика француских у очи револуције имају много удела у овој великој појави, која чини прелом у историји новога доба; позитивне и реформаторске идеје опирући се постојећим назадним и застарелим друштвеним установама припремише оно запаљиво градиво, које је већ сам глас о америчкој револуцији био у стању да запали. Али да је материјално стање народа водило благостању као оно за владе Колбера под Лујем XIV. и без политичких слобода, да није било оноликих несносних установа, теретних пореза и намета покварене банкротске монархије, да ли би и у том случају све оне философске и револуцијонарне идеје биле у стању, да инсценирају ону исту велику револуцију? То је по мом мишљењу, свакојако под великим питањем. Но овде нам није у намери да се упуштамо у потанко излагање узрока велике револуције; за нас је довољно, да само покажемо, да пошто са сваке стране проучимо друштвено стање ондашње краљевине француске, овакво једнострано тумачење историјских појава, остаје недовољно, шта више постаје настрано. Јер са исто толико права, ми би појаву револуције могли приписати материјалној рујини државној, осиромашењу народа, или средњевековним установама, или најзад раздору међу париским парламентом и владом и т. д. А колико је таких оделитих узрока? Они су толико компликовани у мрежи материјалних, духовних и социјалних прилика, да је настрано и помислити, да је један тако грандијозан појав у историји, као што је француска револуција, могао проистећи услед једног извесног узрока; револуција није производ мозга једнога или неколицине зналачких, ако и моћних духова, као ни следство једнога материјалног узрока. Ни радња једнога човека, ма колико да је у обиму ограничена, не да се протумачити једним узроком, било физичким било ду-

ховним, а камо ли један појав из делања читавога друштва! С једне стране духован расположај друштва, у следству књижевности, образовања и т. д., а с друге опет материјални узроци, тако се ово двоје преплеће при испитивању историјских догађаја у образованих народа, да је систематско, одређено поступање историчару готово немогуће. За неке извесне историјске догађаје, нарочито новијег доба где претеже моћ духовног упливисања, умесна је она Гизовљева изрека, да: „ма каки да су спољни догађаји, то опет сам човек чини свет; по начину идеја, осећања, моралних и интелектуалних диспозиција човекових свет се управља и ходи; од унутарњег стања човекова зависи видљиво стање друштва“; — а за друге опет важи тврђење најновијих чисто позитивних историчара-природњака, да су неопходне последице материјалних узрока. Да наведемо у прилог нашег тврђења о тегоби и замршености историјских појава још један пример. Пошто је малаксало зауктано коло француске револуције, које су прилике отвориле врата повратку апсолутне монархијске владе? Који су услови довели Наполеона да укроти револуцију и ослобођеном друштву наметне цезаризам? Револуција, порушивши старе заблуде и сметње у држави и друштву, ослободила је народ од окова у духовном и материјалном напредовању. Револуција је била нужна операција, наравно не без болова, на болесном друштвеном организму и организам је оздравио, па одкуда онда непосредан устук, уместо полета? Али да, — признају погружени историчари — изање је неразрешивим узроцима наступила нека општа малаксалост, агонија, празнина у књижевности и у социјалном животу на излазу 18-г века, ове епохе у просвети и еманципацији. Поред тога освајачки занос, увенчан толиким успесима, једном речи, духован расположај народа створио је прилике великом Наполеоновом духу, да се уздигне·

изнад дотле најсветијих принципа. С друге стране имаде опет један веома значајан материјалан узрок: механизам интереса у друштву. А наиме, револуција је одузела племићском сталежу повластице и имања, каснија „народна добра“, и поделила их међу сељаке, распарчала међу дотадашње слуге великаша, а садање нове баштинаре. Са добивеном земљом уселио се и стари монархијски дух привилегисаних сталежа у нове поседнике. Њихово неповерење према лабавом стању под директорством, страховање, да им се тек добивене земље којим случајем исто тако олако и не одузму, породило је конзерватизам у нових баштинара. Свака стална влада, која би гарантовала, да ће им очувати револуцијом стечена добра, беше им добродошла. „Од године 1799,“ вели Кине, „сељаци француски, непрестанце у зебњи, да им се земља не одузме, рачунаху још само на генерала Бонапарту. Ово страховање такође је створило царевину.“[1]

Кад оставимо на страну интелектуалну историју човештва, па бацимо поглед само на политичку страну догађаја, онда нам се указује још једна особитост историјских појава, а то је, да су многи догађаји производ чисто духовне делателности човекове — последице акта воље, којима човек утиче на политичку радњу државну. Питање о слободи воље у човека, то је само у другом облику сужено оно прво питање о духу. Од решења питања о слободи воље зависи и тип многих историјских појава. Ако у делањима људским влада унапред одређен ток развијања, ако је радња организма све тако удешена са радњом духа, као она Лајбницова два сата, који вавек подједнако иду и кад би ми тачно познавали конструкцију овога склопа, онда би смели казати, да су, на прилику, Брут и Касије баш

[1] Интересантан начин тумачења овога појава разложио је Едгар Кине у већ поменутом делу, у засебитом одељку p. 450—5. (св. II.).

онда морали убити Цезара, или када ће се у будућности десити овај или онај преврат. Оказијонализам у психологији води ка фатализму у историји, и зато о оваким сновима не може бити ни речи. До истог апсурда води и оно ничим недоказано тврђење, да у делањима људским влада апсолутна неопходност, јер ваљало би да математички познајемо ток делања људских, као оно ток небеских планета, ако се хоће да говори о некаквим тачним историјским законима. Исто је тако настрана и метафизичка слобода воље, јер изводи на слепу случајност.

Апсолутна слобода воље не постоји; воља није самовољна, спонтана. Желити и хтети може се само оно, што се већ једном емпирички догодило, дакле оно, што је чињеница, исто као и у фантазији, где замишљај иде само донде докле се границе познатога пружају.[1] Нема воље без представљена објекта, дакле нема воље без мотива.[2] Границе слободне воље обележене су обимом и могућношћу представа наших. У могућности, да нас мотиви на делања подстакну лежи сва психолошка слобода. Човеков је дух само у стању, да упознањем противности изабере пут делателности својој, а то је слобода — самосталност — ума његова; према томе имаде само релативне слободне воље, као што је Дробиш згодно назива. Човек може да определи своју радњу само према обиму и способности појимања, а карактер човеков решава при бирању путева на делање. А колико је мотива, које сталних, које променљивих у човека и ван њега? Из неразрешљива сплета ду-

[1] Сасвим намерно хтети нешто значи хтети вољу, као што лепо Лок примећује. Питати се о слободи воље, вели Шопенхауер, значи толико, колико и питати: можеш ли да желиш то што желиш? и тако до у бесконачност.

[2] Види: *M. W. Drobisch*: „Die moralische Statistik und die menschliche Willensfreiheit.“ Leipz. 1867. p *103.* и даље — резиме целе ове врло значајне расправе.

ховних и материјалних мотива, не познавајући још ни односе њихове између се, не остаје нам ништа друго, но да се махнемо заноса, да ћемо наћи апсолутну нужност у делањима људским. Ми знамо да је Александар велики готово цео онда познати свет освојио, знамо прилике спољне и унутарње, што му на руци бејаху и још толике омање околности, али не познајемо тај мотор у њему, који бејаше решителан; не разумемо цео тај бурни живот, који је био од толиких последица у животу народа кроз толико време, јер колико је било других људи под сличним приликама, па зато не посташе Александри!

Ми смо већ изложили, да су историјске појаве у културних, историјских народа духовне природе, дакле, да се измичу природњачкој методи. Према ономе општепознатоме ставу, по коме сав успех у науци у томе лежи, што се пређе виталне појаве преносе у класу физичких појава, ми би морали очајавати, јер нема ни изгледа, да ће се историјски закони сложити са законима физичкога света! Али та поставка није од опште важности, јер кад би била, онда би она силно сузила круг нашег духовног сазнања. Човек је почео да сазнаје природу пре но што су створене поједине дисциплине природног знања, он је памтио и разумевао догађаје прошлих нараштаја далеко пре, но што их је бележити почео. Историјске су појаве реалне чињенице и оне не престају бити предметом оделите науке зато, што се на њих не да применити егзактна метода. Онај непрегледан ток догађаја, у коме се огледа кретање и живот људи, народа и човечанства, склапа се у једну целину и то је историја, исто онако, као што се сума спољних појава сустиче под општи појам природе. Онај први род појава, зато, што нам ни у времену ни простору приступачан није, дакле што се неда подврћи чулном опажању и испитивању, далеко је тежи по научно истраживање. Појаве

историјског рода ми не можемо ни да опажамо у току процеса њихових, јер су давно и давно прошле, нити их можемо подврћи опиту. Све што смо у стању, то је да тражимо норме развитка, па тако да разумемо историју народа. Но није то само случај са историјом света, већ и са историјом сваке остале, ма колико позитивне науке, ако јој само ставимо иста потраживања, као осталом егзактном знању. Кад би хтели да пишемо историју једне тачне науке, н. пр. астрономије ми бисмо искупили све прошле податке о низу проналазака, поређали их по времену, паштили се да их доведемо у свезу, да протумачимо касније из ранијих, и ако се на томе задовољимо, — као што морамо, — онда имамо пред собом површан спољни ток развијања астрономске науке. Али ако положимо исте захтеве, као при испитивању природних појава т. ј. да „каузално“ или некаквом „механиком кретања“ протумачимо н. пр. проналазак закона гравитације и то као неопходан по времену и положају у току астрономских открића — онда наилазимо на један чисто духован појав, посве сличан историјским феноменима, који се не да метнути под микроскоп ни опажати телескопом. Требало би нам, да математички познајемо строј и кретање мождaних атома у глави Њутновој, па да нађемо неопходност открића закона гравитације! Ово на први поглед изгледа да је парадоксно, али је по нас овде свакојако у толико од значаја, што нам јасно показује, како је не само историја живота народног, већ и историја сваке оделите гране духовног напретка једна нарочита виша врста појава, којој се не да прићи на испитивање „путем опажања и опита“!

Осем тога историјски догађаји највише су подложни случајним утицајима, који су кадри да пореметe сав ток развитка у једнога народа. Касније ћемо видети, како се сво историјско знање своди на то, што можемо да нађемо општи тип еволуције у културних народа, јер како су исто-

ријске појаве најузвишенији тип природних феномена, то се оне и најлакше дају модификовати. Отуда онај привидан тип случајности, што нисмо у стању да нађемо ни две савршено сличне шеме у напредовању народа. Но познато је, да и продукти спољне природе једнога рода диферишу ма да у мањој мери; нема ни две апсолутно једнаке биљке или животиње, а камо ли да буде два једнака духовна појава у историји човештва. Врло лепо вели Литре: „Астрономски појави не дају се модификовати — они су ван домашаја", а по том: „но све остало, феномени физички, хемијски, бијолошки и историјски, могу бити модификовани и то од нас, тим више, што су појави компликованији".[1] Дакле историјски појави највише су подложни реметачким утицајима, а то је огромна тегоба по испитивање.

Најзад нам остаје, да у кратко напоменемо још једну доста важну особеност историјских појава. Целу природу, цео тај хаос материје и сила или сионих центара, ми појимамо и одевамо у два основна облика, у простору и времену. Појавима у простору, описивањем и проучавањем органског и анорганског света без обзира на поступно напредовање, баве се природне науке нижега реда, а временим развијањем, историјом космоса и историјом органских мена баве се последњи изданци природних наука. Првима је предмет и уједно крајња цељ, да нађу законе сталности, а овим последњима припада много тежи и виши задатак: да изнађу законе развитка. Исти је случај и код духовних наука. Све оне гране знања, што имају да послуже историји у њеном истраживању, баве се такође испитивањем духовних појава, али у далеко ужем, даном времену, као н. пр. статистика. Историја је, као што је згодно приметио статистичар прошлога века Шлецер, непрестана статистика (т. ј.

[1] Види поменуто дело Литре-а, p. 423.

статистика у развоју), а статистика је мирна историја (т. ј. историја у једном даном моменту). И остале гране философског и социјалног знања више се баве описом сувремених појава, док историја истражује развитак духа људског у времену. Па као што се у природних наука бијологија као наука тек у наше доба на темељу свију оделитих грана издигла, тако ће се зар и историја најзад издићи до ступња тачне науке, кад јој једном испадне за руком, да нађе не опште и самовољне, већ реалне законе о равномерном напредовању човештва. — Целокупна сума појава у простору и времену, то је оно, што ми васиљеном називљемо. Кад науци пође за руком да нађе узрочне везе међу појавима у времену, онда је то највиши ступањ нашег разумевања. Оделита стања људског друштва, која се као на прилику у статистици дају подврћи цифрама и рачуну, само чине елементе за целокупну историју народа, којој су предмет односи догађаја у току дугих времена, — јер какво би било историјско стање или збивање посматрано у једној непросторној тачци времена?

За сад се ограничавамо на то, да обележимо особеност историјских појава, њихову веома компликовану природу, — ове још непрелазне препоне, што испитивачима позитивних наука не смећу на путу сазнавања. Касније извешћемо ову тему до краја приликом расматрања: да ли у историји влада целисходност и самовољна случајност или извесна равномерност? — где је физичка неопходност, а где влáда духовних закона?

Предмет и земљиште истраживању; цељ и задатак испитивања и метода поступања — кад је ово троје утврђено у једној групи знања, онда овакво знање постаје науком. Предмет и терен историјске науке то су запамћене и забележене чињенице о догађајима живота људског — писмени споменици или остатци културе из жи-

вота народа. Први је задатак историјског рада, да пречисти и оверови ове споменике, да их построји по времену и домашају њихову.[1] Описно природно знање пре свега се бави истим послом и по општим заједничким знацима подводи оделите предмете под општи појам рода. Писмени и грађени споменици, одломци давно изумрле културе, то су живи отисци људског духа; историчар мора пре свега да устроји и проучи ову грађу, да споменике и записе доведе у свезу по сличности, савремености и узајамним односима, дакле: да пабирчи, скупља и приређује градиво. Из њега тек он склапа веће појаве у историји; ваља му скупити и навезати много оделитих факта, док их подведе, рецимо, под општи појам реформације. Једна замашна разлика лежи у томе, што писци хроника и мемоара нису из висина посматрали кретање народњег живота, већ себе саме поставили као средиште, око којега описују низ догађаја њихових времена, и из овакога субјективног материјала историчар има да устроји историју прошлих векова, док је грађа природног знања објективна, постојана. Сем тога природњак има већ одређене сталне норме за систематисање, док код историчара велики део у прерађивању података зависи такође од његовог субјективног схватања и начина при поређивању. Вилхелм Хумболдт у своме делу: „Aufgabe des Geschichtsforschers“ овако карактерише задаћу историчареву: имаде два пута, којима се мора ударити, па да се приближимо историјској истини: први је, тачно, непартајичко, критичко истраживање догађаја,

---

[1] У својој расправи: „О одношају природних наука ка целини знања“ *Хелмхолц* врло лепо одређује историјски рад. Он овако вели: „Тако морају историјске науке пре свега да испитају истинитост података извештачевих; кад су једном чињенице оправдане, онда тек одпочиње далеко тежи и важнији посао, тражити мотиве у делајућих народа и индивидуа, који су често веома заплетени и разноструки; обоје се даје битно решити само психолошким опажањем.“ Види: Helmholtz: „Popul. wissenschaftliche Vorträge“ Heft. 1. p. *16*.

а други је, довођење у свезу испитане грађе. Али, као што лепо примећује Бекл, историчари су комађе од историје народа са необичним талентом испитали, само се још нико не лаћа целине историјске.

Након овог више механичног, лексикографског посла, долази тек најзамашнији и најтежи задатак при обрађивању историје, а то је: наћи појавима узроке, који су, као што смо видели, толико разноструки; каузално спајање догађаја то је након материјала највжнији посао историчарев. На томе путу проучавањем целине остаје, да се нађу закони о животу, напредовању и смрти народа. Овакви резултати — шеме развитка — остаће вавек само општи, емпиричким путем, опажањем добивени, али никада неопходни, бар за историјску науку. Наћи сталне законе историјског тока, то нам је по свему што досад знамо, још загонетно питање. Лепа је и врло умесна жеља у новијих историчара, што по примеру природних наука хоће да траже природну законитост у историји, али није лепо, нити одговара достојанству науке. варати и себе и другога, па само имитујући јестаственици, а без икаква ослонца и доказа поставити на чело своје обично културне историје, да је цела историја само један низ „гвоздене неопходности“, да радња човештва у свему зависи од чисто физичких узрока![1] Кад погледамо на целину васелене,

[1] Ово је потекло од новијих природњака — философа, а брже боље употребљено у неким „културним историјама.“ Тако н. пр. у *Хелвалдовој*: „Culturgeschichte in ihrer natürl. Entwicklung etc. (Види нарочито на стр. 56). Ова књига пружа читаоцу много ваљаног градива за познавање народа и њиховог развијања али њезин чисто природњачки колорит једва ли што помаже да се протумаче историјски појави. Ништа лакше, но копирати законе из природног знања, па после у току разлагања ни један историјски појав не осветлити том вајном „неопходношћу“! Хелвалд још полемише сваком приликом противу *Колба*, — толико он полаже на своју поставку, да је све у историји било неопходна последица *природних закона!* Види на ово интересантан одговор Колбов у његовој: Culturgechichte Bd. II. p. 683.

на њене неминовне законе, врло је блиска мисао, да је: „историја човештва један део из главе о историји природе; да наше мисли, наша воља и наша делања одговарају истим оним одређеним законима, што управљају кретањем таласева, јединењем киселина и база, развитком биљског и животињског света“ (Tylor: „Anfänge der Cultur“), али је још далеко од нас, да ово начело разведемо и применимо како на оделите појаве тако и на целину историјску. Баш ако хоћемо позитивно да поступамо, ми не смемо натурати и силом калупити историјске појаве у природњачке ставове, који нити одговарају природи појава, што их хоћемо да испитујемо, нити ишта помажу, да нам протумаче догађаје. Остаје само један и то врло природан пут — пут емпиричког опажања. Историчар има пре свега да индукује, да тражи просте, једноставне узроке, што чине прогрес у народа; само они резултати, што их на томе путу добије, имају вредности по научну историју. „Права историјска наука“, вели Диринг, „мора у неколико да личи на механику, и да осврне поглед свој на просте покретачке снаге. И онда ће јој чињенице бити само прво, али никако последње, и она ће умети рацијонално да суди о будућности.“[1]

Пре свега је очевидна истина — о којој не може више бити спора — да цео живот човештва потиче само из два основна узрока: из утицаја спољне природе на дух човеков и из реакције, или упливисања духа на природу.[2] Овај први принцип Беклов мора бити полазна тачка у посматрању свију историјских појава. Први случај.

---

[1] Види Dr. *E. Dühring*: „Cursus der Philosophie.“ II Lief. Leipz. 1875. у II. глави: „Geschichtsauffassung und Civilisation.“ p. 307.

[2] „Тако имамо човека, који измењује природу, и природу, која измењује човека; а из овог узајамног измењивања сви догађаји нужним начином морају да произлазе.“ Види Бекла у српском преводу г. Чедомиља Мијатовића, p. 22.

т. ј. утицај спољних узрока на живот и делателност људску, претеже код свију народа на ниском ступњу развитка; физички упливи, околина чине карактер човека и друштва. О томе имамо пуно доказа у најновијим истраживањима антрополошким и етнолошким (Тајлора, Оскара Пешела, Бастијана и др.).[1] Други случај, а то је уплив духа на природу, јавља нам се у културних, нарочито јевропских народа, и то тако, да духовни закони претежу уплив физичких.[2] А јевропски народи и створили су тек историју; — у источних народа она је још неизрађена; тек где нам се указује стално умно напредовање, постаје историја наука праве вредности. Код пасивних народа не може бити ни историје, већ само анала, као н пр. у Хинеза. Првобитно стање — и данас заступљено у народа са устављеном културом, — једнолично је, једва померљиво: „статично, које садржи услове опстанку једнога друштва“ као што вели Литре;[3] друго веома хетерогено у саставу, осетљиво је и подложно менама, услед умног прогреса; таква цивилизована друштва где умне моћи чине напредак, назиље врло згодно Литре, за разлику од првог случаја динамичним стањем. А сав напредак човештва и лежи у томе, што се дух људски све више ослобађа од зависности околне физичке природе; ту лежи сва цивилизација у народа. Дакле, што се више човек умно развија тим је све културнији, све више предмет историје; материјално стање, које је дотле чинило човека, узајамно се сад условљава са умном еманципацијом. Пут цивилизације обележен је најбоље тиме, што човек све више тежи, да делателношћу духа паралише утицај спољне природе: човек ослобађа латентне снаге у природи, да их подјарми и да влада; победом духа над природом он постаје

[1] Види о томе у Бекла (срп. пр.) у II. глави.
[2] Опет код Бекла (срп.) р. 202—3.
[3] Види горепоменуто дело Литре-а, р. 417.

све слободнији. Културом човек одржава равнотежу међу собом и околином природе, он се пашти и да је превагне подизањем себе, ма да ни е ни мислити, да ће је се икад ослободити, јер је спољна природа била и вазда остаје првобитан услов и земљиште делателности његовој.

Задатак природних наука лежи у разумевању природних појава. „Наћи законе појавима значи разумети их,“[1] и према садањим захтевима највиши ступањ успеха нашег у тумачењу природе, састоји се у томе, да нађемо оне силе, које су узроци појавима. Крајња је пак цељ природне науке, да нађе основне покретачке снаге, што леже у свима менама, једном речи, да их преведе у механику кретања. — Задатак је историји, да нам изваја слику живота човечанског, да нађе и протумачи узроке дизању, слави и умирању народа; крајња је мета научне историје, да обележи уплив природе на делателност људску, да нађе законе механичких утицаја на духовну радњу у народа, а ту ће пре свега „физиолошка психологија“ и антропологија пружити историчару веома замашног градива; — па онда да путем опажања и оштавања оделитих историјских збића изведе начела или законе духовних еволуција у развијању човечанства.

У току досадањег разлагања ми смо већ наговестили, какав мора бити метод поступања при изучавању историје. Историјска метода мора да се прилагоди природи појава, које испитујемо. Начин мишлења, ако баш није у појединостима једнак, а он је сличан у свима гранама зналачког испитивања. Данас у позитивној науци не може више бити ни речи о апријорном стварању знања, унаточ

[1] Види у истом делу Хелмхолчеву у чланку: „О цељи и напретцима природне науке,“ р. 189.

емпиричкоме. Та стара философска метода чисто самовољних конструкција својом јаловошћу открила је немоћ своју. Али апријорно не значи исто, што и дедуктивно поступање. Често се контраст емпиричког и апријорног брка са индукцијом и дедукцијом, а то је голема настраност. Баш у најпозитивнијим наукама, у математици и механици, претеже данас дедуктиван начин поступања, па зато се опет не да рећи, да су ове науке самовољно конструјисане, већ напротив оне су чисто рацијоналне. Ниједна наука, било природна, било духовна, не да се ограничити на саму индукцију, на голо опажање и опит. Све науке, што развијеније, све то више теже да постану дедуктивне, да на емпиријом стеченим податцима путем чисто рацијоналним подижу све нове слојеве знања. Груба Баконовска индукција недовољна је, јер и да не помињемо антиципације у самом природном знању, до којих се дошло дедуктивним путем, доста је само да кажемо, да ни Галилеј ни Њутн нису дошли до својих проналазака „путем опажања и опита.“ Нема сумње, да је анализа први захтев сваког научног истраживања, јер се не може синтетисати или дедуковати, пре но што је сама грађа за науку спремљена, уређена и као реална припозната. У кратко, ово су начела при свакоме научном поступању: Пре свега се мора у главноме увидети, да ли је могућно доћи до резултата? Ако потом успемо да нађемо узрочности међу појавима и то путем квантитативног разликовања, онда смо постигли циљ науке. При закључивању и суђењу разум је суверен — он је последња инстанца, јер је он и мерило знања. Према томе можемо слободно рећи, да је по искуству најбоља и најуспешнија она метода, која полазећи од једноставних реалних података, само се најнужнијим служи, да из гомиле емпиричког градива закључује и на овој подлози све даље и даље дедукује.

Историја нема на руци опита; њој остаје само опажање, а ово се састоји пре свега у прибирању и стројавању података. Иза овога посла долази тражење узрока, који су тројаки: физички, материјални и умни. Јер човек дела или по неопходности, услед утицаја спољних прилика —: физичких узрока; или услед материјалних друштвених прилика — то је механизам интереса, који је од силног значаја по склоп држава као и по делање јединака и задруга; или најзад услед умнога ступња развитка, — јер интелектуално стање друштва, образовање, даје одсудан правац делању цивилизованих друштава. Како су разног домашаја ове три основне групе узрока, према разноме ступњу културе у народа, то ћемо касније покушати да претресемо. Да наговестимо овде само узајамну зависност ових трију група! Услед физичких прилика поniче материјално благостање, а тек на овој подлози умно напредовање човештва. Ово наводимо овде само рад тога, да би тиме показали узајамну зависност и испреплетаност ових узрока при изучавању друштвеног живота. У народа, који су створили цивилизацију, историчар има да тражи духовне законе. јер ови, као што већ горе рекосмо, претежу физичке по замашају упливисања. Најзад му остаје, да путем опажања целине у развијању народа, построји шемат живота, да тражењем равномерности у развијању и испитивањем оделитих типова нађе општи тип еволуције у народа. То би била највиша врста духовних закона; а до ње се долази само опажањем маса. Исто као и у статистици, променљиви узроци, који чине, те поједини историјски догађаји изгледају самовољни и случајни, потиру се најзад у њихову дејству, а у маси остају велики и општи стални закони. Кад посматрамо оделите догађаје у народа, или само једну фазу у њихову развитку, нама се чини да је све само

случајно, дакле непротумачљиво. Испнемо ли се пак на висину, па одатле прегледамо народе прошлости по стадијама постајања, кулминисања и умирања, онда тек видимо како се живот свију народа одвија по неком извесном реду. Ово је излазна тачка у изучавању историје. „Грозан је то призор“ вели Хердер (Ideen zur Phil. d. Gesch. d. Mensch.) „гледати у револуцијама земаљским само сурвине на сурвинама, вечне почетке без свршетка, преврате судбинске без икаке сталне цељи! Само цигло што ланац образовања склапа ове развалине у целину, у којој оделити облици људски бледе и нестају, а само људски дух живи бесмртношћу и постојано упливише.“

Место опита у природној, значај његов у друштвеној науци замењује ово троје: а) унутарње опажање, на место спољног у природи — психолошки пут; б) опажање прошлости, дакле историја, којој у природној науци, али у далеко мањој мери, одговарају геологија и палеонтологија; и в): опажање маса — статистичка метода. Историја иде истим путем као и остале науке; од описног знања, она индукцијом тражи каузалне везе у догађаја, испитује правилност у јављању историјских појава, и напослетку она поставља чисто рацијоналним путем шему напредовања човечанског. Литре, говорећи о заједничкој методи свију наука, врло лепо вели: „Ми поступамо исто тако у историји; ми ћемо ући у нашу лабораторију, где су сабрани аутентични подаци, поуздани текстови, традиције и споменици; ми ћемо општом методом свију наука исцрпсти опште индукције и т. д.“[1]. Приликом разлагања о појимању исто-

---

[1] Види већ поменуто дело Литре-а p. 413–414 На истоме месту он веома јасно карактерише историјску методу овако: „L'histoire est une science au même titre que l'astronomie, la physique ou la chimie. Or, et là-dessus, l'accord est fait, les sciences n' ont qu' une méthode, c'est la méthode experimentale: on constate les faits

рије, ми ћемо се вратити и поизближе осветлити теорију напретка у погледу умног и политичког развића у историји.

Ако нам пође за руком, да докажемо неопходност еволуције у народа, онда можемо слободно са Вико-ом рећи: „да у овој науци влада следећа врста доказа: да су тако морали, морају и мораће се збивати догађаји у народа“ — т. ј. кад је једном људска природа заједничка, слична, а земљиште делања исто, то онда и радње људске морају бити сличне, „ма и претпоставили, да ће вечно од времена на време поницати бескрајни светови, што је поуздано лажно. С тога ће ова наука у исто доба представљати једну вечну идеалну историју, по којој се у времену одвијају историје свију народа, у њихову постању, напредовању, цвету, увенулости и смрти.“[1]

II.

Развитак историјске науке — законитост у историји.

Свака наука, која још не почива на позитивноме темељу, врло природно изложена је субјективноме схватању њезиних представника. У томе стању влада највећи хаос у питању о самом начелном обрађивању и посматрању још неуређеног знанственог градива. Свакоме научњаку посебице остављено је широко поље самовољних конструкција; ту онда поничу свакојаке системе, од којих највећи део, без икаква обзира на научне захтеве, кроји законе по својој властитој ћуди. Тако често бива случај, да у исто време две научне

par l'observation et par l'expérimentation, et de ces faits particuliers, on induit les faits géneraux ou lois.“

[1] Види напред поменуто дело Вико-ово, p. 193.

системе са сасвим противуборних гледишта обрађују један и исти сакупљени материјал за нову научну зграду. Историјска је наука тек на излазу овог хаотичног стања. Ми смо покушали, колико то допушта сама природа историјских појава и досад припремљено градиво за историјску науку, да пре свега омеђимо поље историјскоме раду, да у главноме назначимо пут, којим би тачна историја имала да поступа, е да би се подигла до праве научне висине, где се од сваке гране знања у првој линији захтева, да већ на прагу истраживања добро упозна предмет, који има да испитује, да га одвоји од самовољних примеса и да утврди метод научног поступања. Доста је да бацимо само један летимичан поглед на савремени положај историје у рукама њезиних заступника, па да се уверимо, да ни ова кардинална питања још нису пречишћена. Једни гледају историју само у ређању дела владиних и владалачких, неки опет у описивању стања друштвеног; — једни само у развијању државних или друштвених облика[1], а други цигло у културним моментима: образовању, књижевности, радиности и вештинама. Тако се историја поцепала на историје; уместо да нам нацрта један табло живота друштвеног, она још прибира час политичку, час културну грађу и према томе имаде оделите политичке и оделите културне историје. Политичка историја народа поцепала се опет у новије доба

[1] Неки историчари нису још на чисто ни у разликовању државе и друштва. Тако берлински професор Трајчке (уредник историјског часописа „Preussische Jahrbücher") одриче сам појам друштва а оставља само појам државе и државних дела, у чему по његову схватању, лежи сва историја народа. Држава се у ствари не да апсолутно одвојити од друштва, али су њихове функције опет различне, ма да се у свима гранама јавнога живота укрштају; јер државна радња потискује одозго, док се друштвена делателност оздо из самих елемената народних, његових обичаја и његова образовања грана и често државним функцијама одупире.

на прагматичку, која само објективно прича догађаје и на тенденцијозну, кад историчар са свога политичког гледишта прецењује дела у народа. Тек у најновије доба учињени су покушаји, да се овај хаос мало разбистри и да се историја – ако хоће да буде позитивна наука — изведе на сталним основима, да се нађу и проуче оне делателне снаге, што чине историју народа. Ми ћемо у току ове расправе прво да изложимо развитак историје до данас, разно схватање њезино, — тако зване историјске школе, — одакле ће се понајбоље увидети оне тежње и они правци, којима се пошло е да би се историја увела у коло тачних наука; тиме ћемо у непрекидној свези најзгодније осветлити основне појме о еволуцији човечанској у историји и обележити пут налажењу правилности у току историјских појава — пут законитости у историји.

Сваки народ памти значајне догађаје за предака својих; он их преноси од уста до уста, с нараштаја на нараштај — он живи у историји. У прозорју дана његових све бурне појаве из живота и делателности његове прелазе искићене и увеличанс, обавите велом фантазије, на потомство и живе у успомени. У тим традицијама већ нам се показује колико народи воде рачуна о животу своме, колико се интересују о прошлости својој! Бледе слике првих успомена из првобитног природног стања прелећу у историјско доба као приче или гатке о првој борби човековој са природом; тако се ствара појам митолошког доба. У појезији или у прози народ чува успомене минулих догађаја из детињског доба, само што им вавек придаје узвишенији, идеалан карактер. Реч песникова као и мит причају народу историју његову; појетским заодевањем ствара се појезија народна. Омирова Илијада и Одисеја, германски Нибелунзи и најзад наша славенска народна појезија (у Срба, Руса и Бугара) то су најбољи сведоци колико народи теже да памте и да

духовно поуче будуће нараштаје прошлости њиховој. „Први зачетци знања лежаће вавек у појезији, а често и у стиховима“ вели Бекл; у првим почетцима културе уместо историје стварају се баладе, које су „подлога свему историјском знању“ (св. I. стр. 252). Ту лежи зачетак историји, ако се памћење догађаја у појетској одећи сме да назове историјом. Прошле успомене подлога су новом историјском животу; познавањем минулих сјајних и сретних, тамних и очајних дана из живота свога, народ образује и одређује у многоме правац политичком животу своме. Тежишна тачка оваког памћења догађаја лежи у предисторијском добу: добу неписмености. Дуго је времена протекло док су традиције дошле на писмено; оне су дотле пливале у духу васколиког народа, преносиле се од уста до уста, изложене свакојаким менама и допунама. Према големом обиму доба неписмености у историји човечанства, цело доба писмености само је један мален одломак. Нека је историјско доба са хинеским претензијама на старину хроника и шест хиљада година! „Шест хиљада година! — па шта је то? Шесет векова по четири нараштаја! Еле ваљало би навезати од оца на сина 240 лица, па би дохватили Хеопса и пружили руке неимарима пирамида!“[1]

Примитивне идеје што су их имали први људи о узроцима и поретку света, прва борба са околном природом, прва умна освојења (проналазак ватре и грчки мит о Прометеју) и прве успомене на прагу историјског живота — предмет су митологије у народа. Религијозни појми преплећу се са митолошким, и фантазија је свемоћна. Ту је поникао антропоморфизам, који се одпочео персонификацијом сенке, умног рефлекса, сна, потом се све више компликовао

[1] Види у већ поменутом делу Литреову, у расправи: „De l' ancien Orient“ p. 40.

у привиђењима материјалних душа и прозрачних ваздушастих тела, а завршио људским и божанским спиритуализмом. Народна појезија пева већ касније догађаје, живот и обичаје, и са своје естетичне стране, којој је легло у осећању народном пружа се до у најновије доба. Касније ћемо се вратити, да што више речемо о том големом предисторијском добу, у коме је род људски провео највећи део живота свога.

На границама историјског доба стоје четири најстарије сачуване књиге: Омир, Веда, Зенд-Авеста и Библија. У Мисираца, као најстаријег цивилизованог народа налазимо још поједине одломке папируса, јероглифске натписе; тако исто у Асираца. То су најстарији писмени споменици, што их имамо; они су већ датирани; на недатиране из доба неписмености, као што су н. пр. долмени, вратићемо се, као што већ горе поменусмо, приликом речи о предисторијском добу. Ма колико допирали назад у историју народа, вавѐк ћемо имати за собом на угледу готову мисирску цивилизацију са њезиним кастама, установама, вером, знањем и вештином. На границама мисирске историје почивају границе целокупне историје света. Њихових шест првих династија од традицијоналног Менеса у Мемфису чине перијоду од 19 векова (за четврте династије подигнуте су пирамиде). Мемфиске пирамиде најстарији су савршени споменици на земљи, а за њима долази пирамида Гизе. „Кад је јужни крст ишчезао са обзорја балтијских земаља, велика пирамида Хеопсова проживела је већ пет пуних столећа. Пастирско племе Хиксоса упало је у Мисир 700 год. касније. За пирамиде египатске је и сама поларна звезда нова небеска појава“[1]. Доба писмености почиње у Мисиру, где знамо да је већ за треће династије постојало јероглиф-

[1] В. Хелвалда: „Culturgeschichte“ p. 216.

ско писме. За њим долази на прво место Вавилон са својом „халдејском царевином“ у најмању руку на 2000 година пр. Хр. Од њих допиру најстарији писмени споменици. Многи историчари међу још и данас Хинезе са њиховом културом на прво место, али су хинески податци о старини непоуздани, једва различни од индијских милијуна. Хинеска хронологија доводи се по једнима од године 2637 пр. Хр. а по другима од год. 2357[1]. Но сва та историјска грађа, што нам је приступна из овог првобитног историјског доба, не достиже ни степен историјографије; она се састоји у самим хронолошким белешкама[2], натписима, тако, да су историчару по готову од већег значаја одломци културе тога доба, што се непрестанце налазе и ископавају. О историјском раду не може ту дакле још бити ни речи. Тек са Грцима одпочиње писање историје; оно је ишло упоредо са током цивилизације: од Грка у Италију, из Рима у средњи век, а одатле новим народима, који, створивши све гране правог знања, створише и историју.

Прво сухопарно писање историје почиње се бележењем догађаја и то прво помесних, па онда народних и најзад светских. Прво се развила локална историја, повесница једнога места или племена. То нам сведоче јонски логографи, Хекатеј, итд. ови први зачетци писања историје у Грчкој. Затим је дошла историја једнога народа, као што је Ливијева римска историја; Иродот је пак први покушај историје света. У првом случају само се бележе догађаји (анали), у другоме се већ прича, а у трећем суди. Писање историје почело се или зарад самог очувања успомена

[1] Види расправу Ad Frout de Fonpertuis: „La Chine; sa population, ses productions etc.“ у „Journal des Economistes,“ Juin 1875. p. 429—461.

[2] Дужину анала људских рачуна Литре у најмању руку на 6—7 хиљада година.

о значајним догађајима или у цељи поуке. Све је то још проста **историјографија**: први ступањ у развитку историје. У томе облику писала се историја све до новог доба (17. века). Целу ту историјографску фазу могли би смо поделити на двоје, на доба **класичке** и на доба **монархичке** (средњевековне) хронологије.

Цела источна култура није била у стању да створи историју. Грци је створише као што су створили и многу другу грану људског знања. Прави историјски извори из сјајног доба грчке културе своде се на три писца: Иродота, Ксенофона и Тукидида. Они су свакојако од велике вредности по изучавање њиховог доба, али поред све речитости и лепоте стила никако нису угледи писању историје. Доста је је неумесна она титула оца историје која се обично Иродоту придаје; он је истина једини извор за историју персијских ратова, али је он опет само сабирао причe (од логоса правио историју) без икакве критике; он сам вели, да му је намера, да своме народу изнесе верно огледало висине његове у паралели са осталим народима — „варварима". У тој цељи и Пентатевх (пет књига Мојсијевих) врло је лепа слика јеврејског народа, али опет зато нема праве историјске вредности. Нема сумње, класички је свет положио темељ писању историје; он је први обратио пажњу и на остале народе, али ни Иродот ни Ливије ни Тацит нису узори писању историје, као што је то, на жалост, још случај и код многих савремених историчара, који су мало утекли од „очева" својих! Дуго се само класички свет сматрао као јединствени предмет, вредан историје; тек кад је вредност нове културе претегла значај класичке образованости, кад Нибур скиде светао котур са главе класичког света, тек тада се упоређивањем, анализањем културе у разних народа створила нова, савршенија историјска наука. Имамо само још једно да приметимо, а то је да од првог

склопа историјских назора о једноме добу много зависи сво касније схватање и испитивање. Тако су се у историју старога света увукли многи пристрасни и настрани назори о народима из некласичког света — „варварима“ — само с тога, што су једино Грци и Римљани писали историју, па се сво наше познавање осталих народа своди на њихове податке. Кад би нешто имали каквог персијског Иродота, можда би персијски ратови добили мало другчију боју и другчији облик! Исти је случај и са Римљанима, који су по свој прилици историју картагенску, а нарочито доба Ханибалова, много извртали!

То је било детињско доба историјске књижевности; стање њезино у средњем веку још је жалосније. Средњи век представља у свакоме погледу устук у развићу човечанског духа, па следствено и у историјскоме раду. Већина великих западних народа води своје хронике тек од IX. века; једина Француска имаде своје хроничаре од VI. века нак. Хр. Прве хронике што су замениле митолошко-песничко причање догађаја у нових народа „хришћанско-германскога“ доба махом су веома непоуздане и јако религиозне[1]. Бекл налази три поглавита узрока, која су помела писање историје у средњем веку: „прво је напрасно увођење писмености, одкуда је произашла збрка различних помесних гатака, које су појединце биле истините, али у скупу лажне. Друго је промена вере, која не само да је прекинула конац предања, већ их је још и помутила лажним пришивцима. И најзад трећи — најмоћнији узрок кварежу — то је монополисање историје у рукама једне класе, коју су њени обичаји и њезино занимање начинили лаковерном, а која

[1] У целој првој половини средњег века нема историје, већ тма божја анала и хроника у цељи религиозној. Тако н. пр. Августин (у делу: „De civitate dei“) сматра историју као спрему људи за божанство!

је још уз то имала и непосредан интерес, да умножи опште лаковерје, јер је на томе темељу почивао сав углед њезин"[1]. У ово неколико редака Векл је најлепше карактерисао писање историје у средњем веку и показао, да је оно природна последица ондашњег духа, који није познавао науке, већ само чуда. На измаку средњега века почеше се писати догађаји у цељи политичкој исто као и у Грка. Са реформацијом, још почетком XV. века, први је импулс дат у хуманизму, нарочито Лауренцијем Вàли. То су били само први критички огледи, али су они опет прокрчили пута слободнијем писању историје. Историјско-политичка посматрања Николе Макијавела (у дискурсима о Титу Ливију), описи проналазака у разних народа (нарочито открића Марка Пола за трговачке путове млетачке), приближење и упознање народа, а поглавито зачеће еманципације јевропског духа у реформацији — све је то крчило пут достојанственијем и слободнијем писању историје. 1538. год. заведена је прва професура историје у Марбургу; Севастијан Франк много је томе допринео.

Након препорођаја наука са увођењем народног језика, ове прве значајне опозиције противу средњевековне ограничености, упоредо се развио и скептички дух и у писању историје. Почело се сумњати у достоверност хроника и легенада, па се понајлак критичким путем одклањао лажан материјал, а отпочела обраћати пажња на тачно и достоверно излагање догађаја. Ово је сав прогрес, што га је учинила историја до њезина препорођаја у 18. веку.

Тек на прагу најновијег доба, у току 18. века, јавише се два женијална историчара, који чине мост са историјографске фазе у нову фазу философског схватања историје. Једно је Талијанац Вико (рођ. 1670. а умро

[1] Види већ поменуто дело Беклово, I. p. 266.

1744. у Напуљу), који је први покушао, да од историје створи науку, (дело му се и зове: „Нова наука“), да бар еклектички на темељу растуреног жалосног материјала и сухопарних података изведе некоја начела историјског знања о животу народа. У њега су термини о разним научним гранама и појмовима још веома нетачни, збркани по средњевековном маниру, али то нас ипак не смеће, да нам опет просијну поглавите мисли његове. Бекл, приликом речи о Монтескију, праведно примећује, да у Виковљевом делу имаде женијалних истина и ако нема систематског истраживања појединих перијода. Вико је јасно увиђао, како је још нејака ова грана познавања прошлости људске, обележио је пут, којим ваља поћи да се изведу општи закони за све народе, а није превиђао ни оне огромне тешкоће, што устављају напредовање у сазнавању историјских појава[1]. Одмах у почетку истраживања, он је већ антиципирао ону значајну мисао, како услед страха и незнања постаје религија. „Нојевски потоп“ вели он, „није био само помесна поплава, већ је покрио свуколику земљу. 200 год. након њега отпоче се горепоменута влада неба на земљи, т. ј. земља се међутим толико осушила, да су се из ње могла развити суха и ватрена испарења, што су се пела небу и створила муњу. Њу су први скитнички народи узели као знак више моћи, која им је тиме хтела нешто да обелодани и назваше ту моћ Јупитром, а муње његовим аусиицијама. Сви незнабожачки народи имађаху својега Јупитра и само охола заблуда навела је Мисирце, да својега

---

[1] Већ у почетку његове „нове науке“ он се овако изражава: „Тако постаје философија учитељка филологије т. ј. науке о појавима, што зависе од људске воље, где спадају све историје о језицима, обичајима и делањима у миру и рату у народа и заодева је научном формом — што јој је досад недостајало са нејасности узрока и бесконачне разноликости појава.“ Види већ поменуто дело Виковљево, р. 5.

Јупитра Амона наместе као најстаријег“[1]. Из овога ће већ читалац увидети, како су Виковљеве мисли нејасне, неизрађене, завијене теолошким примесама. Но кад помислимо на савремено му доба сухопарних анала и хроника, онда нам је драг и сам покушај, да се историја уздигне на ступањ науке.

Ни простор, ни цељ ове расправе не допуштају нам да се упустимо у потанко излагање Виковљевих назора, ма да су они веома значајни; ми ћемо се ограничити да поменемо само оне стране његова дела, које чине грађу за рацијоналио, природно схватање историје. У првим траговима друштвеног живота Вико налази три доба: „Доба боговско, када су људи мислили да су под боговском владом, да свим њиховим делима управљају богови путем ауспиција и оракула, и то су најстарији појави профане историје. Доба херојско, када су јунаци или хероји свуда сами владали у аристократским републикама по некој тобожњој разлици у самој вишој природи њиховој, но ли у плебеја њихових. Најзад: доба људско, где сви признају једнакост у природи људској; с тога се овде прво указују слободне републике и најзад монархије, које су обе као што пређе поменусмо, облици хуманитарног склопа државног“[2]. Многоме савременом историчару, који још отпочиње увод у историју са „првим људима“, „прогонством из раја“ и т. д. могло би Виковљево дело послужити за углед писања историје. Многе местимице бачене мисли коректне су и дан данас[3], а многе од толиког замашаја да

[1] Види Вико-а, р. 8 и даље о томе на стр. 132.

[2] Види одељак; „Идеје дела“, р. 31—32.

[3] У прилог овоме неће бити згорег да наведемо неколико сјајних мисли његових из гл. II: „О елементима“: „Чудо је“ вели Вико, „чедо незнања и што је огромнија обожавана појава, све то у већем размеру расте и чудо“ — „фантазија је тим јача, што је сла-

сматрамо за дужност, да их као мало познате начелне мисли његовог историјског схватања изнесемо. Тако већ у глави II. „О елементима“ он је прозрео оно велико историјско и економно начело о току културе у првом зачетку њезином; да се послужимо његовим властитим речима: „Након потопа људи живљаху прво по **планинама**; неко доба потом спустише се у **равнице**, а тек по дугом времену једва се ослободише, да се примакну **обалама** морским“[1]. Сем тога, он је већ достојно оценио и ону данас општепознату чињеницу, како људи на ниском ступњу развитка преносе на спољне сатвари своје особине, афекте и осећања своја исто онако, као што се оно деца са „луткама својим разговарају“. „Људи тумаче“, вели он, „сумњиве и тамне појаве, које их се дотичу, веома појмљиво, по **својој** властитој природи, придевајући им своје страсти и навике“[2]. Ово је „канон митологије“ као што он сам вели, т. ј. „за тумачење херојског и боговског доба“!

Већ на самоме наслову дела стоји исписана цељ његова, да је он њиме рад да положи темељ новој науци „о заједничкој природи народа“. Он прегледа цео ток историјског развитка у свију познатих народа и долази најзад до закључка, да се код свију народа указују слични појави у животу њихову, један и исти, или бар веома аналоган

бија моћ разума“ (р. 130). С тога су песнички народи још на детињском ступњу (в. р. 137).

„Законити брак створио је породицу, а тек на овој подиже се држава“. Њему је већ јасан напредак у целини историје од простог несавршеног, ка разноликом и све савршенијем. (Постање језика, смешаних сеобом народа, па тек онда постање писма). — Мало даље он овако карактерише ток друштвеног живота: „људи осећају прво само оно, што је **нужно**; затим се осврћу **корисноме**; потом на **угодности**; касније лаћају се **допадљивога**, па се тек онда одају **раскошу** и **најзад пропадају у манитом трошењу предмета**“. (р. 143).

[1] Види стр. 161.

[2] Види стр. 138.

пут мишлења, осећања и делања. Он још не изводи даље конзеквенце овога појава, нити тражи оделите узроке његове, већ само у начелу тврди, да, како је свима друштвима људским поприште делања ова иста земна површина и како су сва људска племена сродна, то је онда природно и ток живота њихова сличан. Каснијем је добу остављено, да на разлике услова за живот сведе разлике у животу и деловању народа. Вико тражи заједничке појаве у установама људским[1], и отуд изводи да: „подједнаке идеје код читавих народа, који се између се и не знаду, морају имати заједнички мотив истинитости“.

„Облик владавине“, вели Вико, „мора одговарати природи људи, над којима се влада“[2]. Он је поставио ову велику истину у данашњој историјској науци прозирући више својом женијалношћу, но ли поступним обилатим истраживањем. Ма како било, свакако је значајан појав, да он век и по назад изриче мисао, која природно одатле следује, наиме: да ступањ народног образовања чини установе државне, да, дакле, елементи самога друштва утичу на мену облика владавине, да они чине историју, а не силни овога света, као што би данас рекао какав историчар — позитивиста!

Вико завршује своје дело пун поуздања, да ће се

---

[1] „Ми тврдимо“ вели он на једноме месту, „да сви народи, како варварски, тако и образовани, и ако су се растурили у неизмерним даљинама по простору и времену и сасвим различно основали, врше три следеће људске употребе: да сви имају ма какву религију; да сви свечане бракове везују и да своје мртве сахрањују“. На ово би данашња антропологија и етнологија имале што да примете, али је опет у толико истине у речима његовим, у колико из заједничке судбине и заједничких услова живота човекова потичу сличне установе друштвене, а из тих елемената, као што Вико тврди „сав хуманитет у народа“. Види гл. III: „О начелима“, p. 177.

[2] Види Вико-а, стр. 144.

оваким начином истраживања заједничких појава у народа моћи да учини обрт у историји[1]. Врло је знаменита већ сама та појава, што је он први, који говори уопште о сталним законима у историји. Само то уверење његово, да се и делања човечанска дају подвести под опште законе, већ је довољно да га издигне нада све ондашње а и многе савремене историчаре; па кад још к томе додамо толике реформаторске мисли његове, онда се не можемо ни часа посумњати, да га поставимо на чело препорођаја историјског знања као гласника епоси нове историјске науке. Ми остављамо на страну његове снове о платоновској вечној природној држави. Његово уверење, да и у друштву владају закони, на које пре свега ваља пажњу осврнути, то је за нас најважније. Он, од прилике, заузимље у историји онај положај, што га је Ђордано Бруно још концем 16. века у философији заузимао: положај зналца, који на основу мало факта и опет верује у препорођај знања; — и један и други сваки на своме пољу наговештују наступање реалног, научног правца и на земљишту духовних наука. Препорођај духа на прагу новога доба, а нарочито освојења, учињена у сазнању природе, запојише све велике мисленике духом поуздања у претстојеће успехе и неком врстом пророчанског афекта.

---

[1] Своја проматрања о историји он овако завршује: „Сад нека се пресуди по овом повратку људских грађанских појава, што су нарочито у овој књизи разложени и по свему ономе, што је склопљено кроза цело дело ово из хрпе материјала о првим и последњим добима у старих и нових народа: па ће се добити растумачена целокупна историја не само оделита и преминула о законима и делима Римљана или Грка; већ по битној истоветности у постању појава и по разлици начина, којима се изражују, имаћемо пред собом идеалну историју вечитих закона, по којој отичу догађаји свију народа у њиховом порекду, напредовању и стању, њиховом паду и свршетку“! Види књига V. гл. III. стр. 838.

Други реформатор у историји након Вико-а, то је Волтер, „највећи историчар, кога је Јевропа до данас произвела“, као што га Бекл с правом назива. По замашају његових заслуга за историју он би достојно могао стати уз њене најновије заступнике, и ако је по времену за читаво столеће у назатку. Његове заслуге надносе га високо над другом историјском школом, којој ћемо након њега приступити. Ми га стављамо овде уз Вико-а, јер њих двоје стоје над историјским школама као навестиоци препорођаја историјске науке најновијег доба. Њихов реформаторски правац остао је за дуго непримећен, одбачен, јер нико није био пророк у своједу добу!

Поред огромних заслуга Волтерових на пољу лепе књижевности и на пољу философије, — он је први пренео у Француску Локову и Њутнову природну философију, — „ми му дугујемо“, као што лепо вели биограф му Кондорсе, „што смо и историју схватили са ширега и кориснијег гледишта, но ли стари народи.“[1] Он је први увео праву историјску критику, антиципирајући Нибура, очистио историју од оне туште чуда и гатака, којима су се до њега пунили читави томови историјских дела; пре њега било је у старом добу историјографије, у средњем веку гатака и мистерија, али праве историјске слике једног доба у развитку људског духа још није било. Већ у уводу својега дела: „Век Луја XIV.“, он назначује нову цељ писања историје овако: „То није само живот Луја XIV., што га хоћемо да пишемо; ми предузимамо далеко замашнији предмет. Ми ћемо да покушамо, да насликамо потомству, не дела једнога човека, већ дух

[1] „C'est dans ses écrits, qu'elle est devenue non le récit des événements, le tableau des révolutions d'un peuple, mais celui de la nature humaine, tracé d'après les faits, mais le résultat philosophique de l'expérience de tous les siècles et de toutes les nations, etc.“ B. Condorcet: „Vie de Voltaire.“

људски у веку најпросвећенијем, каквога је било."[1] Након четири године изађе му на свет његово најзнаменитије дело: „Essai sur les moeurs et l'esprit des nations", „не само једна од најзначајнијих књига 18. века, већ и данас још најбоља по овоме предмету."[2] Тако се у „веку просвете", који је био најплодовитији духом и најбурнији делателношћу по бољитак човештва, и метода писања историје препородила. Волтер је својом обилатошћу позитивног знања и својим неумитним сарказмом, био од толиког утицаја, да се ретко когод после њега могао више повратити теолошком схватању историје Босијета. Тирго и Монтескије беху достојни представници методе његове, одбацујући сваки мит из историје а обраћајући цигло пажњу своју на оне елементе друштвеног и духовног живота, што у ствари и чине само историју. Монтескије је сасвим оделио бијографију од историје и први покушао, да утицајима спољног света протумачи карактер и ступањ цивилизације; тако је он много допринео, да се пречисти и сама историјска метода. Две године након публикације најважнијег дела Монтескијева (Esprit des lois) Тирго је у својим предавањима ударио истим путем и нарочито нагласио, како је за студију историје нужно готово неограничено познавање природе.[3]

На концу 18. века под утицајем Канта оживео је интерес за философију. Моћан импулс њезин простр'о се на све остале гране знања; он се осећао за дуго и у самој природној науци. Па није чудо што се и још веома нејака

[1] Види: „Le siècle de Louis XIV., Nouvelle édition, Tome I. Dresde 1753." стр. 1. У предговору, напомињући, како му је изгубљена историја 16. и 17. века, вели: „То је била више историја духа и нарави, но ли прича битака."

[2] Види: Buckle etc. T. II. p. 270. — Ми упућујемо читаоца, у питању о Волтеровим заслугама по историју на суд Беклов, који их је најправедније оценио.

[3] Види опет: Buckle etc. T. II. p. 285—293.

историја подала философскоме схватању то теолошког, то идеалистичког правца. Иза волтеровског реалног проучавања историје, иза индуктивне методе, — да се само послужимо овим изразом, — дође се опет апстрактној, дедуктивној; самовољно философско шематисање преоте маха и у историји. То је друга фаза историјских школа; ми је зовемо философским схватањем историје. Она се отпочела са Хеглом, а пружа се у два различна правца све до савременог доба.[1]

Нема сумње, Хегел је створио тако звану „философију историје“, од које историјска наука никакве вајде видела није. Његово схватање историје у тесној је свези са његовим самовољним философисањем. Ми ћемо га показати само у најопштијим цртама његовим, а читаоцу је већ самим тиме пружено довољно критике. Сав реалан свет по Хеглу само је појава његовог унутарњег појма супстанце и духовног бића, или тако назване „идеалне садржине“! Та загонетна „идеална супстанца“ развија се по некаквом своме вајном унутарњем закону свугде без разлике у извесном низу ступања. Тај низ фаза ето то је онај славни шематизам Хеглове дијалектике. Наиме свака духовна целина развија се у три оделита ступња: природа, човек и бог, или сфере: објективног, субјективног и апсолутног духа. Из „бића“ и „небића“ (суштине и ничега!) постаје хераклитско „бивање“! Овакве игре празних појмова примењује Хегел на све познате могуће појаве у васелени, па наравно и на историјски развитак човечанског духа. Његово начелно схватање историје почива у „вечно разумној и органски зако-

[1] Једно је: конзервативно — професорски, а друго: радикално — демократски правац (Ласал, Маркс etc.) Поред Хегла покушали су још неки своју философију историје; тако *Хердер* („Ideen z. Geschichte d. Menschheit“), па *Шелинг*, али је све ово само фрагментаран покушај

нитој еволуцији васеленског духа“! Он истина вели, да је „историја један низ гвоздене неопходности“, али као оваплоћење неког уображеног духа светског. Он полази са најдаљег истока, из Хине, па прати културу по њезину развијању од истока на запад. Исток му је први ступањ непосредног опажања и зависности од природе (објективан појам); класички свет други ступањ слободног идеалног живота, (субјективан појам); и најзад хришћанско доба, — средњи век до данас, — изравнање дотадањих разлика у оделитим елементима, носилац специфично новог хришћанског, средњевековно-романтичког идеала о животу (апсолутан појам, еле: бог!). Његове примене на поједина доба, као сасвим бескорисне, нећемо ни да помињемо. Оваквом самовољном калуплењу историје, где је већ полазна тачка гледишта настрана, не треба коментара; где цео један систем почива на самовољној претпоставци, ту о науци, која се искуством диже и попуњује, не може бити ни речи. Хеглова је „историјска неопходност“: неопходност без закона, дакле: трансцендентна, теолошка. По њему требало би, да се ток историјског развитка човечанског већ завршио, јер је човештво већ прошло категорије његове!

Када је још философија Хеглова била у свој моћи својој, подиже се у Француској из социјалне школе Сен-Симонове са својом позитивном философијом Огист Конт, чије заслуге по философију и историју ни данас још нису у свој својој вредности припознате. Он је савршен контраст Хеглу, изашавши са својим „позитивизмом“ у коб свакој чисто спекулативној философији. И његово је схватање историје философско, — зато га и мећемо у ову врсту историчара, — и оно је шематички подељено на разне фазе духа људског, али се оно оснива на позитивном темељу и уз Вико-а и Волтера претставља прогрес у историјској науци. Готово сви новији философи и историчари од значаја израдили су

се под утицајем Огист-Контове позитивне философије (тако Миљ, Бекл, etc.); многе оригиналне мисли Контове постале су данас општа својина новијих радника, док је творац њихов остао непримећен само с тога, што се које без смисла, које веома неправедно, каснији рад његов, — пошто је памећу ослабио, — обично брка са ранијим здравим елементима учења његовог.[1]

„Без социјологије“, вели Конт, „неће бити научне историје.“[2] Овај значајан став бележи полазну тачку његову. Закони социјални више су ствар апстрактног истраживања, а изучавање историје оделитих народа ствар конкретног знања. Еле тек помоћу социјалних закона дају се после боље објаснити оделите историјске чињенице. Историчар, кад хоће да тражи опште законе, не треба никако да се губи у појединостима, „у јаловим анекдотама“; тип еволуције налази се само посматрањем историјске целине. Огист Конт је поставио ова три става у питању о напретку историјске науке, прво: да имаде правилности у појава историјских, која се даје упоређивати са правилношћу остале природе; друго: да су историјски појави далеко компликованији од појава хемијских, физичких или бијолошких; и треће: да се из тога разлога наука историјска најкасније ствара и развија од свију осталих.

---

[1] Познато ће бити читаоцу, да је Огист Конт пред смрт тежио, да оснује некакву нову „позитивну религију“, која је нашла доста одзива — у Америци. Али је ово неурачуњиво у прврашњи озбиљан и заслужан рад његов.

[2] Види: Auguste Comte: „Cours de philosophie positive“, III. édition Tome V. „La partie historique de la philosophie Sociale“, нарочито p. 16., где овако вели: „Све дотле (т. ј. док се не створи социјологија) све разнолике вести историјске, што ће се још прикупљати, тичући се ма ког рода појава, мораће се битно сачувати *само као даља грађа за праву историју* у времену њезине праве зрелости.“

Главно начело Огист-Контово је, да дух људски у развитку своме неопходно пролази ове три стадије: **теолошку, метафизичку и позитивну.** То је ток еволуције свакога знања; он је оваплоћен и у целини историјској. **Прво доба теолошко** имаде три фазе: а) **доба фетишизма** — први ступањ у детињству народа; б) **доба политејизма,** које нам се јавља у класичких народа; в) **доба монотејизма,** што обухвата средњи век. **Друго доба метафизичко** настаје са критичким духом, са распадом владе теолошке и војничке. Ово је доба првих позитивних научних проналазака и успеха; све од 14. века језгро човечанства тежи да скине са себе љуску теократског и солдачког система; и тај је систем најзад смрвљен под критиком 18. века. Ово је доба борбе противу ограничења наслеђених из теолошке фазе, доба науке и философије, једном речи еманципације духа људског за бољу и сталнију будућност. Из теократског облика владе прешло се војничком апсолутизму, а из њега, у овом прелазном метафизичком добу, уставном облику државном, да се из њега најзад пређе најправеднијем друштвеном систему. Ово доба није завршено и ми се по Конту још у њему находимо. — **Треће доба позитивно**[1] јединствени је излаз из савременог хаоса, из ове умне и друштвене кризе. Блиска будућност увешће у човечанство чисто позитивно стање у свакоме погледу, које ће надмашити успехе свију дојакошњих реформа и револуција и несрављено модификовати целину опстанка човечанског.

Умни је напредак битно и неопходно начело развитка човечанског, оваплоћено у целини историјској. „Само

---

[1] Конт дели „L'état positif" на: а) „âge de la spécialité" и б) âge de la généralité" (доба специјалних истраживања, и доба научног оштавања). Методи испитивања су тројаки: теолошко-метафизички, математички и најзад позитивни.

из науке“, вели Конт, „потиче први принцип правог препорођаја, прво умног па онда друштвеног“.[1] Тиме напредак у људскоме друштву постаје тек **сталан и постојан** — најважнија разлика од напретка у осталом органскоме свету. **Историја друштава зависи свугде од историје духа људског.**[2]

---

[1] Види: Tome VI. p. 273. Конт је пре Бекла поставио изучавању историје ону начелну мисао, да се „општа историја духа људског мора сматрати као природан и сталан вођ сваком изучавању историје човечанства.“ Види p. 460.

[2] Следбеници учења Контовог разишли су се у више праваца. Прави ученик његов и најдостовернији наследник, то је француски академичар *Литре*. Инглиски философ *Спенсер*, у својим социјолошким начелима врло се мало осврће на Конта, коме имаде много да захвали, јер је Конт већ све главне принципе социјолошке још пре 40 година далеко јасније изложио. Конт је био и остаје први творац „социјологије.“ Паралелисање социјалних и бијолошких појава, то је основна идеја његова. Сав даљи успех Спенсеров лежи у томе што он имаде данас на руци далеко шири круг позитивних чињеница, а нарочито Дарвинову теорију; но у то већу похвалу Контову можемо рећи, да је он већ у своје доба, онда презрену Ламаркову „зоолошку философију“, која је већ садржавала главна начела Дарвинизма, усвојио и њоме се послужио, упоређујући бијолошке појаве са социјалнима. Спенсер спрема сад у друштву са још тројицом инглиских научњака: „Дескриптивну социјологију“, која би обухватала сав материјал за изучавање човештва у виду описног, табеларно-цитатског дела. Његова три одељка обухватају три гомиле друштвеног стања: 1) *нецивилизована друштва* (досад су израђени типови најнижих раса: Црнаца - Малаја - Полинезаца); 2) *уништена и пропала друштва* (досад четири старе америчке цивилизације); и 3) *цивилизована друштва* (досад израђена инглиска цивилизација). Спенсер ставља историју према целокупној социјологији, као што од прилике стоји бијографија према антропологији (као апстрактно према конкретноме) где антрополог пре свега тумачи и разлаже опште односе у конструкцији и функцијама човековим, па тек онда на томе основу бијограф може рацијонално да изложи оделите догађаје у животу. Социјологија имаде да изложи и објасни опште односе у строју и функцијама људскога друштва, јер из њих потичу све историјске чињенице. Човечанство се све више дели, расчлањује и множи, социјална подела рада и опет спајање у хармонију, све то одговара делењу, диференцирању и интегрирању кретања и материје у васелени. Принцип *сукцесивне ево-*

Сви ови покушаји, да се историја подигне на научном позитивном темељу само су припремили земљиште најновијој фази праве историјске науке. Она се оснива на егзактном истраживању, тражећи природну законитост у историји, уводећи узрочност и у историјске појаве, но наравно и опет са бијографским додатком. Овај најновији правац тек је у зачетку; он се почео и завршио Беклом. Бекл је засад још први и једини заступник позитивног правца у историји, којим се хоће да тражи законитост у развитку како оделитих народа тако и целога човечанства. Његово знаменито дело[1] важи читаву историјску литературу. Ма колико да му се пребацује једностраности, он је у начелу извојевао позитиван ослонац историји, на коме она постаје наука о законима човечанског развитка. Ми претпостављамо да читалац познаје замашан покушај његов и зато га нећемо изложити у појединостима, као што би заслуживао, већ само у неколиким главним потезима.

Полазна је тачка Беклова, да делања човекова, која чине историју, морају потицати или из духа његова, или

луције из првобитног хаотичког стања и кретања материје примењује Херберт Спенсер на цео свет, а нарочито на живот друштава, али се то никако неда каузално протумачити. Особина је људског вида (Species homo sapiens!) у васелени: да се он не само усавршава у јединкама, већ кооперативном моћу и у целини. Непрестано историјско развијање човечанства — то је његова еволуција. У ствари постоји нека сличност међу еволуцијом у космосу и еволуцијом у друштву, али она почива више на аналогији, но ли на стварним основима. Све су ово само даље конзеквенце од мањега значаја из оригиналног Контовог дела по плану хијерархије наука. *Нема ни једне идеје од значаја у Спенсера, које већ не би било у Конта.*

[1] Види: „Истор. цивилиз. у Инглиској", I св. увод у преводу г. Чед. Мијатовића. Читаво је дело (у 3 књиге) само увод у велику историју инглиске цивилизације, коју је намеравао да пише; но па свршетку друге књиге (у пролеће (1861.) он је осетио, да се прерадио; пође на исток да опорави здравље, но умре у Дамаску, јадикујући још пред смрт у заносу: „Моја књига! о моја књига никад је нећу довршити"!

услед утицаја спољног света; према томе у историји или спољна природа мења човека, или обратно човек мења природу акцијом духа свога. И једно и друго је случај: прво на ниским ступњима развитка, а друго на вишим, напреднијим. Његови примери из источних цивилизација показују јасно силан утицај спољне природе, која, што моћнија, тим све слабијим чини човека, потом утицај њезин на гомилање и поделу добара, а уз то и на поделу моћи (источни деспотизам); услед утицаја силних природних феномена фантазија превлађује у свима културама ван Јевропе; — тек у њојзи почиње разум да доминира. Обилатост тропских предела убија способности човекове, док оскудност северне природе, гонећи човека на рад, гони га уједно и на развитак умне снаге његове, која и јесте онај културни покретач, што се непрестанце снажи, напредује и то безгранично, док природа остаје вавек једна и иста — стационарна. Питање: да ли у човека умна или морална страна чини напредак, решио је Бекл у корист умних способности, као јединственог елемента, што ствара прогрес човечанског рода у историји. Он се послужио статистичким резултатима, да докаже зависност делања људских од материјалних услова.[1] Али опет

[1] Бекл не само да се послужио фактима и резултатима чувеног статистичара Кетле-а већ је и многи случајно местимице бачен назор Кетле-ов послужио као покретачка основна мисао, на којој је Бекл после проширио и извео своје историјске законе. У потврду тога, да наведемо само једно место, које већ садржи ону значајну мисао, да је само интелектуална страна у човеку кадра да напредује, док морална остаје вечно једна и иста. „Il me semble“, вели Кетле, qu'il n'y a de véritablement progressif que la science, et je prends ce mot dans sa plus grande extension. Toutes les facultés de l'homme qui ne sont point fondées sur la science, sont essentiellement stationnaires et leurs lois de développement sont constantes. Quant aux autres facultés, leurs lois de développement, comme je l'ai fait observer déjà restent aussi probablement les mêmes, ou du moins chacune d'elles ne subit de variation que dans la grandeur de son maximum, qui dépand du développement qu'a pris la science. *Le développement de*

зато у културних народа умно напредовање значи историјски прогрес. Напретком знања клонула је црквенска и солдачка сила. Бекл поставља ова четири принципа, којима осветљује новију историју образованих западних народа: а) напредак човечанства зависи од успеха у сазнању закона појавима и од обима, у коме је познавање ових закона у народу једном распрострто; б) услов истраживању закона природних то је пробуђен скептички дух; в) овако учињена открића повишују уплив интелектуалних, а релативно умањују уплив моралних истина; и најзад: г) велики непријатељ овоме покрету а тиме и цивилизацији, то је туторски дух: надзиравањем цркве и државе над вером и делањем људским.

Бекл је исцрпео питање о утицају спољне природе, али је сасвим превидео други врло важан етнички моменат, који у многоме решава питање о разним стањима образовања у разних народа, који живе под сличним природним условима. Урођена (не „урођене идеје“) и у борби за опстанак израђена наслеђена даровитост раса, предиспозиције у разним племенима људским одупиру се географским и климатским условима спољне природе. На тај унутарњи моменат, карактер раса, који игра велику улогу у делањима народа вратићемо се касније још једном.

Поред Бекла долазе у ову најновију фазу историјске науке још два историчара од мањега значаја: Леки[1], који је по-

---

la science donnerait donc la mesure du développement de l'humanité.“ Види: »Sur l'homme et le développement de ses facultés ou l'essai de physique sociale“, par *A. Quetelet*, Paris 1835. Tome II, стр. 280—1.

[1] Као некадашњем теологу њему се још познају понеки трагови хришћанске моралности; но поред свега тога Леки данас опет стоји над нивоом дневних историчара — приповедача. — Противник Бекловa правца је *Карлаил*; он сматра историју са романтичке појетске стране и губи се у бијографијама знаменитих лица (Кромвел, Фридрих вел. и т. д.). По њему, историја лежи у животу и делима великих владалаца и државника, у којима се огледа доба њихово.

кушао, да настави историјска истраживања у правцу Бекловом, али са много мање успеха; и американац Дрепер,[1] који је унео у историју истина не сасвим ново, али на оделита друштва примењено начело неопходне смртности народа у историји; оно се састоји у томе, да сваки народ са својом сумом својих установа мора да прође извесне фазе живота (доба детињско, мушко и старачко), па да онда угине. Индивидуалан живот и мене његове, модел су социјалноме животу и променама његовим у историји. Још је Хердер представио рођење, живот и смрт оделитих народа по аналогији физичког живота у одделитих организама. Али што вреди за поједине народе, не вреди за човештво. Смрт оделитих народа не само да је искуством доказана чињеница, већ је и неопходна по аналогији сваког органског живота. Државе се калупе из племена, снаже се, развијају културу своју и најзад завршују коловрат живлења угинућем, услед, било унутарњих, било спољних узрока. У толико је начело смртности народне емпирички коректно. Нема човека који није био дете, ни старца, који није прошао мушко доба; исто то важи и за народе. Оделити народи поболу се, клону, угину и пре времена; сви као јединке неопходно пропадају, али нивô човечански не пада већ полако расте, исто онако, као што таласи у плими не мењају нивô океанов. Бар до сада историја констатује сталност прилива, дизање ниво-а, прогрес у човештву. Шесет векова то доказују. Прогрес је дакле први, неопходан, сталан закон у историји.

Оделити народи излазе и силазе са позорнице светске, али сваки од њих допринесе по неки нов елеменат своје културе целини човечанској; источни народи пропали су,

Историја народа и његова живота само је подножје, на коме ће да се озида историја великих људи!

[1] Види: „Историја умнога развића Јевропе", у српскоме преводу г. Мите Ракића.

али колико је њихове грађе за напредак јевропске цивилизације претопљено и прерађено у грчкоме народу и његовој култури! Јевреји свету дадоше веру, Грци вештину и науку, Римљани правне и државне установе; — сви су они пропали[1], али су оставили потомству елементе културе своје; то се после преноси на позније народе као умно наслеђе, и тако култура добија све шири основ, чини све обимнији и већи прогрес. Имаде у неколико аналогије међу животом човековим и животом појединих друштава, али целина човечанства — бар до сада — корача све понајлак у напред. Народи се мешају и пропадају, али умне тековине њихове наслеђују се и множе; извесни облици изумиру; тако се н. пр. језици мењају дијалектима и узимају нове облике још за живота народа; поједине друштвене установе мењају се, али се умне тековине не даду уништити; баш да народ, који их је произвео и клоне духом, он може престати, да се поучава и служи њима, али ће оне опет остати ма где очуване, да све даље светле у будућност. Врло дивно примећује Едгар Кине: „Ми не можемо да поништимо ни један атом материје, а још далеко мање један моралан атом; идеју, философију, појезију, веру! Ми мислимо, да смо све у прах претворили, али имаде једна тачка, где наилазимо на отпор и на тој се тачци ствара будућност.“[2] Промен-

[1] Јеврејски народ чини као неко изузеће од смртности народне — „вечити Јуда“! „Они су мачијег живота“, као што вели Шопенхауер.“ И у ствари он се најснажније одупр'о спољним неприликама; носећи своју месијалистичку идеју Јевреји вавек живе одвојито као туђ елеменат у туђој држави. Да ли су се зато очували, што је смеша семитских и арийских народа била уопште немогућа? као што неки тврде. Волтер тумачи тај појав тиме, што су им најнижи слојеви у породицама јаки и дурашни са суперстиције њихове; они не примају обичаје народа, у коме живе. Богатије класе јеврејске већ се мешају са осталим народима, зато ће и пропадати, али ниже класе својим трговачким особинама протураће се још за дуго, чувајући своју расу као и Цигани!

[2] Види: „La Révolution“, Tome II. p. 566.

љивости, јер у њојзи лежи развитак, мора бити и у социјалноме животу и она је представљена у историји у изумирању оделитих народа; смртност народна то је неопходан аналогон Ламарк-Дарвиновој теорији у органскоме свету. Кад народ какав као историјска јединка пропадне т. ј. кад га остали јачи народи подјарме, или кад се он сам смеша и претопи, он опет није апсолутно ишчезао; физијолошки елементи његови, а са њима и карактерне црте његове претапају се смешом, узимају нове облике, а умне тековине његове наслеђују нови, млађи народи. У тим смешама, у тој борби за опстанак међу друштвима људским може бити и устука, који одговарају устуцима у историји органскога света; најлепши нам је пример нашаћe нових физички јачих народа у римску царевину. Дивљачна германска племена скрхаше римску силу и потискоше за неко време класичку културу. Али ускоро освајачка германска племена усвојише поред хришћанства и многе елементе римске културе; нека племена као Лонгобарди (у данашњој Ломбардији) сасвим ишчезоше, претопивши се у културно јачи романски елеменат.[1] Класичка култура само је клонула за дуже времена под тим ударцем; нови народи усисаваху је понајлак; она је тињала у њима, да се концем средњега века тим силније распали. Свакојако средњи век, та голема празнина у историји духа људског претстављa нам, после сјајне класичке културе, устук у цивилизацији човечанској. Моменат смрти народне не да се одредити никаквим законом, исто онако, као што се ни у скали живота човековог не може метаматичком тачношћу да обележи неопходност смрти.

---

[1] Тај случај често се јављао у историји; татарско племе Бугари завладаше славенским елементом на Балкану, али се, културно слабији, претопише у њ, оставиши му само назив свој. Исто тако након сеобе народа при таложењу ускомешаних елемената, свугде надвладаше стари културни елементи.

За нас је довољан тај општи факт, да историја свију народа емпирички сведочи пењање и падање појединих народа, што ступају на позорницу светскога живота. Мене народа у историјском животу то су мене облика у социјалноме свету; народи живе и умиру, матерпјал њихов претапа се, а умна освојења њихова наслеђују се. Трансформације у историји човечанској одговарају трансформацијама у историји органскога света. Сирћу почиње нов живот, из трулежи изумрлих облика рађају се нови савршенији облици — то је закон и у историјскоме животу човечанства. Поред свег таласања оделитих живота, у историји као год и у бијологији, опет остаје напредак велико начело развитка. Способношћу друштава људских: да стварају и да чувају заједничку умну тековину, врши се понајлак сталан прогрес у историји цивилизације; традиције, споменици и писменост — то су оруђа те моћи друштвене; она нам претставља једно чисто социјално начело. Нема сумње, да су закони Дарвинове теорије: прилагођивање и наследство, а поглавито начело борбе за опстанак, моћни органи у животу народа; они се дају примењивати и на историјске појаве, али само донекле, јер духовни појави још су нам — као што напред изложисмо — непротумачливи као неопходни из материјалних узрока. Уз то не треба из вида изгубити ни ту околност, да физички утицаји околне природе сами не чине тип народни, као што нам то показује сувремена етнологија. Карактерне црте, тип народни не мења се под утицајем спољне природе; поред свију секундарних модификација под утицајима природе и образовања, карактер народа, као и карактер појединих људи, остаје сталан. Ни човек не долази на свет као tabula rasa, па ни народи не улазе у историју без израђених и наслеђених карактерних црта. Многи народи живе под истим условима, па и опет колико су различни у раси — карактеру? Колика разлика међу Јегипћанима под Фараонима и мухамеданским

Мисирцима, међу Картагињанима и данашњим становницима Туниса? Умно напредовање као главан елеменат историје лежи у влади човековој над природним силама; са њим упоредо долазе и све племенитији облици друштвени, као продукти образовања, а никако као резултати чисто физичких узрока. Ми ћемо се још вратити на ово питање; овде смо га се дотакли само у толико, да би показали, како поред свију природних узрока, има још и чисто социјалних закона, којима се врши прогрес у историји. Историјско биће одликује се од осталих у природи тиме, што у њему лежи та социјална моћ, по којој нараштаји људски поступно а стално једни на друге упливишу. На овом основу, пошто у великоме прегледамо ток еволуције од предисторијскога човека па до данас, напредак човештва постаје непобитна истина. Питање је: да ли је историјски живот човештва само вечно кружење или развитак од нижега ка све вишем? Време је да се ембријологија (историја развића) човечанског рода представи као пењање од сурове снаге ка разуму, и то путем бројног увеличања људског рода, проширењем и дубином образовања, индустријом — делателношћу људском у опште. Дреперова концепција смртности народне даје се применити само на оделите народе, јер целокупно човештво напредује и напредоваће све дотле, докле год остану исти или бар слични природни услови. Беклова је велика заслуга, што је у историју унео начело прогреса, које је од скора усвојено и у историји органскога живота. Беклова теорија напретка, модификована Дреперовом смртношћу народа, то је прво и највише начело у историји. Свет у целини корача напред; у појединостима мења облике.

Прегледајући развитак историјске науке, ми смо видели, како је она од зачетка свога па до данас прошла прво: фазу историјографије, потом: фазу философског

схватања, док је најзад тек у најновије доба почела да се оснива на позитивноме темељу, као права историјска наука. Али је Беклов рад остао осамљен, јер ни дан — дани историја још није пречишћена од мита и гатака. Наполеонова реч: „L'histoire c'est une fable convenue“ важи још на жалост у многоме и за савремене прилике, у којима се историја находи. Она је данас у добу кризе, из кога ће се препородити тек онда, кад се једном стално утврди и призна као начело при обрађивању историје, да ће сав успех лежати у томе, да се и у друштвеноме животу нађу покретачки закони. На основу егзактне историјске науке бићемо тек у стању, да створимо праву философију историје (не више оно самовољно метафизичко шематисање) исто онако, као што се и права философија природе даје подићи само на темељу тачне природне науке. Крајња цељ историјске науке била би, да нам створи једном таблô развитка човечанског, да нам изваја тип живота и судбине људске; то би била историја у целини. Свакојако, пут реформе у историји лежи у правцу најновијег Бекловог покушаја; једно од двога: или начело каузалитета мора постати прво начело и при историјским истраживањима, или ће историја остати историјографија, ако не још нешто грђе: голо, самовољно фантазирање.

Са питањем: да ли имаде изгледа, да се и у животу друштава људских може наћи извесна правилност, везано је цело питање законитости у историји. Ако успемо да изведемо делателности људске као последице било физичких, било материјалних услова, онда смо успели, да и историју подигнемо на степен позитивних наука. Као што већ наговестисмо, пут оваком истраживању већ је прокрчен, и перспектива будућности обећава успеха. Довољно је, да бацимо само један летимичан поглед на савремене народе, што су расејани по целој површини земној, да упоредимо разноликости

њихове по типовима и по висини културе, па да и без тражења оделитих узрока, дођемо до уверења, да је разноликост природних услова први узрок разноликости друштава људских, да је дакле и живот друштвени подложан спољним природним законима. Култура је немогућа на полима, као ни на екватору; онде лед и снег, а овамо опет бујност околне природе не допуштају јој да се развије. Кад би прикупили и поређали по висини развића све оне разнолике ступње у народа, што се налазе од дивљака па до најразвијенијих западно-јевропских раса наших дана, онда би имали у неколико претстављен ток развијања човечанског од првих друштава људских па до данас. Па кад још уз то прегледамо све оне разнолике услове спољне природе код савремених народа по разним деловима света, онда нам постаје јасан и разумљив онај факт, да се свака напредна култура развила само у умереним климатима. Јевропски континенат био је с тога најудеснији терен култури; ту спољна природа није изобиља дарежљива, па да упућује човека нераду; нити је опет толико пуста као поларна, да не пружа материјала за напредовање; већ, способна да даде хране култури, оскудношћу својом принуђава становнике своје, да радом т. ј. културом извојују опстанак свој. Дакле тек на оној тачци, где је човек умном способношћу својом отворио борбу са околном природом, леже зачетци праве културе и цивилизације. Нема сумње, да је околна природа свакој култури упечатила свој тип, дала јој први покрет, јер је била услов њезин. Спољна природа са својим условима и законима остаје као подлога култури људској и онда, када се већ отпочне струја умнога прогреса, која је неограничена. На ономе ступњу, где човек почиње да се ослобађа ропства околине своје, где умном моћу својом савлађује снаге природине, да се њима послужи, напредак је условљен напретком самог узрока културе: развијањем и множењем умних тековина. Према томе излази,

да су двојаки закони, који владају човечанством: закони природе, који превлађују код свију народа на ниском ступњу, где се тек находе први зачетци културе, као што је то случај у жарком и поларном климату. Проучавање и сазнавање природних закона много нам је на руци при испитивању оних узрока и услова, под којима се развила култура код разних народа на разним крајевима света; а тиме ће нам постати много јасније и порекло јевропске цивилизације, која је пре овога савршенства морала прећи све ниже стадије развитка. Други су: закони духа, који владају кретањем цивилизације у образованих народа. Она способност човечанског рода, да с нараштаја на нараштај наслеђује умне тековине своје, поглавити је узрок свеколиком умном напредовању. Ово је закон наслеђа у историји. У оним друштвима, где већ духовна делателност надмашује утицаје спољне природе, успеси у позитивноме знању постају мерило цивилизације. Чим се народ један попне до те културне висине, његов целокупан историјски живот постаје веома осетљив под духовним утицајима, приступачан свакој новој идеји, која му се у саобраћају са осталим народима придонесе; утицај књижевности постаје силан мотор делању људском; из њега потичу политички преображаји у народа. Простирањем образованости у масу народа ствара се са свешћу положаја и тежња за бољитком материјалним и моралним. Тако се образују начелне идеје, које за извесно време владају умним и политичким животом у народа. Тако су идеје личне слободе и народности прожимале од конца 18. века све поглавитије политичке борбе у образованих западно-јевропских народа. Чим се под утицајима образовања народ један задахне новим идејама, што су у сукобу са постојећим старим установама, одмах настају и покушаји за меном друштвених облика; ту онда имаде два начина побољшању: пут реформе или пут револуције. У колико држава више интересује све своје сталеже; у толико

је она сталнија. Старе деспотске и кастичне државе пропале су у немоћи, јер народи нису марили за опстанак њихов. Ово је важан принцип, кад се изучава и мери снага и трајашност разних држава. Јер као год што је што већа подела знања у народу мерило образованости његове, тако је исто и што равномернија подела економских добара мерило благостања његовог. Сума позитивног знања и економан строј друштвени, то су оне чињенице, што крећу историјским животом образованих народа.

Природни закони вреде за сву васелену; истраживање њихово предмет је природних наука, и историчар при проучавању живота у разних народа имао би само, да се користи применом чињеница и резултата њихових. Закони ума вреде само за највиши облик живота у васелени: за појаве духовног живота човечанског. Истраживање и тумачење појава налажењем духовних закона у развићу цивилизације, то је поглавит задатак историје културних народа. Целокупан историјски живот, анализан, састављен је из дѐла и живота јединака друштвених: ових атома историјскога склопа. За оделите личне, политичке догађаје, као ни за акта воље свакога појединца, ми нисмо у стању, да нађемо природну апсолутну неопходност; али за суму њихову, за делање народа, а још више човечанства имаде изгледа, да се може наћи правилност, а са њоме и неопходност у зависности социјалних појава од извесних било природних било умних узрока. Карактер историјских одговара природи статистичких закона, који исто тако вреде само за масу, а никако за поједине људе. Обе науке обрађују појаве друштвенога живота, с тога им и метода мора бити слична. Статистичка је метода први успех позитивности на пољу социјалних појава; она је нашла законитост у делањима људским, која су се сматрала као најсамовољнији продукти слободне воље у човека. Кад из статистике видимо, како су и дела

простих незнатних људи (у маси) неопходна, онда нам се природно намеће мисао да и велики историјски догађаји, као и велике историјске личности, мора да су нужне појаве. Статистички закони бележе прелаз из сфере природне неопходности у сферу духовних појава; они су понајсличнији природним законима. Они нам означују пут, којим се може доћи до позитивних резултата и у социјалном и у духовном свету. Нико нам неће порећи, да, кад би нешто имали на руци верне статистичке податке о стању и кретању становништва, радиности и т. д. у свију минулих историјских народа, да би онда стање историјске науке другчије изгледало. У место набрајања догађаја, непоузданих рефлекса и хипотеза, ми би били у стању да, на основу бројева, изнесемо далеко вернију слику друштвеног живота и да путем сравњивања изведемо поуздане закључке. У томе случају зар би тек могли поставити законе живота народног, зависност историјских појава од материјалних и спољно-природних услова: статистичке законе у историји. Средњи човек, вели Кетле, кад би га нешто знали изражена у цифрама, обележио би нам тип развитка човечанског. „Но, мало по мало, физички човек губи се пред интелектуалним; свака страница у историји знања и вештина представља нам непрестанце све већи тријумф интелектуалног човека."[1] Очевидно је дакле да би само познавање физичке стране било једнострано. Проучавањем умног напредовања, утицаја књижевности и образовања на кретање народног живота: тра-

---

[1] Види Кетле-а. Т. II. стр. 271—2 У оскудици статистичког средњег човека Кетле, као и Кузен, мисли, да би нам велики људи још најверније представили ступањ развитка, до ког се човечанство у њиховој епоси подигло и у исти мах њихови радови обележили прогрес, што га је човештво под њиховом егидом учинило. В. стр. 280—1. (Карта на крају дела казује, како би се имао представити ток развитка човечанског сумом људи развитка средње вредности из појединих векова).

жењем духовних закона у историјскоме развијању потпуњујемо табло историјскога тока. На овоме путу, наоружани оваком грађом, како оделити политички догађаји, тако и судбина читавих народа била би нам куд и камо разговетнија и појмљивија. Али на жалост све од римског[1]

[1] Колико је мало бројних података из класичког света, па опет, колико нам је и то мало оскудних факта од веће вајде за упознање старих народа, но ли голо описивање без квантитативне оцене, која је једина у стању да нам обележи разлике и код физичких појава! Ми упућујемо читаоца на значајну беседу чувеног статистичара Др-а Енгела у: „Zeitschrift d. kön. pr. stat. Bureau's“, II. Jahrgang № 2. (Febr. 1862.): Die „Volkszählungen etc.“ из које ћемо, зарад примера, навести само главније податке:

„У Кини је цар Ју год. 2042. пр. Хр. поделио земљу на округе и извештавао се о стању земљедеља и индустрије и о пореској моћи становништва. — Иродот прича, да је персијски краљ Дарије 500. год. пре Хр., кад су се мало-азијске грчке насеобине побуниле противу намета од 400 талената, наложио брату своме сатрапу Артаферну, да катастрира земљу, е да би се према томе тачно о благостању известио. Па и у целој Персији чињен је катастар и бројано становништво, има томе ево већ 23 столећа и то код народа, кога су Грци „варварима“ звали И код Мисираца вођен је катастар и бројано становништво, шта више бележено и занимање и то под краљем Амазисом (500. г. пр. Хр.), па чак и Сетосом (1420. пр. Хр). Код Јевреја, као што се види из библије, прилично је вођен рачун о становништву. Па наравно да је и код Грка било бројних података, но опет ни данас се још није на чисто са становништвом. Бек рачуна у Атици 500 000 душа на 10.000 кућа; релативно становништво 6—7000 на □ миљу. То би била густина данашње Саксонске! (Хина са 70.000 □ м. има 5600 становника на квадратну миљу).

„Ниједан народ класичке старине није оставио толико тачних и верних доказа о броју својих суграђана, о своме значају и сили својој као *Римљани*. Краљ Сервије Тулује издаде закон, по коме се свако рођење и свака смрт мора тачно бележити. Прво је бројање становништва од год. 569. пр. Хр. а последње од г. 74. после Хр. под Веспазијаном; а било их је свега 36 кроз 640 г! Бројање под Клаудијем 48. п. Хр. очувано је у целини и по њему било је онда римскога становништва у Јевропи 34,720.000 душа, а пре 600 год. под Сервијем Тулијем, по већини писаца, само 420.000.

„У нашим пределима било је: у Далмацији и Илирији: 900.000, у Мизији и Тракији 2,000.000, а у Панонији: 1,000.000. — Од то

па до најновијег доба ми немамо ни појма ни о бројној величини народа, који су живели радили и умирали на позорници светској, а камо ли података о културној снази њиховој! Тек од половине прошлога века почео се прибирати бројни материјал по свима гранама јавнога живота, који ће тек будућности послужити да тачније и праведније оцени наше историјско доба, но што смо ми данас у стању да оценимо живот народа, који беху пред нама. Некада ће статистичка дата бити најдрагоценији материјал, најпоузданији извор, из којега ће историчари црпети и закључивати судове своје о култури и благостању савремених друштава. Онда ће од споредне вредности бити мемоари, анали, хронике, дипломатске ноте и остала хрпа рубрицираних извора, на коју су досад историчари јединствено упућени били. Проучавањем природних услова: климе, хране и земљишта, под којима постајаху и живљаху народи на разним деловима површја земног, добијамо позитивне резултате о одношају човека према природи — прву половину елемената за студију човештва. Још је Русо доказивао зависност типа културе од спољне природе овим значајним речима: „Могао бих ласно, кад би ми нужно било, фактима доказати, да је код свију народа на свету прогрес духа неоспорно сразмеран потребама народа, које им је природа дала, или које су им прилике донеле, дакле страстима, јер им ваља задовољити потребе њихове. Могао бих показати, како су у Мисиру вештине расле и шириле се по изливима Нила; потом би пропратио њихов развитак код Грка, где су проклијале, нарасле и подигле се до небеса услед песка и стена атичких, не мо-

---

доба па све до половине 18. века, дакле за читавих 17 векова, ми немамо више никаквих бројних података о народима!

Кад би нешто имали тачне податке о кретању римског становништва, о радиности његовој, па уз то и податке о моралном стању — растење и опадање римске моћи било би нам разговетније, но што је сада једностраним описивањем политичких прилика!

гући захватити корена у обилатим пределима Јеврота: могао бих доказати, да су у целоме северни народи раднији од јужних, јер им је то неопходно, као да је природа хтела, да изравна сретства, снабдевајући дух људски способношћу, где му плодовитост терена не достаје."[1] — Друга половина грађе за изучавање неопходности у историји обухвата односе људи међу собом, и ту су у првој линији статистички резултати од велике помоћи историчару. У свима гранама знања без разлике, разликовање и познавање појава васеленских своди се увек на квантитативне диференције; где год нисмо у стању да бројно означимо границе међу појавима, ту логички не може бити ни речи о неопходности, ни о законима — појави остају нејасни, растегљиви појми. Квалитативне разлике свугде су од мањега значаја јер су нам далеко мање приступачне. Што је Кант рекао за природну науку, да у свакој грани њезиној имаде само толико праве науке, колико је у њојзи математике, то почиње данас у многоме да вреди и за духовно и социјално знање. Ако нећемо да се ограничимо на претресање прашивих архива, те након дугог рада да добијемо несразмерно мајушан резултат: однос двају дипломата, већ ако ставимо историји више потраживање: да нам осветли и протумачи правилност догађаја у ланцу развитка човечанског, који се вавек пружа у напредак, — онда се морамо осврнути проучавању оних елемената, који су цигло у стању, да нам протумаче историјске појаве као **нужне последице** **било природних, било умних, било материјалних прилика**. У првом случају ваља историчару проучавати утицај природних услова, упознати се са нужним природним знањем, у другом: утицај знања на мене појмова људских, и најзад

---

[1] Види већ поменуто дело Русовљево: De l'inégalité parmi les hommes, p. 20.

у трећем: зависност политичких догађаја а поглавито покрета народних од материјалних, економских прилика, дакле служити се резултатима статистике. Прва два случаја: утицаје спољне природе и утицаје знања достојно је оценио Бекл; у погледу трећег случаја т. ј. о значају бројних података по историју, нико неће порећи тврдњу нашу, да би данас историја лежала на далеко позитивнијем темељу, показала мало другчијих резултата, више неопходности но ли самовољних акција, кад би имала на руци бројне податке свију историјских народа. Са савременим материјалом будућем историчару нашега времена предстоји далеко успешнији рад.[1]

Пошто смо према ускоме обиму ове расправе, само у главним потезима обележили тројаке узроке: природне, умне и материјалне, што су од утицаја на живот и делателност друштава људских, остаје нам још само да наговестимо ону околност, што смо је већ у почетку ове расправе обележили, наиме: да само са ове компликованости узрока историја још није дорасла, да ступи у круг позитивних наука. Историја

[1] Значај бројних података по разумевање историјских појава јавља се већ у самом интересу, с којим их је новија историја прихватила. Тако н. пр. *млетачке* тако зване *релације* т. ј. извештаји млетачких посланика о страним државама, — млетачки посланици били су обвезани да при повратку своме изложе сенату тачан преглед о стању државе и народа, где су били — најважнији су извор историје народа у почетку новог доба (1500—1800. г.), а то поглавито с тога, што су више статистичке, но ли хронолошке, архивске природе. — Између осталога да наведемо још један случај и то онај, где нам податци *Вобанови* (1695. г.) о несретном стању француске монархије, тумаче неопходност скоре револуције. „1/10 француског народа“, вели Вобан, „дошла је до просјачког штапа; 5/10 у таком су стању, да не могу никоме уделити милостиње; 3/10 оптерећено је процесима и дуговима, и најзад само је једна десетина у добром стању; тај 1/10 део броји свега на 100 000 породица, а тада се рачунало на 3,000.000 породица у Француској.“ Оваква реално изложена слика друштвеног стања јаснија је као сигнал скоре револуције, но ли сви описи раскоши и деморализације на ондашњем француском двору!

има да се наслони на оне гране знања, које су од скора тек и почеле да се обрађују; поред тога она нема при руци ни толико достоверних факта у великом простору времена, колико је нужно, да се из оделитих црта укаже правилност, а како се ова у социјалних и духовних појава јавља само у великим масама, то је онда појамно, што историја још не може да постане тачна наука. Не треба сметнути с ума ни ту околност, да се историчар не може да служи опитом, који је најмоћније оружје у рукама природних наука. Сем тога елементи, што чине историју, тако су разнолики, тако мало приступни уму људском, који све што опажа, тежи да сведе под законе своје, да је врло појамно, што се историја у низу наука најкасније почела да израђује. Проблеми човечанског развитка још чекају решења; судећи по првим покушајима, зар ће се једном успети, да се узрочношћу протумаче историјски појави, у колико се уопште појави духовни, као највиши феномени васеленски, дају расветлити материјалним погодбама. Последник Контов Литре веома је згодно означио пут успеху и тешкоће при испитивању развијања човечанског овим значајним речима: „Историја је, говорило се досад, причање догађаја, који се збивају у народа и између народа. Историја је, велимо ми данас, истраживање услова, који чине, те друштвена стања наступају једна за другим по неком извесном реду. Према томе догађаји играју секундерну улогу“, — па онда: „Од свију природних феномена, овај је (т. ј. еволуција човештва) по готову најкомпликованији, дакле онај, који је изложен најчешћим и најтежим пометњама у развоју своме.“ [1]

Сукцесивно развијање у историји поступа понајлак све у напред захватајући све шири обим; први ступњи друштава људских једнолики су, јер су отисци спољне природе; са

[1] Види Литре-а, р. 417.

првим успесима у примени умних способности отпочео се и напредак; — умно напредовање и благостање узајмичним потискивањем представљају главне чиниоце културе људске. Живот друштава људских што виши постаје и све разноличнији, као што су и виши продукти природе разноличнији од нижих, док је најзад у сувременој цивилизацији јевропско друштво достигло онај степен висине, где покрети његови више зависе од духовних елемената: количине знања и поделе његове у маси, но ли од чисто физичких услова. Култура се отпочела нуждом т. ј. оном неопходношћу, којом је човек упућен био, да у непрестаној борби, поступним савлађивањем природе, осигура опстанак свој. Дакле први покретач свеколиком прогресу радиности и знања лежао је у неопходној борби човековој са околном природом. Организација и карактер људске расе одређују при тој неравној борби у колико ће она од успеха бити и до ког ће се ступња у развитку појединe расе попети — бележе дакле пут опстанку њезином. Човек, физички веома немоћан у сравнењу са осталим силнијим јаче наоружаним организмима природе, накнађен је најсавршенијом организацијом нервне системе, у којој лежи способност за развијање умних моћи. Умна делателност човекова беше готово једино а најмоћније оружје његово у борби за опстанак, без којега би безусловно угинуо; упућен јединствено на њу он је ту моћ у друштву са осталим људима комбинацијом развио до оног савршенства, где се, не без разлога, назвао „господаром природе.“ Једном речи човек као досад најсавршенији облик у еволуцији органскога живота, обдарен и најсавршенијом нервном системом, са немоћи своје остале физичке стране, природно је упућен био, да се највише служи разумом својим, да одржи себе, а тиме је следствено изоштрио и све даље развијао ум свој. Значајно је, да се већ у људи на природноме ступњу јављају клице оних нагона, из којих је потекла култура људска. Већ у првих

људи, по намирењу најнужнијих потреба, указује се тежња за украшавањем личности своје, за кићењем. Кад би смо имали места да пропратимо овај појав од првих накита: колута и верига у носу и ушима, тетовирања и т. д. па до најновијег укуса у накиту и украсу, до толиких предмета, што на угодност служе, показао би се јасно цео постанак вештина. Ми овде само констатујемо тај факт, који је много допринео развитку радиности и вештина; он нам указује ону сферу природе човекове, коју би пре свега ваљало проучавати, ако се хоће да сазна првобитни живот човештва. Са проучавањем утицаја спољне природе ваља упоредо да иде и проучавање генеалогије духа људског, који што напреднији у развићу све већма претеже по важности физичке услове и најзад постаје одсудно мерило при историјском развоју човештва.

Први ступањ културе означен је ловачким народима, где још нема друштва. Карактеристична црта овога првог ступња, то је поцепаност индивидуа, подложних свемоћном утицају спољне природе. Други је ступањ сточарских номадских народа, где се већ дужим бављењем на извесном месту, — докле на њему паше има, — замећу клице удружења: фамилије и општине. Трећи је ступањ: земљорадничких народа, када се сталним насељењем отворио тек пут сталној култури. „Први, који је заузев парче земље, рекао: ово је моје и нашао просте људе, који му то вероваху, био је прави основач грађанског друштва“.[1] Земљораднички ступањ не искључује сасвим претходне ниже ступње у животу људском; у њему народи још живе и од лова и гаје стоку. Миран живот, стално лагано напредовање у сазнавању природе, одликује земљорадничке народе од номадских племена, код којих је главан мотор делателности

---

[1] Види: Rousseau, etc. Seconde partie, p. 51.

оскудица, глад и слетствено жуд за пљачком. Према карактеру занимања образује се у многоме и карактер човеков, па тако исто и читав тип народни. Инђијанац северне Америке лукав је, стрпељив и лако насртљив: црте ловачких племена; номадска племена, немајући сталног места, прелећу земље као ратнички, освајачки елеменат. Све оне орде, што су наступале у Јевропу са висина северне Азије, од северних граница Хине дуж Каспијскога мора, плављећи и сатирући мирно настањене народе, махом су номадска племена, која ништа после себе не остављаху ван успомена о рушевинама и о пропасти културних народа. Сви покрети ових народа остављају само насилничке освајачке трагове — они још не чине историју. Тек у земљеделских народа, комбинацијом способности, удружењем снаге, поделом рада, полаже се темељ култури; код њих се тек замећу клице знању, радиности и вештинама, које су отвориле пут напредовању људском; — то су тек елементи, који чине историју. Борба за живот, освајачки елеменат у народа, који испуњава сво предисторијско доба још не чини историју; тежиште историјско почива дакле само у културних народа, код којих значај умног прогреса претеже значај физичке — „политичке борбе“ — рата међу народима. С тога научна историја ваља увек више да буде историја духовног напредовања у народа, но ли историја битака, ове физичке борбе међу народима, која је највише заступљена у номадским племенима. Борба за опстанак важи као закон не само у животињскоме свету, већ се у многоме огледа и у борби раса па и образованих народа у историји. То је очевидан факт, нарочито код племена на природноме ступњу. Све што је лоше наоружано било у физичком било у умном погледу мора да подлегне пред јачим елементом и да угине. Али код виших, развијенијих раса са владом духовних елемената почиње се и парализовање гвозденог закона борбе за

опстанак. Са развитком племенитијих осећаја и појмова о праву и слободи све се више модерира владавина физичке борбе на социјалноме земљишту. Са цивилизацијом све прво-битне још грубе установе постају хуманитарне, па и сам рат, ово оруђе борбе за опстанак међу народима, постаје све хуманитарнији, па ако се са свим и не одклони ипак већ сама та тежња да се борба међу људима хуманизира значи да цељ свега људског напредовања и образовања лежи баш у томе, да се првобитни пљачкашки елементи уклоне и замене култивисаним установама друштвеним. Нема сумње да се закони живота животињског света огледају донекле и у првим ступњима људскога развитка, да закони природе важе безусловно за све појаве, док је и човек на природноме ступњу. Али на оној тачци, где се човек одкида од животињског ланца, где постаје свест и мишлење, престаје и апсолутна влада физичких закона. Докле се духовне појаве ма и оделитог човека не би протумачиле као неопходне последице из физичких прилика све дотле није ни мислити да ће се умни напредак људски у историји расветлити „природним законима“! Је ли тиме протумачен дух из материје, што ће се уместо речи „дух“ ставити „нервни центри“, уместо „репродукција слика“ „фосфоресценција нервних ћелија“ и т. д.? Сматрати покрете друштвене само као последице борбе класа у друштву или борбе за опстанак међу расама — народима не доводи ни до каквих позитивних резултата по разумевање историјских појава. Борбом класа у друштву дошли би најзад до права јачега као нужног закона друштвеног, а у међународном животу до те настраности: да сви мањи нејаки народи морају угинути; тако Холандези и Данци морали би пропасти према осталим колосима јевропским. Пресађивати законе Дарвинове теорије на живот друштава људских без обзира на особине и на елементе њихове не значи протумачити историју природним законима.

Оно што важи за животињски свет не важи у свему и за цивилизоване народе, јер би се иначе дошло до врло настраних конзеквенција. То би н. пр. отровало сву свест људску, кад би се дошло до уверења да се живети и опстати може само на рачун другога. Значај Дарвинове теорије по препорођај назора готово је данас онолики исти као оно у време ренесанса проналазак окретања земље око сунца. У развитку органскога света као и у историјском напредовању природа не чини скок. Ратови међу народима дају нам само један облик друштвене борбе за опстанак. Све то стоји, али сасвим превидети умни напредак људски, па тврдити, да је право јачега у друштву исто што и закон атракције у космосу, тако могу судити само егзалтирани подарвињени културни историчари као Хелвалд! Многа начела Дарвинове теорије дају се наћи и у животу народа, но идеја развитка, идеја вечног напредовања најважнији је проналазак њезин. Женијални природњак и историчар Едгар Кине почео је први да сматра историјске појаве са природњачког гледишта и то са више успеха но ли данас Хелвалд. Он гледа целу историју као ембрио, што пролази разне фазе, и развија се у људскоме друштву кроз различите епохе; разноликост у типу и језицима одговара разноликости органских видова. Веома је знаменита конзеквенца Дарвинове теорије: да се и људски род усавршавати мора; све духовне и телесне тековине не пропадају, већ се наслеђују и шта више усавршују. Велики напредак лежи у све већем облагорођењу културе, у побољшању духовног живота човечанског. Напредак је неоспорив, али напредак, коме су саставни елементи све то више интелектуалне, духовне природе. Појам права поникао је из првобитног појма о неправу и он је потиснуо све грабешке елементе, преовлађујући све то више у цивилизованих друштава. Они народи, код којих је влада физичких закона свемоћна, — људске расе

најнижега ступња, — нису историјски народи. Мајушност оних силних народа у историји, што живљаху од пљачке и ратовања, према оним маленим народима, што напретком знања и хуманитета положише темељ цивилизацији, врло умесно карактерише проф. Лазарус овим лепим реч'ма: „Ма колико да су се поносили, да су богати, велики и моћни они народи, што су се онако шумно јавили на земљи а без трага и гласа ишчилели! — као олујина пређоше хунске орде Азијом и Јевропом допрвши до брда и до океана, али у бури није бог! Као прождирући пламен разлише се монголске орде дуж големог дела земљине кугле, али помена о њима нестало је заједно са топотом њихових коња и њиховим убојним алакањем; ни у огњу није бог! Али они мален народићи на истоку, северу и западу средоземног мора, што су засејали и одгајили вештине и науке, прокрчили религијозну задубљеност људског духа, они чине и данас изворе историји човештва, они богате и дан-дани дух културних народа, они стварају величину убеђења, а идеје, што су их они сазнали, владају и данас као мете свакој тежњи најодабранијих духова; — у гласу тихог жуборења лежи јава свега божанског на земљи."[1]

Напредак је први општи закон како живота човекова, тако и живота друштва и живота целог човештва. Напредак у историјскоме развитку условљен је духовном моћу усавршавања људског. Оделити народи развијају поједине гране културе, а збир њихов чини умну тековину целога човечанства. Људски је живот у целини једна огромна пирамида, где сваки појединац почива на грбини свога најближег претходника. Под утицајем нараштаја човек је продукт и излив историје. Оделита лица — историјске личности — само су носиоци идеја њиховог времена. Тиме није пре-

---

[1] Види на крају већ поменуте расправе Лазарусове, стр. 486.

сечен пут појединим великим духовима да предваре време своје и савременике своје, али су они зато обично и осамљени у народу своме. Опште, лаке идеје, што пливају по површју духовног живота народног, граде и дају нам огледало карактера народног, док све теже идеје тону и губе се у дубинама изолираних појединих духова — мисленика. Али за целину народа неоспорно вреди правило, да сваки појединац мора да прими на се један део особина, што су у околини његовој, било добрих било лоших исто онако, као што се човек покварена ваздуха сачувати не може. У томе погледу друштво је као и заједница полипа. С једне стране природне способности, обим и потенција духовних моћи према диспозицији организма, а с друге стране спољни услови — то су два фактора што чине човека. Исто тако и сума људи, дакле друштво, зависи од организације своје, од природног типа својега и од типа спољне природе, и кад би познавали све појединости ових двеју група услова за развијање, онда би зар успели да изведемо појаве живота друштвеног као нужне последице ове комбинације узрока!

Према типу раса људских и типу спољне природе образоваху се и типови културе у народа. Ми ћемо овде само у начелу да изложимо три поглавита типа културна или три главна ступња у развијању човечанском, што нам се указују у целини историје људске. Први је ступањ културе: стацијонарност, оно још првобитно стање човештва, кад је оно у свему зависно од утицаја околне природе. Овај најнижи ступањ људски веома је важан предмет историје, јер проучавање најнижег стања у народа кадро је, да нам у многоме расветли постанак културе у цивилизованих народа, који су негда морали проћи исту фазу неразвијености. Као год што се у ботаници све дотле није у напред корачило, док се не почеше проучавати и криптогаме, а не само големо биље, тако се исто и историја човечанског раз-

витка не може самостално разрадити, док се не упозна и са најнижим облицима људског рода, са стањем најнижих раса; тиме би се много што шта и у стању културних народа расветлило. Ту би етнологија била од велике ваjде позитивном историчару. — Племена, што се находе на овом првом ступњу, живе или у поларном појасу, где је недаћа спољне природе толико моћна, да је човек не може да савлада, или у жарким тропским пределима, где је природа тако обилна, да намирује најнужније потребе човекове без рада и тако услед сасвим супротних екстрема човек постаје подједнако апатичан т. ј. све природне способности његове остају неразвијене, успаване. У ову класу спадају она дивљачна јужно-афричка и аустралијска племена, која су готово ближа највишем животињском свету, но ли културном човеку; она живе скитачки, мењајући места према стању хране. Избијање зуба, одбијање палаца, тетовирање и т. д. то су обичаји ових најнижих раса људских; једно племе влада над другим, или један човек, који се истакне као најсилнији поглавица. Код њих влада првобитна патријархалност. Но и опет та племена већ имају понеке установе — те особине рода људског — што их од животиња одликују; тако се многа племена деле на класе (патриције и плебеје!), а према класама уобичајено је и укрштено женење, ма да је брак још само једна сорта пљачке. Код најдивљачнијих народа и језици су најкомпликованији; за сваку мисао они траже нову реч, немајући простих сличних корена и облика, немајући језичке генерализације. Нека аустралијска племена броје само до три, за четири већ кажу „много.“ (Ботокуди броје: један и више, Тасманци: један два и више.) Код већине је двадесет крајњи број и зове се „човек“, јер више нема прста на рукама и ногама, за даље бројање.[1] Многа црначка племена верују да

[1] И наша *децимална система* (дакле сво наше бројање) почива на сумирању најближих јединичних предмета дакле на *десет прста*.

ће након смрти васкрснути као бели; тако Јевропљане држе за васкрсле рођаке и претке своје, као да већ самим тиме хоће да кажу, да јевропски народи представљају виши ступањ савршенства! Ми наведосмо ове неколике црте из живота најнижих раса људских, ради очигледнијег маркирања големе разлике њихове од напредних народа. Њихов непокретан живот данас представља нам стање и најнапреднијих народа за време предисторијскога доба. Хотентоти, Тасманци, Самоједи и Црвенокожи то су савременици нашег детињства, живи примерци нашег предисторијског стања. У народа овога првога ступња нема историјског напредовања; дивљаци пре хиљаде година живели су истим животом као и данас. Где су упливи спољне природе на човека свемоћни, ту нема умнога напредовања, ту дакле не може бити историјског развитка. Овај први чисто природан, стационаран ступањ одговара по аналогији анорганскоме свету са његовим чисто физичким законима кретања.

Други културан тип, други ступањ у развијању свеколиког човештва, указује нам се у устављеној култури, где народи оснују државе, развију се у материјалном и у духовном погледу до извесног степена, па по неком друштвеном закону лењивости ту и заостану. Најлепши пример ове стадије је хинески народ са његовом укрућеном културом и његовим сухопарним „историјским животом“. Развијање његово ишло је у дугим добима лаганим током и упоређено са колосалним, брзим и често напрасним превратима у јевропских народа оно изгледа непомично. Под утицајима природне организације у раси и упливима околне природе, које би тек ваљало растумачити, јавља нам се овај

Имаде народа, који су научили бројање само на једној руци и тако њихово бројање почива на петноме систему!

чудноват тип пасивних народа. Закон је, да кад народ један пређе из номадског у земљеделско стање, да настаје привремена стагнација (прибирање оруђа), али се то стање наставило у источно-азијских становника и протегло од вајкада па до данашњега дана. Старе, по проналаску Америке, сатрвене цивилизације у Перу и Мексику претставници су истог типа устављене културе пасивних народа; у Перу тек на 10.000 стопа висине почиње умерена клима, од прилике као у нас на обалама морским, и на тој висини је легло овој старој америчкој „инкиној“ култури. Код свију народа са застанком у култури, моћност спољних физичких уплива природе стоји у равнотежи са снагом духовног света њиховог, са владом ума, који се још находи у детињском добу. Први ступањ културе — стацијонарност — одговара најнижем душевном стању у човека: владавини нагона и афеката; овај други ступањ одговара другој стадији духовног развијања: почетцима разума и његове делателности. У народа овога типа културе нема узвишених умних концепција, никаква полета у мишљењу, јер нема фантазије, која је у свези са разумом — комбинацијом слободног духа — произвела све оно, што је узвишено у јевропској цивилизацији. Хинези су развили вештине и занате са необичном марљивошћу, успели да пронађу бусолу, барут, штампу, висеће мостове итд., али је све то остало круто, укалупљено без ефекта и препорођаја у животу њихову; све је то без живота, као што им је обамрла и држава њихова са гвозденим формалностима њезиним. „Хинези су хладан народ разума“ као што вели Шлосер; без слободне фантазије у њих се није развила ни народна ни слободна духовита појезија, али су они зато исписали тушту бескорисних хроника и анала. Они су се оградили зидом каменим и писменим забранама од страначког уплива, е да би избегли сваку могућност, сваки пут, којим би страни утицаји

могли да поремете једном укалуњен строј њиховог социјалног и државног костура. Тек у најновије доба — од опијумског рата — разлив јевропске цивилизације трговинским путем почео је да плави и раскрављује ове залеђене културне типове источне Азије. Да ли на спас њихов? то је још питање. Скора будућност показаће, у колико су ови народи под притиском јевропске образованости кадри да пођу њезиним путем, а да не посрну[1]? — Овај ступањ културе одговара нижем органскоме свету у спољној природи (биљном и животињском) све до човека. Мене у историји органскога света зависне су од конгруације спољних услова и одговарајуће организације фела; оне се врше по биjолошким законима развијања, све истија крећући се у напредак, но у развијању органскога света исто тако може бити и устука. У низу животињскога света указују нам се први тамни облици разумевања; навике и нагони преңашају се наслеђем све даље па се или развијају или рудиментирају према спољним природним условима. Културно стање и развијање ових народа аналого је лаганом развијању органскога света.

Трећи и најсавршенији ступањ културе јавља се у народа најсавршеније физичке организације и обележен је оном тачком у умном напредовању човечанском, где се отпочиње убрзан ток цивилизације. Први представници његови у историји света јесу класички народи: Грци и Римљани, па онда након краткога устука нови јевропски народи. Источне културе, што се обично „грубо прецењују“, као што праведно примећује Бекл, допринеле су довољно грађе грчкој образованости, дале јој у многоме

[1] „У средњем веку један Џингисхан или Тамерлан превртаху Азију да оснују у њојзи царевине ефемерног века; данас је трговина пијонир цивилизације, прилазећи понајлак освојењима далеко сигурнијим од војничких“. »La Chine“, par Ad. Frout de Fontpertuis, p. 454.

импулс свој — али је опет грчки свет са његовим сјајним политичким и друштвеним установама, његовим умним творевинама у науци и вештини први пример слободног, духовитог развитка. Култура се кретала од несавршенога ка све савршенијем, од истока на запад „по току сунца"; она је у повоју на далеком истоку; у добу младићске снаге при ступању у Јевропу; доба мушке снаге оваплоћено је у јевропској цивилизацији, која избија изданке све даље пут запада. Само на удесном јевропском копну зачела се струја убрзане цивилизације, која се пружила до на амерички континенат. Унаточ претходним типовима: стагнације и застанка већ прва јевропска, класичка култура илустрира нам цео ток цивилизације; њени напретци беху пуни полета, веома брзи, зато и пролазнији. Док се старе источне културе надмећу са иљадама година, прва јевропска цивилизација једва броји на стотине. Грчки свет пролази кроз историјски калејдоскоп брзо и живахно, као тица у кисеонику затворена. Он пролази историјско поприште сјајан. као оно метеор који сијне, па га и нестане. У њему је мена мисли, духовно дисање његово, убрзано и препуно живота. Ово је онај највиши ступањ, најсавршенији тип културе у народа, где умне способности, духовна снага човекова, претежу значај спољних физичких утицаја. То је онај појав, — други случај по Беклу — где реакција наше властите унутарњости — духа људског — превлађује акцију спољнег света. У првоме ступњу културе, у стационарних народа нема још самосвести ни о достојанству, ни о правима човековим; природан закон борбе за опстанак свемоћан је; право јачега, дакле физичка сила, извор је свеколиком поретку друштвеном. У другоме ступњу, у народа са застанком у култури, према подели добара и физичке моћи образују се и прве установе државне; облик њихов потиче из паралелограма фактички подељених моћи у друштвених

елемената; снажније расе, физички јачи или материјално оснажени елементи, владају слабијим потчињеним класама. Отуда су поникле **касте**; но најобичнија друштвена форма у народа другога ступња културе претстављена је у **апсолутној деспотији**, која је не само носилац политичке, већ и духовне, црквенске моћи (теократски облик владе). Индивидуалност људска сасвим је сатрвена у обојим фазама овим; и тек са настанком цивилизације најразвијенијих раса, са напретком позитивног знања, индивидуалност човекова све се више израђује; вредност сваке индивидуе расте све од почетка грчке културе кроза цео јевропски развитак, па и данас. Тек у Јевропи и то на југо-истоку њезину пониче прва убрзана умна култура на широком темељу слободе и грађанске самосвести; са ширењем знања расте упоредо и вредност човека; он није више само прост материјал у рукама каквог Џингисхана, да пропада у свету не знајући за што, или да носи камен фараонима мисирским, градећи гробнице царске и своје: пирамиде, као успомене деспотске свемоћи, а потчињености и незнања народног. Римски се грађанин дичио друштвеним положајем својим (Civis romanus sum!), док су азијски насилници из ћефа сатирали народе своје. Познавање природе и човека било је развијено и у азијских и афричких народа, али ограничено на врло малећ број људи, који су владали незналичком масом; зато је знање њихово – ограничено по простору — остало ограничено и по интензивности и у напредовању своме, зато је и пропало готово без трага и гласа, јер су нам плављећи таласи сеобе народа путем класичке културе нанели само голе податке или неколико оскудних одломака културе и знања њихова. Унаточ устављеној култури, карактерна црта овог трећег ступња: јевропске цивилизације, означена је напретком знања, које почива на обилатој свести друштвеној: неограниченошћу у напредовању.

Овај највиши ступањ културе одговара највишој стадији у развитку духа: **владавини развијеног ума** у заједници са слободном фантазијом — полетом у мишљењу и израђеним афектима. Он се по аналогији органског развијања у спољној природи сустиче са њезиним највишим производом: у **човеку**; најсавршенији облик органскога живља произвео је и најсавршенију културу. Природа кулминира у човеку, у појави највишег облика духовног — у уму његовом. Највиши облик историјског живота човечанског, то је ослобођење духа од околине физичких утицаја, шта више превага надмоћног ума над физичким светом. То је случај у овој трећој стадији свеколиког човечанског развитка: у **напредовању духовног света.**

У овим трима ступњима културе огледају се и ступњи развијености представника њихових. Са поступним напредовањем физичке организације растао је и културни значај човеков. Тако се ови историјски ступњи културе, ови типови духовне развијености људске, огледају и у природној подели раса људских, у нѝсци развијања људског вида у природи; развијање културе подпуно одговара физичком развијању раса људских. **Први ступањ стацијонарности** претстављен је у најнижим расама људским (Папуаси, Хотентоти, Црнци, Малајци итд.); **други ступањ застанка у култури** претстављен је у **монголској, семитској и хамитској раси** (Хинези, Вавилоњани, Финичани итд.); и најзад: **трећи ступањ неограниченог развијања** у тако званој **кавкаској** (медитеранској) раси. Најсавршенији вид људски, — народи индо-јевропског порекла—носиоц је и најсавршеније цивилизације.

Овој нашој подели културе човечанске на три групе или стадѝје потпуно одговара и развијање религије у три различне фазе. Народи или боље рећи дивљачна племена из прве стадије непомичности створили су и првобитан облик

вере; а то је најгрубљи фетишизам. Сурова афричка и америчка племена поред обожавања најближих чулних предмета, од којих стрепе или који им добра чине, обожавају нарочито тајанствено тропско ноћно небо, са контраста светлости његове према тами земној, а на ноћноме небу пређе свега, месец, који због величине своје прво дивљаку у очи пада. То је култус месеца, где он обично представља човека, а сунце жену. У народа друге стадије — застанка у култури — важност небеских светила обратна је; сунце је божанствени мушки принцип — извор моћи и живота. Култус сунца сусрећемо готово у свију источних народа, у Мексиканаца и Перуанаца. За њим наступа једна даља форма религије: обожавање целог небеског свода. Након споредних појава — обожавања елемената — у народа трећега ступња са убрзаним током цивилизације, прелази се са чулних појава на идеалне, са сунца и месеца на обожавање нечега, што је иза видљивог свода небеског — на идеал у бесконачности. Чим се опазило, да су и небеска тела подложна законима, прешло се на обожавање ванчулних бића, која су створила и небо и земљу. То је ток религијозног развитка уопште од фетишизма до монотејизма, прилагођен на постављена три типа у еволуцији човештва. Простор и ограничена цел ове расправе не допуштају нам, да ову мисао свестраније применимо.

Овај принцип развијања од несавршенога ка све савршенијем, од народа који се крећу по законима физичким до народа, који се крећу и развијају по законима духа, обистињује се кад га применимо и на историјски развитак цивилизованога јевропског друштва. Као год што најсавршенији органски облик природе, човек, мора у зачетку своме да прође све ниже облике животињске, целу нйску органских развијања, исто тако и најсавршенија раса као носилац најсавршеније културе, морала је у току дугог времена да

прође и све ниже културне типове. Далеко би нас одвело, кад би се упустили, да проматрамо читав историјски живот јевропских народа, примењујући на развитак њихов историјске ступње културе; то нам за сад није у намери, али пре но што завршимо ми ћемо да бацимо само један општи поглед на целокупан јевропски развитак.

Као што смо већ једном напред поменули, људски је род велику већину својега живота прошао без историјских успомена у предисториjскоме добу. Анализом језика и открићем предисторијских оруђа размакле су се границе историји и почеле изучавати периjоде, које се измичу свакој хронологији. Гробови и хумови, долмени, тумули, станови на кољу, оруђа и неколико лубања и вилица, то су сведоци, што су остали да нам причају живот људски тога првобитног доба. Живот геолошког човека куд и камо је дужи од живота историјског човека. Досад је само $1/10000$ земљине коре испитан и то тек од десетак година на овамо; у току даљих успеха природних наука има изгледа да ће се и погледи на историју у многоме препородити. Предисторијски човек, његове физичке и духовне особине још су проблема испитивању; решење њезино много ће допринети позитивном схватању историје; ту је ослонац на природним наукама, које ће бацити још доста светлости на постање и развитак рода људског. Пред историјом лежи покретан хоризонат будућности, а за њоме магле прошлости које нам тек ваља расветлити. Костури људски смешани са остатцима поларних животиња у траговима глечера, сведоче да је човек живео већ у леденом добу. Старост људског рода не може се тачно да определи. Имаде таких открића према којима излази да је човек живео већ у другом (миjоценом) добу терцијерне перијоде; он је старији од 100.000 година. (Неки рачунају до 800.000). Човек је прошао у лаганом напредовању своме прво: доба камених оруђа, па

онда бронзаних и најзад гвоздених (тако зване перијоде: камена, бронзе и гвожђа). Чим се отпочне у једнога народа да употребљује гвожђе одмах настаје историјско доба[1], јер имамо доказа, да писмени споменици још помињу бронзу, дакле да је то била блиска успомена пошто је већ писме пронађено, а са њиме наравно настаје и историјско доба културе[2]. Наравно, да су и најразвијенији народи морали проћи велико доба геолошког живота човекова, а затим целу фазу дивљачног стања; дотле им колевка беше пространа Азија, а при упадању у Јевропу они су још носили на себи тип номадски, и у томе германска поплава мало се разликује од хунске. Сви упади у Јевропу са истока носе на себи осваjачки печат номадских племена. Романски, германски, па онда славенски народи, настанив се на јевропскоме копну, редимице пролажаху исте фазе развијања. Арийска раса прошла је све фазе; она је била у истом стању, у коме се данас налазе урођеници амерички, аустралијски и афрички. То сведоче једна и иста оруђа нађена у Јевропи, сравњена са оруђима данашњих дивљачких племена. По пропасти класичког света цео средњи век претставља нам онај други ступањ застанка у култури. Тек од крсташких похода са добом препорођаја у знању и пропашћу црквенске свемоћи, дакле тек на прагу новога доба настала је и трећа, најсавршенија фаза културе: доба неограничености у напредовању Канибализмом и жртвама отпочела се култура људска, па кад са гледишта историјске целине прегледамо оком целокупан ток људскога развитка, онда

[1] Види о томе у: „Deutsche Warte“, 1 Maiheft, 1875. у расправи! „Die vorgeschichtliche Zeit“ von G. Hartung стр. 549.

[2] Бронза се наводи већ у Хезијода, па онда у првим 4-им књигама Мојсијевим где се помиње 83 пута, а гвожђе само 4 пута. (Види исту Хартунгову расправу).

се слободно можемо поуздати у теорију напретка у историји човечанској, која одговара теорији напретка у историји органскога света.

Што је савршеније по организацији својој, то је и мање трајно; ово је кобно, али зато не мање истинито начело. Анорганскн свет подложан је менама тек у дугом току времена, органски свет далеко бржим, а човек са умним способностима својим, најбржим. Стацјонарна дивљачна племена животаре понајдуже, јер остају вечно на истоме ступњу. Народи са устављеном културом већ су краћега века. Цивилизовани народи сјајно плану па се и угасе; пример нам је релативно веома кратак век класичких народа.

Докле ће се прострти у будућност ток културе људске? Куда иде и докле ће доћи цивилизација јевропска? да и не питамо за даљу цељ рода људског. Као што је по причи онај коњаник, јурећи степом на бесном разузданом коњу, на питање: куда иде? одговорио: питај коња мога? тако се и на питање о мети бујног тока цивилизације може само да одговори: питај васелену у којој цео човечански род са свима културама својим ишчезава. На питање о цељи човештва у историјскоме развитку најумеснији је одговор она знаменита реч Фридриха Шилера: „цељ људскога рода заклоњења је нашем погледу, јер је његова крајња цељ подложна цељи васелене, а цељ једнога дѣла даје се сазнати само из целине. Па како нам је цељ васелене скривена, то је и ҳармонија и разум, што га ми у историју уносимо само у нашој глави; род се људски развија по законима неопходности“. — За колико ће брза јевропска цивилизација надживети класичку? Која ће, да ли хинеска непомична, или јевропска убрзана култура најдуже издржати? Све су то питања далеке будућности, која би нас са позитивног земљишта одвела пре философскоме песимизму, но ли

оптимизму! Ако се поуздамо у моћ јевропске цивилизације, па одбијемо зебњу Русовљеву, да ће каква нова „татарска поплава“ бити у стању да је уништи, онда остају само сметње спољне природе, које би могле помрчати светлост цивилизације и зар је сасвим утулити? — Неминован закон, по коме је све у свету овом само игра облика у простору и времену, закон смрти први закон живота, сво развијање само један вечан коловрат; кад би се философски применио на оцену и будућност цивилизације, извео би нас на мефистофелску тему, да све што постаје вреди само да изумре. Све ближе познавање природе отвара нам перспективу уништења свега органског живота, па следствено ни култура човечанска и у крајњем случају не може имати другог излаза. Сунце расипље топлоту своју у бесконачан простор васеленски; земља се понајлак хлади и културно земљиште све ће се више сужавати међу леденим притиском полова. Ако простран темељ јевропске образованости одоле свима спољним и унутарњим потресима, зар је изглед и утеха те ће последњи човек, што ће по речима ди Боа-Рејмона на екватору од скорбута умрети, припадати данас свемоћној индо-јевропској грани рода људског — прогресивној цивилизацији јевропској! Али и живот васколиког човештва једва ли се даје мерити мерилом планетарних живота, што на милијуне година рачунају, а камо ли несравњено краћи век друштава и раса људских?

На завршетку да нагласимо само начелне мисли, које смо у току ове расправе желели да изнесемо. Историја као тачна друштвена наука долази у коло најмлађих знанствених грана, јер се тек на основу израђених природних и друштвених наука — природног и социјолошког градива — даје покушати, да се општом научном методом изнађу закони друштвеног живота, међу којима су закони духа поглавити покретач напредовању човечанском. Историј-

ски су појави, као дела заједничке духовне делателности читавог друштва, најкомпликованија врста појава, и с тога понајтеже приступачна научном испитивању. Чисто индуктивним путем по примеру природних наука не може се доћи до резултата, јер се физичка законитост не да прилагодити духовној природи историјских појава, нарочито у прогресивних народа; тај се пут даје уопште са успехом употребити само при проучавању утицаја спољне природе на дух човеков, а посебице при посматрању историјског живота у пасивних или једва покретних народа (стацијонарних и устављених култура). Тако звана психолошка метода још је већма ограничена на само једну узгредну врсту појава, на индивидуалне факторе у историји. Исто се тако ни голом дедукцијом, самовољним шематисањем историје, смештањем оделитих појава на већ устројене костуре од принципа, неће и не може доћи до успеха. Ми још не познајемо опште и неминовне законе, што опредељују, руководе и владају делатношћу и мислима човековим; све што знамо то је, да климатски услови, земљиште, урођене особине раса, традиције, прилике и карактери чине ону средину, у којој се креће слобода духа људског; да ове погодбе непрестанце модификују у појединостима примену општих закона. Ми назиремо само један једити велики закон, који модификује саму ту средину, у којој се оделита друштва крећу, а то је закон прогреса. Под њим не разумемо фаталан ни бесвестан напредак, који би једним општим полетом уздизао све фракције човечанства, већ прогрес у народа, код којих се умна моћ подиже а морална снага подржава. Оделити народи, код којих ови фактори ослабе, посрћу и најзад као јединке изумиру.

Пут, којим ће се историја израдити као самостална, права наука, обележен је знаменитим, величанственим подузећем Бекловим, да се судбина прогресивних народа осветли

прогресијом ума људског. Само овом стазом историја ће измаћи из руку бијографа, генеалога, хроничара и пабирчара анегдота. Да се објасне појаве у животу образованих народа није довољно нанизати их хронолошким редом, изложити податке и догађаје или судити о њима са индивидуалног гледишта, већ ваља до појединости проучити, како је текло умно напредовање и у колико је на масу народа упливисало. Јер шта је друго до умно образовање, које је створило све елементе културе наше, све установе, како социјалне тако и политичке? Правац, снага и обим умног напредовања одређују брзину и ток струји друштвеног и државног живота. Само су закони духа кадри да нам донекле објасне веома замршене процесе у историјском животу образованих народа. „Немогуће је да се оцени карактер ма којега доба, ако се не изложи развиће његово — другим речма, ако се не одмери степен његовога знања. Писати историју једне земље без обзира на њезин умни напредак било би исто као кад би какав астроном хтео да склопи планетну систему без обзира на сунце, без чије се светлости планете ни виделе неби, чија их привлачна снага одржава у ходу њихову и гони их, да одређене им путове описују“[1].

Умно напредовање ствара и пише историју народа; где њега нije, ту нема ни историје. Иза историјског човека стоји још у тами предак његов геолошки човек; прва умна радња, ма где и како се она зачела, задахнула је човечански род духом напредовања. Повојница мисли беше повојница роду људском; само умом својим човек се одржао, оснажио и попео до данашње висине. У магловитој прошлости са далеког Истока потекла је духовна струја, из

[1] Види: Buckle etc. I. Bd. II. Abth. стр. 180–181.

Азије се спустила у Јевропу а одавде преко океана до у нови свет. Докле ће се пењати и где ће најзад усахнути? Шта се све скрива под копреном будућности? — Одакле и куда се иде? то су питања, која, ма да сваком могућом приликом пред нас излазе, ипак се одклањају са научног поља — јер су изван нашег домашаја. Сфинкс, што понајвише мори умна човека, то је сам ум његов, који врло често загонетке даје, које сâм није кадар да одгонене.

Париз 1875.

Мијаило В. Вујић.

ЖИВОТ СРБА СЕЉАКА

ТРЕЋА ЗБИРКА

Народне умотворине нису само предмет интереснога упоређивања сликâ и разликâ међу племенима и народима, него оне помажу да се што дубље догледа у унутрашњост народнога духа, да се верније процени претходна судбина дотичног народа, ступањ његове просвете, и карактер његовога васпитања и социјалних уређењâ.

Према томе, збирање народних умотворина сматрано је увек као рад који припомаже осветљењу народног карактера; а у народа нових, народа који тек излазе на поље историје, који свој живот тек отпочињу, који своје институције тек стварају, тај рад може да учини и многу практичку услугу.

Зна се колико је потребно и корисно, да се, пре почетка школске наставе, добро позна ступањ развитка ученикâ, карактер и ширина њиховога домаћега васпитања, те да школа продужи и даље развија добре почетке кућине.

Не мања је и у држави потребно знати унутарњост духа народнога, народне погледе на живот и на односе у друштву пре него се отпочну постављати нови закони и установе, ти покретачи и регулатори живота који тек настаје.

Непознавање унутрашњости народнога духа (обичаја, веровања, убеђења, појмова, вољења, гнушања, или и

заблуда) врло је често узрок оној упорној вици против установа које се преносе са стране, или се стварају угледајући се на друге.

До сада је у нас, благодарећи покојноме Вуку и многим другим научницима, прибрано и обелодањено много тога народнога блага. Овај мали наш прилог може се сматрати као једна лепта више од оте врсте.

Збирајући разне народне обичаје, ја сам увек с особитом пажњом мотрио на оно што носи на себи неки васпитни карактер; рад сам био да приберем све радње и обичаје који би се у неку руку могли сматрати као учионице кроз кроје чедо народно пролази починћући од колевке па докле не уђе у сва своја права и дужности у друштву.

Радећи тако, ја сам се врло често устављао пред играма народним, као обичајима и радњама у којима је велика васпитна сила. У играма има јоште и доста блага које иде у ризницу језика народнога.

До сада су у Гласнику (књига XX, стр. 79—208, и књига XXXVII, стр. 109—177) изашла два чланка под овим именом. Ово је сада трећи. Истина овде има игара. које играју махом деца варошка али сам ја, при свем том, оставио чланку већ једном наденуто име.

Још ми ваља захвално поменути услуге својега некадашњег ученика а данас много цењеног пријатеља Данила Орела, правозаступника у Шапцу, и г. Косте Недића, учитеља у Криваји, који су ми у овом послу пријатељски помагали.

М. Ђ. Милићевић.

I

ДЕЧИНЕ ИГРЕ[1]

....Вина

Од места, где ће се играти, сви играчи баце своје капе управо на једну страну, што који може даље. Који најдаље одбаци капу, он је поклопи на месту где ће се играти, и повиче:

— Ходи вина руменога! О! о! о! како је лепо; муштеријо стара! понесидер ми пара!" Он овако често подвикује, а све пази и обилази око своје капе. Остали се залећу да му капу ногом подбију, и да је одђушкају, али се при том добро чувају да их онај, чија је капа, не докачи ногом у ногу. Јер, докачи ли он кога, тај одмах мора своју капу ставити на место и бранити је; а ако он никога не докачи него који његову капу подбије ногом, онда сви јурну на капу, и терају је ногама докле је год не отме онај чија је. И тада је опет метне и брани све дотле докле кога год не докачи ногом. Докачи ли кога, тај је онда дужан тако метнути своју капу, и бранити је као и први.

---

[1] Деца по варошима имају неки ред којим обично иду њихове игре. Тако, од Фебруара до Априла, играју се пиљкова; после Априла до половине Маја — клиса и дугмета; од Маја до Јула — мете; од Јула до Септембра — змајева; од Септембра до краја Октобра — опет клиса, а преко зиме се грудају.

Овако се игра докле је играчима воља.

Ово се зове: **Играти се вина.** — **Да се играмо вина!** С тога су и стављене увек тачке пред реч која је име игри.

....Крмачице[1]

За ову игру сваки играч спреми себи по један штап дугачак од прилике колико један метар. Дужина штапа зависи од пораста и висине играча. Тај се штап зове (како где): **машка, палица,** или **штап**. Спреме и једно дрво од прилике као што је пократак врањ на бурету, или нађу грмову шишарку, или какав подебео а пократак окомак, или, најпосле, лопту. То зову **крмачица**. За тим ископају у земљи једну рупу у коју би могла стати једна ока воде; ту рупу зову **казан**. Сад унаоколо око тога „казана“ ископају у земљи, на два три корака растављено толико јамица колико је играча, само једну мање. Ове се јамице зову: **кућице**.

Кад све то спреме, онда **машке** и **крмачицу** оставе код **казана**, а сами се измакну неколико хвата од казана. Одатле, с једнаке даљине, у један мах, на одређени знак потрче, сваки своју машку зграби, и гледа ма у коју **кућицу** да убоде крајем машке окренувши се казану. Ту један мора остати без кућице. И тај се сад зове **крмачар**. Он узме **крмачицу**, и с поља из окола тера је по земљи својом машком не би ли је како утерао у казан. Остали му бране предсретајући и одбијајући му је својим машкама. Али докле они дижу своје машке да му одбију крмачицу, дотле он вреба да својом машком уграби кућицу

[1] Негде ову игру зову **Свињица**.

коме од њих, и учини ли то, кућица је његова, а који на тај начин остане без куће, тај иде да тера крмачицу.

Ако ли крмачар сатера крмачицу у казан, он повиче: Мена! На тај глас сви играчи полете да мењају кућице. У том мењању, крмачар гледа не би ли својим штапом ухватио коју кућицу; а који тада остане без куће, мора гонити крмачицу.

Ако се деси да крмачар, терајући крмачицу, погоди њоме кога у ногу испод колена, онда се каже: опарио га, и тада у један мах сви повичу: Опара, мена! и брже боље трче да мењају кућице, као и оно пре, а крмачар гледа не би ли и сад уграбио својим штапом коју празну кућицу, те да га овај који изгуби кућицу мора одменити.

На неким местима ово се зове играти се ћуле, јер се крмачица негде зове ћула.

Игра се док је воља играчима.

....С коња на кобилу, или .... с коња на магарца

Играчи се одаберу парови у снази, да би један другога могли носити на леђима, па се онда ухвате два и два за руке.

Један пар од играча, обично она двојица који почињу игру, стане делити друштво: ко ће на коју страну, и то овако: оду на страну од осталога друштва, па један узме другога два прста (кажипрст и средњи) у своју руку, и договоре се који ће чиј прст бити, па се врате к првој двојици од играча, и понуде их да узму који прст хоће. Од ових, један ће узети један прст с речима: „Ово је мој“, а други други прст рекавши: „Ја ћу овај“.

Чиј је прст који узео, на онога страни мора бити, и сваки иде онамо куд му старешина заповеди, не казујући другима који су прст који узели.

Тако се поделе сви остали.

Сад се пресуђује која ће страна коју јахати. То се ради овако: ма који од њих узме ивер, опљуне га с једне стране, а с друге остави сув. Сад једна страна играча прими мокру а други суву страну. Онај, у кога је ивер, баци га за тим колико може боље у висину, а играчи вичу једни: „Од Бога суша, од Бога суша!“ а други: „Од Бога киша, од Бога киша!“ и чија страна ивера буде до земље — она леже да је остали јашу (сваки свога друга).

После овога, понамештају се у круг све два и два који су се у почетку спарили тако да пар од пара буде далеко два до три корака, и тада они који морају да леже, сагињу се одупревши се рукама у колена да снажније држе, а другари их јашу.

Чим један другога појашу, одмах ће се који од јахача потегнути лоптом на најближег свог другара с десне стране и викнути: Један! Овај ће је бацити другом до себе, рекавши: Два! Овај опет трећем, а трећи четвртом — све по један број више набрајајући до 10. Ово иде брзо и живо, мањ ако су играчи невешти или нејачки па се љуљају и не могу да држе, него се морају намештати.

Како се наврши број 10, одмах је промена места, и на онима што јашу јаре, то јест они су једну игру одиграли. И тако колико буде промена̑, толико је на јашачима јарића̑.

После се баца лопта из нова, као и пре.

Ако који не ухвати лопту кад му се баци, него она падне на земљу, онда јахачи брже боље сјахују и беже куд ко може, а коњи грабе лопту, па који је пре уграби баци

се за којим од јахача и гађа да га погоди. Ако га удари, онда они јашу пређашње јахаче, сваки свога друга, а ако не погоди, опет лежу те их јашу као и пре.

Тако се игра докле им се не досади.

....Чик-чорбе[1]

Ако ни један од играча не ће да легне драговољно, онда онај, за кога се пресуди, леже да га јаше други за ког се опет пресуди, а пресуђује се овако: узме који од другара толико сламчица колико је њих што хоће да се сиграју, само једна сламка мора бити дужа од свију, а једна опет краћа од свију. Он их све тако изједначи да су им врхови равни. Сваки играч узме по једну сламку а једна остане ономе који их држи. Који извуче најкраћу сламку, тај ће легати, а који највећу, тај ће јахати.

Кад овај узјаше, он онда што може боље удари лоптом о земљу, те она одскаче у вис, а други је хватају у руке или у крило пре него што падне на земљу. Ко је тако ухвати има право да јаше онога који је легао, али ако је ухвати овај јахани, онда он јаше онога који је дотле јахао њега.

Ако ли је нико не ухвати, онда беже сви, па и јахач, а јашани гађа лоптом кога може да погоди. Ако погоди, он јаше погођенога, као што је и њега први јахао. Не погоди ли ни једнога, леже опет сам те га јаше онај што и пре.

Овако се игра док је воља играчима.

---

[1] Чик турски значи: дођи! Одкуда је ово име, не знам.

.... У кога су оштре маказице

Играчи стану унаоколо на забележена места, која су једно од другога по два корака, а један или драговољно или по пресуди, као у Чик-чорби, узме два штапића, па један о други трља онако као кад се оштри нож о нож, и у колу што брже може једно за другим пита час овог час оног од играча:

„У кога су оштре маказице?“ На то сваки мора казати у тога и тога од другова. Онај што оштри маказице, чим чује у кога су, трчи к ономе у кога му је казано па и овога пита, и тако иде редом к свакома ко му се помене. Али питани, како именује у ког су маказице, таки трчи да промени место с којим од ближих својих другова. У том мењању места онај што је оштрио маказице гледа да уграби за се које место; па ко остане без места, мора њи у средину да оштри маказице, и да пита у кога су?

Тако се игра док се хоће.

....Радибабе

Сви се играчи похватају један за другог с леђа за појасеве, тако да изгледају као уже ждраловâ. Само онај што је први, води остале тамо амо, и виче:

— Ја сам баба радибаба, вребајући да се што ближе примакне оном најстражњем, како би му лакше било да га ухвати. Стражњи пак увек одговара:

— Ја се тебе небојага, и бежи да га не ухвати.

Кад се Радибаби учини да може ухватити Небојагу, он упита:

— Баш доиста?

— Баш одиста, одговори Небојага.

Чим ово изговори, предњи виче:

— Е, чекај!

Ту се варака час на једну, час на другу страну.

Ако предњи стражњега ухвати, онда стражњи долази на прво место, а онај што је био пред њим остаје стражњи. Даље се ради као и пре.

Ако ли пак не ухвати предњи стражњега него тако гушајући се сустану, или се раскину због наглог трчања па се не могу одмах опет да саставе, онда се поодморе и опет саставе и играју као и пре.

У овој игри многи буде прегажен, само ако падне и пусти се из ужета, јер остали, који за њим трче, журе се да се похватају, па не гледе куд трче, ни кога газе. Због тога се сваки и стара да се што боље држи. И тада ова игра иде и уредно и врло весело. За децу је особито добра.

.... Разбиграда

Најпре се играчи поделе као и у игри: С коња на кобилу.

После тога, усправе на једном месту опеку (циглу) или камен (само да није већи него колики би који од другова могао сам носити), или, најпосле, чију капу. То се зове: Белега, или: Град, како је где обичај[1].

Сад она половина друштва, које је страна ивера била горе, остаје код белеге, а остали одлазе на 5, 10, или 20 корака унапред, и распу се у простору у који ће лопта падати. Лопта се увек мора бацати право међу то друштво.

Од оних који су остали код белеге, један узме лопту, и, држећи је, замане онако као кад би хтео да ошамари

---

[1] Ова се игра на неким местима зове Сола.

кога који је мањи од њега, и с длана тако лопту придржавајући, избаци у вис за две три педи, како је који вешт у том, па је истим дланом дочека и одбије што може даље и правије на оно друштво које се разасуло да је дочекује. Бацајући лопту, он броји:

— Прва, понајбоља!

Док још није пала на земљу бачена лопта, они је хватају у руке, у крила, или је руком или граном одбијају натраг к белези. Ако који лопту ухвати, онда је он божем „опљуне[1] па завеже", то јест, око своје десне ноге испод колена једанпут или три пут обнесе на десно, и врати натраг к белези, говорећи:

— Не ваља!

Ако ли је нико не ухвати него падне међу друштво на земљу, или је одбачена али не преко белеге, онда један а обично најбољи играч, гађа белегу том лоптом с места на које је она пала, па ако погоди, као и кад је у ухваћена или преко мете одбијена, онда се метак онога који је бацио не броји, и он не може више тога реда бацати је, него је узима који од његовог друштва и баца као и онај први, бројећи:

— Прва!

Не погоди ли у белегу, онда бацач баца даље и броји:

— Друга, али дуга! или

— Трећа, — од Бога срећа!

— Четврта, пета — преко тебе лета!

— Шеста, — помета!

— Седма, осма, девета — бенета!

— Десета, једанаеста, дванаеста — правда!

---

[1] Пљувачка се не избацује, особито ако је лопта нова, да се не би прљала, него се само устима учини: т п у! (као што се чини кад се пљује, премда се прави тај глас не може да запише).

— Тринаеста — ја̏ла̂!

Неки и при сваком броју додају по штогод слично.

Кад се тринаеста баци (макар то све један бацао или њих више) онда је свршен један ред или коло, и они су добили игру што су бацали лопту, па иду те јашу сваки свога друга, то јест, онога с којим се држао кад су дељени за игру. Јаше се од места где је лопта остала на земљи кад је тринаести пут бачена па до белеге. После играју изнова, али ипак бацају лопту они који и пре. Ако ли је лопта ухваћена кад је тринаести пут бачена, или је преко града претурена, онда (ако није остао још у друштву који је није бацао) ова страна губи игру и мења се с противном страном, то јест иде и дочекује лопту.

Обичније је да не јашу сви од једног места кад се добије право на јахање, него сваки баци свом другару лопту онако као што се она први пут у овој игри баца, и оданде га јаше где лопта падне. А ако тај друг лопту ухвати, или је преко града одбије, ослобођава се од јахања онога који је лопту бацио.

Кад се год лопта баца, свакад се баца на један начин, али при трећој, шестој, деветој, дванаестој и тринаестој, мора се лопта и завезивати онако како је већ казано мало пре; ако ли се то не учини, онда тај метак не вреди, него се лопта враћа с речима:

— Не ваља, није завезана! Али и ово и свако друго враћање, за које се може рећи да не ваља (кад се лопта баци на криво а не међу друштво), мора се извршити онако како је казано при враћању, само се у овом случају лопта одвезује, то јест, онај који је враћа не обноси је на десно испод колена него на лево.

Како се пак лопта често хвата, или се преко града одбаци, а врло често и белега погоди, то онај који долази да настави бацање лопте не броји свакад од оног броја на

ком је лопта ухваћена, или пребачена, или на коме је лоптом убијен град, него, ако је то било на првом, другом, или трећем метку, почиње од првог; ако је на четвртом, петом или шестом, — од четврте; ако је на седмом, осмом, и деветом, — од седме; ако је на десетом, једанаестом и дванаестом, — од десете; а ако је на тринаестом, онда опет од оте исте докле има оних који нису никако бацали.

Овако се игра докле хоће играчи.

....Кошница или ....Чела

Сви који хоће да се сиграју кошница, осим једнога, метнувши дланове на образе, као кад се ко умива, и у једној гомили клекнувши на колена, посагибају се до земље тако да им руке с образима стоје на земљи. Они се зову кошнице, и сви тихим гласом изговарају неки: „зу, зу, зу," а неки: „бу, бу, бу," неки пак: „ру, ру, ру!" тако да се чини да челе зује.

Само један од њих зове се газда, и он се учини да је дремован и готово заспао, тако да некад и захрче.

Онај пак који није никако ни легао, узме два дрвета у руке па, оштрећи њих једно о друго као нож о нож[1], обилази око кошница.

Газда, као кроза сан, пита:

— Ко то туда тâпа?

— Ја, куме, ја; одговара онај.

— Не укради челâ мојих, наставља газда.

— Не ћу, куме, не дао Бог! А чим то изговори он дрмне, за појас, руком или оним дрвићем коју кошницу,

[1] Негде бива и без тога.

која се одмах дигне, и иде онамо куд јој он каже, обично где у заклонак.

Газда опет пита:

— Ко то туда тâпа?

— Ја, куме, ја.

— Не укради челâ мојих.

— Не ћу, куме, не дао Бог; а све једну по једну придиже, и упућује у заклонак. Тако их све дигне. Сад се полагано и он сам извуче за њима.

Газда пита још неколико пута, па, не чујући одговора, као заспи, али се брже пробуди. Чим види да нема челâ, скочи и стане хукати, и штокати за челама, срдећи се сам на се, што се није разбудио да види ко оно обилази око чела. Пође да тражи челе.

Докле он врља овамо онамо, дотле онај код кошница које стоје онако као и први пут и зује, седи и меси од блата колачиће, или чупка траву, или друго што божем спрема себи за ручак. И то једе, ако се може јести, а ако су колачићи од земље, он их само приноси к устима па их баца за се, а вилицама мљеска.

У том ће газда наићи и срдито повикати:

— А, куме! (а као кумови су) зар ти баш покраде моје кошнице?

— Нисам, куме; не дао Бог!

— Како ниси, кад јеси?

И ту се они посвађају и потуку.

Челе пак, божем узбуњене њиховом виком и наљућене, напашће на њих обојицу, и, зујећи свака својим гласом, уједати их, то јест, штипкати, па кад и те шале буде доста, игра ће се свршити.

....Пиљака[1]

Пиљака се сиграју деца највише у пролеће и у јесен, по што прођу „мете“. Играју се обично двоје и двоје, али их може да буде и по више.

Пиљака има свега пет. То су или ситне кости од овчих ногу, или ситни каменчићи, или опиљени ситни комадићи од опеке.

Одмах у почетку играчи уговоре:

1 Може ли се омрсити.

2 Може ли се хватати од себе, или ће се играти

3 Без ништа.

По првој погодби, допушта се дотакнути и други пиљак, што се зове омрсити; по другој се сме, ако пиљак падне на прси или на раме играчу, па га овај опет ухвати, продужити игра даље. У свима случајима, ако се пиљак испусти, игра се предаје ономе на кога је ред. По трећој погодби нити се може омрсити нити хватати од себе.

Обично се игра до пет капијâ, а може и до десет и двадесет, како уговоре.

Кад се већ све погодбе сврше, први бацач, рекавши: Прво један! разбаци свих пет пиљака по земљи, па онда узме један од њих и баци га у вис. Док је пиљак у ваздуху, он мора зграбити један од пиљака што су на земљи па окренути шаку и дочекати онај што пада. После се један од ота два метне на страну или у другу руку: други се пак опет хитне у висину а са земље се узме још један, и тако редом док се сви не похватају. Иза тога иде

Прво два! Бацач мора, док је један пиљак који је узео и бацио у вис, разбацивши пиљке као и при прво један, узети два пиљка и опет дочекати онај озго. Она

[1] Пиљака се сиграју варошка деца.

се два оставе на земљу, пиљак се баци на ново, па се узму и она друга два. При Прво три најпре се узима један па онда остала три пиљка. Сад иде бацаљка. Она се игра овако: Узму се у шаку свих пет пиљака па се један баци у висину а она четири положе на земљу, и ухвати се онај што је бачен. Он се на ново баци у висину, и за то време зграбе се она четири са земље, па се окрене шака те се и онај озго ухвати.

Најпосле иде капија. Играч преплете казалац и средњи прст поврх великога, па велики и палац пободе у у земљу те начини као неки свод. То је капија. Кад њу намести, онда разбаци свих пет пиљака, па узме један који му се свиди.

Онај што игра после њега иште му попа, т. ј., одабере један од пиљака који хоће да се последњи протера кроз капију.

Играчу је дужност, да прогони по један пиљак кроз капију докле се онај у вис бачени задржава у ваздуху. Кад их тако све протера, онда дође ред на попа. Њега ваља да протера одједном кроза сву капију. Ако су се погодили да се игра без ништа а он попа омрси било руком било другим пиљком, губи игру одмах. Ако поп није прошао кроз капију него застао испод ње, онда му га другар може да хвата, т. ј., бацивши један пиљак у вис, пружи руку испод капије те га узме и дочека онај што пада. И у том случају онај што је играо капију губи игру.

После те прве капије иде:

Друго један, па све истим редом до последње капије до које су се погодили да играју. Тада се пиљкови не разбацују него се метну на гомилу, па се један од њих стави међу прсте играчу. Овај, по што протера оне остале, скине и онај између прста, протера га кроз капију и — добија игру.

Онај који добије, може да допусти да му другар продужи игру, па ако је сврши, ником ништа; али ако испусти или омрси, онда га другар гребе.

Гребење је управо мета игри. Гребе се овако: Онај што је изгубио положи руку на земљу, а друг му метне пред сваки прст по један пиљак па онда намени обично овако: палац је топ, казалац — пушка, велики — сабља, средњи — куче, а малић — маче. Сад узме пиљак испред палца баци га у вис и рекне: Топ чини бу! и удари песницом онога по руци; за тим иде пушка која чини пум! и удари по руци; па сабља која чини сец! и сецне по руци; куче које чини ав! и маче које чини мац! Тим се завршава гребење. Ако ли онај што гребе испусти пиљак, другар му на ново продужава игру, па се догађа те још и изгребе онога свога првога гребача.

.....Лопте или Шукања

Играчи се поделе онако као и кад се играју Разбиграда.

Забележе округао простор колико једно гувно, обућом, хаљинама, или капама, па у то коло уђу они чија је страна ивера била до земље.

Они пак, чија је страна ивера била горе, узму лопту, и, скупљени изван кола у једну гомилицу, и један другом окренути, кријући од оних што су у колу, даду је коме од друштва, обично најбољем играчу, па се онда врате и разаспу око кола држећи сваки у недрима или под пазухом руку у којој би требало да је лопта. Сад сви око кола облећу и замахују овај на овога, онај на онога, као да је у свију лопта, докле међу тим прави гађач гледа да кога у колу погоди лоптом.

Ако он промаши, губи с друштвом игру, и иде с њим у коло, а они из кола излазе и крију лопту, као и први што су радили.

Ако ли погоди, онда се и он и другови му разбегну око кола обично на толико на колико се може добацити лоптом. Из кола пак или најбољи играч, или други ком је наручније (а правилно ударени), баца се лоптом за којим од оних што су се разбегли. И ако кога погоди, онда се онај од побеглих, који је тукао лоптом, не може тога заигравања лоптати, а онај што је у колу ударен, ипак у колу остаје. Не погоди ли никога, онај опет гађа кога у колу, и, ако погоди, погођени мора из кола изаћи и где год седети.

Докле год онај гађач с поља, облећући око кола, или пролетајући кроз коло и сагонећи противнике у буљуке, не промаши, него згађа једнога по једнога, а и они из кола не погоде њега, дотле се све он лоптâ, па макар их све истерао из кола. И у таком случају његова је страна добила игру.

Ако ли он омаши, или њега одударе, онда у колу погођени остаје где је и био, али гађач с поља престаје лоптати се, и замењује га други од другова. Овако иде редом док се сви не изреде. И тада су изгубили игру, па иду у коло, а они из кола излазе на поље и крију лопту.

Ово је једна од најмилијих игара с лоптом.

— —

...... Клиса[1]

Играчи се поделе на двоје, као и у лоптању. После се пресуђује која ће страна најпре бацати клис. Пресуђује

[1] Играти клиса у Тампави веле: играти се вириза.

се овако: Она двојица што су делили дружину, узму **клисачу**, па је један ухвати шаком доле на дну, а други до његове шаке (а могу хватати и више њих). Кад се тако ухвате сви који су одређени да се хватају, онда онај најдоњи пусти доле па ухвати горе више свију до најгорње шаке, и тако се сви ређају. Коме дође да ухвати за врх штапа (клисаче), тако да други нема за што да ухвати, тога је страна добила право да прва баца клис. Али се догађа да последњем остане толики врх да га једва с пô шаке може да ухвати. Таквом се мора штап или клисача „**избијати**,“ што се чини овако: Један од противне стране узме обема рукама шаканле клис, па њиме што боље може три пута подудара клисачу, коју онај што му је рука дошла наврх сам држи онако како ју је ухватио кад му је био ред. Ако му је онај клисом у три пута не избије из шаке, онда се на ново хватају у штап, а у неких играча добива она страна која је избила штап клисом.

Сад један од оних што су добили право да први бацају клис, постави на одређено место какав штап који се зове: **Коњ**, или **Кобила**, или **Мета**. После узме **клисачу**[1] у десну шаку до самога врха да тек онолико вири колико је она зарезана, и **клис**,[2] па га положи средином преко клисаче на оно зарезано место, и онда га поиздигне на клисачи и поизбаци, а доњим крајем клисаче дочека и баци међу другове противне странке. Он гледа да га баци што може даље, и некад доиста одлети клис и преко 50 корака од мете.

Противна страна, која није добила да баца клис,

[1] **Клисача** се негде зове и **Машка**. То је штап прилично краћи од штапа за пoштапање. Она је на врху с једне стране зарезана, то јест заоклишена, да на том месту лепше клис стане.

[2] **Клис**, штапић, чеперак дугачак, који је на једном крају с једне а на другом с друге стране заоклишен.

разаспе се као и при разбиграду, те дочекује клис, или му гранама, или машкама, смеће да не одлети далеко, а ако може и натраг га враћа. Ако који од другова клис ухвати пре него што је пао на земљу, или га чим одбије те падне ближе коњу него што је дугачка једна машка, или га претера преко коња, па још ако је то било кад је у једном реду први играч први пут бацио клис: онда противникова дружина губи право бацати клис даље, него се мења и иде да дочекује клис. Ако ли је то било кад је у једном реду клис бацао истина први играч али други, трећи, четврти пут, и т. д., или други играч па ма који пут, онда само бацач губи право да тога реда баца даље клис, и даје га коме од другова. Кад се сви тако измене, онда иду они те дочекују клис.

Кад се пак клис не одбије и не поврати докле треба, онда ће који од друштва што клис дочекује узети га и (њиме с места где је пао) гађати коња, кога бацач чува и машком одбија да га клис не згоди. Ако клис погоди коња, бацач ће, ако је први пут бацио клис, изгубити игру и ићи с дружином да клис дочекује; ако ли је то друго, или које потоње бацање, онда ће сам он изгубити право на даље бацање клиса. Кад пак клис не погоди коња, онда бацач три пута удари машком по клису тако да он одскочи у вис те да га подухвати и што може даље одбаци, па онда оданде, где је клис остао, кад је трећи пут пао, мери клисачом (машком) до коња, и колико буде клисача толико се броји коња.

Кад се клис на земљи удара да се подухвати машком, онда, ако се омаши, ваља онај који удара одмах да каже: „Пик, не броји се!“ И тако има места три пута да омаши; ако ли пре него што он рекне: Пик, не броји се! ко од противне стране уграби те изговори: Изгоре! или онај три пута једно за другим омаши и клис падне код

коња на једну или две клисаче, онда тај не може тога реда даље бацати клиса.

Кад, тако играјући се и мењајући се, изигра једна страна онолико коња у колико су погодили да играју, а ред је да се игра до 200, онда један од оних који су добили игру, узме левом руком клис за врх, онако обешен, па га клисачом избије из своје руке колико даље може онамо међу другове противне стране, и ако они отуд не ухвате клис, не погоде њиме коња, или бар не дотерају до коња ближе него што је дугачка једна клисача, онда их другови ј а ш у.

И после се игра на ново, ако хоће друштво.

Ако ли надиграни овога последњега бацања ухвате клис, или њим погоде коња, или га претерају преко коња, или прибаце ближе него што је клисача дугачка: онда се још два пута мора клис тако бацати; и ако противна страна сваки пут или клис ухвати или њиме погоди коња, или га прибаци коњу ближе од једне клисаче, или га пребаци: онда су они истина надиграни али не бивају јашани, јер се каже за противнике њине „п о г о р е л и и м к о њ и."

Но обичније је и редовније да сваки своме другару баци клис онако као што је казано мало пре, па према томе сваки свога другара јаше или не јаше, како му право донесе игра.

..... Кућања или Купа

Сваки играч на одређеном месту намести у ред према себи по једну, две (или колико погоде) гомилице од четири ораха. Те се гомилице зову к у ћ е или к у п е, како где. После тога, сви редом, с једнога места, на десет или више или мање коракâ (како одреде), једним орахом, који је увек

већи и тежи од других, и који се зове ојнак, гађају да оборе коју купу.

Ко обори једну купу, тај је и узме сву; ко обори све купе уједан мах, он их и узима све. Ако с одређеног места не оборе све купе, они бију одонуд с оног места где се чиј ојнак уставио, али најпре онај чиј је ојнак најдаље отишао покрај кућа кад је с правог места бачен; за тим гађа онај који је после првога био најдаљи. Онај пак чиј је ојнак остао најближе купа стоји и зове се ћимо. Овај ћимо смêће онима који гађају купе, да би омашили. Он се готово наднесе над купе, својим ојнаком пише по земљи између купâ, и ономе који гађа виче: Иш! иш! и пљује на њ.

Овај ћимо обично пева код оних купа:

„Ћимо је сиромах,
„Ћимо куће нема,
„Ћиму кућу оставите!"

Ако и сад која купа остане, гађа је ћимо ојнаком готово чучећи над самим купама, и носи што год обори. Ако ли и после ћиминог гађања остане која кућа необорена, они дометну још по коју, и играју докле хоће. Остане ли их много, не домећу ништа него играју изнова.

. . . . Ћ и з е

Ћизе се игра као год и кућâ или купâ, само што овде дружина не мећe купâ, него у једно коло, колико погача, метне сваки играч по један или два ораха (колико се погоде). Ораси се наместе један до другога, и играчи редом гађају их сваки својим ојнаком. Колико који истера ораха из кола, толико и узима.

Та се игра зове Ћиза.

.....Ђулања

Дружина се подели онако као и кад се игра „с коња на кобилу.“ За тим се назначи на земљи једно мало коло, а око овога подалеко друго коло велико.

Половина играча уђе у мало коло, па се сваки учетвороножи, а од оних који су остали у великом колу сваки гледа да би уграбио капу коме од оних из малога кола, али ови сви добро капе чувају и бране се ногама. Ако који из малога кола удари ногом онога који хоће да му уграби капу, онда ударени мора доћи у мало коло а онај из малога излази. Кад пак који из великог кола уграби капу коме из малога кола, он с њом трчи управо на међу великога кола, а хвата га онај чија је капа. Ухвати ли га пре него што је доспео до међе, ухваћени му даје капу. и иде сам у мало коло, а онај који га је ухватио, остаје у великом; ако ли га не ухвати до међе, мора га на леђима носити од оте међе до малога кола, па онда опет иде у своје мало коло, а онај који је јахао остаје у великом.

Тако се игра докле је играчима воља.

..... Игне иплик[1]

У овој игри не може бити играча ни више ни мање него тројица. Од њих, један узме лопту и удара њоме о дувар бројећи овако: Игне, иплик, ушур, топидушур, чојле, легрштер, јабука!

Кад он рекне јабука, тада лопта, одскачући од дувара, ваља да удари њега у главу. Не удари ли га, онда

[1] Игра се у Босни. За то је можда пуна турских речи. Игне значи игла; иплик — конац; ушур — десетак; топидушур — обори лопту; чојле — ако није од Кејлер (села); легрштер биће место Дегиштер што значи: промени.

га један јаше, а трећи ради онако исто као и онај први. Ово јашење траје докле који што лопту баца не испусти њу да падне на земљу.

— —— – .

..... Жмуре

Скупи се повише деце, не мора бити број одређен. Хватају се у штап, па који остане на врху да нема за што да ухвати, мора везати очи докле се сви други не посакривају.

Онај који жмури, стојећи с везаним очима, често пита:

— Је ли зора? или

— Хоћу ли, хоћу ли?

А један од оних који се крију одговара:

— Немој, немој.

Кад се сви добро посакривају, онда један повиче:

— Зора и пребелила!

Сад он, одрешивши очи, пође да их тражи. Они пак, чим опазе да се удалио од места на ком је жмурио, трче што брже могу да стигну на то место и да га запљуну. Кога он стигне те удари руком пре него што пљуне на место где је жмура жмурио, тај мора везати очи да хвата другове.

Тако се игра докле је играчима драго.

– ——

..... Сунца и месеца

Скупи се више деце, па она изберу двојицу за своје поглавице. Ово су обично она двојица која су најснажнија. Једнога поглавицу назову сунце, а другога месец.

Ова двојица сад стану један према другоме и ухвате се за руке, а сви други морају се редом подвлачити испод њихових руку. Али пре него што се провуку, мора сваки

казати шапатом хоће ли сунце, или хоће месец. То мора изговорити тако лагано да други не чују. Како је који казао, тако му она двојица и заповедају да стане на једно или на друго место. Кад се тако сви поделе, онда се сви ухвате један другом за појас, а пред свима је поглавица — сунце или месец. Сад стане нападати месец на сунце а сунце на месец и отимати децу једно другом. Ко коме украде које дете, више му га и не враћа.

Сунце брани, колико може, своју децу, а и месец своју.

Пошто се тако у тим поворкама сити натрче и исмеју, распуштају се, и тим је игра свршена.

..... **Лончића**

Састану се више девојака, а колико је њих толико ваља и да је мање деце. Девојке све стану у круг, и свака пред собом има по једно дете. Ова су деца лончићи. Једна девојка мора остати без лончића,[1] и она је трговац који иде од једне до друге и пазарујући лончиће пита:

— Пошто ћеш ми га дати?

— По петак, по шестак, пошто ти га ја не дам, обично одговара питана.

Чим се ово изговори, одмах једна с лева а друга с десна око тога круга оптрчавају, па која пре дотрчи до детета које је остало седећи на месту, и прстом га прва дарне, остаје ту на месту, а друга мора бити трговац.

Докле трговац с једном девојком пазари лончић, дотле друге иза његових леђа захватају масло из ћупа који стоји насред кола, и преручују га свака у свој лончић.

---

[1] Има и она једно дете које стоји насред кола, и то је ћуп, у коме трговац држи масло.

Докле која девојка иде на средину да захвати масла из ћупа, дотле трговац гледа да уграби њен лончић који је остао без газде, и ако га уграби, онда та мора бити трговац чим остане без лончића.

Тако се игра докле им је драго.

II

МОМАЧКЕ А И ДЕЧИНЕ ИГРЕ

..... Ножања

Два или више играча седну на земљу око места на ком нема траве а мекано је од влаге.

Узме се један нож у кога је врх шиљаст, иваља да га сваки играч забоде у земљу, бацајући га на девет начина, и при сваком начину, осим шестог, по три пута (а у шестом пет пута), тако да само један од играча мора остати да није пре осталих то извршио, и овај је надигран.

Најпре се нож баца овако. Узме га који од другова за држало (онако као што се држи кашика кад се једе, но управљен врхом онамо куд би се управио прст кад би се што показивало), па се онда тако избаци да се преврне врхом к бацачу, и ако се тада забоде у земљу, броји се један, други пут кад се забоде — два, и т. д.

У ком се бацању омаши те се не забоде, не броји се ништа.

Ово је први начин ножања.

После се савију прсти у песницу (учини се да рука нема оних услугâ које јој чине прсти), па се нож положи по оној дољи што се начини између ивице длана и горњих

зглавкова у прстâ тако да му је врх онамо где је палац у руке. Сад се нож одатле опет избацује у висину да се преврне и забоде, као и у првом начину.

То је други начин.

Иза тога се таки исправи, па се нож положи преко палца и казалца тако да му је држало на оној страни где је палац, и онда се избацује, преврће и, ако може, гледа се да се забоде у земљу.

То је трећи начин.

У четвртом начину прсти се опруже и један уз други саставе, па се шака уздигне горе а нож низа средњи прст намести врхом на руку код прегибала, и опет се баци у вис гледајући да се забоде у земљу.

У петом начину нож се, као и у четвртом, усправи само с друге стране длана, па се тако баци.

После овога, баца се с прстâ и то најпре с малог прста, па редом. Осталим се прстима нож придржава да се боље баци. Врх ножа се, у том бацању, окреће доле, за то се готово свакад и забоде у земљу.

Ово је шести начин.

После се баца с главе, када је врх ножа окренут земљи. И ово је седми начин.

Осми пут баца се келеуве, то јест, узме се нож за држало десном руком, а левом, која се мора провући испод пазуха десне руке, држи за десно уво, па се онда баца.

Најпосле се узме у зубе врх од ножа, и тако се избацује како ће се преврнути па забости у земљу. И ово је девети и последњи начин.

Кад који, ма у ком бацању, промаши па не забоде ножа, онда баца други докле и он не промаши, а онај који је промашио чека док му дође ред, па наставља оданде где је био кад је омашио. Који пак изигра, он чека друге

да изиграју, али један свакад остане најпосле, и тај је, као што је казано, **надигран**.

Кад се овако изигра, онда ће један забости нож у земљу за један палац дубоко и право га повући у дужину колики је нож те расећи земљу онако као што је расеца цртало. Сад се нож извади и забоде онде одакле је почео да расеца земљу. Онај што је надигран мора сада жмурећки провести нож оном првом браздом његовом, па ако с десне или с леве стране закачи што земље, онда му се та земља изреже, истроши, и баци у уста. Он врата својих уста може бранити прстом или шаком, али она морају увек бити отворена. Што му се земље тако убаци у уста, то мора добро сажватати, па после и испљувати ако хоће.

Ако ли проведе нож првом браздом његовом, онда не мора ни јести ништа.

Тим се игра свршава.

..... Колута или котрља

Играчи начине од какве даске један колут, чеперак широк у пречнику, а најволе онај котур од лечаника, или узму какву од дрвета повелику округлу буцу, и то им је **колут** или **котрљ**. Сваки спреми себи и по једну повелику батину која се зове **буца** (а и јест на једном крају чворната тако да и изгледа као буца). Сами пак поделе се на две стране; то учине или договором или онако као у **разбиграду**. Једна пола друштва одмакне се од друге на 50 или више корака. Један с једне стране баци колут право к онима на другој страни. Колут се котрља као коло, а они му **буцама** сметају, да не прође мимо њих, и не оде далеко. А још је боље ако који може да га згодно предсретне, и одбије натраг. То вреди ако се учини пре него што је колут пао и уставио се.

Кад се тај колут не одбије буџама, или бар не устави, него падне где сам доспе, онда га један од другова који су га дочекивали, опет с оног места где се уставио, баца противницима који га дочекују онако исто.

Тако колутање дуже траје, па која страна даље отера котур та је надиграла. У многим местима рачуна се да је надиграла она страна која, потискујући своју противницу даље и даље, дође на оно место где је стајала она кад се игра почела. За тај случај места се још најпре обележе.

Кад која страна надигра, она виче: „наше је царство!“

А царставâ је онолико колико пута која страна надигра.

..... Козица.

Играчи се наместе као и кад се ножају. На једно место забоду у земљу један клинчић колико четвртина или половина плајваза, и то зову: јарац. А сваки узме по један мањи клинчић, и забоду их око јарца у раздалеко онолико колики је онај нож којим ће се бацати. Ти се клинчићи зову козе.

Сад се бацају ножем онако као и при ножању у првом начину. Кад год који забоде нож, свакад тај своју козу примакне ближе к јарцу онолико колико је нож забоо. Кад промаши он, онда баца други.

Који тако притера своју козу са свим к јарцу, за тога се каже да је изиграо, и он је забоде уз јарца, и то се зове: „узјахала коза јарца! Ко остане последњи те не притера козу јарцу, тај је надигран.

Кад се тако изигра, онда се огласи да су и јарац и козе покрепале. Надиграни тада оде на страну и зажмури,

а остали покопају козе и јарца у земљу, па озго лепо потапкају. Кад буду готови, он се окрене и проглeда па узме нож, да тражи козе. За сваку козу сме само једном забости нож. Колико коза не могне тако наћи, толико ће му сваки играч одвалити клемпа. Ископа ли их све, ослобођава се од казне. И тим се игра свршава.

..... Робова

Дружина се раздели на две странке, као и кад се игра лопте, па у пространијем пољу поставе једни наспрам других, на 30 или и више корака, по један проштац, или што год друго позгодно, и то зову мета, а забележе и где је средина између њих.

Сад ће један по један, а може и по више њих, сваки час излетати из дружине по реду до средине, а, који је вештији и јуначнији и даље преко средине, с речима:

— Чик! чик! да мегдан поделимо!

Други опет, из противне странке, дотрчаваће да те налетаче заробе, и ако ови не побегну него их који руком докачи ма где, онда је онај окачени роб оне странке из које је био онај који га је руком окачио. Онај роб стоји после на страни 3—4 корака наспрам мете оних који су га заробили.

Другови зароблјеногa затрчаваће се сада да га одробе, то јест, да га избаве из ропства, али ће њега чувати они што су га заробили. Ко кога у том налету и брањењу ма и најмање дохвати руком, тај је победилац, а дохваћени мора бити роб. Напротив роб, кад га ко од његових другара докачи, ослобођава се ропства и иде на своју мету.

По неки ће се опет залетети да оптрчи мету противне стране. И, ако је оптрчи а нико га не сретне или не стигне

да га зароби пре него што би се он вратио на своју мету, зове се: обасрана мета која је тако оптрчана.

У овој игри једна страна надигра другу тек онда кад јој све играче зароби па их нема ко да избави из ропства; или кад би се десило да се с једне мете све друштво разаспе или да кога зароби, или да одроби, или да одбрани кога су потерали, па неко с противне стране стане на мету тако остављену.

Колико пута која страна чију мету добије, рачуна се да има толико царства.

Ова је игра врло весела јер се у њој могу да чине многа изненађења. Друштво се ту довољно и слатко истрчи тако да са свакога играча липти зној.

..... Клипка

Највише о празницима, на састанцима, и код кола уза свирку, вуку се клипка парови између момака. То се ради овако: седну двојица на земљу, одупру један другога табанима у табане, а ухвате обојица за клипак који стоји попреко између њих, баш где су им табани састављени. Кад се да̂ знак, повуку обојица сваки к себи, да би један другога надвукли, то јест дигли од земље.

Ко се не подигне с места а свога противника дигне од земље, тај је јачи, и противник се зове надвучен.

Рвање

Деца и момчадија много се рву, особито код кола које игра уза свирку.

Рвање бива на два начина: у појас, и у кости.

У првом случају, ухвате двојица један другога за појасове, стави један другоме главу на по једно раме, и тако омахују и потплећу један другога докле јачи и вештији не обори слабијег и невештијег. То је рвање у појас.

У другом случају, рвачи стану ближе један к другоме, па ухвате рукама један другога преко леђа, и онда омахују и гледе да оборе један другога. То је рвање у кости.

У првом случају, поред снаге, много помаже и вештина; а у другом, поред вештине, главна је сила снага.

Није доста само противника обалити а не поклопити га, то јест, не лећи на њега, него у таком случају мора се рвати изнова, да се посведочи, то јест, да се текар види ко је јачи.[1]

..... Јарца

За најближе дебло од које положите гране у нискога дрвета, или за утврђену мотку на двема јаким сохама, хватају се деца или момчад обема рукама, па на један пут обе ноге кроза своје руке протуре себи за леђа, и кад их протуре и тако малко постоје, врате их опет, па се после пусте.

Та се игра зове: дерати јарца.

..... Чуга

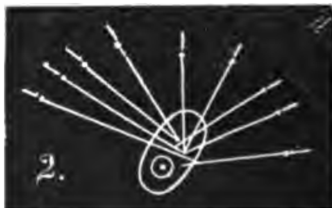
Играчи спреме толико подебелих штапова (дугачких четири до пет педи) да за сваког (осем једнога) има по њих

[1] Веома силни рвачи по неког слабијег зачикују с колена, то јест, ко се осећа тако јак, пристане да клекне на колена, а противнику оставља да стоји на ногама, па се тако рву.

пет; те штапове на разним местима разно зову: **машке**, **палице**, или **палије**, како где. Два пак штапа, мало дужа и дебља, имају другојачија имена: један се зове **пасторка**, и тај стоји у приправности, а други, којим ће се **чуг** преваљивати, носи обично име. Још спреме и једно подебело а кратко дрво, као какав повећи врањ, и зову га **чӯг**. Иза тога, нађу земљу где нема траве за једну највећу тепсију, и то место утапкају да је са свим равно. То се место зове **огњиште**. А на страни опет од огњишта на 15 до 20 корака у полукругу око огњишта у толикој размачици како један другом не ће сметати, ископају у земљи толико јамица колико је њих (осем једнога). Ове се јамице зову **куће**. При том, они оставе готово више од пола кола чистог, јер кад би свуд у наоколо биле **куће**, пребили би ноге ономе који ће чувати чуг.[1]

Сад по пет **машки** метну код сваке **куће**, **пасторку** ма где, а ону највећу палицу што је колико и пасторка ставе код огњишта, па се измакну сви што их је год на педесет или више корака од огњишта, и оданде, на дани знак, што који брже може потрче кућама да сваки себи дограби **кућу** пре од другога, а чим који до **куће** дотрчи он код ње стане, а само један (који је најтромији

[1] Куће, огњиште, и чувар чуга:

Знаци 1 1 1 и т. д. то су **куће**.
Знак 2. јесте место чуварево.
Знак ⊙ то је огњиште
А она тачка у њему то је **чуг**.

или најневештији) остане без куће, пошто кућâ и јесте на број једна мање него што је њих. На овога изосталога ред је да чува чуг.

Сад овај чувар узме ону машку код огњишта, а чуг посади насред огњишта; остали, починући с десне стране, један по један, бацају се сваки својом машком полошке на чуг, и гледају да га што више могу од огњишта одбију или барем превале.

Кад ко чуг превали, чувар га само подигне, па га опет брани; ако ли који чуг одбије даље, што може бити и на неколико коракâ, онда чувар трчи за њим да га врати на место. За то време јурну играчи брже боље да покупе своје машке којима су се бацали на чуг па се враћају брже на куће, јер онај бескутњик што чува чуг, гледа да са чугом чијој празној кући дотрчи пре него онај чија је кућа, и да у њу метне чуг, па је онда он кућаник, а дотадашњи госа узима чуг и иде да га брани.

Ко се пак маши да чуг превали или одбије па промаши, он иде да намешта чуг, а чувар чуга долази на његову кућу.

Кад се догоди да се све машке побацају а не могу да сé покупе, онда се један баци пасторком да чуг одбије, па ако га промаши, или га не одбије него само превали, онда се тај ред игре свршава, и изнова се почиње.

Тако се игра докле је играчима воља.

..... **Слепог миша или Жмуре**

Најобичније у соби, пошто се уклони све што смета (а може да се уклони) или у котару, или, најпосле, у каквом у округ забележеном колу, вежу се једноме очи марамом, па он тако жмурећки хвата оне друге. Кога ухвати, тај мора жмурити место њега и друге хватати. Тако иде редом.

Игра је ова тим веселија што играчи штипкају и дирају слепог миша или жмурка, а он опет вреба да тако што пре кога дочепа.

Кад се деси да најпре не ће нико драговољно да веже очи, или кад се хоће да је игра пространија, онда играчи стану у ред или у коло један до другога, а један који најбоље игра, почињући од себе, и, кад дође ред никад себе не прескачући, свакои играчу с десна на лево идући, изговара по једну од ових речи:

— Једноголо, двоголо, троголо, чевроголо, петоголо, шеголо, седмак, осмак, диворога, дићман."

Коме се рече дићман, изађе из реда, и не долази више на број. Сад се опет исте речи говоре увек почињући с десна. Тако се све један по један избацује докле не остану двојица. Па кад се једноме од ове двојице рече дићман, и он изађе, онда онај последњи мора жмурити.

Или се говори овако:

— Пипавице, мипавице, на куле на муле, на медене колачиће, коме ред коња пасти? Моме брацу Радовану. Зовите га на вечеру. Ја не могу вечерати, ни по кући погледати. Штаглац маглац, кућни рогљац. Теглица тегли мору на војску, да доведе девојку, лепу лепојку, црну црнојку, метните је под кола, нек је кола сатру, у мекиње саспу. И два коња врана, и четири плава, од мора до мора, до белога Дунава. Шијуц!"

На ком се рече шијуц, мора жмурити.

Или:

— Пипавица пипа, на куле на виле, на медене колачиће, на шарене појасиће. Коме ред коња пасти? Моме брацу Радовану. Зовите га

на вечеру. Он нит' може вечерати, нит' по кући погледати. Зучи, бучи, скочи цар на војску, и доведе плаву плавојку, црну црнојку; не ће плаву плавојку; хоће црну црнојку. Хајде шуга на војску."

Ко најпосле буде ухваћен за руку, тај иде да жмури.

Или:

— Од Дунава до Дунава, до два цара царевина; гусен гусеница; пали пушка, пали пан; држ' се секо за катан; Катан био ђулистан. Клинчица, Варчица, Звецкац!

На кога дође реч звецкац, мора жмурити.

Или:

— „Јенци менци на камену;
Ту се кују дванаест коња.
Ањ, пањ, вешт Ивањ.
Вешти веру, штуку ждеру,
Штука ждере, хајд' на поље!

Или:

„Седи бан јаребан
Броји тице јаребице,
Где је која ноћивала?
Код Чупина двора.
Чуп чупињаше
На кога наметаше?
На белога Рисмана;
Чика чемерика;
По три, по три коленика
Орлови, соколови.
Соко паде на ливаде
А ливаде на караде
Караде се поломише
Те ливаде потопише.[1]

---

[1] Неки веле:
Караде се поломише
Турци главе погубише.

..... Царева

Одсече се најобичније од каквог лесковог штапа комадић, колико прст дугачак, заруби се с обе стране, па се онда расцепи по средини. Те две полутине зову се царевн. Сад најмање њих троје седећи, најпре једно па друго (и тако редом колико их год има), пуштају те полутине из руке на земљу. Ако обе половине падну тако да је срце горе а кора доле, онда је цар онај што је бацио; ако се обе поклопе па кора буде горе а срце до земље, онда је каплар или субаша; а ако се једна пола поклопи а друга падне са срцем горе, онда је бацач свраке или циганин.

Ако се деси да буде више царева или субаша (што може да буде кад је више играча), онда се цар с царем отима о царство, а субаша са субашом о субаштво, то јест, бацају они из нова, па ко тада остане цар или субаша, на њему и остаје господство.

Сад ће субаша узети туру и оптуживати цару циганина или свраку тражећи да се каштигује. Он обично говори овако:

— Е, царе! дошао сам да ти се жалим, да ми судиш: ударила тичија преко наших пољâ па нам све жито и воће поједе и сатрь. Сва листом побеже, само сам ову једну свраку ухватио, него те молим, царе, суди јој!

Цар ће на то рећи:

— А што ниси чувао своје жито и поље?

— Е, мој царе! одговориће субаша: — ко ће се од несреће сачувати; чувао сам и чувао; нисам ни спавао; ама гад савлада.

— Добро, добро; право све казујеш. Ударите јој пет батина (или колико је њему воља).

Субаша ће то одмах извршити, то јест, свакој свраци или Циганину[1] удариће по длану толико тура колико је цар пресудио.

Тако се редом иде даље, докле је играчима воља.

....Пауна

Ухвате се за руке у коло колико мушких толико и женских, али тако мешовито да је свуда мушко до женскога, а женско до мушкога. То се коло шеће тамо и овамо, и за то време или сви или тек неколико њих у колу певају:

„Паун пасе, трава расте,
Пауне мој! Пауне мој!
Пауна ми глава боли
Пауне мој, пауне мој!
Пауна ми ноге боле,
Пауне мој, пауне мој!
Пауна ми леђа боле,
Пауне мој, пауне мој!
Пауна ми руке боле,
Пауне мој, пауне мој!
Пауна ми крста боле,
Пауне мој, пауне мој!
Пауна ми плећа боле,
Пауне мој, пауне мој!
Пауна ми очи боле,
Пауне мој, пауне мој!
Пауна ми уши боле,
Пауне мој, пауне мој!

---

[1] Где се место свраке оптужује Циганин, онда се обично говори: плотове положише на ватру; опасоше траву; покрадоше бостане, и т. д. што год они могу да чине.

Пауи лети да полети
На чије ће дворе пасти ?
Еј, на дворе Иванове,
Пауне мој, пауне мој!

Једно од мушких уђе у коло и зове се паун.

Како се кад говори у песми да боли глава, или руке, или ноге, тако се и паун пренемаже показујући да га то боли.

Кад се дође до: Паун лети да полети, онда он јурне да чије било руке растави, и да изађе из кола. Ако не успе да то уради док се још пева: Еј на дворе Иванове, или већ које име буде, онда се песма почиње из нова, и њега опет мора болети све што му песма набраја.

Продре ли пак он на поље из кола, замениће га оно мушко чије је руке раставио од женске кад је прошао, и то ће бити тада паун.

Ова игра, и ако није врло жива, опет се игра подуже; јер је младићима мило да им се име помиње у песми на девојачка уста.

....Полетуше, или Усте[1], или Гусака, или Пуре, или Заната

Кад се игра Полетуше, онда један држи туру а сви други метну руке на колена, или на које друго место где се договоре, и рукама мрдају говорећи: Лéт, лéт, лéт. Старешина пак, а то је онај који држи туру, рећи ће:

— Полете гуска, или врана, или ово или оно.

Ако је он рекао полете за оно што може летети, ондаваља сви да дигну руке; а ко не дигне тога он бије туром док не дигне. Ако ли он рекне полете оно што

[1] Уста значи мајстор.

не може летети, на прилику: коњ, дрво, онда треба све руке да стоје, а ко погреши те дигне руку, тога он бије.

И тако се игра редом.

Кад се игра у с т е или г у с а к а, онда сви држе по једну туру на одређеном месту, и зову се г у с к е, а само један може држати туру где хоће, и овај се зове у с т а (м а ј с т о р).

Сад у с т а говори:

— Р е ч е у с т а д а п о л е т е г у с к е, и тад ваља сви да дигну туре у вис, а ко погреши, тога сваки удари по један пут туром. Кад уста рекне:

— У с к у п, г у с к е! онда гуске обарају туре к земљи; ко погреши, тога сви бију.

Кад уста рекне:

— Д а п о л е т е г у с к е, ама није изрекао да то вели у с т а, онда све гуске ваља да држе туре на месту; који се превари те подигне, тога туку.

Тако уста говори што може брже час једно, час друго, да би се ко збунио и погрешио, па да га други бију.

Кад се игра п у р е или п у р а к а, онда сви, осем једнога, мичу по једним прстом на неком одређеном месту, обично на колену, а само један, који се зове п у р к о, држи туру у руци и говори:

— Р е ч е п у р к о д а о р е м о. И сви морају мрдати прстом као да ору. Ко то не чини, пурко га туче док се не поправи. Рекне ли он:

— Р е ч е д а о р е м о, не казавши ко то рече, онда ваља сви да не слушају, а ко и то послуша и мрда, тога пурко туче.

Ово се чини да се сваки навикне добро разликовати појам од појма.

Кад се игра заната, онда сваки, осем једнога, избере по какав занат. Ко остане без заната, тај је старешина и носи у руци туру.

Сад ће он рећи:

— Хајде да кујемо, или шијемо, или копамо, или пишемо, итд., и почеће сам радити онај занат који је поменуо.

Онај чиј је то занат мора одмах прионути да ради чим је старешина казао шта да се ради. Ко то не ради, старешина га туче туром докле се не поправи.

Тако се игра докле се хоће.

ХРОНОГРАФ, ЦАРОСТАВНИК, ТРОЈАДИК, РОДОСЛОВ.

од

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА.

У „Летопису Матице Српске“ за 1873 год. књ. 115 на стр. 38 и д. штампан је чланак г. И. Руварца „О цароставнику или цароставним књигама с погледом на важност њихову за српску повесницу“. „Цароставником“ зове писац онај позни, како се сад мисли у Русији у другој половини XV века састављени хронограф, у ком се говори о „царствима бугарском, српском и руском“ те се зато зове и „троѡдникъ, сирѣчь трицарьствьникъ“. У свом чланку писац показује, како је име „цароставник“ најобичније име поменуте историчке компилације, како реч значи „књигу о царствима“, но како се каткад зову именом „цароставника“ књиге које нису „цароставници“, као што неки позни преписалац (XVIII века) назива тим именом дело архијепископа Данила и хронику Бранковићеву. Ресултат истраживања г. И. Руварца излази пак противно томе на ово: да „цароставник“ није дело ни Данила архиепископа ни Ђурђа Бранковића, нити које друго, него да се тим именом зове хронографска компилација, која је у Русији састављена; да су „српски цароставници или тројадици само преписи тих руских хронографа“, чега је на-

равна последица, да су познога времена како они тако и њихово назвање.

В. Јагић у своме чланку Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literargeschichtlicher Einleitung (Archiv für slavische Philologie II. 42) дао је, како мислим, ресултату те расправе о цароставнику нешто шире значење, рекавши „Ich bemerke dass Herr Ruvarac „Carstvenik“ oder „Carstvene“ und „Carostavne knjige“ ganz richtig als auf die allgemeinen Weltchoniken bezüglich erklärt hat“. По овоме могло би се назвање „цароставника“ раширити н. пр. на словенске преводе Хамартола и Зонаре, који су у Србији у XIV веку израђени и после преписивани, али то не видим да је мислио И. Руварац, стегавши се чисто на горе поменуту хронографску компилацију (хронограф-тројадик) с намером, да њу веже за име цароставника, и да то име одбије од дела Данилова или другога којег наше старије историчке књижевности.

Но изводећи свој ресултат и састављајући своје тумачење И. Руварац је превидео или није при руци имао нека места из старих списа или записа, с којима је ваљало рачунати, а нека су и позније објављена, те их није ни могао у рачун узети. Пошто пак и његова и Јагићева расправа имају вредности у књижевности која расправља судбине историчке наше литературе у средњим вековима, и пошто њихово мишљење може бити повод да се то питање сматра за свршено, чинило ми се, да према поменутим местима треба предмет овај на ново размотрити, те на ново претрести питање: може ли се назив „цароставника“ везати само за хронограф онај и онакав, какав је из Русије у Србију у XVI или XVII веку пренесен, па у то време посрбљен, и какво је управо значење те речи? А како се историчке литературе наше у средњем веку тичу и речи

троєдникъ (трицарьствьникь) и **родословь** рад сам уз оно прво и њихово значење размотрити и колико се може определити.

---

1. Тако Светогорац, који је 1763 преписивао дело Данилово зове га „**цароставникъ или родословъ**“; други који га је 1780 преписивао, зове га само „**родословъ**“. У ономе запису на лавовском рукопису Данилова дела књизи је име: **лѣтописєць ѡ срьбскихь кралєвь и ѡ архиєпископь, како кто своє житїє проводи**[1]. У запису на шишатовачком Србљаку, који је исти И. Руварац саопштио у Гласнику XXII, 232 (упор. Летопис Матице српске 117 књ. стр. 109) записано је 3 Октобра 1631 како патријарх Пајсије „**своєрꙋчно написа повѣсть к' кратцѣ с. Стєфана Щилановичьа дєспота сєрбскаго, а кондик монастырски и книгꙋ с. Стєфана ѡтнєсє с' собою да прєпишє ꙋ цароставникь пєкскыи**“. У години дакле 1631 находимо где се уз име патријарха Пајсија помиње некаква књига у патријаршији, која се зове цароставник. Пајсије, избрајајући изворе, по којима је саставио „живот цара Уроша“ наводи **лѣтописсь срьбскы** и **родословь**, очевидно као два особита историчка дела. Ако бисмо узели, да патријарх Пајсије под „родословом“ мисли дело Данилово, онда се у његово време још налазио у Пећи онај рукопис, у који су Данило и његови настављачи писали животе краљева и архијепископа српских. А ако, по речима старијега карловачког преписаоца, узмемо да се делу Данилову уз родослов може давати и име цароставник, онда је писац записа у Србљаку шишатовачком, где помиње, како је патријарах Пајсије изводио живот Стефана Штиљановића за цароставник пећски, мислио, може бити по речима самога Пајсија, да ће Пајсије

[1] Даничић, Животи краљева и арх. српских. Написао архиепископ Данило и други. Загреб, 1866, V, VI, XII.

онај извод додати или познатоме зборнику живота краљева и архиепископа српских, који је архиепископ Данило основао, или другом каквом историчком делу. Могло би се мислити, да је патријарах Пајсије с истом намером писао и „живот цара Уроша“, нарочито кад се упореде речи почетка тога живота са речима записа у Србљаку шишатовачком. Сам И. Руварац у наведеној свесци Летописа на стр. 42 казује, како је неко на хроници Бранковићевој написао назив „цароставник“. Исто име „цароставник“ као име књизи написано је и на хронографу житомишљићком (Гласник XLII 239, 240) сигурно руком каква Херцеговца, и жалимо што се не зна у ком је веку то учињено.

Долазећи на одношај између речи „цароставни“ и „староставни“ И. Руварац врло добро показује да је „староставан“ народним етимологисањем постало од „цароставан“, па наводи, како Доситије у својим Баснама (стр. 177 првога издања) спомиње „Староставник, књигу манастира Студенице која се свуда не находи“. Ту опет излази на цароставник, књигу некакву тога имена, која се у манастиру Студеници находила. Данас можемо да знамо готово поименце књигу, на коју је Доситије мислио, по ономе рукопису писану 1619 из кога је К. Ј. Јиречек у Гласнику XL штампао „Типик св. Саве за манастир Студеницу“. У садржини тога рукописа махом су историчке ствари. Тако је тамо: даровна повеља Немањина Студеници, живот Немањин од св. Саве, прича о томе како је у Византији сазидан Цариград, како су Цариград узели Турци; познијом руком уписан је манифест цара Петра Великог хришћанским народима у Турској (1705 год.) и летописне неке белешке. Године 1720 неко је на стражњој корици записао као име књизи „Цароставникъ монастира Студеницє“. Запис је тај сигурно од онога истога који је у почетку XVIII века књигу читао и у њу штошта на предње листове записивао. Записавши на стражњој ко-

рици као име књизи „царостaвник“ писац је записа очевидно под тим именом разумевао толико колико „историчку књигу“ — „историју“. На карловачком рукопису превода Зонарине хронике записано је (руком, за коју мислим да није млађа од краја XVII века) на дну прве стране другог листа, где се управо историја почиње, царостaвникь и још нешто што мислим да је тајном буквицом, али нисам могао размрсити. И овде је реч царостaвник узета у значењу речи историја. Исто то могло би се рећи и за оне који се напред спомињу. Али су сви ови извори врло позни, те би се могло мислити, да су тако разумевали реч не за то, што би јој то било утврђено значење, него што нису боље знали. За то ћемо се машити и старијих извора, којима се онај приговор не може учинити.

По заповести деспота Стефана године је 1408 „свештеноинок“ Тимотије, који је после био игуман хиландарски, донео у Хиландар некакав словенски превод хронографа или историје света Зонарине, да се онде преписује, и тога се посла, и не само тога него управо прегледања, преписивања, исправљања латио Хиландарац Григорије. За тај посао ми сад знамо по једноме руском препису, који је О. Бођански публиковао у „Чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ 1847, № 1. Руски преписалац као да није преписао целу књигу, али у ономе што је преписао има доказа, да је преписивао из српског, може бити баш Григоријевог рукописа, о чему се уверавам и тиме, што се текст тога издања од речи до речи слаже са српско-словенским преводом Зонаре у карловачком рукопису. У томе дакле издању одмах у почетку на стр. 1-ој стоји „Начело паралипоменоу Ѕонарниноу царскыхь кингь“. У оригиналу грчком налазимо ове варијанте наслова: *Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ χρονικὸν*; — *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν συλλεγεῖσα καὶ*

συγγραφεῖσα παρα Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ итд. Довољно да наше царске књиге стоје као превод грчке речи *χρονικὸν* или *ἱστορία*. У истом издању на стр. 30 читамо овако место у почетку приче о Александру Великом: **понеже въспомѣноухωмь Александра, добро ѥсть и подобно намь понѣ мало оть доблѥствїа написати и обычаа и дѣанїа его вь скоре и пакы напрѣдь шьствовати о проучихь повѣстехь царскыхь**[1]. То исто место у оригиналу Зонарину (Annales ex recensione Mauricii Pinderi, tomus I, Bonnae 1841, p. 329) гласи овако: *ἐπεὶ δὲ μνείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ της ἱστορίας λόγος πεποίηται, καλὸν καὶ τούτου τὰς πράξεις τε καὶ τὰ ἤθη καὶ ὅθεν κἀκ τίνων ἔφυ κατ᾽ ἐπιδρομὴν διηγήσασθαι, καὶ οὕτως αὖθις ἐπαναγαγεῖν τὸν λόγον πρός τὴν συνέχειαν.* Превод латински исказао га је овако: sed quia in Alexandri mentionem incidimus, non alienum fuerit huius etiam res gestas, mores et natales perstringere breviter, eoque facto ad institutae historiae seriem redire. Превод италијански прештампан и на ново с грчким рукописима споређен и исправљен у Млецима 1570 године, исказао је оно место овако: ma perche ci è occorso di far mentione di Alessandro, stimo non esser fuori del proposito della nostra historia, di ristringer sotto breuità ancora i fatti, i costumi, e l'origine di questo Re: il che falto, ritornar all'ordine di essa historia.[2] И опет дакле *ἱστορία*, historia долази у нас преведена речима царске књиге.

Онај опширнији летописац позније редакције који је Шафарик у своме зборнику под В наштампао, и који се

[1] Цитат је из карловачког рукописа и слаже добро с текстом штампаним у Бођанскога.

[2] Historia di Giovanni Zonara, tradotta da M. Lodovico Dolce et nuovamente ristampata et riconstrata co' testi greci et migliorata da M. Agostino Ferentilli. Venetia 1570, I. 150.

још налази у рукопису југословенске академије бр. 501 (оном истом о ком говори В. Јагић у Književniku III. 121) има у том академијском рукопису овако једно место: **бысть же ѡть рождьства Христова до благоүьстиваго цара Коньстантина .т. и .м. лѣть, царь .ле., ѡ нихь же писанїа сказоүють вь книгахь царскихь кто и каково житие преидѣ.** А Константин философ у животу деспота Стефана у Гласнику XLII глава .кв. говори **и аште кьто о сихь поносить ми, ꙗко вь кою пользоү сиꙗ вьмѣштати, и таковии да шьдьше вь царьствьныихь книгахь лѣтописаниихь, и оүвѣдеть ꙗко царьствовавьшеи прѣжде житиꙗ писанию прѣдають.** У овај ред иде и то, што се хронограф, који је штампао А. Вукомановић у Гласнику X, зове **повѣсть оть бытиꙗ и ѡ царствихь васехь родовь**, а српски летописац, који је исти књижевник штампао у Гласнику XI, носи као име **лѣтопись царемь срьбьскымь.** Не треба у овоме свему никако сметнути с ума што Даничић у Рјечнику под **царь, царьство, царьствовати** наводи, како се те речи врло често, и то у старијим споменицима, не тичу само цара, императора, него у опште владаоца и власти државне. Стари обичај језика очевидно није био у томе разликовању толико тачан и оштар колико потоњи.

Све што је наведено кад се узме на ум, остаје изван сваке сумње, да су се бар у почетку XV века, ако не још и раније, царским, царостaвним (Константинов назив) књигама називале у опште узимљући историчке књиге, историја, исто онако како то после у обичају видимо за реч цароставник, и да се наименовање то није приписивало никаквом посебном делу, пошто у томе не може ништа одлучити случај, што су у нашој средњевековној литератури била једина опширнија историчка дела византијски хронографи. А пошто је и српска литература стекла својих

историјских дела или историја, то не би било ни необично ни неследствено, да се и она називљу истим именом царо- ставника, или цароставних књига. У течају више од сто година познијега времена видимо да се зове именом цароставника или његовим варијантима и дело Даниловоˇ и српски летопис и живот Немањин, и хронограф византијски; а у томе су сви облици тадашње историчке литературе. Уз то реч цароставник је име наше, нити се види да му је каква страна реч за углед служила. Њим су, као народним домаћим именом стари литерарни кругови назвали историју и назвали је онако, каква је она онда и била, т. ј. пошто се у тадашњим историјама мало о чем другом говори до о царевима и царствима, и наши су, држећи се онога ширега тада уобичајеног назива за реч цар, које сад из Даничића Рјечника видимо, назвали историју, по тадашњој садржини њеној, цароставником.[1] Не треба превидети, да у садржају хронографа-тројадика житомишљићког, који је арх. Н. Дучић у Гласнику XXXII саопштио, као и у садржају хронографа-тројадика савинског, који је прота Ђ. Николајевић у Срб. дал. магазину за 1867 год. (стр. 157 и д.) објавио, реч царство долази свaки час у смислу владе. И саме речи народне песме „У Марка су књиге староставне (управо цароставне, дакле цароставник). Марко знаде на коме је царство“ добијају по овоме тај смисао, да је у Марка историја или књига о владаоцима домаћим, којом се може спор о владаоцу, питање „на коме је царство“, размрсити. С тога ја држим, да то име вреди као назив и за домаћу и за страну историју, и да се не може везати ни за хронограф визан-

[1] Књиге библије, у којима је управо историја државног живљења јеврејског, називљу се у словенском преводу црьства. Лако може бити, да је овај назив дао повода значењима и употреби, о којој је овде говорено.

тијски, а камо ли за позни словенски (како се држи у Русији компиловани) хронограф-тројадик. Што пак значење речи није добило своју утврђену карактеристичну прецизност, томе се зар неће нико чудити, ко зна колико се мало и све остало у старој нашој литератури прецизовало и утврдило.

---

2. Да цароставник значи само историју у опште, може се показати именом и самога оног словенског (гезр. руског) хронографа-тројадика којему га И. Руварац приписује. Хронограф тај, како је већ познато, говори о „царствима“ грчком, бугарском, српском и руском; он се у неким нашим рукописима зове „тројадик“. У велико-реметском рукопису тумачење је те речи: **троѥдникъ, сирѣчь трицарьствьникъ.** В. Јагић је у Archiv II, 42 добро упутио на грчку реч *τριαδικός* као на извор речи тројадика, но остаје питање: на која три царства упућују обадве те речи? Као што сам мало час напомињао, да је цароставник назвање које је никло на домаћем земљишту и није ни откуд узајмљено, тако бих и овде држао, да је име тројадика или трицароставника домаће на разлогу добро, утврђеном, што је критика историчка осведочила да су баш они облици хронографа, који се тим именом зову, компиловани у словенској књижевности.[1] Шта је природније мислити, него да им је и име у исти мах наденуто кад су постали? С тога сумњам да се под „три царства“ могу мислити стара царства јудејско, маћедонско, римско и т. д. већ и за то, што је тих царстава више. Врло би згодно било узети у та три царства она, која су писце морала највише интересовати, а то би била бугарско, српско и руско, ако је хронограф-тројадик доиста у Русији постао, или може бити:

---

[1] Rad XIII, 220 и д. у чланку дра Рачкога.

грчко, бугарско и српско, на случај да је хронограф постао негде у Бугарској или Србији, што још није остављено изван препирке. Довољно је за овај мој посао, да се из овога имена види, како цароставник строго узимљући, најмање може приличити као искључно име књизи, која се сама назива трицарставник, тројадик. А пошто смо горе видели, пребирајући дотична места и назвања из старине, да цароставник значи управо историју, то нам трицарставник са својим значењем и грчком речју долази у потврду и онога тамо и овога овде, показујући својим склопом на то, да цароставник значи историју или у опште или само о једном царству или народу. Трицароставник дакле или тројадик јесте књига, у којој се с нарочитом пажњом извесна три царства показују, или се речју хоће читаоцу на та три царства пажња да обрати.

---

3. На послетку познато је, да се и именом родослова зову чешће историчка дела у старој књижевности нашој. Тако се исто Данилово дело у оба карловачка рукописа називље именом родослова. Сам патријарах Пајсије у „животу цара Уроша“ у Гласнику XXII, 215 изгледа ми да под именом родослова мисли дело Данилово. Троношки летописац назван је такође родословїє сєрбскоє, али преписалац већ у предговору каже за дело сїа исторїа. Онај облик летописца, који је Срећковић штампао у Гласнику XXI, и који критички још није карактерисан, носи наслов **Родословїє сєрбскїи царєи.** Над оном редакцијом опширнијега српског летописца, који је Шафарик, Památky (okázky) 55 под II, штампао по карловачком рукопису из времена око 1503 год. долази као наслов: **исторїа въ кратцѣ о сръбскынхъ царєи.** Над истим чланком у оном рукопису југослов. академије, који је В. Јагић у Književniku III, 121 описивао, натпис је место

онога: **родословїє свєтыхь ктиторь и господь срьбскихь ꙁемль.** Сама реч **родословїє** долази чисто за *γενεαλογία*, и у том је смислу употребљена још у тројадику манастира Савине у садржини, коју је Ђ. Николајевић штампао у Срб. дал. магазину за 1867, стр. 157 и даље. Тако је употребљава и Константин философ у његову „животу деспота Стефана“, Гласник XLV, 256. И горњи чланак, познији опширан летописац, мало излази из реда генеалогије. На другом месту ја сам се старао да покажем, како је он и писан с нарочитом генеалошком намером. Тако управо тек се за најпознија времена, од XVII века па даље, може осведочити, да је реч **родословие** узимана у значењу историје; старија времена једнако држе за назив историје другу реч, и не заборављају правог значења речи **родословие**. И тако ако се и може познији простран летописац назвати именом **родословие**, даље се то име ниједном опширнијем историчком делу не може наденути, и са свим је на погрешном, сувише раширеном разумевању основано, што се троношки летописац и Данилово дело називљу именом родословија или родослова.

РАДЊА И СТАЊЕ

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

у години 1876.

ПРОЧИТАО СЕКРЕТАР

на годишњем скупу 12 Јуна, 1877.

Господо,

Велико дело, које је наш народ са оружјем у руци покушао прошле године, није још показало онолике последице коликима су се надали одушевљени пријатељи напретка и слободе. Или напредна моћ наша и околне браће наше није још довољно развијена, или она није још довољно прикупљена на спрам огромне снаге, усредсређене дивљим фанатизмом и прикупљане столетним господарењем, — и у једном и у другом случају никако се не можемо задовољити са простом осудом над оним што смо радили или над оним што нисмо урадили. Небројено пута озбиљније, пажљивије и радљивије ваља нам сада настати и у познању правога стања свога и у истраживању најприроднијих и најсталнијих основа науке и образованости људске, што снагу напретка рађа, крепи и у складност доводи.

Видећете да је и комисија одређена за преглед уређења нашега ученога друштва нашла, да је потребно да се учине нарочито такве измене како ће се и у овоме друштву још већма оснажити критика научнога рада, нешто ближим одређењем програма целог друштва и посебних одсека а нешто озбиљнијим за-

хтевима према редовним члановима, и како ће у исто време широм отворити се врата и племенитим тежњама да се наука и непосредно може ширити и онде где се није могло да доспе до велике школске припреме.

После последњега главнога скупа Српско Учено Друштво тек је при концу године могло да настави свој рад.

На два састанка одборска, два састанка одсека за науке природне и математичке, два за науке историјске и државне, два за науке философске и филолошке и једном састанку одсека уметничког читали су се и претресали ови нови радови:

Члана Љ. Клерића: О конструјисању тангената и пречника кривина на коничним влацима на основу динамијских закона.

Члана С. Лозанића: Анализа бање слатинске.

Истога члана: Студије о динитро-дифенил-сулфо урама и о дејству азотне киселине на сложена ура.

Члана Дра Ј. Панчића: Опис и слика Оморике, за коју се до сада у науци није знало.

Члана Дим. Стојановића: Две студије о кривинама коничних влакова и о новим влацима који стоје у свези са тим кривинама као хармонични влаци коничних пресека.

Г. Вел. Антића: О логаритмичкот пружнику.

Члана Ст. Новаковића: Библиографијски извештај о издањима познатим и непознатим зборника за путнике од Божидара Вуковића.

Истога члана: Библиографија српска и хрватска за 1875 г.

Истога члана: Расправа о „хронографу, цароставнику, тројадику и родослову“.

Члана Мил. Ђ. Милићевића: Живот Срба сељака, трећа збирка, игре.

Члана Г. Гершића: Териториjалне промене, национална мисао у старо, средње и ново време и начело општега гласања.

Од књига друштвених изашао је за ово време Гласник четрдесет трећи и четрдесет четврти и од другог одељка књига VIII: Житија краљ српских.

Имовно стање друштвено од почетка до конца 1876 године било је овако:

Примљено је државне помоћи свега . . . 60.667 гр. ч.

А издато је:

	гроша	пр.
1, За подмирење лањскога дуга	25.051	17
2, За хонораре за „Гласник"	23.833	15
3, На повез књига	2.364	—
4, На канцеларијске и штампарске трошкове	835	—
5, На плату послужнику	4.250	—
6, На плату секретару	3.084	—
Свега	59.417	32*

Претекло је дакле ове (1876) године у друштвеној каси: 1.249 гроша и 8 пара.

Библиотека друштвена и ове године прирасла је пошиљањима од посебних друштава с којима је друштво ово у свези и од књижевника родољуба, којима нека је хвала.

Председништво и ове године приликом докторског јубилеја члана свога Л. Ранкеа и приликом двaестогодишњице Шербуршког друштва за природне науке није пропустило да обнови уверење о пријатељској узајамности, о поштовању заслуге и о непрекидној солидарности научној од стране Српског ученог друштва и у сред усамљене крваве борбе нашег народа за опстанак.

Али низ редовних чланова није ни ове године остао непрекинут и то баш на најдрагоценијем месту. Друштво је сахранило ове године свога толикогодишњега вреднога члана, секретара и председника дра Јанка Шафарика. Не само да је скоро цео рад око археолошких и осталих историјских истраживања Шафарикових угледао света под крилом овога друштва, него је и цео развитак нашег ученог друштва присно везан са личним утицајем овога радника који није никада престајао одушевљавати околину своју за важност историјских и природних чињеница. Нека му је блажен спомен!

* Пошто је секретар друштва у време кад се прошлогодишњи извештај штампао, био у војсци, то су многе цифре у штампаном извештају (Гласник 43) изишле осакаћене штампарским погрешкама. Тако

(бр. 2)	у место	34.172		треба да стоји	34.712	
(бр. 3)	„ „	30 пара		„ „ „	20 пара	
—	„ „	85.729 гр.	35 пр.	„ „ „	86.260 гр.	17 пр.
и	„ „	23.511 „	36 „	„ „ „	25,051 „	17 „

А не може се довољно оценити да ли је у години 1876 већи губитак претрпела српска војска или Српско Учено Друштво смрћу Михаила Н. Илића, који јуначки погибе под Јавором 24 Августа. Илић није само био храбар војник, енергичан наставник и даровит вођ, он је био и један од највреднијих писаца војничких у својим тако младим годинама. А његова истраживања топографска тек су се у прошлој години почела јављати у Гласнику (Клисура овчарска) и у Отаџбини (Солун) и већ су примљена као драгоцен прилог у овој струци. Него он је умрьо славно, помогавши да се одбрани вештином и јунаштвом цео један крај домовине од пустошења дивљачког. И можемо слободно рећи, да његова смрт, као и цео живот, чини част друштву у коме је био члан, а на првоме месту чини част науци која га је истински однеговала и којој је увек био веран пријатељ. Слава му!

ПРЕДСЕДНИК

Ст. Бошковић.

СЕКРЕТАР И БЛАГАЈНИК

Милан Кујунџић.

ЧЛАНОВИ ОДБОРА

Дим. Нешић.

Јов. Бошковић.

Драг. Милутиновић.

САСТАНЦИ

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

(од 13 Јуна 1876 до 12 Јуна 1877).

У одбору за науке природне и математичке.

Састанак 11 Марта 1877.

Председава Ј. Драгашевић, бележи Д. Стојановић, чланови: др. Панчић, др. Валента, Дим. Нешић, Љ. Клерић, и друштвени секретар М. Кујунџић.

Бр. 1.

Редовни члан г. професор Клерић саопштава одсеку своје оригиналне студије о конструисању тангената и пречника кривина на коничним влацима на основу динамијских закона и подноси своју расправу о томе, да се у „Гласнику“ штампа.

Одсек имајући у виду да је с једне стране рад г. Клерићев оригиналан а с друге опет стране, да су таква посматрања добит за науку, одлучује, да се ова расправа штампа у „Гласнику“ а писцу да се да одсеком 20 дуката цес. награде.

Бр. 2.

Како је одсек на пређашњем свом скупу одлучио, да расправа г. професора Клерића „Нападна тачка и величина центрифугалне силе у кружној површини, која се под неким углом, са сталном угловном брзином, окреће око вертикалне осе“ уђе у „Гласник“ а да се писцу награда одреди, пошто штампана буде —

то сада пошто је расправа у „Гласнику“ штампана одсек одређује, да се писцу да 10 дук. цес. у име награде.

Бр. 3.

Редовни чланови г.г. др. Панчић и др. Валента подносе одсеку реферат о чланку г. Милана Јовановића под насловом: „Наливњаци и инфузорије“ с мњењем, да радови овакве врсте према самом уређењу друштвеном не могу доћи у друштвени орган. Мнење референата одсек је усвојио.

Бр. 4.

Редовни члан г. професор Лозанић саопштава друштву своје оригиналне студије о „Динитро-дифенил-сулфо-уре“, показујући до сад добивене резултате и подноси своју расправу о томе да се у „Гласнику“ штампа. Одсек имајући на уму труд око таких радова и добит за саму науку, одлучује да се ова расправа у „Гласнику“ штампа а писцу да се одсеком да 20 дуката цес. у име награде.

Бр. 5.

Редовни члан г. професор Лозанић подноси своју анализу минералне воде „бање слатинске“ да се у „Гласнику“ штампа. Одсек одлучује, да расправа уђе у „Гласник“ а писцу да се одсеком даде 10 дук. цес. у име награде.

Бр. 6.

Досадањи председник одсека г. Драгашевић јавља, да му је према друштвеном устројству истекао рок за вршење ове дужности и моли, да се замени другим чланом. Уважавајући разлоге г. Драгашевића, одсек изабра за председника свог редовног члана г. професора Д. Нешића.

Бр. 7.

Према одлуци главног прошлогодишњег скупа, одсек одређује г. Драгашевића у комисију за преглед друштвеног уређења.

Састанак 20 Априла 1877.

Председава Д. Нешић, бележи Д. Стојановић, чланови: др. Панчић, С. Лозанић, Љ. Клерић, К. Алковић, К. Црногорац и секретар друштва Кујунџић.

Бр. 1.

Професор г. Д. Стојановић саопштава друштву своја испитивања о „Кривинама коничних влакова и о новим влацима, који стоје у свези са тим кривинама и које он назива хармонични влаци коничних пресека (curvae charmonicales sectionum conicarum). Рад је подељен у два чланка са 9 слика. Одсек налази да је рад г. Стојановића не само оригиналан, но да је тој математичкој партији дат тиме и сасвим нов правац и с тога одлучује, да се чланци штампају у друштвеком органу а писцу да се да у име награде за оба чланка 40 дуката цес.

Бр. 2.

Г. др. Панчић подноси друштву миколошке списе г. Стевана Шулцера од Мигенбурга (Stefan Schulzer von Müggenburg) које је писац послао друштву. Том приликом г. Панчић разлаже, како би врло корисно било, кад би г. Мигенбург, као познати специјалиста о печуркама и наше пределе испитивао и пита да ли би друштво вољно било, да га за тај рад новчано подпомогне. Одсек ценећи корист, која би се тиме добила и за земљу и за науку, усваја предлог г. Панчића и опуномоћава га, да ради тога ступи у преговоре са г. од Мигенбурга.

Бр. 3.

Г. др. Панчић саопштава друштву свој проналазак новог древета „Оморике“ и напомиње, како је он пре кратког времена написао о оморици кратку брошуру на немачком језику и да је услед тога европска научна критика признала ово дрво као заиста ново и досад у науци непознато а сад подноси друштву о томе чланак. Одсек одлучи да се рад г. Панчића штампа у „Гласнику“ а писцу даде највећа награда, 10 дуката цесар. од штампана табака а осем тога одобрава нарочити издатак за сликање древета.

Бр. 4.

Професор г. Лозанић саопштава друштву своја испитивања о дејству азотне киселине на сложена ура, гуанидине и уретане и показује резултате, које је добио при том раду. Одсек налазећи да је рад г. Лозанића и оригиналан и добит за науку, одлучује да се у „Гласнику“ штампа, а писцу да се да у име награде 15 дуката цес.

Бр. 5.

Секретар друштва подноси одсеку на оцену чланак г. Вел. Антића инжинера о логаритмичком пружнику. Одсек налази да би због практичке употребе овога пружника у најновије доба врло корисно било, да га имамо описана и на нашем језику али да се ова лепо и разговетно написана расправа неможе штампати у друштвеном органу само са тога што оваки списи према устројству друштва не могу ући у његов рад.

У одбору за науке философске и филолошке.

Састанак 3 Марта 1877.

Председава J. Бошковић, бележи М. Кујунџић, чланови: Ст. Новаковић, М. П. Шапчанин.

Бр. 1.

Члан Ст. Новаковић чита свој библиографијски извештај: „Божидара Вуковића зборници за путнике, издања позната и непозната“. Одсек саслушавши овај извештај одлучи да се штампа у друштвеном „Гласнику“ и награди са 7 дуката од штампана табака.

Бр. 2.

Члан Ст. Новаковић подноси своју библиографију за 1875. Одсек одлучује да се штампа у „Гласнику“ и награди као и за прошлу годину.

Бр. 3.

Према одлуци годишњега скупа да се састави комисија од одбора и по једног члана свих одсека ради прегледа друштвеног уређења, одсек бира члана Ст. Новаковића.

Састанак 31 Маја 1877.

Председава J. Бошковић, бележи Мил. Кујунџић, чланови: Ст. Новаковић, М. П. Шапчанин.

Бр. 1.

Члан Ст. Новаковић чита своју расправу о „Хронографу, цароставнику, тројаднику, родослову“.

Одсек одлучује да се ово штампа у друштвеноме „Гласнику“ и награди са 7 дук. од табака.

У одбору за науке друштвене и историјске.

Састанак 1 Марта 1877.

Председава Ст. Бошковић, бележи М. Ракић, чланови: М. Ђ. Милићевић, Н. Дучић, П. Срећковић, Г. Гершић. Ст. Р. Поповић. Г. Витковић. Нас. Петровић, и секретар друштва Кујунџић.

Бр. 1.

Председник одсека г. Ст. Бошковић прочита реферат свој и г. Гершића о чланку члана кореспондента г. Богишића: „Станак по дубровачкоме законику“.

Референти налазе да чланак одличног научника српског заслужује сасвим да уђе у орган друштвени и да се награди са 10 дук. од штампаног табака.

Одсек усваја.

Бр. 2.

Редовни члан г. П. С. Срећковић подноси, као прилог за „Гласник“, превод г. Димитрија Алексијевића с јелинског: „Извод из историје Византије од Кантакузена“.

Пошто друштво не прима изводе и преводе ма какве грађе за историју или иначе других предмета, то одсек одлучи: да се овај прилог не може примити.

Бр. 3.

Редовни члан г. М. Ђ. Милићевић поднесе као прилог за „Гласник“ свој чланак: „Живот Срба сељака — III збирка — игре“.

Пошто је г. Милићевић прочитао одсеку неколико места из ове треће збирке, одсек одлучи да се штампа у „Гласнику“ и да се награди с 8 дук. цес. од штампаног табака.

Бр. 4.

Одсек изабра г. архим. Н. Дучића за члана комисији којој је задатак да изради измене и поправке у статутима друштва.

Састанак 10 Јуна 1877.

Председава Ст. Бошковић, бележи М. Ракић, чланови: М. Ђ. Милићевић, Г. Витковић, Г. Гершић и секретар Кујунџић.

Бр. 1.

Прочита се и потписа протокол састанка од 1 Марта 1877

Бр. 2.

Г. Ђорђе Рајковић књижевник из Н. Сада, шиље преко г. Јована Гавриловића једно у копији писмо писано владици которском Никодиму Бучовићу, писмо братства манастира Гомирја од 1705 године, и једно оригинално писмо владике карлштатског Симеона Кончаревића од 1762 године. Г. Рајковић је послао ова писма друштву да их оцени и према нахођењу, штампа у збирци грађе за историју.

Пошто ова писма немају историјске вредности, а тако исто ни за језик српски, то одсек одлучи да их остави у архиву своју ако иначе г. Рајковић не нареди.

Бр. 3.

Редовни члан Г. Гершић подноси, као прилог за „Гласник“: „Територијалне промене, национална мисао у старо, средње и ново време, и начело општега гласања — историјска студија из међународног живота“.

Пошто је г. Гершић прочитао нека места из овога чланка, одсек одлучи да се чланак штампа у „Гласнику“ и награди са 8 дуката од штампаног табака.

У одбору за уметност.

Састанак 9 Априла 1877.

Председава М. Валтровић, бележи Драг. Милутиновић, чланови: Даворан Јенко, Никола Марковић.

Бр. 1.

На предлог председника, да се према одлуци годишњег скупа изабере из сваког одсека по један члан, који би поред дотичног одсечког председника учествовао у комисији за измену неких друштвених чланака односно обима рада појединих одсека, уметнички одсек изабрао је г. Мих. Валтровића.

Бр. 2.

На предлог председника, да ли ће и ове године ићи чланови уметничког одсека, да испитују и прецртавају споменике српске уметности по Србији, као што су то чинили и прошлих година од 1871—1875, одсек уметнички решава, да се исти изасланици г.г. Михаил Валтровић и Драгутин С. Милутиновић и ове године о трошку друштвеном пошљу, да продуже одпочети рад око снимања споменика српске уметности.

Бр. 3.

На председников предлог, да се одсеку избере нов председседник и перовођа, одсек бира за председника свог Драгутина С. Милутиновића, а за перовођу г. Михаила Валтровића.

Бр. 4.

На предлог г. Д. С. Милутиновића, да ли и ове године да се држи уобичајени излог снимака од споменика српске уметности што су их друштвени чланови г. г. Михаил Валтровић и Драг. С. Милутиновић по Србији цртали од године 1871—1875, одсек решава, да се и ове године држи такав излог у локалу Српског Ученог Друштва; а уједно да се умоли одбор, да припомогне извршење тим, што би нужне позивнице на излог за г. г. чланове дао штампати, као што је досад био обичај.

У управи Српског ученог друштва.

Састанак управе, 4 Јануара 1877.

Председава Ст. Бошковић. Бележи М. Кујунџић. Чланови: Ј. Драгашевић, Мих. Валтровић, Ј. Бошковић.

Бр. 1.

Секретар напомиње одлуку годишњега скупа да се установи комисија ради прегледа уређења друштвеног. Да би се у оваквој комисији донела одлука корисна и промишљена, одбор налази да је згодније да се ствар одложи бар до расправљенога питања о миру, али да се може јавити одсецима да па састанцима својим изберу чланове овој комисији.

Бр. 2.

Председник износи на среду питање: може ли председник друштва бити у исто време и председник одсека. Пошто је овде случај да је председник одсека историјског постао у исто време и председник управи и пошто тиме управа губи једнога члана, то се одлучује да се позове одсек историјски да изабере себи другога председника.

Бр. 3.

Одсек за науке историјске и државне одлучио је да се у „Гласнику“ штампа „Српска књижница у Хилендару“ од архим. Леонида и да се члану Срећковићу за превод даде 9 дуката цес. Одбор одобрава.

Тако исто одобрава се и одлука да се „Житија краљ српских“ штампају у II одељку „Гласника“ и награде са 4 дуката ћес. од штампаног табака.

Бр. 4.

Управа прима знању одлуку одсека за науке философске и филолошке да се од сада свака грађа штампа у II. одељку „Гласника“, а у I. само расправе, и пошто извршењу овакве одлуке никакве препреке у устројству друштвеном нема, то оулучује одбор да није потребно о томе никакве даље кораке чинити.

Бр. 5.

Узима се на повољно знање извештај председников, да је на писмену пријаву дваестпетогодишње светковине Шербуршкога друштва за природне науке послао у договору са секретаром одпоздрав у коме се одаје поштовање друштву које је издржљивошћу својом показало вољу и способност за рад и у коме се напомиње да и ми поред свих незгода које трпимо од азијскога насиља не губимо ни тренут из очију важност природних наука и важност узајмице научне.

Састанак управе, 11 Јуна 1877.

Председава Ст. Бошковић, бележи Мил. Кујунџић, чланови: Д. Нешић, Драг. Милутиновић.

Бр. 1.

Одобрава се одлука одсека за науке природне и математичке о штампању и награди: дра Панчића „Опис оморике“; Љ. Клерића „О конструисању тангената и пречника кривина“ и „Нападна тачка и величина центрифугалне силе у кружној површини“; С. Лозанића „Динитро-дифенил-сулфо-уре“, „Анализа бање слатинске“ и „Дејство азотне киселине на сложена ура“.

Бр. 2.

Одобрава се одлука одбора за науке философске и филолошке о штампању и награди Ст. Новаковића „Божидара Вуковића зборници за путнике“, „Библиографија српска за год. 1875“ и „Хронограф, цароставник, тројадик, родослов“.

Бр. 3.

Одобрава се одлука одбора за науке друштвене и историјске о штампању и награди: дра В. Богишића „Станак по дубровачкоме законику“; М. Ђ. Милићевића „Живот Срба сељака, III. игре“; и Г. Гершића „Територијалне промене, национална мисао и начело општега гласања“.

Бр. 4.

Претпостављајући да ће се по закону моћи изузети из касе државне цела сума која обично припада друштву као потпора

државна све дотле док скупштина не би противно одлучила, управа одобрава да ове године изасланици одбора за уметност наставе прекинути рад снимања архитектонских старина и одлучује да им се у то име даде 100 дуката.

Бр. 5.

Секретар јавља да је комисија, одређена главним скупом за преглед друштвенога уређења у 4 своја састанка свршила овај посао. Управа одлучује да се извештај и предлог те комисије стави на дневни ред главнога скупа.

Бр. 6.

Секретар јавља да су у замену и на поклон друштву дошле ове књиге:

Од чешке академије знаности: Sitzungsberichte der kön. bömischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag. Jahrgang 1875. Prag 1876. Jahrgang 1876. Prag 1877.

Jahresbericht der kön. bömischen Gesellschaft der Wissenschaften. Ausgegeben am 12 Mai 1876. Prag 1876.

Abhandlungen der kön. böm. Gesellschaft der Wissensch. vom Jahre 1875 und 1876. VI Fole, 8 Band. Prag 1877.

Základy starého místopisu Pražského. Sestavil Vácslav Vladinoj Tomek. — Registrik jmen osobnich — Prag 1875.

Од бечког географског друштва: Mittheilungen der kais. u. kön. geographischen Gesellschaft in Wien 1875. — Wien 1875.

Од берлинске академије знаности: Monatsbericht (März, September & Oktober, November, December 1875). — (Januar bis November 1876). — (Januar--April 1877).

Од бечке академије знаности: Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, mathem.-naturwissensch. Classe, Jahrg. 1874. LXX Band, I. Abthel. III, IV, und V Heft; — II Abth. III, IV, und V Heft; — III. Abth. III, IV und V Heft; Jahrgang 1875, LXXI Band, I. Abthel. I—V Heft; II Abthel. I—V Heft; III Abth. I—V Heft; — LXXII Band, I Abth. I--V Heft; II Abth. I—V Heft; III Abth. I—V Heft. Jahrgang 1876, LXXIV Band II Abth. I—II Heft.

Sitzungsberichte, philosophisch-historischer Classe. Jahr-

gang 1875, LXXXI Band, Heft 1, 2, 3; Jahrgang 1876, LXXXII Band, 1 und 2 Heft.

Од матице словенске: Letopis matice slovenske za leto 1876. Ljubljana 1876.

Dr. Lovro Toman. Založila i izdala Matica slovenska, v Ljubljani 1876.

Од маџарске академије знаности у Пешти: Monumenta Hungariae historica (Magyar történelmi emlékek), Elsö osztály: okmánytarak. Kötet XVIII—XXIV. Második osztaly: Irók. Kötet XXII, XXVI, XXVII, XXXII.

Magyár történelmi tár. XX, XXI.

Török-magyarkori történelmi emlékek. Köt. IX.

A magyár tudományos akadémia, 1873 Majus 25-en tart. ünnepélyes közülésének tárgyai. Budapest 1873.

A magyar tudományos akad. 1874 Majus 31-en tartolt. XXXIV. közülésének tárgyai. Budapest 1874.

Az emberi vese visszér-rendszere. Budapest 1875.

Adatok a szem porezhártyája szövet- és élettanához. Budapest 1875.

A magy. tudom. akadèmia 1875. Majus 30-an tartolt. XXXV-dik közülésének tárgyai. Budapest 1875.

Magyárországi régészeti emlékek, III köt. I rész. Budapest 1874.

Archaeologiai közlemények, IX köt., II füzet. Budapest 1874.

Icones selectae hymenomycetum hungariae III.

Magy. tud. akadémia értesitöje. 1—14 szám. Budapest 1874 и 1875 1—17 szám..

Archivum Rácóczianum II, III, IV. Budapest 1873, 1874 második osztály: diplomatia II kötet. Pest 1873.

Századok a magy. tört. társulat küzlönye. füzet II—VII. Budapest 1876.

Értekezések a történeti tudományok köréböl. II köt. X szám 1873; III köt. I—X sz. 1873—1874; IV köt. I—VI sz. 1874—1875; V köt. I sz. 1875. Budapest.

Név- és tárgymutató a magyar tudományos akademia értesitöjének I—VIII evolymához (1867—1874). Budapest 1875.

Név- és tárgymutató a török-magyárkori államokmánytár, I—VII kötet. Budapest 1875.

Jegyzéke a m. tud. akad. által kiadott könyveknek. Budapest 1875.

Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos répertóriuma, I. Budapest 1874.

M. tud. akademia Almanach, 1874, 1875 Budapesten.

Од варшавског универзитета: Варшавскія универс. извѣстія. 1876 г. № 1—6. Варшава 1876.

Од новоруског одеског универзитета: Записки импер. новороссійскаго университета. Томъ VII—XXI. Одесса 1875, 1876.

Объ участіи Сербовъ въ нашихъ общественныхъ отношеніяхъ. В. Григоровича. — Изъ XX тома записки импер. новорос. универ. Одеса 1876.

Од московског пољопривредног друштва: Русское сельское хозяйство, журналъ имп. москов. общества сельскаго хозяйства. Годъ VIII. Томъ XXIV. № 3. Томъ XXVI № 8. Москва 1876.

Од казанског универзитета: Извѣстія и ученыя записки имп. казанскаго универс. Годъ XLIII 1876. № 2—6. Казанъ 1876.

О правѣ владѣнія городелими дворами въ москов. государствѣ истор.-юридич. очеркъ Николая Загоскина, приват. доцента казан. универ. Казанъ 1877.

Методъ и средства срав. изученія дрѣвнѣйшаго обычнаго права Славянъ вообще и русскихъ въ особенности. Н. Загоскина. Казанъ 1877.

Од демидовског правничког лицеја: Временникъ Демидов. юридич. лицея. Книга X—XII. Ярославль 1875, 1876, 1877.

Од московског математичног друштва: Математическій сборникъ. Томъ VII вып. IV. — Томъ VIII вып. I. Москва 1875—6.

Од московског хируршког друштва: Лѣтопись хирургическаго общества въ Москвѣ. Томъ I. вып. I. Москва 1875.

Докладъ комиссіи по вопросу о леченіи ранъ хирургическому обществу въ Москвѣ. Москва 1877.

Од царско руског географског друштва: Записки юго-западнаго отдѣла импер. русс. географ. общества. Томъ I, II, за 1873, 1874. Кіевъ.

Отчетъ о дѣятельности юго-запад. отдѣла имп. русс. геогр. общества, за г. 1873, 1874, 1875. Кіевъ.

Документы объясняющіе исторію западно-русскаго края и его отношенія къ Россіи и къ Полъшѣ. С.-Петерб. 1865,

Положеніе о юго-зап. отдѣлѣ имп. русс. географ. общества. Кіевъ 1873.

Программа юго-запад. отдѣла имп. русс. географ. общества для собранія свѣдѣній по етнографіи. Кіевъ 1875.

Опытъ программы для собиранія статистичко-економическихъ свѣдѣніи, составилъ Н. И. Зиберъ для юго-зап. отд. имп. русс. географ. общества. Кіевъ 1875.

Од благотворног словен. комитета у Москви: Отчетъ о дѣятельности слав. благотвор. комитета въ Москвѣ, за 1875 год. съ приложеніями. Москва 1876.

Од краковске академије знаности: Statut akademii umíjetnosci w Krakowie. Krakow 1872.

Rosprawy i sprawozdania z posiedzen wydzialu filologícznego akadem. umijetnosci. Tom I. Krakow 1874. Tom II 1875. — Wydzialu historyczno-filozoficznego. Tom. I, II, 1874. Tom III 1875. — Wydzialu matemat.-przyrodniczego Tom I, 1874.

Scriptores rerum Polonicarum. Tomus I. Krakow 1872. Tomus II. Krakow 1874.

Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus I, Krakow 1874.

Bibliografia Polska XIX stólecia, przez K. Estreichera. Tom I, Krakow 1872. Tom II seszyt I—IV. Krakow 1874.

Bibliografia Polska XV—XVI stólecia, przez K. Estreichera. Krakow 1875.

Dzieje bezkrólevia poskonie Jana III. przez Ant. Walewskiego. Tom I, wyd. akad. umijet. w Krakowie 1875.

A. Z. Helela: Pism pozostalych, wydanie posmiertne. Staraniem akad. umijet. Tom I. Dawne prawo prywatne Polskie. Krakow 1874.

Niemiecko-polski slownik wyrazow prawniczych i administracyjnych. Wyd. drugie, staraniem i nakladem akad. umijet. Krakow 1874.

Rocznik ces. król. towarzystwa naukowego krakowskiego. Tom XX, XXI, Krakow 1872.

Rocznik zarzadu akad. umijetnósci w Krakowie, rok 1873, Krakow 1874. — Rok 1874, Krakow 1875.

Sprawozdanie komisyi fizyograficznéj. Bylego c. k. towarzystva naukowego Krakow. Obejmujace poglad na czynnósci

dokonane w ciagu roku 1872, vraz materyaly do fizyografii Galicyi. Tom VII. Krakow 1873. Tom VIII 1874.

Lud, jego zwyczaje, sposób zycia, mowa, podania, przyslowia, obrzedy, gusla, piesni, muzyka i tance. Przedstawil Oskar Kolberg. Serya VI, 1873, ser. VII 1874, ser. VIII 1875. Krakow.

Pamietnik akad. umijetnósci w Krakowie. Wydzialy: filologiczny i historyczno-filozoficzy. Tom I. Krakow 1874. Tom II 1875. — Wydzial matemat.-przyrodniczy. Tom I, Krakow 1874.

Starodawne prawa polskiego pomniki. Tom III, Krakow 1874 god.

Dva pierwsze publiczne posiedzenia akademii umiejetnosci w Krakowie. Krakow 1873.

Од Југословенске академије знаности и уметности у Загребу:

Rad, knj. 38, 39, 40. Zagreb 1877.

Starine, knj. VIII, Zagreb 1876.

Stari pisci hrvatski, knj. VIII, Zagreb 1876.

Monumenta spec. Hist. Slavorum meridionalium. Vol. VI, Commissiones et relationes Venetae. Tomus I, Zagrabiae 1876.

Monumenta hist.-juridica slav. merid. Pars I, vol. I, statuta et leges civitatis et insulae Curzulae (1214—1558). Zagrabiae 1877.

Korijeni s riječima od njih postalijem u hrv. ili srpskom jeziku, napisao Gj. Daničić, na svijet izdala jugosl. akademija znán. i umjetnosti. Zagreb 1877.

Bilinar. Flora excursoria. Uputa u sabiranje i označivanje bilinah u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, sastavili Dr. J. Schlosser i Lj. Vukotinović. Podporom Jugosl. akademie. Zagreb 1877.

Од академије „dei Lincei" у Риму: Atti della r. academia dei Lincei, anno CCLXXIV 1876 - 77. Serie terza trans. Volume I. Fascicolo 1. Dicembre 1776. F. II, Gennajo 1877. F. III, Febbrajo 1877. F. IV, Marzo 1877. F. VI, Maggio 1877. — Roma 1877.

Di Giovanni Eckis e della instituzione dell' academia dei Lincei, con alcune note inedite interno a Galileo. Comunicazione di Domenico Carutti. Roma 1877.

Од уредништва „Српске Зоре": Причања Вука Дојчевића. скупио и сложио Стјепан Митров Љубиша. I, II, III. Беч 1877.

Од писца: Dziela Teod. Tom. Ježa w pierwszem zbiorowem wydaniu, I, II. Lwow 1876.

Од писца: Auslegung der Vertreterwahlen nach Recht und Gerechtigkeit. von Dr. Karl Sladkovsky. Aus dem Böhmischen übersetzt von V. Vavra. Prag 1875.

Од писца: Czasomiar, napisal Ksiadz Jan Guszkiewicz. Krakow 1876.

Slowo o praojcach, napisal Ksiadz Jan Guszkiewicz. Krakow 1876.

Од писца: Slovenské bájeslovie, pisal Viliam Pauliny-Tóth. Sošit prvy. Tur. s. Martin 1876.

Од издавачице: Básne Viliama Pauliny-Tótha. Sobrala jeho dcéra Mária. T. s. Martin 1876.

Од писца: Poesie Dušana Savy Pepkina. Sv. I, II. Tur. s. Martin 1876.

Од издавача: Санктпетербургскія ученыя вѣдомости на 1877 годъ Н. И. Новикова. Изданіе второе А. Н. Неустроева. Санктпетербург 1873.

Историческое разысканіе о русскихъ повременныхъ изданіяхъ и сборникахъ за 1703—1302 годъ, библиографически и въ хронологическомъ порядкѣ описанныхъ А. Н. Неустроевымъ. Санкт-Петербург 1875.

Од писца: Извод из српске граматике, својим ученицима саставио Јован Живановић. Н. Сад 1874.

Извод из старе словенске граматике, својим ученицима саставио Јов. Живановић. Друго издање. Н. Сад 1876.

Од писца: Анђео у паланци и још неколике причице за малу и велику децу сабрао М. Ђ. Милићевић. Београд 1872.

Кнежевина Србија, написао М. Ђ. Милићевић. Београд 1876.

Од писца: Од каквог је значаја у гимназији изучавање језика а нарочито класичког, од Ф. Оберкнежевића. Н. Сад 1876.

Од писца: Збирка судских решења и чланака о праву. Написао и извео Ст. Максимовић адвокат, књига прва. Београд 1876.

Од писца: Индустрија и њени чиниоци у Србији. Написао Драг. С. Милутиновић. Н. Сад 1877.

Од писца: Статистика наставе у кнеж. Србији за 1871—72 и 1872—73 школ. год. израдио Богољуб Јовановић. Београд 1876.

Од писца: Eine neue Conifere in den östlichen Alpen, von Dr. J. Pančić. Belgrad 1876.

Од писца: Къ исторіи звуковъ русскаго языка. А. Потебни. Воронежъ 1876.

Од писца: Историческія пѣсни малорусскаго народа, съ объясненіями, Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томъ второй. Вып. I. Кіевъ 1875.

Од писца: Родина, сборникъ для классного чтенія, въ трехъ частяхъ, составилъ А. Радонежскій. С.-Петербург 1877.

Од писца: Tirnovo's altbulgarische Baudenkmale. Eine Reisestudie zur Kunstgeschichte, von F. Kanitz. Wien 1876.

Од писца: Православная церковъ въ Далмаціи, подъ венеціанскимъ и австрійскимъ владычествомъ XVI—XIX в. Нила Попова. (Истргнуто из „Православног обозрѣнія").

Од писца: Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія, П. Живецкаго. Кіевъ 1876.

Од писца: Бадній день и Божичъ въ Сербіи, князя А. Церетелева.

Од писца: Filozofia hrvatsko-srbskih narodnih poslovica, složio ju Vilim Korayac. Osiek 1876.

Од писца: Свѣдѣнія о современной Сербіи (по поводу книги М. Ђ. Милићевича „Кнежевина Србија". Бѣлградъ 1876). И. Срезневскій. С.-Петербург 1877.

Од уредништва: Знаніе. 1877 (годъ седьмой). Январь. С.-Петербург 1876.

Од писца: О музикалној хармонији по Х. Хелмхолцу, израдио Анд. М. Матић. Н. Сад 1877.

Од директоријата: Izvješće o c. k. višoj dubrovačkoj gimnaziji koncem školske godine 1874—75. Dubrovnik 1875.

Од директоријата: Извештај о правосл. патр. богословском училишту у Срем. Карловцима, за г. 1875—76. Година I, књ. I. Н. Сад 1876.

ГЛАВНИ СКУП

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

12 Јуна 1877.

Председник Ст. Бошковић.
Секретар Мил. Кујунџић.

Бр. 1.

Председник отвара скуп овим речима: Господо! Година коју данашњим збором нашега Ученог Друштва завршујемо, једна је од оних које се у вековима историјскога народнога живота тек неколико пута враћају, које се у летописима као епоха бележе.

Што су предања и жеље целих нараштаја гајиле, што је мисао и памет свију Срба од вајкада обузимало, то је ове године на наше очи и с нашим учешћем одпочето, самопрегоревањем и великим жртвама вођено и даљем снажнијем развитку упућено. Од срећнога свршетка овога великог историјског дела зависи питање нашега самосталнога политичкога и културнога живота, питање о слободи и ропству, о прерођају или смрти, о целој будућности нашега народа. А у крајњој цељи и наше Учено Друштво посветило је свој труд и рад овом великом задатку. Оно је посредно према средствима и снази својој путем научног истраживања по свима правцима историјске прошлости и појавама садашњости народне радило и смерало, да пронађе основе и мотиве народног живота, да осветли пут, којим народу, држави и култури српској ваља ићи, ако ће да подјемчи себи часно и достојно место међу другим народима.

У оваким одношајима природно је и наше Учено Друштво солидарно са стањем и судбом народа. Оно је у вези не само са општом вредношћу и научним значајем дела и производа које оно издаје и потпомаже, но је до извесне мере морално одговорно за правац, дух и домашај оне образованости и просвете, која се озго од виших слојева шири и у тешким тренутцима о судби народа одлучује, јер не треба се варати: свака наука и свако знање уз апсолутну вредност која је везана са сваком истином, имају још нарочите вредности према употреби која се с њима чини у намери да се прокрчи и осветли пут, којим се срећа појединаца и благостање народа подиже и унапређује. А ово се достиже само природним не спреченим и самосталним развитком народа и народно-државне заједнице, у којој сваки појединац находи широко и слободно поље за развитак свију својих моћи и врлина, за намирење својих људских и друштвених, моралних и материјалних потреба. С тога, где је народ владом туђега племена притиснут, где је постао политички и културно немоћан, ту и појединцима нема места за прави човечански живот. Ту индивидује са природним врлинама и особинама својим вену, па и народ са одличитим језиком, одличитом историјом и предањима, мислима и тежњама својим мало по мало губи се, претапа и нестаје, као сува грана на стаблу људскога рода.

Ову истину још су и наши стари појмили, осећали и давали јој израза својим обичајима и умотворима, породичним, племенским и државним уређењима, према ступњу општега свог развића. А данас, пошто је та истина постала основа и знамење живота у образованог света, то и сваки народ по мери своје снаге и свима моралним и материјалним средствима ради на првом плану за осигурање своје особите самосталне личности народне.

У овом погледу може се слободно рећи да је и наше Учено Друштво за ово већ више од четврти века свога трајања по могућству приложило свој део на жртвеник народног спасења. Ако се праведно узму у рачун све тегобе нашега скорашњег постања и мучнога развијања у кнежевини Србији, ако се измере грдне препреке на које смо споља и из нутра наилазили на сваком кораку, онда се нећемо чудити ни много корети што нисмо даље одмакли. Није ми намера нити ми је у нарави, да неразложно хвалећи успехе или правдајући промашање задатка угађам буди

чијој личној или друштвеној и народној сујети и осетљивости. Но исто тако био би грех пред светом и пред историјском правдом, ако сазнавајући муке и патње кроз које су прошли наши оцеви и предходници, не бисмо их износили садањим и будућим нараштајима за поуку и углед, те тиме храбрили срца и будили умове српске на већи и плоднији рад.

II.

Веома је занимљиво и користно расматрати, како је просветни, књижевни и научни напредак наш ишао стопу по стопу са политичким успесима наше младе државе, а ови опет узајамно се одзивали и јављали према просветном развићу. Слобода и благостање покрећу у напред просвету и цивилизацију народну, а ова опет ако је природно и правилно упућена, води већој и широј слободи, шири мисао о заједници народних, племенских и човечанских интереса, изазива живље саучешће свакога појединог грађанина у судби целе отаџбине, и ставља државу и народ у моралну и културну заједницу са свим слободним и образованим народима.

Код нас тек што је зора слободе у првом устанку гранула Србији, а већ се јавља Доситије и прва главна школа у Београду. После пропасти у 1813 години тек што се услед другога срећнијег устанка државна моћ Србије почела утврђивати, излази на обзорје звезда преходница књижевности народне, Вук Караџић. водећи за собом јато врсних ученика и следбеника. Истина, Доситијева и Вукова радња условљена је и потпомогнута била угодним књижевним приликама изван граница Србије. Но не може бити спора, да им је големи значај и утицај књижевног рада утврђен развитком државе српске у кнежевини. Па кад се доцније умножењем школа и придоласком интелектуалне снаге с оне стране Саве и Дунава, где се већ раније уз „Српску Матицу“ књижевни покрет ширио, осетила и у кнежевини потреба једнога научног средишта, које би државом потпомогнуто било; тада се за прве владе кнеза Михаила састави у Београду први пут „Друштво Српске Словесности“.

Познато је на каквим је узаним стазама и с каквим скромним средствима одпочело и водило друштво своју радњу за првих година. Па и радна књижевна и научна снага била му је још веома

слаба, програм нејасан и неодређен, начин и пут неудесан, неутрвен, готово све још у зачетку. Тек од политичког преображаја наговештеног и предузетог од 1858 године познало се неко веће кретање и на просветном и књижевном пољу, па и рад „Друштва Српске Словесности“ нешто је оживео. А од ово десетину година амо у свези са реформом штатута и са боље одређеним задатком и поделом научног рада, а уза све то још и повећаном материјалном потпором од стране државе почело се наше друштво боље примицати ка висини свога правог позива. И за ово доба јавља се према приликама доста угледан рад и кретање његово по свима гранама наука и уметности, које су му и како су му последњим уређењем означене, а на име самосталнијим научним истраживањем у филологији, политичкој и књижевној историји, археологији и етнографији, друштвеним и природним наукама. Сада се већ може а да се не премаши с разлогом тврдити, да Српско Учено Друштво стоји сразмерно и приближно упоредо са научним академијама у других већих и напреднијих народа, а истиче се угледно и часно међу сличним задругама сродних нам по племену или по историјској судби народа а нарочито јужних Словена.

Са изменама и допунама које ће вам се, господо, према вашим намерама и одлукама за преуређење друштва сада на претрес изнети, можемо се надати, да ћемо отворити пут за даљи живљи, обилнији, интензивно једрији и научно боље измерен рад у корист умнога и моралног, друштвеног и државног унапређења нашег народа.

Но све наше жеље, сви труди за бржи и снажнији развитак наука и књижевности српске, имаће слаба успеха, докле се год не изврши велико и главно дело народно, ослобођење и уједињење Српства. И у јаком телу вену и губе се силе, ако су му поједини удови везани, осакаћени, одсечени. А да како ли ће живети и напредовати слаб, од многих унутарњих и спољних криза кроз векове саломљен и раздвојен организам малога народа, као што је наш? Шта ће бити од орла, ако му се изломљена крила не опруже, ако му перје не порасти? Шта ће бити од Српства, ако би по несрећи дуго још остало раздељено, главним гранама и крајевима својим од силних туђина притиснуто, па мало по мало и цело поплављено?

III.

Ова и слична питања морају се у данашње доба више чини ми се но икад истицати свакоме свесном Србину, који земљу и народ свој љуби свом топлотом и енергијом душе, испуњене предањима и споменима велике наше прошлости. Она морају непрестано бити пред очима и државницима и књижевницима и научњацима и војницима и грађанима, свему народу српском.

Све што је једном народу најмилије, најсветије, што га од других народа одликује и чини самосталним и корисним чланом човечанства, — све то стоји нама још једнако на коцки. Тешке напасти, политичке и културне кризе, које нас још од Душанове смрти прате, трају и сада једнако, јављајући се кад с већом кад с мањом силом, у једном или другом облику, како то собом доноси историјски развитак јевропског човечанства а нарочито суседних нам народа. И у таким приликама чини ми се, још нам може бити спасења само тако, ако су нам очи, ум и срце неодступно обрнути једној те једној главној и животној тачци, ако нам је сва колика морална и материјална снага уложена за остварење једне велике мисли, која нам је од дедова, од косовских, мишарских, каменичких и таковских јунака као најсветији завет остала, — мисли о ослобођењу и уједињењу Српства.

Да се ова мисао оживотвори, да се бар прокрчи пут њезином најскоријем извршењу: у тој смо тежњи и полетели у помоћ нашој мученичкој браћи у Босни и Херцеговини. Није нам овде позив да пресуђујемо, да ли су спољне околности биле за то удесне. То готово и није стојало у нашој власти, а о томе ће још и потоњи догађаји имати да кажу реч. Но прилике и одношаји између појединих одавна раздвојених грана и земаља српских на балканском полуострову не бејаху никада пре тога повољнији. Босна. Херцеговина, Стара Србија па и Бугарска пружаху руке својим сестрама Србији, и Црној Гори, приклињући их за помоћ.

Народна, духовна и морална заједница свију Срба већ је била свршена, а свест о неодољивој потреби политичке заједнице будила се и сазревала под утицајем живих историјских предања и снажног дејствовања слободних српских кнежевина а особито Србије од ово пола века. Томе су припомогли колико политички фактори, толико и умни трудбеници на науци, речи и књизи народној, у коме светом послу припада и нашем друштву скроман

но частан део. Па и најзатврдлија срца, срца и очи наше католичке и мухамедовске браће у Босни и Херцеговини, почеше се местимице обртати Србији и Црној Гори. И тада, први пут после дугих векова, развише се заставе Србије и Црне Горе у један исти тренутак, одјекнуше убојни усклици од Мораве, Тимока, Дрине и Златибора, помешано са усклицима Ловћена, Неретве, Козаре и Мотајице, Уне и Врбаса. Србија и Црна Гора ставише на коцку све што су им стари потоцима суза и рекама крви искупили. Оне објавише рат големој и силној царевини турској, и пођоше у помоћ браћи, која су се голом душом бранила од истребљења, а имање им пропало, куће погореле, породице више од годину дана у туђини остављене на милост глади, болестима и смрти.

IV.

У таком узвишеном тренутку који се у историји народа тек вековима јавља, вредно је да се запитамо, да ли смо сви што народ и државу ма на ком пољу живота представљамо, вршили своје дужности према светињи задатка који смо себи ставили? Да ли смо подједнако и размерно као права браћа, као синови једне мајке приносили на жртву крв и имање своје за отаџбину и слободу Српства? Да ли смо се јавили равни, већи или мањи од својих оцева и дедова? Да ли смо по примеру старих Јелина тражили части, награде и одликовања истичући се на прва и најопаснија места пред непријатељем? Да ли смо као Римљани и Римљанке, утирући сузе за изгубљеним оцем, братом и сином опет све своје благо, накит и имање своје стављали држави на расположај за спрему нове војске, за самртну борбу противу љутога непријатеља? Да ли смо се довољно угледали на Обилића и Југовиће, на Синђелића и хајдук-Вељка, на Рајића и Милића Дринчића?

Да ли смо се и колико смо се користили поуком, што нам ју историја свију народа и векова даје, казујући, да само она племена и они народи имају будућности, у којима у времена опасности отаџбине сви редови народа, сви слојеви друштва залажу сложно и једнодушно све своје за спасење општости. Па ако смо то бар у извесној мѣри према моралним и материјалним приликама садањега живота чинили, тада би се потврдило, да смо бар у главноме погодили правац за наше народно умно и морално,

политичко и друштвено развиће, на коме ево већ два и три нараштаја од почетка овога века раде. И од такога упоређења, од такога суда над самим собом имали би веће користи, но од свију лепих, речима исказаних а делом слабо потврђених жеља и мисли, доктрина и теорија, обећања и хвала. Јер од истине коју би тим путем познали, било би толиког добитка, колико и болеснику, кад после дугог боловања огледајући многе унутарње и спољне лекове, нађе на право средство, којим ће живот и здравље своје опоравити и сачувати.

На жалост кад се на добивена искуства од прошле године осврнемо, не можемо у том погледу бити собом пуно задовољни; не можемо, ако ћемо као патриоти да судимо, не зебсти за народну будућност, за крајње задатке Српства. Извесна, са стране увучена и услед разних политичких и културних прилика или управо неприлика наших створена летаргија, млитавост, себичност и ситничарство, пробијало је где што, овде онде, на површину, и сметало најбољим намерама и најодушевљенијим напорима народа укупно узетог.

Но с друге стране кад погледамо, налазимо много више појава за утеху, предмета за радовање. Није ли за дивљење, кад видимо масу и језгро народа, прави народ српски, који је у почетку овога века као мртвац из гроба, као феникс из пепела васкрсао; кад видимо како је све тегобе и жртве рата подносио. Како онај који се од плуга и стоке своје није никад одвајао, који је кад што тек уз гусле и у песмама о царевини српској, о Старој Србији, Босни и Херцеговини чуо, како вољно и с оданошћу грађанске и војне дужности своје врши, поље и кућу оставља, стоку и имање држави уступа, крв и главу своју за слободу отаџбине и за браћу своју даје!

Ја се с пуно туге и поштовања сећам једнога младог рањеника, сељака из смедерев. округа, који у првом боју на Мрамору тешко рањен лежаше у алексиначкој болници, и на моје речи утехе и слобођења одговори ми скромно и жалостиво, да види да ће умрети, и да му је само жао старе мајке, жене и двоје нејаке деце, које све у сиротињи оставља. После два дана доиста је и издахнуо. Тако знам и други пример, како је једна сестра сиротица девојка из Мачве, без оца и матере, испраћала два рођена и једина брата у бој, кукајући и молећи, да јој се бар један

остави. Оба су отишла у бој, и за једнога знам да се није вратио. Па оваких је случаја било по свима крајевима Србије и на свима бојним пољима на стотине.

Даље, није ли за част и хвалу, како наши чиновници, а особито они нижега реда и слабога материјалног стања, од уста својих и своје чељади одкидајући, све терете рата издржаше, па земљи и кнезу своме у најтежим приликама послужише. Није ли за хвалу и славу, како наши и ако на броју ређи, јунаци, Тимок и Дрину, Јавор и Шуматовац бранећи, витешку своју душу на бојном пољу испустише? Слава им и вечит спомен међу нама и код потомства. Њихова ће се имена сјајно записати у Пантеону српском, урезаће се у срце и душу народа, спомињаће се у песми народној кроз векове.

А шта да кажемо још о херцеговачким и црногорским соколовима, шта о оним дивним борцима, који овога часа још стоје и падају, одбијајући дивовском снагом силу душмана?

Кад овако упоредимо све прилике и догађаје, наћи ћемо и поред неких и неких тамних страна многе светле појаве те ћемо уза сву бригу и тугу нашу имати чиме да се тешимо, храбримо и надамо. Народ српски не стоји више усамљен противу азијске силе; с његовом судбом везана је судба јужних Словена и свију мањих народа на југоистоку Јевропе. А што је најглавније и најрадосније: за ствар и слободу Словена на балканском полуострву дигла се и заложила сила највећега јевропског и словенског народа, моћнога и виђенога међу првима у свету. Ствар нашу и наше браће у Турској прихватио је у своје руке цар руски, реформатор своје државе, ослободилац робова и свагдашњи заштитник и пријатељ српскога народа. А руку његову подупире и снажи силно до сада невиђено одушевљење братскога нам руског народа, које се одмах од почетка наше борбе јавило бујним одзивом и саучешћем, које је престравило све наше непријатеље. Слава рускоме цару, част и хвала рускоме народу!

V.

Но и поред свега овога срећнога обрта догађаја несмемо ми сами да се успавамо и без бриге чекамо, да нам плодови без даље муке сами падну у крило. Морамо бити на опрезу и готови сваки час, да са своје стране опет захватимо у коло догађаја, те да

нашим моћним пријатељима олакшамо у овом великом историјском раду, а непријатеље да држимо у шкрипцу. Јер има једна тамна тачка на политичком хоризонту, и та нас тачка мора све обузети бригом и зебњом. Питање о слободи и народном животу јадних и мученичких балканских народа а особито српскога народа није тако просто, чисто и отворено (бар тако веле наши непријатељи) као што је било питање о ослобођењу и уједињењу талијанског и немачког народа.

За чудо, изгледа као иронија историје, као наказа људске и међународне правде у најнапреднијем веку хришћанства и цивилизације! Великима и од векова срећнима народима слободно је и на вољу остављено да се уједине и удесе своју судбу како то њиховим народним, политичким и културним интересима годи. А јадним петстогодишњим борцима за слободу Јевропе и њене просвете то се неда. Ова и она суседна из ближе или из даље интересована сила има ту своју реч да каже, има ту своје користи да брани, има ту своје ране да завија, ту накнаде за губитке на другој страни да тражи.

Доиста, некада ће се чудити свет и потомство наше, кад нађе у аналима садањег доба, да је ослобођење Босне и Херцеговине и уједињење српског народа у Турској могло бити заворно и опасно ма за коју другу државу осим Турске, а најмање за једну велику и просвећену државу која броји близу 40 милиона душа и међ њима 20 милијона Словена.

Је ли могуће, да се још и сада мисли и ради о томе, како ће се делити наследство и одело мученика на крсту, како ће се, ако не сва, а оно бар један део Босне и Херцеговине ишчупати из заједнице Српства на балканском полуострву? Зар није доста била као златна јабука о бечком конгресу у 1815 год. за Аустрију добивена Далмација? Зар није и сувише грех и стид, што је у исто доба без узрока од црногорских руку истргнута Бока Которска, коју је владика Петар I. као савезник Јевропе од Француза био освојио и са одобрењем тамошњег народа с Црном Гором сајузно? Зар није доста, што је знатан део нашега народа из средишта и срца наше старе царевине измамљен и расељен, небројено пута за одржање суседне хришћанске монархије крв своју лио, па опет се тамо увек као туђин и сироче сматрао, и у неком смислу од Српства одвојен остао? Зар позната правичност, љубав к напретку

и оданост свима благодетима мира и цивилизације јевропске, што се све у српског народа сјајним бојама види, није довољна гарантија Јевропи и силама за правду, ред и напредак, који и оне за слевенске и хришћанске народе у Турској свечано проглашују!

Господо, у свима тежњама и намерама, догађајима и делима нашим, морају нас ове бриге и страховања тиштати; но оне нам уједно морају и циновску снагу уливати, е да би свима средствима отклонили од народа нашег овај нови могући удар несреће.

Сви народи Јевропе а понајпре наши пријатељи и суплеменици треба да знају и чују наше главне жеље; питања нашег опстанка и будућности, па по потреби да чују и за наше одлуке у одбрану нашега најсветијег историјског и народног права. Нека се свуда чују наши протести па и наше претње за случај, ако би се међу непријатељима нашим збиља плело и радило о томе, да се и најмањи крајичак, и једна стопа крвљу натопљене земље српске одкине и преда другој држави а не српској. Накакав компромис, никакве тренутне користи на другој страни неће свесни и поштени патриоти српски примити у накнаду за сакаћење лепе земље српске.

Успех наше борбе већ је и сада у велико достигнут. Па клетва и вечита осуда народна пала би на нас, ако би ми без протеста и без борбе допустили да се крњи сустав српских земаља на балканском полуострву, које по историји, по природном и међународном праву само Србима припадају.

Надајмо се, да ће глас и мишица српскога народа а под заштитом силнога цара ослободиоца словенског и ову опасност одклонити. И онда ће скоро у ослобођеним земљама и покрајинама српским гранути ново сунце слободе, просвете, науке и књижевности, сунце, које ће обасјати и новом снагом на рад изазвати све синове српске, који умом и мишицом својом хоће да служе напретку и будућности народној. — —

За тим председник обзнани промене у управи друштвеној.

Бр. 2.

Секретар чита извештај о радњи и стању Српског Ученог Друштва у минулој години. При спомену чланова својих Михаила Илића и Јанка Шафарика скуп устајањем исказа своје особито поштовање.

Бр. 3.

Прочита се писмо изабране комисије за преглед рачуна изнесених у извештају прошле године. Комисија прегледавши и порединши документе нашла је да су рачуни потпуно тачни и уредни.

Скуп на то одлучује да се умоле иста господа да према закону прегледају и рачуне изнесене у данашњем извештају.

Бр. 4.

Секретар као известилац комисије за преглед уређења друштвеног подноси овај извештај:

Српском Ученом Друштву.

Имајући на уму да Српском Ученом Друштву наспрам осталих књижевних и научних установа у нас припада нарочити задатак да буде огњиште за самостално унапређивање наука у нас,

Имајући на уму да су дужности праве научне академије у нас у толико различне од дужности оваквих установа у великих народа, у колико у нас наука има нарочито да накнади осветљивање домаћих питања, којима се она у опште у осталом свету или није могла до сада са успехом бавити или се не бави онолико колико је нама потребно,

Имајући на уму, да према томе Српско Учено Друштво мора да остави на страну сваки половни рад па да концентрише своју снагу или на самосталном истраживању у науци, нарочито што се тиче домаћих питања или на успешном популарисању истинске науке,

Имајући на уму да је ради ове цељи потребно да се круг радње посебних „одсека“ тачније одреди и да се према овим посебним одборима јединство управе друштвене фактичније обележи,

Имајући, најзад, на уму да се озбиљнија, строжија и једнообразнија критика друштвенога рада може извршити само озбиљнијим погледима на дужности редовних чланова,

Комисија, изабрана према одлуци преклањског и лањског скупа за преглед уређења друштвеног, на састанцима 27 Априла, 9, 18 и 27 Маја свршила је свој посао и има част једнодушно предложити главноме скупу Српског Ученог Друштва нарочито у трима питањима, о програму, одборима, и о редовном чланству друштвеном, ево ове:

ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ
у уређењу Српског Ученог Друштва.

Чл. 1.

Српско Учено Друштво обрађује и унапређује науке и уметности, самосталним истраживањем у наукама природописним, друштвеним, језикословним, историјским и уметничким, у колико се тичу Срба и Словена, а физичким, физиолошким и психолошким у опште.

Поред тога друштво може преко нарочитих одбора старати се и радити о ширењу наука и књижевности у веће кругове, али на то оно може употребити само она средства која би на тај посао била нарочито набављена или одређена.

Чл. 5.

За редовне чланове могу бити изабрани само они научници, који су самосталним књижевним или уметничким делима засведочили да су способни и вољни за рад на друштвеном задатку.

Чл. 8.

Редовни чланови, који престану учествовати у раду на задатку друштвеном и то покажу и тиме што без неодољивих узрока три пут једно за другим на редовне састанке друштвене не дођу, сматраће се да иступају из броја редовних чланова и у том случају увршћују се у почасне чланове. Ово увршћење у почасне чланове одбор саопштава управи, која то проглашује на скупу друштвеном.

Чл. 11.

Сви чланови имају право говора на свим састанцима друштвеним, али само редовни чланови имају одлучнога гласа у својим одборима и на скупу.

Чл. 14.

Редовни и дописни чланови добијају све списе друштвене бесплатно.

Чл. 15.

(отпада).

Чл. 16.

Ради удеснијег отправљања послова, друштво је подељено на одборе.

1, Одбор за науке природне и математичке.

У овај одбор иду:

Истраживања хемијска аналитичка, минералошка и ђеолошка, ботаничка, зоолошка, етнографска и ђеографска са гледишта природних наука, у колико се она тичу домаћих појава у српским и јужно словенским земљама, и истраживања физичка, хемијска синтетичка, физиолошка, математичка и механичка у опште.

2, Одбор за науке философске и филолошке.

У овај одбор иду:

Истраживања о унутарњости људској, или свақолика психолошка истраживања у колико не иду стручно у физиолођију.

Изучавање историјски развијених унутарњих или ти душевних особина у Срба и јужних Словена.

Истраживања о језику у Срба и Словена.

Историја књижевности српске и словенске, у колико не иде стручно у друге одборе.

Историјско етнографска истраживања у Срба и јужних Сло вена, у колико се нарочито наслањају на језик.

Издавање свақоврсне грађе писмене, а где год је потребно у споразуму са одбором за науке историјске.

3, Одбор за науке друштвене и историјске.

У овај одбор иду:

Социолошка истраживања у колико не иду стручно у философију.

Истраживања о установама, о економском развитку и о праву Срба и јужних Словена.

Историјска истраживања о Србима и јужним Словенима у колико не иду стручно у друге одборе.

Тако и статистика, ђеографија и остале помоћне науке историјске у колико се тичу Срба и јужних Словена.

4, Одбор за уметност.

У овај одбор иду:

Естетичка истраживања у опште.

Историја уметности у Срба и јужних Словена.

Истраживање и прикупљање народних уметности и приређивање јавних излога уметничких производа у Срба и Словена.

5. Одбори за ширење наука и књижевности у народ.

Програм овим одборима одређује управа друштва према средствима и потреби.

Чл. 20.

У колико се која расправа дотиче круга радње двају одбора упућиваће се и једном и другом одбору. Посебни одбори могу и сами потражити услуге других одбора. У случајима несагласности између двају одбора одлучује се ствар на заједничком састанку.

Чл. 24.

Управу састављају: председник друштва, председници појединих одбора као референти и секретар.

Чл. 25.

Председника друштву па годину дана бира годишњи скуп Српског Ученог Друштва између редовних чланова својих.

Заменика председнику за годину дана бира управа одмах на првом свом састанку.

У Чл. 31.

Управа је властна и дужна:

3. Одређивати награде за поједине списе и откупне цене за потребне рукописе и остале научне драгоцености, према стручним оценама одбора, који одлучују само о научној вредности дела, а не и о мери награде.

Чл. 34.

Секретар ужива права члана управе.

ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Ст. Бошковић.

РЕФЕРЕНАТ

Милан Кујунџић.

Чланови: **Ст. Новаковић, Јов. Бошковић, архим. Н. Дучић, Јован Драгашевић, Дим. Нешић, Драг. Милутиновић, Мих. Валтровић.**

Пошто известилац прочита овај извештај члан др. Валента помену како је тежак задатак дебатовати о овако важним изменама, па да би се све то могло на тенане проучити, предлаже: да се извештај штампа и тек после месец дана да се на скупу може о њему говорити.

Члан Ст. Новаковић напомиње како је ову ствар радила комисија којој је двоструким избором друштво указало поверење. Па како се и онако овде предлажу већином ствари које су стручно научне и нису за широку дебату, то предлаже да се ствар ова не отеже но одмах сада претреса.

И пошто председник С. Бошковић изјави да су овде већином предложене измене које су већ самом практиком друштвеном утврђивати се почеле, скуп одлучи да се одмах приступи претресу.

При 1 члану известилац Кујунџић наглашује три ствари које се у овом члану мењају. Прво је што се у рад ученога друштва увршћује једино самостално истраживање научно. Друго је, што се тачно бележи које науке може да обрађује друштво у опште а у којима мора да се ограничи прво на најближу своју област, те тако отпада из правила друштвених досадања неодређена реч „особито“. Треће је што се радња друштвена око тако названог популарисања науке доводи под одвојену управу и бригу друштвену.

Члан Ст. Поповић предлаже, да се овде при побрајању разних грана научних изриком спомене и „школско-васпитна“ грана, где би дошла и питања о организацији школа.

Известилац Кујунџић не налази да је то каква нова и засебна грана научна, јер се развитак сваке науке тиче у исто време и школе и васпитања.

Члан Ст. Новаковић вели да је друштвени орган отворен свакоме чисто научном раду. А претресати у књигама Ученога Друштва дневна питања о организацији школској то би значило нејекономисати, — одузимати од науке средства за оно што журналистика и онако жељно очекује.

Члан Др. Д. Матић налази да се предговорник обзире само на средства а не и на задатак рада друштвеног. Признаје да је тешка ствар побројати науке како ваља. Али ће бити благословено ако се у задатку друштвеном уз побројене гране дода и педагогија.

Изваститац Кујунџић обрће пажњу скупа да се овде не побрајају посебне науке него читаве гране научне. Тако се ни хемија ни механика изрично не спомињу, него се разумеју у општој грани наука физичких. Педагогига пак или долази у психолошку грану ако испитује природу, потребу и законе развитка младог човека, или долази у друштвену грану ако испитује задатак друштва и његову потребу разних установа и праваца образавања. Што год се пише мимо ова два основа то и не спада у науку, но у мајсторију и погодбу. Ако Учено Друштво мимо основа психолошких и друштвених стане потпомагати педагошка конструјисања, то не ће донети благослова ни друштву ни педагогици.

Члан Ст. Поповић повуче натраг свој предлог. И први члан уређења усваја се онако како је од комисије предложен.

При члану 5 известилац Кујунџић износи на видик како је овде с једне стране избрисано ограничење по народности за редовне чланове, а с друге стране ограничено ово чланство само на самосталне раднике који не само могу него и хоће да раде на задатку друштвеном.

Скуп усваја овај члан као што је предложен.

При члану 8 известилац Кујунџић помиње неудесности дашањега личног састава друштвеног. С једне стране тешко је искупити довољан број чланова на састанак, јер су многи чланови престали бавити се науком, а с друге стране тешко је критици друштвеног рада дати одређен правац, јер случајно, а каткад можда и са намером искрсну на неком састанку чланови који својим гласањем донесу одлуку са свим противну напредовању друштвеном.

Члан А. Васиљевић предлаже да само потпуни нерад може кога избрисати из реда редовних чланова а не недолазак на састанке. Боље би било да се у напредак гледа да се у друштво не бирају никакви други чланови него само радници, а не да се бришу они који су већ једном изабрани.

Члан Др. Н. Крстић потпомаже предговорника наводећи како би овакво уређење незгодно било, како би могло бити чланова који доиста раде али је њихов рад тајна за остале, или како би могао неко престати да ради за извесно време, па би после опет добио вољу. За што би се таквим људма учинила неправда брисањем из редовних чланова?

Члан др. М. Спасић признаје да би ово било у неку руку

пресија на чланове да долазе уредно на састанке. Али има и таквих чланова којима званични положај учини немогућним долазак на састанке за неко време. Зар се не би повредила њихова осетљивост кад би се са свим искључили из редовних чланова? То би друштву више шкодило но користило.

Члан Ј. Бошковић напомиње прво то да је у предлогу комисије обрнута пажња не само на недолазак на састанке него изрином и на нерад на друштвеноме задатку, не ограничавајући се само на друштвени орган, а друго да је одлучивање о брисању из редовнога чланства остављено опет никоме другом него колегама истога члана, који га јамачно добро познају. Свакојако је добро да се чешће састајемо. У друштву види мишљач да и други људи такође мисле, а онај који има заноса само за своју струку налази на важност и одбрану и осталих струка. Међу тим има у нас и таквих редовних чланова који се још нису хтели ни уписати ни у који посебни одсек.

Известилац Кујунџић обрће пажњу скупа на то да су овде у самоме погледу на природу Ученога Друштва два са свим супротна гледишта, која се никаквом стилизацијом не дају сложити. Ако се мисли да је редовно чланство само нека награда и уживање, онда је доиста незгодно одузимати ту „милост" ма коме који је већ један пут уживао. Ако ли се пак мисли да је редовно чланство нека, ма и пријатна, дужност и терет, онда је доиста благо дело и према друштву и према посебноме члану, коме није могућно и даље ову дужност да врши, кад се он са потпуним признањем досадање заслуге за друштво разреши од даљега терета редовнога чланства и уврсти у почасне чланове.

Члан Јев. Грујић признаје да може бити добра ова предложена измена само ако се буде разумно вршила. Него предлаже да се реч „неодољивих" узрока замени са „довољних".

Гласањем би усвојена измена 8 члана заједно са предлогом члана Грујића.

Члан С. Сретеновић захтева да се при уврштивању у почасне чланове припитају и сами ти чланови, јер их има који не желе да буду ни редовни ни почасни.

Члан С. Новаковић помиње да је свакоме члану увек слободно да се са свим избрише из чланства.

(Продужење скупа, 13 Јуна 1877).

Пошто се прочита предложена измена чл. 11, известилац Кујунџић напомену како је добро да сви чланови могу давати своја обавештења у питањима друштвеним, али да је исто тако добро да о тима питањима одлучују само редовни стручни зналци, само они који хоће и могу да раде у друштву. — Скуп усваја.

При читању измене чл. 14, члан др. Д. Матић имајући на уму мала средства друштвена предлаже да се друштвене књиге дају бесплатно само онима којима је спис какав у њима штампан.

Члан Ст. Новаковић чини разлику између академија и оних друштава која само хоће да шире науке. У овима се не бирају чланови него им је главно да купују књиге друштвене. У академијама пак не може се постати редовним чланом за паре, па не ваља ни тражити да плаћају списе онога друштва које их је за заслуге уврстило у своје редове.

Члан др. Валента предлаже да остане како је и досад било, да сви добијају књиге и редовни и почасни.

Члан М. П. Шапчанин потпомаже ово наводећи да не зна шта значи то бити члан а немати никакве добити. И онако чланови овде немају никакве дијурне па зар још да им се одузме и бесплатно давање књига?

Члан Г. Гершић наводи како би чудно изгледало да се сад на један мах тражи наплата од оних који до сада нису плаћали. А и онако друштву не би било велике користи.

Известилац Кујунџић помиње разлику између почасних чланова и редовних или дописних. Док су ови већином сиромашни радници којима је књига алат, дотле су они први или људи у високим положајима или људи који су престали занимати се науком. — Међу тим и данас многи чланови не чине употребе од свога права на књиге, јер се ове шиљу само онима који су у месту, а осталима се дају тек онда кад овласте кога који ће их лично примити у Београду.

Гласањем би одлучено, да остане тако како је и било.

И одлучено да се чл. 15 као излишан у уређењу друштвеном избрише.

Пошто се прочита предложена измена чл. 16 и известилац Кујунџић потанко објасни за што је ово овако предложено, усвоји се први одељак.

При 2 одељку известилац Кујунџић изјави да у споразуму са комисијом пристаје да се поред психолошких истраживања у опште дода „заједно са питањима образовања и науке“, е да не би остала никаква сумња о томе како и колико питања ова улазе у програм друштвени.

Члан др. Д. Матић пита за што би тражили детету друго име? Образованост може значити цео круг цивилизације, а кад се спомене педагогија онда цео свет зна шта је.

Члан П. Срећковић потпомаже предговорника наводећи да образованост и не зна се управо шта је.

Председник Ст. Бошковић напомиње да не би худило ни једно ни друго, али да је образованост пространији израз, а васпитање ужи.

Члан Ст. Д. Поповић захтева да се изриком каже „да се школска и васпитна питања примају“, јер се овако не зна да ли ће се примати и расправе о дисциплини или о томе какве треба да су школе у нас, на прилику женска школа.

Члан М. Ђ. Милићевић предлаже да се нађе згоднија реч у место „људске“ унутарњости, да се не би помислили унутарњи делови тела.

Члан Ст. Новаковић предлаже израз „човечанске“.

Известилац Кујунџић пристаје на ову реч, ма да држи да општи израз „унутарњости“ не може се ни у којем случају однети на какве год посебне делове тела, него значи тако рећи најсвојскију природу самога тела, живот његов гледан не споља него из самога себе — из нутра. Не пристаје пак на промену израза „образовање“. Уређење Ученога Друштва не пише се за сокак него за чланове научнике. Њима бар не би требало објашњавати да педагогика значи науку о дечијем одгојењу настави за потпуни друштвени живот, али да овакво утицање у развитак омладине не може и не сме да престане са детињством него се продужује све до потпуног образовања које му је и узор и у исто време најпространији појам. — Што се пак тиче питања о посебним школама или о реду у школи, то ће примање или непримање њихово стојати до свезе предмета са друштвеним развитком народним, ако се израђује историјски, или до ваљаности добивених закључака научних, ако се израђује испитивањем природе човека и друштва.

Гласањем би усвојен и овај одељак онако како је комисијом предложен заједно са додатком известачевим и са предлогом Ст. Новаковића.

При одељку 3 о одбору за науке друштвене и историјске члан др. Н. Крстић предложи да се правне и историјске науке оделе у особите одсеке. У нас има данас највише правничких научника, али се правне науке слабо обрађују. А баш у нас има доста правних питања од чије одлуке зависи будућност народна. Треба изучавати правни дух народни, али треба и искорењивати зла која су укорењена у народу. Женскиње се, на прилику, у нас уподобљава малолетнику, а овај опет сулудоме. У кривичноме законику има доста чудноватих ствари. А приликом дебате о „адреси“ у скупштини видело се да ни та питања нису у нас разјашњена. Требало би дакле за себе одвојити правнички одбор да са јачом пажњом предузме оваква питања.

Члан др. М. Спасић помиње право посебних одбора да се у случају потребе поделе на пододборе. Али поред правничкога гледишта не треба заборављати ни економско баш од стране самих правника. Правници на прилику, избрисаше правило: „Земљиште има права да купи најпре сусед“ и тиме шкодише привреди народној.

Известилац Кујунџић напомиње како је у предлогу комисијском замењена реч наука „државна“ са друштвеном. Свака државна наука мора да се оснива на начелу потпуне друштвености људске. Није ли основана на томе него на писменом или усменом или прећутном ауторитету, престаје бити наука. У друштву људском пак не могу потпуно да се оделе једна од друге свезе чисто личне и свезе економске. С тога баш према напретку данашње науке добро би било да се допуњују научници једне и друге врсте. Готово исто је тако и са историјом. Напредак ни једне науке не ће бити сталан и потпун ако се не обзире на историју, на стабло на коме се развија. За то је у сваки одбор увршћена и историја оне гране која се израђује у томе одбору. У овај пак одбор овде иде само историја друштвена. Што је она изриком споменута при називу одбора то је једино концесија пространству и важности друштвене историје. И ако би она нашла у својим представницима довољно снаге, ништа јој неће сметати да се одвоји за себе у особити пододбор. Али о таквој ствари упутније је да одлучује одбор стручни него ли целокупно друштво.

По томе су и одељак 3 и 4 и 5 (ванредни) усвојени онако како су предложени.

И 20, 24 и 25 чл. усвајају се по предлогу.

При члану 31 известилац Кујунџић напомену како се сада и председник друштву бира од самога друштва, а бирају се наизменце и чланови управе, па према томе не ће бити опасно ако се управи даде нешто више права у питањима јекономије друштвене и у старању да један одбор не ради на штету другога.

Члан др. М. Спасић предлаже да се опет спомене да ће се награде одређивати „на основима које друштвени скуп одређује“.

Члан С. Д. Поповић тражи објасњења хоће ли се у одборима одлучивати бар то да је дело најбоље или обично или средње?

Члан Н. Срећковић предлаже да се сваки реферат штампа уз расправу, или да се ни један спис не штампа док се у одбору цео не прочита.

Члан Ј. Бошковић наводи да би упрв требало да буде у друштву примљено све што који члан поднесе, а ваља отварати очи кад се бира који члан.

Председник Ст. Бошковић напомиње уз то да је рад некога члана већ издржао критику тиме што је он примљен у чланство.

Члан М. П. Шапчанин потпомаже наводе члана Ј. Бошковића.

Известилац Кујунџић пристаје на напомену члана др. М. Спасића. Што се пак тиче оцене посебних дела довољно је да председник одбора прибележи за се мњење свога одбора, а била би противуречност кад би се које дело огласило за „средње“ па опет било уврштено у друштвени орган. А о примању чланака без реферата или критике усмене могло би само онда бити речи кад би се у Ученоме Друштву између 50 књижевника бирао по један који је потпуно већ критику издржао, а не би се као до сада распитивало да ли је бар казао помози бог на књижевноме пољу.

Усваја се чл. 31 са примедбом дра Спасића.

При чл. 34 др. Д. Матић предлаже да се у место старог израза „ужива“ стави има. Усваја се.

Председник Ст. Бошковић изјављује да је се међу члановима јавила мисао да би неко могао потражити и сам премештај из једне врсте чланова у другу. Према томе предлаже да се члану 8-ом дода:

„Но и без тога сваки редовни члан има право простом изјавом своме одбору прећи у ред почасних чланова“. Усваја се.

Бр. 5.

Пошто су свршене измене у уређењу друштвеном председник Ст. Бошковић захваљује друштву на почасти председничкој, којој се према закону рок навршује и моли друштво да изабере себи другог председника, пошто он због слабости не би ни могао даље вршити послове друштвене.

Имајући на уму да се ове године навршује тридесетогодишњица књижевнога рада члана дра Ђуре Даничића, скуп одликује председничком чашћу овога врсног књижевника и члана свога.

3 2044 011 411 816

